

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Η μελέτη του φαινομένου της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων
στην εφηβεία με τη χρήση της βιογραφικής αφηγηματικής
μεθόδου

της Ιωάννας Παπακίτσου (Α.Μ. 312008)

Αθήνα, 2018

Τριμελής Συμβουλευτική Επιτροπή:

Βασιλική Αρτινοπούλου, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου, Τμήμα Κοινωνιολογίας
(Επιβλέπουσα)

Όλγα Θεμελή, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Κρήτης, Τμήμα Ψυχολογίας

Ιωάννα Τσίγκανου, Δ/ντρια Ερευνών Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών (Ε.Κ.Κ.Ε.)

Ευχαριστίες

Με την ολοκλήρωση της παρούσας διατριβής θεωρώ χρέος μου να ευχαριστήσω όλους εκείνους που συνέβαλαν καθοριστικά σε όλη τη διαδικασία μελέτης και συγγραφής της. Όλα αυτά τα χρόνια η γνωριμία μου και η συνεργασία μου με αξιόλογους ανθρώπους, που σέβομαι και εκτιμώ, τόσο από την επιστημονική κοινότητα όσο και από άλλα πλαίσια, αποτελούν παρακαταθήκη για την υπόλοιπη ζωή μου.

Σημαντικός αρωγός στην προσπάθεια αυτή στάθηκε αναμφισβήτητα η επιβλέπουσα καθηγήτρια μου κ. Βασιλική Αρτινοπούλου, στην οποία οφείλω να εκφράσω την ευγνωμοσύνη και τις θερμές μου ευχαριστίες για όλη τη συμπαράσταση, καθοδήγηση και ενθάρρυνσή της, καθώς και για την αμέριστη προσφορά και το μοίρασμα πολύτιμων γνώσεων και εμπειριών της μαζί μου. Οι παρεμβάσεις της και οι παρατηρήσεις της ήταν σημαντικές, ενώ η πολυσχιδής επιστημονική στήριξη και καθοδήγησή της, όλα αυτά τα χρόνια, μέσα σε ένα πλαίσιο ειλικρινούς και άνετης συνεργασίας ενίσχυσαν την ολοκλήρωση του επιστημονικού αυτού έργου.

Ένα μεγάλο ευχαριστώ οφείλω και στην κ. Ιωάννα Τσίγκανου, μέλος της τριμελούς συμβουλευτικής επιτροπής, την οποία γνωρίζω από τα χρόνια των μεταπτυχιακών μου σπουδών στην Εγκληματολογία. Είχα την τύχη και τη χαρά να έχω μια άρτια συνεργασία μαζί της και στα χρόνια της διδακτορικής μου διατριβής. Η πολύ ουσιαστική επικοινωνία σε συνδυασμό με την προθυμία της για καθοδήγηση και υποστήριξη και συνάμα μετάδοση της επιστημονικής γνώσης οδήγησαν σε μια άκρως εποικοδομητική συνεργασία για την οποία είμαι βαθιά ευγνώμων.

Ένα ακόμη ευχαριστώ οφείλω και στην καθηγήτρια κ. Όλγα Θεμελή, επίσης μέλος της τριμελούς συμβουλευτικής επιτροπής, για την υποστήριξη και συμπαράστασή της καθώς και την προθυμία της για βοήθεια. Πολύ ουσιαστική η συμβολή της καθ' όλη τη διάρκεια εκπόνησης της διατριβής μου.

Σε αυτή τη δύσκολη και μοναχική διαδικασία μελέτης αλλά και συγγραφής αυτής της διατριβής δε θα μπορούσα να μην ευχαριστήσω τους δικούς μου ανθρώπους που ήταν δίπλα μου και με υποστήριζαν όλα αυτά τα χρόνια ο καθένας με το δικό του τρόπο.

Αρχικά το μεγαλύτερο ευχαριστώ το χρωστώ στους γονείς μου, στους οποίους οφείλω αυτό το οποίο είμαι σήμερα. Στον αγαπημένο μου πατέρα Κώστα, ο οποίος με έμαθε ότι η γνώση είναι δύναμη και με βοήθησε με όλα τα μέσα που κατείχε, ηθικά και υλικά να την κατακτήσω και να εξελίξομαι μέσα από την επιστήμη μου. Ακόμη και στις

μεγαλύτερες δυσκολίες μου, στην κόπωση όλων αυτών των χρόνων ήταν εκεί δίπλα μου για να με παροτρύνει να συνεχίσω και να μην εγκαταλείψω την προσπάθεια. Στην αγαπημένη μου μητέρα Νότα, η οποία ήταν και είναι πάντα δίπλα μου με διακριτικότητα, αγάπη και ενδιαφέρον, οφείλω επίσης ένα μεγάλο ευχαριστώ. Σας ευχαριστώ και τους δυο πάρα πολύ για όλα όσα κάνατε και συνεχίζετε να κάνετε μέχρι σήμερα για μένα, για την απέραντη αγάπη σας και την άνευ όρων υποστήριξή σας στην υλοποίηση των στόχων μου.

Στο σύζυγό μου Αριστοτέλη ένα μεγάλο ευχαριστώ για την αγάπη, την υποστήριξη και τη συμπαράσταση στην ολοκλήρωση αυτού του σημαντικού έργου για μένα. Είναι ο άνθρωπος που βοηθάει με τον τρόπο του στην υλοποίηση των στόχων μου, μένοντας δίπλα μου με υπομονή και σεβασμό όλα αυτά τα χρόνια. Στα αγαπημένα μου παιδιά Ναταλία και Φίλιππο, τους πιο μικρούς αλλά πιο σημαντικούς ανθρώπους της ζωής μου, το στήριγμά μου όλα αυτά τα χρόνια και ο λόγος να θέλω να γίνομαι καλύτερη και να πετυχαίνω τους στόχους μου.

Ένα μεγάλο ευχαριστώ στην αγαπημένη μου φίλη Χρύσα Παπαδοπούλου, την οποία γνωρίζω εδώ και είκοσι σχεδόν χρόνια από τα πρώτα φοιτητικά μου χρόνια στο Τμήμα Ψυχολογίας. Όλα αυτά τα χρόνια η υποστήριξη και η συμπαράστασή της υπήρξαν πολύτιμες σε όλες τις αναζητήσεις μου, τους προβληματισμούς, τις καλές και τις δύσκολες στιγμές μου.

Επίσης, ένα ευχαριστώ στην πολύ καλή κι αγαπημένη μου φίλη Λένα Τσιούνη, συμφοιτήτρια στις μεταπτυχιακές μας σπουδές και συνοδοιπόρος όλα αυτά τα χρόνια. Οι συζητήσεις μας, οι στοχασμοί μας και οι προβληματισμοί μας ήταν και είναι ο συνδετικός κρίκος μας, ενώ η αγάπη για την επιστήμη μας ενώνουν και δημιουργούν ακόμη ισχυρότερους δεσμούς. Σε όλη αυτήν την προσπάθεια στάθηκε δίπλα μου με υπομονή, υποστήριξη, αγάπη και πρόθυμη να προσφέρει τη βοήθειά της οποιαδήποτε στιγμή.

Ένα ιδιαίτερο ευχαριστώ οφείλω σε έναν ξεχωριστό άνθρωπο τον Σοφοκλή Γιαννακού, καθώς μέσω της συνδιαλλαγής μας και μέσω των συζητήσεων μας με ώθησε να εξελίξω τη σκέψη μου, να προχωρήσω και να ξεδιπλώσω τη δυναμική μου. Η συμβολή του υπήρξε καθοριστική, τονίζοντας πάντα ότι η μεγαλύτερη αξία και δύναμη είναι η πίστη στον εαυτό μου. Η υποστήριξή του και το ειλικρινές συνεχές ενδιαφέρον του, υπήρξαν πολύτιμα και καθοριστικά ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια της διατριβής μου.

Ένα ευχαριστώ στους συναδέλφους που όλα αυτά τα χρόνια ήταν εκεί για να με στηρίξουν με όποιο τρόπο μπορούσε ο καθένας και να αποφορτίσουν το άγχος μου και τις ανησυχίες μου μέσα από τη συνδιαλλαγή μας, την καθημερινή επαφή μας και το αληθινό τους ενδιαφέρον.

Τέλος το μεγαλύτερο ευχαριστώ το οφείλω σε όλες τις έφηβες και τους έφηβους, που με εμπιστεύτηκαν και μοιράστηκαν μαζί μου την ιστορία τους. Αν δεν υπήρχαν αυτά τα παιδιά δε θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί αυτή η μελέτη. Ένα μεγάλο ευχαριστώ από τα βάθη της καρδιάς μου και τους εύχομαι να βρουν την ευτυχία μέσα από υγιείς και ποιοτικές συντροφικές σχέσεις.

Στον πολυαγαπημένο μου πατέρα

Περιεχόμενα

Περίληψη	12
Εισαγωγή	13
ΜΕΡΟΣ Α: ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ.....	24
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΒΙΑ ΜΕΤΑΞΥ ΕΡΩΤΙΚΩΝ ΣΥΝΤΡΟΦΩΝ: ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ.....	24
1. Ορισμός της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων	24
1.1. Θεωρητικές προσεγγίσεις του φαινομένου της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων	27
1.1.1. Φεμινιστικές Θεωρίες.....	27
1.1.2. Οικολογικές Θεωρίες	29
1.1.3. Θεωρία της Συμμετρίας των Φύλων	30
2.1. Έκταση και μορφές της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων	31
2.1.1. Εθνική ανασκόπηση του φαινομένου της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων.....	31
2.1.2. Διεθνής ανασκόπηση του φαινομένου της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων	33
3. Σύνοψη	37
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η ΒΙΑ ΜΕΤΑΞΥ ΕΡΩΤΙΚΩΝ ΣΥΝΤΡΟΦΩΝ ΣΤΗΝ ΕΦΗΒΕΙΑ.....	39
1. Εφηβεία: Θεωρητικές προσεγγίσεις.....	39
1.1. Η Προσέγγιση της Βιολογικής Ωρίμανσης.....	42
1.2. Οι Ψυχαναλυτικές Προσεγγίσεις.....	43
1.3. Η Προσέγγιση Περιβάλλοντος-Μάθησης.....	44
1.4. Η Προσέγγιση της Ταυτότητας.....	45
1.5. Η Προσέγγιση του Πολιτισμικού Πλαισίου.....	46
1.6. Η Προσέγγιση της Επικέντρωσης.....	47
2. Θεωρητικό πλαίσιο της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία.....	48
2.1. Ερευνητικά Δεδομένα για τη βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία: Διεθνής Επισκόπηση.....	49
2.2. Ερευνητικά Δεδομένα για τη βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία: Εθνική Επισκόπηση.....	55
3. Μορφές της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία	57
3.1. Φυσική ή Σωματική Βία (physical violence)	58
3.2. Ψυχολογική Βία (psychological violence)	60
3.2.1. Επαναλαμβανόμενη ανεπιθύμητη παρακολούθηση (stalking).....	60
3.3. Σεξουαλική Βία (sexual violence).....	64

3.3.1. Παράγοντες που συσχετίζονται με τη σεξουαλική βία	66
4. Βία σε ομόφυλα ζευγάρια	67
4.1. Θεωρητικές Προσεγγίσεις.....	68
4.2. Ερευνητικά δεδομένα για τη βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων στα ομόφυλα ζευγάρια	69
5. Τεχνολογία και βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων.....	73
5.1. Ηλεκτρονική Επιθετικότητα (electronic aggression)	74
5.2. Εκφοβισμός στον κυβερνοχώρο (cyber bullying).....	76
5.3. Επαναλαμβανόμενη Ανεπιθύμητη Ηλεκτρονική Παρακολούθηση (cyber-stalking)..	79
5.4. Αποστολή/λήψη ερωτικών εικόνων (sexting).....	81
6. Αιτιολογικοί παράγοντες του φαινομένου	83
6.1. Ατομικοί παράγοντες	84
6.2. Κοινωνιο-ψυχολογικοί παράγοντες.....	85
7. Συνέπειες του φαινομένου.....	89
8. Σύνοψη	91
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ, ΠΡΟΛΗΨΗ ΚΑΙ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΒΙΑΣ ΜΕΤΑΞΥ ΕΡΩΤΙΚΩΝ ΣΥΝΤΡΟΦΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΣ	95
1. Νομοθετικό πλαίσιο στην Ευρώπη	95
1.1. Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του παιδιού.....	97
1.2. Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού: Άρθρο 1	97
1.3. Σύμβαση του Ο.Η.Ε. για τα δικαιώματα του παιδιού: Άρθρο 19	98
1.4. Σύμβαση του Ο.Η.Ε. για τα δικαιώματα του παιδιού: Άρθρο 39	98
2. Νομοθετικό πλαίσιο στην Ελλάδα	99
2.1. Προστασία παιδικής ηλικίας	102
2.2. Προστασία προσωπικών δεδομένων ανηλίκων στο διαδίκτυο	103
2.2.1. Δημοσιοποίηση προσωπικών πληροφοριών	104
2.2.2. Αντιμετώπιση των προβλημάτων προστασίας δεδομένων.....	105
2.2.3. Η Σύμβαση της Βουδαπέστης για το ηλεκτρονικό έγκλημα.....	107
3. Στρατηγικές πρόληψης- Γενικά για τα προγράμματα πρόληψης.....	107
3.1. Επίπεδα πρόληψης	109
3.2. Κατηγοριοποίηση παρεμβάσεων και στρατηγικών πρόληψης.....	110
3.3. Προγράμματα πρόληψης στην Ελλάδα.....	111
4. Σύνοψη	113
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΥ ΜΕΡΟΥΣ.....	115

A. Χαρακτηριστικά της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία.....	115
B. Ερευνητική διερεύνηση του φαινομένου της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία	116
Γ. Παρεμβάσεις και πρόληψη του φαινομένου της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία.....	117
ΜΕΡΟΣ Β: ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΗΣ ΒΙΑΣ ΜΕΤΑΞΥ ΕΡΩΤΙΚΩΝ ΣΥΝΤΡΟΦΩΝ ΣΤΗΝ ΕΦΗΒΕΙΑ.....	120
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ- ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ	120
1. Εισαγωγή	120
1.1. Ζητήματα δεοντολογίας στη χρήση ποιοτικών μεθόδων έρευνας	122
2. Η Θεωρία της Βιογραφικής-Αφηγηματικής μεθόδου: Ιστορική αναδρομή	125
2.1. Μορφές βιογραφικού υλικού	128
2.2. Η Αφηγηματική Ανάλυση (narrative analysis)	130
2.3. Θεματική Ανάλυση (thematic analysis).....	131
2.4. Δομική Ανάλυση (structural analysis)	132
2.5. Ανάλυση Αλληλεπίδρασης (interaction analysis).....	132
2.6. Ερμηνευτική Ανάλυση (performative analysis).....	133
3. Θεματική Ανάλυση	133
3.1. Η επεξεργασία των κειμένων με τη χρήση της θεματικής ανάλυσης	136
3.2. Μεθοδολογικά ζητήματα στη χρήση της αφηγηματικής μεθόδου.....	141
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ: ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	144
1. Αντικείμενο της έρευνας.....	144
2. Σκοποί της έρευνας- Ερευνητικά Ερωτήματα	144
3. Πληθυσμός της έρευνας	145
4. Στάδια διαδικασίας έρευνας αφηγηματικών κειμένων.....	146
4.1. Ηχογράφηση.....	146
4.2. Απομαγνητοφώνηση	147
4.3. Θεματική Ανάλυση	147
5.Μεθοδολογικά προβλήματα προσέγγισης του αντικειμένου	147
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ: ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΑΦΗΓΗΣΕΩΝ: ΚΩΔΙΚΟΙ-ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ/ΘΕΜΑΤΑ	149
1. Στάδια Θεματικής Ανάλυσης	149
1.1. Κωδικοποίηση.....	150

Κωδικός 1: Αυτοεικόνα	150
Κωδικός 2: Εξωτερική Εμφάνιση	151
Κωδικός 3: Φιλία	151
Κωδικός 4: Επιρροή συνομηλίκων	152
Κωδικός 5: Αυτοκαταστροφική συμπεριφορά.....	154
Κωδικός 6: Χρήση οινόπνευματος.....	155
Κατηγορία/ Θέμα 1: Η συγκρότηση του κοινωνικού εαυτού στην εφηβεία.....	155
Κωδικός 7: Γνωριμία	161
Κωδικός 8: Φλερτ	162
Κωδικός 9: Ραντεβού	162
Κωδικός 10: Είδος Σχέσης.....	163
Κωδικός 11: Διάρκεια σχέσης.....	164
Κωδικός 12: Επίλυση Συγκρούσεων.....	165
Κωδικός 13: Χωρισμός	166
Κωδικός 14: Οικειότητα.....	167
Κωδικός 15: Ρομαντισμός.....	168
Κωδικός 16: Εμπιστοσύνη	168
Κωδικός 17: Απιστία.....	169
Κωδικός 18: Ηλικιακή Απόσταση	170
Κωδικός 19: Έρωτας.....	170
Κατηγορία/Θέμα 2: Οι διαπροσωπικές σχέσεις στην εφηβεία	171
2.1. Φιλικές Σχέσεις	172
2.2. Ερωτικές Σχέσεις.....	176
Κωδικός 20: Εξωτερίκευση συναισθημάτων	179
Κωδικός 21: Αίσθημα θυμού	180
Κωδικός 22: Αίσθημα λύπης.....	181
Κωδικός 23: Αίσθημα ανασφάλειας	181
Κωδικός 24: Αίσθημα ζηλίας	182
Κωδικός 25: Απώλεια	183
Κωδικός 26: Απογοήτευση	184
Κωδικός 27: Έκφραση συνγνώμης	184
Κατηγορία/Θέμα 3: Η επίκληση συναισθήματος.....	185
Κωδικός 28: Ηλεκτρονική επικοινωνία	190
Κωδικός 29: Διαδίκτυο	192

Κωδικός 30: Χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης.....	193
Κατηγορία/ Θέμα 4: Μορφές επικοινωνίας στην εφηβεία.....	194
Κωδικός 31: Εξουσία μεγαλύτερου	197
Κωδικός 32: Λογομαχία/ διαμάχη.....	198
Κωδικός 33: Λεκτική βία	199
Κωδικός 34: Ψυχολογική βία.....	200
Κωδικός 35: Ελεγκτική συμπεριφορά.....	201
Κωδικός 36: Επαναλαμβανόμενη ανεπιθύμητη ηλεκτρονική παρακολούθηση (cyber stalking)	202
Κωδικός 37: Ηλεκτρονικός αποκλεισμός (block).....	203
Κωδικός 38: Κοροϊδία.....	204
Κωδικός 39: Φήμες	204
Κατηγορία /Θέμα 5: Η έκφραση της βίας στις ερωτικές σχέσεις	205
Κωδικός 40: Αυτοέλεγχος/ αυτοσυγκράτηση	209
Κωδικός 41: Σεβασμός.....	210
Κωδικός 42: Οικογένεια.....	210
Κωδικός 43: Κοινωνική νόρμα	211
Κατηγορία/ Θέμα 6: Η κοινωνική νόρμα.....	211
Κωδικός 44: Στερεότυπα.....	216
Κωδικός 45: Διαφορά φύλου	217
Κωδικός 46: Πεποιθήσεις σχετικά με τη βία	218
Κωδικός 47: Πεποιθήσεις σχετικά με τις σχέσεις.....	219
Κατηγορία/ Θέμα 7: Οι στερεοτυπικές αντιλήψεις για το φύλο	221
3. Επεξεργασία και σχολιασμός ευρημάτων ανάλυσης	227
ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ: ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ..	240
A. Γενικά Συμπεράσματα	240
B. Προτάσεις για το μέλλον	241
Βιβλιογραφία	243
Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία	243
Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία	246
Ιστοσελίδες	272
Παραρτήματα	276

Περίληψη

Σκοπός: Η παρούσα διδακτορική διατριβή σκοπεύει στη διερεύνηση του βιώματος της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία με τη χρήση της αφηγηματικής μεθόδου. Επιμέρους στόχοι είναι: (α) η διερεύνηση των μορφών της βίας, (β) ο τρόπος έκφρασής τους, (γ) οι γενικότερες πεποιθήσεις τους για τη βία, (δ) η συμβολή της τεχνολογίας και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης στη χρήση βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων και (ε) η επιρροή των συνομηλίκων.

Μεθοδολογία: Στην παρούσα μελέτη ο πληθυσμός της έρευνας αποτελείται από 12 εφήβους, 5 αγόρια και 7 κορίτσια μαθητές γυμνασίου και λυκείου, 14-17 ετών, μεσαίας κοινωνικοοικονομικής τάξης από διάφορες περιοχές της Αθήνας. Χρησιμοποιήθηκε η αφηγηματική μέθοδος και η επεξεργασία των αφηγήσεων έγινε με τη θεματική ανάλυση.

Επεξεργασία αφηγήσεων: Αφού απομαγνητοφωνήθηκαν οι αφηγήσεις, εξετάστηκαν τα κείμενα και αποδόθηκαν εννοιολογικοί προσδιορισμοί, οι κωδικοί. Από την επεξεργασία των αφηγήσεων προέκυψαν 47 κωδικοί. Η ομαδοποίηση των κωδικών και η συμπύκνωση ομάδων κωδικών οδήγησαν στη δημιουργία ευρύτερων κατηγοριών/θεμάτων. Οι τελικές κατηγορίες/θέματα που διαμορφώθηκαν ήταν 7: (1) Η συγκρότηση κοινωνικού εαυτού στην εφηβεία, (2) Οι διαπροσωπικές σχέσεις στην εφηβεία, (3) Η επίκληση συναισθήματος, (4) Οι μορφές επικοινωνίας στην εφηβεία, (5) Η έκφραση βίας στην ερωτική σχέση, (6) Η κοινωνική νόρμα, (7) Οι στερεοτυπικές αντιλήψεις για το φύλο. Στη συνέχεια οι κατηγορίες/θέματα ερμηνεύθηκαν βάσει θεωρητικών προσεγγίσεων και των ευρημάτων της έρευνας με σκοπό τόσο την ερμηνεία όσο και την κατανόησή τους.

Συμπεράσματα: Αναφορικά με τις μορφές βίας στις ερωτικές σχέσεις των εφήβων, κυρίως η λεκτική βία αναδύεται στις αφηγήσεις των εφήβων. Η ψυχολογική βία είναι επίσης από τις πιο συχνές μορφές που διαφαίνεται μέσω των αφηγήσεων και περιλαμβάνει συμπεριφορές που έχουν σκοπό τον έλεγχο, τον εκφοβισμό ή την κυριαρχία επί του/ της συντρόφου. Επίσης από τη χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης καταγράφηκαν μορφές βίας όπως μεταξύ άλλων η επαναλαμβανόμενη ανεπιθύμητη ηλεκτρονική παρακολούθηση και συμπεριφορές παρενόχλησης στο διαδίκτυο, όπως η διάδοση φημών και ψευδών γεγονότων για κάποιο πρόσωπο. Από τις αφηγήσεις όλων των εφήβων φάνηκε ότι και τα αγόρια και τα κορίτσια είναι δράστες και θύματα λεκτικής βίας, ψυχολογικής βίας και συμπεριφορών που σχετίζονται με τη χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Κρίνεται απαραίτητη η ενίσχυση της γνώσης των εφήβων για τη σημασία και την αναγνώριση της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων.

Λέξεις κλειδιά: βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων, εφηβεία, συναίσθημα, λεκτική βία, ψυχολογική βία, τεχνολογία, επαναλαμβανόμενη ανεπιθύμητη ηλεκτρονική παρακολούθηση, μέσα κοινωνικής δικτύωσης, αφηγηματική μέθοδος, βίωμα, θεματική ανάλυση.

Abstract

Purpose: This doctoral thesis has as its purpose to investigate the practice of teen dating violence using the narrative method. The individual objectives are: (a) investigation of types of violence, (b) ways adolescent persons express themselves (c) their general beliefs about violence, (d) contribution of technology and social media in the use of teen dating violence and (e) influence of peers.

Methodology: In this study, the research population consisted of 12 high school adolescents, 5 boys and 7 girls, aged 14-17, with middle socio-economic class background, from different regions of Athens. We used the narrative method and the narratives have been processed with thematic analysis.

Processing: After the transcription of narratives, the texts were read and conceptual determinations (codes) were allocated. From the processing of the narrations, a total of 47 codes have emerged. Grouping of codes and code families has led to the creation of wider categories. There were 7 final categories: (1) Formation of social self during adolescence, (2) Interpersonal relationships during adolescence, (3) The evocation of emotion, (4) Forms of communication in adolescence, (5) Expression of violence in the sexual relationship, (6) Social norms, (7) Stereotypical perceptions of gender. These categories/subjects were then interpreted on the basis of both theoretical approaches and the research findings with the purpose of interpretation and comprehension.

Conclusions: The type of teen dating violence that we can see in adolescents' narratives is mainly verbal violence. Psychological violence is also one of the most common types, including behaviors which control, bully or dominate the partner. The use of social media has also been linked to types of violence such as online harassment, aggression and the spread of rumors and false data about a person. From the adolescent's narratives, it is obvious that both boys and girls are at the same time perpetrators and victims of verbal violence, psychological violence and behaviors related to social media usage. It is deemed necessary that adolescents learn more about teen dating violence and especially how to recognize its signs.

Key words: teen dating violence, adolescence, emotion, verbal violence, psychological violence, technology, cyber stalking, social media, narrative method, experience, thematic analysis.

Εισαγωγή

Το ενδιαφέρον της επιστημονικής κοινότητας για τα κοινωνικά φαινόμενα γενικότερα αλλά και ιδιαιτέρως για αυτά που σχετίζονται με τους εφήβους και τους νέους είναι αναμφισβήτητα μεγάλο. Πιο συγκεκριμένα ο έντονος επιστημονικός διάλογος για τα θέματα της βίας σε συνδυασμό με τη μεταβαλλόμενη κοινωνική πραγματικότητα επισημαίνουν την πολυπλοκότητα των φαινομένων αυτών.

Η διεπιστημονική μελέτη της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία ανιχνεύει και αναλύει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των εφήβων που διαφοροποιούνται ποιοτικά και ποσοτικά από αυτά των ενηλίκων. Οι διεθνείς εμπειρικές μελέτες φωτίζουν τις πτυχές του φαινομένου της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία και το τοποθετούν ως ένα κοινωνικό πρόβλημα με πολύπλευρες συνέπειες σε ατομικό και κοινωνικό επίπεδο. Είναι φυσικό λοιπόν να είναι στις προτεραιότητες των διεθνών και εθνικών αναζητήσεων και προβληματισμών τόσο σε επίπεδο πρόληψης όσο και αντιμετώπισής του.

Στο πλαίσιο αυτό οι θεωρητικές προσεγγίσεις και οι εμπειρικές έρευνες έχουν προσδώσει στην επιστήμη πολύτιμη γνώση και έχουν θέσει τη βάση για περαιτέρω προβληματισμό, συζητήσεις και διεξαγωγή ερευνών. Σε ένα γενικότερο επίπεδο συζήτησης η ερμηνευτική προσπάθεια του φαινομένου οδηγεί στην κοινή διαπίστωση ότι ο ορισμός της βίας γενικότερα καθίσταται πράγματι ένα αρκετά δύσκολο εγχείρημα.¹ Κατά την επικρατέστερη άποψη η βία είναι η «συμπεριφορά εναντίον άλλου προσώπου η οποία απειλεί, επιχειρεί ή προξενεί φυσική βλάβη με πρόθεση»² και απλούστερα είναι «η πρόκληση φυσικής βλάβης σε φυσικό πρόσωπο παρά τη θέλησή του».³ Σαφώς οι προεκτάσεις του φαινομένου της βίας είναι ορατές τόσο σε επίπεδο ανθρωπίνων

¹ Οι επιμέρους προσπάθειες προσδιορισμού του περιεχομένου της βίας ανέφεραν κυρίως στο παρελθόν ότι ο όρος βία ήταν ταυτόσημος με τη σωματική βία, δηλαδή μια «πράξη ηθελημένης σκληρότητας απέναντι σε κάποιο άτομο». (Βλ. στο Δημητρίου, Σ. (2003). *Μορφές Βίας*, Αθήνα, Σαββάλας, σ. 31-32).

² Riches, D. (1991). 'Aggression, war, violence: space/time and paradigm'. *MAN*, 26: 2, 281-297.

³ Οι Archer και Browne (1989a) προσδιορίζουν τη βία ως μια κατάσταση άσκησης φυσικής πίεσης, η οποία μπορεί να οδηγήσει είτε στον τραυματισμό ενός ατόμου είτε στον περιορισμό της προσωπικής του ελευθερίας. Η τελευταία μάλιστα είναι άμεσα συνυφασμένη με τη δύναμη του εξαναγκασμού που πηγάζει από ορισμένες πράξεις. Με το πέρασμα του χρόνου η έννοια διευρύνθηκε από τους ειδικούς των ανθρωπιστικών επιστημών και της εκπαίδευσης και έφτασε να σημαίνει τη «χρήση ωμής και απροκάλυπτης δύναμης ενάντια στη θέληση ενός ατόμου» ή ακόμη και τη «δύναμη που έχει μια πράξη να εξαναγκάζει». (Βλ. στο Μαγγανάς, Α. (1996). 'Παιδιά πρωταγωνιστές μιας νέας μορφής βίας: Θύτες ή Θύματα', *Θυματολογία και Όψεις Θυματοποίησης*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 125).

δικαιωμάτων όσο και σε επίπεδο κοινωνικής αντίδρασης.⁴ Με τον όρο βία δεν περιγράφεται μόνο η φυσική πράξη που προκαλεί ζημιά μέσα από την άσκηση σωματικής ή άλλης δύναμης, αλλά και κάθε μορφή επιρροής ή εξαναγκασμού που αποβλέπει στην κάμψη της αντίστασης του προσώπου που δέχεται μια σχέση ανισότητας ή εξουσίας στην οποία καλείται να υπακούσει.⁵ Το τί είναι βία σε μια ορισμένη κοινωνία «καθορίζεται από το ποιος έχει τη δύναμη να επιβάλλει στους άλλους τη δική του αξιολόγηση. Μέσα σε αυτή την οπτική η έννοια της βίας προβάλλει «στο πλαίσιο των σχέσεων μεταξύ των υποκειμένων (ατόμων ή ομάδων) που βρίσκονται σε σχέση κοινωνικής εξάρτησης το ένα από το άλλο».⁶ Οι ορισμοί των φαινομένων βίας ποικίλλουν ανάλογα με την επίσημη κοινωνική αντίδραση απέναντι σε συγκεκριμένες συμπεριφορές, που χαρακτηρίζονται από το κυρίαρχο αξιακό σύστημα της κοινωνίας, στην οποία εμφανίζονται και από το ισχύον δικαιοκώ της σύστημα, ως αξιόποινες ή δεοντολογικά απορριπτέες.⁷ Οι θεωρητικές προσεγγίσεις για τη βία⁸ έχουν προσδώσει αναμφισβήτητα μεγάλη επιστημονική αξία στη μελέτη του φαινομένου και αποτέλεσαν τη βάση για τη συστηματική ενασχόληση και με άλλες μορφές βίας, όπως είναι η ενδοοικογενειακή βία (domestic violence), η νεανική βία (youth violence), ο σχολικός εκφοβισμός (bullying), η βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων (intimate partner violence) καθώς και η βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία (teen dating violence).

Η ενδοοικογενειακή βία είναι ένα διαχρονικό και πολύπλοκο φαινόμενο, που εμφανίζεται σε όλες τις κοινωνίες, υπερβαίνει τις μορφωτικές, οικονομικές και

⁴ Βλάχου, Β. (2008). *Η εξέλιξη των εγκληματολογικών θεωριών για τη βία και την επιθετικότητα*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 1.

⁵ Τσίγκανου, Ι. (2004). *Εικόνες και Αναπαραστάσεις βίας στο ελληνικό σχολείο*. Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 23-24.

⁶ Δασκαλάκης, Η. (1980). 'Η βία κατά της γυναίκας ως κοινωνικό φαινόμενο». *Αγώνας*, Νο 5.

⁷ Τσίγκανου, Ι. (2004), όπ. πρ. σ. 26.

⁸ Η ανθρωπολογική προσέγγιση συνέδεσε την επιθετική και βίαιη συμπεριφορά του ανθρώπου με την ιδιότητα του κυνηγού που κατείχε. Η βία αφορούσε κυρίως τις γυναίκες. (βλ. στο Washburn S. L., Avis, V. (1958). 'Evolution of Human Behavior'. *Behavior and Revolution*. New Haven, 421-436). Η βιολογική προσέγγιση ερμήνευσε το φαινόμενο διαπιστώνοντας διάφορες σωματικές ή άλλες ανωμαλίες, που διαφοροποιούσαν το επιθετικό άτομο από τα άλλα «φυσιολογικά» άτομα. (βλ. στο Παπαδάτος, Π. (1980). *Η Επιθετικότητα, η βία και η καταστροφικότητα στην κοινωνική διαβίωση*, Αθήνα, Σάκκουλας, σ. 7-9). Οι ψυχολογικές προσεγγίσεις βασίζονται σε παρατηρήσεις ψυχοπαθολογικής υφής. Κύριος εκπρόσωπος των θεωριών αυτών ήταν ο Freud (1962), κατά τον οποίο η παρεκκλίνουσα και παραβατική προσωπικότητα, ερμηνεύεται στη βάση ψυχοδυναμικών όψεων της προσωπικότητας. (βλ. στο Φαρσεδάκης, Ιακ. (2005), *Παραβατικότητα και Κοινωνικός Έλεγχος των ανηλίκων*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, σ.102-103, 105). Οι προσεγγίσεις της κοινωνικής εκμάθησης δεν περιορίζονται στην εξήγηση της γένεσης και ανάπτυξης της επιθετικότητας, αλλά επεκτείνονται στην ερμηνεία της παραβατικότητας. Οι κοινωνιολογικές προσεγγίσεις με τις θεωρίες του κοινωνικού ελέγχου υποστηρίζουν πως η ακατάλληλη κοινωνικοποίηση αποκλείει την ανάπτυξη αυτοελέγχου ή εσωτερικής αυτοσυγκράτησης. (βλ. στο Φαρσεδάκης, Ιακ. (2005), όπ. πρ., σ. 110-119).

κοινωνικές διακρίσεις απασχολώντας τις σύγχρονες κοινωνίες, ενώ ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στη βία που δέχεται η γυναίκα από το σύζυγό/ σύντροφό της, αλλά και τα παιδιά της.⁹ Η πρώτη φορά που ένας μεγάλος διεθνής οργανισμός αποδέχθηκε ότι η βία κατά των γυναικών δεν αποτελεί «ιδιωτικό» ή «εθνικό» θέμα αλλά ένα θέμα παγκοσμίου ενδιαφέροντος, ήταν η Διάσκεψη Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των Ηνωμένων Εθνών στη Βιέννη.¹⁰ Όσον αναφορά στην ελληνική πραγματικότητα η ενδοοικογενειακή βία αναγνωρίστηκε ως αξιόποινη πράξη πολύ αργότερα και για το λόγο αυτό η ελληνική πολιτεία θέσπισε το Νόμο 3500/2006 για την Ενδοοικογενειακή Βία, ως μια προσπάθεια να παράσχει όλα τα νομικά όπλα για την αποτροπή τέτοιων φαινομένων.¹¹ Αργότερα η κύρωση της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την «Πρόληψη και την Καταπολέμηση της Βίας κατά των γυναικών και της Ενδοοικογενειακής Βίας» -γνωστή και ως Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης- που τέθηκε σε ισχύ το 2014 αποτέλεσε ένα ακόμη σημαντικό βήμα για την πλήρωση της ενδοοικογενειακής βίας και την εμπέδωση και προστασία των δικαιωμάτων των γυναικών.¹²

Η βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων (intimate partner violence) είναι ένας όρος, ο οποίος αφορά τη βία που δέχεται η γυναίκα από το σύζυγο/ σύντροφό της, αλλά συμπεριλαμβάνει και τις γυναίκες που μπορούν να γίνουν βίαιες στις ερωτικές τους σχέσεις απέναντι στους άνδρες, ενώ βία συναντάται και σε ομόφυλα ζευγάρια.¹³ Συνήθως ακολουθείται ένα συγκεκριμένο πρότυπο βίαιων ή/και καταπιεστικών συμπεριφορών από την πλευρά του δράστη προς το θύμα, οι οποίες λαμβάνουν χώρα συνήθως ως

⁹ Αρτινοπούλου, Β. (2006). *Ενδοοικογενειακή Κακοποίηση Γυναικών*. Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 27.

¹⁰ Η Διακήρυξη της Βιέννης αναφέρει: «Τα ανθρώπινα δικαιώματα γυναικών και κοριτσιών είναι αναφαίρετο, ζωτικό και αδιαχώριστο μέρος των καθολικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων [...]. Η βία κατά γυναικών και όλες οι μορφές σεξουαλικής παρενόχλησης και εκμετάλλευσης, όσων προκύπτουν από πολιτισμικές προκαταλήψεις, συμπεριλαμβανομένου και του διεθνούς σωματεμπορίου, δε συνάδουν με την αξιοπρέπεια και την αξία του ανθρώπου και πρέπει να εξαλειφθούν». (αναλυτικά για τις Διακηρύξεις, βλ. στο United Nations, 1993a :18 και United Nations, 1993b). Στη συνέχεια, τα Ηνωμένα Έθνη εξέδωσαν τη Διακήρυξη εναντίον της Βίας κατά των Γυναικών, διορίζοντας Ειδικό Εισηγητή για τη βία κατά των γυναικών. Η εξάλειψη της βίας κατά των γυναικών βρέθηκε επίσης στο επίκεντρο της Παγκόσμιας Διάσκεψης των Ηνωμένων Εθνών για τη Γυναίκα, στο Πεκίνο το 1995.

¹¹ Ο νομοθέτης ορίζει ως ενδοοικογενειακή βία την τέλεση αξιόποινων πράξεων κατά της ζωής, της υγείας και της σωματικής ακεραιότητας μελών της οικογένειας, ενώ επιχειρεί να προσδιορίσει εννοιολογικά το θεσμό της οικογένειας, που αποτελείται από συζύγους ή γονείς και συγγενείς πρώτου και δεύτερου βαθμού εξ αίματος ή εξ αγχιστείας και τα εξ υιοθεσίας τέκνα τους. Ο νόμος 3500/2006 για την ενδοοικογενειακή βία, με όλες τις σχετικές διατάξεις είναι διαθέσιμος στο <http://www.ministryofjustice.gr/site/LinkClick.aspx?fileticket=2dMZcUJnG00=&tabid=132>

¹² Ελληνική Δημοκρατία-Κυβέρνηση. Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. <https://government.gov.gr/katatethike-sti-vouli-to-schedio-nomou-gia-tin-kirosi-tis-simvasis-tis-konstantinoupolis/>

¹³ Αναλυτικά περιγράφονται όλες οι μορφές και τα ανθρώπινα δικαιώματα στο World Health Organization (WHO), 2014 και συγκεκριμένα στο http://www.who.int/topics/human_rights/en/

σωματική βία ή απειλή σωματικής βίας, ψυχολογική βία, λεκτική βία ή/και σεξουαλική βία. Όλα τα ενήλικα άτομα καθώς και οι έφηβοι μπορούν δυνητικά να υπάρξουν δράστες ή θύματα της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων ανεξάρτητα από το φύλο, την ηλικία, το σεξουαλικό προσανατολισμό, το κοινωνικο-οικονομικό και το μορφωτικό επίπεδο, το επάγγελμα, το θρήσκευμα, τη φυλή ή την εθνικότητα.¹⁴

Με τον όρο βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων ορίζεται το σύνολο των επιθετικών και πειθαναγκαστικών συμπεριφορών που διαπράττονται από κάποιον που έχει, είχε ή επιθυμεί να έχει ερωτική σχέση με ένα ενήλικο ή έφηβο άτομο με μοναδικό στόχο την άσκηση ελέγχου και την κατάχρηση δύναμης από τον έναν στον άλλο σύντροφο μέσα σε ένα πλαίσιο στενής ερωτικής σχέσης. Ειδικότερα ο όρος περιγράφει τη σωματική, σεξουαλική και ψυχολογική βλάβη από έναν νυν ή πρώην σύντροφο ή σύζυγο ενώ παράλληλα περιλαμβάνει τα ετερόφυλα αλλά και ομόφυλα ζευγάρια.¹⁵ Συμπεριλαμβάνεται ο βιασμός, η σωματική επίθεση και η επαναλαμβανόμενη ανεπιθύμητη παρακολούθηση (stalking), που διαπράττονται από τον τωρινό ή πρώην συζύγο/ σύντροφο, που είτε ζει μαζί με το θύμα είτε είναι απλώς ζευγάρι. Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας (Π.Ο.Υ.) η βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων περιλαμβάνει βίαιες πράξεις και συμπεριφορές μέσα σε μια στενή σχέση που προκαλούν σωματική, σεξουαλική ή ψυχολογική βλάβη, συμπεριλαμβανομένων ενεργειών σωματικής επιθετικότητας, σεξουαλικού εξαναγκασμού, ψυχολογικής κακοποίησης¹⁶

¹⁴ U.S. Department of Public Health, Community Health Education Section (US/DPH/CHES). (2003), Intimate Partner Violence Strategic Plan 2003 -2008, San Francisco.

¹⁵ Tjaden, P., Thoennes, N. (2000). *Extent, nature and consequences of intimate partner violence: findings from the National Violence Against Women Survey*, Washington (DC): National Institute of Justice (US), p. 5. (Διαθέσιμο στο <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/181867.pdf>).

¹⁶ Συγγενείς μορφές της λεκτικής βίας είναι η συναισθηματική και ψυχολογική κακομεταχείριση, που περιλαμβάνουν εκτός της λεκτικής επίθεσης και του υποβίασμού, την εκούσια παραμέληση ικανοποίησης και ανταπόκρισης του δράστη στις συναισθηματικές ανάγκες του θύματος. Οι πιο συνηθισμένες μορφές συναισθηματικής κακομεταχείρισης είναι: η καταστροφή αντικειμένων και η επίθεση στα ζώα. Οι πράξεις αυτές ενισχύουν το κλίμα τρομοκρατίας που καλλιεργεί ο δράστης για το θύμα του. Αποτελούν δε πέρασμα από τη λεκτική στη συναισθηματική βία. Η συναισθηματική πίεση και ο εξαναγκασμός του θύματος για ικανοποίηση των επιθυμιών του δράστη, όπως και ο υπερβολικός έλεγχος, ο περιορισμός και οι απαγορεύσεις είναι επίσης κάποιες άλλες μορφές. Σε ένα άλλο επίπεδο, η παθολογική ζήλια συνοδευόμενη από καχυποψία και αβάσιμες κατηγορίες για απιστία του θύματος έχει ως συνέπεια την απομόνωση του θύματος από το στενό και ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, ως μέρος αυτής της υπερβολικά ελεγκτικής συμπεριφοράς. Η απομόνωση είναι κοινό χαρακτηριστικό για δράστες και θύματα. Ο δράστης εξαιτίας της εξάρτησης, της ζήλιας και του φόβου του ότι οι άλλοι μπορεί να ανακαλύψουν το πρόβλημά του, θέτει συχνά αυστηρούς περιορισμούς στην κοινωνική δράση της συντρόφου του, αυξάνοντας το βαθμό εξάρτησής της από τον ίδιο. Στην ουσία όμως η εξάρτηση είναι αμοιβαία. (βλ. αναλυτικά στο Walker, E. L. (1989). *Η Κακοποιημένη Γυναίκα*, μτφρ. Τ. Ανθουλιάς, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, σ. 22-28).

και ελέγχου της συμπεριφοράς του/της συντρόφου¹⁷, βιασμό και άλλες μορφές σεξουαλικού εξαναγκασμού¹⁸. Παράλληλα παρατηρούνται διάφορες συμπεριφορές ελέγχου όπως απομόνωση ενός ατόμου από την οικογένεια και τους φίλους ή ο περιορισμός του από πρόσβαση σε πληροφορίες καθώς και η αναζήτηση βοήθειας.¹⁹

Η βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία (teen dating violence) είναι ένα αναδύμενο πρόβλημα όχι μόνο για τις συνέπειες που σχετίζονται με τη σωματική και ψυχική υγεία, αλλά κυρίως γιατί εμφανίζεται στο στάδιο αυτό της ζωής του εφήβου, που το άτομο μαθαίνει να αλληλεπιδρά με το αντίθετο φύλο. Η εμπειρία της βίας στην ερωτική σχέση είναι ένα γεγονός που επηρεάζει το άτομο και στην ενήλικη ζωή του. Για το λόγο αυτό θεωρείται ως ένα σημαντικό κοινωνικό θέμα με συνέπειες για τη δημόσια υγεία σε όλο τον κόσμο.²⁰ Περιλαμβάνει τη σωματική, ψυχολογική, λεκτική, σεξουαλική κακοποίηση, παρενόχληση (harassment) ή επαναλαμβανόμενη ανεπιθύμητη παρακολούθηση (stalking) και άλλων μορφών οποιουδήποτε ατόμου ηλικίας 12 έως 18 ετών στο πλαίσιο μιας προηγούμενης ή παρούσας ερωτικής σχέσης. Η βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία συνδέεται με αρνητικές συνέπειες για τη σωματική και ψυχική υγεία, οι οποίες υφίστανται και στη μετέπειτα νεαρή ηλικία.²¹ Οι σύγχρονες αναζητήσεις επί του θέματος σε συνδυασμό με τη νέα κοινωνική πραγματικότητα- την εξέλιξη της τεχνολογίας και την ανάπτυξη των κοινωνικών μέσων δικτύωσης- στρέφουν το ενδιαφέρον των επιστημόνων προς τη μελέτη της εφηβείας και των βίαιων σχέσεων σε συσχέτιση με τη χρήση της τεχνολογίας.

Είναι σκόπιμο σε αυτό το σημείο να αναφερθεί το εύρος και η διαφορετικότητα των θεωρητικών προσεγγίσεων σχετικά με την εφηβεία. Παρόλο που μετρώνται αρκετές

¹⁷ World Health Organization (WHO). (2014). *Intimate Partner Violence*. (διαθέσιμο στο <http://apps.who.int/violence-info/intimate-partner-violence> 03/04/16).

¹⁸ Ως σεξουαλική βία ή κακοποίηση (sexual abuse) ορίζεται ο εξαναγκασμός του θύματος σε σεξουαλική επαφή, μέσω της άσκησης σωματικής βίας ή της απειλής αυτής, από την πλευρά του δράστη. Τις περισσότερες φορές επιτυγχάνεται με το βιασμό του θύματος. Η σεξουαλική κακοποίηση σε αρκετές περιπτώσεις πλαισιώνεται και από σωματική, λεκτική και ψυχολογική βία. Οι πιο συχνές μορφές σεξουαλικής βίας αφορούν τη σεξουαλική κακοποίηση, το βιασμό και τη σεξουαλική παρενόχληση. Οι νόμοι σε πολλές χώρες στον κόσμο δεν αναγνωρίζουν το βιασμό στο γάμο. Επιπροσθέτως οι νόμοι κάποιων χωρών όπως η Αιθιοπία, η Ουρουγουάη, επιτρέπουν στους βιαστές να παντρευτούν τα θύματά τους για να αποφύγουν την τιμωρία. (βλ. στο Kelly, L., Radford, J. (1998). 'Sexual violence against women and girls: An approach to an International overview', στο Dobash, R. E., Dobash, R. B., *Rethinking Violence against Women*, Sage Publications, 53-76).

¹⁹ WHO. (2014), όπ.πρ.

²⁰ Powers, J., Kerman, E. (2006). 'Teen dating violence'. *Ithaca: Cornell University*. (διαθέσιμο στο <https://pdfs.semanticscholar.org/7aea/1be50f8b4020c6b47dcc1f0860c900711da9.pdf> 19/05/16)

²¹ Exner-Cortens, D., Eckenrode, J., Rothman, E. (2013). 'Longitudinal associations between teen dating violence victimization and adverse health outcomes'. *Pediatrics*, 131: 71-78.

δεκαετίες από τις πρώτες μελέτες για την εφηβεία, εξακολουθεί να βρίσκεται στο επίκεντρο η μελέτη της εφηβικής περιόδου αφού είναι η περίοδος διαμόρφωσης της προσωπικότητας του ατόμου και η μετάβαση από την παιδική ηλικία στο επόμενο στάδιο της ενηλικίωσης και ωρίμανσης με την προετοιμασία του ατόμου για την είσοδο στην κοινωνική ζωή των ενηλίκων.

Οι κοινωνιολογικές προέλευσης προσεγγίσεις μελετούν τους εφήβους ως μια κοινωνική ομάδα με ιδιαίτερα κοινωνικοπολιτιστικά χαρακτηριστικά, όμως η εφηβεία δε διακρίνεται από την καθολικότητα και την ομοιογένεια των ιδιαιτεροτήτων της καθώς διαφοροποιείται ανάλογα με το κοινωνικο-πολιτιστικό περιβάλλον. Οι κοινωνιολογικές μελέτες δείχνουν ότι όσο πιο πολύπλοκη είναι μια κοινωνία τόσο μεγαλύτερη είναι η χρονική διάρκεια της εφηβείας.

Οι ψυχολογικές προσεγγίσεις περιγράφουν την εφηβεία ως μια ψυχολογική διεργασία ομοιογενή και συνδεδεμένη στενά με την κοινωνία στην οποία ζει και αναπτύσσεται ο έφηβος. Στη φάση αυτή ο έφηβος αναζητά τον ερωτικό του σύντροφο εκτός των ορίων της οικογένειας και στρέφει έντονα το ενδιαφέρον του προς το φιλικό του περιβάλλον. Παράλληλα σε αυτή τη φάση είναι χαρακτηριστικό ότι ο έφηβος αρχίζει να επεξεργάζεται τα συναισθήματά του, να ανακαλύπτει το δικό του σύστημα κοινωνικών αξιών που προσομοιάζει ή διαφοροποιείται από το σύστημα της οικογένειάς του.

Η μελέτη της εφηβείας όμως σχετίζεται και με κάποια άλλα ζητήματα, όπως αυτά της ανάπτυξης του κοινωνικού εαυτού, της κοινωνικοποίησης και της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς. Η ανάπτυξη του **κοινωνικού εαυτού** έχει απασχολήσει τους επιστήμονες διάφορων κλάδων. Οι κοινωνιολογικές προσεγγίσεις δίνουν έμφαση άλλοτε περισσότερο άλλοτε λιγότερο στα κοινωνικά στοιχεία που συνθέτουν την προσωπικότητα του ατόμου. Οι σύγχρονες απόψεις για την κοινωνικοποίηση του εφήβου συγκλίνουν στην άποψη ότι κάθε άτομο από τη γέννησή του δέχεται επιδράσεις από το κοινωνικό του περιβάλλον, οι οποίες εν τέλει διαμορφώνουν την προσωπικότητά του. Οι ψυχαναλυτικές θεωρίες αναφέρουν ότι η φυσιολογική ανάπτυξη του ατόμου προϋποθέτει την καταστολή των σεξουαλικών και επιθετικών ορμών και την ταύτισή του με τα κοινωνικώς αποδεκτά πρότυπα των γονιών και την ανάπτυξη της κοινωνικής του συνείδησης, ενώ παράλληλα η ψυχική οργάνωση της προσωπικότητας σχετίζεται περισσότερο με την ανάπτυξη του

κοινωνικού εαυτού. Αξίζει να επισημάνουμε ότι οι σύγχρονες θεωρίες κοινωνικοποίησης δίνουν μεγαλύτερη έμφαση στη αλληλεπίδραση του ατόμου με το κοινωνικό περιβάλλον.

Ένα δεύτερο ζήτημα αφορά την έννοια της **κοινωνικοποίησης**, μια έννοια συνυφασμένη με την εφηβεία. Είναι γνωστό ότι ο πρωτογενής φορέας κοινωνικοποίησης είναι η οικογένεια, η οποία διαμορφώνει σημαντικά τους κανόνες, τις συνήθειες, τις αξίες και τις αντιλήψεις του παιδιού. Η οικογένεια αποτελεί τον καθοριστικής σημασίας παράγοντα για τη συναισθηματική ανάπτυξη και σταθερότητα του ατόμου κατά την παιδική του ηλικία. Οι συνομήλικοι είναι ένας ακόμη σημαντικός φορέας κοινωνικοποίησης, καθώς μέσω της συναστροφής με τους συνομηλίκους το παιδί διαμορφώνει τον τρόπο επικοινωνίας, τη σκέψη και τα πρότυπα συμπεριφοράς του. Η αποδοχή των κανόνων της ομάδας αποτελεί το στοιχείο που ευνοεί την αίσθηση του ανήκειν στην ομάδα. Το σχολείο επίσης είναι ένας δευτερογενής φορέας κοινωνικοποίησης και λειτουργεί συμπληρωματικά με την οικογένεια ως προς την εκμάθηση προτύπων συμπεριφοράς.

Σε όλα αυτά τα θέματα της εφηβείας έρχονται να προστεθούν και ζητήματα **παρρεκλίνουσας συμπεριφοράς** των εφήβων, παραβατικότητας, εγκληματικότητας και μορφές βίας που καταγράφονται μέσω της χρήσης της τεχνολογίας και του διαδικτύου. Αναφορικά με την παραβατική συμπεριφορά των εφήβων τα ερευνητικά δεδομένα παγκοσμίως αναφέρουν μια αυξανόμενη τάση, η οποία συσχετίζεται με διάφορους γενεσιουργούς παράγοντες και με παράγοντες υψηλού κινδύνου. Η εφηβεία αποτελεί μια περίοδο που χαρακτηρίζεται από την τάση αυτονομησης, την αναζήτηση νέων εμπειριών, την ανάγκη αποδοχής και ένταξης σε ομάδα, τη συνεχή ενασχόληση με προσωπικές σκέψεις και συναισθήματα, ταυτόχρονα όμως χαρακτηρίζεται και ως μια περίοδος απομόνωσης και απομάκρυνσης από την οικογένεια. Η ραγδαία εξέλιξη της τεχνολογίας έχει επιφέρει σημαντικές αλλαγές στην καθημερινότητα των ανθρώπων γενικότερα αλλά και των εφήβων πιο συγκεκριμένα. Οι έφηβοι κάνουν συστηματική χρήση του διαδικτύου, το οποίο τους προσφέρει μια διέξοδο από την καθημερινότητα, από τα άγχη και τις ανησυχίες τους, από τα προβλήματα και τα αρνητικά συναισθήματα και καταφέρνουν να χαλαρώνουν και να νιώθουν ευχάριστα. Παράλληλα χρησιμοποιούν και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης για τις πολύ στενές προσωπικές τους σχέσεις, μαθαίνουν να χτίζουν τις φιλίες και τις ερωτικές τους σχέσεις μέσω μιας διαδικασίας που υπολείπεται της προσωπικής επαφής της επικοινωνίας. Έτσι δημιουργούνται νέα

δεδομένα στη δημιουργία των σχέσεων και στο ερωτικό παιχνίδι, αφού οι έφηβοι δημιουργούν τις σχέσεις τους μέσα από το διαδίκτυο και τις συντηρούν μέσω αυτού. Υπάρχουν ασφαλώς και οι κίνδυνοι, καθώς με τη χρήση του διαδικτύου και της τεχνολογίας γενικότερα ενισχύονται και πληθαίνουν τα περιστατικά παρενόχλησης, διαπόμπευσης, διάδοσης φημών και άλλα.

Κάνοντας αυτήν την αναφορά στις θεωρητικές προσεγγίσεις και ερμηνευτικές προσπάθειες των κοινωνικών επιστημών, στόχος μας είναι να παρουσιαστεί η σπουδαιότητα ενασχόλησης με το ζήτημα αυτό, να οριστεί το πλαίσιο εντός του οποίου πραγματοποιήθηκε η παρούσα μελέτη, αλλά και να κατατεθεί το ενδιαφέρον για τη μελέτη του φαινομένου αυτού. Από το σύνολο των θεωρητικών προσεγγίσεων και των εμπειρικών δεδομένων για την προσέγγιση του φαινομένου της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία παρατηρείται σαφής διαφοροποίηση των σημείων αναφοράς, καθώς η κάθε προσέγγιση και ο κάθε ερευνητής επιχειρεί να συνεισφέρει στην ερμηνεία και κατανόηση του φαινομένου τόσο σε επίπεδο πρόληψης αλλά και αντιμετώπισής του.

Υπό αυτό το πρίσμα κρίνεται και η σκοπιμότητα της παρούσας μελέτης. Δεδομένου ότι το θέμα της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων έχει μελετηθεί κυρίως ποσοτικά και καθότι τα ποσοστά αναμφισβήτητα μας δίνουν μια εικόνα της έκτασης του προβλήματος, των μορφών και των συνεπειών του, παραβλέπει τα χαρακτηριστικά εκείνα που μπορούν να προσδώσουν η χρήση των ποιοτικών μεθόδων, οι οποίες επικεντρώνονται στο βίωμα, στην έκφραση και αναφορά του συναισθήματος και οδηγούν στην ερμηνεία και κατανόηση των ποιοτικών χαρακτηριστικών. Αναλογιζόμενοι ότι κύριο χαρακτηριστικό της εφηβείας είναι το συναίσθημα, η αναγνώρισή του και η έκφρασή του κρίνεται ουσιώδες να προσεγγίσουμε τους εφήβους δίνοντας τους τη δυνατότητα να μιλήσουν για την εμπειρία της ερωτικής σχέσης, το βίωμά τους, τα συναισθήματά τους και τις απόψεις τους για τη βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων.

Η παρούσα εργασία δομείται σε τρία μέρη. Στο Πρώτο Μέρος παρουσιάζεται η γενική θεωρητική επισκόπηση της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων. Αναφέρονται όλες οι θεωρητικές προσεγγίσεις, οι ορισμοί και εννοιολογικές προσεγγίσεις, οι τύποι της βίας, η έκταση του φαινομένου και οι διάφορες μορφές της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων. Παρουσιάζεται επίσης η εθνική και διεθνής ανασκόπηση του φαινομένου καθώς και οι συνέπειές του.

Σε επόμενο κεφάλαιο παρουσιάζεται η βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων και συγκεκριμένα στην εφηβεία. Αναφέρεται το θεωρητικό υπόβαθρο της εφηβείας και το θεωρητικό πλαίσιο του φαινομένου της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων και οι θεωρητικές προσεγγίσεις που έχουν διατυπωθεί. Επίσης αναφέρονται τα ερευνητικά δεδομένα μέσα από την εθνική και διεθνή επισκόπηση. Έπειτα περιγράφονται οι μορφές της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία, ενώ ένα μεγάλο μέρος αφορά τις μορφές της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων που σχετίζονται με την τεχνολογία και τη χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Γίνεται αναφορά στη βία που παρουσιάζεται στα ομόφυλα ζευγάρια, ενώ αναφέρονται οι αιτιολογικοί παράγοντες και οι συνέπειες του φαινομένου.

Στη συνέχεια παρουσιάζεται το νομοθετικό πλαίσιο και η πρόληψη και αντιμετώπιση του φαινομένου. Αναφέρονται οι διεθνείς συμβάσεις, οι νομοθεσίες για τα δικαιώματα του παιδιού, αλλά και οι αρμόδιοι φορείς που είναι υπεύθυνοι για την παιδική προστασία. Ακολουθεί η περιγραφή των προγραμμάτων πρόληψης που έχουν υλοποιηθεί στην Ελλάδα, τα επίπεδα πρόληψης και οι στόχοι τους, καθώς και η αναγκαιότητα των προγραμμάτων παρέμβασης. Τέλος, το Πρώτο Μέρος ολοκληρώνεται με τα συμπεράσματα και μια συνολική αναφορά στα χαρακτηριστικά της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία, στην εμπειρική διερεύνηση του φαινομένου, στις παρεμβάσεις και την πρόληψη του φαινομένου.

Στο Δεύτερο Μέρος της παρούσας εργασίας παρουσιάζεται η εμπειρική διερεύνηση της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων. Γίνεται αναφορά στην ποιοτική έρευνα γενικότερα, τις μεθόδους που εντάσσονται σε αυτήν, τη χρήση τους, τη δεοντολογία και στα μεθοδολογικά ζητήματα που προκύπτουν από τη χρήση αυτών των μεθόδων, ενώ επικεντρωνόμαστε περισσότερο στην αφηγηματική μέθοδο.

Σε επόμενο κεφάλαιο γίνεται η περιγραφή του αντικειμένου της έρευνας, οι σκοποί της έρευνας, ο πληθυσμός της έρευνας, τα στάδια επεξεργασίας των αφηγηματικών κειμένων καθώς και τα μεθοδολογικά προβλήματα προσέγγισης της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία. Ακολουθεί η επεξεργασία και ανάλυση των αφηγήσεων. Γίνεται εκτενής αναφορά και επεξήγηση της μεθόδου που χρησιμοποιείται, της αφηγηματικής μεθόδου καθώς και των σταδίων επεξεργασίας των κειμένων με τη θεματική ανάλυση. Έπειτα ακολουθεί η κωδικοποίηση, ο ορισμός και η ονομασία των

κατηγοριών/θεμάτων και τέλος γίνεται η επεξεργασία και ο σχολιασμός των ευρημάτων ανάλυσης και αναφέρονται τα συμπεράσματα του ερευνητικού μέρους.

Τέλος στο Τρίτο Μέρος αποτυπώνονται τα γενικά συμπεράσματα και οι προτάσεις για μελλοντική έρευνα του ζητήματος. Στο σημείο αυτό γίνεται αναφορά στα κυριότερα συμπεράσματα που προκύπτουν από την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας αλλά και τα εμπειρικά δεδομένα. Επίσης αναφέρονται τα συμπεράσματα της παρούσης έρευνας και διατυπώνονται προτάσεις για το μέλλον με στόχο την περισσότερη εμπειριστατομένη μελέτη του φαινομένου της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία αλλά και τις προτάσεις πρόληψης του φαινομένου.

Η περαιτέρω μελέτη του ζητήματος της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων με ποσοτικές μεθόδους μέτρησης αλλά και με ποιοτικούς όρους κρίνεται αναγκαία. Οι ποσοτικές έρευνες κρίνονται χρήσιμες καθώς- μεταξύ άλλων- ανιχνεύουν την έκταση του φαινομένου, τις αντιλήψεις και προσδιορίζουν τις μορφές βίας, ενώ οι ποιοτικές έρευνες θα δώσουν την εικόνα ποιοτικών χαρακτηριστικών αφού θα επικεντρωθούν στην εμπειρία του ατόμου, θα σκιαγραφήσουν το βίωμα και θα αποκαλύψουν τα συναισθήματα. Τέλος οι πολύπλευρες συνέπειες της βίας καθιστούν αναγκαία την ανάπτυξη διεπιστημονικών στρατηγικών για την αντιμετώπισή τους, ενώ σημαντικό πεδίο δράσης αποτελεί η χάραξη προληπτικών μέτρων και οι παρεμβάσεις σε όλα τα επίπεδα.

ΜΕΡΟΣ Α: ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΒΙΑ ΜΕΤΑΞΥ ΕΡΩΤΙΚΩΝ ΣΥΝΤΡΟΦΩΝ: ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

1. Ορισμός της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων

Σε επίπεδο ερμηνείας και αποσαφήνισης η βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων (intimate partner violence) δεν είναι ένα μοναδικό φαινόμενο, καθώς η διαφορετική ερευνητική συλλογή των δεδομένων αποκαλύπτει και διαφορετικές μορφές βίας, που διαφέρουν και ως προς το φύλο και οδηγούν σε διαφορετικές θεωρητικές ερμηνείες.²² Η βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων περιλαμβάνει τη σωματική βία, τη σεξουαλική βία, την επαναλαμβανόμενη ανεπιθύμητη ηλεκτρονική παρακολούθηση (cyber- stalking) και την ψυχολογική επιθετικότητα (συμπεριλαμβανομένων και μορφών ελέγχου) από έναν σύζυγο, σύντροφο ή απλά σεξουαλικό σύντροφο.²³ Σύντροφος θεωρείται το άτομο με το οποίο κάποιος έχει στενή προσωπική σχέση που χαρακτηρίζεται από συναισθηματικό δέσιμο, τακτική επαφή, σωματική επαφή και σεξουαλική επαφή. Επίσης ο σύντροφος γνωρίζει πολλές πτυχές της ζωής του άλλου. Παρόλα αυτά, η σχέση δε χρειάζεται να περιλαμβάνει όλες αυτές τις διαστάσεις.

Ο Johnson διατύπωσε μια θεωρία η οποία συνέβαλε στην ερμηνεία των δεδομένων των ερευνών σχετικά με τη βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων. Υποστήριξε ότι υπάρχουν τέσσερις βασικοί τύποι ή καταστάσεις βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων, ενώ πολύ συχνά υπάρχει μεγάλη δυσχέρεια στο σαφή διαχωρισμό και τη διάκριση μεταξύ τους, γεγονός που δημιουργεί αρκετά κενά στη βιβλιογραφία που ασχολείται με το φαινόμενο αυτό.²⁴ Οι τύποι ή καταστάσεις αυτές λοιπόν είναι:

1. Η κατάσταση της *εσωτερικής τρομοκρατίας (intimate terrorism)*, είναι η μορφή της βίας που έρχεται στο μυαλό των περισσότερων ανθρώπων, όταν ακούν τον όρο

²² Johnson, M. P. (1995). 'Patriarchal terrorism and common couple violence: Two forms of violence against Women'. *Journal of Marriage and the Family*, 57, 283-294.

²³ Breiding, M. J., Basile, K. C., Smith, S. G., Black, M. C., Mahendra, R. R. (2015). *Intimate Partner Violence Surveillance: Uniform Definitions and Recommended Data Elements*, Atlanta (GA): National Center for Injury Prevention and Control, Centers for Disease Control and Prevention, p. 11. (Διαθέσιμο στο <https://www.cdc.gov/violenceprevention/pdf/ipv/intimatepartnerviolence.pdf> 10/11/16).

²⁴ Johnson, M. (2006). 'Conflict and Control. Gender Symmetry and Asymmetry in Domestic Violence'. *Violence Against Women*, 12: 11, 1003-1018.

‘ενδοοικογενειακή βία’.²⁵ Αν και αυτό το είδος της βίας αρχικά προσδιοριζόταν ως χαρακτηριστικό της ανδρικής βίας κατά των γυναικών, ωστόσο φαίνεται ότι δεν είναι αποκλειστικά χαρακτηριστικό των ανδρών, καθώς έχει εντοπιστεί και σε ομόφυλα ζευγάρια (λεσβιών ή γκέι)²⁶, αλλά και σε γυναίκες που τρομοκρατούν με τον ίδιο τρόπο τους άνδρες.²⁷ Τα ερευνητικά δεδομένα ωστόσο είναι ξεκάθαρα ότι στα ετερόφυλα ζευγάρια οι δράστες είναι κυρίως άνδρες.²⁸ Άλλες έρευνες σε ετερόφυλα ζευγάρια έδειξαν επίσης ότι στοιχεία όπως ο μισογυνισμός και τα στερεότυπα περί παραδοσιακού ρόλου της γυναίκας διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην άσκηση αυτού του είδους βίας.²⁹

2. Η *βίαη αντίσταση* (*violent resistance*), προϋποθέτει ένα βίαιο σύντροφο, που σχετίζεται με έναν άλλο βίαιο και ελεγκτικό σύντροφο.³⁰ Πολλά θύματα αυτής της βίας έχουν κάποιους συγκεκριμένους τρόπους απόκρισης. Για παράδειγμα, για κάποιες γυναίκες, αυτή η κατάσταση τις οδηγεί σε μια ενστικτώδη αντίδραση για επιθετικότητα και αυτό συμβαίνει από το πρώτο κιόλας χτύπημα σχεδόν χωρίς σκέψη.³¹
3. Η *κατάσταση της περιστασιακής βίας στο ζευγάρι* (*situational couple violence*), προϋποθέτει δύο συντρόφους, οι οποίοι διαφωνούν έντονα και καταλήγουν από την

²⁵ Johnson, M. (2011). ‘Gender and types of intimate partner violence: A response to an anti-feminist literature review’. *Aggression and Violent Behavior*, 16, 289- 296. Η εσωτερική τρομοκρατία περιλαμβάνει ένα σύνολο πρακτικών βίας και τακτικών ελέγχου, όπως μεταξύ άλλων, η οικονομική κακοποίηση, η συναισθηματική κακοποίηση, η χρησιμοποίηση των παιδιών για απειλές και εκφοβισμό, η συνεχής παρακολούθηση, οι κατηγορίες προς το θύμα ή ακόμη -όταν πρόκειται για παράνομη μετανάστρια- ότι θα την αναφέρουν στις αρχές.

²⁶ Renzetti, C. M. (1992). *Violent Betrayal: Partner Abuse in Lesbian Relationships*. Thousand Oaks, CA: Sage.

²⁷ Hines, D. A., Douglas, E. M. (2010). ‘Intimate terrorism by women towards men: Does it exist’. *Journal of Aggression, Conflict, and Peace Research*, 2: 3, 36–56.

²⁸ Graham-Kevan, N., Archer, J. (2003). ‘Intimate terrorism and common couple violence: A test of Johnson's predictions in four British samples’. *Journal of Interpersonal Violence*, 18: 11, 1247–1270.

²⁹ Holtzworth-Munroe, A., Meehan, J. C., Herron, K., Rehman, U., Stuart, G. L. (2000). ‘Testing the Holtzworth-Munroe and Stuart (1994) batterer typology’. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 68: 6, 1000–1019, Sugarman, D. B., Frankel, S. L. (1996). ‘Patriarchal ideology and wife-assault: A meta-analytic review’. *Journal of Family Violence*, 11: 1, 13- 40.

³⁰ Johnson, M. (2011), όπ. πρ.

³¹ Άλλες γυναίκες εισέρχονται στην κατάσταση της βίαης αντίστασης μόλις αντιληφθούν ότι οι επιθέσεις αυτές θα συνεχιστούν για πάντα και πρέπει να κάνουν κάτι για να το σταματήσουν. Για τις περισσότερες γυναίκες σε ετερόφυλες σχέσεις, η διαφορά μεγέθους μεταξύ αυτών και των ανδρών, δεν εξασφαλίζει ότι ο τρόπος αυτός θα βοηθήσει, αντιθέτως μπορεί να χειροτερέψει τις καταστάσεις γεγονός που τις κάνει να στρέφονται σε άλλους τρόπους αντιμετώπισης. Για μερικές γυναίκες τελικά φαίνεται ότι η μόνη διέξοδος είναι να σκοτώσουν το σύντροφό τους.

επιθετική στάση να περνούν στη βία.³² Είναι η πιο κοινή μορφή βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων.

4. Ο *αμοιβαίος βίαιος έλεγχος (mutual violent control)* προϋποθέτει ένα βίαιο και ελεγκτικό σύντροφο, ο οποίος μπορεί να συνδεθεί με έναν εξίσου βίαιο και ελεγκτικό σύντροφο. Παράλληλα με αυτές τις μορφές εντοπίζονται και άλλες όπως η *χαρακτηρολογική βία (characterological violence)* και η *υποκινούμενη βία που οδηγεί σε χωρισμό (separation-instigated violence)*.³³ Στη χαρακτηρολογική βία υπάρχει σοβαρή συναισθηματική και σωματική βία που χρησιμοποιείται από το βίαιο σύντροφο για να κυριαρχεί, να ελέγχει και να χειρίζεται τον άλλο σύντροφο. Οι χαρακτηρολογικά βίαιοι δράστες³⁴ είναι πιθανό να εκφράσουν τη βία επιδεικνύοντας αντικοινωνική συμπεριφορά ή οριακά χαρακτηριστικά της προσωπικότητας.³⁵ Η βία σπάνια κλιμακώνεται και συχνά είναι συμμετρική ως προς το φύλο, καθώς διαπράττεται και από τους δυο εταίρους εξίσου.³⁶ Η υποκινούμενη βία που οδηγεί σε χωρισμό είναι η διάπραξη βίας που εμφανίζεται στο τέλος μιας σχέσης. Ενώ μπορεί να προκαλέσει γενικότερα δυσφορία, το θύμα δεν αισθάνεται ελεγχόμενο. Συχνά παρατηρείται βία εκ μέρους των δύο συντρόφων, τόσο σωματική όσο και λεκτική.

Αυτές οι τέσσερις μορφές βίας έχουν διαφορετικές αφετηρίες, διαφορετική δυναμική και διαφορετικές συνέπειες. Απαιτούν διαφορετικά θεωρητικά πλαίσια για την ερμηνεία τους καθώς και διαφορετικές στρατηγικές για την πρόληψη ή ακόμη και την αντιμετώπισή τους.³⁷ Ωστόσο, είναι κρίσιμο να εξετάσει κανείς τα κίνητρα για αυτές τις πράξεις. Σε σύγκριση με τους άνδρες οι γυναίκες δηλώνουν ότι χρησιμοποιούν τη βία ως μορφή αυτοάμυνας.³⁸ Αντιθέτως, οι άνδρες σπάνια δηλώνουν ότι χρησιμοποιούν βία ως μορφή

³² Johnson, M. (2011), όπ. πρ.

³³ Friend D. J, Renay P., Bradley, C., Thatcher, R., Gottman, J. (2011). 'Typologies of Intimate Partner Violence: Evaluation of a Screening Instrument for Differentiation'. *Relationship Research Institute*, 26: 7, 551- 563.

³⁴ Leone, J. M., Johnson, M. P., Cohan, C. L. (2007). 'Victim help seeking: Differences between intimate terrorism and situational couple violence'. *Family Relations*, 56, 427- 439.

³⁵ Kelly, J. B., Johnson, M. P. (2008). 'Differentiation among types of intimate partner violence: Research update and implications for interventions'. *Family Court Review*, 46: 3, 476- 499.

³⁶ Johnson, M. (1995). 'Patriarchal terrorism and common couple violence: Two forms of violence against women'. *Journal of Marriage and the Family*, 57, 28-294.

³⁷ Johnson, M. (2006). 'Gendered Communication and Intimate Partner Violence'. *In the Handbook of Gender and Communication*, 71- 86.

³⁸ Dasgupta, S. D. (1999). 'Just like men? A critical view of violence by women'. *Coordinating community response to domestic violence: Lessons from Duluth and beyond*, Sage, 195- 222, Dasgupta, S. D. (2002).

αυτοάμυνας, αλλά τη χρησιμοποιούν προκειμένου να εκφοβίσουν, να εξαναγκάσουν ή να τιμωρήσουν την ανεπιθύμητη συμπεριφορά της συντρόφου τους. Οποιαδήποτε πρόκληση αφορά την αρχή, την τιμή και την αυτοεκτίμηση τους μπορεί να τους ωθήσει στην άσκηση βίας.³⁹ Τα κίνητρα για τη χρήση της βίας σχετίζονται και με το φύλο. Αποτελέσματα ερευνών σε άνδρες δράστες βίας έδειξαν ότι το στρες, ο θυμός και η απογοήτευση ήταν πάντα τα συναισθήματα που προηγούνταν της βίας.⁴⁰

1.1. Θεωρητικές προσεγγίσεις του φαινομένου της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων

1.1.1. Φεμινιστικές Θεωρίες

Η βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων αρχικά μελετήθηκε και θεωρήθηκε ως ένα φαινόμενο που αφορά κυρίως τους άνδρες δράστες κατά των γυναικών και ως η προσπάθεια εκείνη των ανδρών να ελέγξουν και να ασκούν εξουσία πάνω στις συντρόφους τους.⁴¹

Οι κυρίαρχες θεωρήσεις που υποστηρίζουν την άποψη αυτή είναι οι φεμινιστικές θεωρίες, όπου η βία θεωρείται ως το αποτέλεσμα της εξουσίας και του ελέγχου και οι ρίζες της βρίσκονται στην ιστορική και κοινωνική θέση που κατέχει η γυναίκα στην οικογένεια και την κοινωνία⁴². Η άποψη αυτή πηγάζει από τη γενική φεμινιστική οπτική ότι η βία προέρχεται από την καταπίεση των ανδρών προς τις γυναίκες και ότι είναι προϊόν των κοινωνικών δομών και αξιών για τους ρόλους των δυο φύλων.

Η βία κατά των γυναικών ερμηνεύεται στο πλαίσιο της ανισότητας των δυο φύλων έχοντας ως στόχο την υποταγή της γυναίκας και την εκμηδένιση της ατομικής της

'A framework for understanding women's use of nonlethal violence in intimate heterosexual relationships'. *Violence against Women*, 9, 1364- 1389.

³⁹ Saunders, D. G. (2002). 'Are physical assaults by wives and girlfriends a major social problem: A review of the literature'. *Violence against Women*, 8, 1424- 1448, Dobash, R. P., Dobash, R. E., Wilson, M., Daly, M. (1992). 'The myth of sexual symmetry in marital violence'. *Social Problems*, 39, 71- 91.

⁴⁰ Chan, E. K. L. (2004). 'Group therapy for male batterers: A Chinese experience'. *Social Work with Groups*, 26: 4, 79- 90.

⁴¹ James, K. (1996). 'Truth or Fiction, Men as Victims of Domestic Violence?'. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, 17: 3, 121-125.

⁴² Yick, A. G. (2001). 'Feminist Theory & Status Inconsistency Theory. Application to Domestic Violence in Chinese Immigrant Families'. *Violence Against Women*, 7: 5, 545-562, Yodanis, C. (2004). 'Gender Inequality, Violence Against Women and Fear. A Cross National Test of the Feminist Theory of Violence Against Women'. *Journal of Interpersonal Violence*, 19: 6, 656-675, Taylor, R., Janiski, J.L. (2012). 'Positions Constructed For a Female Therapist in Male Batterers Treatment Group'. *Homicide Studies*, 15: 4, 341-362, Dekeseredy, W.S. (2011). 'Feminist Contributions to understanding woman abuse: Myths, controversies and realities'. *Aggression and Violent Behavior*, 16, 297-302.

υπόστασης.⁴³ Οι φεμινιστικές θεωρίες υποστηρίζουν ότι οι διαφορές των φύλων είναι κατασκευασμένες κοινωνικά και ότι οι σχέσεις ανάμεσα σε άνδρες και γυναίκες έχουν διαμορφωθεί σε κοινωνικό και ιστορικό πλαίσιο ως σχέσεις εξουσίας και δύναμης με τις γυναίκες να ανήκουν στην υποβαθμισμένη ομάδα. Η Miller (1986) υποστήριξε ότι οι σχέσεις που διέπουν την αλληλεπίδραση των δύο φύλων στην κοινωνία είναι σχέσεις εξουσίας, δηλαδή σχέσεις εξουσίας και υποταγής, έτσι ανάμεσα στα δύο φύλα υπάρχει ανισότητα. Η ανισότητα αυτή προκαλεί σύγκρουση και μάλιστα την «καλυμμένη σύγκρουση» (closed conflict), για την οποία δεν υπάρχουν κοινωνικές φόρμες ή κανόνες συμμετοχής, καθώς οι άνδρες αρνούνται την ύπαρξή της.⁴⁴

Οι φεμινιστικές θεωρίες υποστήριξαν ότι οι γυναίκες διαπράττουν βία σε κατάσταση αυτοάμυνας, ενώ οι άνδρες ασκούν βία προκειμένου να ελέγξουν τις γυναίκες συντρόφους τους.⁴⁵ Αναφέρουν επίσης ότι στις ετερόφυλες σχέσεις η βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων είναι σε μεγάλο βαθμό ένα πρόβλημα που αφορά τους άνδρες, οι οποίοι ασκούν βία απέναντι στις συντρόφους τους.⁴⁶ Ειδικότερα, οι έρευνες από τη φεμινιστική σκοπιά ξεκίνησαν με μια στενότερη επικέντρωση στο θέμα που αφορούσε τη σωματική βία των γυναικών, όπως τους ξυλοδαρμούς.⁴⁷ Μεθοδολογικά οι φεμινιστικές αναλύσεις έχουν στηριχθεί σε μεγάλο βαθμό στα δεδομένα που συλλέγονται από τις κακοποιημένες γυναίκες, ειδικά εκείνες που απευθύνονταν σε αστυνομικά τμήματα, νοσοκομεία ή καταφύγια.⁴⁸

⁴³ Dobash, R. E., Dobash, R. P. (Eds.). (1998). *Rethinking violence against women*. Thousand Oaks, Calif.: Sage.

⁴⁴ Αθανασιάδου, Χ., Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β. (2010). 'Η διαμόρφωση των ταυτοτήτων φύλου. Μια φεμινιστική προσέγγιση' στο Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β., Αθανασιάδου, Χ., Στογιαννίδου, Α. (2010). *Συμβουλευτική με την οπτική του φύλου*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ. 27-63.

⁴⁵ Kurz, D. (1989). 'Social science perspectives on wife abuse: Current debates and future directions'. *Gender & Society*, 3, 489-505.

⁴⁶ Dobash, R. P., Dobash, R. E., Wilson, M., Daly, M. (1992). 'The myth of sexual symmetry in marital violence'. *Social Problems*, 39, 71-91.

⁴⁷ Dobash, R. E., Dobash, R. P. (1979). *Violence against wives*. New York: Free Press, Martin, D. (1981). *Battered wives*. Volcano Press, Roy, M. (Ed.), *Battered women: A psychosocial study of domestic violence*. New York: Van Nostrand Reinhold, Walker, L. E. (1984). *The battered woman syndrome*. New York: Springer.

⁴⁸ Johnson, M. (1995). 'Patriarchal Terrorism and Common Couple Violence: Two Forms of Violence against Women'. *Journal of Marriage and the Family*, 57: 2, 283-294.

1.1.2. Οικολογικές Θεωρίες

Από την πλευρά άλλων ερευνητών που μελετούν τη βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων, υιοθετείται η οικολογική προσέγγιση στην προσπάθειά τους να ερμηνεύσουν το φαινόμενο της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων και να κατανοήσουν την προέλευσή της.⁴⁹

Το οικολογικό μοντέλο έχει την αφετηρία του στη μελέτη της παιδικής κακοποίησης και της νεανικής βίας⁵⁰ και πολύ αργότερα χρησιμοποιήθηκε για τη μελέτη του φαινομένου της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων.⁵¹ Στο πλαίσιο των μελετών τους οι ερευνητές αυτής της προσέγγισης παρουσιάζουν εμπειρικά στοιχεία, από τα οποία προκύπτει ότι οι γυναίκες μπορούν να είναι εξίσου βίαιες με τους άνδρες στις σχέσεις τους.⁵² Από τις πρώτες κιόλας έρευνες που πραγματοποιήθηκαν για τη βία-συγκεντρώνοντας δεδομένα από μεγάλα αντιπροσωπευτικά δείγματα- έδειξαν ότι οι γυναίκες είναι εξίσου βίαιες με τους συντρόφους τους.⁵³ Οι έρευνες αυτές καθώς και πολλές άλλες μελέτες που υποστηρίζουν αυτή την προοπτική παρουσιάζουν ευρήματα που δείχνουν ότι οι άνδρες και οι γυναίκες είναι πιθανό να είναι τόσο δράστες όσο και θύματα στις περιπτώσεις βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων.⁵⁴

Οι απόψεις αυτές έτυχαν κριτικής από τους ερευνητές των φεμινιστικών θεωριών κυρίως στο σημείο όπου αναφέρεται ότι οι γυναίκες και οι άνδρες μπορεί να είναι εξίσου

⁴⁹ Belsky, J. (1980). 'Child maltreatment: An ecological integration'. *American Psychologist*, 35: 320-335, Bronfenbrenner, U. (1977). 'Towards an experimental ecology of human development'. *American Psychologist*, 35, 513-531, Carlson, B. E. (1984). 'Causes and maintenance of domestic violence: An ecological analysis'. *Social Service Review*, 58, 569- 587, Ellsberg, M., Pena, R., Herrera, A., Liljerstrad, J., Winkvist, A. (2000). 'Candies in hell: women's experiences of violence in Nicaragua'. *Social Science & Medicine*, 51, 1595-1610, Flake, D. F. (2005). 'Community Risks Markers for Domestic Violence in Peru'. *Violence against Women*, 11, 353-373, Heise, L. L. (1998). 'Violence against women: an integrated ecological framework'. *Violence against Women*, 4, 262-290, Jewkes, R., Levin, J., Penn-Kekana, L. (2002). 'Risk Factors for domestic violence: findings for a South African cross-sectional study'. *Social Science & Medicine*, 55, 1603-1617.

⁵⁰ Garbarino, J., Grouter, A. (1978). 'Defining the community context for parent-child relations: the correlates for child maltreatment'. *Child Development*, 49, 604-616.

⁵¹ Heise, L. L., Chaulk, R., King, P. A. (1998). *Violence in families: assessing prevention and treatment programs*. Washington. DC. National Academy Press.

⁵² Strauss, M. A. (1999). 'The controversy over domestic violence by women: A methodological, theoretical and sociology of science analysis'. *Violence in intimate relationships*, 17- 44.

⁵³ Straus, M. A., Gelles, R. J. (1986). 'Societal change and change in family violence from 1975 to 1985 as revealed by two national surveys'. *Journal of Marriage and Family*, 48, 465-479.

⁵⁴ Melton, H. C., Belknap, J. (2003). 'He hits, she hits: Assessing gender differences and similarities in officially reported intimate partner violence'. *Criminal Justice and Behavior*, 30: 3, 328-348.

υπεύθυνοι για τη βία, σημειώνοντας ότι δε λαμβάνουν υπόψη το πλαίσιο στο οποίο συντελείται η βία, καθώς οι γυναίκες βρίσκονται σε αυτοάμυνα και αισθάνονται φόβο.⁵⁵ Μια άλλη κριτική είναι ότι η αμοιβαία βία προϋποθέτει την ισότητα μεταξύ των φύλων, αλλά δε λαμβάνει υπόψη το γεγονός ότι υπάρχουν διαφορετικές συνέπειες για τους άνδρες και τις γυναίκες.⁵⁶ Λαμβάνοντας ως δεδομένο ότι οι άνδρες είναι σωματικά πιο δυνατοί από τις γυναίκες, υπάρχει μεγαλύτερη πιθανότητα μια γυναίκα- ακόμη και ύστερα από αμοιβαίους τραυματισμούς- να είναι περισσότερο τραυματισμένη από ό, τι ένας άνδρας⁵⁷ και σύμφωνα με τα εμπειρικά δεδομένα μια γυναίκα έχει μεγαλύτερη πιθανότητα νοσηλείας.⁵⁸

Μια εξήγηση για την αντίφαση μεταξύ αυτών των δυο προσεγγίσεων, της προσέγγισης των ερευνητών της οικολογικής προσέγγισης και των θεωρητικών της φεμινιστικής προσέγγισης εστιάζει στην επιλογή του δείγματος, στο γεγονός δηλαδή ότι συμμετείχαν διαφορετικοί πληθυσμοί στην έρευνα, στη χρήση διαφορετικής μεθοδολογίας καθώς και στον τρόπο συλλογής των δεδομένων.⁵⁹

1.1.3. Θεωρία της Συμμετρίας των Φύλων

Σε μια προσπάθεια γεφύρωσης του χάσματος μεταξύ αυτών των δύο ‘στρατοπέδων’ της σκέψης ο Johnson (1995) κινήθηκε πέρα από την ιδέα ότι μόνο ο τρόπος συλλογής των δεδομένων (όπως π.χ. από τις υποθέσεις που γίνονταν γνωστές στα δικαστήρια, στις αστυνομικές αρχές κ.λ.π.) ήταν εσφαλμένος.⁶⁰

Μια από τις έρευνες που υποστηρίζει τη θεωρία της συμμετρίας των δυο φύλων βασίστηκε σε πληροφορίες που συγκεντρώθηκαν σε κοινοτικό και εθνικό πλαίσιο, χρησιμοποιώντας άτομα από θεραπευτικά προγράμματα, ξενώνες, καταφύγια κ.λ.π.⁶¹ Η

⁵⁵ Melton, H. C., Belknap, J. (2003). όπ. πρ.

⁵⁶ Dasgupta, S. D. (1999). ‘Just like men? A critical view of violence by women’. *Coordinating community responses to domestic violence: Lessons from Duluth and beyond*, 195-222.

⁵⁷ Cascardi, M., Langhinrichsen, J., Vivian, D. (1992). ‘Marital aggression: Impact, 78 injury, and health correlates for husbands and wives’. *Archives of Internal Medicine*, 152, 1178-1184.

⁵⁸ Tjaden, P. G, Thoennes, N. (2000). όπ. πρ.

⁵⁹ Samar, G. A. (2007). *Understanding Female Aggression In Situationally Violent Relationships: A Qualitative Study*, (Διαθέσιμο στο <https://vtechworks.lib.vt.edu/bitstream/handle/10919/33777/SGAdiThesis.pdf?sequence=2&isAllowed=y07/06/14>)

⁶⁰ Johnson, M. (2005), όπ. πρ.

⁶¹ Johnson, M. P. (1995). ‘Patriarchal terrorism and common couple violence: Two forms of violence against women’. *Journal of Marriage and the Family*, 57, 28-294, Johnson, M. P., Ferraro, K. J. (2000).

προσεκτική εξέταση του θέματος δεν αποφέρει, ωστόσο, μία συνεκτική εικόνα των ομοιοτήτων ή διαφορών μεταξύ των γυναικών και των ανδρών στη χρήση της βίας. Η έρευνα για το θέμα αυτό είναι γεμάτη με διαφωνίες.⁶² Με τα δεδομένα αυτά οι τύποι της βίας διαφέρουν σε σχέση με τις αιτίες, τη φύση, την ανάπτυξη της βίας κατά τη διάρκεια μιας σχέσης, τις συνέπειές της, καθώς και το είδος της παρέμβασης που απαιτείται. Υπάρχουν όμως και αρκετές έρευνες που ασχολούνται με τη φύση της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων και δεν κάνουν διάκριση μεταξύ των τύπων της βίας αυτής.⁶³

Όσον αφορά το ζήτημα της συμμετρίας των δυο φύλων, αυτές οι μορφές διαφέρουν. Σε ετερόφυλες σχέσεις η κατάσταση εσωτερικής τρομοκρατίας διαπράττεται σχεδόν αποκλειστικά από άνδρες και η βίαιη αντίσταση συναντάται σχεδόν αποκλειστικά στις γυναίκες. Οι άλλες δύο καταστάσεις είναι συμμετρικές ως προς τα δύο φύλα. Η βία των ανδρών προς τις γυναίκες και η βία των γυναικών προς τους άνδρες δεν είναι η ίδια καθώς αυτές οι πράξεις συμβαίνουν μέσα στο ιστορικό, πολιτιστικό, πολιτικό, οικονομικό και ψυχολογικό πλαίσιο των δύο φύλων.⁶⁴ Για ορισμένες πράξεις βίας- ειδικά εκείνες που αξιολογούνται ως λιγότερο σοβαρές- όπως σπρωξίματα και χαστούκια τα ποσοστά των γυναικών και των ανδρών εμφανίζονται παρόμοια.

2.1. Έκταση και μορφές της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων

2.1.1. Εθνική ανασκόπηση του φαινομένου της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων

Όπως προαναφέρθηκε η βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων λαμβάνει χώρα μεταξύ ατόμων σε μια πολύ στενή ερωτική σχέση. Οι ερωτικές αυτές σχέσεις μπορεί να είναι μεταξύ ετερόφυλων- νυν ή πρώην συζύγων ή συντρόφων- αλλά και ομόφυλων ζευγαριών. Παρά το γεγονός ότι οι γυναίκες μπορεί να είναι βίαιες εναντίον των ανδρών η βία μπορεί να συμβαίνει και μεταξύ των ατόμων του ίδιου φύλου, ωστόσο, η πλειοψηφία στα ποσοστά

‘Research on domestic violence in the 1990s: Making distinctions’. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 948-963.

⁶² Kimmel, M. S. (2002). ‘Gender symmetry in domestic violence: A substantive and methodological research review’. *Violence against Women*, 8, 1332-1363.

⁶³ Johnson, M. P., Ferraro, K. J. (2000). ‘Research on domestic violence in the 1990s: Making distinctions’. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 948-963.

⁶⁴ Loseke, D. R., Kurz, D. (2004). ‘Men’s Violence toward Women Is the Serious Social Problem, Definition and Measurement Controversies’. *Women’s Violence*, New York, 79-95.

της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων βρίσκει τις γυναίκες να είναι περισσότερες φορές θύματα από τους συντρόφους ή συζύγους τους.⁶⁵

Πολλές ερμηνείες έχουν διατυπωθεί για την κατανόηση του φαινομένου της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων. Η πρώτη επιδημιολογική έρευνα στην Ελλάδα (2003) για την περιγραφή του φαινομένου της ενδοοικογενειακής βίας έγινε με ποσοτικές μετρήσεις και ποιοτικές αναλύσεις.⁶⁶ Τα αποτελέσματα της συγκεκριμένης έρευνας και τα συμπεράσματα δείχνουν ότι ψυχολογική κακοποίηση έχει υποστεί το 56% των γυναικών, σωματική κακοποίηση το 3,6%, των γυναικών και σεξουαλική κακοποίηση το 3,5% των γυναικών. Ωστόσο μόνο το 8,8% των γυναικών θεωρούσαν ότι οι σύντροφοί τους ήταν βίαιοι, ενώ το 5,3% των γυναικών είχαν αναφέρει ότι είχαν κάνει προηγούμενο γάμο ή ερωτική σχέση και σχεδόν 4 στις 10 ανέφεραν ότι είχαν πέσει θύματα κάποιας μορφής βίας από τους συντρόφους ή συζύγους τους.⁶⁷

Μια άλλη έρευνα ποσοτικής ανάλυσης και επεξεργασίας στοιχείων των γυναικών που έχουν υποστεί κακοποίηση, καταγράφηκε από τα Συμβουλευτικά Κέντρα Αθήνας – Πειραιά (2002-2006), στα οποία απευθύνθηκαν οι γυναίκες.⁶⁸ Αξιοσημείωτο εύρημα της παραπάνω έρευνας είναι ότι 1 στις 3 γυναίκες- θύμα βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων παντρεύτηκε το δράστη ενώ είχε δείγματα βίαιης συμπεριφοράς του (ψυχολογική, σωματική ή σεξουαλική κακοποίηση) και πριν το γάμο μαζί του. Ωστόσο αυτά τα δείγματα βίαιης συμπεριφοράς δεν αποτέλεσαν ανασταλτικό παράγοντα για την απόφασή της αυτή.⁶⁹

Μια άμεση και έμμεση εκτίμηση για το μέγεθος του προβλήματος της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων επιχειρήθηκε στο πλαίσιο μιας άλλης έρευνας που διεξήχθη σε στρατευμένους (2006).⁷⁰ Σύμφωνα με τα ευρήματα ένα μεγάλο ποσοστό (27%) ανέφερε

⁶⁵ WHO (2002). *World Report on Violence and Health*, Geneva, 2002: 89.

⁶⁶ Αρτινοπούλου, Β. (2003). *Ενδοοικογενειακή Βία κατά των Γυναικών. Πρώτη Επιδημιολογική Έρευνα*, Αθήνα, ΚΕΘΙ, σ. 52.

⁶⁷ Αρτινοπούλου, Β. (2006), όπ. πρ.σ. 67-80

⁶⁸ Η έρευνα που διεξήχθη από τη Γενική Γραμματεία Ισότητας (Υπουργείο Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης) κατά το χρονικό διάστημα 01/01/2002 - 31/10/2006.

⁶⁹ Ωστόσο, η ίδια η κακοποιημένη γυναίκα αναζητά βοήθεια για την απεμπλοκή της από τη βίαιη σχέση. Αυτό διαφαίνεται από το γεγονός ότι 3 στις 4 γυναίκες-θύματα συντροφικής βίας έχουν αναζητήσει βοήθεια στο παρελθόν (Αστυνομία, Δικαστήρια, Νοσοκομεία, Πρόνοια κ.λπ.), πριν απευθυνθούν στα Συμβουλευτικά Κέντρα της Γενικής Γραμματείας Ισότητας. Είναι έκδηλη λοιπόν η ανάγκη της ύπαρξης εξειδικευμένων δομών για την παροχή βοήθειας.

⁷⁰ Petroulaki, K., Dinapogias, A., Morucci, S., (2006b), *Final Report: Improving the Response to IntimatePartner Violence (IPV) in Military Settings*. Athens: Center for Research and Prevention of Injuries, Dept. of Hygiene and Epidemiology, Medical School, National and Kapodistrian University of

ότι γνώριζε τουλάχιστον ένα ζευγάρι από τη γειτονιά τους, που ο άνδρας κακοποιούσε σωματικά τη γυναίκα, από τους φίλους τους (16%) και από τους συγγενείς (3%).⁷¹ Πάνω από το 60% των στρατιωτών πίστευαν ότι ο άνδρας προσβάλλει τη σύντροφό του, επιπλέον το 44,9% απάντησε ότι είχε ασκήσει βία στη σύντροφό του και το 36,3% ότι είχε υπάρξει θύμα λεκτικής βίας από τις συντρόφους τους. Το 13,5% των ανδρών είχαν κακοποιήσει σωματικά τη σύντροφό τους, το 10,8% σεξουαλικά, ενώ το 6,4% και το 19% αντίστοιχα ανέφεραν ότι είχαν υπάρξει θύματα σωματικής και σεξουαλικής κακοποίησης από τις συντρόφους τους.

2.1.2. Διεθνής ανασκόπηση του φαινομένου της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων

Στη δεκαετία του '90 και σύμφωνα με μια σειρά μελετών η βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων είχε οριστεί ως ο μεγαλύτερος κίνδυνος για την υγεία της γυναίκας.⁷² Σε χώρες όπως στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, στον Καναδά, στη Μεγάλη Βρετανία και την Αυστραλία επιστημονικές έρευνες διεξήχθησαν προκειμένου να διερευνήσουν τη σχέση της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων και της εγκυμοσύνης.⁷³ Ο Π.Ο.Υ. αναφέρεται σε 48 επιδημιολογικές μελέτες από όλο τον κόσμο, οι οποίες δείχνουν ότι μεταξύ 10% και 69% των γυναικών έχουν βιώσει εμπειρίες κακοποίησης από το βίαιο σύντροφό τους τουλάχιστον μια φορά στη ζωή τους⁷⁴. Η έκθεση του Π.Ο.Υ. (2010) αναφέρει ότι το 35% των γυναικών έχουν βιώσει σωματική ή σεξουαλική βία από έναν σύντροφο και 30% των παντρεμένων γυναικών σε παγκόσμιο επίπεδο έχουν βιώσει σωματική ή σεξουαλική βία από έναν σύντροφο στη διάρκεια της ζωής τους.

Athens. (Διαθέσιμο στο www.euroipn.org/daphne_new/daphne2/CEREPRI_2004-101_WY_Final%20Report_printing.doc 12/09/14).

⁷¹ Η εν λόγω έρευνα πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια του Προγράμματος «Ευαισθητοποίηση Ανδρικού Πληθυσμού στο Ζήτημα της Βίας μεταξύ Ερωτικών Συντρόφων στα πλαίσια του Στρατού», το 2006 και στην οποία συμμετείχαν 227 νεοσύλλεκτοι άνδρες με μέσο όρο ηλικίας τα 22,4 έτη. Τους ζητήθηκε να αναφέρουν περιπτώσεις βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων τις οποίες γνώριζαν, καθώς και τις δικές τους εμπειρίες ως παρατηρητές, θύματα και δράστες.

⁷² Perttu, S., Kaselitz, V. (2006). *Προσεγγίζοντας τη Συντροφική Βία. Κατευθύνσεις για τους Επαγγελματίες Υγείας στις Μαιευτικές Κλινικές*, Πρόγραμμα Δάφνη II (Daphne II) University of Helsinki Palmenia Centre for Continuing Education, Vantaa, Finland.

⁷³ Huth-Bocks, A. C., Levendosky, A. A., Bogart, G. A. (2002). 'The effects of violence during pregnancy on maternal and infant health'. *Violence and Victims*, 17, 169-185, Johnson, J. K., Haider, F., Ellis, K., Hay, D., M., Lindow, S. W. (2003). 'The prevalence of domestic violence in pregnant women'. *British Journal of Obstetrics and Gynecology*, 110, 272-275.

⁷⁴ World Health Organization (W.H.O), Global Health Observatory (GHO) data. Violence against women. (Διαθέσιμο στο http://www.who.int/gho/women_and_health/violence/en/ 11/10/15).

Το ποσοστό των γυναικών που δολοφονούνται από τον ερωτικό σύντροφο φαίνεται να κυμαίνεται σε ποσοστά 30-70%, επί του συνόλου των ανθρωποκτονιών ανάλογα με τη χώρα και τη μελέτη.⁷⁵ Ενώ τα αντίστοιχα ποσοστά για τους άνδρες θύματα βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων είναι μονοψήφια νούμερα. Στην Ευρώπη εκτιμάται ότι κατά μέσο όρο πεθαίνουν 600 γυναίκες θύματα της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων ετησίως.⁷⁶ Πράγματι, τα δεδομένα δείχνουν ότι, σε σύγκριση με τους άνδρες, οι γυναίκες έχουν πέντε έως οκτώ φορές υψηλότερη πιθανότητα να είναι θύματα βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων.⁷⁷ Σύμφωνα με τον Ο.Η.Ε. (2003) τουλάχιστον 1 στις 3 γυναίκες σε όλο τον κόσμο έχει κακοποιηθεί σωματικά ή σεξουαλικά από κάποιον άνδρα σε κάποια στιγμή της ζωής της (συνήθως από οικείο πρόσωπο).⁷⁸ Σύμφωνα με στοιχεία της Παγκόσμιας Τράπεζας οι γυναίκες ηλικίας 15- 44 ετών κινδυνεύουν περισσότερο από βιασμό ή ενδοοικογενειακή βία παρά από καρκίνο, τροχαίο ατύχημα, πόλεμο ή ελνοσσία, συνδυαστικά.⁷⁹ Οι νεότερες γυναίκες, δηλαδή όσες είναι 16- 24 ετών, είναι πιο πιθανό να πέσουν θύματα βίας.⁸⁰

Έρευνα σε 1.268 γυναίκες (2004) που ζήτησαν ιατρική φροντίδα από υπηρεσίες άμεσης παρέμβασης αναφέρει πως το 57% του συνόλου των γυναικών είχαν εμπειρία

⁷⁵ Rennison, C. M., Welchans, S. (2000/2002 revised). *Bureau of Justice Statistics Special Report: Intimate partner violence* (NCJ 178247). Washington, DC: U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention. (Διαθέσιμο στο: <http://www.ojp.usdoj.gov/bjs/pub/pdf/ipv.pdf> 23/02/2013).

⁷⁶ Council of Europe, Committee on Equal Opportunities for Women and Men (CoE/CEOWM), (2004). *Recommendation 1681: Campaign to combat domestic violence against women in Europe*. Strasbourg: Council of Europe, Committee on Equal Opportunities for Women and Men.

⁷⁷ Οι εκτιμήσεις ποικίλλουν ανάλογα με τη μεθοδολογία, το δείγμα και το εργαλείο της εκάστοτε έρευνας. Σχεδόν όλες όμως αναφέρουν πολύ υψηλότερα ποσοστά των γυναικών θυμάτων βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων έναντι των ανδρών. (American Psychological Association, Committee on Divisions/APA relations (APA/CODAPAR), (2001). *Intimate Partner Abuse and Relationship Violence*. Working Group members from APA Divisions: 43, 35, 44, 45, 51. San Francisco: American Psychological Association, U.S. Department of Justice (US/DJ), (1998). *Violence by Intimates: Analysis of Data on Crimes by Current or Former Spouses, Boyfriends, and Girlfriends*. Washington, DC: U.S. Department of Justice, US/BJS-U.S. Bureau of Justice Statistics, (2003). *Crime Data Brief: Intimate Partner Violence 1993-2001*. Washington, DC: U.S. Bureau of Justice Statistics.

⁷⁸ United Nations Women's Development Fund (UNIFEM). (2003). *Not a Minute More: Ending Violence against Women*. New York: UNIFEM.

⁷⁹ Στην Ευρώπη, υπολογίζεται ότι το 1/5 με 1/4 όλων των γυναικών έχουν υποστεί σωματική βία τουλάχιστον μια φορά κατά τη διάρκεια της ενήλικης ζωής τους και πάνω από το 1/10 έχουν κακοποιηθεί σεξουαλικά με χρήση βίας. (Council of Europe, Committee of Ministers. (2011). Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence: Explanatory Report. Διαθέσιμο στο: <http://goo.gl/C961D> 17/12/2014).

⁸⁰ Στην Ιταλία, υπολογίζεται ότι το 32% των γυναικών ηλικίας 16-70 ετών έχουν υποστεί σωματική ή σεξουαλική ανδρική βία κατά τη διάρκεια της ζωής τους. (Istituto Nazionale di Statistica. (2006). *Violence and abuse against women inside and outside the family*. (Διαθέσιμο στο: <http://goo.gl/pt2PH> 05/01/15).

σωματικής ή συναισθηματικής βίας.⁸¹ Το 26% δήλωσαν πως έχουν κακοποιηθεί σεξουαλικά κατά τη διάρκεια της ζωής τους, το 28% δήλωσε ότι είχε υποστεί συναισθηματική κακοποίηση, το 12% σωματική και το 4% σεξουαλική κακοποίηση. Η συναισθηματική κακοποίηση σχετίζεται και με προβλήματα υγείας. Η πλειοψηφία των γυναικών (70– 93%) που είχε πέσει θύμα σωματικής ή ψυχολογικής κακοποίησης ανέφερε ότι πάσχει από πονοκεφάλους, χρόνιους πόνους και κατάθλιψη.

Άλλη έρευνα (2004) που πραγματοποιήθηκε σε 79 νεαρά ζευγάρια, εξέτασε το βαθμό στον οποίο η αντικοινωνική συμπεριφορά και τα συμπτώματα κατάθλιψης επηρεάζουν την εμφάνιση επιθετικότητας εναντίον του/της συντρόφου.⁸² Βρέθηκε ότι η αντικοινωνική συμπεριφορά των γυναικών και τα συμπτώματα κατάθλιψης επηρεάζαν την άσκηση σωματικής και ψυχολογικής βίας από τους άνδρες. Στην αντίθετη περίπτωση- της αντικοινωνικής συμπεριφοράς των ανδρών και των συμπτωμάτων κατάθλιψης- δε φαίνεται να υπάρχει συσχέτιση με τη διάπραξη τέτοιων μορφών βίας από τις γυναίκες.

Σε διακρατική έρευνα (2008) που πραγματοποιήθηκε το 10-16% των συμμετεχουσών ανέφεραν ότι κατά τη διάρκεια ενός ραντεβού είχαν κάποιας μορφής ανεπιθύμητη σεξουαλική εμπειρία, συμπεριλαμβανομένης της απόπειρας βιασμού ή και βιασμού.⁸³

Μια σχετικά πρόσφατη έρευνα (2009) που διεξήχθη στο Ηνωμένο Βασίλειο έδειξε κάποια πολύ ενδιαφέροντα στοιχεία. Ενώ τα ποσοστά κοριτσιών και αγοριών που ανέφεραν ότι είχαν βιώσει συναισθηματική και σωματική βία στις ερωτικές τους σχέσεις ήταν παρόμοια, τα κορίτσια ανέφεραν συχνότερα ότι είχαν υποστεί σοβαρές μορφές κακοποίησης αλλά και ότι η βία ήταν επαναλαμβανόμενη και παρέμενε στο ίδιο επίπεδο ή εντεινόταν με την πάροδο του χρόνου.⁸⁴ Τα πιο πρόσφατα στοιχεία για τη βία μεταξύ

⁸¹ Kramer, A., Lorenzon, D., Mueller, G. (2004). 'Prevalence of intimate partner violence and health implications for women using emergency departments and primary care clinics'. *Women's Health Issues*, 14, 19-29.

⁸² Capaldi, D. M., Kim, H. K., Shortt, J. W. (2004). 'Women's Involvement in Aggression in Young Adult Romantic Relationships: A Developmental Systems Model'. *Duke series in child development and public policy. Aggression, antisocial behavior, and violence among girls: A developmental perspective*, 223-241.

⁸³ Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε Ελλάδα, Κύπρο, Μάλτα, Λιθουανία και Λετονία και συμμετείχαν 1.850 κορίτσια ηλικίας 18-24 ετών. (βλ. στο Mediterranean Institute for Gender Studies, MIGS. (2008). *Date Rape Cases among Young Women: Strategies for Support and Intervention*. Nicosia: University of Nicosia Press. Διαθέσιμο στο: <http://goo.gl/v4cel> 22/01/15).

⁸⁴ Barter, C. A., Mc Carry, M., Berridge, D., Evans, K. M. (2009). *Partner exploitation and violence in teenage intimate relationships*. London.

ερωτικών συντρόφων στην Ευρώπη (2013) στα 27 κράτη μέλη και την Κροατία, το ποσοστό των γυναικών που έχουν υποστεί σωματική βία τουλάχιστον μια φορά στην ενήλικη ζωή τους, κυμαίνεται μεταξύ του ενός πέμπτου και του ενός τετάρτου επί του συνόλου των γυναικών.⁸⁵

Αναφορικά με τους παράγοντες συσχέτισης της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων μακροχρόνια έρευνα έδειξε ότι η μεγάλη διάρκεια σχέσης και για τα δυο φύλα ζευγαριών και η αλλαγή συντρόφου σε ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα επηρεάζουν την εμφάνιση βίας στη σχέση τους.⁸⁶ Άλλες έρευνες έδειξαν ότι τα συναισθήματα- σε έγγαμα ζευγάρια ή σε ζευγάρια που συζούν- παίζουν ρόλο στην ανάπτυξη βίας στις στενές ερωτικές σχέσεις ανάλογα με το αν είναι θετικά ή αρνητικά.⁸⁷ Έτσι όταν υπάρχουν αρνητικά συναισθήματα (θυμός, ζήλεια, έλλειψη εμπιστοσύνης, αρνητική επιρροή) αυξάνονται οι πιθανότητες εμφάνισης της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων.

Έρευνα για τη συσχέτιση του αλκοόλ και βίας στις ερωτικές σχέσεις σε γυναίκες (12-31 ετών) έδειξε ότι η συνήθεια της συντρόφου να πίνει δε σχετίζεται με τη διάπραξη και θυματοποίηση των ανδρών από τις γυναίκες, ενώ για τους άνδρες υπήρχε πολύ μεγάλη συσχέτιση. Η απογοήτευση στη σχέση συνέβαλε στα προβλήματα αλκοολισμού, στη διάπραξη βίας από άνδρες και από γυναίκες και ιδιαίτερα στη θυματοποίηση των ανδρών.⁸⁸

Μια συνθετική μελέτη παρουσίασε στοιχεία από 85 έρευνες, οι οποίες επιβεβαιώνουν κάποιους παράγοντες επικινδυνότητας για τη διάπραξη βίας και για τη θυματοποίηση.⁸⁹ Μεγάλη συσχέτιση βρέθηκε να υπάρχει ανάμεσα στη διάπραξη

⁸⁵ Εξάλλου, ποσοστό 12–15 % επί του συνόλου των γυναικών έχουν αντιμετωπίσει καταστάσεις ενδοοικογενειακής βίας μετά το δέκατο έκτο έτος της ηλικίας τους. Τα ευρήματα όσον αφορά τις αναφερόμενες εμπειρίες σωματικής βίας υποδεικνύουν ότι το ποσοστό των γυναικών που έχουν υποστεί σωματική βία από τον σύντροφό τους κυμαίνεται μεταξύ του 4 % (Ελλάδα) και του 37 % (Εσθονία), ενώ οι περισσότερες μελέτες υποδεικνύουν ποσοστά κρουσμάτων σωματικής βίας που κυμαίνονται μεταξύ του 12 % και του 35 %. (European Institute of Gender Equality (2013). Επισκόπηση της εφαρμογής της Πλατφόρμας Δράσης του Πεκίνου στα κράτη μέλη της ΕΕ: Βία κατά των γυναικών-Υποστήριξη των θυμάτων: Βασικά πορίσματα, Λουξεμβούργο, Ευρωπαϊκή Ένωση 2013).

⁸⁶ Capaldi, D. M., Shortt, J.W., Crosby, L. (2003). 'Physical and psychological aggression in at-risk young couples: Stability and change in young adulthood'. *Merrill-Palmer Quarterly*, 49: 1, 1-27.

⁸⁷ Marcus, R. F., Swett, B. (2003). 'Violence in close relationships: The role of emotion'. *Aggression and violent behavior*, 8: 3, 313-327.

⁸⁸ White, H. R., Chen, P. H. (2002). 'Problem drinking and intimate partner violence'. *Journal of studies on alcohol*, 63: 2, 205–214.

⁸⁹ Stith, S. M., Smith, D. B., Penn, C.E., Ward, D.B., Tritt, D. (2004). 'Intimate partner physical abuse perpetration and victimization risk factors: A meta-analytic review'. *Aggression and violent behavior*, 10: 1, 65-98.

σωματικής βίας και σε κάποιους παράγοντες επικινδυνότητας: σεξ με εξαναγκασμό, χρήση ναρκωτικών, αποδοχή και συγχώρεση της ενδοοικογενειακής βίας από τα θύματα, αίσθημα ικανοποίησης από το γάμο και συναισθηματική βία. Τέλος, πολύ μεγάλη συσχέτιση βρέθηκε ανάμεσα στη σωματική θυματοποίηση και τη χρήση βίας από το θύμα, ενώ οι γυναίκες βρέθηκε πως θυματοποιούνται σωματικά από τους άνδρες και πως εμφανίζουν συχνά κατάθλιψη και αισθήματα φόβου για μελλοντική βία.

3. Σύνοψη

Συνοψίζοντας, από τη θεωρητική μελέτη του φαινομένου της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων μπορούμε να σημειώσουμε τα κάτωθι:

1) Σύμφωνα με τη φεμινιστική άποψη: α) οι άνδρες εκδηλώνουν πιο πολλές και πιο βίαιες συμπεριφορές κατά των γυναικών, β) οι άνδρες είναι πιο πιθανό να εκδηλώσουν πολλαπλές ενέργειες επιθετικότητας σε ένα επεισόδιο βίας από ότι οι γυναίκες και γ) οι γυναίκες είναι πιο πιθανόν να τραυματιστούν από τις επιθέσεις των ανδρών από ότι το αντίστροφο.⁹⁰ Επίσης οι φόνοι που διαπράττονται από γυναίκες συνήθως γίνονται μέσα στα πλαίσια της άμυνάς τους.

2) Σύμφωνα με τους ερευνητές της οικολογικής προσέγγισης: α) οι γυναίκες είναι εξίσου βίαιες με τους άνδρες και β) τόσο οι άνδρες όσο και οι γυναίκες είναι πιθανό να είναι δράστες και θύματα.

3) Σύμφωνα με τη θεωρία της συμμετρίας των φύλων: α) η εσωτερική τρομοκρατία διαπράττεται κυρίως από άνδρες, ενώ η βίαιη αντίσταση από τις γυναίκες και β) η βία που ασκούν οι άνδρες προς τις γυναίκες δεν είναι η ίδια με αυτή που ασκούν οι γυναίκες προς τους άνδρες.

Οι διαφορετικές θεωρητικές προσεγγίσεις στη μελέτη και ερμηνευτική προσπάθεια του φαινομένου της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων σχετίζονται με τις διαφορετικές θεωρητικές καταβολές, τη διαφοροποίηση στη μεθοδολογία για τη συλλογή στοιχείων, καθώς και με τις διάφορες κοινωνικές, οικονομικές, πολιτισμικές και άλλες μεταβολές των κοινωνιών, που δημιουργούν νέες συνθήκες εντός των οποίων εμφανίζεται η βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων. Για το λόγο αυτό η κάθε θεωρητική

⁹⁰ White, J., W., Smith, P. H., Koss, M. P., Figueredo, A. J. (2000). 'Intimate partner aggression-what have we learned? Comment on Archer'. *Psychological Bulletin*, 126: 5, 690-696.

προσέγγιση από μόνη της θεωρείται ελλιπής και δε μπορεί να ερμηνεύσει επαρκώς το φαινόμενο.

Αναφορικά με την καταγραφή των ανωτέρω ερευνών σε επίπεδο συμμετρίας των φύλων διαφαίνεται ότι η βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων είναι ένα φαινόμενο που αφορά σε μεγαλύτερο ποσοστό τις γυναίκες, αλλά όχι αποκλειστικά αυτές, καθώς οι έρευνες δείχνουν ότι και οι γυναίκες/ κορίτσια ασκούν βία απέναντι στους συντρόφους τους. Το είδος της βίας είναι αυτό που διαφέρει, ενώ σε μεγαλύτερο βαθμό παρουσιάζεται η ψυχολογική βία και ο αμοιβαίος βίαιος έλεγχος. Χαρακτηριστική είναι η συντηρητική στάση των κοριτσιών και γυναικών καθώς και η παραδοχή τους πως ορισμένες μορφές βίας όπως η λεκτική βία και ο εξαναγκασμός σε σεξουαλική πράξη είναι αποδεκτές υπό συγκεκριμένες συνθήκες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η ΒΙΑ ΜΕΤΑΞΥ ΕΡΩΤΙΚΩΝ ΣΥΝΤΡΟΦΩΝ ΣΤΗΝ ΕΦΗΒΕΙΑ

1. Εφηβεία: Θεωρητικές προσεγγίσεις

Η μελέτη της μεταβατικής περιόδου μεταξύ παιδικής ηλικίας και ενήλικης ζωής, που ονομάζεται *εφηβεία* ξεκίνησε στις αρχές του προηγούμενου αιώνα.⁹¹ Μια άποψη για τον ορισμό της εφηβείας είναι αυτή που την ορίζει ως την εξελικτική διεργασία στη ζωή του ανθρώπου που αρχίζει βιολογικά με τις μεταβολές της φυσιολογίας της ήβης και τελειώνει ψυχολογικά με την απόκτηση της ταυτότητας του εαυτού και του φύλου καθώς και την απόκτηση του αισθήματος της ανεξαρτησίας.⁹²

Από τους πρωτοπόρους στη μελέτη για την κατανόηση της εφηβείας ο Hall (1904) περιέγραψε την εφηβεία ως μια περίοδο «θύελλας και στρες», φράση που δανείστηκε από τους ρομαντικούς συγγραφείς του 19^{ου} αιώνα, όπως ο Σίλερ και ο Γκαίτε.⁹³ Υποστήριξε ότι οι έφηβοι περνούν μέσα από ένα ταραχώδες μεταβατικό στάδιο απαραίτητο για να γίνουν αποδεκτά ‘τα υψηλότερα και πιο ολοκληρωμένα ανθρώπινα χαρακτηριστικά’.⁹⁴

⁹¹ Hall, G. S. (1904). *Adolescence: its relation to physiology, anthropology, sociology, sex, crime religion and education*. Appleton. New York.

⁹² Με την έννοια αυτή, ο έφηβος είναι αναγκασμένος να αποχωριστεί συμβολικά τους γονείς του, διακόπτοντας τους δεσμούς μαζί τους και αντιμετωπίζοντας μόνος του μια νέα πραγματικότητα. (βλ. Αναγνωστόπουλος, Δ. Κ., Λαζαράτου, Ε. (2001). ‘Εφηβεία και κατάθλιψη’. *Αρχαία Ελληνικής Ιατρικής*. 18, 466– 474).

⁹³ Ο Ρομαντισμός αποτελεί καλλιτεχνικό κίνημα που αναπτύχθηκε στα τέλη του 18ου αιώνα στη Δυτική Ευρώπη. Αναπτύχθηκε αρχικά στη Μεγάλη Βρετανία και τη Γερμανία, για να εξαπλωθεί αργότερα κυρίως στη Γαλλία και την Ισπανία. Καταρχάς αποτέλεσε λογοτεχνικό ρεύμα, ωστόσο επεκτάθηκε τόσο στις εικαστικές τέχνες όσο και στη μουσική. Ο ρομαντισμός ήταν ένα λογοτεχνικό κίνημα που ασπαζόταν τον ιδεαλισμό, το πάθος και την οδύνη, αλλά πίστευε επίσης, στην επανάσταση και την απόρριψη της παλαιάς τάξης. Κύριο χαρακτηριστικό του ρομαντισμού αποτελεί η έμφαση στην πρόκληση ισχυρής συγκίνησης καθώς και η μεγαλύτερη ελευθερία στη φόρμα, σε σχέση με τις περισσότερο κλασικές αντιλήψεις. Στο ρομαντισμό, κυρίαρχο στοιχείο είναι το συναίσθημα αντί της λογικής. (Διαθέσιμο στο: <https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A1%CE%BF%CE%BC%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82> 19/02/15).

⁹⁴ Coleman J. (2013). *Ψυχολογία της εφηβικής ηλικίας*, (Μετ. Κουλεντιανού Κ.). Αθήνα: Gutenberg, σ. 43. Σύμφωνα με τον Hall η εφηβική ηλικία είναι μια περίοδος εσωτερικού αναβρασμού και συναισθηματικής αναστάτωσης που οφείλεται κυρίως στις βιολογικές αλλαγές και ειδικότερα στις ορμονικές αλλαγές, για το λόγο αυτό ο έφηβος έχει ανάγκη ενός περιβάλλοντος που θα χαρακτηρίζεται από απόλυτη κατανόηση και ανεκτικότητα, για να ξεπεράσει τη συναισθηματική αναστάτωση και την εσωτερική του σύγκρουση (βλ. Hall, G. S. (1904), όπ. πρ).

Οι απόψεις του Hall για την εφηβεία απέκτησαν επιπρόσθετη βαρύτητα, όταν διάσημοι ψυχαναλυτές συγγραφείς όπως ο Freud (1937) διατύπωσαν παρόμοιες απόψεις για το στάδιο αυτό της ζωής του ατόμου.⁹⁵ Μεταγενέστεροι ψυχαναλυτές συγγραφείς επεξεργάστηκαν τις πρώιμες αυτές θεωρίες και προσπάθησαν να διερευνήσουν τη συμβολή της ψυχανάλυσης σε διάφορες πλευρές της εφηβικής ανάπτυξης, όπως στη δημιουργία της ταυτότητας και τις οικογενειακές σχέσεις.⁹⁶ Ο ρόλος της οικογένειας αναδεικνύεται καθοριστικός κατά τη διαδικασία φυσιολογικής ανάπτυξης και ωρίμανσης του παιδιού, καθώς συμβάλλει καταλυτικά στην εξέλιξή του σε μια υγιή, αυτόνομη και ισορροπημένη προσωπικότητα. Παράλληλα είναι πρωταρχική η συμβολή της στην ανάπτυξη της επικοινωνιακής ικανότητας μεταξύ των μελών της παρά τη συνεχή εξέλιξη και διαφοροποίηση του κοινωνικού γίνεσθαι.⁹⁷ Ειδικότερα, η αποδοχή του παιδιού από τους οικείους του είναι αναγκαία προϋπόθεση για την ομαλή ανάπτυξή του, καθώς εκείνοι αποτελούν το πρώτο σημείο αναφοράς του και τα πρόσωπα με τα οποία ταυτίζεται. Είναι 'οι σημαντικοί άλλοι' (*significant others*), οι οποίοι παρέχουν πρότυπα ρόλων μέσω των οποίων το άτομο αναπτύσσει την ικανότητα να ρυθμίζει τη συμπεριφορά του.

Η θεωρία του Mead (1934) ενισχύει την άποψη ότι η οικογένεια διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της ταυτότητας του φύλου μέσω της κοινωνικοποίησης. Σύμφωνα με αυτόν, το άτομο και ο κοινωνικός περίγυρος επηρεάζονται αμοιβαία. Οι στάσεις των άλλων, του κοινωνικού περιγύρου δηλαδή, που το άτομο έχει αφομοιώσει αποτελούν το "me", ενώ το ίδιο το άτομο με τις αντιδράσεις του παρουσιάζεται ως "I". Ο κοινωνικός περίγυρος, ως "me" διαμορφώνει το άτομο, "I", με τους κανόνες και τις αξίες του ενώ από την άλλη το άτομο, "I" αντιδρά στην εκάστοτε κοινωνική κατάσταση και τη διαφοροποιεί.⁹⁸ Σε γενικές γραμμές ο Mead δε δίνει συγκεκριμένο ορισμό της ταυτότητας, γιατί πιστεύει ότι αυτή εξελίσσεται και δεν είναι

⁹⁵ Η ψυχαναλυτική άποψη για την εφηβεία είχε ως σημείο αφετηρίας την ορμητική εμφάνιση των ενστίκτων, που θεωρείτο αποτέλεσμα της ήβης. Αυτή η αυξημένη λειτουργία των ενστίκτων, υποστηριζόταν ότι αναστατώνει την ψυχική ισορροπία που είχε επιτευχθεί στο τέλος της παιδικής ηλικίας και προκαλεί εσωτερικό αναβρασμό. Αυτός με τη σειρά του καθιστά περισσότερο ευάλωτη την προσωπικότητα του ατόμου. (βλ. αναλυτικά στο: Freud S. (1937). *The ego and the mechanism of defense*. Hogarth Press. London).

⁹⁶ Erikson, E. (1968). *Identity, Youth and Crisis*. Norton. New York.

⁹⁷ Τσίγκανου, Ι. (2000). 'Ο θεσμός της οικογένειας ως μηχανισμός άσκησης εγκληματοπροληπτικού ελέγχου στο ελληνικό ποινικό δίκαιο'. Στο Ν. Κουλούρη (Επιμ.), *Αντεγκληματική πολιτική II*, Αθήνα-Κομοτηνή, Σάκκουλα, 211-232.

⁹⁸ Γεωργιογιάννης, Π. (1996). *Θεωρίες της Κοινωνικής Ψυχολογίας*, τόμος II, Αθήνα: Gutenberg, σ. 61.

κληρονομήσιμη. Σύμφωνα με τον ίδιο, η απόκτηση της ταυτότητας εξηγείται μέσω της έρευνας των κοινωνικών διεργασιών της ανθρώπινης επικοινωνίας.

Πιο σύγχρονοι συγγραφείς εξετάζουν τους τρόπους με τους οποίους το πολιτισμικό πλαίσιο αλληλεπιδρά με την προσωπικότητα προβάλλοντας νέες προοπτικές στην κατανόηση της εφηβείας. Καθώς η εφηβεία θεωρείται κυρίως και πρωτίστως μια περίοδος αλλαγής που οδηγεί στη διαμόρφωση της προσωπικότητας των εφήβων, οι μεγάλες σωματικές αλλαγές είναι αυτές που διαφοροποιούν τη συνολική εικόνα του εαυτού, ενώ η νοητική ανάπτυξη επιφέρει μια πιο σύνθετη και επεξεργασμένη εικόνα εαυτού, όντας μια περίοδος μετάβασης προς τα κοινωνικά περιβάλλοντα που ζουν οι έφηβοι.⁹⁹

Η εικόνα του εαυτού είναι πολύ σημαντική σε αυτό το στάδιο ζωής του ατόμου και έχουν διατυπωθεί διάφορες απόψεις τόσο για την εικόνα εαυτού όσο και την αυτοαντίληψη. Μια πολυδιάστατη άποψη της εικόνας του εαυτού περιγράφεται στο έργο της Harter (1988), η οποία ανέπτυξε ένα ψυχοδιάγραμμα αυτοαντίληψης βασισμένο σε ανάλυση παραγόντων και περιέγραψε τις επιμέρους διαστάσεις της έννοιας του εαυτού.¹⁰⁰ Ακόμη πιο σύνθετα μοντέλα πρότείνουν μια άλλη ιεραρχική δομή της έννοιας του εαυτού στην εφηβεία τοποθετώντας στην κορυφή του μοντέλου μια πολύ σταθερή γενική εικόνα του εαυτού, που βασίζεται σε δυο κύριες διαστάσεις την ακαδημαϊκή και τη μη ακαδημαϊκή.¹⁰¹ Επίσης ο Offer (1992)¹⁰² μελετώντας την αυτοεικόνα του εφήβου ανέφερε ότι αυτή απαρτίζεται από κάποιους τομείς ψυχολογικής λειτουργίας και μόνο έτσι μπορεί να κατανοηθεί από τους εφήβους.¹⁰³

⁹⁹ Alsaker, F., Kroger, J. (2006). 'Self-concept, self-esteem and identity'. In Jackson S. and Goodens L. (Eds). *Handbook of adolescent development*. Psychology Press, 90-113.

¹⁰⁰ Σύμφωνα με την Harter η αυτό -αντίληψη βασίζεται στην κατανόηση από τον έφηβο οκτώ διαστάσεων αυτής: 1. της ακαδημαϊκής επάρκειας, 2. της εργασιακής επάρκειας, 3. της αθλητικής επάρκειας, 4. της σωματικής εμφάνισης, 5. της κοινωνικής αποδοχής, 6. της στενής φιλίας, 7. της ερωτικής έλξης και 8. της διαγωγής. (Harter, S. (1988). 'The construction and conservation of the self: James and Cooley revisited'. In Lapsley D. and Power, F. (Eds). *Self, ego and identity*. Springer- Verlag. New York).

¹⁰¹ Shavelson, R., Hubner, J., Stanton G. (1976). 'Self concept: validation of construct interpretations'. *Review of Educational Research*. 46, 407-411, Marsh, H., Byrne, B., Shavelson, R. (1988). 'A multi-faceted academic self- concept: its hierarchical structure and its relation to academic achievement'. *Journal of Educational Psychology*. 80, 366-380.

¹⁰² Ο Offer είναι γνωστός για την κατασκευή του Ερωτηματολογίου για την αυτό- εικόνα. (Offer Self-image questionnaire, 1969).

¹⁰³ Οι τομείς ψυχολογικής λειτουργίας κατά τον Offer είναι: 1. ο ψυχολογικός εαυτός, 2. ο γενετήσιος εαυτός, 3. ο κοινωνικός εαυτός, 4. ο οικογενειακός εαυτός, 5. ο εαυτός αντιμετώπισης καταστάσεων (Offer, D., Ostrov, D., Howard, K., Dolin, S. (1992). *The Offer Self-image Questionnaire for Adolescence- revised*. Western Psychological Services. Los Angeles. CA).

Τις τελευταίες δεκαετίες έχει εντατικοποιηθεί η μελέτη της εφηβείας και υπάρχει μια πληθώρα δημοσιεύσεων που εξετάζουν τα μεταβαλλόμενα χαρακτηριστικά της μετάβασης των εφήβων προς την ενηλικίωση.¹⁰⁴ Το ενδιαφέρον είναι πολύπλευρο με ορισμένες μελέτες να εστιάζουν στη μετάβαση από το σχολείο στο πανεπιστήμιο¹⁰⁵ και άλλες να εστιάζουν ειδικά στην εκπαίδευση και την επαγγελματική κατάρτιση.¹⁰⁶ Το ενδιαφέρον επίσης επικεντρώνεται και σε συσχετισμούς της εφηβικής ηλικίας με φαινόμενα βίας και επιθετικότητας¹⁰⁷ καθώς επίσης και με θέματα εθισμού σε τυχερά παιχνίδια και εξαρτήσεων.¹⁰⁸ Ωστόσο, φαίνεται πως η πιο δημοφιλής εστίαση όσων μελετούν τις διάφορες πλευρές της εφηβικής περιόδου είναι η μελέτη της μετάβασης από την εφηβεία στην ενήλικη ζωή.

Η πληθώρα αυτή των δημοσιεύσεων και εμπειρικών μελετών δείχνει ένα πολύ μεγάλο ενδιαφέρον για τη μελέτη της εφηβικής ηλικίας και παρά τις επιμέρους διαφωνίες υπάρχει μια κοινή διαπίστωση όλων ότι η περίοδος αυτή διακατέχεται από συγκρούσεις και αναστάτωση. Μερικές από τις πιο σημαντικές προσεγγίσεις που διατυπώθηκαν είναι οι εξής:

1.1. Η Προσέγγιση της Βιολογικής Ωρίμανσης

Οι διάφορες θεωρίες σχετικά με τη βιολογική ωρίμανση που έχουν διατυπωθεί για την εφηβεία τονίζουν ότι η ανάπτυξη είναι κυρίως η αποκάλυψη του κληρονομημένου βιολογικού δυναμικού. Πιο συγκεκριμένα το περιβάλλον μπορεί να ασκήσει μία πιο έντονη επίδραση κατά την εφηβεία σε σύγκριση με τη βρεφική ηλικία, ωστόσο οι περιβαλλοντικές συνθήκες δεν αλλάζουν θεμελιωδώς τη βασική δομή της ανάπτυξης κατά τη διάρκεια της εφηβείας.

¹⁰⁴ Catan, L. (2004). 'Becoming adult: changing youth transitions in the 21st century'. *Economic and Social Research Council and Trust for the Study of Adolescence. Brighton, UK.*

¹⁰⁵ Montgomery, M., Cote, J. (2003). 'College as a transition to adulthood'. In Adams and Berzonsky, M. (eds). *Blackwell Handbook of Adolescence*. Blackwell Publishing. Oxford, 149-172.

¹⁰⁶ Tucker, S., Walker, S. (2004). 'Education and training provision for young people: a new era?'. In Roche, R., Tucker, S., Thomson, R., Flynn, R., (Eds). *Youth in Society*. Sage. London, 102-111, Mortimer, J. (2009). 'Changing experiences of work'. In Furlong A. (Ed). *Handbook of Youth and Young Adulthood*. Routledge. London, 133-140.

¹⁰⁷ Κοκκέβη, Α., Σταύρου, Μ., Φωτίου, Α., Καναβού, Ε. (2010). 'Εφηβοι και βία'. *Εφηβοι, Συμπεριφορές και Υγεία*. Πανελλήνια Έρευνα στους μαθητές. ΕΠΙΨΥ, Health Behavior in School-aged Children.

¹⁰⁸ Αναγνωστόπουλος, Δ., Παλαιολόγου, Α., Λαζαράτου Ε. (2014). 'Η παθολογική ενασχόληση με τυχερά παιχνίδια στην εφηβεία'. *Αρχεία Ελληνικής Ιατρικής*. 31: 5, 570-582.

Οι βιο-σωματικές αλλαγές που συντελούνται κατά τη διάρκεια της εφηβείας δημιουργούν έντονη συναισθηματική αστάθεια η οποία εκδηλώνεται με αναταραχή και επαναστατική διάθεση.¹⁰⁹ Κάποιοι θεωρητικοί διατύπωσαν την υπόθεση της απόκλισης για να εξηγήσουν τη μεγάλη διασπορά στο χρόνο έναρξης της ωρίμανσης και τους ρυθμούς της υποστηρίζοντας ότι αυτό καθαυτό το γεγονός της πρόωρης ή αργοπορημένης ήβης δεν έχει ουσιαστική σημασία, αντιθέτως σημασία έχει ότι τα παιδιά που αναπτύσσονται πρόωρα ή καθυστερημένα παρουσιάζουν μια απόκλιση σε σχέση με τους συνομήλικούς τους.¹¹⁰

Οι βιολογικά προσανατολισμένες θεωρίες της ανάπτυξης έτυχαν κριτικής καθώς υποτιμούσαν το βαθμό στον οποίο το κοινωνικό περιβάλλον διαμορφώνει τη συμπεριφορά των παιδιών, ενώ αντίθετα υπερτιμούσαν το βαθμό ασυνέχειας που διακρίνει την εφηβεία από τη μέση παιδική ηλικία.

1.2. Οι Ψυχαναλυτικές Προσεγγίσεις

Ο Freud (1937) θεωρούσε την εφηβεία ως ένα ξεχωριστό αναπτυξιακό στάδιο στη διάρκεια του οποίου τα ανθρώπινα όντα μπορούν επιτέλους να εκπληρώσουν τη βιολογική επιταγή της αναπαραγωγής και επομένως να αναπαράγουν το είδος τους.¹¹¹ Παρόλο που η θεωρία του για την εφηβεία έχει κυρίως τις ρίζες της στη βιολογία δεν αγνοεί και τον κοινωνικό παράγοντα.

¹⁰⁹ Στο πλαίσιο αυτό, έγιναν πολλές έρευνες για τις επιδράσεις που ασκεί ο ρυθμός της βιο-σωματικής ωρίμανσης στην αυτοαντίληψη και την ψυχοκοινωνική ταυτότητα του εφήβου (Lerner, R. M., Karabenick, S. A. (1974). 'Physical attractiveness, Body Attitudes, and Self concept in Late Adolescents'. *Journal of Youth and Adolescence*, 3: 4, 307-316). Σύμφωνα με τις θεωρίες αυτές, οι έφηβοι που έχουν διαμορφώσει ένα βιο-σωματικό είδωλο (δηλαδή μια συγκεκριμένη εικόνα για το σώμα τους) διαφορετικό από αυτό που υπαγορεύει ή νομίζουν ότι υπαγορεύει το πολιτισμικό στερεότυπο της εποχής και της κοινωνίας στην οποία ζούνε, βιώνουν έντονη ψυχική ένταση κι ανησυχία με αποτέλεσμα να έχουν πρόβλημα με την εικόνα του εαυτού τους. Οι σαγηνευτικές εικόνες που προβάλλονται από τα μέσα ενημέρωσης επιβάλλουν ως ελκυστικά και αποδεκτά συγκεκριμένα «ιδανικά» πρότυπα σωματικής κατασκευής κι εμφάνισης. Αυτά τα πρότυπα εσωτερικεύονται από τον έφηβο ως μέτρο σύγκρισης αλλά και αυτοαξιολόγησης ακόμα και δεν είναι ρεαλιστικά. Όσο μεγαλύτερες οι διαφορές και οι αποκλίσεις, ανάμεσα στο ιδανικό πρότυπο και την εικόνα εαυτού, τόσο μεγαλύτερη η πιθανότητα να βιώσει άγχος, εσωτερική σύγκρουση, ψυχική αστάθεια και φυσικά χαμηλή αυτοεκτίμηση. (βλ. αναλυτικά Lerner & Karabenick (1974), *οπ. πρ.*).

¹¹⁰ Petersen, A., Crockett, L. (1985). 'Pubertal Timing and Grade Effects on Adjustment'. *Journal of Youth Adolescence*. 14: 3, 191-206.

¹¹¹ Άλλωστε το σεξ- κατά τη θεωρία του Freud- θεωρείται ως κύριο κίνητρο για κάθε ανθρώπινη συμπεριφορά. Έτσι και η εφηβεία θεωρείται γενετικό στάδιο, γιατί αυτή είναι η περίοδος στη διάρκεια της οποίας η σεξουαλική επαφή γίνεται ένα σημαντικό κίνητρο της συμπεριφοράς. Η συναισθηματική αναταραχή που συνόδευε το στάδιο της εφηβείας ήταν το αποκορύφωμα της *ψυχολογικής διαμάχης* των τριών συστατικών της προσωπικότητας (Εκείνο, Εγώ και Υπερεγώ). Το κύριο αναπτυξιακό έργο της εφηβείας είναι η *επαναφορά της ισορροπίας* των ψυχικών δυνάμεων.

Η Α. Freud (1968) μιλώντας για την εφηβεία τόνισε ότι αυτή οδηγεί σε έντονες και συχνές αλλαγές στη διάθεση του εφήβου από την απόλυτη χαρά στην άγρια απελπισία και μέχρι την κατάθλιψη ή την αυτοκτονία, ενώ χρησιμοποίησε και τον όρο ‘acting out’ για να περιγράψει αυτή την έκρυθμη κατάσταση.¹¹² Η δράση αυτή του εφήβου μπορεί να οδηγήσει σε αντικοινωνικές συμπεριφορές ή σε συμπεριφορές εθισμού, όπως π.χ. κατανάλωση αλκοόλ, χρήση ναρκωτικών ουσιών, κλοπές καταστημάτων κ.λπ., με σκοπό να συγκεντρώσει την προσοχή των άλλων.

Μία ακόμη ψυχαναλυτική θεωρία διατυπώθηκε από τον Blos (1967), ο οποίος ανέφερε ότι η διαδικασία αποκοπής του ψυχολογικού ομφάλιου λώρου είναι μια συνεχής διαδικασία αναζήτησης ερωτικού αντικειμένου έξω από τον οικογενειακό κύκλο, που ξεκινά με την απάρνηση της γονεϊκής εξάρτησης και πραγματοποιείται με την παλινδρόμηση του εφήβου σε προηγούμενα στάδια της παιδικής ηλικίας και την επανεξέταση των παιδικών του συναισθημάτων.¹¹³

1.3. Η Προσέγγιση Περιβάλλοντος-Μάθησης

Μία άλλη θεωρία είναι αυτή της κοινωνικής μάθησης, η οποία ενώ επικεντρώνεται ατομικά στους δράστες, δίνει έμφαση στο κοινωνικό στοιχείο προσπαθώντας να ερμηνεύσει τη βία ως επίκτητη συμπεριφορά. Η κοινωνική- γνωστική θεωρία μάθησης έχει εφαρμοστεί εκτενώς στην κατανόηση της επιθετικότητας και των ψυχολογικών διαταραχών ιδιαίτερα στο πλαίσιο της τροποποίησης της συμπεριφοράς. Στόχος της συγκεκριμένης θεωρίας είναι να δείξει ότι τα άτομα που έγιναν μάρτυρες βίας ανάμεσα στους γονείς τους ή βίωσαν οι ίδιοι τη βία ως παιδιά καταφεύγουν στη βία ως ενήλικες.¹¹⁴ Οι ερευνητές που δίνουν μεγαλύτερο βάρος στους περιβαλλοντικούς παράγοντες υποστηρίζουν ότι οι πολιτισμικές διαφορές στη συμπεριφορά των εφήβων υποδηλώνουν ότι η συμπεριφορά τους διαμορφώνεται κυρίως από το κοινωνικό περιβάλλον.¹¹⁵ Σε αντίστοιχη έρευνα εντοπίζονται κοινωνικο-πολιτισμικές παραλλαγές εντός των

¹¹² Freud, A. (1968). ‘Acting out’. *The International Journal of Psychoanalysis*. 49: 2-3, 165-170.

¹¹³ Η παλινδρόμηση αυτή έχει διάφορες όψεις όπως π.χ. η εξιδανίκευση δημοφιλών καλλιτεχνών. Είναι μια μορφή παλινδρόμησης στον «εξιδανικευμένο» γονέα της παιδικής ηλικίας. (βλ. αναλυτικά Blos P. (1967). ‘The second individuation process of adolescence’. *Psychoanal Study Child*, 22: 162-186).

¹¹⁴ Strauss, M. A., Gelles, R. S. Steinmetz, S. K. (1980). *Behind Closed Doors Violence in the American Family*. New York: Anchor.

¹¹⁵ Mead, M. (1949). *Male and female: a study of the sexes in a changing world*. Oxford. England.

πολιτισμικών ομάδων γεγονός που ενισχύει την επίδραση του κοινωνικού περιβάλλοντος.¹¹⁶

1.4. Η Προσέγγιση της Ταυτότητας

Η εφηβεία περιγράφεται ως η περίοδος κατά την οποία το άτομο πρέπει να δημιουργήσει μία αίσθηση προσωπικής ταυτότητας και να αποφύγει τους κινδύνους της σύγχυσης ταυτότητας.¹¹⁷ Η αίσθηση της ταυτότητας είναι σημαντική γιατί δίνει κατεύθυνση, σκοπό και νόημα στη ζωή του εφήβου. Αν ο έφηβος αποτύχει στην αναζήτησή του για μια ταυτότητα, θα βιώσει αμφιβολία, σύγχυση ρόλων και μπορεί να οδηγηθεί σε αυτοκαταστροφική συμπεριφορά.¹¹⁸ Ο έφηβος πρέπει να ξεπεράσει την κρίση ταυτότητας/ σύγχυση ρόλων (identity versus- role confusion).¹¹⁹ Σε αυτό το πλαίσιο μια σημαντική θεωρία διατυπώθηκε από τον Marcia (1968), ο οποίος προσδιόρισε τέσσερα διαφορετικά είδη ταυτότητας, τα οποία διαμορφώνονται καθώς το άτομο διανύει το στάδιο της εφηβείας: τη σύγχυση ρόλων, τη δοτή ταυτότητα, το παρατεταμένο μορατόριουμ και την κατακτημένη ταυτότητα.¹²⁰

¹¹⁶ Baumrind, D. (1971). 'Current patterns of parental authority'. *Developmental Psychology*, 4:1, Pt.2, 1-103.

¹¹⁷ Η διαμόρφωση της ταυτότητας θα πρέπει να αποκτηθεί με συνεχείς ατομικές προσπάθειες για τον αυτοπροσδιορισμό (self-definition), στην οποία παρελθόν, παρόν και μέλλον συνδέονται μεταξύ τους. Η θετική έκβαση της κρίσης ταυτότητας εξαρτάται από την προθυμία του εφήβου να αποδεχθεί το παρελθόν του και να προχωρήσει στην ωριμότητα, χωρίς το φόβο της απώλειας του εγώ. (Muus, R. E. (1975). *Theories of Adolescence*. 3rd Ed. New York. Random House, p. 66).

¹¹⁸ Muus, R. E. (1975). όπ. πρ., σ. 67.

¹¹⁹ Κατά το μοντέλο του Erikson, η αναπτυξιακή κρίση που καλείται να επιλύσει το άτομο κατά την εφηβεία είναι η απόκτηση ταυτότητας του Εγώ ή η σύγχυση ρόλων. Αυτό σημαίνει ότι η επίλυση της κρίσης θα επέλθει με την προσαρμογή στις απαιτήσεις των μεταβαλλόμενων αυτών ρόλων και την ταυτόχρονη δημιουργία και διατήρηση μιας καθαρά προσωπικής ταυτότητας από το ίδιο το άτομο. (βλ. Erikson, E. (1963). *Childhood and society*. New York: Norton).

¹²⁰ *Σύγχυση ρόλων*. Το άτομο δε δείχνει δέσμευση σε μια συγκεκριμένη μορφή ταυτότητας, ούτε παρουσιάζει καμία ένδειξη ότι αυτό θα συμβεί. *Δοτή ταυτότητα*. Το άτομο αφοσιώνεται σε στόχους και πεποιθήσεις που υπαγορεύει το περιβάλλον του χωρίς προηγουμένως με δική του πρωτοβουλία να έχει λάβει υπόψη του εναλλακτικές πιθανότητες, π.χ. υιοθέτηση τρόπου ζωής που υπαγορεύει συγκεκριμένο θρήσκευμα χωρίς την εξέταση εναλλακτικών τρόπων ζωής για την επίλυση κρίσης ταυτότητας σε προσωπικό επίπεδο. *Παρατεταμένο μορατόριουμ*. Το άτομο αναζητά την ταυτότητά του και εξετάζει μια σειρά από εναλλακτικές πιθανότητες. Έχει εκφραστεί η άποψη ότι το παρατεταμένο μορατόριουμ δεν αποτελεί τόσο μια παραλλαγή ταυτότητας όσο μια διεργασία. *Κατακτημένη ταυτότητα*. Πρόκειται ουσιαστικά για το τελικό αποτέλεσμα της επιτυχούς επίλυσης της κρίσης ταυτότητας. Σε αυτή τη μορφή ταυτότητας το άτομο έχει δεσμευθεί και έχει αφοσιωθεί σε συγκεκριμένη ιδεολογία, σε συγκεκριμένους κοινωνικούς ρόλους και επαγγελματικούς στόχους βάσει κριτηρίων που το ίδιο το άτομο έχει θέσει. (Marcia, J. E. (1966). 'Development and validation of ego identity status'. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3: 5, 551-558).

1.5. Η Προσέγγιση του Πολιτισμικού Πλαισίου

Η προσέγγιση αυτή τονίζει τη σημασία του περιβάλλοντος με την ευρύτερη έννοια που περιλαμβάνει όχι μόνο την οικογένεια, αλλά το γεωγραφικό, πολιτικό, κοινωνικό και ιστορικό πλαίσιο στο οποίο ζει το παιδί ή ο έφηβος. Η πορεία ζωής του ατόμου είναι ενσωματωμένη και διαμορφώνεται από τον ιστορικό χρόνο και χώρο που βιώνει το άτομο σε όλη τη διάρκεια της ζωής του.¹²¹

Ένας από τους κύριους εκφραστές της προσέγγισης αυτής ήταν ο Bronfenbrenner (1979), του οποίου οι ιδέες βασίστηκαν στις ιδέες προηγούμενων διανοητών, όπως του Lewin και του Vygotsky.¹²² Υποστήριξε ότι η ανάπτυξη ενός ατόμου επηρεάζεται από οτιδήποτε βρίσκεται στο περιβάλλον του, διαχωρίζοντας το περιβάλλον σε πέντε επίπεδα: 1. Το μικρο-σύστημα (microsystem), 2. Το μεσο-σύστημα (mesosystem), 3. Το εξω-σύστημα (exosystem), 4. Το μακρο-σύστημα (macrosystem) και 5. Το χρονο-σύστημα (chronosystem).¹²³ Η θεωρία του επηρέασε πολλούς μεταγενέστερους ερευνητές, σχετικά με τον τρόπο ανάλυσης της ανάπτυξης του ατόμου καθώς και τις επιπτώσεις των διαφόρων περιβαλλοντικών συστημάτων.

¹²¹ Elder, G. (1998). 'The life course as developmental theory'. *Child Development*, 69, 1-12.

¹²² Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: experiment by nature and design*. Harvard University Press. Cambridge, MA.

¹²³ Bronfenbrenner, U. (1994). 'Ecological model of human development'. *International Encyclopedia of Education*, 3, 2nd ed. Oxford. Elsevier. Πιο συγκεκριμένα λοιπόν: 1. Το μικρο- σύστημα, αναφέρεται στα θεσμικά όργανα και τις ομάδες που μπορούν να επηρεάσουν άμεσα την ανάπτυξη του παιδιού, συμπεριλαμβανομένων της οικογένειας, του σχολείου, της γειτονιάς και των συνομηλίκων. 2. Στο μεσο-σύστημα τοποθετούνται οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ της οικογένειας και των δασκάλων καθώς και οι σχέσεις μεταξύ συνομηλίκων του παιδιού και της οικογένειας. 3. Το εξω- σύστημα, περιλαμβάνει τις σχέσεις μεταξύ κοινωνικού περιβάλλοντος στο οποίο το άτομο δεν έχει ενεργό ρόλο και στο άμεσο περιβάλλον του ατόμου. Αυτό για παράδειγμα, μπορεί σημαίνει ότι ένας γονέας μπορεί να επηρεαστεί από την εμπειρία του παιδιού στο σπίτι ή από την εμπειρία του άλλου γονέα. Αυτό μπορεί να επιφέρει αλλαγή στη συμπεριφορά του γονέα προς το παιδί αλλά και στην αλληλεπίδρασή τους. 4. Το μακρο- σύστημα περιγράφει την κουλτούρα στην οποία ζουν τα άτομα, το πολιτιστικό πλαίσιο, την κοινωνικοοικονομική κατάσταση, τη φτώχεια, και την εθνικότητα. 5. Το χρονο- σύστημα αναφέρεται στη σχηματοποίηση των περιβαλλοντικών εκδηλώσεων και στις μεταβάσεις κατά τη διάρκεια της ζωής, καθώς και σε κοινωνικο-ιστορικές συνθήκες. Ένα παράδειγμα μεταβατικού σταδίου είναι το διαζύγιο και αυτό γιατί ερευνητές έχουν διατυπώσει την άποψη ότι αυτό επηρεάζει τα παιδιά αρκετά κατά τον πρώτο χρόνο του διαζυγίου, ενώ κατά τα επόμενα δυο χρόνια οι αρνητικές συνέπειες δεν είναι τόσο σοβαρές και έχει επέλθει πια η σταθερότητα στην οικογενειακή αλληλεπίδραση (βλ. αναλυτικά Vander Zanden, J. W., Crandell, T. L., Crandell, C. H. (2007). *Human Development*. 8th (ed.), New York. McGraw Hill.) (Για την οικολογική θεωρία των συστημάτων, βλ. αναλυτικά Bronfenbrenner U. (1994), όπ. πρ.)

1.6. Η Προσέγγιση της Επικέντρωσης

Τα τελευταία χρόνια αρκετά ρεύματα σκέψης υποστηρίζουν την ιδέα ότι ο έφηβος δομεί ο ίδιος την ανάπτυξή του.¹²⁴ Το μοντέλο της επικέντρωσης υποστηρίζει ότι ο έφηβος είναι ο ίδιος συντελεστής της ανάπτυξής του καθοδηγώντας τη μετάβαση στην εφηβεία με το να διαχειρίζεται ένα ζήτημα κάθε φορά.¹²⁵

Στο πλαίσιο αυτό εκπονήθηκαν μελέτες για την αλληλεπίδραση γονιδίων-περιβάλλοντος, οι οποίες ανέφεραν ότι υπάρχουν ενδείξεις για τη λεγόμενη ‘επιλογή θέσης’ (niche-picking) κατά την οποία το άτομο επιλέγει το περιβάλλον που ταιριάζει καλύτερα στις αναπτυξιακές του ανάγκες.¹²⁶ Σε έρευνα για τις οικογενειακές σχέσεις, οι ερευνητές μελέτησαν τη λεγόμενη *διαχείριση πληροφοριών* περιγράφοντας τις διαδικασίες με τις οποίες οι έφηβοι επιλέγουν ποιές πληροφορίες θα δώσουν στους γονείς τους.¹²⁷ Τέλος, έρευνες σχετικά με την προβληματική συμπεριφορά έδειξαν πως η συμπεριφορά των εφήβων προβλέπει αλλά και ρυθμίζει τη συμπεριφορά των γονέων.¹²⁸

¹²⁴ Coleman, J. (2011), όπ. πρ., σ. 53.

¹²⁵ Coleman, J. (2011), όπ. πρ., σ. 52.

¹²⁶ Schaffer, R. (2006). *Key concepts in developmental psychology*. Sage. London.

¹²⁷ Marshall, S., Tilton-Weaver, L., Bosdet, L. (2005). ‘Information management: considering adolescent’s regulation of parental knowledge’. *Journal of Adolescence*, 28, 633- 648, Keijsers L., Laird R. (2010). ‘Introduction to special issue. Careful conservations: adolescents managing their parents access to information’. *Journal of Adolescence*, 33, 255-260.

¹²⁸ Reitz, E., Dekovic, M., Meijer, A. (2006). ‘Relations between parenting and externalizing and internalizing problem behavior: child behavior as moderator and predictor’. *Journal of Adolescence*, 29, 419-436.

2. Θεωρητικό πλαίσιο της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία

Οι μελετητές του φαινομένου της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία (*teen dating violence/TDV*) την έχουν χαρακτηρίσει ως έναν από τους μεγαλύτερους κινδύνους για τη ζωή του εφήβου αλλά και ταυτόχρονα ένα σημαντικό κοινωνικό πρόβλημα με μια ‘σιωπηλή’ επιδημιολογία.¹²⁹ Η σύναψη βίαιων ερωτικών σχέσεων και η παραμονή σε αυτές τοποθετούν πολλές φορές τον έφηβο στη θέση του θύματος της βίαιης σχέσης,¹³⁰ γεγονός που μπορεί να έχει σημαντικές επιπτώσεις στη σωματική και ψυχική υγεία των εφήβων.

Ο όρος αυτός αναφέρεται στην ύπαρξη της βίας στις σχέσεις των εφήβων, σημειώνοντας τις διακριτές πτυχές της. Είναι μια ιδιαίτερη μορφή βίας, καθώς ο όρος της συντροφικής βίας διευρύνθηκε όταν τα νέα ερευνητικά δεδομένα ανέδειξαν νέες μορφές, με τη βία να μην περιορίζεται μόνο μεταξύ των συζύγων ή των ετερόφυλων ζευγαριών, αλλά και εκτός του πλαισίου του γάμου σε ζευγάρια που συγκατοικούν, σε ζευγάρια που βγαίνουν ραντεβού αλλά και σε ζευγάρια γκέι και λεσβιών.¹³¹

Αν και οι ορισμοί της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων ποικίλλουν, τυπικά χρησιμοποιείται ένας ευρύτερος ορισμός που περιλαμβάνει συγκεκριμένες καταχρηστικές συμπεριφορές στο πλαίσιο της βίαιης σχέσης, όπως τη σωματική, τη σεξουαλική και τη συναισθηματική/ ψυχολογική βία.¹³² Ορισμένοι θεωρητικοί εκτός από αυτές τις συμπεριφορές συμπεριλαμβάνουν στη διατύπωση των ορισμών τους και την πρόθεση για επιθετική συμπεριφορά, όπως είναι ο έλεγχος ή η κυριαρχία.¹³³

Σύμφωνα με ερευνητικά δεδομένα (2010) σε έφηβες που βίωσαν βία στις ερωτικές τους σχέσεις, το 57% έχει υπάρξει θύματα σωματικής βίας, το 43% έχει υπάρξει θύμα σεξουαλικής βίας και περίπου το 65% έχει υπάρξει θύμα ψυχολογικής βίας.¹³⁴

¹²⁹ Weingartner, N. (2008). ‘Rhode Island and Texas: The teen dating violence duo with public education mandates’. *Digital Journal*. (Διαθέσιμο στο: www.digitaljournal.com/article/260905 (12/05/16).

¹³⁰ Teten, A., Ball, B., Valle, L. A., Noonan, R., Rosenbluth, B. (2009). ‘Considerations for the Definition, Measurement, Consequences, and Prevention of Dating Violence Victimization among Adolescent Girls’. *Journal of Women’s Health*, 18: 7, 923-927.

¹³¹ McHugh, M. C., Livingston, N., Frieze, I. H. (2008). ‘Intimate partner violence: Perspectives on research and intervention’. *Psychology of women: A handbook of issues and theories*. 555-589.

¹³² Teten A. et al., (2009), όπ. πρ.

¹³³ Wekerle C., Wolfe D. A. (1999). ‘Dating violence in mid-adolescence: Theory, significance, and emerging prevention initiatives’. *Clinical Psychology Review*, 19, 435–456.

¹³⁴ Η σωματική βία αφορά συνήθως πράξεις που έχουν ως αποτέλεσμα να βλάψουν ή να σκοτώσουν το θύμα και μπορεί να περιλαμβάνουν συμπεριφορές όπως το χτύπημα, το χαστούκι, το στραγγάλισμα και τη χρήση όπλων. Η σεξουαλική βία περιλαμβάνει την ανεπιθύμητη σεξουαλική επαφή ή την απόπειρα

Παρά το γεγονός ότι μεγάλο μέρος της βιβλιογραφίας εστιάζει στις περιπτώσεις σωματικής βίας, η λεκτική και συναισθηματική βία δεν πρέπει να περνούν απαρατήρητες, καθώς μελέτες έχουν δείξει ότι πολλές φορές προηγούνται της σωματικής βίας και πολύ πιθανό να αποτελούν έναν προγνωστικό παράγοντα για το μέλλον.¹³⁵ Η ενδεδειγμένη μελέτη του φαινομένου της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων και η εις βάθος κατανόησή της συμπεριλαμβάνει πια στη βιβλιογραφία και νέες βίαιες συμπεριφορές, όπως είναι η επαναλαμβανόμενη ανεπιθύμητη παρακολούθηση (stalking)¹³⁶, η επιθετικότητα στη σχέση (relational aggression) και άλλες.¹³⁷

2.1. Ερευνητικά Δεδομένα για τη βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία: Διεθνής Επισκόπηση

Τα προηγούμενα χρόνια μεγάλο μέρος των ερευνών για τη βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων επικεντρωνόταν κυρίως σε ενήλικα ζευγάρια, ενώ σχετικά πρόσφατα στράφηκε το ενδιαφέρον και σε μαθητές σχολείων.¹³⁸ Οι εκτιμήσεις αναφορικά με την έκταση του φαινομένου ποικίλλουν ανάλογα με τη μεθοδολογία, το δείγμα και το εργαλείο της κάθε μελέτης.

Σε μια από τις πρώτες μελέτες για την τεκμηρίωση της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων αναφέρθηκε ότι το 12% των ερωτηθέντων είχε την εμπειρία της βίας σε

σεξουαλικής επαφής και τη λεκτική σεξουαλική παρενόχληση, περιστατικά στα οποία το θύμα δε συναινεί είτε λόγω της ηλικίας είτε λόγω απειλής. Η ψυχολογική βία αφορά ενέργειες, όπως ο λεκτικός εκφοβισμός, οι προσβολές, η κοινωνική ταπείνωση, η διαρκής παρακολούθηση, ή οι απειλές, πράξεις που μπορεί να προκαλέσουν συναισθηματικό τραύμα. Αυτό το είδος της βίας συχνά συνδέεται με προσπάθειες για έλεγχο, κυριαρχία ή απομόνωση. (Maas, Fleming, Herrenkohl, Catalano, (2010)

¹³⁵ Cano A., Avery-Leaf S., Cascardi M., O'Leary K. (1998). 'Dating violence in two high school samples: Discriminating variables'. *Journal of Primary Prevention*, 18, 431– 446.

¹³⁶ Coker, A. L., Sanderson, M., Cantu, E., Huerta, D., Fadden, M. K. (2008). 'Frequency and types of partner violence among Mexican American college women'. *Journal of American College Health*, 56, 665– 673.

¹³⁷ Η επιθετικότητα στη σχέση αναφέρεται σε ενέργειες που αποσκοπούν να βλάψουν τα άτομα μέσα από τις σχέσεις τους, ένα παράδειγμα θα μπορούσε να είναι ένα σκόπιμο φλερτ ενός συντρόφου με ένα τρίτο πρόσωπο, με στόχο να προκαλέσει θυμό στον άλλο σύντροφο. (Linder, J. R., Crick, N. R., Collins, W. A. (2002). 'Relational aggression and victimization in young adults' romantic relationships: Associations with perceptions of parent, peer, and romantic relationship quality'. *Social Development*, 11, 69– 86.

¹³⁸ Foshee, V. A., Bauman, K. E., Ennett, S. T., Linder, G. F., Benefield, T., Suchindran, C. (2004). 'Assessing the Long-Term Effects of the Safe Dates Program and a Booster in Preventing and Reducing Adolescent Dating Violence Victimization and Perpetration'. *American Journal of Public Health*, 94: 4,619-625, James, W. H., West, C., Deters, K. E., Armijo, E. (2000). 'Youth and dating violence'. *Adolescence*, 35: 139, 455-465, Kreiter, S. R., Krowchuk, D. P., Woods, C. R., Sinal, S. H., Lawless, M. R., DuRant, R. H. (1999). 'Gender differences in risk behaviors among adolescents who experience date fighting'. *Pediatrics*, 104: 6, 1286-1292.

κάποια ερωτική του σχέση.¹³⁹ Άλλες πρώιμες έρευνες έδειξαν ότι περίπου ένα στα πέντε ζευγάρια είχε αντίστοιχη εμπειρία στη σχέση του.¹⁴⁰ Οι ερευνητικές μελέτες του φαινομένου της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων δείχνουν ότι η βία αυτή εμφανίζεται σε ποσοστά από 9% έως 57% του έφηβου πληθυσμού.¹⁴¹ Παρομοίως, σε μια πιο πρόσφατη μελέτη σε μαθητές βρέθηκε ότι ένας στους πέντε εφήβους υπήρξε θύμα κάποιων μορφών βίας στη σχέση του.¹⁴² Άλλοι ερευνητές ανέφεραν ότι 46% των μαθητών λυκείου είχε υποστεί σωματική επίθεση από σύντροφό τους στη διάρκεια της σχέσης τους.¹⁴³

Ανάλογη έρευνα που έγινε στο Ηνωμένο Βασίλειο σε δείγμα 1.353 ατόμων άνω των 13 ετών έδειξε ότι ενώ τα ποσοστά κοριτσιών και αγοριών που ανέφεραν ότι είχαν βιώσει συναισθηματική και σωματική βία στις ερωτικές τους σχέσεις ήταν παρόμοια, τα κορίτσια ανέφεραν συχνότερα ότι είχαν υποστεί σοβαρές μορφές βίας αλλά και ότι η βία ήταν επαναλαμβανόμενη και παρέμενε στο ίδιο επίπεδο ή εντεινόταν με την πάροδο του χρόνου.

Σύμφωνα με άλλα ερευνητικά δεδομένα οι γυναίκες (15- 44 ετών) κινδυνεύουν περισσότερο από βιασμό ή ενδοοικογενειακή βία παρά από καρκίνο, τροχαίο ατύχημα, πόλεμο ή ελονοσία συνδυαστικά. Στην Ευρώπη υπολογίζεται ότι το 1/5 με 1/4 όλων των γυναικών έχουν υποστεί σωματική βία τουλάχιστον μια φορά κατά τη διάρκεια της ενήλικης ζωής τους και πάνω από το 1/10 έχει κακοποιηθεί σεξουαλικά με τη χρήση βίας.¹⁴⁴

Στην Ιταλία, υπολογίζεται ότι το 32% των γυναικών (16- 70 ετών) έχουν υποστεί σωματική ή σεξουαλική βία από το σύντροφό τους κατά τη διάρκεια της ζωής τους.

¹³⁹ Henton J., Cate R. (1983). 'Romance and violence in dating relationships'. *Journal of Family Issues*, 4, 467– 481.

¹⁴⁰ Makepeace, J. (1981). 'Courting violence among college students'. *Family Relations*, 30, 97– 102.

¹⁴¹ Herrman, J.W. (2009). 'There's a fine line . . . adolescent dating violence and prevention'. *Pediatric Nursing*, 35, 164– 170.

¹⁴² Silverman, J. G., Raj, A., Mucci, L. A., Hathaway, J. E. (2001). 'Dating violence against adolescent girls and associated substance abuse, unhealthy weight control, sexual risk behavior, pregnancy, and suicidality'. *Journal of the American Medical Association*, 286, 573– 579.

¹⁴³ Watson, J. M., Cascardi, M., Avery-Leaf, S., O'Leary, K. D. (2001). 'High school students' responses to dating aggression'. *Violence and Victims*, 16, 339– 348.

¹⁴⁴ Council of Europe, Committee of Ministers. (2011). Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Διαθέσιμο στο: <https://rm.coe.int/16800d383a> 07/03/15).

Σύμφωνα με την ίδια έρευνα οι νεότερες γυναίκες (16- 24 ετών) είναι πιο πιθανό να υπάρξουν θύματα βίας.¹⁴⁵

Σχετικά με την αναφορά του βίαιου περιστατικού σε κάποιο άλλο πρόσωπο είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι πολλοί έφηβοι δεν αναφέρουν την εμπειρία τους αυτή ενώ μεγάλο ποσοστό δεν κατανοεί πλήρως τη σοβαρότητα της κατάστασής του. Μία μελέτη σε εφήβους (11-14 ετών) έδειξε ότι περίπου το 62% των εφήβων γνώριζε κάποιον που είχε υπάρξει θύμα λεκτικής βίας κατά τη διάρκεια της σχέσης του.¹⁴⁶

Ενδείξεις σχετικές με το φύλο αναφέρουν ότι οι πιο γνωστές περιπτώσεις της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων που αφορούν σοβαρό τραυματισμό ή ακόμη και θάνατο έχουν σημειωθεί από αγόρι-δράστη με κορίτσι-θύμα. Ωστόσο υπάρχουν και ερευνητικά δεδομένα που δείχνουν ότι τα κορίτσια είναι πιθανό να ασκήσουν σωματική βία στις σχέσεις τους αντίστοιχη με αυτή των αγοριών.¹⁴⁷ Ακόμη και στις πρώτες μελέτες οι ερωτηθέντες υπέδειξαν ότι η βία στην εφηβεία ήταν αμοιβαία.¹⁴⁸ Σε παρόμοια αποτελέσματα για την αμοιβαία χρήση βίας και από τα δυο φύλα κατέληξε και πιο πρόσφατη έρευνα (2010),¹⁴⁹ ενώ άλλη έρευνα επιβεβαιώνει ότι η βία στις εφηβικές ερωτικές σχέσεις είναι συχνά αμφίδρομη, δηλαδή και οι δύο σύντροφοι είναι ταυτόχρονα δράστες και θύματα.¹⁵⁰

Αντιθέτως άλλοι ερευνητές αναφέρουν ότι οι έφηβες ασκούν πιο συχνά σωματική βία στις διαπροσωπικές τους σχέσεις από ό, τι οι έφηβοι.¹⁵¹ Τα ευρήματα κάποιων άλλων ερευνών έρχονται να δώσουν μια άλλη οπτική στη διάσταση του φύλου. Σε μία μελέτη νέων σε αγροτικές περιοχές αναφέρθηκε ότι τα κορίτσια είχαν 3,5 φορές περισσότερες πιθανότητες να χτυπηθούν, να σπρωχθούν, ή να δεχτούν απειλές από τους συντρόφους τους από ό, τι τα αγόρια.¹⁵² Ενώ άλλη έρευνα καταλήγει σε διαφορετικά συμπεράσματα

¹⁴⁵Instituto Nazionale di Statistica. (2006). Violence and abuse against women inside and outside the family (Διαθέσιμο στο: https://www.istat.it/en/archive/34562_07/03/15).

¹⁴⁶Teten, A. et al., (2009), όπ. πρ.

¹⁴⁷Archer, J. (2000). 'Sex differences in physical, verbal, and indirect aggression between heterosexual partners: A meta analytic review'. *Psychological Bulletin*, 126, 651–680.

¹⁴⁸Henton, J., Cate R. (1983), όπ. πρ.

¹⁴⁹Renner, L. M., Whitney, S. D. (2010). 'Examining symmetry in intimate partner violence among young adults using socio-demographic characteristics'. *Journal of Family Violence*, 25, 91–106.

¹⁵⁰Gray, H. M., Foshee V. (1997). 'Adolescent dating violence: Differences between one sided and mutually violent profiles'. *Journal of Youth and Adolescents*, 12, 126–141.

¹⁵¹Wolfe, D., Scott, K., Wekerle, C., Pittman, A. (2001). 'Child maltreatment: Risk for adjustment problems and dating violence in adolescence'. *Journal of the American Academy for Child and Adolescent Psychiatry*, 40, 282– 289.

¹⁵²Marquart, B. S., Nannini, D. K., Edwards, R. W., Stanley, L. R., Wayman, J. C. (2007). 'Prevalence of dating violence and victimization: Regional and gender differences'. *Adolescence*, 42, 645– 657.

καθώς αναφέρει ότι τα κορίτσια είναι πιο πιθανό να σπρώξουν, να χαστουκίσουν ή να δαγκώσουν τους συντρόφους τους και τα αγόρια είναι πιο πιθανό να γρονθοκοπήσουν ή να απειλήσουν με όπλο τις συντρόφους τους.¹⁵³ Σε παρόμοια συμπεράσματα καταλήγει σχετική έρευνα, η οποία αναφέρει ότι τα κορίτσια πιο συχνά χαστουκίζουν και σπρώχνουν τους συντρόφους τους, ενώ τα αγόρια είναι πιο πιθανό να χρησιμοποιούν τη σεξουαλική επιθετικότητα.¹⁵⁴ Μία ανασκόπηση των μελετών της σεξουαλικής βίας ανέφερε ότι ενώ τα αγόρια και τα κορίτσια ήταν εξίσου πιθανό να πιεστούν από τους/τις συντρόφους τους για να συμμετάσχουν σε σεξουαλικές πράξεις, τα κορίτσια που ερωτήθηκαν είχαν τέσσερις φορές περισσότερες πιθανότητες να βιαστούν.¹⁵⁵

Όσον αφορά στην *αντίληψη και κατανόηση της βίας*, έρευνες στάσεων έδειξαν ότι ενώ τα κορίτσια έχουν την τάση να αντιλαμβάνονται τη βία ως μέσο ελέγχου, τα αγόρια αντιλαμβάνονταν τη βία ως αποτέλεσμα της πρόκλησης που έχουν δεχτεί από τα κορίτσια.¹⁵⁶ Τα κορίτσια αντιλαμβάνονταν τη βία που ασκούσαν ως λιγότερο σοβαρή από εκείνη των αγοριών, τη θεωρούσαν περισσότερο ήπια και μιλούσαν χαριτολογώντας για αυτήν. Τα αγόρια ωστόσο αντιλαμβάνονταν τη βία ως μέσο επιβολής άσχετα αν οι πράξεις τους επρόκειτο να οδηγήσουν σε σωματικό πόνο ή βλάβη. Τα αγόρια στην προσπάθειά τους να ορίσουν τη βία επικεντρώνονταν περισσότερο στην ύπαρξη της φυσικής βίας στη σχέση τους, ενώ τα κορίτσια έδιναν ευρύτερους ορισμούς συμπεριλαμβάνοντας και την αρνητική συναισθηματική επίδραση της βίας στη σχέση τους.

Όσον αφορά στην *αναζήτηση βοήθειας*, περίπου ένα στα έντεκα περιστατικά εφήβων που έχουν βιώσει βία, το ανέφεραν, ενώ το 60% των θυμάτων και το 79% των δραστών δεν αναζητούν βοήθεια.¹⁵⁷ Ωστόσο, οι έφηβοι ανέλυναν και τους λόγους για τους οποίους δεν αναζητούσαν βοήθεια. Οι κύριοι λόγοι που επικαλούνταν ήταν ο φόβος για αντίποινα ή η κλιμάκωση της βίας, η άρνηση για το γεγονός, η αυτοενοχοποίηση όπως

¹⁵³ Schwartz, J. P., Magee, M. M., Griffin, L. D., Dupuis, C. W. (2004). 'Effects of a group preventive intervention on risk and protective factors related to dating violence'. *Group Dynamics: Theory, Research and Practice*, 8, 221– 231.

¹⁵⁴ Molidar, C., Tolman, R., Kober, J. (2000). 'Gender and contextual factors in adolescent dating violence'. *Prevention Researcher*, 7, 11–14.

¹⁵⁵ Spitzberg, B. H. (1999). 'An analysis of empirical estimates of sexual aggression victimization and perpetration'. *Violence and Victims*, 14, 241- 290.

¹⁵⁶ Sears, H. A., Byers, E. S., Whelan, J. J., Saint-Pierre, M. (2006). 'If it hurts you, then it is not a joke': Adolescents' ideas about girls' and boys' use and experience of abusive behavior in dating relationships. *Journal of Interpersonal Violence*, 21, 1191- 207.

¹⁵⁷ Ashley, O. S., Foshee, V. A. (2005). 'Adolescent help-seeking for dating violence: Prevalence, socio-demographic correlates, and sources of help'. *Journal of Adolescent Health*, 36, 25- 31.

επίσης και το συναισθηματικό δέσιμο με το δράστη και τα αισθήματα απελπισίας που τους απέτρεπαν να καταγγείλουν το βίαιο γεγονός.¹⁵⁸ Τα αισθήματα ντροπής παίζουν επίσης σημαντικό ρόλο στην απόκρυψη της βίαιης συμπεριφοράς, καθώς παρατηρείται ότι τόσο οι έφηβοι όσο και οι έφηβες θύματα δεν αναφέρουν τις καταχρηστικές συμπεριφορές, λόγω αισθημάτων αμηχανίας και ντροπής.¹⁵⁹ Στην ίδια έρευνα αναφέρεται επίσης ότι η έλλειψη αναφοράς μπορεί να οφείλεται εν μέρει στις πεποιθήσεις των ρόλων των δυο φύλων. Τα κορίτσια ανέφεραν ότι η βία από τα αγόρια δε λαμβάνεται ως σοβαρό περιστατικό από τους ενήλικες, επειδή θεωρείται ως φυσιολογική ενώ οι άνδρες ανέφεραν ότι η βία από τα κορίτσια δε θα πρέπει να λαμβάνεται σοβαρά υπόψη διότι είναι λιγότερο πιθανό να οδηγήσει σε τραυματισμό. Η αυτοενοχοποίηση μπορεί επίσης να συμβάλει στην απροθυμία καταγγελίας του βίαιου περιστατικού υποστηρίζοντας ορισμένους μύθους περί θυματοποίησης όπως: «ακόμα κι αν με χτυπήσει, δεν είμαι τίποτα χωρίς το σύντροφό μου» και «αν αναφέρω ότι κακοποιήθηκα, οι άνθρωποι θα σκεφθούν ότι ήταν δικό μου λάθος».¹⁶⁰ Κάποια σχέση βίας μπορεί επίσης να θεωρηθεί ως κανονιστική και να ενισχυθεί από την οικογένεια ή το πολιτισμικό περιβάλλον του ατόμου.¹⁶¹ Ευρήματα άλλης έρευνας αναφέρουν ότι όταν οι έφηβοι ρωτήθηκαν για ποιο λόγο δεν ανέφεραν το περιστατικό στους γονείς τους, εκείνοι είπαν ότι θεωρούσαν πως δε θα τους πίστευαν όπως επίσης όταν οι έφηβοι κατήγγειλαν το περιστατικό στην αστυνομία αισθάνθηκαν ότι οι αστυνομικοί ήταν προκατειλημμένοι με στερεοτυπικές απόψεις και λιγότερο πρόθυμοι να αντιμετωπίσουν το θέμα σοβαρά.¹⁶² Είναι σύνηθες για τους εφήβους να ζητήσουν τη συμβουλή και τη βοήθεια των συνομηλίκων τους όταν έρχονται αντιμέτωποι με αυτές τις καταστάσεις, ωστόσο οι έφηβοι είναι άπειροι και δε διαθέτουν τη γνώση και την ωριμότητα για να αντιμετωπίσουν αυτήν την κατάσταση.¹⁶³

Οι γκέι έφηβοι (gay), οι λεσβίες (lesbians), οι αμφισεξουαλικοί (bisexuals) και οι τρανσέξουαλ (transgender) εκφράζουν πιο σοβαρές ανησυχίες όταν πρόκειται να

¹⁵⁸ Seimer, B. S. (2004). 'Intimate violence in adolescent relationships: Recognizing and intervening'. *MCN: The American Journal of Maternal Child Nursing*, 29, 117- 121.

¹⁵⁹ Sears, H. A., Byers, E. S., Whelan, J. J., Saint-Pierre, M. (2006), όπ. πρ.

¹⁶⁰ Herrman, J. W. (2009), όπ. πρ.

¹⁶¹ O'Keefe, M. (2005). *Teen dating violence: A review of risk factors and prevention efforts*. (Διαθέσιμο στο: http://new.vawnet.org/Assoc_Files_VAWnet/AR_TeenDatingViolence.pdf. 11/03/15)

¹⁶² Gallopin, C., Leigh L. (2009). 'Teen perceptions of dating violence, help-seeking, and the role of schools'. *The Prevention Researcher*, 16, 17- 20.

¹⁶³ Ruiz, J., Exposito, F., Bonache, H. (2010). 'Adolescent witnesses in cases of teen dating violence: An analysis of peer responses'. *European Journal of Psychology Applied to Legal Context*, 2, 37- 53.

αναζητήσουν βοήθεια. Σε σχετική μελέτη οι συμμετέχουσες/οντες αυτών των σεξουαλικών προσανατολισμών ισχυρίστηκαν ότι η βία ήταν καθημερινό φαινόμενο στη ζωή τους.¹⁶⁴ Σύμφωνα με τα αποτελέσματα παρόμοιων ερευνών φαίνεται ότι το 50% των εφήβων είχαν την εμπειρία της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων. Όσον αφορά στην αναζήτηση βοήθειας αυτοί οι έφηβοι αισθάνονται ακόμα πιο απομονωμένοι, δηλώνοντας ότι όταν προέβησαν σε καταγγελία οι αστυνομικοί δεν έδωσαν τη δέουσα σημασία μόλις ανακάλυπταν το σεξουαλικό προσανατολισμό τους, ενώ σχετικά με την αναζήτηση βοήθειας ανέφεραν ότι προτιμούσαν να απευθυνθούν σε κάποιον στενό φίλο τους, σε μια οργάνωση ή στην κοινότητα γκέι ή λεσβιών.

Οι εκτιμήσεις για το ποσοστό των εφήβων αγοριών και κοριτσιών είτε ως θύματα είτε ως δράστες είναι διαφορετικές και κυμαίνονται μεταξύ 30%-80% ανάλογα με τις έρευνες.¹⁶⁵ Οι διαφορετικές αυτές εκτιμήσεις οφείλονται κυρίως στους διαφορετικούς ορισμούς, αλλά και στα χρονικά πλαίσια κατά τα οποία διενεργήθηκε η έρευνα. Μια έρευνα ανέφερε ότι το 80% του δείγματος νεαρών φοιτητριών είχε βιώσει τουλάχιστον μία περίπτωση σωματικής επίθεσης ή σεξουαλικού εξαναγκασμού από ένα αγόρι κατά την ηλικία των 14-23 ετών.¹⁶⁶ Σε ένα δείγμα εφήβων αγοριών (14-18 ετών) το 32% ανέφερε την εμπλοκή του σε κάποια μορφή επιθετικότητας της συντρόφου του, σεξουαλικής ή σωματικής. Αν και τα στοιχεία δείχνουν ότι παρόμοια ποσοστά αγοριών και κοριτσιών δέχονται βία στις ερωτικές τους σχέσεις, τα αποτελέσματα είναι διαφορετικά με τα κορίτσια να είναι πιο πιθανό να είναι στη θέση του θύματος¹⁶⁷ και να παρουσιάσουν ψυχολογική δυσφορία.¹⁶⁸ Όταν γίνεται αναφορά στη σεξουαλική βία, τα κορίτσια είναι πιο πιθανό να είναι θύματα από ότι τα αγόρια ενώ η φύση του σεξουαλικού εξαναγκασμού είναι διαφορετική κάθε φορά.¹⁶⁹

¹⁶⁴ Gallopin, C., Leigh L., (2009), όπ. πρ.

¹⁶⁵ Hickman, L. J., Jaycox, L. H., Aronoff, J. (2004). 'Dating violence among adolescent's prevalence, gender distribution, and prevention program effectiveness'. *Trauma, Violence, & Abuse*, 5: 2, 123- 142.

¹⁶⁶ Smith, P.H., White, J.W., Holland, L.J. (2003). 'A longitudinal perspective on dating violence among adolescent and college-age women'. *American Journal of Public Health*, 93: 7, 1104-1109.

¹⁶⁷ Williams, S. L., Frieze, I. H. (2005). 'Patterns of violent relationships, psychological distress, and marital satisfaction in a national sample of men and women'. *Sex Roles*, 52: 11-12, 771-784.

¹⁶⁸ Williams Fireze (2005), όπ. πρ.

¹⁶⁹ Swan, S. C., Snow, D. L. (2002). 'A typology of women's use of violence in intimate relationships'. *Violence against women*, 8: 3, 286-319.

2.2. Ερευνητικά Δεδομένα για τη βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία: Εθνική Επισκόπηση

Σε σχετική μελέτη για το θέμα (2003) στην οποία συμμετείχαν 486 ελληνίδες έφηβες (15-21 ετών) το 61,5% ανέφερε ότι είχε υποστεί κάποια μορφή βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων, σωματική, ψυχολογική ή σεξουαλική από τον ερωτικό της σύντροφο είτε στην τωρινή είτε σε προηγούμενη σχέση της.¹⁷⁰ Το 35,2% είχε υπάρξει θύμα σωματικής κακοποίησης και το 37,9% είχε υπάρξει θύμα σεξουαλικής κακοποίησης. Το 20% των γυναικών πίστευε ότι υπό 'ορισμένες συνθήκες' η σωματική κακοποίηση από το σύντροφο (π.χ. αν τον είχε απατήσει) καθώς και η εξαναγκαστική σεξουαλική επαφή μέσα στο γάμο είναι αποδεκτές συμπεριφορές.¹⁷¹

Σε άλλη έρευνα (2005) από τις 101 γυναίκες οι 35 ανέφεραν ότι είχαν υποστεί κάποιου είδους βία στις ερωτικές τους σχέσεις, με συχνότερες μορφές τον εκφοβισμό και την ελεγκτική συμπεριφορά του συντρόφου τους. Σχεδόν όλες οι γυναίκες δυσκολεύονταν να αναφέρουν τις βίαιες εμπειρίες που είχαν βιώσει στη σχέση τους, ενώ δεν είχαν προβεί ούτε σε καταγγελία του βίαιου περιστατικού.¹⁷²

Η διακρατική έρευνα (2008) που πραγματοποιήθηκε με 1.850 κορίτσια (18-24 ετών) στην Ελλάδα, την Κύπρο, τη Μάλτα, τη Λιθουανία και τη Λετονία έδειξε ότι 10-16% των συμμετεχουσών ανέφεραν ότι κατά τη διάρκεια της ερωτικής σχέσης είχαν κάποιας μορφής ανεπιθύμητη σεξουαλική εμπειρία, συμπεριλαμβανομένου του βιασμού ή της απόπειρας βιασμού.¹⁷³

Σε άλλη έρευνα (2008) που πραγματοποιήθηκε σε 478 γυναίκες (18-24 ετών) 142 νεαρές ανέφεραν ότι είχαν εξαναγκαστεί σε σεξουαλική επαφή παρά τη θέλησή τους.¹⁷⁴

¹⁷⁰ Pentaraki, M. (2003). Magnitude, forms and consequences of violence that adolescent female High School students suffer in their intimate relationships. Unpublished Doctoral thesis, Athens: Department of Sociology, Panteion University.

¹⁷¹ Pentaraki, M. (2003). *όπ. πρ.*, Τσιριγώτη, Α., Πετρούλακη, Κ., Ντιναπόγιας, Α., (2011), Ελληνική Έκδοση Gear against IPV. Τεύχος III: Εγχειρίδιο Εκπαιδευτικού, Αθήνα: Ευρωπαϊκό Δίκτυο Κατά της Βίας (ISBN: 978-960-9569-00-2)

¹⁷² Η έρευνα διεξήχθη από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Κρήτης και το Γενικό Πανεπιστημιακό Νοσοκομείο, Τμήμα Μαιευτικής και Γυναικολογίας, Ηράκλειο-Κρήτη, σε συνεργασία με το Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας, ΤΕΙ Κρήτης, Ιούλιος - Σεπτέμβριος 2005.

¹⁷³ Mediterranean Institute for Gender Studies (MIGS). (2008). Date Rape Cases among Young Women: Strategies for Support and Intervention. Nicosia: University of Nicosia Press. (Διαθέσιμο στο: <http://goo.gl/v4cel> 13/04/15).

¹⁷⁴ Mediterranean Institute of Gender Studies (MIGS) (2008). Date rape cases amongst young women and development of good practices for support and prevention [Daphne project: 2005-1-041-WY]. (Διαθέσιμο στο: http://www.medinstgenderstudies.org/wp-content/uploads/date-raperesource-book_final.pdf 13/04/15).

Επιπλέον 24 από τις 328 γυναίκες ανέφεραν ότι υπήρξαν θύματα βιασμού από άτομο που είχε κάποιου είδους εξουσία απέναντί τους και 33 ότι είχαν βιαστεί επειδή φοβόντουσαν να πουν «όχι».¹⁷⁵

Η πιο πρόσφατη έρευνα στάσεων και αντιλήψεων (2012) για τα στερεότυπα και τη στάση των δύο φύλων απέναντι στη βία σε μαθητές και μαθήτριες στην Ελλάδα έδειξε τα εξής αποτελέσματα: αναφορικά με τις στερεοτυπικές αντιλήψεις απέναντι στις γυναίκες φάνηκε ότι σε αρκετές περιπτώσεις οι μαθητές/-ριες διατηρούν συντηρητική στάση, η οποία συνδέεται στενά με τις πατριαρχικές αξίες της κοινωνίας.¹⁷⁶ Για παράδειγμα η πλειονότητα των αγοριών και κοριτσιών πιστεύουν ότι *«ακούγεται πιο άσχημο όταν βρίζει ένα κορίτσι παρά όταν βρίζει ένα αγόρι και ότι τα περισσότερα αγόρια βγαίνουν με κορίτσια μόνο για την ερωτική επαφή»*. Οι απαντήσεις των αγοριών και κοριτσιών σε ζητήματα που αφορούν τη βία στις ερωτικές σχέσεις έδειξαν ότι ορισμένες βίαιες συμπεριφορές είναι πλήρως αποδεκτές από αγόρια και κορίτσια όπως *«το να φωνάζει ένα αγόρι ή κορίτσι, όταν δεν τον/την σέβεται ή όταν συνεχώς γκρινιάζει/διαφωνεί»*. Το *«να χτυπά κάποιος/α τον/την σύντροφό του είναι αποδεκτό αν τον/την απατά»*. Σημαντικό είναι ότι στην πλειονότητά τους οι μαθητές/-ριες φάνηκε να συνειδητοποιούν ότι η βία των ανδρών κατά των γυναικών συμβαίνει επειδή *«θέλουν να ελέγχουν τις γυναίκες... αυτό περιμένουν οι άλλοι από εκείνους και θεωρούν τους εαυτούς τους ανώτερους από τις γυναίκες»*.

¹⁷⁵ Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια του προγράμματος «Περιπτώσεις Βιασμού σε Ραντεβού μεταξύ Νεαρών Γυναικών: Στρατηγικές Υποστήριξης και Πρόληψης», Βλ. αντίστοιχα στο (MIGS) (2008) και Τσιριγώτη και συν. (2011).

¹⁷⁶ Η έρευνα «Στάσεις των Νέων απέναντι στα Έμφυλα Στερεότυπα και την Έμφυλη Βία» διεξήχθη στα πλαίσια του προγράμματος Youth4Youth: Ενδυνάμωση της Νεολαίας για την Πρόληψη της Έμφυλης Βίας μέσω Αλληλοδιδασκτικής Προσέγγισης. Στην έρευνα συμμετείχαν 699 άτομα αγόρια και κορίτσια από 15-20 ετών. Ευρωπαϊκό Δίκτυο κατά της Βίας (2012).

3. Μορφές της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία

Η βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία (teen dating violence), είναι μια πρώιμη μορφή συντροφικής βίας που μπορεί να εμφανιστεί κυρίως σε αυτό το στάδιο ζωής του ατόμου και στην πρώιμη ενηλικίωση. Παράλληλα όμως τοποθετείται και ως ένα πρόβλημα που επηρεάζει την υγεία των εφήβων σε παγκόσμιο επίπεδο.¹⁷⁷

Οι μορφές της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία είναι η φυσική ή σωματική βία (*physical violence*), η λεκτική βία (*verbal violence*), η ψυχολογική βία (*psychological violence*), η σεξουαλική βία (*sexual violence*) και άλλες νεώτερες μορφές που σχετίζονται με τη χρήση της τεχνολογίας, οι οποίες λαμβάνουν χώρα στο πλαίσιο μίας ερωτικής σχέσης.¹⁷⁸ Μερικές από αυτές που έχουν καταγραφεί είναι ο εκφοβισμός μέσω του διαδικτύου (*cyber-bullying*), η επαναλαμβανόμενη ανεπιθύμητη ηλεκτρονική παρακολούθηση (*cyber-stalking*) και άλλες όπως η επαναλαμβανόμενη ανεπιθύμητη παρακολούθηση (*stalking*).

Σχετικές μελέτες αναφέρουν ότι η βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων είναι παρούσα σε όλες τις κοινότητες σε εφήβους που ζουν σε αστικές κοινότητες με υψηλά επίπεδα φτώχειας και ανεργίας καθώς και σε μονογονεϊκά νοικοκυριά.¹⁷⁹ Κάποιες μελέτες δείχνουν ότι η βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία μπορεί να είναι πιο συχνό φαινόμενο στις αγροτικές περιοχές, κυρίως λόγω των αντιλήψεων για τους ανδρικούς και γυναικείους ρόλους.¹⁸⁰

Μια συστηματική ανασκόπηση μελετών σχετικά με τον επιπολασμό της χρονολόγησης της βίας στη Βόρεια Αμερική και την Ευρώπη διαπίστωσε ότι το 4,2%-46% των κοριτσιών και το 2,6% - 33% των αγοριών έχει υποστεί σωματική βία κατά τη διάρκεια ραντεβού στην εφηβική ηλικία.¹⁸¹ Στην Αφρική από έρευνα σε γυναίκες και

¹⁷⁷ Freeman, S. A., Rosenbluth, B., Cotton L. (2012). 'Teen Dating Abuse: Recognition and Interventions'. *National Association of School Nurses*, 28: 2, 79-82.

¹⁷⁸ Herrman, J. W. (2009). 'There's a fine line . . . adolescent dating violence and prevention'. *Pediatric Nursing*, 35: 3, 164- 170.

¹⁷⁹ Ali, B., Swahn, M., Hamburger, M. (2011). 'Attitudes affecting physical dating violence perpetration and victimization: Findings from adolescents in a high-risk urban community'. *Violence and Victims*. 26: 5, 669- 683.

¹⁸⁰ Herrman, J. W. (2009), όπ.πρ.

¹⁸¹ World Health Organization WHO (2016). Preventing youth violence: an overview of the evidence. (Διαθέσιμο στο: http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/181008/1/9789241509251_eng.pdf?ua=1 09/09/17)

άνδρες (13-23 ετών) βρέθηκε ότι το 42% των γυναικών και το 38% των ανδρών ανέφεραν ότι έχουν υπάρξει θύματα σωματικής βίας κατά την περίοδο της εφηβείας ή κατά την πρώιμη ενήλικη ζωή.¹⁸²

3.1. Φυσική ή Σωματική Βία (physical violence)

Οι περιπτώσεις της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία που αποκαλύπτονται συνήθως είναι εκείνες που αφορούν κάποιο σοβαρό τραυματισμό ή ακόμη και θάνατο. Οι περιπτώσεις αυτές αφορούν συνήθως ένα αγόρι-δράστη και ένα κορίτσι-θύμα. Ωστόσο, μεγάλο μέρος της έρευνών της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων υποδηλώνουν ότι η φυσική/σωματική βία αλλά και η ψυχολογική βία διαπράττονται και από τα κορίτσια προς τα αγόρια.¹⁸³

Σε μελέτη που συμμετείχαν 2.000 μαθητές το 29% ανέφερε κάποιο περιστατικό σωματικής επίθεσης κατά του φίλου ή τη φίλης του.¹⁸⁴ Σε παρόμοια έρευνα σε μαθητές σχεδόν το 60% των αγοριών και το 45% των κοριτσιών δήλωσαν ότι έχουν αρχίσει να βγαίνουν ραντεβού (dating). Περισσότεροι από τους μισούς ανέφεραν ότι το αγόρι είναι αποδεκτό να χτυπά ένα κορίτσι υπό ορισμένες συνθήκες, όπως όταν νιώθει θυμό ή ζήλια.¹⁸⁵

Σε άλλη έρευνα σε δείγμα 232 ανδρών και 334 γυναικών το 33% των ερωτώμενων δήλωσαν επίθεση προς τον/ τη σύντροφό τους τους τελευταίους 12 μήνες. Από αυτούς το 22% δήλωσε ήπια επίθεση και το υπόλοιπο 11% δήλωσε τουλάχιστον ένα περιστατικό σοβαρής επίθεσης.¹⁸⁶ Οι μεταβλητές που σχετίστηκαν με την ήπια επίθεση

¹⁸² Swart, L.A., Seedat, M., Stevens, G., Ricardo, I. (2002). 'Violence in adolescents' romantic relationships: findings from a survey amongst school-going youth in a South African community'. *Journal of Adolescence*, 25: 4, 385- 395.

¹⁸³ Archer, J. (2000). 'Sex differences in physical aggression to partners: A reply to Frieze (2000), O'Leary (2000), and White, Smith, Koss, and Figueredo (2000)'. *Psychological Bulletin*, 126: 5, 697-702.

¹⁸⁴ Miller, S., Gorman-Smith, D., Sullivan, T., Orpinas P., Simon, T. R. (2009). 'Parent and peer predictors of physical dating violence perpetration in early adolescence: Tests of moderation and gender differences'. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychiatry*, 38, 538- 550.

¹⁸⁵ Simon, T. R., Miller, S., Gorman-Smith, D., Orpinas P., Sullivan, T. (2010). 'Physical dating violence norms and behavior among sixth-grade students from four U.S. sites'. *Journal of Early Adolescence*, 30, 395- 409.

¹⁸⁶ Medeiros, A. R., Straus, M. A. (2007). 'Risk factors for physical violence between dating partners: implications for gender-inclusive prevention and treatment* of family violence: Implications for gender, inclusive prevention and treatment of family violence'. University of New Hampshire, *Family Research Laboratory*. (Διαθέσιμο στο: <http://pubpages.unh.edu/~mas2/ID28W.pdf> 06/04/14).

ήταν η διαχείριση θυμού, η αντικοινωνική προσωπικότητα, η σύγκρουση με το σύντροφο, τα προβλήματα επικοινωνίας, η κυριαρχία και οι αρνητικές αποδόσεις.

Σύμφωνα με τα στοιχεία που συλλέχτηκαν από διάφορες μελέτες τόσο στην Ιταλία¹⁸⁷ όσο και στην Ελλάδα η φυσική/σωματική βία των αγοριών στις συντρόφους τους βρέθηκε ότι υπάρχει στις ερωτικές σχέσεις των νέων ανθρώπων, ενώ στην Κύπρο παρατηρήθηκε ότι αυτό συνέβαινε περισσότερο σε περιπτώσεις απιστίας ή ακόμη και στην υπόνοια απιστίας.¹⁸⁸

Ένα σημαντικό στοιχείο που μπορεί να συμβάλλει στη διάπραξη της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία είναι και οι αντιλήψεις των εφήβων σχετικά με την αποδοχή της σωματικής βίας προς τους ερωτικούς συντρόφους. Πρόσφατες μελέτες δείχνουν ευρεία αποδοχή της σωματικής βίας από τα κορίτσια προς τους συντρόφους τους και πιο συγκεκριμένα παραπάνω από τους μισούς μαθητές συμφωνούσαν έντονα με την ιδέα ότι ήταν αποδεκτό για ένα κορίτσι να χτυπήσει τον φίλο της υπό ορισμένες συνθήκες.¹⁸⁹ Ωστόσο μόνο το 7% των ίδιων μαθητών ανέφερε ότι ήταν αποδεκτό για ένα αγόρι να χτυπήσει τη φίλη του κάτω από ορισμένες συνθήκες. Σε παρόμοια έρευνα το 1/3 των μαθητών υποστήριξε ότι τα κορίτσια μπορεί να διαπράττουν σωματική βία στα αγόρια, ενώ οι μισοί περίπου από αυτούς υποστήριζαν ότι τα αγόρια διαπράττουν σωματική βία στα κορίτσια.¹⁹⁰ Επιπλέον, αναφορικά με τις πεποιθήσεις μεταξύ των κοριτσιών γενικά υπήρχε η άποψη ότι αν τα κορίτσια χτυπήσουν το σύντροφό τους, αυτό σημαίνει ότι διαπράττουν φυσική βία στις σχέσεις, αλλά και στα αγόρια υπάρχει η ίδια πεποίθηση ότι δηλαδή χτυπώντας τα κορίτσια πράγματι διαπράττουν φυσική βία.

¹⁸⁷ Pentaraki, M. (2003), όπ. πρ.

¹⁸⁸ Daphne II project: Secondary Education Schools and Education in Values. Coordinated by the University of Zaragoza. Website: <http://www.medinstgenderstudies.org>

¹⁸⁹ RTI International. (2012). *Prevention in middle school matters: A summary of findings on teen dating violence behaviors and associated risk factors among 7th-grade students*. Research Triangle, NC: RTI International.

¹⁹⁰ Reeves, P.M., Orpinas, P. (2012). 'Dating norms and dating violence among ninth graders in Northeast Georgia: Reports from student surveys and focus groups'. *Journal of Interpersonal Violence*, 27: 9, 1677-1698.

3.2. Ψυχολογική Βία (psychological violence)

Μια άλλη μορφή βίας είναι η ψυχολογική βία που λαμβάνει χώρα με τη μορφή απειλών, λεκτικής κακοποίησης, συμπεριφορών ελέγχου και επιβολής, όπως περιορισμούς στον τρόπο ένδυσης, στους χώρους εξόδου και επικοινωνίας με συγκεκριμένα άτομα.

Σε μελέτη που πραγματοποιήθηκε σε 387 μαθητές στη Ν. Υόρκη (2002), διαπιστώθηκε ότι τα χαρακτηριστικά της σχέσης παίζουν σημαντικό ρόλο στην πρόγνωση της ψυχολογικής βίας.¹⁹¹ Τέτοια είναι η σοβαρότητα της σχέσης και η χρήση διαφορετικών τρόπων διαχείρισης της σύγκρουσης που οι σύντροφοι επιλέγουν. Επιπλέον όσο πιο μεγάλη διάρκεια έχει η σχέση τόσο πιθανότερη είναι η διάπραξη ψυχολογικής βίας. Όσον αφορά τα χαρακτηριστικά των φύλων η έρευνα έδειξε ότι τα κορίτσια όσο περισσότερο αισθάνονται υποχρεωμένα απέναντι στη σχέση τους, τόσο αποφεύγουν να διαχειρίζονται τις συγκρούσεις και επιστρατεύουν περισσότερο την ψυχολογική βία. Η χρήση αλκοόλ σε εβδομαδιαία βάση στα αγόρια οδηγεί στην άσκηση ψυχολογικής βίας εναντίον των συντρόφων τους.

3.2.1. Επαναλαμβανόμενη ανεπιθύμητη παρακολούθηση (stalking)

Η επαναλαμβανόμενη ανεπιθύμητη παρακολούθηση (*stalking*) είναι μια μορφή βίας που αρχίζει να παρατηρείται και να αναφέρεται ήδη από το 1990, ενώ μια πρώτη τυπολογία για τους δράστες διατυπώθηκε λίγο αργότερα.¹⁹² Η επαναλαμβανόμενη ανεπιθύμητη ηλεκτρονική παρακολούθηση (*cyber-stalking*) μπορεί να προκύψει μέσα από τον έλεγχο του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου (*e-mail*) ή του λογαριασμού κοινωνικής δικτύωσης ακόμη και με τον έλεγχο των κλήσεων και των μηνυμάτων στο κινητό τηλέφωνο του/της συντρόφου.¹⁹³

Ορισμένες χαρακτηριστικές συμπεριφορές της επαναλαμβανόμενης ανεπιθύμητης ηλεκτρονικής παρακολούθησης περιλαμβάνουν τη διάδοση φημών, την αποστολή κακοπροαίρετων μηνυμάτων ή *e-mail* ενώ γενικότερα αυτή η συμπεριφορά

¹⁹¹ Hammock, G., O'Hearn, R. (2002). 'Psychological Aggression in Dating Relationships: Predictive Models for Males and Females'. *Violence and Victims*, 17: 5, 525-540.

¹⁹² Zona, M. A., Sharma, K. K., (1993). 'A comparative study of erotomaniac and obsessional subjects in a forensic sample'. *Journal of Forensic Sciences*, 38: 4, 894-903.

¹⁹³ Picard, P. (2007), *όπ.πρ.*

τείνει να είναι σύντομη αρχικά, οπότε το άτομο ανακτά τη συναισθηματική του ισορροπία, αναζητώντας την επόμενη σχέση και ζητώντας παρηγοριά στους φίλους του.¹⁹⁴ Όμως, το άτομο που επαναλαμβανόμενα παρακολουθεί ανεπιθύμητα (stalker) ένα άλλο άτομο θα συνεχίσει να συμπεριφέρεται με σκοπό να τρομάξει, να ταπεινώσει, ή να τρομοκρατήσει τον επιδιωκόμενο στόχο, καθώς επιμένει να παρακολουθεί επαναλαμβανόμενα ένα συγκεκριμένο άτομο με την αύξηση της συχνότητας και της έντασης της παρακολούθησης καθώς και την κλιμάκωση της βίας.

Η επαναλαμβανόμενη ανεπιθύμητη παρακολούθηση (stalking) ορίζεται ως μια συμπεριφορά προς ένα συγκεκριμένο άτομο που είναι δυνατό να του προκαλέσει ακόμη και φόβο. Σύμφωνα με ερευνητές παρουσιάζονται επτά τύποι παρενοχλητικών ή ανεπιθύμητων συμπεριφορών που βιώνονται από τα θύματα:¹⁹⁵

1. οι δράστες πραγματοποιούν ανεπιθύμητες τηλεφωνικές κλήσεις
2. οι δράστες στέλνουν ανεπιθύμητα γράμματα ή ανεπιθύμητα γραπτά ηλεκτρονικά μηνύματα (e-mails)
3. ανεπιθύμητη και ενοχλητική παρακολούθηση του θύματος
4. ανεπιθύμητη εμφάνιση δραστών σε μέρη που βρίσκεται το θύμα χωρίς να υπάρχει κάποιος λόγος να βρίσκονται εκεί
5. οι δράστες περιμένουν το θύμα σε διάφορα μέρη
6. οι δράστες αφήνουν ανεπιθύμητα αντικείμενα, δώρα ή λουλούδια
7. οι δράστες δημοσιεύουν πληροφορίες ή διαδίδουν φήμες για το θύμα στο διαδίκτυο, σε δημόσιο χώρο ή από άτομο σε άτομο.

Η Pathé και οι συνεργάτες της (2004) ανέφεραν ότι τα άτομα που επαναλαμβανόμενα παρακολουθούν κάποιον (stalkers) μπορεί να εμφανίζονται με διαφοροποιητικά χαρακτηριστικά ανάλογα με τα κίνητρα, την έναρξη και τη διάρκεια της παρενοχλητικής συμπεριφοράς και για το λόγο αυτό πρότειναν μια τυπολογία που τοποθετεί τους δράστες σε πέντε κατηγορίες:¹⁹⁶

1. Οι *απορριφθέντες* (the rejected). Οι απορριφθέντες συνήθως επιδιώκουν μια στενή επαφή είτε με την ελπίδα της συμφιλίωσης- αν πρόκειται για προηγούμενη

¹⁹⁴ Paludi, M. A. (2011). *The Psychology of Teen Violence and Victimization*. Praeger, p. 244-245.

¹⁹⁵ Catalano, Sh. (2012). 'Stalking victims in the United States-revised'. *Age*, 18: 19, 8- 47.

¹⁹⁶ Pathé, M., Mackenzie, R., Mullen, P. E. (2004). 'Stalking by law: damaging victims and rewarding offenders'. *Journal of law and medicine*, 12, 103-111.

- σχέση- είτε λόγω της οργής που έχουν από απόρριψη ή από μια διακύμανση και των δύο.
2. Οι *επιδιώκοντες την οικειότητα* (the intimacy-seeking). Αυτοί που επιδιώκουν την οικειότητα οδηγούνται από μια μονόπλευρη και συχνά παραληρητική αγάπη για να διεκδικήσουν μια σχέση με κάποιον που είτε έχει καταστήσει ξεκάθαρο ότι δε θέλει τη σχέση αυτή είτε αυτοί που είναι τελείως άγνωστοι.
 3. Οι *αδέξιοι μνηστήρες* (the incompetent suitors). Σε αντίθεση με την προηγούμενη κατηγορία οι αδέξιοι μνηστήρες δεν επιδιώκουν κάποια αγάπη, αλλά την προοπτική μιας σεξουαλικής επαφής με ημερομηνία λήξης.
 4. Οι *μνησικάκοι* (the resentful). Επιδιώκουν να πλησιάσουν ένα άτομο ή περιστασιακά έναν οργανισμό για να εκδικηθούν εκ των προτέρων για κάποιο πραγματικό ή υποτιθέμενο τραυματισμό ή ταπείνωση.
 5. Οι *επιθετικοί* (the predatory). Είναι αυτοί που κάνουν μια επίθεση, η οποία είναι σχεδόν πάντα σεξουαλική.

Σύμφωνα με τον Zona και τους συνεργάτες του (1993) υπάρχουν τρεις κατηγορίες δραστών αυτής της μορφής βίας:¹⁹⁷

1. Οι *εμμονικοί* (simple obsessionals),
2. Οι *εμμονικοί με την αγάπη* (love obsessionals) και
3. Οι *ερωτομανείς* (erotomanics)

Μια αντίστοιχη τυπολογία για τα θύματα είναι οι *σεξουαλικοί σύντροφοι* (prior sexual intimates), οι *απλοί γνωστοί* (prior acquaintances) και οι *ξένοι* (strangers). Ο συνήθης συνδυασμός περιλαμβάνει τον εμμονικό δράστη και τη *σεξουαλική σύντροφο* στη θέση του θύματος. Τα κίνητρα για την επαναλαμβανόμενη ανεπιθύμητη παρακολούθηση δεν είναι σεξουαλικά, αλλά κυρίως ένας μεγάλος θυμός και μια εχθρότητα απέναντι στο θύμα, ενώ από τη μεριά του θύματος τα κίνητρα εκλαμβάνονται ως μια μορφή ελέγχου απέναντί του.¹⁹⁸

Σε σχετική έρευνα θυματοποίησης (victimization stalking, 2009) αναφορικά με την τακτική του ατόμου που παρακολουθεί κάποιον επαναλαμβανόμενα αναφέρεται ότι

¹⁹⁷Meloy, J. R. (1996). 'Stalking (obsessional following): A review of some preliminary studies'. *Aggression and Violent Behavior*. 1: 2, 147-162.

¹⁹⁸ Tjaden, P. G., Thoennes, N. (1997). 'The prevalence and consequences of intimate partner violence: Findings from the National Violence Against Women Survey'. *49th Annual Meeting of the American Society of Criminology*, San Diego, CA.

το άτομο αυτό χρησιμοποιεί πολλαπλές μεθόδους συμπεριφοράς για την παρενόχληση του θύματος.¹⁹⁹ Οι μέθοδοι αυτές περιλαμβάνουν απειλές και ανεπιθύμητα ηλεκτρονικά μηνύματα, τηλεφωνήματα και ανεπιθύμητες επαφές. Η παρακολούθηση του σπιτιού του θύματος είναι μια άλλη τακτική προκειμένου ο δράστης να κρατήσει επαφή με το θύμα. Παράλληλα μπορεί να υπάρξουν απειλές για ‘δευτερογενή θύματα’, τα οποία μπορεί να είναι ένας νέος φίλος ή συγγενής, καθώς πολύ συχνά η πρόσβαση και η επαφή με το θύμα είναι αποκλεισμένη. Αυτή η πολυποίκιλη προσέγγιση καθίσταται αναποτελεσματική στην παραγωγή της επαφής σε μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή, αλλά ο δράστης προσπαθεί να έρθει σε επαφή με το θύμα χρησιμοποιώντας οποιοδήποτε τρόπο για να το πλησιάσει.

Σύμφωνα με μελέτες τα άτομα που επαναλαμβανόμενα παρακολουθούν κάποιον ανεπιθύμητα (stalkers) παρουσιάζουν κάποια μορφή ψυχοπαθολογίας που μπορεί να είναι επιδεκτική ψυχιατρικής θεραπείας ή και άλλων ψυχολογικών παρεμβάσεων.²⁰⁰ Και εδώ σύμφωνα με ερευνητικά δεδομένα αναδεικνύεται ο ρόλος των υπηρεσιών ψυχικής υγείας στη διαχείριση της μορφής αυτής βίας σε αντίθεση με τις πρακτικές καταδίκες.²⁰¹ Όμως τα άτομα αυτά σπανίως αναγνωρίζουν το πρόβλημα ή επιδιώκουν την ψυχολογική ή ψυχιατρική βοήθεια οικειοθελώς.

Αναφορικά με το φύλο έρευνες αναφέρουν ότι το άτομο που επαναλαμβανόμενα παρακολουθεί κάποιον ανεπιθύμητα (stalker) είναι τις περισσότερες φορές άνδρας, ενώ το θύμα που παρενοχλεί αφορά μια προηγούμενη σεξουαλική σχέση του ή επαφή.²⁰² Πράγματι, κλινικές και επιδημιολογικές μελέτες επιβεβαιώνουν ότι οι κύριοι δράστες αυτής της μορφής βίας είναι άνδρες και ότι η πλειονότητα των θυμάτων είναι γυναίκες.²⁰³ Στον αντίποδα βρίσκεται η άποψη άλλων ερευνητών ότι η επαναλαμβανόμενη ανεπιθύμητη παρακολούθηση είναι μια συμπεριφορά ουδέτερη ως προς το φύλο. Η επαναλαμβανόμενη ανεπιθύμητη παρακολούθηση από τις γυναίκες δεν είναι

¹⁹⁹ Purcell, R., Moller, B., Flower, T., Mullen, P. E. (2009). ‘Stalking among juveniles’. *British Journal of Psychiatry*, 194, 451- 455.

²⁰⁰ Purcell, R., Pathé, M., Mullen, P. E. (2002). The prevalence and nature of stalking in the Australian community. *Australian and New Zealand journal of psychiatry*, 36: 1, 114-120.

²⁰¹ Fritz, J. P. (1995). ‘A Proposal for Mental Health Provisions in State Anti-stalking laws’. *Journal of Psychiatry & Law*, 23, 295-318.

²⁰² Meloy, J. R., Rivers, L.D., Siegel, L., Gothard, S., Naimark, D., Nicolini, J.R. (2000). ‘A replication study of obsessional followers and offenders with mental disorders’. *Journal of Forensic Science*, 45,147-152

²⁰³ Pathé, M., Mullen, P.E. (1997). ‘The impact of stalkers on their victims’. *British Journal of Psychiatry*, 170, 12-17.

ασυνήθιστη. Σχετικές μελέτες δείχνουν ότι οι γυναίκες εντοπίζονται ως δράστες στο 12%-13% των περιπτώσεων.²⁰⁴ Αντίστοιχες μελέτες ανέφεραν ότι το 32% των ατόμων ήταν γυναίκες και κάποιες ταξινομήθηκαν στην κατηγορία των ερωτωματών.²⁰⁵ Αντίστοιχα ευρήματα άλλης έρευνας αναφέρουν ότι το 33% των περιπτώσεων ήταν γυναίκες παρόλο που το ποσοστό αυτό μειώθηκε στο 22% σε μια μετέπειτα και μεγαλύτερη μελέτη.²⁰⁶

Επί του παρόντος υπάρχει πολύ περιορισμένη έρευνα για νεαρά άτομα και έφηβους που εμπλέκονται σε συμπεριφορές επαναλαμβανόμενης ανεπιθύμητης παρακολούθησης. Ο Mc Cann (1998) ήταν ένας από τους πρώτους που ασχολήθηκε με το φαινόμενο αυτό σε μια ομάδα εφήβων.²⁰⁷ Λόγω της σχεδόν πλήρους έλλειψης εμπειρικής βιβλιογραφίας σχετικά με την επαναλαμβανόμενη ανεπιθύμητη παρακολούθηση διεξήγαγε τρεις μελέτες περιπτώσεων για να εξηγήσει πώς αυτές οι συμπεριφορές μπορούν να εμφανιστούν στους εφήβους. Η πρώτη εμπειρική μελέτη του φαινομένου (2009) προήλθε με τη μελέτη αρχείων του δικαστηρίου, όπου μελετήθηκαν 299 περιπτώσεις και σύμφωνα με τα αποτελέσματα το 54% των περιπτώσεων αυτών περιελάμβαναν φυσική και σεξουαλική βία, το 64% των δραστών ήταν αγόρια και τέλος, το θύμα γνώριζε το δράστη σε ποσοστό 98%.

3.3. Σεξουαλική Βία (sexual violence)

Εκτός από τη σωματική και ψυχολογική βία η τρίτη κύρια μορφή βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων είναι η σεξουαλική βία. Η σεξουαλική βία μεταξύ των εφήβων συντρόφων μπορεί να συνεπάγεται βιασμό, απόπειρα βιασμού και άλλες μορφές σεξουαλικού εξαναγκασμού συμπεριλαμβανομένου και του ελέγχου των γεννήσεων.²⁰⁸ Η πίεση για να

²⁰⁴ Tjaden, P., Thoennes, N. (1998). *Stalking in America: Findings From the National Violence Against Women Survey*. Washington, DC, National Institute of Justice and Centers for Disease Control and Prevention, Purcell, R., Pathé, M., Mullen, P. E. (2002). 'The prevalence and nature of stalking in the Australian community'. *Australian and New Zealand journal of psychiatry*, 36: 1, 114-120.

²⁰⁵ Zona, M. A., Sharma, K.K., Lane, J. (1993). 'A comparative study of erotomanic and obsessional subjects in a forensic sample'. *Journal of Forensic Science*, 38, 894- 903.

²⁰⁶ Harmon, R. B., Rosner, R., Owens, H. (1995). 'Obsessional harassment and erotomania in a criminal court population'. *Journal of Forensic Science*, 40, 188-196.

²⁰⁷ McCann, J. T. (1998). 'Subtypes of stalking (obsessional following) in adolescents'. *Journal of Adolescence*, 21, 667-675.

²⁰⁸ Rickert, V. I., Constance M. W., Roger D. V, White, J. (2004). 'Rates and Risk Factors for Sexual Violence among an Ethnically Diverse Sample of Adolescents'. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 158: 12, 1132-1140.

κάνει κανείς σεξ χωρίς να το επιθυμεί ή για να κάνει περισσότερο σεξ από το επιθυμητό μπορεί επίσης να οριστεί ως σεξουαλική βία.²⁰⁹ Παρόλο που η σεξουαλική βία μπορεί να συνεπάγεται σεξουαλική επαφή, συμπεριλαμβάνονται και άλλες πράξεις στον ορισμό της σεξουαλικής βίας, στο βαθμό που «κάθε πράξη που οδηγεί σε σεξουαλική επαφή μπορεί να χαρακτηριστεί ως σεξουαλική κακοποίηση αν δεν υπάρχει συναίνεση, είναι επώδυνη, απροστάτευτη ή εκτελούμενη με τρόπο δυσφημιστικό».²¹⁰

Τα στοιχεία του Π.Ο.Υ. (2016) αναφέρουν ότι μια στις τρεις γυναίκες/ κορίτσια παγκοσμίως αντιμετωπίζουν το φαινόμενο της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων και / ή σεξουαλικής βίας από το σύντροφό τους, στοιχεία που το καταδεικνύουν ως ένα σημαντικό ζήτημα δημόσιας υγείας για τις γυναίκες και τα κορίτσια.²¹¹

Σύμφωνα με τα πορίσματα έρευνας (2001) οι έφηβοι είναι πιθανό να έρθουν αντιμέτωποι με μορφές σεξουαλικής βίας περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη ηλικιακή ομάδα.²¹² Στην πραγματικότητα το ποσοστό των θυμάτων της σεξουαλικής βίας είναι αρκετά μεγάλο συμπεριλαμβανομένου του βιασμού και της σεξουαλικής προσβολής και αφορά γυναίκες κάτω των 25 ετών.²¹³ Παράλληλα αναφέρεται ότι οι έφηβες (16-19 ετών) είναι τέσσερις φορές πιο πιθανό να αναφέρουν κάποια μορφή σεξουαλικής επίθεσης, βιασμό ή απόπειρα βιασμού από ότι ο γενικότερος πληθυσμός. Συχνά αυτή η βία λαμβάνει χώρα κατά τη διάρκεια ενός ραντεβού ή στην αρχή της γνωριμίας με το κορίτσι να είναι το θύμα της βίας και το αγόρι ο δράστης. Ωστόσο στο σημείο αυτό δεν πρέπει να αγνοηθούν και άλλες μορφές σεξουαλικής βίας μεταξύ των νέων συμπεριλαμβανομένης της σεξουαλικής βίας σε ομόφυλα ζευγάρια, ζευγάρια γκέι και λεσβιών.

Η σεξουαλική βία μεταξύ των εφήβων στις ερωτικές σχέσεις ποικίλλει από 1,2% -32,9% για τα κορίτσια και από 1% -19% για τα αγόρια στη Βόρεια Αμερική και την

²⁰⁹ Smith, D. M., Donnelly, J. (2001). 'Adolescent Dating Violence: A Multi-Systemic Approach of Enhancing Awareness in Educators, Parents, and Society'. *Journal of Prevention and Intervention in the Community*, 27: 1, 53- 64.

²¹⁰ Smith, D., Donnelly, J. (2001), p. 57.

²¹¹ World Health Organization, WHO (2016). 'The World Health Assembly endorses the global plan of action on violence against women and girls, and also against children.' (Διαθέσιμο στο <http://www.who.int/reproductivehealth/topics/violence/action-plan-endorsement/en/> 09/09/17).

²¹² Kaplan, D. W., Feinstein, R. A., Fisher, M. M., Klein, J. D., Olmedo, L. F., Rome, E. S., Frankowski, B. L. (2001). 'Care of the adolescent sexual assault victim'. *Pediatrics*, 107: 6, 1476-1479.

²¹³ Harner, H. (2003). 'Sexual Violence and Adolescents'. VAWnet: *The National Online Resource Center on Violence Against Women*, p.2 (Διαθέσιμο στο: https://vawnet.org/sites/default/files/materials/files/2016-09/AR_Adolescent.pdf (30/06/16)

Ευρώπη.²¹⁴ Σύμφωνα με τα δημογραφικά στοιχεία που προκύπτουν από έρευνες για την υγεία των εφήβων σε χαμηλού και μεσαίου εισοδήματος χώρες²¹⁵ το ποσοστό των έφηβων κοριτσιών (15-19 ετών) που έχουν βιώσει καταναγκαστική σεξουαλική επαφή κυμαίνεται από 1%- 22%.

Σε μια έρευνα μελέτης βιασμού στις ερωτικές σχέσεις μεταξύ νεαρών γυναικών της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης σε πέντε ευρωπαϊκές χώρες αναφέρθηκε ότι τα κορίτσια αναγκάστηκαν να συμβιβαστούν με τα παιχνίδια του σεξ και τη συνουσία μετά από συνεχή πίεση και διαφωνίες από φόβο μήπως ο σύντροφος τους διαλύσει τη σχέση τους σε περίπτωση που οι ίδιες αρνηθούν.²¹⁶

3.3.1. Παράγοντες που συσχετίζονται με τη σεξουαλική βία

Υπάρχουν κάποιοι παράγοντες που έχουν σχετιστεί με τη σεξουαλική βία στους εφήβους. Από τους σημαντικότερους παράγοντες κινδύνου τόσο για να βιώσουν όσο και να ασκήσουν σεξουαλική βία είναι η χρήση αλκοόλ.²¹⁷ Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι ενώ η χρήση αλκοόλ είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη σεξουαλική βία και άλλα βίαια εγκλήματα, όσον αφορά στη θυματοποίηση δεν αποτελεί την αιτία απλώς αναφέρεται ερευνητικά ως απλή συσχέτιση της χρήσης του αλκοόλ με την άσκηση βίας. Μεταξύ των ανδρών χρηστών αλκοόλ η μέθη έχει συνδεθεί με την παρερμηνεία των σεξουαλικών συνθημάτων των γυναικών καθώς και την υπερεκτίμηση του σεξουαλικού ενδιαφέροντος, το οποίο μπορεί τελικά να οδηγήσει σε αυξημένη επιθετικότητα και εξαναγκασμό σε σεξουαλική πράξη.²¹⁸

²¹⁴ Leen, E., Sorbring, E., Mawer, M., Holdsworth, E., Helsing, B., Bowen E. (2013). 'Prevalence, dynamic risk factors and the efficacy of primary interventions for adolescent dating violence: An international review'. *Aggression and Violent Behavior*. 18:1, 159- 174.

²¹⁵ UNICEF (2014). *Hidden in plain sight: A statistical analysis of violence against children*. New York.

²¹⁶ Daphne II: Date rape cases amongst young women and development of good practices for support and prevention [2005-1-041-WY]. Coordinator: Mediterranean Institute of Gender Studies (Cyprus). Website: <http://www.AlcoholResearchandHealth>, 25:1, 43.

²¹⁶ Youth 4 Youth. Εκπαιδευτικό Εγχειρίδιο για Ενδυνάμωση των Νέων για την Πρόληψη της Έμφυλης Βίας μέσω Αλληλοδιδασκτικής Προσέγγισης, Μεσογειακό Ινστιτούτο Μελετών Κοινωνικού Φύλου (Κύπρος) (Διαθέσιμο στο: http://www.medinstgenderstudies.org/wp-content/uploads/ManualY4Y_GR.pdf 11/03/16)

²¹⁷ Abbey, A. (2011). 'Alcohol's role in sexual violence perpetration: Theoretical explanations, existing evidence and future directions'. *Drug and alcohol review*, 30: 5, 481- 489.

²¹⁸ Abbey, A., Harnish, R. (1995). 'Perception of sexual intent: The role of gender, alcohol consumption and rape supportive attitudes'. *Sex Roles: A Journal of Research*, 32: 5-6, 297-313.

Η αποδοχή των στερεοτυπικών ρόλων είναι άλλος ένας παράγοντας που έχει σχετιστεί με τη σεξουαλική βία στους εφήβους. Η αποδοχή και η διαιώνιση των παραδοσιακών ρόλων, του φύλου με το αρσενικό να είναι αυτό που έχει τον έλεγχο και το θηλυκό ως το πιο αδύναμο και υποταγμένο, μπορεί να ενισχύσει τη στάση του εφήβου προς την κυριαρχία, την εξουσία και τον έλεγχο εντός της σχέσης.²¹⁹ Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι σχεδόν το 1/5 των νεαρών γυναικών πιστεύουν ότι δεν έχουν το δικαίωμα να σταματήσουν το ερωτικό παιχνίδι ανά πάσα στιγμή αν το επιθυμούν ή να αρνηθούν τη σεξουαλική επαφή με το σύντροφό τους, με τον οποίο είχαν προηγουμένως σεξουαλική σχέση.²²⁰ Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι έχει δοθεί μεγάλη προσοχή στην εφαρμογή προγραμμάτων που επικεντρώνονται στο ρόλο των κοινωνικών επιπτώσεων δεδομένου ότι η χρήση ουσιών είναι αποτέλεσμα της μίμησης και της προσφοράς ουσιών από τους συνομηλίκους.²²¹ Σκοπός αυτών των προγραμμάτων είναι, αφενός, η ψυχολογική χειραφέτηση, δηλαδή η βαθμιαία έκθεση του ατόμου στις κοινωνικές επιρροές ώστε να καταστεί ικανή να αντισταθεί σε ισχυρά μηνύματα σχετικά με τις ουσίες και αφετέρου στην εκπαίδευσή τους σχετικά με τους κανόνες. Μέσω αυτής της εκπαίδευσης καταβάλλονται προσπάθειες για να τροποποιηθούν οι ανακριβείς προσδοκίες όσον αφορά την επικράτηση της χρήσης ουσιών από τους συνομηλίκους και να υιοθετηθούν πιο ρεαλιστικές αξιολογήσεις.

4. Βία σε ομόφυλα ζευγάρια

Η ομοφυλοφιλία έγινε γνωστή για πρώτη φορά στην Ευρώπη προς το τέλος του 19ου αιώνα «ως το σημείο αναφοράς μίας ομάδας και μεμονωμένων ατόμων, η οποία περιελάμβανε όχι μόνο διαφυλικά άτομα αλλά και όλους όσους εμπλέκονταν σε ομοφυλοφιλικές δραστηριότητες».²²²

Το θέμα της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων σε ομόφυλα ζευγάρια μελετήθηκε ξεχωριστά ενώ παράλληλα διατυπώθηκαν θεωρητικές προσεγγίσεις και ερευνητικά

²¹⁹ Harner, H. (2003), όπ. πρ., p.6.

²²⁰ Rickert, V. I., Sanghvi, R., Wiemann, C. (2002). 'Is lack of sexual assertiveness among adolescent and young adult women a cause for concern?'. *Perspectives on Sexual and Reproductive Health*, 34: 4, 178-183.

²²¹ Giovazolias, T., Themeli, O. (2014). 'Social learning conceptualization for substance abuse: Implications for therapeutic interventions'. *The European Journal of Counselling Psychology*, 3:1.

²²² Drucker, P. (1996). 'In the Tropics There Is No Sin': Sexuality and Gay-Lesbian Movements in the Third World. *New Left Review*, 1/218, 75-101.

δεδομένα που μελετούν τη δυναμική των σχέσεων αυτών, ενώ διατυπώνονται και ερμηνευτικές προσεγγίσεις.

4.1. Θεωρητικές Προσεγγίσεις

Οι θεωρητικές προσεγγίσεις που ερμηνεύουν το φαινόμενο της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στα ομόφυλα ζευγάρια συνοψίζονται στις εξής: στις συστημικές προσεγγίσεις, τις φεμινιστικές θεωρίες και τις ατομικές θεωρίες που επικεντρώνονται στα ψυχολογικά χαρακτηριστικά του δράστη.

Οι συστημικές προσεγγίσεις αρχικά αναφέρουν ότι η βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων στις λεσβιακές σχέσεις λαμβάνεται υπόψη ως ένα πρότυπο βίας προς όλα τα μέλη της οικογένειας.²²³ Αντιθέτως οι παραδοσιακές φεμινιστικές θεωρίες αποδίδουν τη βία στις λεσβιακές σχέσεις στην καταπίεση που νιώθουν οι γυναίκες σε σχέση με το φύλο τους.²²⁴

Σύμφωνα με τη λεσβιακή θεώρηση, η οποία βασίζεται στη γυναίκα ως φέρουσα μια ουσιαστική ανωτερότητα, υποστηρίζεται ότι η αγάπη και ο έρωτας των γυναικών για άλλες γυναίκες είναι η φυσική προέκταση της ανωτερότητας της θηλυκότητας και θεωρείται ότι η ρίζα των κοινωνικών προβλημάτων τίθεται στην αστυνόμευση της επιθυμίας αυτής.²²⁵ Οι λεγόμενες δυτικές φεμινιστικές θεωρίες που έχουν ως κύρια βάση την εξουσία του φύλου αναλύουν την ανισότητα κυρίως στις ετεροφυλόφιλες σχέσεις και συνεπώς έχουν επικριθεί για την παράλειψη ανάλυσης της βίας στις ομοφυλόφιλες σχέσεις.²²⁶ Οι Land και Letellier (1996) πρότειναν μια θεωρητική προσέγγιση για την ερμηνεία της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στα ομόφυλα ζευγάρια, η οποία επικεντρώθηκε στο άτομο και την ψυχολογία του δράστη υποστηρίζοντας ότι ο δράστης θα πρέπει να προσδιορίζεται από τη συμπεριφορά του και όχι από το φύλο του.²²⁷ Είναι σαφές ότι οι θεωρητικές προσπάθειες ερμηνείας του φαινομένου της βίας μεταξύ

²²³ Perilla, J., Frndak, K., Lillard, D., East, C. (2003). 'A working analysis of women's use of violence in the context of learning, opportunity and choice'. *Violence Against Women*, 9: 1, 10-v46.

²²⁴ Mc Clennen, J. C., Summers A. B., Daley J. G. (2002). 'The lesbian partner abuse scale', *Research on Social Work Practice*, 12: 2, 277- 292.

²²⁵ Χαλκιά, Α. (2011). *Έμφυλες Βιαιότητες: Εξουσία, Λόγος, Υποκειμενικότητες*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, σ. 61-62.

²²⁶ Perilla, J. et al (2003), όπ. πρ.

²²⁷ Merrill, G. S. (1996). 'Theoretical perspectives - Ruling the exceptions: Same-sex battering and domestic violence theory'. *Violence in Gay and Lesbian Domestic Partnerships*, (eds) C. M. Renzetti & C. H. Miley, Harrington Park Press, Binghamton, NY, 9-21.

ερωτικών συντρόφων στα ομόφυλα ζευγάρια δείχνουν ότι η σωματική και συναισθηματική βία συχνά ερμηνεύονται ως το πρότυπο ισχύος / ελέγχου και όχι ως ένα αυστηρά φεμινιστικό πρότυπο.²²⁸

Μια άλλη θεωρητική προσέγγιση του φαινομένου της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων σε ομόφυλα ζευγάρια είναι η θεωρία της αποδυνάμωσης (*disempowerment theory*) και αναφορικά με αυτήν όσοι αισθάνονται ανεπαρκείς ή λιγότερο αποτελεσματικοί έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες να υποστούν βία στη σχέση τους μέσω της επιβολής και εξουσίας του άλλου συντρόφου.²²⁹ Σχετική έρευνα υποστηρίζει ότι ο ρόλος της δύναμης θεωρείται γενικά ως μέρος της γενικότερης ερμηνείας και αντίληψης της συντροφικής βίας.²³⁰ Η θεωρία της αποδυνάμωσης ερμηνεύει τη συντροφική βία σε ζευγάρια γκέι και λεσβιών βάσει τριών παραγόντων: (α) των ατομικών παραγόντων, (β) της οικογενειακής καταγωγής και (γ) των χαρακτηριστικών της σχέσης.²³¹

4.2. Ερευνητικά δεδομένα για τη βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων στα ομόφυλα ζευγάρια

Σε αντίθεση με την πληθώρα των ερευνών για τη βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων στα ετερόφυλα ζευγάρια, πολύ λίγα γνωρίζουμε για τη βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων στα ομόφυλα ζευγάρια (γκέι και λεσβιών) και των αμφισεξουαλικών.²³² Ωστόσο οι λίγες επιδημιολογικές έρευνες που είναι διαθέσιμες δείχνουν, αν όχι τα ίδια και υψηλότερα ποσοστά βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων από ότι στα ετερόφυλα ζευγάρια.²³³ Στοιχεία ερευνών στις Η.Π.Α. αναφέρουν ότι η βία στις ερωτικές σχέσεις μεταξύ των γκέι και των λεσβιών αυξήθηκε κατά 25% από το 1991

²²⁸ Gelles, R. J. (1999). 'Male offenders: Our understanding from the data'. In: Harway, M., O'Neil, J. M. (eds.), *What causes men's violence against women?* Thousand Oaks, CA: Sage, 36- 48.

²²⁹ Archer, J. (1994). 'Power and male violence'. In Archer J (ed.). *Male violence*. New York: Routledge, 310- 332.

²³⁰ Gondolf, E. W., Fisher, W. W., Fisher, E., McPherson, J. R. (1988). 'Racial differences among shelter residents: A comparison of Anglo, Black and Hispanic battered'. *Journal of Family Violence*, 3, 39- 51.

²³¹ Claes, J. A., Rosenthal, D. M. (1990). 'Men who batter women: A study in power'. *Journal of Family Violence*, 5, 215- 224.

²³² McKenry, P., Serovich, J., Mason, T., Mosack, K. (2006). 'Perpetration of Gay and Lesbian Partner Violence: A Disempowerment Perspective'. *Journal of Family Violence*, 21: 4, 233- 243.

²³³ Greenwood, G., Relf, M., Huang, B., Pollack, L., Canchola, J., Catania J. (2002). 'Battering Victimization Among a Probability-Based Sample of Men Who Have Sex With Men'. *American Journal of Public Health*, 92: 12, 1964-1969.

και κατά 23% μόνο μεταξύ των ετών 1998 και 1999.²³⁴ Σε αυτοαναφορικές έρευνες στις Η.Π.Α. αναφέρεται ότι περίπου το 22%- 46% των λεσβιών υποστηρίζουν ότι έχουν δεχθεί ψυχολογική βία στις ερωτικές τους σχέσεις.²³⁵ Άλλες μελέτες αναφέρουν ότι το 15-20% των γκέι και λεσβιών είχαν επηρεαστεί από τη βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων.²³⁶

Περαιτέρω ευρήματα από ένα δείγμα κοινοτήτων νέων ομοφυλόφιλων και αμφισεξουαλικών (λεσβίες, γκέι, αμφισεξουαλικοί) έδειξαν επίσης βία μεταξύ των ερωτικών συντρόφων του ίδιου φύλου.²³⁷ Από το δείγμα 521 νέων το 35% ήταν ομοφυλόφιλοι ή λεσβίες, το 29% ήταν αμφισεξουαλικοί και το 36% ήταν ετεροφυλόφιλοι, ενώ το 41% των αγοριών και το 37% των κοριτσιών ανέφεραν κάποιο είδος βίας στις ερωτικές σχέσεις. Τα αμφιφυλόφιλα αγόρια είχαν σχεδόν τέσσερις φορές περισσότερες πιθανότητες έναντι των ετεροφυλόφιλων αγοριών να βιώσουν κάποιο είδος βίας (σωματική, ψυχολογική ή σεξουαλική) και πάνω από πέντε φορές πιθανότητες τα ομοφυλόφιλα αγόρια να δεχτούν απειλές από το σύντροφό τους. Για τα κορίτσια/ λεσβίες είχαν πάνω από δύο φορές πιθανότητες να αισθανθούν φόβο για την ασφάλειά τους έναντι των ετεροφυλόφιλων κοριτσιών. Τα αμφισεξουαλικά κορίτσια είχαν δύο φορές περισσότερες πιθανότητες να αναφέρουν σεξουαλική κακοποίηση από έναν σύντροφο έναντι των ετεροφυλόφιλων κοριτσιών. Επίσης τα αμφισεξουαλικά κορίτσια είχαν πάνω από τέσσερις φορές περισσότερες πιθανότητες να απειληθούν από το σύντροφό τους έναντι των λεσβιών.

Πιο συγκεκριμένα όσον αφορά στους ατομικούς παράγοντες έρευνες, έδειξαν ότι όταν ένας γκέι ή μια λεσβία ταυτίζονται περισσότερο με την αρσενική προσωπικότητα, είναι πιθανό να παρουσιάσουν μια πιο βίαιη συμπεριφορά.²³⁸ Παράλληλα, ευρήματα άλλων ερευνών αναφέρουν ότι οι λεσβίες και οι ομοφυλόφιλοι με χαρακτηριστικά αρσενικά είχαν παρόμοια χαρακτηριστικά που σχετίζονται με επιθετικές συμπεριφορές

²³⁴ Greenwood, G.L., Relf, M. V., Huang, B., Pollack, L. M., Canchola, J. A., Catania, J. A. (2002) όπ.πρ.

²³⁵ Bagshaw, D., Chung, D., Couch, M., Lilburn, S., Wadham, B. (2000). *Reshaping Responses to Domestic Violence – Final Report*, Partnerships Against Domestic Violence, Department of Human Services, South Australia, University of South Australia, Commonwealth of Australia.

²³⁶ Vickers, L. (1996). 'The second closet: Domestic violence in lesbian and gay relationships: A Western Australian perspective'. *E Law: Murdoch University Electronic Journal of Law*, 3: 4, 1- 24.

²³⁷ Freedner, N., Freed, L.H., Yang, W., Austin, S.B. (2002). 'Dating violence among gay, lesbian, and bisexual adolescents: Results from a community survey'. *Journal of Adolescent Health*, 31, 469- 474.

²³⁸ McConaghy, N., Zamir, R. (1995). 'Heterosexual, homosexual coercion, sexual orientation, and sex roles'. *Archives of Sexual Behavior*, 24, 489- 502.

με τους άνδρες δράστες ετερόφυλων σχέσεων.²³⁹ Η ψυχική υγεία έχει συχνά συσχετιστεί με βίαιες συμπεριφορές στις διαπροσωπικές σχέσεις.²⁴⁰

Όσον αφορά στη συσχέτιση μεταξύ βίαιης συμπεριφοράς στις ενήλικες σχέσεις και την οικογένεια καταγωγής, διαφαίνεται ότι χαρακτηριστικά όπως εχθρότητα, κατάθλιψη και άγχος συχνά αποτελούν παράγοντες κινδύνου καταχρηστικών συμπεριφορών κατά την επίλυση προβλημάτων.²⁴¹ Για την ερμηνεία του φαινομένου έχουν προταθεί παράλληλα και κάποιοι προγνωστικοί παράγοντες, όπως η ομοφοβία από την πλευρά των γονιών (parental homophobia), γεγονός που μπορεί να επηρεάζει πολύ τα παιδιά, επιτείνοντας μια εσωτερικευση της ομοφοβίας, με συνέπεια συμπτώματα όπως η απομόνωση και η κατάθλιψη.²⁴² Η κοινωνική υποστήριξη και ο ρόλος που παίζει η οικογένεια στη ζωή των ομοφυλόφιλων ζευγαριών, που είναι θύματα βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων δεν έχει διερευνηθεί πλήρως, ωστόσο τα μέλη της οικογένειας των γκέι ή λεσβιών συνήθως δεν είναι υποστηρικτικά απέναντι στα άτομα αυτά και έτσι αποξενώνονται από την οικογένειά τους.²⁴³

Σχετικά με τα χαρακτηριστικά της ερωτικής σχέσης στην ανασκόπηση της βιβλιογραφίας για τις ετερόφυλες σχέσεις, σημειώνεται ότι η επαγγελματική κατάσταση ενός συντρόφου, το εισόδημα και το μορφωτικό επίπεδο συσχετίζονται με την εκδήλωση βίαιης συμπεριφοράς ενός συντρόφου. Σε παρόμοια διαπίστωση καταλήγουν και έρευνες για τη βία στα ομόφυλα ζευγάρια, υποστηρίζοντας ότι η οικονομική ανισότητα ερμηνεύει συγκρούσεις σε ομόφυλες σχέσεις, ειδικά όταν συνοδεύονται από αισθήματα κατωτερότητας ενός συντρόφου.²⁴⁴

Αναφορικά με τους εφήβους τα ερευνητικά δεδομένα είναι πιο περιορισμένα. Όμως μια έρευνα σε έφηβους (λεσβίες, γκέι, αμφισεξουαλικούς) διαπίστωσε σημαντικά

²³⁹ Burke, L. K., Follingstad, D. R. (1999). 'Violence in lesbian and gay relationships: Theory, prevalence, and correlational factors'. *Clinical Psychology Review*, 19, 487- 512.

²⁴⁰ Ferraro, K. J., Johnson, J. M. (1983). 'How women experience battering: The process of victimization'. *Social Problems*, 30: 3, 325-339, Tech, C. F., Lindquist C. V. (1984). 'Violent versus nonviolent couples: A comparison of patterns'. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, 21, 242- 248.

²⁴¹ Julian, T. W., Mc Kenry, P. C., Gavazzi, S. M., Law, J. C. (1999). 'Test of family of origin structural models of male verbal and physical aggression'. *Journal of Family Issues*, 20, 397- 423.

²⁴² Island, D., Letellier, P. (1991). *Men who beat the men who love them: Battered gay men and domestic violence*. New York: Harrington Park Press.

²⁴³ McKenry, P. C., Serovich, J. M., Mason, T. L., Mosack, K. (2006). 'Perpetration of Gay and Lesbian Partner Violence: A Disempowerment Perspective'. *Journal of Family Violence*, 21, 233- 243.

²⁴⁴ Pagelow, M. D., Pagelow, L. W. (1984). *Family violence*. ABC-CLIO, Stark, E., Flitcraft A. (1988). 'Violence among intimates'. *Handbook of family violence*, 293-317.

υψηλότερα ποσοστά θυματοποίησης σε σύγκριση με ετεροφυλόφιλους εφήβους.²⁴⁵ Πιο συγκεκριμένα, οι έφηβοι αυτοί αναφέρουν συχνότερα ότι έχουν υπάρξει θύματα σωματικής βίας, ψυχολογικής βίας, ηλεκτρονικού εκφοβισμού και σεξουαλικού εξαναγκασμού από ότι οι ετεροφυλόφιλοι έφηβοι. Ομοίως αναφέρουν και υψηλότερα ποσοστά άσκησης σωματικής και ψυχολογικής βίας. Ευρήματα άλλων ερευνών διπίστωσαν ότι οι έφηβοι αυτών των σεξουαλικών προσανατολισμών έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες να υποστούν σωματική, ψυχολογική ή σεξουαλική κακοποίηση από ότι οι ετεροφυλόφιλοι έφηβοι.²⁴⁶ Επίσης στοιχεία άλλων ερευνών αναφέρουν ότι περισσότερες απειλές και ποσοστά θυματοποίησης παρατηρούνται στους εφήβους αυτούς- γκέι, λεσβίες και αμφισεξουαλικούς.²⁴⁷

Μια άλλη διάσταση είναι ο εκφοβισμός κατά των εφήβων και νέων που είναι λεσβίες, ομοφυλόφιλοι και αμφιφυλόφιλοι φαινόμενο που έχει τύχει μεγάλης προσοχής στα μέσα μαζικής ενημέρωσης,²⁴⁸ αλλά και στην ερευνητική βιβλιογραφία, με μελέτες που βρίσκουν σταθερά υψηλότερα επίπεδα βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων ανάμεσα σε εφήβους αυτού του σεξουαλικού προσανατολισμού.²⁴⁹

Η θυματοποίηση των εφήβων αυτών των σεξουαλικών προσανατολισμών σχετίζεται με διαφορετικούς παράγοντες κινδύνου. Σύμφωνα με έρευνα, τα θύματα της σωματικής βίας της κοινότητας των λεσβιών-γκέι-αμφισεξουαλικών ήταν πιο πιθανό να είναι κορίτσια ή νεαρά τρανσέξουαλ άτομα που παρουσίασαν επίσης και υψηλά επίπεδα καταθλιπτικών συμπτωμάτων, είχαν συνήθως χαμηλότερους βαθμούς και είχαν διαπράξει περισσότερες παραβατικές πράξεις.²⁵⁰ Η φυλή/εθνικότητα, η κοινωνικοοικονομική κατάσταση έχουν συνδεθεί με αυξημένη απομόνωση, ντροπή,

²⁴⁵ Dank, M., Lachman, P., Zweig, J.M., Yahner, J. (2014). 'Dating Violence Experiences of Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender Youth'. *In Press: Journal of Youth and Adolescence*, 43: 5, 846- 857.

²⁴⁶ Freedner, N., Freed, L. H., Yang, W., Austin, S. B. (2002). 'Dating violence among gay, lesbian, and bisexual adolescents: Results from a community survey'. *Journal of Adolescent Health*, 31, 469- 474.

²⁴⁷ Robinson, J. P., Espelage, D. L., Rivers, I. (2013). 'Developmental trends in peer victimization and mental health in LGB and heterosexual youth'. *Pediatrics*, 131: 3, 423- 430.

²⁴⁸ King, J. (2013). Hate violence against LGBT community is on a dangerous rise. *Colorlines: News for Action*. (www.colorlines.com/archives/2013/06/hate_violence_against_lgbt_is_one_a_dangerous_rise.html 30/11/17).

²⁴⁹ Kosciw, J. G., Greytak, E. A., Bartkiewicz, M. J., Boesen, M. J., Palmer, N. A. (2011). *The 2011 National School Climate Survey: The experiences of lesbian, gay, bisexual and transgender youth in our nation's schools*. New York: Gay, Lesbian, & Straight Education Network.

²⁵⁰ Kosciw, J.G., Greytak, E.A., Bartkiewicz, M.J., Boesen, M.J., Palmer, N.A. (2011), όπ.πρ, Birkett, M., Espelage, D.L., Koenig, B. (2009). 'LGBT and questioning students in schools: The moderating effects of homophobic bullying and school climate on negative outcomes'. *Journal of Youth Adolescence*, 38, 989-1000.

κατάθλιψη και κατάχρηση ουσιών,²⁵¹ ενώ αντίστοιχη έρευνα διαπίστωσε ότι αυτό συμβαίνει κυρίως στις σχέσεις των κοριτσιών που έχουν ομοφυλόφιλες σχέσεις.²⁵²

5. Τεχνολογία και βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων

Η ανάπτυξη της τεχνολογίας, το διαδίκτυο, τα κινητά τηλέφωνα, οι ιστοσελίδες κοινωνικής δικτύωσης, έχουν δημιουργήσει ένα νέο περιβάλλον για την κοινωνική αλληλεπίδραση.²⁵³ Αν και οι έρευνες για το συσχετισμό της χρήσης τεχνολογίας και ψυχολογικής βίας είναι μέχρι στιγμής περιορισμένη, ο συσχετισμός της χρήσης της τεχνολογίας από τους εφήβους για τη διάπραξη διαφόρων μορφών επιθετικότητας φαίνεται να είναι υψηλή.²⁵⁴

Ποικίλες έρευνες έχουν διεξαχθεί για τη χρήση της τεχνολογίας και την εμφάνιση της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων. Πιο συγκεκριμένα, σε τηλεφωνική έρευνα²⁵⁵ που διεξήχθη στις Ηνωμένες Πολιτείες το 63% των συμμετεχόντων ανέφερε ότι ήταν χρήστες του διαδικτύου, το 61% ότι χρησιμοποιούσε το διαδίκτυο καθημερινά και το 34% ανέφερε ότι το χρησιμοποιεί πολλές φορές την ημέρα.²⁵⁶

Σε άλλη τηλεφωνική έρευνα²⁵⁷ διαπιστώθηκε ότι το 71% των εφήβων ήταν κάτοχοι κινητού τηλεφώνου, ενώ σχετικά με τη χρήση του κινητού τηλεφώνου, το 94% του δείγματος χρησιμοποιούσε το κινητό του τηλέφωνο για να καλέσει τους φίλους του και το 76% το χρησιμοποιούσε για να στείλει γραπτό μήνυμα, ενώ από αυτούς το 24% ανέφερε ότι αποστέλλει μηνύματα και το 16% στέλνει e-mail καθημερινά.²⁵⁸

Η έρευνα πέρα από τη χρήση της τεχνολογίας, επισήμανε τους τύπους ψυχολογικής κακοποίησης που διευκολύνονται με τη χρήση της τεχνολογίας εκτός από

²⁵¹ Gillum, T., DiFluvio, G. (2012). 'There's So Much At Stake': Sexual Minority Youth Discussing Dating Violence'. *Violence Against Women*, 18: 7, 725-745.

²⁵² Balsam K. F., Szymanski D. M. (2005). 'Relationship quality and domestic violence in women's same-sex relationships: The role of minority stress'. *Psychology of Women Quarterly*, 29, 258- 269.

²⁵³ Draucker, C.B., Martsof, D.S. (2010). 'The Role of Electronic Communication Technology in Adolescent Dating Violence'. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing*, 23: 3, 133-142.

²⁵⁴ Draucker, C.B., Martsof, D.S. (2010), όπ. πρ.

²⁵⁵ Η έρευνα διεξήχθη στις ΗΠΑ το 2006 με ένα εθνικά αντιπροσωπευτικό δείγμα 935 εφήβων, ηλικίας 12-17 ετών.

²⁵⁶ Lenhart, A., Madden, M. (2007). 'Teens, privacy & online social networks'. *Teens-Privacy-and-Online-Social-Networks.aspx* (Available at: <http://www.pewinternet.org/Reports/2007>)

²⁵⁷ Η εν λόγω έρευνα διενεργήθηκε κατά τα έτη 2007-2008 σε εθνικό αντιπροσωπευτικό δείγμα 1.102 εφήβων, ηλικίας 12-17 ετών, στις ΗΠΑ.

²⁵⁸ Lenhart, A. (2009). 'Teens and mobile phones over the past five years: Pew Internet looks back'. (Available at: <http://pewinternet.org/Reports/2009/14-Teens-and-Mobile-Phones-Data-Memo.aspx>)

την υπερβολική παρακολούθηση και τις προσβολές, όπως για παράδειγμα η διάδοση φημών που σκοπό έχουν να βλάψουν τις φιλίες ή τη φήμη του ατόμου. Επιπλέον, παρατηρήθηκαν τα εξής: οι έφηβοι χρησιμοποίησαν συχνά πληροφορίες που δημοσιεύθηκαν σε ένα δικτυακό τόπο εναντίον του/της συντρόφου τους, χρησιμοποίησαν την τεχνολογία για να ζητήσουν ανεπιθύμητο σεξ, μοιράζονταν ιδιωτικές φωτογραφίες ή βίντεο ή χρησιμοποίησαν την τεχνολογία για να απειλήσουν τον/ την σύντροφο με σωματική βλάβη.²⁵⁹ Συνολικά, η έρευνα διαπίστωσε ότι η τεχνολογία είναι ένας σημαντικός παράγοντας που διευκολύνει τη χρήση βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων.

Ενώ όμως η χρήση του διαδικτύου, του κινητού τηλεφώνου και του κυβερνοχώρου έχουν δημιουργήσει μια πληθώρα ευκαιριών για τη μάθηση, την εξερεύνηση, την κοινωνική και δημόσια δικτύωση από τα παιδιά και κυρίως τους νέους, ωστόσο η χρήση τους ενέχει και κινδύνους, όπως για παράδειγμα ο εκφοβισμός, η ηλεκτρονική επιθετικότητα και άλλους όπως η επαναλαμβανόμενη ανεπιθύμητη ηλεκτρονική παρακολούθηση (cyber stalking) και η αποστολή ή λήψη ερωτικών εικόνων (sexting).²⁶⁰

5.1. Ηλεκτρονική Επιθετικότητα (electronic aggression)

Ενώ η επικοινωνία μέσω της τεχνολογίας παρέχει πολλά εκπαιδευτικά και ψυχαγωγικά οφέλη, μπορεί επίσης να παρουσιάσει κινδύνους για τους εφήβους και τους νέους, καθώς παρατηρείται ολοένα και συχνότερα μια επιθετική συμπεριφορά κατά γνωστών, φίλων ή ερωτικών συντρόφων.²⁶¹

Η θεωρητική ερμηνεία του φαινομένου αυτού βασίστηκε στην αρχική θεωρία του Hill (1983), κατά την οποία τα βασικά στοιχεία της εφηβείας είναι η ανάπτυξη της ταυτότητας, η αυτονομία, η οικειότητα και η σεξουαλικότητα, αποτέλεσε το έναυσμα για περαιτέρω μελέτη και άλλων θεωρητικών.²⁶² Επεκτείνοντας αυτή τη θεωρία, οι

²⁵⁹ Draucker C. B., Martsof, D. S. (2010), όπ. πρ.

²⁶⁰ Burton, P., Mutongwizo, T. (2009). 'Inescapable violence: Cyber bullying and electronic violence against young people in South Africa'. *Centre for Justice and Crime Prevention*, 8, 1-12.

²⁶¹ David-Ferdon, C., Hertz, M. F. (2007). 'Electronic media, violence, and adolescents: An emerging public health problem'. *Journal of Adolescent Health*. 41: 6, S1-S5

²⁶²Hill, J. (1983). 'Early adolescence: A framework'. *Journal of Early Adolescence*. 3: 1, 1- 21.

Subrahmanyam και Greenfield (2008), αναφέρουν ότι η επικοινωνία μέσω του διαδικτύου και της ηλεκτρονικής επικοινωνίας παρέχει το πλαίσιο μέσα στο οποίο οι έφηβοι δημιουργούν διαπροσωπικές σχέσεις και διαμορφώνουν την ταυτότητά τους.²⁶³ Υποστηρίζουν ότι αυτού του είδους η επικοινωνία επηρεάζει την κοινωνική ανάπτυξη των εφήβων, καθώς οι διαπροσωπικές σχέσεις γίνονται απρόσωπες, αφού το μεγαλύτερο ποσοστό της επικοινωνίας γίνεται με ηλεκτρονικά μέσα και όχι πρόσωπο με πρόσωπο, ενώ η ανωνυμία του διαδικτύου δεν επιτρέπει την ανάπτυξη της προσωπικότητας. Μια άλλη θεωρητική άποψη σχετικά με τη βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων μέσω της τεχνολογίας, συσχετίζει τα κίνητρα των εφήβων με το θυμό και μια διάθεση άσκησης εξουσίας, ενώ και τα δυο αυτά κίνητρα επιδεικνύονται σε μεγάλο βαθμό μέσω της χρήσης των τεχνολογιών.²⁶⁴

Η ηλεκτρονική επιθετικότητα (electronic aggression) ορίζεται ως η κάθε είδους παρενόχληση ή εκφοβισμός, συμπεριλαμβανομένων των πειραγμάτων, της διάδοσης ψεμάτων και φημών, εμπαιγμών, αγενών σχολίων, απειλητικών ή επιθετικών σχολίων, που γίνονται μέσω e-mail, σε ένα chat room, με γραπτά μηνύματα, σε web ή μέσω e-mail.²⁶⁵ Έρευνες έχουν δείξει ότι οι έφηβοι διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο από τους ενήλικες όταν πρόκειται για βία στις διαπροσωπικές τους σχέσεις.²⁶⁶

Τα στοιχεία δείχνουν ότι η συχνότητα εμφάνισης της ηλεκτρονικής επιθετικότητας μεταξύ των νέων αυξάνεται ραγδαία, καθώς από το 2000 έως το 2005, παρατηρήθηκε μια αύξηση κατά 50% σε εφήβους που παρενοχλήθηκαν και το ανέφεραν.²⁶⁷ Σε παρόμοια έρευνα (2007) που διενεργήθηκε σε 382 εφήβους (13-18 ετών),²⁶⁸ το 30% ανέφερε ότι κατά τη διάρκεια της ερωτικής τους σχέσης λάμβανε δέκα ή και περισσότερα γραπτά μηνύματα την ώρα από τον/τη σύντροφό του/ της, για να μάθει που είναι, τι κάνει και με ποιον είναι. Το 25% ανέφερε ότι παρενοχλείται από τον/ την σύντροφό του μέσω κινητών τηλεφώνων και γραπτών μηνυμάτων. Το 22% κλήθηκε

²⁶³ Subrahmanyam, K., Greenfield, P. (2008). 'Online communication and adolescent relationships'. *The Future of Children*, 18:1, 119- 146.

²⁶⁴ O'Keefe, M. (1997). 'Predictors of dating violence among high school student'. *Journal of Interpersonal Violence*, 12, 546- 568.

²⁶⁵ David-Ferdon C., Hertz M. F. (2007). όπ. πρ.

²⁶⁶ Silverman, J. G., Raj, A., Mucci, L.A., Hathaway, J.E. (2001). 'Dating violence against adolescent girls and associated substance use, unhealthy weight control, sexual risk behavior, pregnancy, and suicidality'. *Journal of the American Medical Association*. 286: 5, 572- 579.

²⁶⁷ Mitchell, K. J., Wolak, J., Finkelhor, D. (2007). 'Trends in youth reports of sexual solicitations, harassment and unwanted exposure to pornography on the internet'. *Journal of Adolescent Health*. 40, 116- 126.

²⁶⁸ Picard, P. (2007). *Tech abuse in teen relationships*. Chicago, IL: Teen Research Unlimited

μέσω τηλεφώνου ή του διαδικτύου να συμμετάσχει σε σεξουαλική δραστηριότητα, παρά τη θέλησή του και το 19% ανέφερε ότι είχε ένα σύντροφο, ο οποίος μέσω του κινητού τηλεφώνου ή του διαδικτύου διέδιδε φήμες για αυτούς. Τέλος, το 10% των συμμετεχόντων ανέφερε ότι απειλήθηκε μέσω e-mail, γραπτών μηνυμάτων, σε web, σε chat, κλ.π.

5.2. Εκφοβισμός στον κυβερνοχώρο (cyber bullying)

Η γενιά των παιδιών που γεννήθηκαν μετά το 2000 (millenians) είναι η γενιά των παιδιών που έχουν μεγαλώσει με το διαδίκτυο και με τη χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης σε αντίθεση με τις προηγούμενες γενιές.²⁶⁹ Έτσι, τα παιδιά και οι έφηβοι έρχονται αντιμέτωποι με την εξέλιξη της τεχνολογίας και τα οφέλη της, αλλά παράλληλα και με τους κινδύνους που απορρέουν από αυτήν. Ο εκφοβισμός στον κυβερνοχώρο (*cyber-bullying*) είναι ένας από τους κινδύνους στο διαδίκτυο και είναι δυνατό να συμβεί όταν το περιεχόμενο που δημοσιεύεται στο διαδίκτυο είναι προσβλητικό για τους άλλους. Ερευνητικά δεδομένα αναφέρουν ότι ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός (*cyber-bullying*) και οι μορφές του αποτελεί ένα σημαντικό πρόβλημα για τους εφήβους με δυσάρεστες συνέπειες.²⁷⁰

Ο όρος εκφοβισμός στον κυβερνοχώρο (*cyber-bullying*) χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τους Belsey και Willard (2005)²⁷¹ και περιλαμβάνει συμπεριφορές όπως: δυσφημιστικά σχόλια, παρενόχληση ή διάκριση και αποκάλυψη προσωπικών πληροφοριών, που περιέχουν προσβλητικά, χυδαία ή υποτιμητικά σχόλια. Παράλληλα αναφέρουν ότι η παρενόχληση στον κυβερνοχώρο έχει ως κύριο σκοπό να βλάψει το άτομο που τη δέχεται. Οι τύποι της βίας στον κυβερνοχώρο μπορούν να συνοψιστούν στους εξής:²⁷²

²⁶⁹Keeter, S., Taylor, P. (2009). 'The Millennials'. *Pew Research Center*. (Διαθέσιμο στο: <http://pewresearch.org/pubs/1437/millennials-profile> (30/11/2017).

²⁷⁰ Li, T. B. Q. (2005). 'Cyber-harassment: A study of a new method for an old behavior'. *Journal of educational computing research*, 32: 3, 265- 277, Patchin, J. W., Hinduja, S. (2006). 'Bullies move beyond the schoolyard: A preliminary look at cyberbullying'. *Youth violence and juvenile justice*, 4: 2, 148- 169, Shariff, S. (2008). *Cyber-bullying: Issues and solutions for the school, the classroom and the home*. Routledge.

²⁷¹ Belsey, B. (2005). 'Cyberbullying: An emerging threat to the "always on" generation.', Willard, Nancy. 2005. An educator's guide to cyberbullying and cyberthreats. Center for Safe and Responsible Internet Use. (Διαθέσιμο στο: http://www.doe.state.in.us/issas/pdf/cyber_bullying_educators.pdf. 30/11/17)

²⁷² Belsey, B. (2005), όπ. πρ.

Τύποι Βίας (Belsey & Willard, 2005) ²⁷³
Αποδοκιμασία (flaming)
Παρενόχληση (harassment)
Διασυρμός (denigration)
Πλαστοπροσωπία (impersonation)
Αποκάλυψη πληροφορίας ή μυστικού (outing)
Εξαπάτηση (trickery)
Αποκλεισμός/Εξοστρακισμός (exclusion)
Επαναλαμβανόμενη ανεπιθύμητη ηλεκτρονική παρακολούθηση (cyber stalking)
Ηθικός εξευτελισμός (happy slapping)

1. Η *αποδοκιμασία (flaming)* περιλαμβάνει ηλεκτρονικά μηνύματα γεμάτα θυμό και γραμμένα με χυδαία γλώσσα. Αυτή η ανταλλαγή προσβολών μπορεί να συμβαίνει συνήθως δημόσια, σε chat rooms ή σε ομάδες συζήτησης.²⁷⁴
2. Η *παρενόχληση (harassment)* περιλαμβάνει την επαναλαμβανόμενη αποστολή ενός επιθετικού, αγενούς και προσβλητικού μηνύματος. Απευθύνεται συνήθως σε ένα συγκεκριμένο πρόσωπο επαναλαμβανόμενα που του προκαλεί ενόχληση ή έντονη συναισθηματική δυσφορία.
3. Ο *διασυρμός (denigration)* περιλαμβάνει την αποστολή ή τη δημοσίευση ενός κουτσομπολιού ή μιας φήμης για ένα πρόσωπο με σκοπό να το βλάψει. Συχνά οι φήμες αφορούν το σεξουαλικό προσανατολισμό και διάφορες αναφορές στο θύμα που είναι

²⁷³ Kowalski, R.M., Limber, S.P., Agatston, P.W. (2008). *Cyber Bullying: Bullying in the Digital Age*. Malden, MA: Blackwell Publishing.

²⁷⁴ Η απόδοση των όρων στα ελληνικά γίνονται από την ερευνήτρια, καθώς δεν υπάρχουν στην ελληνική βιβλιογραφία.

υποτιμητικές και αναληθείς. Οι εν λόγω πληροφορίες μπορεί να αναρτηθούν σε μια ιστοσελίδα ή να διαδίδονται σε άλλους, μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου (e-mail) ή γραπτών μηνυμάτων (sms). Μπορεί ακόμη να στέλνονται φωτογραφίες του θύματος με σεξουαλικό περιεχόμενο σε άλλους χρήστες με σκοπό την διαπόμπευσή του.

4. Η *πλαστοπροσωπία (impersonation)* συμβαίνει όταν κάποιος μπαίνει στο λογαριασμό ενός άλλου προσώπου και λειτουργεί σα να είναι ο ίδιος ο χρήστης του λογαριασμού αυτού. Με αυτό τον τρόπο, στέλνει μηνύματα σε άλλους -σε απευθείας σύνδεση- σε μια προσπάθεια του να βλάψει τη φήμη του θύματος, τις προσωπικές του σχέσεις και τις φιλίες του.

5. Η *αποκάλυψη πληροφορίας ή μυστικού (outing)* περιλαμβάνει την αποκάλυψη κάποιου μυστικού, προσωπικού στοιχείου, πληροφορίας ή εικόνων -σε απευθείας σύνδεση- με άλλους ανθρώπους, με τους οποίους το θύμα ποτέ δεν επρόκειτο να μοιραστεί αυτές τις πληροφορίες.

6. Η *εξαπάτηση (trickery)* συμβαίνει όταν κάποιος εξαπατάται και χρησιμοποιείται με σκοπό να τον ξεγελάσουν και να αποκαλύψουν μυστικά του ή πληροφορίες, τις οποίες στη συνέχεια μοιράζονται σε απευθείας σύνδεση με άλλα πρόσωπα.

7. Ο *αποκλεισμός/ εξοστρακισμός (exclusion)* μπορεί να είναι πραγματικός ή αντιληπτός - όταν κάποιος αποκλείεται από κάθε είδους πληροφορία, προστατεύεται με κωδικό πρόσβασης στο ηλεκτρονικό περιβάλλον ή σε απευθείας σύνδεση με μια ομάδα, όπως μια «λίστα φίλων».

8. Η *επαναλαμβανόμενη ανεπιθύμητη ηλεκτρονική παρακολούθηση (cyber- stalking)*, περιλαμβάνει τις απειλές της βλάβης ή εκφοβισμού μέσω της επαναλαμβανόμενης -σε απευθείας σύνδεση- παρενόχλησης και απειλών.

9. Ο *ηθικός εξευτελισμός (happy slapping)* είναι ένας σχετικά νέος τύπος εκφοβισμού στον κυβερνοχώρο, που περιλαμβάνει τα περιστατικά όπου οι δράστες πλησιάζουν το θύμα, του επιτίθενται, το χαστουκίζουν, καταγράφοντας τη βίαιη αυτή σκηνή με κάμερα ή κινητό τηλέφωνο όπως επίσης και την αντίδραση του θύματος.

5.3. Επαναλαμβανόμενη Ανεπιθύμητη Ηλεκτρονική Παρακολούθηση (cyber-stalking)

Η επαναλαμβανόμενη ανεπιθύμητη ηλεκτρονική παρακολούθηση (cyber-stalking) όπως και η επαναλαμβανόμενη ανεπιθύμητη παρακολούθηση (stalking), τροφοδοτείται από οργή, δύναμη, έλεγχο και θυμό από τις ενέργειες του θύματος ή -σε ορισμένες περιπτώσεις- από την αδράνεια του θύματος. Έρευνες δείχνουν ότι ο αριθμός των περιστατικών ηλεκτρονικής παρακολούθησης θα έχει αυξητική τάση, καθώς το διαδίκτυο παρέχει ένα ασφαλές καταφύγιο στο οποίο ο δράστης μπορεί θεωρητικά να αποκρύψει την ταυτότητά του πίσω από ένα πέπλο ανωνυμίας, ενώ παράλληλα αναφέρεται και ένα είδος σεξουαλικής εμμονής.²⁷⁵ Συνήθως το άτομο που επαναλαμβανόμενα παρακολουθεί το θύμα κινητοποιείται από ενδιαφέρον και ερωτικά συναισθήματα, συνήθως όμως τα συναισθήματα είναι χωρίς ανταπόκριση. Ωστόσο, μπορεί να κινητοποιηθούν και από αισθήματα μίσους ή ανάγκη για εκδίκηση, για εξουσία ή και λόγω ρατσισμού.²⁷⁶

Η επαναλαμβανόμενη ανεπιθύμητη ηλεκτρονική παρακολούθηση (cyber-stalking) είναι μια αρνητική πτυχή που μπορεί να προκύψει από την κοινωνική δικτύωση. Οι έφηβοι μπορούν να υπάρξουν θύματα αυτής της μορφής βίας χωρίς να το γνωρίζουν. Από σχετική έρευνα που πραγματοποιήθηκε σχετικά με την ανεπιθύμητη ηλεκτρονική παρακολούθηση σε νέους διαπιστώθηκε ότι η επαναλαμβανόμενη ανεπιθύμητη παρακολούθηση από κάποιον άγνωστο (*stranger stalking*) θεωρήθηκε ως πιο επικίνδυνη από την επαναλαμβανόμενη ανεπιθύμητη παρακολούθηση από κάποιον γνωστό (*acquaintance stalking*).²⁷⁷ Επιπλέον, οι συμπεριφορές που χαρακτηρίστηκαν ως παρενοχλήσεις σε ένα περιβάλλον εκτός σύνδεσης ερμηνεύτηκαν περισσότερο ως ειδύλλιο και λιγότερο ως παρενόχληση, σε αντίθεση με αυτές που παρουσιάζονται εντός του διαδικτυακού πλαισίου.

Άλλη μελέτη έδειξε ότι οι ηλεκτρονικές απειλές συσχετίστηκαν σημαντικά με τη σωματική βία σε κορίτσια, που είχαν υπάρξει θύματα επαναλαμβανόμενης ανεπιθύμητης

²⁷⁵ Bowker, A., Gray, M. (2004). 'An introduction to the supervision of the cybersex offender'. *Federal Probation*, 68: 3, 3- 9.

²⁷⁶ Bocij, P., Griffiths, M. D., McFarlane, L. (2002). 'Cyberstalking: A new challenge for criminal law'. *The criminal lawyer*, 122, 3- 5.

²⁷⁷ Lee, R. K. (1998). 'Romantic and electronic stalking in a college context'. *Journal of Women and the Law*, 4, 373- 466.

παρακολούθησης (stalking) από πρώην συντρόφους.²⁷⁸ Επίσης, στην ίδια μελέτη αναφέρθηκε ότι οι δράστες της επαναλαμβανόμενης ανεπιθύμητης ηλεκτρονικής παρακολούθησης (cyber-stalkers) ήταν πιο πιθανό να απειλήσουν ότι θα αυτοκτονήσουν από ό,τι οι δράστες της επαναλαμβανόμενης ανεπιθύμητης παρακολούθησης (stalkers), υποδηλώνοντας ότι η χρήση των ηλεκτρονικών μέσων επιτρέπει μια περισσότερο «δραματοποιημένη» συμπεριφορά.

Μια κατηγοριοποίηση που προτάθηκε από τους McFarlane και Bocij (2005) σχετικά με τους δράστες της επαναλαμβανόμενης ανεπιθύμητης ηλεκτρονικής παρακολούθησης, κάνοντας μια εκτενή μελέτη καταλήγουν σε τέσσερις ξεχωριστούς τύπους:

1. Ο εκδικητικός (*vindictive cyber stalker*),
2. Ο συγκροτημένος (*composed cyber stalker*),
3. Ο οικείος (*intimate cyber stalker*),
4. Ο συλλεκτικός (*collective cyber stalker*).²⁷⁹

Ο εκδικητικός (*vindictive cyber stalker*) είναι ο πιο κακόβουλος όλων των κατηγοριών και θεωρείται ότι παρενοχλεί τα θύματά του μέσω υπερβολικών ανεπιθύμητων μηνυμάτων, συχνών μηνυμάτων ηλεκτρονικού ταχυδρομείου και κλοπής ταυτότητας. Ο συγκροτημένος (*composed cyber stalker*) στοχεύει στην παρενόχληση του θύματος, προκαλώντας του συνεχή δυσφορία μέσω ποικίλων απειλητικών συμπεριφορών. Ο οικείος (*intimate cyber stalker*) στοχεύει στη δημιουργία μιας σχέσης με έναν επιδιωκόμενο στόχο, ο οποίος βασίζεται περισσότερο στον έρωτα και την εμμονή. Τέλος, ο συλλεκτικός (*collective cyber stalker*) είναι η κατηγορία, που όπως υποδηλώνει το όνομα της αποτελείται από δύο ή περισσότερα άτομα που καταδιώκουν το ίδιο θύμα.

Γίνεται κατανοητό από τα παραπάνω ότι ο όρος επαναλαμβανόμενη ανεπιθύμητη ηλεκτρονική παρακολούθηση (cyber-stalking) παρουσιάζεται ως μια μορφή συμπεριφοράς, η οποία πραγματοποιείται εξ ολοκλήρου σε απευθείας σύνδεση εντός του εικονικού κόσμου του διαδικτύου. Ωστόσο, πολύ συχνά, η συμπεριφορά εξαπλώνεται και στην πραγματική ζωή με αποτέλεσμα το θύμα να αισθάνεται πραγματικό φόβο, με

²⁷⁸ Brewster, M. P. (2000). 'Stalking by former intimates: Verbal threats and other predictors of physical violence. *Violence and Victims*, 15, 41- 54.

²⁷⁹ Pittaro, M. L. (2007). 'Cyber stalking: An analysis of online harassment and intimidation'. *International Journal of Cyber Criminology*, 1: 2, 180- 197. (<http://cybercrimejournal.com/mpittaroiccjuly2007.pdf> 01/02/2018).

συνέπειες βλαβερές για την ψυχική υγεία του, την οικογένειά του και γενικότερα τη ζωή του.²⁸⁰

5.4. Αποστολή/λήψη ερωτικών εικόνων (sexting)

Η χρήση των κινητών τηλεφώνων επιτρέπει στους εφήβους να έχουν τακτική επαφή με τους γονείς αλλά και τους φίλους τους και είναι όντως ένας τρόπος επικοινωνίας σε δύσκολες καταστάσεις.²⁸¹ Η αποστολή και η λήψη γραπτών μηνυμάτων μέσω του κινητού τηλεφώνου έχει γίνει εξαιρετικά δημοφιλής, ιδίως μεταξύ των εφήβων. Ενώ υπάρχουν αρκετά θετικά στοιχεία που σχετίζονται με αυτήν την άμεση δυνατότητα σύνδεσης, όπως το να επικοινωνούν και να μοιράζονται πληροφορίες, δημιουργούνται επίσης και αρκετά προβλήματα. Ένα τέτοιο ζήτημα που προκαλεί ανησυχία είναι η αποστολή ή λήψη μηνυμάτων ή εικόνων σεξουαλικού ή ερωτικού περιεχομένου (sexting). Ο όρος αυτός που σχετίζεται με την τεχνολογία αλλά και τη βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων αναφέρεται στην αποστολή ή λήψη ερωτικών εικόνων ή βίντεο μέσω κινητού τηλεφώνου (sexting). Συνηθέστερα, ο όρος χρησιμοποιείται για να περιγράψει περιστατικά όπου οι έφηβοι φωτογραφίζουν ή βιντεοσκοπούν γυμνό ή ημίγυμνο τον εαυτό τους. Οι εικόνες αποστέλλονται αρχικά στους/ στις συντρόφους τους ή σε άτομο για το οποίο έχουν ερωτικό ενδιαφέρον οι έφηβοι, αλλά είναι δυνατό να βρεθούν και σε άλλους παραλήπτες ή να δημοσιευθούν σε δημόσιους χώρους συνομιλίας, χωρίς τη θέληση του ατόμου.²⁸²

Σχετικές μελέτες έχουν δημοσιευθεί για το φαινόμενο αυτό και τη συχνότητα εμφάνισής του μεταξύ των εφήβων. Σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε (2008),²⁸³ διαπιστώθηκε ότι το 19% των εφήβων (13-19 ετών) είχαν στείλει σε κάποιον μια ερωτική εικόνα ή βίντεο, μέσω κινητού τηλεφώνου ή μέσω άλλης μορφής ηλεκτρονικής

²⁸⁰ Bocij, P., Griffiths, M. D., McFarlane, L. (2002).όπ. πρ.

²⁸¹ Hinduja, S., Patchin, J. W. (2010). Sexting: 'A brief guide for educators and parents'. *Cyberbullying Research Center*. (<http://pershingpto.org/files/2014/04/Sexting-Fact-Sheet.pdf> (02/02/18))

²⁸² Leshnoff, J. (2009). *Sexting Not Just for Kids. Adults from many different backgrounds are now sending and receiving explicit text messages*. AARP Global Network.

²⁸³ Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο της εθνικής εκστρατείας για την πρόληψη της εφηβείας και της απρογραμμάτιστης εγκυμοσύνης, στα τέλη Σεπτεμβρίου και τις αρχές Οκτωβρίου του 2008 στην Ουάσιγκτον.

αλληλεπίδρασης, ενώ το 31% είχε λάβει μια γυμνή ή ημίγυμνη εικόνα από κάποιον άλλον.²⁸⁴ Ευρήματα άλλης μελέτης (2009), αναφέρουν ότι το 9% των εφήβων (13-19 ετών) είχαν στείλει φωτογραφίες σεξουαλικού περιεχομένου μέσω κειμένου ή ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, το 3% είχε στείλει μια φωτογραφία και το 17% είχε παραλάβει μια φωτογραφία.²⁸⁵ Παρόμοια έρευνα (2009) αναφέρει ότι το 10% των εφήβων είχε στείλει μια γυμνή φωτογραφία άλλου προσώπου και το 15% είχε γυμνές φωτογραφίες ή βίντεο από κάποιον/α σύντροφο.²⁸⁶ Ανάλογες μελέτες έχουν διαπιστώσει ότι μεταξύ 13-31% των εφήβων έλαβαν μηνύματα ή φωτογραφίες ερωτικού περιεχομένου και μεταξύ 4-19% έστειλαν τέτοια μηνύματα ή φωτογραφίες, με τα κορίτσια να είναι πιο συχνά οι αποστολείς από ότι τα αγόρια. Τέτοια ιδιωτικά μηνύματα συχνά καταλήγουν να δημοσιεύονται σε δημόσιους χώρους συνομιλιών χωρίς τη συγκατάθεση του αποστολέα.²⁸⁷ Παράλληλα και άλλη μελέτη (2009) επιβεβαιώνει τα άνωθεν ευρήματα, καθώς αναφέρει ότι το 4% των εφήβων (12-17 ετών) που κατείχαν κινητά τηλέφωνα είχαν στείλει γυμνές ή σχεδόν γυμνές εικόνες του εαυτού τους σε κάποιον άλλο, ενώ το 15% είχε λάβει τέτοιες εικόνες.²⁸⁸

Μια άλλη έρευνα συσχετίζει την αποστολή ή λήψη εικόνων ερωτικού περιεχομένου με την επικίνδυνη σεξουαλική συμπεριφορά και τη χρήση ουσιών.²⁸⁹ Πιο συγκεκριμένα το 44% των εφήβων ανέφεραν πρόσφατη χρήση ουσιών και σεξουαλικές συμπεριφορές υψηλού κινδύνου, όπως σεξουαλικές συνευρέσεις χωρίς προφυλάξεις με πολλούς συντρόφους. Επίσης το 31,8% ανέφερε ότι είχε σεξουαλική επαφή με ένα νέο σύντροφο για πρώτη φορά μετά από ανταλλαγή ερωτικών εικόνων μέσω μηνυμάτων (sexting).

Ευρήματα από άλλη μελέτη μας δείχνουν ότι η αποστολή ή λήψη ερωτικών εικόνων είναι διαδεδομένη μεταξύ των εφήβων. Πιο συγκεκριμένα περισσότεροι από ένας στους τέσσερις εφήβους ανέφεραν ότι έστειλαν μια γυμνή φωτογραφία τους μέσω ηλεκτρονικών μέσων, από τους μισούς περίπου ζητήθηκε να στείλουν μια γυμνή

²⁸⁴ National Campaign. Sex and Tech (2008): Results from a Survey of Teens and Young Adults. Washington DC. The National Campaign to Prevent Teen and Unplanned Pregnancy.

²⁸⁵ Cox Communications (2009). Teen Online & Wireless Safety Survey.

²⁸⁶ MTV-AP. Digital Abuse Study (2009): MTV Networks.

²⁸⁷ Hinduja, S, Patchin, J. W. (2010). 'Sexting: A brief guide for educators and parents'. *Cyberbullying Research Center*.

²⁸⁸ Lenhart A. (2009). *Teens and Sexting: How and why minor teens are sending sexually suggestive nude or nearly nude images via text messaging*. Washington, DC: Pew Internet & American Life Project.

²⁸⁹ Benotsch, E. G., Snipes, D. J., Martin, A. M., Bull, S. S. (2013). 'Sexting, substance use, and sexual risk behavior in young adults'. *Journal of Adolescent Health*, 52: 3, 307- 313.

φωτογραφία τους και το ένα τρίτο περίπου ζήτησαν να τους αποσταλεί μια γυμνή φωτογραφία.²⁹⁰ Τα αγόρια ήταν πιο πιθανό να ζητήσουν από τα κορίτσια μια τέτοια φωτογραφία σεξουαλικού περιεχομένου. Τα κορίτσια όμως ανέφεραν μεγαλύτερη ενόχληση ή δυσαρέσκεια σε σχέση με αυτή την απαίτηση των αγοριών. Ωστόσο και τα αγόρια και τα κορίτσια, που είχαν προηγουμένως ανταλλάξει αυτά τα μηνύματα ήταν πιθανό να ξεκινήσουν μια σχέση ή απλώς μια σεξουαλική επαφή, σε αντίθεση με αυτούς που δεν είχαν ανταλλάξει τέτοιο υλικό σεξουαλικού περιεχομένου.

Τα ευρήματα των ερευνών για το φαινόμενο της αποστολής ή λήψης ερωτικών εικόνων (sexting) εντοπίζουν κάποιες διαφορές σε σχέση με το φύλο και την ηλικία, είναι σαφές όμως ότι πρόκειται για μια μορφή διαδεδομένη στους εφήβους. Οι περισσότεροι έφηβοι αναφέρουν ότι έχουν στείλει μια γυμνή φωτογραφία τους σε έναν άλλο έφηβο. Είναι γεγονός πως αρκετοί έφηβοι ανταλλάσσουν φωτογραφίες προκλητικές ή σεξουαλικού περιεχομένου με σεξουαλικούς συντρόφους τους, αλλά υπάρχουν και εκείνοι που ξεκινούν την επαφή μετά από μια τέτοια ανταλλαγή μηνυμάτων και φωτογραφιών. Αξίζει να σημειωθεί επίσης ότι η χρήση των κινητών τηλεφώνων και η ανταλλαγή γραπτών μηνυμάτων έχει αυξηθεί ραγδαία τα τελευταία χρόνια και η ηλικία της κυριότητας του κινητού τηλεφώνου σταδιακά μειώνεται.²⁹¹ Ωστόσο, απαιτούνται συμπληρωματικές έρευνες για την κατανόηση των συνθηκών μέσω των οποίων εκδηλώνεται η συγκεκριμένη συμπεριφορά, τα κίνητρα και η συσχέτιση με επικίνδυνες σεξουαλικές συμπεριφορές.

6. Αιτιολογικοί παράγοντες του φαινομένου

Η προέλευση της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία είναι πολυδιάστατη και η αναζήτηση των παραγόντων καθίσταται δύσκολη. Η αιτιολογία του φαινομένου της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία παραμένει ασαφής, όπως και η αιτιολογία οποιαδήποτε βίαιης συμπεριφοράς. Ωστόσο, όπως και στις περισσότερες μορφές της βίας εφήβων, ορισμένοι βασικοί παράγοντες παραμένουν σταθεροί. Στο

²⁹⁰ Temple, J. R., Paul, J. A., Van den Berg, P., Le, V. D., McElhany, A., Temple, B. W. (2012). 'Teen sexting and its association with sexual behaviors'. *Archives of pediatrics & adolescent medicine*, 166 :9, 828- 833.

²⁹¹ O'Keeffe, G.S., Clarke-Pearson, K. (2011). 'Council on Communications and Media. The impact of social media on children, adolescents, and families'. *Pediatrics*, 127: 4, 800- 804.

πλαίσιο αυτό, η βιβλιογραφική ανασκόπηση επικεντρώθηκε στο άτομο, τη σχέση του με τον/τη σύντροφό του, την κοινότητα και την κοινωνία γενικότερα.

6.1. Ατομικοί παράγοντες

Μια σειρά από ψυχολογικούς παράγοντες κινδύνου έχουν εντοπιστεί μέσα από μελέτες. Η χαμηλή αυτοεκτίμηση είναι συχνά ένα χαρακτηριστικό των έφηβων αγοριών και κοριτσιών, που εμπλέκεται στη βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων. Η χαμηλή αυτοεκτίμηση αντανακλά πτυχές της «μαθημένης αβοηθησίας του θύματος», η οποία εμποδίζει την έφηβη- κυρίως- να αποφύγει τις βίαιες σχέσεις ή να χωρίσει όταν έχει συμβεί έστω και ένα περιστατικό βίας.²⁹² Τα αγόρια που έχουν χαμηλή αυτοεκτίμηση είναι πιο πιθανό να γίνουν δράστες βίαιων περιστατικών ενώ τα κορίτσια με χαμηλή αυτοεκτίμηση είναι πιθανότερο να βρεθούν στη θέση του θύματος.²⁹³ Ο κίνδυνος της θυματοποίησης στις ερωτικές σχέσεις εξαρτάται από τη συναισθηματική κατάσταση του ατόμου. Άτομα μη ικανοποιημένα από τη ζωή τους είναι πιθανό να στραφούν σε επικίνδυνες συμπεριφορές- ως μηχανισμός άμυνας- για να αντιμετωπίσουν τη χαμηλή αυτοεκτίμηση τους.²⁹⁴

Άλλοι μελετητές αναφέρουν ότι η κατάθλιψη και οι τάσεις αυτοκτονίας συνδέονται επίσης με τη θυματοποίηση σε αγόρια και κορίτσια.²⁹⁵ Ωστόσο, είναι ασαφές αν η καταθλιπτική τάση μπορεί να θεωρηθεί ως μια από τις αιτίες της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία.

Πολλοί ερευνητές έχουν επικεντρώσει το ενδιαφέρον τους στη συσχέτιση άλλων συμπεριφορών με τις βίαιες σχέσεις. Υπό αυτό το πρίσμα αναφέρουν ότι ορισμένες ριψοκίνδυνες συμπεριφορές όπως η χρήση αλκοόλ και άλλων παράνομων ναρκωτικών ουσιών, καθώς και η επικίνδυνη σεξουαλική συμπεριφορά, συνδέονται επίσης με τη χρήση βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία.²⁹⁶ Έχει βρεθεί από έρευνες ότι η

²⁹² Rusbult, C. E., Martz, J. M. (1995). 'Remaining in an Abusive Relationship: An Investment Model Analysis of Nonvoluntary Dependence'. *Personality & Social Psychology Bulletin*, 21, 558- 571.

²⁹³ O'Keefe, M. (1997), όπ. πρ.

²⁹⁴ Gover, R.A. (2004). 'Risky lifestyles and dating violence: A theoretical test of violent victimization'. *Journal of Criminal Justice*, 32, 171- 180.

²⁹⁵ Kreiter, S. R., Krowchuk, D. P., Woods, C. R., Sinal, S. H., Lawless, M. R., DuRant, R. H. (1999). 'Gender differences in risk behaviors among adolescents who experience date fighting'. *Pediatrics*, 104: 6, 1286- 1292.

²⁹⁶ O'Keefe, M. (1997), όπ.πρ.

βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων με δράστες τα αγόρια συνδέεται στενά με την κατανάλωση αλκοόλ.²⁹⁷

Η αποδοχή της βίας, ο βαθμός δηλαδή που ένα άτομο αποδέχεται τη βία στις ερωτικές του σχέσεις, είναι ένας παράγοντας που έχει μελετηθεί από ορισμένους ερευνητές. Σύμφωνα με αυτή την άποψη ένα άτομο που βιώνει βία στη σχέση του και αποδέχεται την κακοποίησή του, είναι πιθανό να υποφέρει από λιγότερα συμπτώματα κακής ψυχικής υγείας σε σύγκριση με κάποιο άλλο άτομο που αποδέχεται σε μικρότερο βαθμό την κακοποίησή του.²⁹⁸

6.2. Κοινωνιο-ψυχολογικοί παράγοντες

Παράλληλα προς τους ατομικούς παράγοντες, οι οποίοι ερμηνεύουν τους αιτιολογικούς παράγοντες εμφάνισης της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία εστιάζοντας στο άτομο, έχουν προταθεί και κάποιοι κοινωνιο- ψυχολογικοί παράγοντες. Στο πλαίσιο αυτό, ένας πρώτος παράγοντας είναι η έκθεση του παιδιού σε εικόνες βίας που προέρχονται από το οικογενειακό περιβάλλον. Έρευνες έχουν δείξει ότι η προσωπική εμπειρία ή και η μαρτυρία ενδοοικογενειακής βίας σε άλλα μέλη της οικογένειας μπορεί να αυξάνει τις πιθανότητες άσκησης και αποδοχής της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην ενήλικη ζωή.²⁹⁹ Η ενδοοικογενειακή βία είναι ένας παράγοντας κινδύνου για την εμφάνιση της βίαιης συμπεριφοράς στις ερωτικές σχέσεις.³⁰⁰ Επιπλέον, ευρήματα ερευνών έδειξαν ότι όταν ένα παιδί γίνεται μάρτυρας βίαιων εγκλημάτων στην παιδική ηλικία και την εφηβεία είναι δυνατόν να οδηγηθεί σε εκδήλωση βίας κατά την εφηβική περίοδο, αλλά και στην ενήλικη ζωή.³⁰¹ Όταν η βία παραμένει σταθερή στο

²⁹⁷ Peacock, D., Rothman, E. (2001). 'Working with Young Men Who Batter: Current Strategies and New Directions'. *National Online Resource Center on Violence against Women*. (Διαθέσιμο στο www.getceusnow.com/portal/file/domesticviolenceceus.htm 11/04/16)

²⁹⁸ Kaura, S.A., Lohman, B.J. (2007). 'Dating Violence Victimization, Relationship Satisfaction, Mental Health Problems and Acceptability of Violence: A comparison of Men and Women'. *Journal of Family Violence*, 22, 367- 388.

²⁹⁹ Aldarondo, E., Sugarman, D. B. (1996). 'Risk marker analysis of the cessation and persistence of wife assault'. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 64, 1010- 1019.

³⁰⁰ Spriggs A. L., Halpern, C. T., Martin, S. L. (2009). 'Continuity of adolescent and early adult partner violence victimization: Association with witnessing violent crime in adolescence'. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 63, 741- 748.

³⁰¹ Spriggs, A., L., et al. (2009), όπ.πρ.

πέρασμα του χρόνου σημαίνει ότι τα θύματα της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων φαίνεται να παραμένουν σε καταχρηστικές σχέσεις ή μπορεί να συμμετέχουν τα ίδια σε μια σειρά από βίαιες σχέσεις.³⁰²

Μελέτες δείχνουν ότι ορισμένες πρώτες εμπειρίες της παιδικής ηλικίας μπορεί να προδιαθέτουν τα άτομα να έχουν βίαιες τάσεις στις ερωτικές τους σχέσεις ως έφηβοι αλλά και ως ενήλικες. Ανάμεσα σε δείγμα έφηβων κοριτσιών 14-16 ετών σε υπηρεσίες προστασίας του παιδιού, το 90% είχε αρχίσει να έχει διαπροσωπικές σχέσεις και πάνω από το 50% είχε εμπειρία σεξουαλικής και σωματικής βίας σε μια ρομαντική σχέση.³⁰³ Οι νέοι που γίνονται μάρτυρες ενδοοικογενειακής βίας βρίσκονται σε υψηλότερο κίνδυνο για την πρόκληση της βίας αργότερα στις σχέσεις τους, αν και τα ευρήματα αυτά είναι κάπως ανακόλουθα, καθώς υπάρχουν και ερευνητικά δεδομένα που αναφέρουν ότι η βία μεταξύ των γονέων διαδραματίζει λιγότερο σημαντικό ρόλο στη θυματοποίηση του ατόμου στη σχέση του ανεξαρτήτως φύλου.³⁰⁴ Ωστόσο, τα αποτελέσματα μελετών καταδεικνύουν τις καταστροφικές συνέπειες της βίας στην παιδική ηλικία, ειδικά όταν βίαιες συμπεριφορές εκδηλώνονται μέσα στους κόλπους της οικογένειας. Περισσότερα από τα μισά παιδιά θύματα υποφέρουν από έντονες συναισθηματικές διαταραχές και συμπεριφορικές διαταραχές καθόλη τη διάρκεια της ζωής τους.³⁰⁵

Σύμφωνα με ευρήματα άλλων ερευνών σημειώνεται ότι η παιδική θυματοποίηση ενδέχεται να αυξάνει την πιθανότητα άσκησης σωματικής επιθετικότητας των κοριτσιών εναντίον των αγοριών στο πλαίσιο της ερωτικής σχέσης στην εφηβεία. Επιπλέον στη σχέση αυτή μπορεί να υπάρχει θυματοποίηση με δράστη όμως το αγόρι.³⁰⁶ Για τα αγόρια, η πιθανότητα κακοποίησης στην παιδική ηλικία μπορεί να επηρεάσει την άσκηση από μέρους τους σωματικής ή σεξουαλικής βίας στην εφηβεία.³⁰⁷

³⁰² Timmons Fritz, P. A., Smith, S. A. M. (2009). 'Stability of physical and psychological adolescent dating aggression across time and partners'. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychiatry*, 38, 303- 314.

³⁰³ Wekerle, C., Wolfe, D. A. (1999). 'Dating violence in midadolescence: Theory, significance, and emerging prevention initiatives'. *Clinical Psychology Review*, 19: 4, 453- 456.

³⁰⁴ O'Keefe, M. (2005). Teen Dating Violence: A Review of Risk Factors and Prevention Efforts. National Electronic Network on Violence Against Women. [Online] (Available at: www.vawnet.org/DomesticViolence/Research/VAWnetDocs/AR_TeenDatingViolence.pdf)

³⁰⁵ Themeli, O., Panagiotaki, M. (2014). 'Forensic interviews with children victims of sexual abuse: the role of the counselling psychologist'. *The European Journal of Counselling Psychology*, 3: 1.

³⁰⁶ Graves, K., Sechrist, S., White, J. W., Paradise, M. J. (2005). 'Intimate Partner Violence perpetrated by college women within the context of a history of victimization'. *Psychology of Women Quarterly*, 29, 278-289.

³⁰⁷ White, J. W., Smith, P. H. (2009). 'Co-variation in the use of physical and sexual intimate partner aggression among adolescent and college-age men: A longitudinal analysis'. *Violence Against Women*. 15: 24- 43.

Κάποιοι άλλοι οικογενειακοί παράγοντες έχουν θεωρηθεί ότι συσχετίζονται με την εκδήλωση βίαιης συμπεριφοράς μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία. Ένας από τους παράγοντες είναι το διαζύγιο των γονέων. Οι συνέπειες ενός διαζυγίου μπορεί να μην είναι κατά αποκλειστικότητα αρνητικές. Και παρόλο που είναι αρκετά συχνό φαινόμενο, σε ένα βαθμό έχει συνδεθεί με την εμφάνιση αντικοινωνικών συμπεριφορών στους εφήβους.³⁰⁸ Η κακή σχέση ανάμεσα σε γονείς και παιδιά και η σκληρή στάση των γονέων απέναντι στα παιδιά τους έχει συνδεθεί με την εμφάνιση παραβατικής συμπεριφοράς των εφήβων γενικά, αλλά και πιο συγκεκριμένα με την εμφάνιση βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων.³⁰⁹ Στον αντίποδα, η θετική εμπλοκή των γονέων και η στοργή τους έχουν συνδεθεί με χαμηλή επιθετικότητα και παραβατικότητα.³¹⁰ Η δομή της οικογένειας είναι ένας άλλος παράγοντας που έχει συσχετιστεί με την εκδήλωση μορφών βίαιης συμπεριφοράς μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία. Έτσι, έρευνα που πραγματοποιήθηκε σε έφηβες που είχαν εγκαταλείψει το σχολείο, έδειξε ότι το 71% από αυτές είχαν εμπλοκή σε καταστάσεις βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων και επίσης ζούσαν σε μονογονεϊκές οικογένειες, με άγαμη μητέρα.³¹¹ Σε αντίστοιχη έρευνα που πραγματοποιήθηκε σε εφήβους, για τη συσχέτιση της έκθεσης στη βία στην παιδική ηλικία αλλά και την αυστηρότητα των γονιών και την εκδήλωση μορφών βίαιης συμπεριφοράς μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία, σχεδόν όλοι οι έφηβοι (92%), ανέφεραν ότι έζησαν τουλάχιστον έναν τύπο σκληρότητας των γονιών τους κατά τη διάρκεια της ζωής τους. Το 80% ανέφερε ότι είχε βιώσει καταστάσεις σκληρότητας τους τελευταίους τρεις μήνες.³¹² Τα ευρήματα αυτά δείχνουν ότι το τραύμα της έκθεσης σε περιστατικά ενδοοικογενειακής βίας καθώς και η σκληρότητα των γονιών επηρεάζουν την εκδήλωση μορφών βίαιης συμπεριφοράς στις ερωτικές σχέσεις των εφήβων και σε μεγαλύτερο ποσοστό στα κορίτσια.

³⁰⁸ Kreider, R. M., Fields, J. M. (2002). *Number, Timing, and Duration of Marriages and Divorces: 1996*. US Department of Commerce, Economics and Statistics Administration, US Census Bureau.

³⁰⁹ Lavoie, Fr. (2002). 'History of family dysfunction and perpetration of dating violence by adolescent boys: A longitudinal study.' *Journal of Adolescent Health*, 30: 5, 375- 383.

³¹⁰ Banyard, V. L., Cross, C., Modecki, K. L. (2006). 'Interpersonal violence in adolescence ecological correlates of self-reported perpetration.' *Journal of Interpersonal Violence*, 21: 10, 1314- 1332.

³¹¹ Adam, E. K., Chase-Lansdale, P. L. (2002). 'Home sweet home (s): parental separations, residential moves, and adjustment problems in low-income adolescent girls.' *Developmental Psychology*, 38: 5, 792-805.

³¹² Jouriles, E. N., Mueller, V., Rosenfield, D., McDonald, R., Dodson, M. C. (2012). 'Teens' Experiences of Harsh Parenting and Exposure to Severe Intimate Partner Violence: Adding Insult to Injury in Predicting Teen Dating Violence'. *American Psychological Association*, 2: 2, 125- 138.

Ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά της εφηβείας είναι η συναναστροφή με τους φίλους και η επιρροή των συνομηλίκων. Αυτός θεωρήθηκε ως ένας πολύ σημαντικός παράγοντας και εξετάστηκε από τους ερευνητές, καθώς η συμπεριφορά του εφήβου σχετίζεται από τη βαθιά επιρροή των φίλων, ασκώντας τη μεγαλύτερη επιρροή από κάθε άλλον κατά τη διάρκεια των εφηβικών τους χρόνων από ό, τι σε οποιαδήποτε άλλη χρονική περίοδο της ζωής τους.³¹³ Έρευνες επιβεβαίωσαν ότι οι συμπεριφορές των φίλων είναι σημαντική επιρροή στη στάση των εφήβων και στη συμπεριφορά που σχετίζεται με τη βία στις ερωτικές σχέσεις.³¹⁴

Σε έρευνες που έχουν διεξαχθεί για τους εφήβους και τη σχέση με τους γονείς, διαφαίνεται ότι ο ασφαλής δεσμός με τη μητέρα χρησιμοποιείται ως βάση εξερεύνησης και αυτονομίας και ως κύριο υποστηρικτικό δίκτυο, αλλά δημιουργούνται περισσότερες συγκρούσεις με σκοπό την ανεξαρτησία του εφήβου.³¹⁵ Το είδος προσκόλλησης στον πατέρα συνδέεται με τη συχνότητα εμφάνισης συγκρούσεων στις φιλικές σχέσεις του εφήβου.³¹⁶ Συνεπώς, η μητέρα και ο πατέρας ως ξεχωριστές οντότητες, αλληλεπιδρούν και επηρεάζουν, καθένας με το δικό του τρόπο, στην ανάπτυξη της προσωπικότητας του εφήβου, αποτελώντας μαζί με το φιλικό περιβάλλον τους 'σημαντικούς άλλους' στη ζωή του εφήβου.

Η σχέση μεταξύ της βίας που παρατηρείται στην κοινότητα και της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων έχει επίσης τεκμηριωθεί με στοιχεία που δείχνουν ότι υπάρχει συσχέτιση μεταξύ τους. Τα στοιχεία επίσης υποδεικνύουν ότι η συσχέτιση αυτή αφορά και τα δύο φύλα.³¹⁷ Η έκθεση στη βία στην κοινότητα μπορεί να επιφέρει την αύξηση της χρήσης της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων από τη μια πλευρά και την αποδοχή της βίας από την άλλη πλευρά.³¹⁸ Έτσι, για τα κορίτσια, τα οποία έχουν υπάρξει μάρτυρες βίας στην κοινότητα αυξάνεται η χρήση βίας στις στενές διαπροσωπικές σχέσεις, ενώ

³¹³ Steinberg, L., Cauffman, E. (1996). 'Maturity of judgment in adolescence: Psychosocial factors in adolescent decision making'. *Law and Human Behavior*, 20: 3, 249- 272.

³¹⁴ Adelman, M., Kil, S.H. (2007). 'Dating Conflicts: Rethinking Dating Violence and Youth Conflict.' *Violence Against Women*, 13, 1296- 1318.

³¹⁵ Allen, J. P., McElhaney, K. B., Land, D. J., Kuperminc, G. P., Moore, C. W., & O'BeimeKelly, H. (2003). 'A secure base in adolescence: Markers of attachment security in the mother-adolescent relationship'. *Child Development*, 74, 292-307

³¹⁶ Williams, S. K., Kelly, F. D. (2005). 'Relationships among involvement, attachment, and behavioral problems in adolescence: Examining father's influence'. *Journal of Early Adolescence*, 25, 168-196.

³¹⁷ Malik, S., Sorenson, S. B., Aneshensel, C. S. (1997). 'Community and dating violence among adolescents: Prepetration and victimization'. *Journal of Adolescent Health*, 21: 5, 291- 302.

³¹⁸ O'Keefe, M. (2005). 'Teen dating violence: A review of risk factors and prevention efforts.' *National Electronic Network on Violence against Women*, 1, 1-5.

είναι πολύ πιθανό να υπάρξουν θύματα επιθετικής συμπεριφοράς από αγόρι, καθώς αποδέχονται τη βία ως νόμιμη μορφή έκφρασης.³¹⁹

7. Συνέπειες του φαινομένου

Η βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων έχει μια σειρά από σοβαρές συνέπειες για τους εφήβους τόσο βραχυπρόθεσμες όσο και μακροπρόθεσμες. Είναι ένα σημαντικό πρόβλημα όχι μόνο λόγω των ανησυχητικών συνεπειών για τη σωματική και ψυχική υγεία του εφήβου,³²⁰ αλλά επειδή εμφανίζεται σε μια φάση της ζωής πολύ νεαρή, που μπορεί το άτομο να μάθει να αλληλεπιδρά με αυτόν τον τρόπο μεταφέροντας τη στάση αυτή στην ενήλικη ζωή του.³²¹ Έτσι η βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία μπορεί να συνεχίσει να υπάρχει και ως βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην ενήλικη ζωή.

Οι συνέπειες για τους εφήβους είναι ποικίλες και προβληματικές, καθώς τόσο για τα θύματα όσο και για τους δράστες έχουν καταγραφεί μια σειρά συνεπειών, οι οποίες συσχετίζονται θετικά με τη χαμηλή ακαδημαϊκή επίδοση, τη συνεχή σεξουαλική δραστηριότητα, την αυτοκτονικότητα, τη χρήση ναρκωτικών ουσιών, την κατάχρηση αλκοόλ αλλά και τη σωματική βία.³²² Στο πλαίσιο αυτό ευρήματα ερευνών αναφέρουν ότι οι έφηβοι-θύματα της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων παρουσιάζουν φτωχότερη ψυχοκοινωνική λειτουργία, έχουν κάνει κατάχρηση ουσιών και μπορεί να είναι εξαρτημένοι.³²³ Αυτά τα ψυχολογικά συμπτώματα είναι εμφανή τόσο το πρώτο χρονικό διάστημα, όσο και κάποιους μήνες μετά το συμβάν. Αυτό δηλώνει ότι μαζί με το αρχικό τραύμα, ο έφηβος μπορεί να επιδείξει μακροχρόνιες ψυχολογικές συνέπειες.

³¹⁹ O'Keefe, M. (1997). 'Predictors of dating violence among high school students'. *Journal of Interpersonal Violence*, 12, 546- 568.

³²⁰ Callahan, M. R., Tolman, R. M., Saunders, D. G. (2003). 'Adolescent dating violence victimization and psychological well-being'. *Journal of Adolescent Research*. 18: 6, 664- 681, Coker, A. L., Smith, P. H., McKeown, R. E., King, M. L. (2000). 'Frequency and correlates of intimate partner violence by type: Physical, sexual, and psychological battering'. *American Journal of Public Health*, 90: 4, 551-559.

³²¹ Wekerle, C., Wolfe, D. A. (1999). 'Dating violence in mid-adolescence: Theory, significance, and emerging prevention initiatives'. *Clinical Psychology Review*, 19: 4, 435- 456.

³²² Centers for Disease Control and Prevention. (2009). *Understanding teen dating violence*.

³²³ Brown, A., Cosgrove, E., Killackey, E., Purcell, R., Buckby, J., Yung, A. R. (2009). 'The longitudinal association of adolescent dating violence with psychiatric disorders and functioning'. *Journal of Interpersonal Violence*, 24, 1964- 1979.

Όπως σημειώνεται, η βία μπορεί να επηρεάσει αρνητικά τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια κάθε ηλικίας. Αρκετές έρευνες επικεντρώνονται στη θυματοποίηση των εφήβων κοριτσιών, καθώς τόσο τα κορίτσια όσο και οι γυναίκες είναι πιο επιρρεπείς σε σοβαρές μορφές βίας.³²⁴ Αν και είναι πολύ περιορισμένες οι βιβλιογραφικές αναφορές που αφορούν στις συνέπειες της βίας που βιώνουν οι έφηβοι, τα ευρήματα ανασύρονται τόσο από τη σχετική με τη μελέτη των εφήβων βιβλιογραφία όσο και με αυτή των ενηλίκων. Οι συνέπειες λοιπόν της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία σχετίζονται με την εμφάνιση κατάθλιψης,³²⁵ τη χρήση ουσιών, την κακή ποιότητα ζωής καθώς και τον αυτοκτονικό ιδεασμό,³²⁶ τις διατροφικές διαταραχές και διάφορα προβλήματα διαχείρισης βάρους,³²⁷ τους φόβους για εγκυμοσύνη ή και εγκυμοσύνη από την καταναγκαστική σεξουαλική επαφή, τις σεξουαλικές επαφές υψηλού κινδύνου,³²⁸ τη διαταραχή μετατραυματικού στρες (Post Traumatic Stress Disorder, PTSD) και τη δυσαρέσκεια στις σχέσεις,³²⁹ διάφορα προβλήματα στο σχολείο και χαμηλό κοινωνικό υπόβαθρο αλλά και ενδεχόμενη μελλοντική επαναθυματοποίηση.³³⁰

Από την ανασκόπηση των εμπειρικών ερευνών στις Η.Π.Α., οι οποίες έχουν επικεντρωθεί στους εφήβους, αναφέρονται τα εξής: ένα στα πέντε κορίτσια αναφέρουν μια ιστορία βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων, συσχετίζοντας την εφηβική βία με τους σεξουαλικούς κινδύνους, που συνεπάγεται η σεξουαλική σχέση για τα κορίτσια καθώς και με συνέπειες όπως μια ανεπιθύμητη εγκυμοσύνη.³³¹ Άλλες μελέτες κατέληξαν σε παρόμοια αποτελέσματα όσον αφορά τις βίαιες εφηβικές σχέσεις και τη συσχέτιση

³²⁴ Capaldi, D. M., Owen, L. D. (2001). 'Physical aggression in a community sample of at-risk young couples: Gender comparisons for high frequency, injury, and fear'. *Journal of Family Psychology*, 15, 425-440.

³²⁵ Banyard, V. L., Cross C. (2008). 'Consequences of teen dating violence: Understanding intervening variables in ecological context'. *Violence Against Women*, 14: 9, 998-1013.

³²⁶ Coker, A. L., Mc Keown, R. E., Sanderson, M, Davis, K. E., Valois, R. F., Huebner, E. S. (2000). 'Severe dating violence and quality of life among South Carolina high school students'. *American Journal of Preventive Medicine*. 19, 220- 227, Silverman, J. G., Raj, A., Mucci, L. A., Hathaway, J. E. (2001). 'Dating violence against adolescent girls and associated substance use, unhealthy weight control, sexual risk behavior, pregnancy, and suicidality'. *Journal of American Medical Association*. 286, 572- 279.

³²⁷ Ackard, D. M., Neumark-Sztainer, D. (2002). 'Date violence and date rape among adolescents: Associations with disordered eating behaviors and psychological health'. *Child Abuse Neglect*, 26: 455-473.

³²⁸ Silverman, J. G., Raj, A., Mucci, L.A., Hathaway, J. E. (2001), όπ. πρ.

³²⁹ Ullman, S. E., Breklin, L. R. (2002). 'Sexual assault history, PTSD, and mental health service seeking in a national sample of women'. *Journal of Community Psychology*, 30, 261- 279.

³³⁰ Koss, M. P., Bachar, K. (2001). 'From prevalence to prevention: Closing the gap between what we know about rape and what we do'. In: Renzetti C. M., Edleson J. L., Bergen R. K., eds. *Sourcebook on violence against women*. 117- 142.

³³¹ Silverman J. G., Raj A., Mucci L., Hathaway J. (2001). όπ. πρ.

της σεξουαλικής κακοποίησης με μια ανεπιθύμητη εγκυμοσύνη, αλλά και τους σεξουαλικούς κινδύνους, όπως σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα που διατρέχουν οι έφηβοι μεταξύ τους.³³² Σύμφωνα με τα πορίσματα μιας άλλης μελέτης αναδεικνύεται μια ισχυρή σχέση ανάμεσα στη ρισκοκίνδυνη σεξουαλική συμπεριφορά και την ανεπιθύμητη εγκυμοσύνη στο πλαίσιο της βίαιης εφηβικής σχέσης.³³³

8. Σύνοψη

Οι θεωρητικές προσεγγίσεις που διατυπώθηκαν δίνουν η κάθε μια τη δική της ερμηνεία για τη μελέτη της εφηβείας και τις αλλαγές που συντελούνται στη ζωή των εφήβων. Κοινός άξονας όλων των θεωρητικών προσεγγίσεων είναι η αναζήτηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών που υποδηλώνουν το πέρασμα από την παιδική ηλικία στην περίοδο της εφηβείας. Στο πλαίσιο αυτό, ο βασικός θεωρητικός άξονας των βιολογικά προσανατολισμένων θεωριών κινείται στο βαθμό που επηρεάζουν τα βιολογικά χαρακτηριστικά την ανάπτυξη της προσωπικότητας του εφήβου και παράλληλα υποτιμούν το βαθμό με τον οποίο το κοινωνικό περιβάλλον διαμορφώνει τη συμπεριφορά των παιδιών. Από την άλλη πλευρά οι νέες μεταβλητές που υπεισέρχονται στη μελέτη της εφηβείας σχετίζονται με τα περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά διατυπώνοντας με αυτό τον τρόπο τις θεωρίες του περιβάλλοντος, οι οποίες μετατοπίζουν το βάρος από τους βιολογικούς παράγοντες στο κοινωνικό περιβάλλον, υποστηρίζοντας έτσι ότι οι πολιτισμικές διαφορές στη συμπεριφορά των εφήβων υποδηλώνουν ότι η συμπεριφορά τους διαμορφώνεται κυρίως από το κοινωνικό περιβάλλον. Οι θεωρίες που μετατοπίζουν το βάρος στα ατομικά χαρακτηριστικά και στον έφηβο εξετάζουν την εφηβεία βάσει των μοναδικών ατομικών του χαρακτηριστικών και των επιτευγμάτων του, ενώ υποβαθμίζουν τη σημασία της επίδρασης του περιβάλλοντος. Οι έννοιες που διατυπώνονται από τις θεωρητικές προσεγγίσεις του πολιτισμικού πλαισίου και της προσέγγισης της εστίασης συμβάλλουν στη δημιουργία μιας πιο ρεαλιστικής εννοιολογικής δομής για την κατανόηση της ανάπτυξης του εφήβου, αν και αυτές εμφανίζονται ελλειπείς και μονόπλευρες.

³³² Coker, A. L., Mc Keown, R. E., Sanderson, M., Davis, K. E., Valois, R. F., Huebner, E. S. (2000). 'Severe dating violence and quality of life among South Carolina high school students'. *American Journal of Preventive Medicine*, 19, 220- 227.

³³³ Silverman, J. G., Raj, A., Clements, K. (2004). 'Dating Violence and Associated Sexual Risk and Pregnancy Among Adolescent Girls in the United States'. *Pediatrics*, 114: 2, 220- 225.

Ωστόσο, από την ανασκόπηση των θεωρητικών προσεγγίσεων για την εφηβεία και τη δημιουργία της ταυτότητας και της προσωπικότητας του εφήβου διαφαίνονται οι αδυναμίες των θεωριών αυτών, καθώς είτε αντιμετωπίζουν το ζήτημα μονόπλευρα είτε επικεντρώνονται στη μελέτη ενός μόνο παράγοντα. Ως εκ τούτου, είναι σαφής η ανεπάρκειά τους στο να ερμηνεύσουν εξολοκλήρου την εφηβεία και τους παράγοντες που συντελούν στη δημιουργία της ταυτότητας του εφήβου και τη διαμόρφωση της προσωπικότητάς του. Είναι ευνόητο ότι μια περισσότερο ολιστική θεωρητική βάση, η οποία θα συνέθετε στοιχεία και παράγοντες από όλες τις ήδη διατυπωμένες θεωρητικές προσεγγίσεις, θα κατέθετε μια πιο ολοκληρωμένη και συνθετική ερμηνεία της εφηβείας.

Οι εμπειρικές εκτιμήσεις και τα πορίσματα των ερευνών που έχουν πραγματοποιηθεί διεθνώς αλλά και σε εθνικό επίπεδο δείχνουν την εικόνα και τα στοιχεία για το φαινόμενο της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία. Οι εκτιμήσεις του φαινομένου διαφοροποιούνται καθώς η διαφορετική μεθοδολογία που χρησιμοποιείται οδηγεί σε διαφορετικά συμπεράσματα κάθε φορά. Για το λόγο αυτό τα συμπεράσματα αναλύονται και ερμηνεύονται σε μια πολύ περιορισμένη κλίμακα σε συγκεκριμένο χωροχρονικό πλαίσιο και ως εκ τούτου δε μπορούν να γενικευθούν λόγω της χρήσης αυτής της πολυποίκιλης μεθοδολογίας.

Η ανασκόπηση της διεθνούς εμπειρικής βιβλιογραφίας δείχνει την έκταση του φαινομένου της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία, τη διαφοροποίηση της θυματοποίησης ανάλογα με το φύλο, με τα κορίτσια να είναι σε μεγαλύτερο βαθμό και συχνότερα στη θέση του θύματος από ότι τα αγόρια. Παράλληλα βέβαια άλλα πορίσματα ερευνών καταρρίπτουν την παραδοσιακή άποψη που ήθελε τη γυναίκα στο ρόλο του θύματος, αναδεικνύοντας μια νέα πραγματικότητα για τη μελέτη της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στους εφήβους, αυτή της αμοιβαιότητας της βίας των δυο φύλων. Η αναφορά του βίαιου περιστατικού και η αναζήτηση βοήθειας είναι δυο παράγοντες μέτρησης των εμπειρικών ερευνών, τα αποτελέσματα των οποίων συγκλίνουν στο γεγονός ότι οι έφηβοι σπάνια αναφέρουν το περιστατικό σε κάποιον ενήλικα ή στις αρχές, ενώ δεν αναζητούν βοήθεια παρά μόνο από συνομήλικους. Η κατάσταση δυσχεραίνεται όταν η βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων αφορά κάποιον γκέι ή λεσβία καθώς στην περίπτωση αυτή δε φαίνεται τα άτομα να αντιμετωπίζονται με τη δέουσα προσοχή από τις αρχές και η απομόνωση είναι μεγαλύτερη λόγω του σεξουαλικού τους προσανατολισμού.

Από τη σκιαγράφιση της ερευνητικής βιβλιογραφίας σε εθνικό επίπεδο διαφαίνονται ορισμένα σημαντικά στοιχεία για το φαινόμενο της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία. Τα εμπειρικά στοιχεία συνηγορούν στην άποψη ότι τα κορίτσια είναι συχνότερα στη θέση του θύματος από ότι τα αγόρια. Οι μορφές που παρατηρούνται είναι κυρίως της ψυχολογικής και σωματικής βίας ενώ ακολουθεί η σεξουαλική. Παράλληλα μεταξύ των ερευνών αναδεικνύονται οι στερεοτυπικές αντιλήψεις για τα δυο φύλα με τα κορίτσια να αποδέχονται περισσότερο εύκολα τη βίαιη συμπεριφορά των αγοριών και να την αξιολογούν ως λιγότερο σοβαρή από ότι είναι στην πραγματικότητα.

Από την παράθεση των εμπειρικών μελετών για τη βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία αναδύονται και ζητήματα σχετικά με τη χρήση της μεθοδολογίας, καθώς διαφαίνεται ότι το μεγαλύτερο μέρος αυτών αφορά έρευνες στάσεων σε μαθητές/ μαθήτριες και νέους/ νέες για το φαινόμενο. Είναι γεγονός ότι η περιορισμένη βιβλιογραφία στο θέμα μπορεί να παρουσιάζει μια εικόνα του φαινομένου της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στους εφήβους, αλλά δε μπορεί να οδηγήσει σε γενικευμένα συμπεράσματα. Οι ποσοτικές έρευνες αντανακλούν τις τάσεις του φαινομένου γενικά, καθίστανται χρήσιμες σε αρκετά μεγάλο βαθμό, αλλά από τη άλλη πλευρά οι ποιοτικές έρευνες για τη μελέτη του φαινομένου απουσιάζουν. Η εφαρμογή των ποιοτικών μεθόδων ανάλυσης είναι απαραίτητη όταν η έρευνα έχει ως στόχο τη μελέτη σε βάθος των κοινωνικών φαινομένων, καθώς επίσης και όταν στόχος είναι η μελέτη των κινήτρων που ωθούν τα άτομα σε συγκεκριμένες ενέργειες και δράσεις. Υπό αυτήν την έννοια είναι απαραίτητη όχι μόνο η εκπόνηση ποσοτικών μελετών, αλλά και η πραγματοποίηση ποιοτικών μελετών (όπως αυτό-αναφορικές μελέτες, συνεντεύξεις, ομάδες εστίασης κ.λ.π.) μικρότερης αλλά και μεγαλύτερης κλίμακας. Σε αυτό το πλαίσιο μελέτης και ανάλυσης θα προσδιοριστούν καλύτερα τα αίτια, οι παράγοντες εμφάνισης του φαινομένου καθώς και οι συνέπειες της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία. Επιπροσθέτως, θα υπάρξει μια πιο ολιστική προσέγγιση του θέματος καθώς οι ποιοτικές μελέτες αναδεικνύουν και άλλα χαρακτηριστικά των ατόμων, τα οποία δεν αναδεικνύονται μέσω των ποσοτικών ερευνών, όπως την εις βάθος μελέτη του βιώματος. Είναι ευνόητο ότι ο συνδυασμός των ποιοτικών και ποσοτικών ερευνών στη μελέτη των κοινωνικών φαινομένων είναι πιο αποτελεσματικός καθώς οδηγεί σε μια ολοκληρωμένη

ερμηνεία προσεγγίζοντας τα κοινωνικά φαινόμενα με έναν περισσότερο συνθετικό και πολυεπίπεδο τρόπο.

Όπως αναδεικνύεται από την επισκόπηση των θεωρητικών και εμπειρικών δεδομένων, η τεχνολογία έχει επίδραση στις ερωτικές σχέσεις των εφήβων και στους δράστες της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων.³³⁴ Τα κινητά τηλέφωνα, οι ιστοσελίδες κοινωνικής δικτύωσης και τα μηνύματα μέσω κινητών τηλεφώνων είναι τρόποι με τους οποίους οι έφηβοι διατηρούν σχέσεις και ακόμη θεσπίζουν βίαιες και καταχρηστικές συμπεριφορές. Η επαναλαμβανόμενη ανεπιθύμητη παρακολούθηση, η ηλεκτρονική επιθετικότητα, η διάδοση φημών και η διαρροή στο διαδίκτυο προσωπικών φωτογραφιών είναι κάποιοι τρόποι βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων που ευνοούνται μέσω της τεχνολογίας. Τέλος, οι απειλές ή/ και τα εξευτελιστικά μηνύματα καθώς είναι άμεσα και στέλνονται μέσω κειμένου ή/ και από τόπους κοινωνικής δικτύωσης, ενδέχεται να είναι ορατά και από περισσότερα άτομα.

³³⁴ Ulloa, E., Castaneda, D., Hokoda, A. (2010). 'Teen relationship violence'. *Victims of sexual assault and abuse: Resources and responses for individuals and families, incidence and psychological dimensions*. 1, 111- 135.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ, ΠΡΟΛΗΨΗ ΚΑΙ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΒΙΑΣ ΜΕΤΑΞΥ ΕΡΩΤΙΚΩΝ ΣΥΝΤΡΟΦΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΣ

Στα προηγούμενα κεφάλαια παρουσιάστηκαν τα ερευνητικά δεδομένα για τη βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία και διαπιστώθηκε ξεκάθαρα πως τα εμπειρικά δεδομένα είναι πολύ λίγα. Καθώς το ζήτημα είναι πολύ σημαντικό και εγείρει το ενδιαφέρον της διεθνούς επιστημονικής κοινότητας, τόσο σε επίπεδο συζητήσεων και προβληματισμών, αλλά και δράσεων και καθώς πραγματευόμαστε ένα ζήτημα εγκληματολογικού ενδιαφέροντος, κρίνεται σκόπιμο να παρατεθεί και το νομοθετικό πλαίσιο για τους ανήλικους.

Είναι σημαντικό, αφού παρατεθεί το νομοθετικό πλαίσιο στη χώρα μας, να διαπιστωθούν ενδεχόμενες ελλείψεις ή ακόμη και κενά στο σύστημα αναφορικά με τους ανήλικους. Κύριο στοιχείο του ποινικού δικαίου ανηλίκων είναι το προβάδισμα στην εφαρμογή εξωιδρυματικών μέτρων των παιδιών, αλλά και των εφήβων, οι οποίοι υποβάλλονται συχνά στην ίδια μεταχείριση με αυτή των παιδιών, αφού με τον τρόπο αυτό παρουσιάζονται καλύτερα αποτελέσματα στη συγκράτηση και αποτροπή των ανηλίκων από την τέλεση νέων εγκλημάτων συγκριτικά με τις ιδρυματικές κυρώσεις.

1. Νομοθετικό πλαίσιο στην Ευρώπη

Στις περισσότερες νομοθεσίες των κρατών μελών της Ε.Ε.³³⁵ οι καταστάσεις βίας τόσο μέσα στην οικογένεια, όσο και μεταξύ συντρόφων αποτελούν επιβαρυντικές περιπτώσεις των περιγραφόμενων στους ποινικούς κώδικες των χωρών αυτών βασικών εγκλημάτων.

³³⁵ Η Ισπανία έχει την πρωτοκαθεδρία στη θέσπιση μέτρων όχι μόνο καταστολής αλλά και πρόληψης, με πληθώρα μέτρων που αφορούν στην εκπαίδευση, την ευαισθητοποίηση, την κοινωνική στήριξη των θυμάτων. Η Αυστρία, η Μεγάλη Βρετανία και η Κύπρος έχουν αναπτύξει ολοκληρωμένες δράσεις σε επίπεδο απονομής ποινικής δικαιοσύνης, ενώ σχετικός νόμος ψηφίσθηκε ήδη στη Γαλλία, χωρίς όμως να περιλαμβάνει ιδιαίτερα κοινωνικά μέτρα. Από τις χώρες που έχουν εναχθεί στην Ε.Ε. τα τελευταία χρόνια μόνο η Βουλγαρία έχει θεσπίσει ικανοποιητική νομοθεσία. Στις σύγχρονες ευρωπαϊκές νομοθεσίες η ποινική αντιμετώπιση του όλου ζητήματος σε επίπεδο καταστολής κινείται στους εξής άξονες. Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων (2011) Πόρισμα της ομάδας διοίκησης έργου με σκοπό την ολοκλήρωση της επεξεργασίας σχεδίου νόμου για την αντιμετώπιση της βίας κατά των γυναικών. Αθήνα: Φ.Ε.Κ. www.isotita.gr

Ακόμη αποτελούν νέα εγκλήματα στο βαθμό που ορισμένες μορφές τους δεν ορίζονται στους ποινικούς κώδικες.³³⁶

Ωστόσο, στις ελαφρές πλημμεληματικές περιπτώσεις η διαμεσολάβηση είναι ένας τρόπος επίλυσης του θέματος εξωδικαστικά. Η διαδικασία αυτή γίνεται μέσα στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης από τον εισαγγελέα (π.χ. στη Γαλλία). Ακόμη σε άλλες χώρες τηρείται εξωδικαστική διαδικασία παρέμβασης και συμβουλευτικής από οικογενειακούς συμβούλους όπως για παράδειγμα στην Κύπρο.³³⁷

Η επανορθωτική δικαιοσύνη αντιμετωπίζει το έγκλημα όχι ως μια αφηρημένη και θεωρητική έννοια, ως πράξη κατά του κράτους, αλλά ως βλάβη και παραβίαση των διαπροσωπικών σχέσεων. Σε αυτή τη βάση της ιδιωτικοποίησης των συγκρούσεων, η δικαιοσύνη οφείλει να είναι επανορθωτική ή αποκαταστατική με στόχο την επανόρθωση της ζημίας ή της βλάβης που έχει προκληθεί από το δράστη στα θύματα μέσα από ένα φάσμα απαντήσεων.³³⁸

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατέστησε προτεραιότητα την υποστήριξη των θυμάτων του εγκλήματος. Σύμφωνα με το άρθρο 12 της Ευρωπαϊκής Οδηγίας 2012/29/ΕΕ το θύμα θα πρέπει να έχει γνωστοποιήσει την ελεύθερη βούλησή του και τη συναίνεση του, αφού έχει λάβει πλήρεις και αντικειμενικές πληροφορίες σχετικά με τις διαδικασίες της επανορθωτικής δικαιοσύνης, στις οποίες πρόκειται να συμμετέχει συμπεριλαμβανομένων των εναλλακτικών επιλύσεων.³³⁹ Θέματα όπως η αποφυγή της φυλάκισης του δράστη ή η αποφυγή της δικαστικής οδού δεν πρέπει να

³³⁶European Commission (2013) Mid- term review of the Strategy for equality between women and men 2010- 2015. Belgium: European Commission.

³³⁷Η δικαστική διαμεσολάβηση έγκειται στην κατόπιν συμφωνίας δράστη και θύματος αναστολή της ποινικής δίωξης εφόσον ο δράστης ζητήσει συγγνώμη, καταβάλει αποζημίωση στο θύμα και δεσμευθεί να παρακολουθήσει συμβουλευτικό πρόγραμμα. Η ποινική δίωξη ισχυροποιείται εκ νέου αν ο δράστης επαναλάβει την πράξη του σε διάρκεια ορισμένη χρονικά από το νόμο (3 χρόνια στη Γαλλία). Παράλληλα, δίνεται 24 το δικαίωμα στο θύμα να ζητήσει δικαστικά την απομάκρυνση του δράστη από την κατοικία ή και την απαγόρευση επίσκεψης ορισμένων τόπων όπου συχνάζει το θύμα ή την απαγόρευση της παρακολούθησής του ή και της επικοινωνίας με αυτό για ορισμένο χρονικό διάστημα. Ταχεία εκδίκαση των υποθέσεων στην περίπτωση ακροαματικής διαδικασίας. Στην περίπτωση που τα δύο μέρη, δράστης και θύμα δεν συμφωνήσουν για τη διαμεσολάβηση ή κρίνει ο εισαγγελέας ότι το αδίκημα δεν έχει μικρής βαρύτητας πλημμεληματική μορφή, ή τέλος δεν προβλέπεται από την εθνική νομοθεσία η διαμεσολάβηση, ασκείται κανονικά η δίωξη και εφόσον προκύψουν ενδείξεις ενοχής ο δράστης παραπέμπεται άμεσα στο ακροατήριο, σε σύντομο χρονικό διάστημα

³³⁸ Αρτινοπούλου, Β. (2010α). *Επανορθωτική Δικαιοσύνη: Η πρόκληση των σύγχρονων δικαιοσύνης συστημάτων*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 18-19

³³⁹ Αρτινοπούλου, Β., Μιχαήλ, Η. (2016). 'Η Ευρωπαϊκή Οδηγία 2012/29/ΕΕ και η επανορθωτική δικαιοσύνη: Ένα βήμα μπροστά για την προστασία των θυμάτων εγκληματικότητας,' στον Τιμητικό Τόμο για τον Ν. Κουράκη, *Έγκλημα και Ποινική Καταστολή σε Εποχή Κρίσης*, Αθήνα: Σάκκουλας, 551-589.

χρησιμοποιούνται ως μέσα πίεσης προς το θύμα ενώ η εν επιγνώσει συγκατάθεση του θύματος θα πρέπει να καταγράφεται.

1.1. Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του παιδιού

Η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού υιοθετήθηκε ομόφωνα από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών το 1989 και τέθηκε σε ισχύ στις 2 Σεπτεμβρίου 1990.³⁴⁰

1.2. Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού: Άρθρο 1

Σύμφωνα με τις αρχές που διακηρύσσονται στον Καταστατικό Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών η αναγνώριση της εγγενούς αξιοπρέπειας και των ίσων και αναφαίρετων δικαιωμάτων όλων των μελών της ανθρώπινης οικογένειας αποτελεί το θεμέλιο της ελευθερίας, της δικαιοσύνης και της ειρήνης στον κόσμο, έχοντας υπόψη ότι οι λαοί των Ηνωμένων Εθνών έχουν διακηρύξει εκ νέου στον Καταστατικό Χάρτη την πίστη τους στα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα και στην αξιοπρέπεια και την αξία του ανθρώπου.³⁴¹

³⁴⁰ Μέχρι σήμερα έχει κυρωθεί από 191 χώρες. Στην Ελλάδα κυρώθηκε στις 3 Δεκεμβρίου του 1992 με τον Ν.2101/92.Ν. 2101/92 (ΦΕΚ Α' 192). Η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (1989) αποτέλεσε το καθοριστικό σημείο στροφής στη θέση που έχουν τα παιδιά στην κοινωνία, όταν από αντικείμενα προστασίας αναγνωρίστηκαν ως υποκείμενα δικαιωμάτων. Στο πρώτο άκουσμα μπορεί να υποτιμάται αυτή η αλλαγή στην αντίληψη και τη νομική πραγματικότητα, όμως είναι πολύ σημαντικό να συνειδητοποιήσουμε όλοι ότι τα παιδιά είναι άνθρωποι με αξία, λογική και συναισθήματα. (Ανεξάρτητη Αρχή «Συνήγορος του Πολίτη» – Κύκλος των Δικαιωμάτων του Παιδιού (2015). *Ολοκληρωμένη Προσέγγιση για τη Διερεύνηση, Διάγνωση και Διαχείριση Περιστατικών Κακοποίησης & Παραμέλησης Παιδιών Ευρετήριο Ισχύουσας Νομοθεσίας για την Κακοποίηση και Παραμέληση Παιδιών*, όπ. πρ.).

³⁴¹ Σύμφωνα με τον Καταστατικό Χάρτη καθορίζονται οι καλύτερες συνθήκες ζωής μέσα στα πλαίσια μιας μεγαλύτερης ελευθερίας, αναγνωρίζοντας ότι τα Ηνωμένα Έθνη, στην Παγκόσμια Διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου και στις διεθνείς συνθήκες για τα ανθρώπινα δικαιώματα διακήρυξαν και συμφώνησαν ότι καθένας δικαιούται να απολαμβάνει όλα τα δικαιώματα και τις ελευθερίες που αναφέρονται σε αυτές, χωρίς καμία απολύτως διάκριση ιδίως εξαιτίας της φυλής, του χρώματος, του φύλου, της γλώσσας, της θρησκείας, των πολιτικών του ή άλλων πεποιθήσεων, της εθνικής ή κοινωνικής καταγωγής, της περιουσίας, της γέννησης ή οποιασδήποτε άλλης κατάστασης, υπενθυμίζοντας ότι, στην παγκόσμια διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου, τα Ηνωμένα Έθνη διακήρυξαν ότι τα παιδιά δικαιούνται ειδική βοήθεια και υποστήριξη, έχοντας πεισθεί ότι η οικογένεια όντας η θεμελιώδης μονάδα της κοινωνίας και το φυσικό περιβάλλον για την ανάπτυξη και την ευημερία όλων των μελών της, και ιδιαίτερα των παιδιών, πρέπει να έχει την προστασία και την υποστήριξη που χρειάζεται για να μπορέσει να διαδραματίσει πληρέστερα το ρόλο της στην κοινότητα, Αναγνωρίζοντας ότι το παιδί, για την αρμονική ανάπτυξη της προσωπικότητάς του, πρέπει να μεγαλώνει μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον, σ' ένα κλίμα ευτυχίας, αγάπης και κατανόησης, είναι σημαντικό να προετοιμαστεί πλήρως το παιδί για να ζήσει μία

Η ανάγκη να παρασχεθεί στο παιδί ειδική προστασία εξαγγέλθηκε στη Διακήρυξη της Γενεύης το 1924 για τα δικαιώματα του παιδιού και στη Διακήρυξη των δικαιωμάτων του παιδιού, λαμβάνοντας υπόψη ότι το παιδί λόγω της φυσικής και διανοητικής του ανωριμότητας, χρειάζεται ειδική προστασία και μέριμνα, συμπεριλαμβανομένης και της νομικής προστασίας, τόσο πριν όσο και μετά τη γέννησή του.³⁴²

1.3. Σύμβαση του Ο.Η.Ε. για τα δικαιώματα του παιδιού: Άρθρο 19

Σύμφωνα με το άρθρο 19 πρέπει να λαμβάνονται όλα τα κατάλληλα νομοθετικά, διοικητικά, κοινωνικά και εκπαιδευτικά μέτρα, προκειμένου να προστατευθεί το παιδί από κάθε μορφή σωματικής ή πνευματικής βίας, τραυματισμού ή κακομεταχείρισης, παραμέλησης ή πλημμελούς μεταχείρισης, βίαιης μεταχείρισης ή εκμετάλλευσης, συμπεριλαμβανομένης της σεξουαλικής κακομεταχείρισης, όσο βρίσκεται υπό την φύλαξη των γονέων του ή του ενός από τους δύο, του ή των νόμιμων κηδεμόνων του ή οποιουδήποτε άλλου προσώπου στο οποίο το έχουν εμπιστευθεί.³⁴³

1.4. Σύμβαση του Ο.Η.Ε. για τα δικαιώματα του παιδιού: Άρθρο 39

Σύμφωνα με το άρθρο 39 τα Συμβαλλόμενα Κράτη λαμβάνουν όλα τα κατάλληλα μέτρα για να διευκολύνουν τη σωματική ανάρρωση, να αντιμετωπίσουν τις ψυχολογικές συνέπειες και την κοινωνική επανένταξη κάθε παιδιού θύματος: οποιασδήποτε μορφής παραμέλησης, εκμετάλλευσης ή κακοποίησης, βασανισμού ή κάθε άλλης μορφής σκληρής, απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης ή τιμωρίας ή ένοπλης σύρραξης.

ατομική ζωή στην κοινωνία και να ανατραφεί μέσα στο πνεύμα των ιδανικών που διακηρύσσονται στον Καταστατικό Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών και ειδικότερα μέσα σε πνεύμα ειρήνης, αξιοπρέπειας, ανοχής, ελευθερίας, ισότητας και αλληλεγγύης.

³⁴² Η Γενική Συνέλευση στις 20 Νοεμβρίου 1959 και που αναγνωρίστηκε στην παγκόσμια Διακήρυξη για τα ανθρώπινα δικαιώματα, στο διεθνές Σύμφωνο για τα αστικά και πολιτικά δικαιώματα (ιδιαίτερα στα άρθρα 23 και 24), στο Διεθνές Σύμφωνο για τα οικονομικά, τα κοινωνικά και τα πολιτιστικά δικαιώματα (ιδιαίτερα στο άρθρο 10) και στο καταστατικό και στα αρμόδια όργανα των ειδικευμένων οργανισμών και των διεθνών οργανώσεων που μεριμνούν για την ευημερία του παιδιού, έχοντας υπόψη ότι, όπως αναφέρεται στη Διακήρυξη των δικαιωμάτων του παιδιού, ότι το παιδί χρειάζεται ειδική προστασία και μέριμνα.

³⁴³ Συνήγορος του παιδιού. Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του παιδιού. (Διαθέσιμο στο <http://www.0-18.gr/gia-megaloyts/dsdp> 22/10/17)

Η υποστήριξη αυτή και η επανένταξη γίνονται μέσα σε περιβάλλον, που ευνοεί την υγεία, τον αυτοσεβασμό και την αξιοπρέπεια του παιδιού.³⁴⁴

2. Νομοθετικό πλαίσιο στην Ελλάδα

Η αναγνώριση του ανηλικού ως αντικειμένου προστασίας εντοπίζεται από πολύ παλιά από τις διατάξεις των Συνταγμάτων της Επανάστασης του 1821 όπου προβλέπεται ειδική προστασία για τα ορφανά του πολέμου.³⁴⁵ Η αναγνώριση του ανηλικού ως υποκειμένου με ατομικά δικαιώματα λόγω της σύνδεσης με το άρθρο 2 του Συντάγματος μπορεί να θεωρηθεί ως σχετικά νέα κατάκτηση. Στη συνέχεια στο συνταγματικό κείμενο του 1927 παραλείπεται εντελώς η οποιαδήποτε γενική ή ειδική αναφορά στην προστασία της ανηλικότητας καθότι το κείμενο τελεί υπό την επιρροή του Συντάγματος της Βαϊμάρης.³⁴⁶

Εγκλήματα είναι μόνο οι συμπεριφορές εκείνες που προβλέπονται από τον Ποινικό Κώδικα και άλλους ειδικότερους νόμους (π.χ. Ν. 3500/2006 για την αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας) ως παραβατικές. Έτσι, ενώ το άρθρο 312 αρχικά αφορούσε τη σωματική βλάβη ανηλικών κάτω των 17 ετών αλλά και ατόμων που δε μπορούν να υπερασπιστούν τον εαυτό τους και σε κάθε περίπτωση βρίσκονταν υπό την προστασία ή τον έλεγχο του δράστη, η διάταξη αυτή αντικαταστάθηκε (αρ. 8, Ν. 4322/2015). Τροποποιήθηκε έτσι ώστε να προστατεύονται άτομα κάθε ηλικίας τα οποία μπορεί να υφίστανται συνεχή σκληρή συμπεριφορά εφόσον αυτή προξενεί σωματική κάκωση ή άλλη βλάβη της σωματικής αλλά και ψυχικής υγείας τους. Με τη ρύθμιση αυτή τιμωρούνται οι περιπτώσεις εκφοβισμού. Ωστόσο όταν ο δράστης είναι ανήλικος και έχει

³⁴⁴ Συνήγορος του παιδιού. Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του παιδιού, όπ. πρ

³⁴⁵ Κουτσούκου, Η. (2013). «Η νομική προστασία του παιδιού στην Ελλάδα», σ. 99.

³⁴⁶ Αξίζει να σημειωθεί μια καινοτομία η οποία αφορά το Σύνταγμα του 1975 το οποίο συνδέει την έννοια της παιδικής ηλικίας με αυτές της οικογένειας, του γάμου και της μητρότητας. Ουσιαστικά όλα μαζί τελούν υπό την κρατική προστασία. Επομένως κρίνεται η παιδική ηλικία ως αγαθό το οποίο είναι ανάγκη να δεχθεί συνταγματική προστασία. Δημιουργήθηκε λοιπόν μία προσπάθεια ευθυγράμμισης του συνταγματικού νομοθέτη με τις τρέχουσες διεθνείς τάσεις όσον αφορά τη σύνδεση της προστασίας της οικογένειας και της παιδικής ηλικίας. Στο άρθρο 21 του Συντάγματος για την «Προστασία οικογένειας, γάμου, μητρότητας και παιδικής ηλικίας, δικαιώματα ατόμων με αναπηρίες» γίνεται εμφανές ότι η προσωπικότητα του παιδιού δεν απορροφάται από το θεσμό της οικογένειας και ουσιαστικά το συμφέρον του παιδιού δεν αποτελεί ταυτόχρονα και συμφέρον των γονιών. Στην περίπτωση αυτή (που κινδυνεύει το παιδί) το άρθρο 21 ουσιαστικά νομιμοποιεί ακόμη και την παρέμβαση του κράτους στο χώρο της οικογένειας δείχνοντας πάντα σεβασμό στα δικαιώματα της γονικής μέριμνας.

ηλικιακή διαφορά με το θύμα μικρότερη από τρία χρόνια δεν τιμωρείται με τον ποινικό νόμο, ενώ αν έχει μεγαλύτερη, εφαρμόζονται αναμορφωτικά ή άλλα μέτρα.³⁴⁷

Ωστόσο για το θέμα της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων δεν υπάρχει νομοθεσία που να προστατεύει τους ανήλικους πέρα από τα δικαιώματα των παιδιών, την προστασία της παιδικής ηλικίας και τις διεθνείς συμβάσεις για τα δικαιώματα των παιδιών. Οφείλουμε να παραδεχτούμε ότι το Σύστημα Ποινικής Δικαιοσύνης έχει επινοηθεί από τους μεγάλους για τους μεγάλους. Η παράμετρος της ανηλικότητας αγνοείται με επιδεικτικό σχεδόν τρόπο με αποτέλεσμα τη σύνθλιψη της όταν αυτή εμπλέκεται στα γρανάζια του ποινικού μηχανισμού.³⁴⁸ Άλλωστε ο όρος βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων δε συμπεριλαμβάνεται στον ποινικό κώδικα. Μόνο η ενδοοικογενειακή βία υπάρχει ως όρος και καλυπτεται από το νομικό πλαίσιο. Ωστόσο παλαιότερα ο όρος ενδοοικογενειακή βία ταυτιζόταν εννοιολογικά με τη σωματική βία του άνδρα ενάντια στη γυναίκα, παραγνωρίζοντας έτσι κάποιες άλλες μορφές κακοποίησης που συνιστούν επίσης όψεις της ενδοοικογενειακής βίας. Στο πλαίσιο αυτό η μελέτη της βίας επικεντρωνόταν σε δύο τύπους, τη φυσική βία η οποία αφορά στην πρόθεση πρόκλησης σωματικού πόνου σε κάποιο άτομο και την καταχρηστική βία η οποία αφορά στον κίνδυνο πρόκλησης σοβαρού τραυματισμού του ατόμου που πλήττεται.³⁴⁹ Από το έτος 2006 και τη θέσπιση του νόμου 3500/2006 ο Έλληνας Νομοθέτης έκανε ένα βήμα για την πρόληψη και την αντιμετώπιση του φαινομένου της συντροφικής και ενδοοικογενειακής βίας, βάση των αρχών της ελευθερίας και της αξιοπρέπειας του ατόμου ώστε να ενισχυθεί η αρμονική συμβίωση των προσώπων στο πλαίσιο της οικογένειας ή μιας στενά διαπροσωπικής σχέσης.³⁵⁰

³⁴⁷ Ανεξάρτητη Αρχή «Συνήγορος του Πολίτη» – Κύκλος των Δικαιωμάτων του Παιδιού (2015). *Ολοκληρωμένη Προσέγγιση για τη Διερεύνηση, Διάγνωση και Διαχείριση Περιστατικών Κακοποίησης & Παραμέλησης Παιδιών Ευρετήριο Ισχύουσας Νομοθεσίας για την Κακοποίηση και Παραμέληση Παιδιών.* <http://www.0-18.gr/downloads/protokollo-eyretirio-kakopoiisis/> (22/10/17)

³⁴⁸ Θεμελή, Ο. (2014). *Τα παιδιά καταθέτει. Η δικανική εξέταση ανήλικων μαρτύρων, θυμάτων σεξουαλικής κακοποίησης.* Αθήνα, Τόπος, σ. 22-23.

³⁴⁹ Αρτινοπούλου, Β. (2006), όπ. πρ, σ. 4

³⁵⁰ Στο πλαίσιο αυτό, ο νόμος εισάγει 3 κρίσιμες μεταρρυθμιστικές τομές: 1) Για πρώτη φορά, καθιερώνεται ο θεσμός της δικαστικής διαμεσολάβησης, για εγκλήματα ενδοοικογενειακής βίας πλημμεληματικού χαρακτήρα όχι για βαριά εγκλήματα, δηλαδή για κακοουργήματα. Δράστης και θύμα καλούνται ενώπιον του αρμόδιου εισαγγελέα, συνεπικουρούμενου από κοινωνικούς λειτουργούς, ψυχολόγους και άλλους ειδικούς, προκειμένου να καταβληθούν όλες οι δυνατές προσπάθειες για την αποκατάσταση της αρμονικής συμβίωσης και της οικογενειακής ειρήνης. 2) Για πρώτη φορά, αντιμετωπίζεται πλέον ως έγκλημά ενδοοικογενειακής βίας ο εξαναγκασμός σε ερωτική πράξη χωρίς την ελεύθερη βούληση και των δύο συμβίων, σύμφωνα με τα ισχύοντα στα κράτη-μέλη της Ε.Ε. 3) Για πρώτη φορά όλο το πλέγμα των μέτρων εφαρμόζεται και στις περιπτώσεις σταθερής συμβίωσης μεταξύ ανδρός και γυναικός εκτός γάμου. Επιπλέον θεσπίζονται νέες εγκληματικές συμπεριφορές που μέχρι σήμερα δεν

Στις 10 Νοεμβρίου 2017 η ελληνική κυβέρνηση προχώρησε στη λήψη σειράς μέτρων και ενεργειών για την Πρόληψη και Καταπολέμηση της Βίας κατά των Γυναικών και της Ενδοοικογενειακής Βίας και με το Νόμο 4531/2018 κυρώθηκε η σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης, γνωστής και ως **Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης**.³⁵¹

Καθώς σε προηγούμενο κεφάλαιο αναφέρθηκαν και οι σχέσεις μεταξύ ομόφυλων ζευγαριών, κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί και ο Νόμος 4491/2017 για τη νομική ανάγνωση της ταυτότητας φύλου.³⁵² Σύμφωνα με το νόμο αυτό, το πρόσωπο έχει

θεωρούνταν καν αξιόπινες πράξεις σε ενδοοικογενειακό επίπεδο. (Παπαληγούρας, Α. (2006). Παρουσίαση του Νομοσχεδίου για την Αντιμετώπιση της Ενδοοικογενειακής Βίας στην Κυβερνητική Επιτροπή. Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων (Γ.Γ.Ι.Φ.) <http://www.isotita.gr/wp-content/uploads/2017/04/N-3500-2006.pdf> 22/10/17) .

³⁵¹ Τη Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης έχουν κυρώσει 27 από τα 47 κράτη – μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης. Περαιτέρω, το Υπουργείο σύντομα θα θέσει σε ευρεία δημόσια διαβούλευση με όλους τους συναρμόδιους φορείς, το νομοσχέδιο που έχει ετοιμάσει σε συνεργασία με εξωτερικό συνεργάτη, το οποίο ποινικοποιεί τη βία κατά των γυναικών. Η προτεινόμενη νομοθεσία εγκαθιδρύει ένα νέο και ολοκληρωμένο πλαίσιο για την καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών, ως ορίζει η Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης. Το νομοσχέδιο περιέχει ρυθμίσεις για ορισμό, ταυτοποίηση και στοιχειοθέτηση νέων ποινικών αδικημάτων, ενώ προβλέπει και επιβαρυντικές περιστάσεις για επαύξηση ποινών σε σοβαρές περιπτώσεις. Διαλαμβάνει, επίσης, πρόνοιες για λήψη άμεσων και αποτελεσματικών μέτρων, αφενός προληπτικού χαρακτήρα για προστασία των θυμάτων έμφυλης βίας και αφετέρου κατασταλτικού χαρακτήρα για δίωξη των δραστών και πρόβληση της διεθνούς συνεργασίας. Πιο συγκεκριμένα οι ρυθμίσεις περιλαμβάνουν:

- Την ενίσχυση της ποινικής νομοθεσίας για την αντιμετώπιση εγκλημάτων που διαπράττονται σε βάρος των γυναικών (ακρωτηριασμός γεννητικών οργάνων, stalking, «εγκλήματα τιμής»),
- Καταργείται η διάταξη του άρθρου 339 παρ. 3 ΠΚ (μη άσκηση ποινικής δίωξης εάν μεταξύ του υπαιτίου αποπλάνησης ανηλίκου και του θύματος τελέστηκε γάμος).
- Τροποποιείται ο Ν. 3500/2006 για την ενδοοικογενειακή βία, με στόχο την ευρύτερη και αποτελεσματικότερη εφαρμογή του.
- Τροποποιείται ο Ν. 3811/2009 για την Ελληνική Αρχή Αποζημίωσης, με στόχο την ευχερέστερη πρόσβαση των θυμάτων στην αποζημίωση που προβλέπει ο εν λόγω νόμος.
- Τροποποιείται ο Ν. 2168/1993 περί όπλων, ώστε να μην χορηγούνται άδειες σε όσους διώκονται ποινικά ή έχουν καταδικασθεί για αδικήματα ενδοοικογενειακής βίας.
- Προστατεύονται από την επιστροφή οι αλλοδαποί που είναι θύματα ενδοοικογενειακής βίας και προσέρχονται στις αρμόδιες αρχές για να υποβάλουν τη σχετική καταγγελία. (Σύνδεσμος για την Πρόληψη και Αντιμετώπιση της Βίας στην Οικογένεια <http://www.domviolence.org.cy/i-simvasi-tis-konstantinoupolis-kai-i-li4i-metwn-gia-katapolemisi-tis-vias-kata-twn-ginaikwn/> 02/06/18)

³⁵² Ως ταυτότητα φύλου νοείται ο εσωτερικός και προσωπικός τρόπος με τον οποίο το ίδιο το πρόσωπο βιώνει το φύλο του, ανεξάρτητα από το φύλο που καταχωρίστηκε κατά τη γέννησή του με βάση τα βιολογικά του χαρακτηριστικά. Η ταυτότητα φύλου περιλαμβάνει την προσωπική αίσθηση του σώματος, καθώς και την κοινωνική και εξωτερική έκφραση του φύλου, τα οποία αντιστοιχούν στη βούληση του προσώπου. 1. Η προσωπική αίσθηση του σώματος μπορεί να συνδέεται και με αλλαγές που οφείλονται σε ιατρική αγωγή ή άλλες ιατρικές επεμβάσεις που επιλέχθηκαν ελεύθερα. Σε περίπτωση ασυμφωνίας μεταξύ ταυτότητας φύλου και καταχωρισμένου φύλου το πρόσωπο μπορεί να ζητήσει τη διόρθωση του καταχωρισμένου φύλου του, ώστε αυτό να αντιστοιχεί στη βούληση, στην προσωπική αίσθηση του σώματος και στην εξωτερική του εικόνα. 2. Για τη διόρθωση του καταχωρισμένου φύλου απαιτείται πλήρης δικαιοπρακτική ικανότητα, με εξαίρεση τους ανήλικους που έχουν συμπληρώσει το δέκατο έβδομο (17ο) έτος της ηλικίας τους, εφόσον υπάρχει ρητή συναίνεση των ασκούντων τη γονική τους μέριμνα και τους ανήλικους που έχουν συμπληρώσει το δέκατο πέμπτο (15ο) έτος της ηλικίας τους, εφόσον υπάρχει επιπλέον θετική γνωμάτευση διεπιστημονικής Επιτροπής που συστήνεται με κοινή απόφαση των Υπουργών Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και Υγείας για δύο (2) έτη, στην οποία μετέχουν: α) ένας παιδοψυχίατρος, β) ένας ψυχίατρος, γ) ένας ενδοκρινολόγος, δ) ένας παιδοχειρουργός,

δικαίωμα στην αναγνώριση της ταυτότητας φύλου του ως στοιχείου της προσωπικότητάς του και έχει δικαίωμα στο σεβασμό της προσωπικότητάς του με βάση τα χαρακτηριστικά φύλου του. Κατά το παρελθόν, δεν υπήρχε κανένας νόμος για τη νομική αναγνώριση ταυτότητας φύλου, της δυνατότητας δηλαδή τα άτομα να μπορούν να αλλάζουν τα έγγραφα τους, χωρίς το προαπαιτούμενο των χειρουργικών επεμβάσεων.

Άρα σε σύγκριση με τις μέχρι τώρα νομολογιακές εξελίξεις της χώρας μας δημιουργείται ένας νόμος που δύναται να προσφέρει ένα σαφές νομικό πλαίσιο για τη νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου, αλλά ταυτόχρονα γιατί αυτός ο νόμος απευθύνεται και προς ανήλικα πρόσωπα (ηλικίας 15-17 ετών).

2.1. Προστασία παιδικής ηλικίας

Η προστασία της παιδικής ηλικίας περιλαμβάνεται σε συνταγματικά κείμενα των περισσότερων χωρών του κόσμου, στη Διεθνή Έννομη Τάξη καθώς και σε Διεθνείς Συμβάσεις των Ηνωμένων Εθνών.³⁵³

Με βάση το Ελληνικό Σύνταγμα (άρθρο 21§1) παιδί είναι: «κάθε ανθρώπινη οντότητα ηλικίας κάτω των δεκαοχτώ ετών εκτός αν σύμφωνα με τους νόμους της χώρας του ενηλικιώνεται νωρίτερα. Έτσι λοιπόν προκύπτει το συμπέρασμα ότι ανήλικοι παραβάτες ορίζονται τα άτομα ηλικίας κάτω των 18 ετών τα οποία έχουν διαπράξει παραβατική συμπεριφορά».³⁵⁴

ε) ένας ψυχολόγος, στ) ένας κοινωνικός λειτουργός και ζ) ένας παιδίατρος, ως Πρόεδρος, άπαντες με εξειδίκευση στο συγκεκριμένο ζήτημα
Τράπεζα Πληροφοριών Νομοθεσίας (<https://www.e-nomothesia.gr/kat-nomothesia-genikou-endiapherontos/nomos-4491-2017-fek-152a-13-10-2017.html> 02/06/18)

³⁵³ Είναι αναγκαίο να αναφερθεί ότι κάθε παιδί έχει δικαίωμα σε μέτρα προστασίας απέναντι στην οικογένειά του, την κοινωνία και το κράτος, ανάλογα με την κατάσταση του παιδιού ως ενηλίκου. Με αυτόν τον τρόπο η παιδική ηλικία αποκτά ιδιαίτερη αξία, αναγνωρίζεται επίσημα και αυτό συμβαίνει γιατί τα παιδικά χρόνια αποτελούν ιδιαίτερης σημασίας για την εξέλιξη της προσωπικότητας και του χαρακτήρα του ατόμου», Πιτσελά, Α. (2000). *Η Ποινική Αντιμετώπιση της εγκληματικότητας ανηλίκων*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Σάκκουλας, σ. 43.

³⁵⁴ Πιτσελά, Α. (2000), όπ. πρ, σ. 43. Από τον Οκτώβριο 2003 έχει ψηφιστεί ο νόμος 3189 /2003 για την αναμόρφωση της ποινικής νομοθεσίας ανηλίκων που εκσυγχρονίζει σε μεγάλο βαθμό το δίκαιο ανηλίκων στην Ελλάδα. Η Ελλάδα έχει επικυρώσει, τη Διεθνή Σύμβαση του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού (ν.2101/ 1992), το Διεθνές Σύμφωνο του ΟΗΕ για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ν.2462/1997) και την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ν.δ. 53/1974 και ν.2400/1996). Τα παραπάνω

Με το νέο νόμο περί ανηλίκων η χώρα μας, ικανοποιώντας επίμονα αιτήματα της επιστημονικής κοινότητας αρχικά εναρμόνισε επιτυχώς το δίκαιό της με τις σύγχρονες διεθνείς τάσεις για το δικανικό πρότυπο (Justice model). Παράλληλα όμως έθεσε στη διάθεση των δικαστηρίων μας σειρά νέων και πρωτοποριακών ρυθμίσεων.³⁵⁵ Παράλληλα αυξάνονται τα ηλικιακά όρια των ανηλίκων παιδών και εφήβων με ανώτατο όριο τα 18 έτη αντί των 17 ετών παλαιότερα. Η κατηγορία ανηλίκων του Ποινικού Κώδικα που αποκαλούνται "έφηβοι" είναι όσοι εντάσσονται στις κατηγορίες από 12 ετών έως και 17 ετών συμπληρωμένων.

2.2. Προστασία προσωπικών δεδομένων ανηλίκων στο διαδίκτυο

Οι υπηρεσίες κοινωνικής δικτύωσης όπως είναι το Facebook, Twitter, Instagram, MySpace, Google+ κ.ά., είναι από τις πιο δημοφιλείς υπηρεσίες του σύγχρονου Διαδικτύου. Οι ανήλικοι, οι οποίοι χαρακτηρίζονται ως «ψηφιακοί ιθαγενείς», διότι μεγάλωσαν όσο το Διαδίκτυο ακόμα αναπτυσσόταν, κάνουν χρήση των υπηρεσιών αυτών σε μεγάλο ποσοστό.

διεθνή κανονιστικά κείμενα αποτελούν τρία από τα σημαντικότερα διεθνή κείμενα, με τα οποία κατοχυρώνονται (και) για τους ανηλίκους μέχρι 18 ετών σειρά θεμελιωδών δικαιωμάτων, ουσιαστικών και δικονομικών. Επίσης, η Ελλάδα έχει αποδεχθεί και υποχρεούται, ως μέλος του ΟΗΕ και του Συμβουλίου της Ευρώπης, να λαμβάνει σοβαρά υπόψη της τους Ελάχιστους Κανόνες και τις Κατευθυντήριες Αρχές, καθώς και τις Αποφάσεις ή Συστάσεις, αντίστοιχα, που έχουν θεσπισθεί κατά καιρούς για τους ανηλίκους, δράστες και θύματα, έστω και αν τα κείμενα αυτά δεν έχουν αυστηρώς δεσμευτική ισχύ (soft law). Το ελληνικό ποινικό δίκαιο ανηλίκων εμπεριέχει ένα σύστημα κυρώσεων για τους ανηλίκους παραβάτες και ταξινομείται αναλογικά με τις έννομες συνέπειες. Η ταξινόμηση αυτή περιλαμβάνει τα αναμορφωτικά και θεραπευτικά μέτρα καθώς και τον ποινικό σωφρονισμό. Το παιδαγωγικό και κοινωνικοποιητικό περιεχόμενο των αναμορφωτικών και θεραπευτικών μέτρων περιλαμβάνει τόσο τη διαπαιδαγώγηση, όσο και τη μέριμνα των ανηλίκων. Τα μέτρα αυτά υπερέρχουν απέναντι στο ποινικό σωφρονισμό που υποδηλώνει τη στέρηση της προσωπικής ελευθερίας και μπορεί να επιβληθεί για εγκλήματα: που έχουν διαπραχθεί από ποινικά υπεύθυνους εφήβους εντελώς επικουρικά, μόνο όταν δεν υπάρχει άλλη κατάλληλη αντίδραση και είναι αναγκαίος για να συγκροτήσει τον έφηβο από την τέλεση νέων εγκληματικών πράξεων.

³⁵⁵ Ενδεικτικά εμπλουτίζονται σημαντικά τα αναμορφωτικά και θεραπευτικά μέτρα που μπορούν να εξατομικεύσουν την εκάστοτε προσήκουσα ποινική μεταχείριση ενός ανηλίκου, και μάλιστα με συγκεκριμένη διάρκεια (π.χ. προσφορά κοινωφελούς εργασίας, αποζημίωση του θύματος, φοίτηση σε σχολές επαγγελματικής κατάρτισης, παρακολούθηση μαθημάτων κυκλοφοριακής αγωγής, ανάθεση της εντατικής επιμέλειας και επιτήρησης του ανηλίκου σε προστατευτικές εταιρίες ή επιμελητές ανηλίκων), Επίσης, παρέχεται στον εισαγγελέα η δυνατότητα να απέχει από την ποινική δίωξη για ευκαιριακούς δράστες πλημμελημάτων ή πταισμάτων, και ταυτόχρονα να τους επιβάλλει, εφόσον συναινούν, έξω ιδρυματικά αναμορφωτικά μέτρα. Τέλος, διευρύνονται οι δυνατότητες για άσκηση έφεσης από τον ανήλικο και γενικότερα, ενισχύονται τα δικονομικά του δικαιώματα, Κουράκης, Ν. (2006). Το Ελληνικό Δίκαιο Ανηλίκων: Νομική προσέγγιση κατά ηλικίες Το θεσμικό πλαίσιο του προγενέστερου δικαίου έως το 1950.

Σύμφωνα με έρευνα που διενεργήθηκε για λογαριασμό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, στην Ε.Ε. τα παιδιά (13- 16 ετών) σε ποσοστό 77% και τα παιδιά (9- 12 ετών) σε ποσοστό 38% διαθέτουν λογαριασμό σε υπηρεσία κοινωνικής δικτύωσης.³⁵⁶ Επίσης, ποσοστό 15% των παιδιών της πρώτης κατηγορίας δήλωσαν ότι είχαν περισσότερες από 100 επαφές, ενώ αυτό ήταν ο κανόνας σε ορισμένα κράτη μέλη της Ε.Ε., όσον αφορά τα παιδιά της δεύτερης κατηγορίας.³⁵⁷

Ο νέος Νόμος για την Προστασία Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα (GDPR) σε εφαρμογή του Κανονισμού (Ε.Ε. 2016/679), τέθηκε σε ισχύ από 25/05/18 και έχει ως αντικείμενο τη θέσπιση των προϋποθέσεων για την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα προς προστασία των δικαιωμάτων και των ελευθεριών των φυσικών προσώπων και ιδίως του δικαιώματος προστασίας προσωπικών δεδομένων. Η προστασία των προσωπικών δεδομένων και της ιδιωτικής ζωής αποτελεί θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα. Ο Νόμος παρέχει ορισμένα δικαιώματα στα φυσικά πρόσωπα (τα υποκείμενα των δεδομένων) και θέτει συγκεκριμένες υποχρεώσεις σε όσους τηρούν και επεξεργάζονται προσωπικά δεδομένα (τους υπευθύνους επεξεργασίας).³⁵⁸

2.2.1. Δημοσιοποίηση προσωπικών πληροφοριών

Ειδικότερα τα προβλήματα για την προστασία της ιδιωτικότητας των χρηστών των υπηρεσιών κοινωνικής δικτύωσης έχουν ως αιτία ότι οι χρήστες δε διστάζουν να αναρτήσουν πλήθος προσωπικών πληροφοριών, κάνοντας χρήση του πραγματικού τους ονόματος και όχι ενός ψευδωνύμου.³⁵⁹

³⁵⁶ Ως εκ τούτου, εκτίθενται σε μεγαλύτερο βαθμό στην προσβολή των προσωπικών τους δεδομένων, ιδίως διότι έχοντας μεγαλώσει στο σύγχρονο ψηφιακό περιβάλλον, η συμμετοχή τους στις εικονικές κοινότητες που αναπτύσσονται στα κοινωνικά δίκτυα αποτελεί *condition sine qua non* για την κοινωνικοποίησή τους, στο πλαίσιο δε αυτό θέτουν σε κίνδυνο την ιδιωτικότητά τους, με τη δημοσιοποίηση των προσωπικών τους δεδομένων στα δίκτυα αυτά.

³⁵⁷ Ωστόσο, οι ανήλικοι είναι η πιο ευάλωτη ομάδα χρηστών, διότι δεν έχουν τον ίδιο βαθμό ψυχικής και διανοητικής ωριμότητας, όπως οι ενήλικοι. Όπως είναι, συνεπώς, εύλογο, τα προβλήματα προστασίας της ιδιωτικότητας και των προσωπικών δεδομένων που ανακύπτουν αναφορικά με τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης παρουσιάζονται μεγενθυμένα στην περίπτωση των ανηλίκων. Οι ανήλικοι και τα παιδιά είναι οι πιο τακτικοί χρήστες των υπηρεσιών κοινωνικής δικτύωσης, αλλά αποτελούν και την πιο ευάλωτη ομάδα χρηστών του διαδικτύου, λόγω του ότι δεν έχουν τον ίδιο βαθμό ψυχικής και διανοητικής ωριμότητας, όπως οι ενήλικοι (Γγγλεζάκης, Ι. (2008). Δίκαιο της Πληροφορικής, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα).

³⁵⁸ Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα. (<http://www.dpa.gr/02/06/18>)

³⁵⁹ Παράλληλα, εισφέρουν στοιχεία που συντελούν στην ταυτοποίησή τους, όπως είναι η πόλη όπου διαμένουν, το σχολείο ή το πανεπιστήμιο από το οποίο αποφοίτησαν, η προσωπική τους κατάσταση, τα ενδιαφέροντά τους, προσωπικές τους φωτογραφίες και φωτογραφίες μαζί με άλλα πρόσωπα, τα οποία

2.2.2. Αντιμετώπιση των προβλημάτων προστασίας δεδομένων

Τα προβλήματα προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα των ανηλίκων, απαιτούν συγκεκριμένες παρεμβάσεις για να αντιμετωπισθούν κατάλληλα.

Σύμφωνα με το άρθρο 29, πρέπει να ληφθεί μέριμνα για ενημέρωση των παιδιών μέσω του σχολείου, ώστε να γίνει συνείδηση η αναγκαιότητα της προστασίας των προσωπικών δεδομένων. Επιπλέον πρέπει οι υπηρεσίες κοινωνικής δικτύωσης να λάβουν κατάλληλα μέτρα για την προστασία δεδομένων των ανηλίκων με τη λήψη της συγκατάθεσης των γονέων τους κατά την εγγραφή τους, τη μη συλλογή ευαίσθητων δεδομένων, την απουσία άμεσης εμπορικής προώθησης προς τους ανηλίκους, το διαχωρισμό των κοινοτήτων ανηλίκων και ενηλίκων, αλλά και την εφαρμογή τεχνολογιών για την ενίσχυση της ιδιωτικής ζωής. Τα μέτρα αυτά μπορούν να λαμβάνονται και μέσω μηχανικών αυτορρυθμίσεως, η νομοθέτησή τους όμως θα καταστήσει ευχερέστερη την επιβολή τους.³⁶⁰

επισημαίνονται σε αυτές, καθώς και κοινοποιήσεις παρουσίας, ενώ μοιράζονται προσωπικά δεδομένα, με αποτέλεσμα να καταστούν θύματα διαδικτυακού εκφοβισμού, σεξουαλικής παρενόχλησης, όπως και να τύχουν τα προσωπικά δεδομένα που τους αφορούν παράνομης επεξεργασίας, λ.χ., να αναδημοσιευθούν στο Διαδίκτυο από τρίτους. (Ιγγλεζάκης, Ι. (2008). «Προστασία προσωπικών δεδομένων των ανηλίκων στις υπηρεσίες κοινωνικής δικτύωσης» – Κεφ. «Η Τεχνολογία και το Δίκαιο»).

³⁶⁰ Οι θεμελιώδεις αρχές που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη είναι οι εξής: α) Το μείζον συμφέρον του παιδιού. Σύμφωνα με την αρχή αυτή, ένα πρόσωπο που δεν έχει ακόμα αποκτήσει σωματική και ψυχολογική ωριμότητα έχει ανάγκη μεγαλύτερης προστασίας από άλλα πρόσωπα. Ο σκοπός που πρέπει να επιδιώκεται είναι η βελτίωση των συνθηκών για το παιδί και η ενδυνάμωση του δικαιώματος του στην ανάπτυξη της προσωπικότητάς του. β) Προστασία και φροντίδα για την ευημερία των παιδιών. Λόγω του ότι η ανωριμότητα του παιδιού το καθιστά ευάλωτο, πρέπει να παρέχεται κατάλληλη προστασία και μέριμνα στο παιδί και την προστασία αυτή πρέπει να αναλαμβάνει η οικογένεια, η κοινωνία και το κράτος. γ) Το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή. Το δικαίωμα αυτό κατοχυρώνεται από το άρθρο 16 της Σύμβασης των ΗΕ για τα δικαιώματα του παιδιού. δ) Αντιπροσώπευση. Τα παιδιά έχουν ανάγκη νομικής αντιπροσώπευσης προκειμένου να ασκήσουν τα περισσότερα από τα δικαιώματά τους, ωστόσο η ανάγκη αυτή πρέπει να σταθμίζεται με το μείζον συμφέρον του παιδιού. Αυτό σημαίνει ότι πρέπει να ζητείται η γνώμη του παιδιού, από ορισμένη ηλικία, σε σχέση με την επεξεργασία των προσωπικών του δεδομένων, αλλά και ότι αν η επεξεργασία δεδομένων άρχισε με τη συγκατάθεση του νόμιμου αντιπροσώπου του, το παιδί μπορεί με την ενηλικίωσή του να την ανακαλέσει. ε) Σύγκρουση του μείζονος συμφέροντος του παιδιού με το δικαίωμα στην προστασία δεδομένων, κατά την οποία υπερτερεί το πρώτο, όπως π.χ. στην περίπτωση όπου προσωπικά δεδομένα πρέπει να κοινοποιούν σε δημόσια αρχή για τη διερεύνηση κακοποίησης παιδιού. στ) Προσαρμογή στο βαθμό ωριμότητάς του παιδιού. Αυτό σημαίνει πρακτικά ότι ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζεται η άσκηση των δικαιωμάτων του, εν προκειμένω στην προστασία δεδομένων, πρέπει να είναι σχετική με το επίπεδο ωριμότητας του παιδιού. ζ) Δικαίωμα συμμετοχής. Κατά την ανάπτυξη τους τα παιδιά πρέπει να συμμετέχουν πιο τακτικά στην άσκηση των δικαιωμάτων τους, πράγμα που σημαίνει ότι πρέπει καταρχήν να έχουν το δικαίωμα της ελεύθερης έκφρασης της γνώμης του και όταν αποκτούν επαρκή ικανότητα, να λαμβάνουν κοινή με τους γονείς τους απόφαση ή αυτόνομη απόφαση. Στην ισχύουσα κοινοτική και ελληνική νομοθεσία για την προστασία προσωπικών δεδομένων δεν υπάρχουν ειδικές διατάξεις για την προστασία των ανηλίκων.

Επομένως, ισχύουν οι γενικές διατάξεις, δηλαδή ο Ν. 2472/1997, οι οποίες βρίσκουν γενικά εφαρμογή όταν το υποκείμενο των δεδομένων είναι φυσικό πρόσωπο, όπως είναι εν προκειμένω, ένα παιδί. Ωστόσο, όπως επισημαίνεται και από την ομάδα εργασίας του άρθρου 29, η οδηγία 95/46 και, συνεπώς και ο Ν. 2472/1997, με τον οποίο ενσωματώθηκε η οδηγία στο ελληνικό δίκαιο, έχουν περιορισμένο προσωπικό και θεματικό πεδίο εφαρμογής, υπό την έννοια ότι δεν λαμβάνουν υπόψη τις ιδιαιτερότητες της ζωής των παιδιών. Από τις γενικές διατάξεις του Ν. 2472/1997 κατά την επεξεργασία δεδομένων των ανηλίκων στις υπηρεσίες κοινωνικής δικτύωσης βρίσκουν εφαρμογή οι αρχές της νομιμότητας της επεξεργασίας, της αναγκαιότητας και προσφορότητας των δεδομένων, καθώς και της περιορισμένης διατήρησης. Ιδίως, η τελευταία αρχή επιβάλλει να μη διατηρούνται τα δεδομένα των παιδιών, μετά την πάροδο του χρόνου, διότι τα παιδιά αναπτύσσονται και οι πληροφορίες που τα αφορούν καθίστανται ανεπίκαιρες, ενώ σύμφωνα με την αρχή της αναγκαιότητας πρέπει να συλλέγονται τα ελάχιστα κατά το δυνατόν δεδομένα για την εξυπηρέτηση του σκοπού επεξεργασίας. Όπως τονίζεται, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η αρχή του μείζονος συμφέροντος του παιδιού και αυτό σημαίνει ότι δεν πρέπει να περιλαμβάνονται, μεταξύ των δεδομένων που συλλέγονται και υπόκεινται σε επεξεργασία, πληροφορίες για το οικογενειακό περιβάλλον του παιδιού, τις συνθήκες ζωής του ή των γονέων του, η επαγγελματική και κοινωνική τους κατάσταση κ.λ.π. Επίσης, πρέπει να γίνονται σεβαστά τα δικαιώματα ενημέρωσης, πρόσβασης και αντίρρησης, τα οποία ασκούνται από τον νόμιμο αντιπρόσωπο του ανηλίκου, σύμφωνα με τις σχετικές διατάξεις του οικογενειακού δικαίου. Κεντρική σημασία αποδίδεται γενικά κατά την πλοήγηση των ανηλίκων στο Διαδίκτυο στο γεγονός ότι πρέπει να λαμβάνεται η συγκατάθεση των νόμιμων αντιπροσώπων των ανηλίκων κατά τρόπο ώστε να μπορεί να αποδεικνύεται, π.χ. με μήνυμα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου που επαληθεύεται με μεταγενέστερη αλληλογραφία ή τηλεφωνική επικοινωνία, μήνυμα με ηλεκτρονική υπογραφή κ.ά. Επιπλέον, τονίζεται ότι είναι χρήσιμο να υιοθετείται μια πολιτική προστασίας των προσωπικών δεδομένων των ανηλίκων στους δικτυακούς τόπους που απευθύνονται σε παιδιά, όπως και να ενημερώνονται οι ανήλικοι όταν ανταλλάσσουν μηνύματα άμεσης επικοινωνίας ή συμμετέχουν σε συζητήσεις, να είναι φειδωλοί ως προς τα στοιχεία που αποκαλύπτουν και ιδίως τα στοιχεία ταυτοποίησής τους.

³⁶⁰ Στην πρόταση κανονισμού ως παιδί ορίζεται οποιοδήποτε πρόσωπο ηλικίας κάτω των 18 ετών, ενώ ειδικές ρυθμίσεις προβλέπονται στο άρθρο 8 που αφορά την επεξεργασία προσωπικών δεδομένων παιδιού. Συγκεκριμένα, προβλέπεται ότι η επεξεργασία προσωπικών δεδομένων παιδιού ηλικίας κάτω των 13 ετών είναι σύμφωνη μόνο εάν και εφόσον η συγκατάθεση παρέχεται ή εγκρίνεται από τον γονέα ή τον κηδεμόνα του παιδιού (άρθρο 8 § 1). Ειδικές διατάξεις για την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα των ανηλίκων προβλέπονται στην Πρόταση Κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών (γενικός κανονισμός για την προστασία δεδομένων).

Τεχνικά η επαλήθευση της ηλικίας ενός προσώπου είναι ιδιαίτερα δυσχερής και η πρόταση κανονισμού προβλέπει την υποχρέωση του υπεύθυνου επεξεργασίας να καταβάλλει εύλογες προσπάθειες για να εξασφαλίσει επαληθεύσιμη συγκατάθεση, λαμβάνοντας υπόψη τη διαθέσιμη τεχνολογία. Περαιτέρω, προβλέπεται η παροχή εξουσιοδότησης προς την Επιτροπή για την έκδοση πράξεων, με τις οποίες θα προσδιορίζονται τα κριτήρια και οι απαιτήσεις για τις μεθόδους εξασφάλισης της επαληθεύσιμης συγκατάθεσης (§3) ή και να θεσπίσει πρότυπα έντυπα για ειδικές μεθόδους με σκοπό τη διασφάλιση της επαληθεύσιμης συγκατάθεσης. Για τα παιδιά ηλικίας μεταξύ 13 και 17 ετών δεν υπάρχει καμία πρόβλεψη στην πρόταση κανονισμού για την παροχή συγκατάθεσης. Στην αιτιολογική σκέψη αριθ. 129 αναφέρεται ότι η Επιτροπή πρέπει να εκδώσει κατ' εξουσιοδότηση πράξη για τον προσδιορισμό των κριτηρίων και των προϋποθέσεων σε σχέση με τη συγκατάθεση παιδιού. Στο άρθρο 23 § 2 της πρότασης Κανονισμού προβλέπεται η αρχή της προστασίας δεδομένων εξ' ορισμού ή ως προεπιλογή (data protection by default), σύμφωνα με την οποία, τα συστήματα πληροφοριών πρέπει να διαθέτουν προεπιλεγμένες ρυθμίσεις που να παρέχουν επαρκή προστασία των προσωπικών δεδομένων και τυχόν αποκλίσεις πρέπει να γίνονται δεκτές μόνο με τη συγκατάθεση των προσώπων τα οποία αφορά η επεξεργασία (opt-in). Η εφαρμογή της εν λόγω αρχής στις υπηρεσίες κοινωνικής δικτύωσης σημαίνει ότι οι πληροφορίες που δημοσιεύουν οι χρήστες των υπηρεσιών αυτών στο προφίλ τους πρέπει να είναι εξ' ορισμού μη προσβάσιμοι από τρίτους. Τέλος, ειδική αναφορά αξίζει να γίνει στο δικαίωμα στην ψηφιακή λήθη, το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 17 της πρότασης Κανονισμού, κατά βάση, ως μια αξίωση διαγραφής του ψηφιακού παρελθόντος του ατόμου, ιδίως όταν τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα διατέθηκαν από το συγκεκριμένο πρόσωπο. Σύμφωνα με τη διάταξη αυτή, το πρόσωπο στο οποίο αναφέρονται τα δεδομένα δικαιούται να ζητήσει τη διαγραφή και τη μη περαιτέρω διάδοση των δεδομένων για ορισμένους λόγους, ιδίως διότι το εν λόγω πρόσωπο αποσύρει τη συγκατάθεση για επεξεργασία. Η ειδική αναφορά στην παιδική ηλικία ενός ατόμου

2.2.3. Η Σύμβαση της Βουδαπέστης για το ηλεκτρονικό έγκλημα

Η Σύμβαση της Βουδαπέστης είναι η πρώτη διεθνής σύμβαση, η οποία αποσκοπεί στην αντιμετώπιση του ηλεκτρονικού εγκλήματος³⁶¹ μέσω της εναρμόνισης των εθνικών νομοθεσιών, της βελτίωσης των διερευνητικών τεχνικών και της αύξησης της συνεργασίας μεταξύ των κρατών.³⁶²

3. Στρατηγικές πρόληψης- Γενικά για τα προγράμματα πρόληψης

Καθώς η βία θεωρείται ένας δυσλειτουργικός τρόπος επίλυσης συγκρούσεων (εσωτερικών ή εξωτερικών) και ένα μοτίβο συμπεριφοράς και «επικοινωνίας» το οποίο μαθαίνεται, είναι δυνατόν, μέσω κατάλληλων εκπαιδευτικών τεχνικών και εν μέσω πρόσφορων συνθηκών, να αντικατασταθεί από πιο λειτουργικές και λιγότερο

έχει την έννοια ότι πρέπει να παρέχεται η δυνατότητα στους νέους για μια νέα αρχή στον ψηφιακό κόσμο και ένα λευκό μητρώο, ώστε να μη γίνει αρνητική χρήση πληροφοριών που αφορούν το νεανικό παρελθόν ενός ατόμου και οι οποίες μπορεί να το φέρουν, μετά από χρόνια, σε δύσκολη θέση.

³⁶¹ Υπάρχουν εγκλήματα, που διαπράττονται τόσο σε κοινό, όσο και σε ηλεκτρονικό περιβάλλον. Άλλα εγκλήματα διαπράττονται μόνο σε περιβάλλον ηλεκτρονικών υπολογιστών, χωρίς δηλαδή να υπάρχει σύνδεση των υπολογιστών με το διαδίκτυο (ή ακόμα και εάν υπάρχει δεν χρησιμοποιείται). Μία άλλη δε κατηγορία ηλεκτρονικών εγκλημάτων διαπράττονται αποκλειστικώς σε περιβάλλον του κυβερνοχώρου. Με το παραπάνω κριτήριο γίνεται η ακόλουθη διάκριση: Α) Σε εγκλήματα που διαπράττονται τόσο σε «κοινό» περιβάλλον, όσο και στο διαδίκτυο (internet). Όταν το έγκλημα αυτό τελεστεί σε «περιβάλλον internet» τότε πρόκειται για έγκλημα σχετιζόμενο με τον κυβερνοχώρο ή για έγκλημα που διαπράττεται με την βοήθεια του κυβερνοχώρου. Β) Σε εγκλήματα που διαπράττονται μόνο σε περιβάλλον ηλεκτρονικών υπολογιστών (χωρίς την χρήση του διαδικτύου). Γ) Σε «Γνήσια εγκλήματα κυβερνοχώρου» (cybercrimes) με την έννοια της ποινικοποίησης συμπεριφοράς που αποκλειστικώς να έχει σχέση με τον κυβερνοχώρο. Μια τέτοια αξιόποινη συμπεριφορά θα μπορούσε να είναι π. χ η μεταβίβαση κρυπτογραφικών κειμένων χωρίς σχετική άδεια ή η διάδοση πορνογραφικού υλικού ανηλίκων, η διαδικτυακή τρομοκρατία (cyber terrorism), ο κυβερνοπόλεμος (cyberwarfare), η παρενόχληση (cyber-stalking), η διάδοση κακόβουλου λογισμικού (λ.χ. ιών, κατασκοπευτικού λογισμικού, κ. λ. π.). (Βλ. Ιγγλεζάκης, Ι. (2008). «Δίκαιο της Πληροφορικής», σελ.282, Συκιώτου, Α. (2009). «Το Διαδίκτυο ως σύγχρονο όχημα θυματοποίησης», σ.22).

³⁶² Η Σύμβαση υπεγράφη τον Νοέμβριο του 2001 και τέθηκε σε ισχύ τον Ιούλιο του 2004 και περιλαμβάνει τέσσερις κατηγορίες αδικημάτων, για τα οποία πρέπει τα συμβαλλόμενα κράτη-μέλη να θεσπίσουν τα κατάλληλα μέτρα. Ο πρώτος τίτλος αφορά τα αδικήματα ενάντια στην εμπιστευτικότητα, ακεραιότητα και διαθεσιμότητα των δεδομένων και συστημάτων Η/Υ. Εδώ περιλαμβάνονται τα εξής αδικήματα: 1. Παράνομη πρόσβαση (illegal access), 2. Παράνομη υποκλοπή δεδομένων (illegal interception), 3. Επέμβαση σε δεδομένα (data interference), 4. Επέμβαση σε σύστημα (system inference), 5. Κακή χρήση συσκευών (misuse of devices). Η δεύτερη κατηγορία αδικημάτων περιλαμβάνει τα εξής αδικήματα: πλαστογραφία σε σχέση με Η/Υ (computer related forgery), απάτη με Η/Υ (computer related fraud). Η τρίτη κατηγορία αδικημάτων είναι σχετικά με το περιεχόμενο. Σε αυτά περιλαμβάνεται το αδίκημα της παιδικής πορνογραφίας. Η τέταρτη κατηγορία αφορά τα αδικήματα σε σχέση με την παραβίαση δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Επιπλέον διεθνείς συμβάσεις που έχουν θεσπιστεί και έχουν εφαρμογή στο ηλεκτρονικό έγκλημα είναι η Συνθήκη των Βρυξελλών (1968) «περί προσδιορισμού της δικαιοδοσίας», η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του ΟΗΕ της 10-12-1948, καθώς και η Σύμβαση της Ρώμης «για την προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών» της 4-11-1950 (ΕΣΔΑ). (Βλ. Ιγγλεζάκης, Ι. (2008), όπ. πρ., σ. 286).

«δαπανηρές» συμπεριφορές.³⁶³ Η αποτελεσματικότητα των διάφορων τεχνικών αντανακλάται στο βαθμό που αυτές μπορούν να προκαλέσουν αλλαγή στη συμπεριφορά, και μάλιστα μετρήσιμη αλλαγή.

Οι μέθοδοι που εφαρμόζονται σε παρεμβάσεις πρόληψης, μπορούν να διακριθούν σε τρεις μεγάλες κατηγορίες: (α) τις παθητικές μεθόδους όπως: η προβολή βίντεο ή ταινίας, οι διαφάνειες, οι αφίσες, η διάλεξη, (β) τις εκπαιδευτικές μεθόδους, όπως τα ερωτηματολόγια, οι συνεντεύξεις, η συμμετοχική παρατήρηση όπου ο δάσκαλος εμπλέκεται σε όλες τις δραστηριότητες και συλλέγει πληροφορίες που απορρέουν από τη μη λεκτική συμπεριφορά, το γράψιμο ιστορίας, την ομαδική παρουσίαση θέματος και (γ) τις βιωματικές μεθόδους που περιλαμβάνουν προσεγγίσεις συναισθηματικού τύπου με κύριο στόχο την ενίσχυση της αυτοεκτίμησης του μαθητή, τη βελτίωση των διαπροσωπικών σχέσεων, τη δημιουργία κλίματος αποδοχής και αμοιβαίας εμπιστοσύνης, την καλλιέργεια της ενσυναίσθησης των μαθητών.³⁶⁴

Όλες οι παρεμβάσεις είναι δυνατό να προκαλέσουν αλλαγή στη συμπεριφορά με κάποιο τρόπο. Είναι γεγονός ότι οι μαθητές που εμπλέκονται με ενεργό τρόπο με το υλικό (το οποίο πρόκειται να μάθουν) είναι πιο πιθανό να ανακαλούν πληροφορίες. Αυτό γίνεται περισσότερο όταν οι μαθητές είναι γνωστικά ενεργοί. Μια προσέγγιση στοχευμένη μόνο στο «προβληματικό» παιδί ή την οικογένεια δε συνάδει με τον πολυπαραγοντικό χαρακτήρα της βίαιης συμπεριφοράς. Επιπλέον, δεν πρέπει να θεωρούνται μόνο τα άτομα ως φορείς της βίας, καταφεύγοντας αποκλειστικά σε παρεμβάσεις όπως η ψυχοθεραπεία, η εκπαίδευση, η συμβουλευτική, αλλά είναι ουσιαστικό να στοχεύουμε στα ευρύτερα δίκτυα όπου είναι ενσωματωμένη αυτή η συμπεριφορά. Η στείρα προσήλωση σε ατομικά βιολογικά χαρακτηριστικά ή δυσλειτουργίες έχει αποδειχθεί εξίσου αναποτελεσματική προσέγγιση.³⁶⁵

³⁶³ Knox, L. (2002). 'Connecting the Dots to Prevent Youth Violence'. *American Medical Association*. Southern California, 99.

³⁶⁴ Σώκου, Κ. (1999). *Οδηγός Αγωγής και Προαγωγής της Υγείας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

³⁶⁵ Astor, R. A., Vargas, L. A., O'Neal Pitner, R., Meyer, H. A. (1999). 'School violence: Research, theory, and practice'. *Youth violence: Current research and recent practice innovations*. Washington, DC: NASW Press, 139- 171.

3.1. Επίπεδα πρόληψης

Η πρόληψη και αντιμετώπιση της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία, όπως και όλων των μορφών βίας διενεργείται σε τρία στάδια. Έτσι διακρίνουμε ανάμεσα στην πρωτογενή πρόληψη, τη δευτερογενή πρόληψη και την τριτογενή πρόληψη.

Το στάδιο της *πρωτογενούς πρόληψης* στόχο έχει να προλάβει την ενδεχόμενη εκδήλωση κάποιας μορφής βίαιης συμπεριφοράς προς τον/ την σύντροφο.³⁶⁶ Η πρωτογενής πρόληψη περιλαμβάνει τη λήψη οποιουδήποτε μέτρου για την προστασία κάθε ατόμου από πιθανή εμπειρία κακοποίησης καθώς οποιοδήποτε άτομο αποτελεί εν δυνάμει θύμα κακοποίησης, ώστε να ελαχιστοποιηθούν οι πιθανότητες βίωσης εμπειριών κακοποίησης στη ζωή του.³⁶⁷ Στον τομέα της πρωτογενούς πρόληψης έχουν δοκιμαστεί με επιτυχία προγράμματα με βραχυπρόθεσμους και μακροπρόθεσμους στόχους. Είναι απαραίτητη η ύπαρξη πρωτογενούς πρόληψης κυρίως στις σχολικές μονάδες, έτσι ώστε τα παιδιά (μελλοντικοί δράστες ή θύματα) να μάθουν από μικρή ηλικία να αναγνωρίζουν τη συντροφική κακοποίηση και τα σημάδια της.

Η *δευτερογενής πρόληψη* επιδιώκει να ματαιώσει την εμφάνιση της συμπεριφοράς κακοποίησης. Η δευτερογενής πρόληψη περιλαμβάνει οποιοδήποτε πρόγραμμα απευθύνεται σε άτομα ή ομάδα ατόμων που προέρχονται από περιβάλλον υψηλού κινδύνου³⁶⁸ και κάθε μέτρο που λαμβάνεται για αυτά με σκοπό να προληφθεί η κακοποίηση.³⁶⁹

Τέλος, η *τριτογενής πρόληψη* μειώνει την επίδραση της βίας των συντρόφων διαμέσου προγραμμάτων και παρεμβάσεων που προλαμβάνουν την επαναλαμβανόμενη βίαιη συμπεριφορά ή την περαιτέρω συμπεριφορά κακοποίησης. Η τριτογενής πρόληψη συμπεριλαμβάνει οποιοδήποτε πρόγραμμα ασχολείται με τα θύματα μετά από περιστατικά κακοποίησης με κύριο σκοπό να προληφθεί η επανάληψή τους.³⁷⁰

³⁶⁶ Hage, S. (2000). 'The Role of Counselling Psychology in Preventing Male Violence Against Female Intimates'. *The Counselling Psychologist*, 28 : 6, 797- 828.

³⁶⁷ Χατζηφωτίου, Σ. (2005). *Ενδοοικογενειακή Βία κατά των γυναικών και των παιδιών. Διαπιστώσεις και προκλήσεις για την Κοινωνική Εργασία*, Θεσσαλονίκη: Τζιόλας, σ. 85.

³⁶⁸ Για παράδειγμα, η κατηγορία των δραστών που έχουν εκδηλώσει βίαιη συμπεριφορά κατά των συντρόφων τους θεωρούνται έτσι ως ομάδα υψηλού κινδύνου.

³⁶⁹ Χατζηφωτίου, Σ. (2005), όπ. πρ.

³⁷⁰ Χατζηφωτίου, Σ. (2005), όπ. πρ.

3.2. Κατηγοριοποίηση παρεμβάσεων και στρατηγικών πρόληψης

Η πληθώρα των διαθέσιμων παρεμβάσεων πρόληψης της βίας δημιούργησε και την ανάγκη κωδικοποίησης των χαρακτηριστικών που οφείλει να έχει μια τέτοια παρέμβαση ώστε να έχει και αντίστοιχες πιθανότητες επιτυχίας.³⁷¹ Κάθε πρόγραμμα πρόληψης και κάθε προσπάθεια παρέμβασης για την αντιμετώπιση κάποιου κοινωνικού ζητήματος επιδιώκει να επιτύχει και την επιθυμητή αλλαγή στον πληθυσμό στον οποίο απευθύνεται.

Έχει διατυπωθεί η άποψη ότι οι επιτυχημένες παρεμβάσεις πρόληψης δεν έχουν περιορισμένο πληθυσμό- στόχο αλλά περισσότερο εστιάζουν στο γενικό σύνολο, την κοινότητα, επιδιώκοντας την κοινωνική αλλαγή, η οποία είναι και η πιο μακροπρόθεσμη. Τα επίπεδα παρέμβασης κατηγοριοποιούνται ανάλογα με τον πληθυσμό- στόχο που κάθε φορά επιλέγεται και είναι τα εξής:³⁷²

(α) *Καθολικές στρατηγικές (universal strategies)*: είναι οι παρεμβάσεις πρόληψης που απευθύνονται σε όλους τους νέους και στοχεύουν στο γενικό πληθυσμό.³⁷³ Σε αυτό το επίπεδο οι παρεμβάσεις πρέπει να στοχεύουν στην δημιουργία ενός γενικότερου πλαισίου στην τάξη και στο σχολείο, το οποίο μειώνει τις συγκρούσεις, προάγοντας την ακαδημαϊκή, συμπεριφορική και κοινωνική προσαρμογή όλων των μαθητών.

(β) *Επιλεκτικές στρατηγικές (selective strategies)*: αναφέρονται στις παρεμβάσεις που στοχεύουν σε άτομα για τα οποία ο κίνδυνος ανάπτυξης προβλημάτων είναι άνω του μετρίου. Οι παρεμβάσεις σε αυτό το επίπεδο στοχεύουν στη μείωση των παραγόντων κινδύνου και στην ενίσχυση των θετικών επιρροών στη ζωή ενός εφήβου καθώς και στην ενθάρρυνση της επιτυχούς προσαρμογής του νέου σε περιβάλλοντα που ενδεχομένως ενέχουν κινδύνους.

(γ) *Ενδεδειγμένες στρατηγικές (indicated strategies)*: οι παρεμβάσεις αυτές αναφέρονται σε νέους που έχουν εκδηλώσει πολλαπλά προβλήματα, τα οποία αποτελούν συμπτώματα

³⁷¹ Μπέη, Α. (2010). *Μέθοδοι, παράμετροι και αποτελέσματα εφαρμοσμένων προγραμμάτων για την πρόληψη της νεανικής βίας. Προτεινόμενη Παρέμβαση για την Ελλάδα*. Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη, σ. 10.

³⁷² Farmer, T. W., Farmer, E. M., Estell, D. B., Hutchins, C. (2007). 'The Developmental Dynamics of Aggression and the Prevention of School Violence'. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 197-208, Umemoto, K., Baker, C. K., Helm, S., Miao, T. A., Goebert, D. A. (2009). 'Moving Toward Comprehensiveness and Sustainability in a Social Ecological Approach to Youth Violence Prevention: Lessons from the Asian/Pacific Islander Youth Violence Prevention Center'. *American Journal Community Psychology*, 1-12.

³⁷³ Mrazek, P. G., Haggerty, R. J. (1994). *Reducing risks for mental disorders: Frontiers for preventive intervention research*. Washington DC: National Academy Press.

κάποιας διαταραχής. Αυτός ο πληθυσμός χρειάζεται πολύ-επίπεδες παρεμβάσεις για την αντιμετώπιση αυτών των δυσκολιών. Οι επιλεκτικές και οι ενδεδειγμένες στρατηγικές ταυτίζονται, ενώ προστίθενται και οι πολυ-συστημικές στατηγικές (multimodal), οι οποίες άπτονται πολλών μορφών, συμμετεχόντων και περιβαλλόντων. Κύριο χαρακτηριστικό τους είναι η πολλαπλότητα των μεθοδολογικών τους εργαλείων (π.χ. μπορεί να υπάρχουν ταυτόχρονα συμβουλευτικές συνεδρίες, εκπαίδευση γονέων, εκπαιδευτικές ενότητες στο σχολείο κ.ά.).³⁷⁴

3.3. Προγράμματα πρόληψης στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα υπήρξαν κάποιες σημαντικές πρωτοβουλίες στην πρόληψη της βίας των νέων. Οι παρεμβάσεις αυτές δε σχεδιάστηκαν για την πρόληψη της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων συγκεκριμένα, αλλά για τη βία των εφήβων και των νέων γενικότερα. Όπως υποστηρίζουν αρκετά εγχειρίδια μεθοδολογίας, αφού κάθε πρόγραμμα οφείλει να απαντά σε τοπικά προβλήματα και ανάγκες, κάθε παρέμβαση οφείλει να είναι λίγο διαφορετική από τις υπόλοιπες αφού διαφορετικές είναι και οι εκάστοτε συνθήκες, άνθρωποι και περιβάλλοντα.³⁷⁵

(α) *Πρόγραμμα Safeland*. Το συγκεκριμένο πρόγραμμα «για την Πρόληψη και Καταπολέμηση της Παραβατικότητας» υλοποιήθηκε το 2008 σε σχολεία στη Θεσσαλονίκη. Στόχος του ήταν η ενημέρωση για τις τρέχουσες πρωτοβουλίες πρόληψης της εγκληματικότητας που απευθύνονται σε όλους τους πολίτες, η διάδοση καλών πρακτικών και η υπάρχουσα εμπειρία μεταξύ των εταίρων. Απώτερος στόχος ήταν η ανάπτυξη ενός εργαλείου πρόληψης μέσω ενός ευρύτερου δικτύου δράσης για τη δημιουργία «ασφαλών σχολείων» με σκοπό την πρόληψη και την αντιμετώπιση της βίας των παιδιών στο χώρο του σχολείου και της εξάρτησης από τα ναρκωτικά μέσα στο πλαίσιο μιας «εικονικής πόλης».³⁷⁶

³⁷⁴ Wilson, S. J., Lipsey, M. W. (2005). *The Effectiveness of School-Based Violence Prevention Programs for Reducing Disruptive and Aggressive Behavior*. TN: Vanderbilt University, Center for Evaluation Research and Methodology Institute for Public Policy Studies.

www.ec.europa.eu/youth. (2010). Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς: (<http://www.neagenia.gr/frontoffice/portal.asp?cpage=NODE&cnode=45> 30/10/17).

³⁷⁵ Umemoto, K., Baker, C. K., Helm, S., Miao, T.-A., Goebert, D. A. (2009). όπ. πρ.

³⁷⁶ Κυριακίδου, Μ., Βασσάρα, Μ. (2009). Έρευνα SafeLand: Το όραμα του Δήμου Συκεών για έναν Ασφαλή Τόπο. <https://dspace.lib.uom.gr/bitstream/2159/14353/6/BeiAnnaMsc2010.pdf> (30/10/17)

(β) *Πρόγραμμα Peer mediators*. Πρόκειται για ένα πρωτότυπο για τα ελληνικά δεδομένα πρόγραμμα που εφαρμόστηκε στο 2ο Γυμνάσιο Ασπρόπυργου.³⁷⁷ Με την έννοια «διαμεσολάβηση» ορίζεται μια διαδικασία, όπου μαθητές της ίδιας ηλικίας διευκολύνουν την επίλυση συγκρούσεων μεταξύ δυο ατόμων ή ομάδων. Η διαδικασία αυτή έχει αποδειχθεί αποτελεσματική στην αλλαγή του τρόπου που οι μαθητές κατανοούν και επιλύουν τις συγκρούσεις στη ζωή τους.³⁷⁸ Τα είδη των προβλημάτων που αντιμετωπίζονται είναι οι φήμες και τα κουτσομπολιά, προβλήματα στις σχέσεις, παρενόχληση, φυλετικός ή κοινωνικός ρατσισμός, καβγάδες και τσακωμοί, βανδαλισμός, εκφοβισμός μέσα ή έξω από την τάξη. Για πιο σοβαρά ζητήματα, απαιτείται εξωτερική παραπομπή στις ανάλογες υπηρεσίες.³⁷⁹

(γ) *Πρόγραμμα Bullying*. Το πρόγραμμα αυτό αφορούσε μια πρωτοβουλία για την αντιμετώπιση της ενδοσχολικής βίας και του εκφοβισμού.³⁸⁰ Σκοπός του προγράμματος ήταν η μελέτη, η πρόληψη και η αντιμετώπιση του εκφοβισμού και της βίας σε σχολεία της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης.³⁸¹

³⁷⁷ Γιαννάτου, Α. (2009). Μέθοδος για την πρόληψη της βίας από μαθητές του σχολείου. <https://www.eduportal.gr/bia-sxoleio/> (30/10/17)

³⁷⁸ Ως πλεονέκτημα της διαμεσολάβησης είναι ότι με την αποφυγή της τιμωρίας αποφεύγονται νέες συγκρούσεις και οι μαθητές μαθαίνουν να αναζητούν περισσότερο τις ευθύνες στον εαυτό τους, αυξάνοντας την υπευθυνότητά τους. Παράλληλα άλλο ένα πλεονεκτήμα του προγράμματος είναι ότι μειώθηκαν οι τιμωρίες και υπήρξε ελάφρυνση των διδασκόντων από το βάρος της επιβολής τιμωριών, λιγότερη βία, αύξηση της υπευθυνότητας των παιδιών, βελτίωση της επικοινωνίας και της ικανότητας επίλυσης προβλημάτων.

³⁷⁹ Οι μεσολαβητές κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς 2008-2009 έφεραν με επιτυχία σε πέρας 16 υποθέσεις συμμαθητών τους, που αφορούσαν συγκρούσεις, φιλονικίες, φήμες και περιθωριοποίηση. Αξιοσημείωτο είναι ότι τα παιδιά και ως μεσολαβητές και ως «δράστες-θύματα» αντιμετώπιζαν τις διαμεσολαβήσεις με μεγάλη σοβαρότητα και τηρούσαν τις συμφωνίες τους σε όλες τις περιπτώσεις. Ως εκ τούτου, όχι μόνο δεν επανέλαβαν τις παραβατικές συμπεριφορές (αντίθετα με ό,τι συμβαίνει όταν τιμωρούνται) αλλά και πολλοί πρώην «εχθροί» έγιναν πολύ καλοί φίλοι. Οι μεσολαβητές με τη σοβαρότητα, τη σεμνότητα και την εχεμύθειά τους κέρδισαν την εμπιστοσύνη των συμμαθητών τους και μετά από 3 χρόνια εφαρμογής του το πρόγραμμα καταξιώνεται όλο και περισσότερο στις συνειδήσεις μαθητών και εκπαιδευτικών (Γιαννάτου, Α. (2009, όπ. πρ.).

³⁸⁰ Τέτοια προγράμματα παρέμβασης μπορούν να βελτιώσουν τις στάσεις, τις γνώσεις και τις αντιλήψεις των μαθητών και των δασκάλων και έτσι να συμβάλλουν στην πρόληψη του φαινομένου του εκφοβισμού. Στο συγκεκριμένο πρόγραμμα η αξιολόγηση των μαθητών και των δασκάλων έδειξε ότι μετά την παρέμβαση οι μαθητές απευθύνονται περισσότερο από πριν σε πρόσωπα του σχολείου και της οικογένειας για υποστήριξη σε περίπτωση εκφοβισμού, ενώ οι δάσκαλοι φαίνεται να επεμβαίνουν περισσότερο από πριν σε περιστατικά βίας.

³⁸¹ Σουμάκη, Σ. (2007). Ένα διακρατικό πρόγραμμα για την αντιμετώπιση της ενδοσχολικής βίας και του εκφοβισμού. Εκπαιδευτικό Δίκτυο Ενημέρωσης. (<http://www.alfavita.gr/typos/typos071230e.php> 30/10/2017).

4. Σύνοψη

Η αξία των προγραμμάτων πρόληψης της βίας έχει διαπιστωθεί ξεκάθαρα. Η εφαρμογή συγκεκριμένων προγραμμάτων πρόληψης είναι δυνατόν να μειώσει την πιθανότητα εκδήλωσης βίαιης συμπεριφοράς και για όσους ήδη εκδηλώνουν τέτοιου τύπου συμπεριφορά, μειώνεται η συχνότητα και η σοβαρότητα του παραπτώματος. Οποιαδήποτε στρατηγική και αν χρησιμοποιηθεί, με όποια μέθοδο ή σε όποιο θεωρητικό υπόβαθρο και να στηριχθεί, οφείλει να ενισχύσει στην οικοδόμηση πολιτισμών που διαμορφώνουν και στηρίζουν συμπεριφορές αντίθετες προς τη βία. Προς αυτό το σκοπό πρέπει να κινούνται όλες οι δυνάμεις της πολιτείας και της κοινότητας, ως μια αδιάρρηκτη ενότητα, με ισχυρά ένστικτα αυτοπροστασίας και ισχυρά κίνητρα για συνοχή, αλληλεγγύη, ανάπτυξη και σεβασμό στα ανθρώπινα δικαιώματα.³⁸²

Στο πλαίσιο αυτό έχει σημειωθεί και η χρησιμότητα δημιουργίας ψυχολογικών υπηρεσιών που να απευθύνονται αποκλειστικά σε παιδιά και εφήβους. Μελετητές αναφέρουν πως υπάρχουν δυο βασικές προσεγγίσεις για την παροχή ψυχολογικών υπηρεσιών στα παιδιά και τους εφήβους.³⁸³ Η πρώτη εστιάζει στις υπηρεσίες που παρέχονται στην κοινότητα ή από ιδιώτες ειδικούς. Σε αυτή την προσέγγιση όμως τονίζεται το γεγονός ότι τα προβλήματα κάθε μαθητή αντιμετωπίζονται μακριά από το χώρο του σχολείου παραμένοντας το σχολείο εκτός της θεραπευτικής διαδικασίας. Αντίθετα, η δεύτερη προσέγγιση αναφέρεται στη δημιουργία ψυχολογικής υπηρεσίας στο χώρο του σχολείου, που θεωρείται το δεύτερο σημαντικότερο πλαίσιο στη ζωή των μαθητών- μετά την οικογένεια- και ως εκ τούτου είναι ιδανικός χώρος εφαρμογής προγραμμάτων παρέμβασης μιας και είναι ο χώρος όπου αρχικά εντοπίζονται πολλά προβλήματα ψυχικής υγείας των παιδιών.³⁸⁴

Σημαντικός χώρος θεωρείται επίσης το γυμνάσιο αφού η εφηβεία είναι μια κρίσιμη περίοδος, όπου οι έφηβοι αρχίζουν να γίνονται όλο και πιο αυτόνομοι στις επιλογές τους, λόγω και της μετάβασής τους σε άλλο σχολικό περιβάλλον. Συνεπώς, στο σχολείο οι εκπαιδευτικοί έχουν πρόσβαση σε μεγάλο αριθμό μαθητών μέσα σε ένα περιβάλλον που έχει τη δυνατότητα να επιφέρει αλλαγές με την εφαρμογή παρεμβατικών

³⁸² Mercy, J. A., Hammond, W. R. (2001). 'Learning to do violence prevention well'. *American Journal of Preventive Medicine*, 20, 1-2.

³⁸³ Knoff, H. M., Batsche, G. M. (1990). 'The place of the school in community mental health services for children: A necessary interdependence'. *The Journal of Behavioral Health Services and Research*, 17:1, 122-130.

³⁸⁴ Χατζηχρήστου, Γ. Χ. (2004). *Εισαγωγή στη Σχολική Ψυχολογία*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

προγραμμάτων. Αν και σε ένα γενικότερο πλαίσιο έχει αναγνωριστεί η χρησιμότητα της συνεργασίας σχολείου – κοινότητας,³⁸⁵ υπάρχουν αντιρρήσεις και ανησυχίες από άλλους μελετητές για την παροχή ψυχολογικών υπηρεσιών και προγραμμάτων στο χώρο του σχολείου, χωρίς ουσιαστική συνεργασία και ενσωμάτωση. Τέλος, μεγάλη έμφαση έχει δοθεί ήδη από τις πρώτες μελέτες στη μεγάλη σημασία που κατέχει ο σχεδιασμός και η εφαρμογή προγραμμάτων πρόληψης στις σχολικές μονάδες από εξειδικευμένα πανεπιστημιακά κέντρα και ιδρύματα σε συνεργασία με τα σχολεία.³⁸⁶

³⁸⁵ Adelman, H. S., Taylor, L. (1998). "Reframing mental health in schools and expanding school reform." *Educational Psychologist*, 33: 4, 135- 152.

³⁸⁶ Holtzman, W. H. (1992). *School of the future*. Hogg Foundation for Mental Health.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΥ ΜΕΡΟΥΣ

Η συνθετική μελέτη της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία αναδεικνύει τις μορφές της βίας, τα χαρακτηριστικά της βίας, τη συχνότητα εμφάνισής της, τη διαφοροποίηση των φύλων αναφορικά με τις μορφές βίας που χρησιμοποιούν ενώ τα ερευνητικά δεδομένα σκιαγραφούν το φαινόμενο της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων και προβαίνουν στην ερμηνεία του. Ωστόσο τα γενικά συμπεράσματα από τις έρευνες τοποθετούνται σε τρεις άξονες: α) στον άξονα που αφορά στα χαρακτηριστικά της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων, β) στον άξονα που αφορά την εμπειρική διερεύνηση του φαινομένου της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία και γ) στον άξονα που αφορά στις παρεμβάσεις και την πρόληψη του φαινομένου της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία.

A. Χαρακτηριστικά της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία

Είναι προφανές ότι η εφηβεία είναι η περίοδος της κοινωνικοποίησης και της δημιουργίας της προσωπικότητας του ατόμου. Έτσι, αν σε αυτή την πολύ σημαντική περίοδο για τη ζωή του ατόμου υπάρξουν περιστατικά βίας, αυτά γίνονται αισθητά με πολύ σοβαρές συνέπειες για τον έφηβο, τόσο για τη σωματική και συναισθηματική του υγεία όσο και για την ανάπτυξη της προσωπικότητάς του. Εξίσου σημαντική επιρροή έχουν και για τον κοινωνικό του περίγυρο.

Οι μορφές που παρατηρούνται στη βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων κατά την εφηβική περίοδο διαφοροποιούνται από αυτές που παρατηρούνται στις σχέσεις μεταξύ ενηλίκων. Στους ενήλικες έχουν καταγραφεί κυρίως οι εξής μορφές: η ψυχολογική και λεκτική βία, η σωματική, η σεξουαλική και η οικονομική. Μεταξύ των εφήβων παρατηρούνται η ψυχολογική και λεκτική βία και πιο σπάνια η σωματική και η σεξουαλική βία. Αναφορικά με τις αιτίες εμφάνισης διερευνήθηκαν οι ατομικοί παράγοντες και οι κοινωνιο-ψυχολογικοί, ενώ πολύ σημαντικό στοιχείο στην εμφάνιση της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων είναι η έλλειψη εμπειρίας στις σχέσεις που κάνει την ηλικιακή ομάδα των εφήβων και των νεαρών ενηλίκων αρκετά ευάλωτη. Αυτό διαφαίνεται χαρακτηριστικά και από τις περιπτώσεις που περιγράφονται στη

βιβλιογραφία αναφορικά με την πίεση που δέχονται από το περιβάλλον των συνομηλίκων τους οι έφηβοι να συνάψουν σχέσεις, σε συνδυασμό με τις μη ρεαλιστικές πεποιθήσεις, καθώς συχνά οι έφηβες- κυρίως- συγγέουν τα ενδεικτικά προειδοποιητικά σημάδια μιας βίαιης σχέσης, όπως είναι η ζήλεια και η κτητικότητα, με ρομαντικές χειρονομίες και ενδείξεις αγάπης και αφοσίωσης του συντρόφου τους. Συχνά μπορεί τα αγόρια αισθάνονται την πίεση να ελέγχουν τις συντρόφους τους και γίνονται επιθετικά ως απόδειξη του ανδρισμού τους.

Πολύ ενδιαφέρον σε αυτό το σημείο είναι το γεγονός της ανάπτυξης της τεχνολογίας καθώς με τη χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης (social media) και τη χρήση κινητών τηλεφώνων δημιουργούνται νέες μορφές βίας και παρενόχλησης στον κυβερνοχώρο. Ο εκφοβισμός στον κυβερνοχώρο (cyber bullying), η ηλεκτρονική επιθετικότητα (electronic aggression), η επαναλαμβανόμενη ανεπιθύμητη παρακολούθηση (stalking), η επαναλαμβανόμενη ανεπιθύμητη ηλεκτρονική παρακολούθηση (cyber stalking), η αποστολή ή λήψη μηνυμάτων ή εικόνων με ερωτικό περιεχόμενο (sexting) είναι μερικές συμπεριφορές που τοποθετούνται ως νέες μορφές παρενόχλησης και βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων. Στο πλαίσιο αυτό καθίστανται ουσιώδη τόσο η σημασία της ανάπτυξης της τεχνολογίας με όλα τα θετικά αλλά και τα αρνητικά που απορρέουν από αυτήν όσο και οι παράγοντες που οδηγούν τους εφήβους στη χρήση νέων μορφών βίας μέσω της τεχνολογίας.

B. Ερευνητική διερεύνηση του φαινομένου της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία

Από τη σκιαγράφηση της ερευνητικής βιβλιογραφίας σε εθνικό επίπεδο παρατηρούμε ότι και στη χώρα μας έχουν πραγματοποιηθεί κάποιες έρευνες στάσεων σχετικά με τις απόψεις των εφήβων και των νέων για τη βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων. Πολύ ενδιαφέρουσα είναι η μελέτη του φαινομένου της βίας στο διαδίκτυο και των διαφόρων μορφών της, καθώς τα ευρήματα όσων ερευνών έχουν εκπονηθεί συνδέουν τη βία αυτή στον "ηλεκτρονικό κόσμο" με συνέπειες για τη ζωή των εφήβων, για τη συναισθηματική τους υγεία, τις σχέσεις τους και τις επαφές με τον κοινωνικό περίγυρό τους.

Στο πλαίσιο των θεωρητικών προσεγγίσεων αλλά και από την επισκόπηση των εμπειρικών μελετών για τη βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία αναδύονται ζητήματα σχετικά με τη χρήση της μεθοδολογίας, καθώς διαφαίνεται ότι το μεγαλύτερο μέρος αυτών των μελετών αφορά έρευνες στάσεων μέσω ερωτηματολογίων. Οι

μεθοδολογικές δυσχέρειες και οι περιορισμοί των ερευνών αναφέρονται στη βιβλιογραφία με τις περισσότερες μελέτες να αφορούν έρευνες στάσεων ή τηλεφωνικές έρευνες, ενώ απουσιάζει η χρήση ποιοτικών μεθόδων ανάλυσης. Ωστόσο η περιορισμένη βιβλιογραφία στο θέμα δίνει μερικώς την εικόνα του φαινομένου της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στους εφήβους. Ως εκ τούτου, κρίνεται απαραίτητη η περαιτέρω εκπόνηση όχι μόνο ποσοτικών μελετών, αλλά και η πραγματοποίηση ποιοτικών μελετών (όπως αυτό-αναφορικές μελέτες, συνεντεύξεις, ομάδες εστίασης, αφηγήσεις κ.λπ.) μικρότερης και μεγαλύτερης κλίμακας. Σε αυτό το πλαίσιο μελέτης και ανάλυσης θα προσδιοριστούν καλύτερα τα αίτια, οι παράγοντες εμφάνισης του φαινομένου καθώς και οι συνέπειες της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία, ενώ παράλληλα θα εμπλουτιστεί η μελέτη του φαινομένου και με ποιοτικά χαρακτηριστικά.

Γ. Παρεμβάσεις και πρόληψη του φαινομένου της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία

Στο πεδίο των παρεμβάσεων για την πρόληψη του φαινομένου διαπιστώνουμε ότι:

α) Οι παρεμβάσεις είναι πολύ περιορισμένες, σχετίζονται με την πρωτογενή πρόληψη και αφορούν κυρίως τη βία μεταξύ των μαθητών και το σχολικό εκφοβισμό και δεν επικεντρώνονται τόσο στη βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία.

β) Κρίνεται απαραίτητος ο στρατηγικός σχεδιασμός προγραμμάτων παρέμβασης όχι μόνο σε πρωτογενές επίπεδο αλλά και σε δευτερογενές και τριτογενές επίπεδο παρέμβασης. Παράλληλα πρέπει να περιλαμβάνεται η άρτια ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών, ώστε να αναγνωρίζουν τέτοιες μορφές βίας μεταξύ των μαθητών αλλά και η ενημέρωση και η καθοδήγηση των γονιών. Η στρατηγική αυτή θα ενισχύσει την έγκαιρη και αποτελεσματική πρόληψη του φαινομένου της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία. Οι παρεμβάσεις που είναι σχεδιασμένες για το γενικότερο πληθυσμό και όχι για μια ομάδα- στόχο είναι πολύ πιθανό να επιφέρουν μια κοινωνική αλλαγή, μια αλλαγή στάσεων και αντιλήψεων του συνολικού πληθυσμού με μακροπρόθεσμα αποτελέσματα.

Από την ενδελεχή επισκόπηση της βιβλιογραφίας και των ερευνητικών δεδομένων που άπτονται του θέματος διαπιστώθηκε ότι το θέμα έχει προσεγγιστεί μεθοδολογικά κυρίως με τη χρήση ποσοτικών εργαλείων μέτρησης, με χρήση ερωτηματολογίων, με έρευνες στάσεων μαθητών σε σχολεία, τηλεφωνικές έρευνες κ.λπ. Η χρήση των

ποσοτικών μεθόδων μέτρησης στοχεύει στη μέτρηση του αριθμού των θυμάτων και των δραστών, το είδος της βίας, τη συχνότητά της, τα χαρακτηριστικά των δραστών, την επιρροή των συνομηλίκων και πλήθος άλλων ζητημάτων που αφορούν την ερμηνεία και κατανόηση του φαινομένου και εντέλει την εξαγωγή αποτελεσμάτων δίνοντας απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα που τίθενται κάθε φορά.

Ωστόσο, οι κοινωνικές επιστήμες έχοντας ως αντικείμενο μελέτης τον άνθρωπο μέσα σε μια ομάδα καθώς και τις σχέσεις που αναπτύσσονται μέσα σε αυτήν, αλλά και τη μελέτη της κοινωνικής πραγματικότητας γενικότερα, αναγνωρίζουν και «κατανοούν» το άτομο περισσότερο από τα λεγόμενά του. Τα γλωσσικά σύμβολα που χρησιμοποιεί κάποιος για να εκφράσει μια κατάσταση, για να αφηγηθεί ένα γεγονός, μια ιστορία, είναι μοναδικά προσδίδοντας το δικό του υποκειμενικό στοιχείο, τις προσωπικές του σκέψεις, την κατανόηση της δικής του κοινωνικής πραγματικότητας αλλά και την κατασκευή των νοημάτων που προσδίδει στη ζωή του. Το βίωμα ενός ανθρώπου μεταφέρεται μέσω της επικοινωνίας, του γλωσσικού κώδικα, της έκφρασης των σκέψεων και συναισθημάτων του. Σαφώς αυτή η αναγνώριση του άλλου μπορεί να επιτευχθεί με τη χρήση τεχνικών ποιοτικής έρευνας.

Υπό αυτό το πρίσμα και κατόπιν μελέτης της θεωρητικής αλλά και εμπειρικής διερεύνησης του φαινομένου της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία, καταλήξαμε στη χρήση της αφηγηματικής μεθόδου. Η απόφαση αυτή προέκυψε από την ανάγκη να μελετηθεί εις βάθος το θέμα, να δοθεί έμφαση στο βίωμα των εφήβων διερευνώντας την ερμηνεία και τη σημασία που δίνουν οι έφηβοι στο φαινόμενο της βίας, τις πεποιθήσεις τους, τις σκέψεις και τις αναφορές τους μέσα από την ανάλυση των λόγων τους και της έκφρασης των συναισθημάτων τους. Καθώς η αφηγηματική μέθοδος μας επιτρέπει να ανασυγκροτήσουμε την αλληλεξάρτηση της ατομικής εμπειρίας με το συλλογικό πλαίσιο. Συνεπώς ο στόχος της μεθόδου αυτής δεν είναι μόνο να κατανοήσει μεμονωμένες περιπτώσεις- μελετώντας ατομικές εμπειρίες ζωής-, αλλά και να κατανοήσει την κοινωνική πραγματικότητα καθώς και την αλληλεξάρτηση ανάμεσα στην κοινωνία και τη βιωμένη εμπειρία, εξετάζοντας τις εμπειρίες που προηγούνται και έπονται του υπό συζήτηση φαινομένου και τη σειρά με την οποία αυτές συνέβησαν. Για το λόγο αυτό η παροντική οπτική του αφηγητή διέπει την επιλογή των αναμνήσεων, τη χρονολογική και θεματική σύνδεση των αναμνήσεων και τον τύπο της αναπαράστασης των ανακαλούμενων στη μνήμη εμπειριών. Συνεπώς η ερμηνευτική αναθεώρηση του

παρελθόντος και ο τρόπος παρουσίασης της αφήγησης συγκροτούνται μέσα από τη διαλεκτική του ατομικού και του κοινωνικού.

Σκοπός λοιπόν της παρούσας μελέτης είναι η μελέτη του βιώματος της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία με τη χρήση της αφηγηματικής μεθόδου. Αρχικά, η επιλογή αυτής της μεθόδου προσδίδει βάθος στη μελέτη. Οι έφηβοι που συμμετέχουν μέσω της δικής του ψυχικής κατάστασης παρέχοντας πληροφορίες, αποκαλύπτουν συναισθήματα και πτυχές των ερωτικών τους σχέσεων με έναν τρόπο αρκετά υποκειμενικό. Όμως οι λέξεις που χρησιμοποιούν, η εκφορά του λόγου τους και η έκφραση των συναισθημάτων τους είναι πολύ σημαντική ερμηνευτικά διότι αποτελούν την προσωπική αλήθεια του καθενός και την προσωπική ερμηνεία των γεγονότων. Καθώς τα δομικά στοιχεία του υποκειμενικού κόσμου των ατόμων από όπου αντλείται το υλικό των αφηγήσεων είναι οι συναισθηματικά φορτισμένες εμπειρίες και τα κοινωνικά αναφορικά τους στοιχεία, με την ανάλυση των λόγων τους αναδεικνύεται τόσο μια κοινωνική έκφραση όσο και η δομή της ατομικής συνείδησης.³⁸⁷ Περαιτέρω έργο της ερευνήτριας είναι η προσπάθεια να συλλάβει, να κατανοήσει και να ερμηνεύσει τα λεγόμενα των αφηγητών με κοινωνιολογικούς όρους, με απώτερο στόχο τη σύνδεση της υποκειμενικής αλήθειας με την αντιμενική διάσταση της πραγματικότητας.

Κρίνοντας χρήσιμη και ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα τη χρήση της αφηγηματικής μεθόδου ανάμεσα στην πληθώρα χρήσης ποσοτικών μετρήσεων, παρόλες τις μεθοδολογικές δυσχέρειες- που όμως ενυπάρχουν σε οποιαδήποτε επιλογή μεθόδου- εκτιμούμε ότι η παρούσα μελέτη συμβάλει στον επιστημονικό διάλογο, δίνοντας έμφαση στο προσωπικό βίωμα, τα συναισθήματα των αφηγητών, τις σκέψεις τους, διερευνώντας και παράλληλα αναλύοντας το ζήτημα με ποιοτικούς όρους και ποιοτικά χαρακτηριστικά.

³⁸⁷ Zavalloni, M. (1993). 'Identity and Hyperidentities. The Representational Foundation of Self and Culture'. *Papers on Social Representations*, 2: 3, 218-235.

ΜΕΡΟΣ Β: ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΗΣ ΒΙΑΣ ΜΕΤΑΞΥ ΕΡΩΤΙΚΩΝ ΣΥΝΤΡΟΦΩΝ ΣΤΗΝ ΕΦΗΒΕΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ- ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ

1. Εισαγωγή

Οι κοινωνικές επιστήμες έχουν ως αντικείμενο τη μελέτη της κοινωνικής ζωής μέσα σε μια συγκεκριμένη ομάδα ατόμων, θέτοντας την ανθρώπινη συμπεριφορά ως απόρροια και ως επακόλουθο της επικοινωνίας και της αλληλεπίδρασης των ατόμων ως καταγραφή του περιβάλλοντος κόσμου και ως απάντηση σε ό, τι αυτός υπαγορεύει. Έτσι μια κοινή πραγματικότητα -παγιωμένη πάνω από τη βούληση των ανθρώπων- αποτελεί τον άξονα και ορίζει το πλαίσιο κάθε ατομικής πράξης, που φέρει τόσο προσωπικά όσο και κοινωνικά χαρακτηριστικά.³⁸⁸ Στο πλαίσιο αυτό μελετώνται οι σχέσεις οι οποίες αναπτύσσονται ανάμεσα στα άτομα και τις ομάδες, καθώς και οι πρακτικές που χρησιμοποιούν οι άνθρωποι για να διαχειριστούν τα προβλήματα της καθημερινής ζωής.³⁸⁹

Η κοινωνιολογική έρευνα αποτελεί προσπάθεια κατανοητικής αναπαράστασης της κοινωνικής πραγματικότητας με την εφαρμογή συστηματικών μεθόδων συλλογής και ανάλυσης εμπειρικών στοιχείων. Βασικός στόχος της κοινωνιολογικής έρευνας, ανεξάρτητα από τη μέθοδο που εφαρμόζεται, είναι η σύνδεση του εμπειρικού υλικού που συλλέγεται με τις θεωρητικές ιδέες για το κοινωνικό γίγνεσθαι.³⁹⁰ Σε ένα άλλο επίπεδο οι κοινωνικές αναπαραστάσεις που κατασκευάζονται είναι εδραιωμένες ακριβώς σε αυτή τη διαπλοκή εμπειρικών δεδομένων και θεωρίας μέσω των ερευνητικών μεθόδων που

³⁸⁸Λυδάκη, Α. (2001). *Ποιοτικές Μέθοδοι της Κοινωνικής Έρευνας*, Αθήνα, Καστανιώτης, σ.17-18.

³⁸⁹ Ένας κοινωνικός επιστήμονας για να αρθρώσει λόγο όσον αφορά την κοινωνική πραγματικότητα, απαιτείται να έχει μια εποπτεία, μια συνθεώρηση των παγιωμένων δομών του συστήματος και του τρόπου με τον οποίο αυτές προσλαμβάνονται και ερμηνεύονται. Η επιλογή της μεθόδου με τις αντίστοιχες τεχνικές και τα ανάλογα εργαλεία και η ποσοτική ή ποιοτική ανάλυση των δεδομένων, καταδεικνύει και τη σχέση του ερευνητή με το αντικείμενο που διερευνά (Λυδάκη, Α. (2001), όπ. πρ).

³⁹⁰Κυριαζή, Ν. (2006). *Η Κοινωνιολογική Έρευνα. Κριτική Επισκόπηση των Μεθόδων και των Τεχνικών*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, σ.17.

εφαρμόζονται. Αναμφισβήτητα η κοινωνιολογική επιστήμη διέπεται από πλουραλισμό, ο οποίος αναδεικνύεται από την ποικιλία των θεωρήσεων και των μεθόδων.

Πράγματι οι κοινωνιολόγοι στην προσπάθειά τους να ερευνήσουν την κοινωνική πραγματικότητα χρησιμοποιούν περισσότερες από μια μεθόδους. Ο βασικός διαχωρισμός αφορά τις ποσοτικές και τις ποιοτικές μεθόδους, καθώς οι ποσοτικές προηγούνται χρονικά και αφορούν μεθόδους δειγματοληψίας και συλλογής στοιχείων μέσω της χρήσης ερωτηματολογίων, συνεντεύξεων, πειραμάτων κλπ. Από την άλλη πλευρά οι ποιοτικές μέθοδοι περιλαμβάνουν την ιστορική-συγκριτική ανάλυση, τη συμμετοχική παρατήρηση³⁹¹, την παρατήρηση με ερωτηματολόγια, την ανάλυση περιεχομένου, τη συνέντευξη, την εθνομεθοδολογία κ.λπ.³⁹²

Ο Burgess (1929), από τους πρωτοπόρους στη χρήση της επιτόπιας έρευνας, ισχυριζόταν ότι τα αντικείμενα της κοινωνικής έρευνας, δηλαδή οι άνθρωποι, οι κοινωνικές ομάδες και οι κοινωνικοί θεσμοί θα πρέπει να μελετώνται στο εργαστήριο της ζωής.³⁹³ Περισσότερο σημαντικό όμως είναι ότι η παρατήρηση, όπως όλες οι μέθοδοι που εντάσσονται στην κατηγορία ποιοτικών μεθόδων, εφαρμόζεται όταν η έρευνα έχει στόχο τη μελέτη σε βάθος των κοινωνικών φαινομένων. Η παρατήρηση είναι η κατάλληλη μέθοδος όταν θέλουμε να εξετάσουμε τα πράγματα από την πλευρά των υποκειμένων, να τοποθετήσουμε τον εαυτό μας στη θέση τους και να διαπιστώσουμε τη σημασία και το νόημα που δίνουν σε συγκεκριμένες καταστάσεις και γεγονότα.³⁹⁴

Οι ποιοτικές μέθοδοι στοχεύουν στην αποκάλυψη σχέσεων ή συσχετίσεων ανάμεσα σε κοινωνικά υποκείμενα και κοινωνικές ομάδες, στην περιγραφή, ανάλυση και κατανόηση κοινωνικών διαδικασιών, στη διατύπωση ή αναδιατύπωση υποθέσεων και θεωρητικών θέσεων για το κοινωνικό γίνεσθαι και τη διακρίβωση κοινωνικών σχέσεων,

³⁹¹ Η συμμετοχική παρατήρηση είναι η μέθοδος που έχει ταυτιστεί περισσότερο με την ποιοτική έρευνα. Με τη μέθοδο αυτή τα κοινωνικά φαινόμενα μελετώνται καθώς διαδραματίζονται στο φυσικό τους περιβάλλον.

³⁹² Λαμπίρη-Δημάκη, Ι. (1990). *Η Κοινωνιολογία και η Μεθοδολογία της*. Αθήνα-Κομοτηνή, Σάκκουλας, σελ.50.

³⁹³ Burgess, E. W. (1929). 'Basic social data', in T.V. Smith και L.D. White (eds), *An Experiment in Social Science Research*, Chicago: The University of Chicago Press, p.47.

³⁹⁴ Δεν θα μπορούσε να μείνει απαρατήρητο το γεγονός, ότι στο πρόσφατο παρελθόν, η εμπειρική έρευνα, δηλαδή η παρατήρηση και η μέτρηση των κοινωνικών φαινομένων. Συγχρόνως όμως κερδίζει κάποιο έδαφος η κριτική των παραδοσιακών μετρήσεων των κοινωνικών δεδομένων από ένα τουλάχιστον μέτωπο: από την επηρεασμένη από τη φαινομενολογία, εθνομεθοδολογία και την έμφαση που αυτή δίνει στο πρόβλημα του νοήματος που έχει για τον ερευνώμενο αλλά και τον ερευνητή η εκάστοτε κοινωνική πραγματικότητα και την αναζήτηση μιας νέας ερευνητικής στρατηγικής για τη μελέτη των κοινωνικών σχέσεων (Κυριαζή Ν., όπ. π., (2006), σ. 245-246).

θέσεων και ρόλων. Η ποιοτική έρευνα στοχεύει στην περιγραφή, ανάλυση, ερμηνεία και κατανόηση κοινωνικών φαινομένων, καταστάσεων και ομάδων απαντώντας κυρίως στα ερωτήματα «πώς» και «γιατί».³⁹⁵

Σε μεθοδολογικό επίπεδο η συζήτηση που διεξάγεται για τη χρήση των ποσοτικών ή ποιοτικών μεθόδων ανάλυσης εξακολουθεί να έχει μεγάλο ενδιαφέρον και είναι πλούσια σε προτάσεις και νέες θεωρήσεις. Είναι σημαντικό να σημειωθεί πως όσο κι αν η γλώσσα των αριθμών είναι απαραίτητη και ισχυρή στην τεκμηρίωση της, μπορεί να αποβεί αποπροσανατολιστική, αν δεν αξιοποιηθεί με πλήρη επίγνωση των περιοριστικών της όρων.³⁹⁶ Οι πιο σύγχρονες θεωρήσεις αξιοποιούν και συνθέτουν στοιχεία από διαφορετικά μεθοδολογικά παραδείγματα και τη χρήση ποσοτικών και ποιοτικών μεθόδων ανάλυσης.

1.1. Ζητήματα δεοντολογίας στη χρήση ποιοτικών μεθόδων έρευνας

Το ζήτημα της δεοντολογίας στις κοινωνικές επιστήμες εμπεριέχει ένα σύνολο κανόνων οι οποίοι ρυθμίζουν «τη σχέση των ερευνητών με όλους τους εμπλεκόμενους στην έρευνα».³⁹⁷ Τα ζητήματα δεοντολογίας αφορούν συνήθως στον τρόπο με τον οποίο οι ερευνητές οφείλουν να αντιμετωπίζουν τα άτομα τα οποία συμμετέχουν στην ερευνητική διαδικασία.³⁹⁸

Συνήθη ζητήματα που λαμβάνονται υπόψη εδώ αφορούν την ελεύθερη και συναινετική συμμετοχή των συμμετεχόντων έπειτα από πληροφόρηση, την προστασία τους από οποιαδήποτε πιθανή βλάβη (σωματική ή και ψυχική), τη διατήρηση της ανωνυμίας των συμμετεχόντων, τη δημοσίευση και αξιοποίηση των ερευνητικών αποτελεσμάτων.³⁹⁹ Στη σύγχρονη κοινωνική, ψυχολογική και εκπαιδευτική έρευνα, η

³⁹⁵ Iosifidis, P. (2001). 'Communications Reform White Paper-Comment on: Reform of Cross-Media Ownership Rules'. *Response to the British government Communications, White Paper*.

³⁹⁶ Τσίγκανου, Ι. (2009). 'Η γνώση μας για το έγκλημα μέσα από δευτερογενείς πηγές και ποσοτικοποιήσεις: Ουσιαστικά ζητήματα και μεθοδολογικοί προβληματισμοί'. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 129, 5- 31.

³⁹⁷ Hopf, C. (2004). 'Research ethics and qualitative research'. In U. Flick, E. von Kardorff, I. Steinke (eds). *A companion to qualitative research*, London: Sage Publications, 335-339.

³⁹⁸ Traianou, A. (2014). 'The centrality of ethics in qualitative research'. In P. Leavy (ed.), *The Oxford handbook of qualitative research*. New York: Oxford University Press, 62-77.

³⁹⁹ Ίσαρη, Φ., Πουρκός, Μ. (2015). *Ποιοτική Μεθοδολογία Έρευνας Εφαρμογές στην Ψυχολογία και στην Εκπαίδευση*, Κάλλιπος, σ. 88.

δεοντολογία έχει αναδειχθεί ως ζήτημα υψίστης σημασίας, και δίνεται μεγάλη προσοχή και μέριμνα στην τήρηση των αρχών που απορρέουν από αυτήν.

Η απαρχή των κανονισμών της σύγχρονης δεοντολογίας απαντάται στο λεγόμενο «Κώδικα της Νυρεμβέργης» (1947), ο οποίος περιείχε αρχές που αφορούσαν την ιατρική έρευνα.⁴⁰⁰ Στη συνέχεια στοιχεία αυτού του κώδικα υιοθετήθηκαν και κανονισμοί από άλλους επιστημονικούς κλάδους.⁴⁰¹ Γενικά η τήρηση της δεοντολογίας είναι μια αρκετά πολύπλοκη και σύνθετη διαδικασία που αφορά πολλούς επιμέρους τομείς, όπου ο ερευνητής καλείται να συνυπολογίσει και να διαχειριστεί πολλούς παράγοντες όπως: οι δικές του προσωπικές αρχές, οι αρχές δεοντολογίας του επιστημονικού κλάδου στον οποίο ανήκει, οι απαιτήσεις των επιτροπών δεοντολογίας του οργανισμού στον οποίο εργάζεται αλλά και του ιδρύματος στο οποίο θα διεξαχθεί η έρευνα, τα κριτήρια δεοντολογίας που θέτουν τα επιστημονικά περιοδικά για τη δημοσίευση της έρευνας, καθώς και τις όποιες νομικές κυρώσεις⁴⁰².

Η επαφή και σχέση που αναπτύσσεται ανάμεσα στον ερευνητή και στους συμμετέχοντες είναι άμεση και συνήθως ο ερευνητής εμπλέκεται ενεργά στην κοινωνική ζωή των υποκειμένων. Για παράδειγμα στο πλαίσιο μια συνέντευξης σε βάθος η σχέση με τον ερευνητή μπορεί να εκληφθεί ως φιλική ή ακόμη και θεραπευτική.⁴⁰³ Η φύση της ερευνητικής διαδικασίας είναι ανοιχτή και διερευνητική, στοχεύοντας συνήθως στην ανάδειξη της βιωμένης εμπειρίας και στην προσωπική νοηματοδότησή της. Επομένως, το είδος των δεδομένων που παράγονται είναι πλούσιο, λεπτομερές και πολύ προσωπικό καθιστώντας πιο δύσκολη την προστασία της ταυτότητας των συμμετεχόντων.⁴⁰⁴

Ορισμένες από τις βασικές αρχές της δεοντολογίας στην ποιοτική έρευνα συνοψίζονται στα εξής: (α) πληροφορημένη συγκατάθεση στην έρευνα (informed consent), η οποία είναι από τις σημαντικότερες δεοντολογικές αρχές και αναφέρεται στην υποχρέωση του ερευνητή να διαθέσει «το σύνολο των πληροφοριών που σχετίζονται με το ερευνητικό εγχείρημα στους συμμετέχοντες σε αυτό».⁴⁰⁵ Η συμμετοχή επομένως των

⁴⁰⁰ Κίνητρο για τη δημιουργία αυτού του κώδικα ήταν τα έντονα αμφιλεγόμενα και αποτροπιαστικά ιατρικά πειράματα που διεξήχθησαν κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

⁴⁰¹ Traianou, A. (2014), όπ. πρ. σ. 62-77.

⁴⁰² Howitt, D. (2010). *Introduction to qualitative methods in psychology*. Harlow: Pearson Education Limited,

⁴⁰³ Willig, C. (2008). *Introducing qualitative research in psychology* (2nd ed.). Berkshire: Open University Press.

⁴⁰⁴ Mason, J. (2009). *Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας*. Μτφρ. Ε. Δημητριάδου, επιμ. Ν. Κυριαζή Αθήνα, Πεδίο.

⁴⁰⁵ Ιωσηφίδης, Θ. (2008). *Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες*. Αθήνα, Κριτική, σ. 278.

ατόμων στην έρευνα πρέπει να είναι ελεύθερη και εθελοντική και ο ερευνητής καλείται να ενημερώσει τους υποψήφιους συμμετέχοντες, προφορικά και γραπτώς, σχετικά με το ποιός είναι ο λόγος που διεξάγεται η έρευνα, πού αποσκοπεί, ποιές διαδικασίες θα ακολουθηθούν, ποιά είναι τα πιθανά οφέλη αλλά και οι κίνδυνοι από τη συμμετοχή τους στην έρευνα, ενώ οφείλει να τονίσει το δικαίωμά τους να αποσυρθούν από την όλη διαδικασία σε οποιοδήποτε στάδιο της έρευνας, καθώς και να ζητήσουν απόσυρση των δεδομένων που προέκυψαν από αυτούς χωρίς να υπάρχει κάποιο κόστος. Η ενημέρωση θα πρέπει να γίνεται σε γλώσσα απλή και κατανοητή για τον υποψήφιο συμμετέχοντα, ενώ η χρήση εξειδικευμένης επαγγελματικής ορολογίας θα πρέπει να αποφεύγεται και ο ερευνητής θα πρέπει να βεβαιωθεί ότι τα άτομα έχουν κατανοήσει πλήρως τα όσα ειπώθηκαν και να αποσαφηνίσει τυχόν παρανοήσεις.

(β) Ανωνυμία και εμπιστευτικότητα στην έρευνα. Σύμφωνα με αυτή την αρχή ο ερευνητής οφείλει να σεβαστεί το δικαίωμα των συμμετεχόντων στην έρευνα ώστε να μην αποκαλύπτονται πληροφορίες οι οποίες είναι προσωπικές ή προσδιοριστικές της ταυτότητάς τους. Για το λόγο αυτό, λαμβάνει κάθε μέτρο, όπως η χρήση ψευδωνύμων ή η αφαίρεση στοιχείων που θα μπορούσαν να οδηγήσουν στην αναγνώριση (π.χ. τόπος διαμονής, πλαίσιο εργασίας) ώστε να διασφαλιστεί η ανωνυμία των ατόμων και η προστασία της ταυτότητάς τους.⁴⁰⁶ Αυτό είναι πολύ σημαντικό -για παράδειγμα- στην αφηγηματική έρευνα, όπου το άτομο καλείται να μοιραστεί με τον ερευνητή πληροφορίες για τη ζωή του πολύ ιδιαίτερες και προσωπικές.⁴⁰⁷

(γ) Προστασία από ενδεχόμενη βλάβη στην έρευνα. Κατά τη διάρκεια της ερευνητικής διαδικασίας θα πρέπει να λαμβάνονται όλα τα απαραίτητα μέτρα ώστε να προστατεύονται οι συμμετέχοντες από οποιοδήποτε πιθανό κίνδυνο ή ενδεχόμενη βλάβη (σωματικό κίνδυνο, π.χ. κάποιο ατύχημα, ή ψυχολογικό κίνδυνο, π.χ. συναισθηματική αναστάτωση). Στην ποιοτική έρευνα οι πληροφορίες που συλλέγονται μπορεί κάποιες φορές να είναι πολύ προσωπικές ή και έντονα συναισθηματικά φορτισμένες και η αποκάλυψή τους ενδέχεται να προκαλέσει στον συμμετέχοντα έντονη αναστάτωση, ενόχληση, θυμό, ενοχή ή θλίψη. Αυτό μπορεί να είναι ιδιαίτερα έντονο στην αφηγηματική έρευνα αλλά και στην εις βάθος συνέντευξη, όπου ο συμμετέχων καλείται

⁴⁰⁶ Traianou, A. (2014), όπ. πρ. σ. 62-77.

⁴⁰⁷ Hopf, C. (2004), όπ. πρ.

να μιλήσει για διάφορες πλευρές της ζωής του και μπορεί να βρεθεί αντιμέτωπος με απρόβλεπτα συναισθήματα.⁴⁰⁸

2. Η Θεωρία της Βιογραφικής-Αφηγηματικής μεθόδου: Ιστορική αναδρομή

Η βιογραφική μέθοδος (*biography*) εμφανίστηκε στην κοινωνιολογία τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα.⁴⁰⁹ Ο Thomas με τον Znaniecki (1919) δημιούργησαν μια έρευνα που σκοπό είχε να μελετήσει τη μετάβαση πληθυσμών από παραδοσιακές αγροτικές κοινότητες, όπου κυριαρχούσαν οι οικογενειακές και συγγενικές δομές, σε μια μοντέρνα βιομηχανική κοινωνία με έντονες τάσεις εξατομίκευσης.⁴¹⁰ Συνεκτιμώντας τόσο την αντικειμενική όσο και την υποκειμενική διάσταση των κοινωνικών φαινομένων, προτείνουν τη θεώρηση κάθε κοινωνικής διεργασίας ως αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης υποκειμενικών «στάσεων» (*attitudes*) και αντικειμενικών «αξιών» (*values*).⁴¹¹ Ως «στάσεις» νοούνται οι υποκειμενικές προδιαθέσεις δράσης του ατόμου σε σχέση με κάποιο κοινωνικό αντικείμενο. Αντίθετα, ως «αξίες» νοούνται «*οι κατά το μάλλον ή ήττον ρητοί και τυπικοί κανόνες συμπεριφοράς με τους οποίους η ομάδα τείνει να συντηρεί, να ρυθμίζει και να καθιστά πιο γενικούς και πιο συχνούς τους αντίστοιχους τύπους δράσης μεταξύ των μελών της. Τέτοιες είναι τα έθιμα και οι τελετουργίες, νομικές και εκπαιδευτικές νόρμες, υποχρεωτικές πεποιθήσεις και σκοποί*».⁴¹² Οι «αξίες» και οι «στάσεις» διαπλέκονται μεταξύ τους κατά την ερμηνευτική διαδικασία που λαμβάνει χώρα στον ορισμό της κάθε συγκεκριμένης κατάστασης εντός της οποίας καλείται το

⁴⁰⁸ Τσιώλης, Γ. (2014). *Μέθοδοι και τεχνικές ανάλυσης στην ποιοτική κοινωνική έρευνα*. Αθήνα, Κριτική.

⁴⁰⁹ Ως αφηγηρία της βιογραφικής μεθόδου αναγνωρίζεται το μνημειώδες έργο του Thomas και Znaniecki: «*Ο Πολωνός χωρικός στην Ευρώπη και στην Αμερική*». Η θεματική του αφορούσε ένα «δημόσιο ζήτημα» της εποχής, τη μαζική μετανάστευση αγροτικών πληθυσμών από την Ευρώπη στις βιομηχανικές μεγαλουπόλεις των Ηνωμένων Πολιτειών. Μελετήθηκε, ειδικότερα, η ομάδα των Πολωνών που είχαν εγκατασταθεί στο Σικάγο και αποτελούσαν κατά το διάστημα 1899-1910, την πολυπληθέστερη ομάδα μεταναστών στις Ηνωμένες Πολιτείες.

⁴¹⁰ Τσιώλης, Γ. (2006). *Ιστορίες ζωής και βιογραφικές αφηγήσεις. Η βιογραφική προσέγγιση στην κοινωνιολογική ποιοτική έρευνα*, Αθήνα, Κριτική, σ. 27.

⁴¹¹ Τσιώλης, Γ., όπ. π., (2006), σ. 30-31.

⁴¹² Thomas, W., Znaniecki, Fl. (1919-1921). *The Polish Peasant in Europe and America*, New York, Dover Publication, σ. 31.

υποκείμενο να δράσει.⁴¹³ Ο τόπος της εμπειρικής διερεύνησης της αλληλεπίδρασης της υποκειμενικής με την αντικειμενική διάσταση λογίζεται ως *βιωμένη εμπειρία*.⁴¹⁴

Την παράδοση της συλλογής βιογραφικού υλικού, μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, συνεχίζει ένας μικρός αριθμός ερευνητών.⁴¹⁵ Ένας από αυτούς ήταν ο Lewis (1967), ο οποίος αντιμετωπίζει το άτομο και την οικογένεια ως καταλύτες των κοινωνικών σχέσεων. Επίκεντρο του ενδιαφέροντος του είναι η σύλληψη των κοινωνικών διαστάσεων της ατομικής εμπειρίας μέσα από τη μελέτη των τρόπων με τους οποίους το υποκείμενο βιώνει τις συνθήκες που το περιβάλλουν και τις εκφράζει με τις καθημερινές του πρακτικές.⁴¹⁶ Πολυάριθμες είναι οι έρευνες που έχουν διεξαχθεί με τη βιογραφική προσέγγιση στο διεθνή επιστημονικό χώρο.⁴¹⁷

Εν συνεχεία μια από τις πιο γνωστές μεθοδολογικές προτάσεις στη βιογραφική έρευνα αποτελεί αυτή του Schütze και των συνεργατών του, που διατυπώθηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1970. Η πρόταση αυτή ενδείκνυται για τη μελέτη του τρόπου με τον οποίο τα υποκείμενα βιώνουν, επεξεργάζονται και αντιμετωπίζουν μεταβολές της κατάστασής τους ως δυναμικές διαδικασίες. Η βιογραφική έρευνα μέσα από την ανάλυση και σύγκριση ενδεικτικών περιπτώσεων αποκρυσταλλώνει τα τυπικά χαρακτηριστικά που προσδιορίζουν τη γένεση και εξέλιξη τέτοιων διαδικασιών. Έτσι ανέπτυξε και εφάρμοσε τη μέθοδο της *βιογραφικής αφηγηματικής συνέντευξης*, η οποία βασίζεται στους τρόπους έκφρασης που είναι οικείοι στα μέλη της κοινωνίας από την καθημερινή τους ζωή, καθώς και τη διαδικασία αφηγηματικής ανάλυσης.⁴¹⁸

⁴¹³ Κάθε «εξωτερικός» αντικειμενικός παράγοντας αποκτά σημασία για το άτομο μόνο στο βαθμό που βιώνεται υποκειμενικά, στο φόντο των προδιαθέσεων, των στάσεων και της προγενέστερης εμπειρίας του.

⁴¹⁴ Ως εκ τούτου το καθήκον του ερευνητή έγκειται στο να αναδείξει πως οι υποκειμενικές προδιαθέσεις και στάσεις αποκρυσταλλωμένες στην εμπειρία, καθορίζουν την ανταπόκριση των ατόμων έναντι των αντικειμενικών παραγόντων που προκαλούν τη δράση τους εντός συγκεκριμένων καταστάσεων. Ενδεικτικό εμπειρικό υλικό για την εξέταση της βιωμένης εμπειρίας, θεώρησαν τα «προσωπικά τεκμήρια» (personal documents), τα οποία και αποτέλεσαν το εμπειρικό υλικό στην έρευνα για τους πολωνούς μετανάστες. Τέτοια ήταν τα προσωπικά γράμματα, ημερολόγια, φωτογραφίες, αναφορές της εκκλησίας και της κοινότητας, γράμματα σε εφημερίδες και αγγελίες.

⁴¹⁵ Θανοπούλου, Μ., Πετρονάκη, Μ. (1987). 'Βιογραφική προσέγγιση: Μια άλλη πρόταση για την κοινωνιολογική θεώρηση της ανθρώπινης εμπειρίας'. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 64, σελ. 22-24.

⁴¹⁶ Lewis, O. (1967). *La Vida. A Puerto Rican Family in the Culture of Poverty*, Seeker & Warburg, London.

⁴¹⁷ Για την ταξινόμησή τους, ο D. Bertaux (1984) προτείνει διάφορα κριτήρια. Από αυτά αναφέρονται ενδεικτικά: ο στρουκτουραλισμός, ο μαρξισμός-υπαρξισμός, η θεωρία των ρόλων, η ανθρωπολογία, η κοινωνική ιστορία, και οι διερευνώμενοι κοινωνικοί χώροι, όπως οι αγρότες, οι ανήλικοι παραβάτες, οι élites κ.λπ., Bertaux, D., Kohli, M. (1984). 'The life story approach: A continental view'. *Annual review of sociology*, 10: 1, 215- 237.

⁴¹⁸ Σύμφωνα με τον Schütze, «οι αφηγήσεις (ιστορίες) αποτελούν στην καθημερινότητα ένα καθολικά οικείο μέσο, που χρησιμοποιούμε για να κοινοποιήσουμε σε κάποιον κάτι που μας αφορά ή κάτι το οποίο έχουμε βιώσει. Οι αφηγήσεις αποτελούν έκφραση εμπειριών που έχουμε βιώσει οι ίδιοι. Καταφεύγουμε

Η μεθοδολογία αυτή συνεχίζεται ασκώντας σημαντική επιρροή και σε άλλους ερευνητές, όπως στον Oevermann (1979), ο οποίος θεωρεί την «αντικειμενική ερμηνευτική» ως μια καθολική ερμηνευτική πρόταση, η οποία δεν περιορίζεται στην ανάλυση κειμένων που προκύπτουν από συνεντεύξεις ή από την αποτύπωση διαδράσεων, αλλά επεκτείνει το ερευνητικό της βεληνεκές σε κάθε είδος κειμενικής αποτύπωσης, όπως σε λογοτεχνικά κείμενα, έργα τέχνης, φιλμ, αρχιτεκτονικά μνημεία.⁴¹⁹

Η επιρροή των δυο αυτών γερμανικών σχολών συνεχίστηκε και τις επόμενες δεκαετίες, ακόμη και σήμερα, ωστόσο οι μεθοδολογικές τους προτάσεις έχουν υποστεί αλλαγές, διαφοροποιήσεις και μετεξελίξεις στο πέρασμα του χρόνου. Από το τέλος της δεκαετίας του 1980 το αυξανόμενο ενδιαφέρον για τη βιογραφική μέθοδο συνοδεύεται και από μια ποιοτική αλλαγή, καθώς οι βιογραφίες αντιμετωπίζονται πια ως «κοινωνικές πραγματικότητες», ως «κοινωνικά μορφώματα». Η στροφή προς τη μελέτη των ιστοριών ζωής και των βιογραφικών αφηγήσεων που παρατηρείται τις τελευταίες δεκαετίες συνδέεται με σημαντικές πτυχές της κοινωνιολογικής συζήτησης, που πυροδότησε η θέση περί του νέου κύματος *εξατομίκευσης*.⁴²⁰

Οι Nassehi και Weber (1990) εισηγήθηκαν μια θεωρία «βιογραφικής ταυτότητας» αντλώντας επιστημολογικά επιχειρήματα από τη συστημική θεωρία. Σύμφωνα με αυτούς, τα άτομα καλούνται να διατηρήσουν την ταυτότητά τους «μέσα στο χρόνο και

δηλαδή σε αυτές ως μέσο κοινοποίησης, όταν πρόκειται να γνωστοποιήσουμε σε κάποιον άλλον ένα προσωπικό μας βίωμα. Ως εκ τούτου, μπορούμε να μιλάμε για την αφήγηση ως έναν στοιχειώδη θεσμό της ανθρώπινης επικοινωνίας, ως μορφή επικοινωνίας που λαμβάνει χώρα καθημερινά» (Schütze, 1987). Ισχυρίζεται επίσης πως μόλις ο ομιλητής αρχίσει να αφηγείται οικειοθελώς και απροσχεδίαστα μια ιστορία που έζησε ο ίδιος, τίθεται υπό την ενέργεια τριών δεσμεύσεων: α) της υποχρέωσης ολοκλήρωσης της μορφής, δηλαδή οφείλει να φέρει σε πέρας την ιστορία, να συνδέσει τα στοιχεία, να τα συσχετίσει ώστε να επιτευχθεί μια ενιαία μορφή, β) της υποχρέωσης συμπύκνωσης και εστίασης στα σημαντικά στοιχεία, από όλες τις λεπτομέρειες να εστιάσει στα κομβικά γεγονότα, γ) της υποχρέωσης παράθεσης αναγκαίων λεπτομερειών, λεπτομέρειες για τις συνθήκες, τους πρωταγωνιστές και τους συμμετέχοντες στα γεγονότα, ώστε να καταστεί σαφές το πλαίσιο της ιστορίας. (Τσιώλης, Γ., όπ. πρ., (2006), σ. 58, 61- 64).

⁴¹⁹ Πεδίο μελέτης της «αντικειμενικής ερμηνευτικής» αποτελούν τα πρωτόκολλα, οι αποτυπώσεις της κειμενικά μορφοποιημένης κοινωνικής πραγματικότητας. Σύμφωνα με τον Oevermann, ο ως έχων νόημα δομημένος κόσμος συγκροτείται μέσω της γλώσσας και αποκτά υλικότητα με τη μορφή κειμένων. Η έννοια του κειμένου δεν περιλαμβάνει μόνο αποτυπώσεις λεκτικής έκφρασης, αλλά κάθε μορφής αποτύπωση που μπορεί να παραχθεί από μια δράση ή διάδραση και μπορεί να διαβαστεί ως κείμενο, για το λόγο αυτό δεν πρέπει να αντιμετωπίζονται ως πηγές από δεδομένα, αλλά ως κάτι παραπάνω, καθώς όπως ανέφερε ο ίδιος «αναπαριστούν ταυτόχρονα την κειμενική μορφή της κοινωνικής πραγματικότητας». (Τσιώλης, Γ., όπ. πρ., (2006), σ. 87-88).

⁴²⁰ Η εξατομίκευση αφορούσε τη διαδικασία απελευθέρωσης του ατόμου από δεσμεύσεις και καθηλώσεις που σχετίζονταν με την κοινωνική του θέση και τη χωρική του ένταξη. Στα πλαίσια αυτής της διαδικασίας, το άτομο επωμίζεται εξατομικευμένα το βάρος και την ευθύνη της οικοδόμησης της ζωής του και καλείται να οργανώσει το βίο του έχοντας να διαχειριστεί αντιφατικές λογικές, που προέρχονται από διαφοροποιημένα λειτουργικά συστήματα. (Τσιώλης, Γ., όπ. πρ., (2006), σ. 122, 124, 133-134, 152-153)

ενάντια στο χρόνο», παρά δηλαδή τις συνεχείς μεταβολές και ανακατατάξεις που ο χρόνος επιφέρει.⁴²¹

Μια σχετικά πρόσφατη προσέγγιση αποτελεί η «βιογραφική συγκρότηση» και η διαδικασία προσοικειώσης του κοινωνικού, που πραγματεύεται το χαρακτήρα της βιογραφίας και επαναπροσδιορίζει τη σχέση βιογραφίας και κοινωνικού περιβάλλοντος, παίρνοντας ερεθίσματα από τη συστημική κοινωνική θεωρία.⁴²² Η βιογραφική εμπειρία αποτελείται από τις εμπειρίες που λαμβάνουν χώρα εντός δεδομένων πλαισίων, αντικειμενικών συνθηκών⁴²³ και από εμπειρίες και βιώματα που συνέλεξε το άτομο κατά τη διαδρομή του βίου του και αποκρυσταλλώνονται σε μια δομημένη μορφή.

2.1. Μορφές βιογραφικού υλικού

Οι πληροφορίες για τη ζωή του ατόμου εμπεριέχονται σε ποικίλες μορφές βιογραφικού υλικού, το οποίο ο ερευνητής βρίσκει έτοιμο ή παράγει ο ίδιος κατά τη διάρκεια της ερευνητικής διαδικασίας.⁴²⁴ Με αναφορά στις πηγές από όπου προέρχεται το βιογραφικό υλικό και τις σκοπιμότητες που εξυπηρετεί το υλικό κατατάσσεται σε τρεις κατηγορίες σύμφωνα με την Aron-Schnapper (1980):⁴²⁵

α) Η πρώτη κατηγορία αναφέρεται σε βιογραφικό υλικό που έχει συγκεντρωθεί για προσωπικούς λόγους ή για τις ανάγκες δημοσίων ή άλλων υπηρεσιών.⁴²⁶

⁴²¹ Το άτομο εξασφαλίζει την ταυτότητα ως προς τον εαυτό του παρά τον «κατακερματισμό» του μέσω της πολλαπλής ενσωμάτωσής του στα διαφοροποιημένα υποσυστήματα διάδρασης και οργάνωσης, στο βαθμό που μπορεί να παράγει από την εκάστοτε *παροντική του οπτική* μια *συνεκτική περιγραφή του εαυτού του με τη μορφή μιας βιογραφίας*. Η διαμόρφωση μιας ταυτότητας στο χρόνο σημαίνει για τη συνείδηση δυο πράγματα: πρώτον οφείλει να κατακρατεί παρελθούσες δράσεις και γεγονότα και ταυτόχρονα να αναμένει μελλοντικές.

⁴²² Alheit, P., Daussien, B. (1999). 'Biographicity as a basic resource of lifelong learning'. *Second European conference on lifelong learning*. Bremen, Germany.

⁴²³ Οι «κοινωνικές επικοινωνίες» δεν προσλαμβάνονται από το «ψυχικό σύστημα» ως «εισροές» (inputs) που παράγουν προσδοκώμενες «εκροές» (outputs) αλλά ως αυτοαναφορικές «εισ- αποδοχές» (intakes). Το υποκείμενο προσοικειώνεται το κοινωνικό μόνο στο βαθμό που το μεταφράζει μέσα από έναν ιδιότυπο «κώδικα» βιογραφικής επεξεργασίας εμπειριών. Ο «κώδικας» αυτός είναι η *βιογραφική συγκρότηση του ατόμου*. Το φύλο, η τάξη, η γενιά, ο τόπος και κρίσιμα γεγονότα στην ιστορία της οικογένειας ή της κοινότητας αποτελούν καθοριστικούς παράγοντες για την ποιότητα των βιογραφικών εμπειριών.

⁴²⁴ Θανοπούλου, Μ., Πετρονάη, Μ. (1987), όπ. πρ., σ. 24-26.

⁴²⁵ Tilly, L. A. (1983). 'People's history and social science history'. *Social Science History*, 7: 4, 457-474.

⁴²⁶ Στην πρώτη περίπτωση πρόκειται για στοιχεία που καταγράφονται σε αυτοβιογραφίες, ημερολόγια, αλληλογραφία ή βιογραφίες. Στη δεύτερη περίπτωση το βιογραφικό υλικό προέρχεται από το ενδιαφέρον ορισμένων φορέων για συγκεκριμένες πλευρές της ζωής ανθρώπων που επιζητούν λύση σε κάποια προβλήματά τους (λ.χ. δικαστικοί φάκελοι, ιατρικά ιστορικά).

β) Η δεύτερη κατηγορία αφορά υλικό που συλλέγεται από επαγγελματίες αρχειοθέτες. Η κατηγορία αυτή εμπεριέχει ύλη που συγκεντρώνουν οι δημοσιογράφοι στο πλαίσιο ερευνών για τη ζωή προσωπικοτήτων ή απλών ανθρώπων, τα βιογραφικά στοιχεία των οποίων τροφοδοτούν τις ανάγκες της επικαιρότητας.⁴²⁷

γ) Η τρίτη κατηγορία αφορά υλικό που παράγεται κυρίως από τον ίδιο τον ερευνητή για άμεση ανάλυση και με βάση μια συγκεκριμένη μεθοδολογία, η οποία εξυπηρετεί τους στόχους του δεδομένου ερευνητικού προγράμματος. Το υλικό αυτό υποδιαιρείται στα ακόλουθα είδη που μπορούν να χρησιμοποιηθούν και σε συνδυασμό μεταξύ τους:

α) *Αφήγηση ζωής (life story)*: διήγηση σε πρώτο πρόσωπο, που αναφέρεται σε βασικές εμπειρίες του ατόμου έτσι όπως αυτό τις διηγείται στον ερευνητή.

β) *Ιστορία ζωής (life history)*: συνδυασμός βιογραφικών στοιχείων, τα οποία προκύπτουν όχι μόνο από την προσωπική διήγηση του ατόμου αλλά και από άλλες πηγές.⁴²⁸

γ) *Εθνοβιογραφία ή βιογραφία ομάδας*: μονάδα έρευνας εδώ είναι μια πρωτογενής ομάδα, η διήγηση της οποίας είναι προϊόν της αλληλεπίδρασης που ασκείται μεταξύ των μελών της.⁴²⁹

Επίκεντρο ανάλυσης στη βιογραφική προσέγγιση είναι η ζωή του ατόμου, η οποία αντιμετωπίζεται ως ενότητα προσωπικών, κοινωνικών, συναισθηματικών και άλλων καταστάσεων, που όλες μαζί συνθέτουν την πολύπλοκη υποκειμενική πραγματικότητα⁴³⁰. Η διεισδυτική μελέτη των αφηγήσεων ζωής επιτρέπει στον κοινωνιολόγο να αναγνωρίσει καθημερινές πρακτικές, αλληλεξαρτήσεις και συγκρούσεις ρόλων, διαδικασίες επιλογών, δυσκολίες προσαρμογής κ.λπ. Χρησιμοποιώντας τη βιογραφική προσέγγιση ο κοινωνικός επιστήμονας είναι αναγκαίο να κατανοήσει την οπτική γωνία μέσα από την οποία διατυπώνονται οι αξιολογήσεις και οι εμπειρίες του συγγραφέα ή του αφηγητή, καθώς επίσης και τους στόχους που εξυπηρετεί η οπτική αυτή γωνία, τα ενδεχόμενα κενά που συνεπάγεται η διήγηση κ.λπ.⁴³¹

⁴²⁷ Περιλαμβάνει επίσης προφορικό υλικό (λόγους, μαρτυρίες κλπ.), το οποίο αρχειοθετείται με τρόπο αντίστοιχο προς εκείνον της αρχειοθέτησης των παραδοσιακών γραπτών πηγών.

⁴²⁸ Denzin, N. (1981). 'The Interactionist Study of Social Organisation. A Note on Method'. Bertaux D. (εκδ.), *Biography and Society*, p. 200.

⁴²⁹ Ειδικότερη αναφορά για το θέμα γίνεται στο έργο του Ferratotti για τη βιογραφική μέθοδο (βλ αναλυτικά στο Ferratotti F., (1979). «Sur l'analyse de la méthode biographique», Duvignaud J. (εκδ.), *Sociologie de la connaissance*, Payot, Paris).

⁴³⁰ Pineau, G. (1984). 'Sauve qui peut...', *Education Permanente*, 72-73.

⁴³¹ Θανοπούλου, Μ, Πετρονιώτη, Μ. (1987), όπ. πρ. σ. 26.

2.2. Η Αφηγηματική Ανάλυση (narrative analysis)

Η αφηγηματική ανάλυση (*narrative analysis*) στις ανθρωπιστικές επιστήμες αναφέρεται σε μια σειρά προσεγγίσεων, οι οποίες έχουν κοινά διαδεδομένη μορφή.⁴³² Οι αφηγηματικές ιστορίες ερμηνεύουν τον κόσμο σύμφωνα με την εμπειρία του ατόμου.⁴³³

Μεταξύ των επιστημών υπάρχουν σημαντικές διαφορές στον ορισμό για την προσωπική αφήγηση, που συνδέονται συχνά με την πειθαρχία. Στην κοινωνική ιστορία και την ανθρωπολογία η αφήγηση μπορεί να αναφέρεται σε μια ολόκληρη ιστορία ζωής, που υφαίνεται από τις συνεντεύξεις, τις παρατηρήσεις και τα έγγραφα. Στην κοινωνιογλωσσολογία και σε άλλους τομείς η έννοια της αφήγησης είναι περιορισμένη, αναφερόμενη σε σύντομες, τοπικά ειδικές ιστορίες που οργανώνονται γύρω από χαρακτήρες. Στην ψυχολογία και την κοινωνιολογία η προσωπική αφήγηση περιλαμβάνει μεγάλα τμήματα, εκτεταμένους διαλόγους που αναπτύσσονται στο πλαίσιο των συνεντεύξεων.⁴³⁴

Υπάρχουν αρκετές τυπολογίες αφηγηματικής ανάλυσης.⁴³⁵ Στην πράξη διαφορετικές προσεγγίσεις μπορούν να συνδυαστούν αφού δεν είναι αμοιβαία αποκλειόμενες, όπως συμβαίνει με όλες τις τυπολογίες ενώ συχνά τα όριά τους είναι ασαφή.

⁴³²Σε εθνικό επίπεδο, για παράδειγμα, οι κυβερνήσεις κατασκευάζουν προτιμώμενες αφηγήσεις σχετικά με την ιστορία, οι εθνοτικές / φυλετικές ομάδες και τα άτομα αναφέρουν σε ιστορίες τις εμπειρίες και τα βιώματά τους. Αυτά τα διαφορετικά κείμενα νοούνται ως αφηγηματικά καθώς χαρακτηρίζονται από ακολουθία και συνέπεια: τα γεγονότα επιλέγονται, οργανώνονται, συνδέονται και αξιολογούνται ως σημαντικά για ένα συγκεκριμένο κοινό.

⁴³³ Hinchman, L. P., Hinchman, S. K. (1997). *Memory, Identity, Community: The Idea of Narrative in the Human Sciences*, Albany NY, State University of NY Press.

⁴³⁴ Riessman, K. C. (2003). *Narrative analysis*. 3, M. S. Lewis-Beck, A. Bryman and T. Futing Liao, (eds), Sage, p. 1.

⁴³⁵ Cortazzi, M. (2001). 'Narrative analysis in ethnography'. In P. Atkinson, A. Coffey, S. Delamont, J. Lofland and L. Lofland (eds), *Handbook of Ethnography*, Thousand Oaks, CA., Sage, Mishler, E. G. (1995). 'Models of narrative analysis: A typology'. *Journal of Narrative and Life History*, 5: 2, 87-123.

2.3. Θεματική Ανάλυση (thematic analysis)

Στη θεματική ανάλυση δίνεται έμφαση στο περιεχόμενο ενός κειμένου, στο "τί" λέγεται παρά στο "πώς" λέγεται κάτι.⁴³⁶ Οι ερευνητές που χρησιμοποιούν αυτή τη μέθοδο, μελετούν πώς οι αφηγητές τοποθετούν τα γεγονότα και τις εμπειρίες τους σε μια ιστορία ζωής, που προσδιορίζει μια γενική πολιτιστική ιστορία και αναλύουν πώς διαμορφώνεται η "προσωπική" ιστορία του καθενός.⁴³⁷ Η θεματική ανάλυση θεωρείται ιδιαίτερα σημαντική για το νέο ερευνητή καθώς παρέχει βασικές δεξιότητες που είναι χρήσιμες και για τη διεξαγωγή πιο εξειδικευμένων προσεγγίσεων ποιοτικής ανάλυσης⁴³⁸. Ειδικότερα είναι μια μέθοδος εντοπισμού, περιγραφής, αναφοράς και «θεματοποίησης» επαναλαμβανόμενων νοηματικών μοτίβων, δηλαδή «θεμάτων» τα οποία προκύπτουν από τα ερευνητικά δεδομένα και αποτελεί βασικό εργαλείο για όλους τους ερευνητές που ασχολούνται με την ποιοτική έρευνα.⁴³⁹

Υπάρχουν διαφορετικές προσεγγίσεις στη θεματική ανάλυση και κάποιοι ερευνητές επισημαίνουν ότι τα θέματα που εντοπίζονται στη θεματική ανάλυση μπορεί να αφορούν: α) ένα έκδηλο επίπεδο το οποίο εστιάζει στο ρητό ή επιφανειακό νόημα των δεδομένων ή β) ένα λανθάνον και περισσότερο ερμηνευτικό επίπεδο το οποίο εστιάζει στα λανθάνοντα νοήματα και προϋποθέτει την πληρέστερη κατανόηση/ερμηνεία του ερευνητή για τα λόγια των συμμετεχόντων.⁴⁴⁰ Επιπρόσθετα τα θέματα μπορεί να προκύπτουν μέσα από το κείμενο και να εδράζονται στα δεδομένα (επαγωγική προσέγγιση), να βασίζονται σε a priori χαρακτηριστικά που ενδιαφέρουν τους ερευνητές (παραγωγική προσέγγιση) ή ακόμη και να προέρχονται από ένα συνδυασμό επαγωγικής και παραγωγικής ανάλυσης.⁴⁴¹

⁴³⁶ Οι ερευνητές- για παράδειγμα- της θεμελιωμένης θεωρίας (grounded theory) συλλέγουν πολλές ιστορίες και δημιουργούν επαγωγικά εννοιολογικές ομάδες δεδομένων. Μια τυπολογία των αφηγήσεων που οργανώνονται ανά θέμα είναι και η τυπική στρατηγική αναπαράστασης με την παροχή περιπτώσιολογικών μελετών ή βινιέτων.

⁴³⁷ Cain, C. (1991). 'Personal stories: Identity acquisition and self-understanding in Alcoholics Anonymous', *Ethos*, 19, 210- 253.

⁴³⁸ Clarke, V., Braun, V. Hayfield, N. (2015). 'Thematic analysis'. In J. Smith (Ed.). *Qualitative psychology: A practical guide to research methods*, London: Sage, 222- 248.

⁴³⁹ Braun, V., Clarke, V. (2006). 'Using thematic analysis in psychology'. *Qualitative Research in Psychology*, 3, 77- 101, Holloway, I., Todres, L. (2003). 'The status of method: flexibility, consistency and coherence'. *Qualitative Research*, 3: 3, 345-357, Roulston, K. (2001). 'Data analysis and 'theorizing as ideology'. *Qualitative Research*, 1 :3, 279-302.

⁴⁴⁰ Clarke, V., Braun, V. Hayfield, N. (2015), όπ. πρ.

⁴⁴¹ Fereday, J., Muir-Cochrane, E. (2006). 'Demonstrating rigor using thematic analysis: A hybrid approach of inductive and deductive coding and theme development'. *International Journal of Qualitative Methods*,

2.4. Δομική Ανάλυση (structural analysis)

Στη δομική ανάλυση η έμφαση μετατοπίζεται στην αφήγηση, στον τρόπο με τον οποίο λέγεται μια ιστορία. Σε αντίθεση με τη θεματική προσέγγιση, η γλώσσα αντιμετωπίζεται σοβαρά, δηλαδή το "πώς" λέγεται κάτι είναι αντικείμενο μελέτης. Αναμφισβήτητα, η πρώτη μέθοδος αφηγηματικής ανάλυσης ως δομική είναι του Labov (1982), η οποία επικεντρώθηκε σε τοπικά και χρονικά διατεταγμένες ιστορίες, αλλά διατηρώντας τα δομικά συστατικά του αφηγηματικού κειμένου, την περίληψη, τον προσανατολισμό, τους χαρακτήρες και την κατάσταση.⁴⁴²

2.5. Ανάλυση Αλληλεπίδρασης (interaction analysis)

Εδώ δίνεται έμφαση στη διαλογική διαδικασία μεταξύ του αφηγητή και του ακροατή. Παρουσιάζονται περιστατικά εμπειρίας και συγκεκριμένα γεγονότα, ενώ ο αφηγητής και ο ακροατής συμμετέχουν από κοινού σε συνομιλία.⁴⁴³ Η προσωπική ιστορία και εμπειρία αποτυπώνονται μέσα από την εναλλαγή ερωτήσεων και απαντήσεων.⁴⁴⁴ Αυτή η ανάλυση της αλληλεπίδρασης είναι χρήσιμη για τις μελέτες των σχέσεων μεταξύ ομιλητών σε διαφορετικά περιβάλλοντα (δικαστήρια, αίθουσες διδασκαλίας, κοινωνικές υπηρεσίες, οργανώσεις κ.λπ.).⁴⁴⁵

Qualitative Methods, 5: 1, 80- 92, (https://www.ualberta.ca/~iiqm/backissues/5_1/PDF/FEREDAY.PDF) (10/05/2017)

⁴⁴² Labov, W. (1982). 'Speech actions and reactions in personal narrative'. In D. Tannen (ed) *Analyzing Discourse: Text and Talk*, Washington DC, Georgetown University Press. Η μικροανάλυση του Labov δείχνει πώς οι βίαιες ενέργειες (σε μπαρ, στο δρόμο κ.λπ.) είναι το αποτέλεσμα των πράξεων ομιλίας που δεν είχε αίσια έκβαση. Από ένα μικρό σώμα αφηγήσεων και την προηγούμενη εργασία του Goffman, αναπτύσσει μια θεωρία των κανόνων των αιτημάτων, γεγονός που εξηγεί τις βίαιες εκρήξεις σε διάφορες ρυθμίσεις που αντιμετωπίζουν οι διαφορετικές ομάδες αφηγητών.

⁴⁴³ Το θεματικό περιεχόμενο και η αφηγηματική δομή δεν εγκαταλείπονται σε αυτή την ανάλυση αλληλεπίδρασης, αλλά το ενδιαφέρον μετατοπίζεται στην αφήγηση ως διαδικασία συν-κατασκευής, όπου ο συνομιλητής και ο ακροατής δημιουργούν συνεργατική έννοια.

⁴⁴⁴ Clark, J. A., Mishler, E. G. (1992). 'Attending to patients' stories: Reframing the clinical task'. *Sociology of Health and Illness*, 14, 344- 370.

⁴⁴⁵ Bell, S. E. (1999). 'Narratives and lives: Women's health politics and the diagnosis of cancer for DES daughters'. *Narrative Inquiry*, 9: 2, 1- 43.

2.6. Ερμηνευτική Ανάλυση (performative analysis)

Επεκτείνοντας την αλληλεπίδραση το ενδιαφέρον επικεντρώνεται πέρα πια από τη λέξη, στην αφήγηση και στο πώς αποδίδει ο αφηγητής την εικόνα του εαυτού του με το παρελθόν του και τις πράξεις του (με όσα «κάνει»), παρά με τα λόγια του (με όσα «λέει»).⁴⁴⁶ Οι ερευνητές της ερμηνευτικής ανάλυσης μελετούν τις ταυτότητες, τις κατοχυρωμένες παρουσιάσεις του ‘‘εαυτού’’.⁴⁴⁷ Οι αναγνώστες είναι οι τελικοί διερμηνείς, καθώς διαβάζουν μια αφήγηση με διαφορετικό τρόπο από τον αφηγητή ή τον ερευνητή. Αυτή η ενσωμάτωση της οπτικής με την προφορική αφήγηση αποτελεί μια μεγάλη καινοτομία και σύγχρονη στροφή στις αφηγηματικές αναλύσεις.⁴⁴⁸

3. Θεματική Ανάλυση

Η αξία της ποιοτικής περιγραφής δεν έγκειται μόνο στη γνώση που μπορεί να προέλθει από αυτήν, αλλά είναι ένα μέσο για την παρουσίαση και την επεξεργασία των ερευνητικών μεθόδων ως ζωντανών οντοτήτων που αντιστέκονται στην απλή ταξινόμηση και μπορούν να οδηγήσουν στην καθιέρωση νοημάτων και στερεών ευρημάτων.⁴⁴⁹ Αξίζει να σημειωθεί ότι υπάρχουν διαφορετικές απόψεις όσον αφορά την έννοια της περιγραφής και ερμηνείας στην ποιοτική έρευνα, ανάλογα με τη μεθοδολογική προσέγγιση, ωστόσο πολλοί ερευνητές πιστεύουν ότι τόσο οι περιγραφικές όσο και οι ερμηνευτικές προσεγγίσεις συνεπάγονται ερμηνεία ακόμη και αν η ερμηνευτική

⁴⁴⁶ Η μέθοδος της εκτελεστικής ανάλυσης είναι κατάλληλη για μελέτες επικοινωνίας και για λεπτομερείς μελέτες για την κατασκευή ταυτότητας – δείχνοντας πώς οι αφηγητές θέλουν να είναι γνωστοί και πώς εμπλέκουν το κοινό στο να «δημιουργήσουν» τις δικές τους ταυτότητες.

⁴⁴⁷ Riessman, C. K. (2003). ‘Performing identities in illness narrative: Masculinity and multiple sclerosis’. *Qualitative Research*, 3:1, 5- 33.

⁴⁴⁸ Radley, A., Taylor, D. (2003). ‘Remembering one’s stay in hospital: A study in recovery, photography and forgetting’. *Health: An interdisciplinary Journal for the Social Study of Health, Illness and Medicine*, 7: 2, 129-159.

⁴⁴⁹ Holloway, I., Todres, L. (2005). ‘The status of method: flexibility, consistency and coherence’’. In: Holloway I (ed.). *Qualitative Research in Health Care* (1st edn). Berkshire: Open University Press, 90–102, Giorgi, A. (1992). ‘Description versus interpretation: competing alternative strategies for qualitative research’. *Journal of Phenomenological Psychology*, 23, 119–135.

συνιστώσα υποβαθμίζεται ή συγκαλύπτεται στις συζητήσεις της ευρύτερης αφήγησης και εξερεύνησης.⁴⁵⁰

Η χρήση ποιοτικών περιγραφικών προσεγγίσεων όπως η περιγραφική φαινομενολογία, η ανάλυση περιεχομένου και η θεματική ανάλυση, είναι κατάλληλες για ερευνητές που επιθυμούν να χρησιμοποιήσουν ένα διαφορετικό επίπεδο ερμηνείας, σε αντίθεση με τη θεμελιωμένη θεωρία ή την ερμηνευτική φαινομενολογία, όπου απαιτείται ένα υψηλότερο επίπεδο ερμηνευτικής πολυπλοκότητας, έτσι τα ερευνητικά ευρήματα μπορούν να τοποθετηθούν σε μια συνέχεια που δείχνει το βαθμό μετασχηματισμού των δεδομένων κατά τη διαδικασία ανάλυσης δεδομένων από την περιγραφή στην ερμηνεία.⁴⁵¹

Η ποιοτική ανάλυση περιεχομένου και θεματική ανάλυση είναι δυο προσεγγίσεις ανάλυσης στην ποιοτική περιγραφική μελέτη που χρησιμοποιούνται από πολλούς ερευνητές. Ωστόσο επειδή τα όρια και η διαίρεση μεταξύ των δυο δεν έχουν καθοριστεί σαφώς, χρησιμοποιούνται συχνά εναλλακτικά και υπάρχει σύγχυση σχετικά με τις ομοιότητες και τις διαφορές τους,⁴⁵² καθώς και του τρόπου με τον οποίο οι ερευνητές πρέπει να επιλέξουν μεταξύ της ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου και της θεματικής ανάλυσης.⁴⁵³ Για παράδειγμα, η ποιοτική ανάλυση περιεχομένου ταξινομείται ως είδος αφηγηματικής ανάλυσης,⁴⁵⁴ ενώ η θεματική ανάλυση παρουσιάζεται μερικές φορές ως ένα μέρος της φαινομενολογίας.⁴⁵⁵

Η θεματική ανάλυση θεωρείται ως ευέλικτο και χρήσιμο ερευνητικό εργαλείο, παρέχει ένα πλούσιο και λεπτομερή αλλά πολύπλοκο απολογισμό των δεδομένων⁴⁵⁶ και περιλαμβάνει την αναζήτηση και τον εντοπισμό κοινών θεμάτων που εκτείνονται σε μια ολόκληρη συνέντευξη/ αφήγηση ή σειρά συνεντεύξεων.⁴⁵⁷ Κάθε ανάλυση απαιτεί ένα

⁴⁵⁰ Sandelowski, M. (2010). 'What's in a name? Qualitative description revisited'. *Research in Nursing & Health*, 33, 77-84.

⁴⁵¹ Sandelowski, M, Barroso, J. (2003b). 'Classifying the findings in qualitative studies'. *Qualitative Health Research*, 13, 905- 923.

⁴⁵² Sandelowski, M., Leeman, J. (2012). 'Writing usable qualitative health research findings'. *Qualitative Health Research*, 22, 1404-1413.

⁴⁵³ Braun, V, Clarke, V. (2006), όπ. πρ.

⁴⁵⁴ Sandelowski, M, Barroso, J. (2003a). 'Writing the proposal for a qualitative research methodology project'. *Qualitative Health Research*, 13,781- 820, Sparker, A. (2005). 'Narrative analysis: exploring the whats and hows of personal stories'. In: Holloway I (ed.). *Qualitative Research in Health Care* (1st edn). Berkshire: Open University Press, 191- 208.

⁴⁵⁵ Holloway, I, Todres L. (2005). όπ.πρ.

⁴⁵⁶ Braun, V, Clarke, V. (2006), όπ. πρ.

⁴⁵⁷ DeSantis, L, Noel Ugarriza, D. (2000). 'The concept of theme as used in qualitative nursing research'. *Western Journal of Nursing Research*, 22, 351- 372.

πλαίσιο εντός του οποίου εξετάζονται τα διαθέσιμα κείμενα. Ο ερευνητής πρέπει να οικοδομήσει έναν κόσμο στον οποίο τα κείμενα έχουν νόημα επιτρέποντάς τους να απαντήσουν σε ερευνητικά ερωτήματα.⁴⁵⁸ Η θεματική ανάλυση είναι σε θέση να προσφέρει το συστηματικό στοιχείο που είναι χαρακτηριστικό της ανάλυσης περιεχομένου και επιτρέπει στον ερευνητή να συνδυάσει την ανάλυση του νόηματος στο συγκεκριμένο πλαίσιο.⁴⁵⁹ Ένα άλλο χαρακτηριστικό της ανάλυσης δεδομένων στη θεματική ανάλυση είναι η οπτική παρουσίαση των θεμάτων, των κωδικών και των σχέσεών τους, που περιλαμβάνουν λεπτομερή περιγραφή, αλλά και περιγραφή κάθε θέματος, τα κριτήρια, τα παραδείγματα και άλλες παρόμοιες λεπτομέρειες. Ως μέρος της ανάλυσης δεδομένων βοηθάει στην ανασκόπηση των θεμάτων και στην επίτευξη του στόχου του προσδιορισμού συνεκτικών αλλά διακριτικών θεμάτων.⁴⁶⁰ Στη θεματική ανάλυση η σημασία ενός θέματος δεν εξαρτάται απαραίτητα από κάτι μετρήσιμο, αλλά από το κατά πόσον καταγράφει κάτι σημαντικό σε σχέση με το συνολικό ερευνητικό ερώτημα.⁴⁶¹

Αφού συλλεχθούν τα δεδομένα οι ερευνητές θα πρέπει να τα καταγράψουν και να οργανώσουν το περιεχόμενο των δεδομένων τους. Αυτό σημαίνει ότι τα δεδομένα είναι έτοιμα να αναλυθούν λέξη προς λέξη, χρησιμοποιώντας οποιαδήποτε σημαντικά πρότυπα ή θέματα,⁴⁶² σημειώνεται επίσης ότι στη θεματική ανάλυση «πρέπει» τα δεδομένα να διαβάζονται τουλάχιστον δυο φορές.⁴⁶³

⁴⁵⁸ Krippendorff, K. (2004). *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology* (2nd edn). London: Sage Publications. Ο ερευνητής, ο οποίος έχει μια ευρύτερη κατανόηση του πλαισίου που επηρεάζει τις ιστορίες των συμμετεχόντων στη μελέτη, μπορεί να αναπτύξει μια ευρύτερη κατανόηση του τι συμβαίνει, εκτός από την κατανόηση ότι μπορεί να μοιραστεί με εκείνους που συμμετέχουν στην έρευνα (βλ. αναλυτικά Downe-Wamboldt, B. (1992). 'Content analysis: methods, applications, and issues'. *Health Care Women International*, 13, 313- 321).

⁴⁵⁹ Loffe, H., Yardley, L. (2004). 'Content and thematic analysis'. In: Marks DF, Yardley L (eds). *Research Methods for Clinical and Health Psychology* (1st edn). London: Sage Publications, 56- 69.

⁴⁶⁰ Ryan, G., Bernard, H. (2000). 'Data management and analysis methods'. In: Denzin NK, Lincoln YS (eds). *Handbook of Qualitative Research* (2nd edn). London: Sage Publications, 769- 802, Braun, V., Clarke, V. (2006), όπ. πρ.

⁴⁶¹ Spencer, L., Ritchie, J., O'Connor, W. (2003). 'Analysis: Practices, principles and processes'. In: Ritchie J., Lewis, J. (eds). *Qualitative Research Practice: A Guide for Social Sciences Students and Researchers* (1st edn). London: Sage Publication, 199- 218.

⁴⁶² Halldorson, J. D. (2009). *An exploration of taffels social identity theory and its application to understanding metis as a social identity*. University of Manitoba (Canada).

⁴⁶³ Bogdan, R., Biklen, S. K. (2007). *Qualitative research for education: an introduction to theory and methods*. Pearson/Allyn and Bacon, p. 165.

3.1. Η επεξεργασία των κειμένων με τη χρήση της θεματικής ανάλυσης

Οι Braun και Clarke (2006) προτείνουν έξι συγκεκριμένα βήματα για τη διεξαγωγή της θεματικής ανάλυσης, τα οποία ωστόσο δεν προϋποθέτουν μια γραμμική πορεία. Αφορούν μια διαδικασία κίνησης, επαναφοράς ή κυκλικότητας, η οποία χαρακτηρίζεται από συστηματικότητα αλλά και από ευελιξία και είναι αλληλένδετη με άλλες διαδικασίες στο πλαίσιο του ερευνητικού σχεδιασμού.

- 1. Εξοικείωση με τα δεδομένα.** Στο πρώτο στάδιο της ανάλυσης ο ερευνητής χρειάζεται να εξοικειωθεί με το ερευνητικό υλικό, με επαναλαμβανόμενη προσεκτική ανάγνωση του συνόλου των ερευνητικών δεδομένων και ενεργητική αναζήτηση νοημάτων, θεμάτων και μοτίβων που έχουν σημασία για το εξεταζόμενο φαινόμενο. Αφού δημιουργήσει μια πρώτη εικόνα αναφορικά με τα δεδομένα ως προς το τι λένε ή κάνουν οι συμμετέχοντες, ο ερευνητής καταγράφει τις αρχικές του ιδέες πριν ξεκινήσει το δεύτερο στάδιο της ανάλυσης που περιλαμβάνει την κωδικοποίηση.
- 2. Κωδικοποίηση.** Το δεύτερο στάδιο της ανάλυσης περιλαμβάνει την παραγωγή αρχικών κωδικών με εξέταση των κειμένων σειρά προς σειρά. Εδώ αποδίδεται σε κάθε απόσπασμα του κειμένου ένας εννοιολογικός προσδιορισμός – ένας κωδικός. Ο κωδικός αυτός εκφράζει σε συντομία το νόημα που δίνει ο ερευνητής στο συγκεκριμένο τμήμα των δεδομένων (π.χ. αίσθημα φόβου ή έκφραση ανησυχίας κ.ά.). Δεδομένου ότι ένα απόσπασμα μπορεί να περιέχει πολλά διαφορετικά νοήματα, στο ίδιο απόσπασμα κειμένου είναι δυνατόν να αποδοθούν ένας ή περισσότεροι κωδικοί. Κάποιοι κωδικοί μπορούν να συνδυαστούν (κωδικοί με όμοια χαρακτηριστικά ή νοήματα) και να ενοποιηθούν σε ένα ανώτερο επίπεδο σχηματίζοντας κατηγορίες - θέματα ή κωδικούς ανώτερου επιπέδου. Η διαδικασία της κωδικοποίησης αποτελεί σημαντικό μέρος της ανάλυσης,⁴⁶⁴ καθώς εντοπίζονται μονάδες νοήματος που συνδέονται μεταξύ τους και οργανώνονται τα δεδομένα σε ομάδες που έχουν νόημα (σε σχέση πάντα με

⁴⁶⁴ Miles, M.B., Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: A sourcebook of new methods* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage, p. 86.

το ερευνητικό ερώτημα). Γενικότερα οι κωδικοί συνοψίζουν τις βασικές μονάδες νόηματος ενώ τα θέματα, που έπονται, αποτελούν ένα υψηλότερο επίπεδο ανάλυσης.⁴⁶⁵

- 3. Αναζήτηση των κατηγοριών - θεμάτων.** Σε αυτό το στάδιο η ανάλυση εστιάζεται στην αναζήτηση πιθανών κατηγοριών - θεμάτων. Εδώ ο ερευνητής συνδυάζει διαφορετικούς κωδικούς αναζητώντας πιθανές κατηγορίες - θέματα που προκύπτουν μέσα από τα δεδομένα. Κάποιοι αρχικοί κωδικοί μπορεί να σχηματίσουν κύριες κατηγορίες - θέματα ενώ άλλοι υποκατηγορίες - υποθέματα. Οι κατηγορίες - θέματα συμπυκνώνουν ομάδες κωδικών και ενέχουν μεγαλύτερο βαθμό ερμηνείας από τους πιο περιγραφικούς κωδικούς. Ο ρόλος των ερευνητών στην αναζήτηση των κατηγοριών - θεμάτων είναι ουσιαστικός καθώς όπως έχει επισημανθεί οι κατηγορίες - θέματα δεν «εδράζονται» στα δεδομένα και απλώς αναδύονται». «... Εάν τα θέματα 'εδράζονται' κάπου, εδράζονται στο μυαλό μας, στις σκέψεις μας για τα δεδομένα και στις συνδέσεις που κάνουμε καθώς τα νοηματοδοτούμε».⁴⁶⁶ Ο ερευνητής καλείται να συνδέσει, να δώσει νόημα, να κατανοήσει, να επιλέξει, να περιγράψει, να συμπεράνει ή να ερμηνεύσει το ερευνητικό υλικό –με βάση συγκεκριμένες θέσεις, επιστημολογικές παραδοχές και τον ευρύτερο ερευνητικό σχεδιασμό.
- 4. Επανεξέταση των κατηγοριών/θεμάτων.** Το τέταρτο στάδιο ξεκινά όταν έχει αρχίσει να διαμορφώνεται ένα σύνολο πιθανών ή υποψήφιων κατηγοριών/θεμάτων και περιλαμβάνει την επανεξέτασή τους καθώς κάποια από αυτά μπορεί να μην πληρούν τα κριτήρια για να συμπεριληφθούν (π.χ. αν δεν υπάρχουν αρκετά δεδομένα ώστε να τα στηρίξουν, ή τα δεδομένα ποικίλλουν αρκετά μεταξύ τους). Κάποιες κατηγορίες/θέματα μπορεί να επικαλύπτονται οπότε χρειάζεται να συγχωνευθούν σε ένα και άλλα ίσως χρειάζεται να διαχωριστούν σε ξεχωριστές κατηγορίες /θέματα. Εδώ αξίζει να ληφθούν υπόψη τα δυο βασικά κριτήρια για την εξέταση των κατηγοριών/θεμάτων: εσωτερική ομοιογένεια και εξωτερική ετερογένεια.⁴⁶⁷ Ειδικότερα, τα δεδομένα εντός των θεμάτων θα πρέπει να παρουσιάζουν συνοχή μεταξύ τους με νόημα, ενώ θα

⁴⁶⁵ Guest, G., McQueen, K. M., Namey, E. E. (2012). *Applied thematic analysis*. London: Sage.

⁴⁶⁶ Ellis, C. (2004). *The Ethnographic I: The methodological novel about autoethnography*. New York: AltaMira Press, Braun, V., Clarke, V., (2006), όπ. πρ. σ. 77-101.

⁴⁶⁷ Patton, M. (1990). *Qualitative evaluation and research methods*. London: Sage, p. 121.

πρέπει να υπάρχουν ξεκάθαροι και αναγνωρίσιμοι διαχωρισμοί ανάμεσα στις κατηγορίες/θέματα. Αυτό το στάδιο περιλαμβάνει δυο επίπεδα επανεξέτασης και βελτίωσης των κατηγοριών/θεμάτων. Το πρώτο επίπεδο περιλαμβάνει την αναθεώρηση στο επίπεδο των κωδικοποιημένων δεδομένων. Αυτό σημαίνει πως ο ερευνητής πρέπει να διαβάσει όλα τα αποσπάσματα για κάθε κατηγορία/θέμα και να σκεφτεί εάν φαίνεται να σχηματίζουν ένα συνεκτικό μοτίβο. Εάν οι υποψήφιας κατηγορίες/θέματα σχηματίζουν ένα συνεκτικό σύνολο, τότε προχωρά στο δεύτερο επίπεδο αυτού του σταδίου. Εάν οι υποψήφιας κατηγορίες/θέματα δε σχηματίζουν ένα συνεκτικό μοτίβο, ο ερευνητής θα χρειαστεί να αναλογιστεί εάν η κατηγορία/θέμα από μόνο του είναι προβληματικό ή αν κάποια από τα αποσπάσματα των δεδομένων μέσα σε αυτή την κατηγορία - θέμα απλώς δεν ταιριάζουν εκεί. Σε αυτή την περίπτωση θα πρέπει να αναθεωρήσει την κατηγορία/θέμα, δημιουργώντας ένα νέο, ενώ πρέπει να βρει και ένα σημείο αναφοράς για τα αποσπάσματα τα οποία επί του παρόντος δεν ταιριάζουν σε κάποιες από τις ήδη υπάρχουσες θεματικές κατηγορίες. Όταν ο ερευνητής βεβαιωθεί ότι οι υποψήφιας κατηγορίες/θέματα συλλαμβάνουν επαρκώς το περίγραμμα των κωδικοποιημένων δεδομένων— όταν δηλαδή έχει διαμορφωθεί ένας «θεματικός χάρτης»— μπορεί να προχωρήσει στο δεύτερο επίπεδο αυτού του σταδίου. Το δεύτερο επίπεδο περιλαμβάνει μια παρόμοια διαδικασία, αλλά σε σχέση με ολόκληρο το σύνολο των δεδομένων. Στο επίπεδο αυτό αξιολογείται αν ο αναδυόμενος θεματικός χάρτης απεικονίζει τα νοήματα που περιλαμβάνονται σε ολόκληρο το ερευνητικό υλικό, και εντοπίζονται μονάδες νοήματος που ενδεχομένως δεν είχαν συμπεριληφθεί στην αρχική κωδικοποίηση. Σε αυτή την περίπτωση, μπορεί να χρειαστεί να συμπεριληφθούν νέοι κωδικοί και κατηγορίες/θέματα.

- 5. Ορισμός και ονομασία κατηγοριών/θεμάτων.** Το πέμπτο στάδιο ξεκινά όταν έχει διαμορφωθεί ο θεματικός χάρτης των δεδομένων. Στη συγκεκριμένη φάση προσδιορίζεται η ουσία της κάθε κατηγορίας - θέματος καθώς και η διάσταση των δεδομένων που συλλαμβάνει. Για κάθε επιμέρους κατηγορία/θέμα, ο ερευνητής πρέπει να διεξάγει και να συγγράψει μια λεπτομερή ανάλυση προσδιορίζοντας την "ιστορία" που κάθε κατηγορία/θέμα απεικονίζει, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο εντάσσεται στο πλαίσιο της ευρύτερης συνολικής ιστορίας που

διαμορφώνεται από τα δεδομένα της έρευνας και σε σχέση με τα ερευνητικά ερωτήματα. Επίσης είναι σημαντικό να διασφαλίσει ότι δεν υπάρχει υπερβολική αλληλεπικάλυψη μεταξύ των κατηγοριών/θεμάτων καθώς και να αναγνωρίσει την ύπαρξη υποκατηγοριών/υποθεμάτων. Οι υποκατηγορίες/υποθέματα είναι στην ουσία κατηγορίες/θέματα εντός μίας κατηγορίας/θέματος και είναι χρήσιμα για την οργάνωση μιας ιδιαίτερα μεγάλης και περίπλοκης κατηγορίας/θέματος. Στο τέλος αυτού του σταδίου, καλό είναι ο ερευνητής να μπορεί να περιγράψει το σκοπό και το περιεχόμενο κάθε κατηγορίας/θέματος σε δυο προτάσεις. Αν δε μπορεί να το κάνει αυτό, ίσως χρειάζεται περαιτέρω επεξεργασία των κατηγοριών/θεμάτων. Επιπρόσθετα τα θεματικά μοτίβα δεν ξεπερνούν τους μονοψήφιους αριθμούς, διαφορετικά απαιτείται περαιτέρω ανάλυση. Στο στάδιο αυτό ο ερευνητής αρχίζει να σκέφτεται τα ονόματα που θα δώσει στις διάφορες κατηγορίες/θέματα στην τελική ανάλυση. Τα ονόματα πρέπει να είναι περιεκτικά, ενδιαφέροντα και να δίνουν άμεσα στον αναγνώστη μια εικόνα σχετικά με το τι περιλαμβάνει η κάθε κατηγορία - θέμα.

- 6. Επεξεργασία και σχολιασμός ευρημάτων ανάλυσης.** Το έκτο στάδιο ξεκινάει όταν συγκεντρώνεται το σύνολο των πλήρως επεξεργασμένων κατηγοριών/θεμάτων που προκύπτουν από το ερευνητικό υλικό και περιλαμβάνει την τελική ανάλυση και τη συγγραφή των ευρημάτων. Ο ερευνητής διηγείται τη σύνθετη και πολύπλοκη ιστορία των δεδομένων με τέτοιον τρόπο ώστε ο αναγνώστης να πείθεται για την αξία και την εγκυρότητα της ανάλυσης του. Η συγγραφή της ανάλυσης- συμπεριλαμβανομένων και των αποσπασμάτων των δεδομένων- χρειάζεται να παρέχει μια συνεκτική, ενδιαφέρουσα και λογική ιστορία (χωρίς επαναλήψεις) που να συνδέει τα δεδομένα εντός αλλά και μεταξύ των κατηγοριών - θεμάτων. Επιπρόσθετα η συγγραφή πρέπει να παρέχει επαρκή στοιχεία που να τεκμηριώνουν τις διάφορες κατηγορίες/θέματα ή ζητήματα που παρουσιάζονται. Στο πλαίσιο αυτό οι συγγραφείς καλούνται να επιλέξουν ιδιαίτερα ζωντανά παραδείγματα ή απλά αποσπάσματα που να συλλαμβάνουν την ουσία των κατηγοριών/θεμάτων ή ζητημάτων τα οποία επιλέγουν να παρουσιάσουν ή να αναδείξουν. Τα αποσπάσματα ενσωματωμένα σε μια αναλυτική αφήγηση, απεικονίζουν την ιστορία που διηγούνται οι ερευνητές για τα δεδομένα τους, η οποία προχωρεί πέρα από την απλή περιγραφή σε

επιχειρήματα, συμπεράσματα ή την πληρέστερη κατανόηση του νοήματος που περικλείεται στα δεδομένα (ερμηνεία) σε σχέση με το ερευνητικό ερώτημα και το εξεταζόμενο φαινόμενο.⁴⁶⁸

Πίνακας 1. Διαδικασία Ανάλυσης Δεδομένων στη Θεματική Ανάλυση

Θεματική Ανάλυση (Braun & Clarke, 2006: 87)
1. Εξοικείωση με δεδομένα
Μεταγραφή των δεδομένων, ανάγνωση και επανεξέταση των δεδομένων, σημειώνοντας τις αρχικές ιδέες.
2. Δημιουργία αρχικών κωδικών
Κωδικοποιούνται συστηματικά τα ενδιαφέροντα χαρακτηριστικά των δεδομένων σε ολόκληρο το σύνολο δεδομένων, συγκεντρώνοντας δεδομένα σχετικά με κάθε κωδικό.
3. Αναζήτηση κατηγοριών/θεμάτων
Συγκέντρωση των κωδικών σε πιθανές κατηγορίες/θέματα, συγκεντρώνοντας όλα τα δεδομένα που σχετίζονται με κάθε πιθανή κατηγορία/θέμα.
4. Επανεξέταση κατηγοριών/θεμάτων
Έλεγχος εάν οι κατηγορίες/θέματα λειτουργούν σε σχέση με τα κωδικοποιημένα αποσπάσματα και ολόκληρο το σύνολο δεδομένων, δημιουργώντας ένα θεματικό χάρτη.
5. Ορισμός και ονομασία κατηγοριών/θεμάτων
Δημιουργία κατηγοριών/θεμάτων από την αρχική κωδικοποίηση, ομαδοποίηση των κωδικών, διαμορφώνοντας μια γενική περιγραφή της ερευνητικής κατηγορίας/θέματος.
6. Επεξεργασία και σχολιασμός ευρημάτων ανάλυσης
Επιλογή των ζωντανών, επιτακτικών παραδειγμάτων, τελική ανάλυση επιλεγμένων αποσπασμάτων, αναστροφή της ανάλυσης στην ερευνητική ερώτηση και στη βιβλιογραφία, παραγωγή μιας έκθεσης της ανάλυσης.

⁴⁶⁸ Τζούμα, Α. (2006). *Ερμηνευτική: Από τη βεβαιότητα στην υποψία*. Αθήνα: Μεταίχμιο, σ. 133-139.

3.2. Μεθοδολογικά ζητήματα στη χρήση της αφηγηματικής μεθόδου

Ο ερευνητής που αποφασίζει να χρησιμοποιήσει για τη μελέτη ενός φαινομένου την αφηγηματική μέθοδο, βρίσκεται μπροστά σε ένα πλήθος μεθοδολογικών ζητημάτων. Οι αφηγήσεις ζωής χρησιμοποιούνται για τις ανάγκες ερευνών που σχετίζονται με ένα "βίωμα" του ατόμου και την εμπλοκή του σε μια κατάσταση, που το άτομο αναπαράγει μέσω της αφήγησης. Αυτή η αναπαραγωγή μπορεί να επιτευχθεί είτε με την απλή αφήγηση (αφηγηματική μέθοδος) του "βιώματος" ή της κατάστασης του υποκειμένου, είτε με μια συνέντευξη κατά την οποία θα εξιστορεί το βίωμά του το υποκείμενο (κοινωνιοανάλυση).⁴⁶⁹ Στη βάση αυτή, η προσεκτική άντληση όλων των απαραίτητων στοιχείων από τον κόσμο του ατόμου δεν αρκεί από μόνη της, αλλά εξίσου σημαντικό είναι και το "βίωμα", δηλαδή το σύνολο των αισθήσεων, εικόνων, μνημών, των ελπίδων ή των φόβων που συνδέονται με τη συγκεκριμένη κατάσταση.⁴⁷⁰

Στις αφηγήσεις προσωπικών εμπειριών τα άτομα επιχειρούν να εγκαταστήσουν νοήματα ή σχέσεις ανάμεσα στα γεγονότα που περιγράφουν.⁴⁷¹ Τα γεγονότα παύουν να είναι ουδέτερα, από τη στιγμή που θα ενσωματωθούν στο πλαίσιο μιας προσωπικής και κοινωνικής ιστορίας και θα νοηματοδοτηθούν, σε σχέση με τις αξίες, τις ελλείψεις και τις επιδιώξεις των ηρώων της ιστορίας.⁴⁷² Η κατασκευή και ταξινόμηση των γεγονότων του νου έχουν αφηγηματική μορφή, καθώς αυτός είναι ο τρόπος με τον οποίο προωθείται το βίωμα στη μνήμη.⁴⁷³

⁴⁶⁹ Παναγιωτόπουλος, Ν. (2008). *Η απομάγευση του κόσμου*, Αθήνα, ΕΚΚΕ-Πολύτροπον, σ. 643.

⁴⁷⁰ Ωστόσο, οι σημασίες και οι λόγοι δεν εξαντλούν από μόνοι τους το νόημα της υπό θεώρησης συμπεριφοράς, καθώς οι σημασίες που προωθούνται από τα άτομα είναι πάντοτε ελλιπείς αφού δε μπορούν να συλλάβουν όλους τους κοινωνικούς καθορισμούς της συμπεριφοράς και δε μπορούν να αντικειμενοποιηθούν παρά μόνο μέσω της ανάλυσης των κοινωνικών συνθηκών δυνατότητας της υποκειμενικότητας του υποκειμένου. (βλ. αναλυτικά στο Παναγιωτόπουλος, Ν., όπ. πρ., (2008), σ.643).

⁴⁷¹ Gergen, K. J., Gergen, M. M. (1997). 'Narratives of the self'. *Memory, identity, community: The idea of narrative in the human sciences*. 161-184.

⁴⁷² Ρήγα, Α., Τριανταφυλλίδου, Σ. (2001). 'Η σημασία της βιογραφικής μεθόδου στην ανάλυση του αναπαραστατικού λόγου των χρηστών ναρκωτικών'. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, Αθήνα, ΕΚΚΕ, τευχ. 104 - 105, σ. 3- 42.

⁴⁷³ Σε πολιτισμούς επηρεασμένους από το δυτικό, η αντίληψη της ζωής ως χρονικότητας παρέχει τη βάση μιας «προκαταρκτικής» αφήγησης, επί της οποίας θα δομηθεί και θα επεξεργαστεί το άτομο την εμπειρία του (βλ. Neisser, U. (1988). 'Five kinds of self-knowledge'. *Philosophical psychology*.1: 35-59). Αν ο τρόπος λειτουργίας του νου είναι τέτοιος, ώστε να αντιλαμβανόμαστε τον εαυτό και τη δράση ως συνεχή στο χρόνο και σε αυτόν τον τρόπο αντίληψης οφείλεται η επιβολή νοήματος στις ακολουθίες των γεγονότων τότε, η αφηγηματική προσέγγιση αποτελεί ένα από τα βασικότερα πλαίσια στο οποίο μπορούμε να μελετήσουμε τον ψυχοκοινωνικό εαυτό των υποκειμένων (βλ. αναλυτικά στο Neisser, U., όπ. πρ., (1988).

Ο ερευνητής οφείλει να δώσει έμφαση στην υποκειμενική πρόσληψη των κοινωνικών φαινομένων. Αν δεν ελέγξει την αξιοπιστία των αφηγήσεων ζωής, θα τις θεωρήσει ως δεδομένες και θα στηρίξει σε λανθασμένη ή μη εξακριβωμένη βάση τα συμπεράσματά του. Η απόκρυψη ή παραποίηση από μέρους του αφηγητή σημαντικών στοιχείων και περιστατικών της ζωής του μπορεί να οφείλεται στην επιθυμία του να αρέσει, προβάλλοντας εκείνες τις πλευρές της ζωής του που δικαιώνουν την ύπαρξή του⁴⁷⁴ ή στις ψυχολογικές διεργασίες απώθησης τραυματικών εμπειριών ή στην αναδρομική χρησιμοποίηση αξιών του παρόντος για την αξιολόγηση του παρελθόντος.⁴⁷⁵

Ένα ακόμη σημαντικό ζήτημα στη χρήση αυτής της μεθόδου είναι ότι ο ερευνητής οφείλει να γνωρίζει ότι δεν έχει τη δυνατότητα γενίκευσης των ευρημάτων του. Η μέθοδος αυτή είναι καθαρά ποιοτική και αναλύει σε βάθος τις αφηγήσεις ζωής ενός μικρού συνήθως αριθμού ατόμων, επομένως δε μπορεί να οδηγήσει σε συμπεράσματα γενικευτικού χαρακτήρα.⁴⁷⁶

Ένα άλλο ζήτημα που προκύπτει με τη χρήση αυτής της μεθόδου, αφορά τον αριθμό των αφηγήσεων που πρέπει να συγκεντρωθούν στο πλαίσιο διερεύνησης μιας κοινωνικής ομάδας.⁴⁷⁷ Στο ζήτημα αυτό ο Bertaux (1981) προτείνει ως λύση τον «πληροφοριακό κορεσμό» (*saturation effect*). Όταν ορισμένα στοιχεία επανέρχονται με κανονικότητα στις αφηγήσεις ζωής, τότε μπορούμε να θεωρήσουμε ότι έχει συγκεντρωθεί ικανοποιητικός αριθμός αφηγήσεων έχουμε δηλαδή πληροφοριακό κορεσμό.⁴⁷⁸ Στην περίπτωση αυτή οι αφηγήσεις ζωής συγκροτούν κοινωνιολογικά αποδεκτές μαρτυρίες που προσφέρουν κατάλληλο έδαφος για την ολοκλήρωση μιας ερμηνευτικής υπόθεσης.

⁴⁷⁴ Lazega, E., Modak, M. (1982). 'Récits de vie quotidienne et problématique de l'énonciation'. *Recherches Sociologiques*, τ. 13, 1-2, σ. 15- 16, Grawitz, M. (1976). *Méthodes des sciences sociales*, Paris, Dalloz, σ. 612- 613, Θανοπούλου, Μ., Πετρονώτη, Μ. 'Βιογραφική προσέγγιση: μια άλλη πρόταση για την κοινωνιολογική θεώρηση της ανθρώπινης εμπειρίας'. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 64: 64, 20- 42.

⁴⁷⁵ John, A. (1982). 'Scratching the Surface. Women, Work anti Coal-mining History in England and Wales'. *Oral History*, 10: 2, 13- 26.

⁴⁷⁶ Chevalier, Y. (1979). 'Biographie et sociologie', *Revue Française de Science Politique*, 83- 101, p 29.

⁴⁷⁷ Catani, M. (1981). 'Social Life History as Ritualized Oral Exchange'. Bertaux D. (ed), *Biography and Society*, 211- 222.

⁴⁷⁸ Γίνεται φανερό ότι τα βιογραφικά στοιχεία που εμπεριέχονται σε αυτές ξεπερνούν το επίπεδο των υποκειμενικών προτιμήσεων και επιλογών και ρίχνουν φως στη διασύνδεση του ατομικού με το κοινωνικό. Με άλλα λόγια, κάθε αφήγηση επαληθεύει τις προηγούμενες με τρόπο τέτοιο ώστε ο κοινωνιολόγος να έχει την αίσθηση της- μερικής τουλάχιστον- επιβεβαίωσης των γνώσεων που έχει ήδη αποκτήσει (βλ. Bertaux, D. (1981), όπ. πρ. σ. 187-188).

Η προσοχή του κοινωνιολόγου επικεντρώνεται στην κατανόηση των ζητημάτων που απασχολούν τον αφηγητή, τόσο μέσα από τη δική του οπτική γωνία όσο και στο πλαίσιο της ευρύτερης κοινωνιολογικής θεώρησης.⁴⁷⁹ Ο ερευνητής που χρησιμοποιεί την αφηγηματική προσέγγιση θέλει να συνταιριάξει με προσοχή κομμάτια ανθρώπινης και επιστημονικής γνώσης, για να φωτίσει την αλληλεξάρτηση του ατομικού με το κοινωνικό. Σημαντικός θεωρείται στο σημείο αυτό και ο αναστοχασμός του ερευνητή. Με δεδομένο το γεγονός ότι ερευνητής και ερωτώμενος συν-δημιουργούν τα δεδομένα μέσα από την αλληλεπίδραση- ο ένας επιδρά στις απαντήσεις του άλλου-, η από κοινού συμμετοχή καθιστά εφικτή τη βαθιά κατανόηση του υπό μελέτη φαινομένου, και έχει τη δυνατότητα να συμβάλει στη δημιουργία πλούσιου υλικού προς ανάλυση.⁴⁸⁰ Ο βασικός στόχος της αναστοχαστικής πρακτικής είναι να θέσει την ερευνητική διαδικασία κάτω από κριτική ανάλυση και ορίζεται ως «η αναγνώριση ότι όλοι αποτελούμε μέρος του κόσμου τον οποίο μελετάμε, κουβαλώντας τις προσωπικές μας αξίες, πεποιθήσεις και κοινωνική ταυτότητα».⁴⁸¹ Οι Alvesson και Sköldberg (2000), περιγράφουν τρία στάδια του αναστοχασμού: α) την επιστροφή στην εμπειρία (βίωμα) β), την αναγνώριση των συναισθημάτων που σχετίζονται με την εμπειρία αυτή και γ) την επαναξιολόγηση της εμπειρίας στο παρόν. Υποστηρίζουν ότι ο αναστοχασμός δεν είναι η ιδέα που έχουμε για την πραγματικότητα η οποία μετατρέπεται σε πράξη αλλά το αποτέλεσμα των δικών μας κατασκευών για την πραγματικότητα.⁴⁸² Επιπλέον, αναστοχασμός σημαίνει η δυνατότητα να σκεφτεί κανείς τα πράγματα με την πολυκλοκότητά τους, άλλωστε η διαχείριση των ποιοτικών δεδομένων, είναι μία αναστοχαστική διαδικασία, και ως εκ τούτου οι ερευνητές χρειάζεται να είναι σε θέση να αναθεωρήσουν προηγούμενες αντιλήψεις και υποθέσεις βασιζόμενοι στο ποιοτικό υλικό τους.

⁴⁷⁹ Chevalier, Y. (1979). 'La biographie et son usage en sociologie'. *Revue Française de Sociologie*, 29: 1, p. 100.

⁴⁸⁰ Hollway, W., Jefferson, T. (2000). *Doing Qualitative Research Differently, free association, narrative and the interview method*, London: Sage Publications, p. 31-35.

⁴⁸¹ Bujra, J. (2001). *Participant Observation*, Graduate School Handout, p.2.

⁴⁸² Alvesson, M., Sköldberg, K. (2000). *Reflexive Methodology, New Vistas for Qualitative Research*, London: Sage Publications, p. 322-323.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ: ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

1. Αντικείμενο της έρευνας

Αντικείμενο της έρευνας είναι το βίωμα της βίας στις ερωτικές σχέσεις των εφήβων με τη χρήση της αφήγησης. Πιο συγκεκριμένα η διερεύνηση αφορά: α) τις μορφές της βίας, β) τον τρόπο έκφρασής τους, γ) τον τρόπο που αντιλαμβάνονται οι έφηβοι τη βία, τις αντιλήψεις και τα στερεότυπά τους, δ) τη συμβολή της τεχνολογίας και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης στη χρήση μορφών βίας και ε) την επιρροή των συνομηλίκων.

2. Σκοποί της έρευνας- Ερευνητικά Ερωτήματα

Στο γενικότερο ερευνητικό πλαίσιο, ένας από τους βασικούς στόχους της ποιοτικής ανάλυσης των αφηγήσεων των εφήβων είναι να μελετηθούν οι ίδιες οι αφηγήσεις και η αξιοπιστία του αφηγηματικού υλικού σχετικά με την αποτύπωση της εμπειρίας του βιώματος της βίας στις ερωτικές τους σχέσεις.

Παράλληλα μελετώνται τα γνωστικά σχήματα που οργανώνουν τόσο την εμπειρία όσο και την αφήγηση και επιβάλλουν έτσι την αποτύπωση της πραγματικής εμπειρίας στην αφήγηση. Το άτομο που αφηγείται και τα γεγονότα που περιγράφει, η αλυσιδωτή τους αλληλουχία και οι κοινωνικές καταστάσεις οργανώνουν την εμπειρία και ολοκληρώνουν την αφήγηση.

Στη συγκεκριμένη μελέτη του ζητήματος της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία, μελετάται ο τρόπος που αντιλαμβάνονται και προσλαμβάνουν τη βία οι έφηβοι, ο τρόπος που εσωτερικεύουν τη βία αυτή, ο τρόπος που την ερμηνεύουν, ενώ παράλληλα μελετάται και η επίδραση του κοινωνικού πλαισίου, όπως των φίλων ή της παρέας στη δράση του ατόμου, δηλαδή η επιρροή ή όχι των συνομηλίκων (peer involvement) στις ερωτικές σχέσεις των εφήβων και η επίδραση της χρήσης των μέσων κοινωνικής δικτύωσης (social media).

Σε ένα άλλο επίπεδο, η μελέτη στοχεύει στην εξέταση της αντίδρασης του θύματος ή του δράστη απέναντι στη βία, στην αντίληψή τους περί βίας- αν αναγνωρίζουν τη βία ή τί αναγνωρίζουν ως βία-, ποιες οι πεποιθήσεις τους απέναντι στη βία. Το ίδιο το

περιεχόμενο της αφήγησης- σε συνδυασμό πάντα με το υπάρχον θεωρητικό υπόβαθρο ερμηνείας και ανάλυσης του φαινομένου της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων των εφήβων- οδήγησε στη διατύπωση και εξέταση των ερευνητικών ερωτημάτων.

Αυτό που μας ενδιέφερε να δούμε μέσα από τις αφηγήσεις είναι κατά πόσο τα αγόρια ή τα κορίτσια είναι δράστες της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων. Επίσης θα διερευνηθεί αν τα κορίτσια είναι συχνότερα θύματα ψυχολογικής βίας. Επιπλέον κατά πόσον οι συνομήλικοι επηρεάζουν τους έφηβους στις αποφάσεις τους για τις ερωτικές τους σχέσεις. Σε ένα άλλο επίπεδο, από τις αφηγήσεις θα διερευνηθεί αν η ζήλεια είναι παράγοντας εμφάνισης βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων και κατά πόσον η χρήση της τεχνολογίας δημιουργεί νέες μορφές βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων, καθώς και αν οι έφηβοι- μέσω της χρήσης των μέσων κοινωνικής δικτύωσης (social media) - αποκτούν ελεγκτική συμπεριφορά απέναντι στους/στις συντρόφους τους. Τέλος, θα διερευνηθούν οι πεποιθήσεις των εφήβων για τη βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων.

3. Πληθυσμός της έρευνας

Για τη διερεύνηση του θέματος συμμετείχαν έφηβοι και των δύο φύλων. Οι υποψήφιοι για τη συμμετοχή στην έρευνα προέρχονταν από προσωπική αναζήτηση μέσω του ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος της ερευνήτριας, αλλά και από το κοινωνικό περιβάλλον των ίδιων των εφήβων. Κατόπιν καθώς οι συμμετέχοντες ήταν ανήλικοι, η αρχική προσέγγιση της ερευνήτριας έγινε στους γονείς, στους οποίους αρχικά παρουσιάστηκε η έρευνα, αναλύθηκαν επαρκώς και σαφώς οι στόχοι της και δόθηκαν διευκρινήσεις για τη διαδικασία, καθώς και για τον τρόπο συμμετοχής των παιδιών τους στην έρευνα.

Σε αυτό το στάδιο ήταν σημαντική η αναφορά στους κανόνες ηθικής και δεοντολογίας που διέπουν την παρούσα έρευνα. Αφού λοιπόν η ερευνήτρια διαβεβαίωσε τους γονείς για την εμπιστευτικότητα των αφηγήσεων και την προστασία της ταυτότητας των παιδιών τους κατά την ερευνητική διαδικασία, υπήρξαν γονείς που αρνήθηκαν και άλλοι που δέχτηκαν τη συμμετοχή των παιδιών τους. Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι σε όλη τη διαδικασία αναζήτησης των εφήβων που θα αποτελούσαν τον πληθυσμό της

έρευνας, υπήρξαν αρκετοί γονείς, οι οποίοι δε συναίνεσαν, ενώ παράλληλα υπήρξαν αρκετοί έφηβοι, οι οποίοι αρνήθηκαν να συμμετάσχουν κυρίως - όπως ανέφεραν - λόγω της ιδιαιτερότητας του θέματος και του γεγονότος ότι δυσκολεύονταν να συζητήσουν για τις προσωπικές τους σχέσεις. Αξίζει να σημειωθεί, ότι υπήρξαν ορισμένοι γονείς, οι οποίοι δε δέχτηκαν να συμμετέχουν καθώς ήθελαν μετά τις αφηγήσεις των παιδιών τους να ενημερωθούν από την ερευνήτρια για τα λεγόμενά τους. Αφού τους κατέστησε σαφές η ερευνήτρια ότι διαφυλάσσεται η εμπιστευτικότητα των λεγομένων των εφήβων, αρνήθηκαν τη συμμετοχή των παιδιών τους. Όσοι από τους γονείς συμφώνησαν για τη συμμετοχή των παιδιών τους στην έρευνα τους δόθηκε το Έντυπο Συγκατάθεσης Γονέα (*consent form*). Το έντυπο συγκατάθεσης περιελάμβανε πληροφορίες σχετικά με το θέμα και τους σκοπούς της έρευνας και γενικότερες πληροφορίες που απαντούσαν στην ερευνητική διαδικασία.

Τον πληθυσμό της έρευνας αποτέλεσαν τελικά 12 έφηβοι, 5 αγόρια και 7 κορίτσια μαθητές γυμνασίου και λυκείου, 14 - 17 ετών, μεσαίας κοινωνικοοικονομικής τάξης, από διάφορες περιοχές της Αθήνας, οι οποίοι δέχτηκαν να μιλήσουν και να μοιραστούν τις εμπειρίες τους και το βίωμά τους από τις σχέσεις που έχουν συνάψει.

4. Στάδια διαδικασίας έρευνας αφηγηματικών κειμένων

4.1. Ηχογράφηση

Οι προσωπικές συναντήσεις με τους εφήβους πραγματοποιήθηκαν στον προσωπικό τους χώρο. Η διαδικασία ξεκίνησε τον Ιανουάριο του 2017 και ολοκληρώθηκε τον Ιούνιο του ίδιου έτους. Αφού ενημερώθηκαν οι έφηβοι για τους σκοπούς της έρευνας και δόθηκαν οι κατάλληλες οδηγίες καθώς και η επιβεβαίωση για την απόκρυψη των στοιχείων τους - με σκοπό την προστασία της πραγματικής τους ταυτότητας-, χρησιμοποιήθηκε μέσο μαγνητοφώνησης με στόχο την ακριβή συλλογή των λεγομένων των αφηγητών αλλά και τη διευκόλυνση της ερευνήτριας για ενεργητική ακρόαση.

Πριν ξεκινήσει η μαγνητοφώνηση, έγινε μια γενικότερη συζήτηση μαζί τους για τα ενδιαφέροντά τους, το σχολείο τους και την καθημερινότητά τους, ώστε να μπορέσει

να δημιουργηθεί ένα κλίμα αμοιβαίας οικειότητας, άνεσης και εμπιστοσύνης από μέρους τους, ώστε να ξεκινήσει η διαδικασία. Οι έφηβοι είχαν ήδη τη μερική ενημέρωση από τους γονείς τους, αλλά στο στάδιο αυτό τους λύθηκαν όποιες απορίες είχαν σχετικά με τη διαδικασία και όταν έκριναν ότι ήταν απόλυτα έτοιμοι ξεκίνησε η ηχογράφιση.

Κατά τη διάρκεια των αφηγήσεων κάποιοι έφηβοι ήταν αγχωμένοι ή ντροπαλοί, γεγονός που έκανε την αφήγησή τους λιτή, περιεκτική και χωρίς πολλές λεπτομέρειες. Το γεγονός αυτό οδήγησε την ερευνήτρια σε κάποιες περιπτώσεις σε διευκρινιστικές ερωτήσεις, όπου κρινόταν απαραίτητο, με σκοπό να βοηθήσει τους εφήβους να αποτυπώσουν καλύτερα τη θέση τους απέναντι στο θέμα της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων αλλά και να κατανοηθεί καλύτερα η αφήγησή τους.

4.2. Απομαγνητοφώνηση

Μετά το τέλος της συνέντευξης η ερευνήτρια απομαγνητοφώνησε το υλικό, τις 12 αφηγήσεις των εφήβων με σκοπό να περάσει στο επόμενο στάδιο της επεξεργασίας των κειμένων.

4.3. Θεματική Ανάλυση

Για την επεξεργασία των αφηγήσεων χρησιμοποιήθηκε η τεχνική της θεματικής ανάλυσης. Οι αφηγήσεις μελετήθηκαν ολιστικά χωρίς διατμηματική ανάλυση, οργανώθηκαν τα δεδομένα και με τη μέθοδο του εντοπισμού, περιγραφής και αναφοράς, εντοπίστηκαν και καταγράφηκαν οι κοινοί κωδικοί που προέκυψαν από τις αφηγήσεις και έπειτα δημιουργήθηκαν οι κατηγορίες/θέματα, το στάδιο στο οποίο δημιουργείται ένα συνολικό νοηματικό μοτίβο.

5. Μεθοδολογικά προβλήματα προσέγγισης του αντικειμένου

Η μελέτη του φαινομένου της βίας στις ερωτικές σχέσεις των εφήβων είναι πολύ περιορισμένη στην Ελλάδα. Τα λίγα ερευνητικά δεδομένα έχουν στηριχθεί σε ποσοτικές μεθόδους έρευνας, έρευνες στάσεων με τη χρήση ερωτηματολογίων που έχουν πραγματοποιηθεί στο σχολικό περιβάλλον.

Στη συγκεκριμένη μελέτη υπήρχαν αρκετές δυσχέρειες καθώς τον πληθυσμό της έρευνας αποτέλεσαν ανήλικοι. Ως εκ τούτου χρειάστηκε να συναινέσουν οι γονείς και να επιτρέψουν στα παιδιά τους να συμμετάσχουν στην έρευνα. Αυτό πραγματοποιήθηκε – όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως- μέσω των προσωπικών συναντήσεων μαζί τους και αφού εξηγήθηκε στους γονείς η διαδικασία, οι στόχοι της έρευνας και η διασφάλιση της ανωνυμίας των παιδιών τους. Σε όλη αυτή την προσπάθεια προσέγγισης των εφήβων, υπήρξαν αρκετοί που αρνήθηκαν να συμμετάσχουν λόγω της ιδιαιτερότητας του θέματος, επειδή θίγονται εξαιρετικά ευαίσθητα “προσωπικά θέματα”. Άλλοι έφηβοι χρησιμοποίησαν ως άλλοθι την εξαιρετικά επιβαρυνόμενη καθημερινότητά τους, με δραστηριότητες και μελέτη, και ως εκ τούτου ο χρόνος τους ήταν περιορισμένος ώστε να οριστεί μια συνάντηση μεταξύ μας.

Οι έφηβοι, οι οποίοι τελικά συμμετείχαν, ήταν γενικότερα δεκτικοί και άνετοι με τη διαδικασία, αλλά παρατηρήθηκε σε μερικούς από αυτούς μια σχετική δυσκολία να εκφράσουν όσα ήθελαν να πουν. Άλλοι δεν ήταν αρκετά περιγραφικοί και γλαφυροί και ήταν πολύ λιτοί και περιεκτικοί στο λόγο τους, γεγονός που οδήγησε την ερευνήτρια σε διευκρινιστικές ερωτήσεις που στόχο είχαν να βοηθήσουν τους εφήβους να εκφραστούν περισσότερο και να γίνουν περισσότερο επεξηγηματικοί, ώστε να κατανοηθούν επαρκώς τα λεγόμενά τους. Αυτό δικαιολογείται απόλυτα από το νεαρό της ηλικίας τους- οπότε και η σχετική δυσκολία στο λόγο τους- αλλά ίσως και από το άγχος της διαδικασίας. Τέλος, η μεγαλύτερη δυσκολία παρουσιάστηκε στα αγόρια, τα οποία ήταν πολύ μετρημένα στα λεγόμενά τους, περιγράφοντας τα γεγονότα πολύ συνοπτικά χωρίς πολλές λεπτομέρειες, σε αντίθεση με τα κορίτσια που εμφανίζονται περισσότερο περιγραφικά και αναλυτικά στο λόγο τους με περισσότερες λεπτομέρειες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ: ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΑΦΗΓΗΣΕΩΝ: ΚΩΔΙΚΟΙ- ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ/ΘΕΜΑΤΑ

1. Στάδια Θεματικής Ανάλυσης

Μετά την απομαγνητοφώνηση των αφηγήσεων ξεκίνησε η οργάνωση, διαχείριση και η ταξινόμηση του υλικού. Για να επιτευχθεί η εξοικείωση με τα δεδομένα, έγινε επαναλαμβανόμενη και προσεκτική ανάγνωση του υλικού, ώστε να αναζητηθούν τα αρχικά νοήματα, οι κωδικοί και γενικότερα να καταγραφούν οι αρχικές ιδέες του υπό μελέτη θέματος.

Μια αρχική ανάγνωση δείχνει ότι οι ερωτικές σχέσεις των εφήβων είναι κατά βάση σύντομες. Γίνεται από όλους αναφορά στη χρήση της τεχνολογίας, στον τρόπο που χρησιμοποιούν την ηλεκτρονική επικοινωνία ώστε να γνωρίσουν κάποιον/ α, να δημιουργήσουν μια σχέση ή να συντηρήσουν τη σχέση μέσω της τεχνολογίας. Οι συνομιλητές/ συνομιλήτριές μας αναφερόμενοι σε περιστατικά και μορφές βίας γίνεται εμφανές ότι περιγράφονται νέες μορφές βίας, που σχετίζονται αρκετά με τη χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης (social media), όπως η επαναλαμβανόμενη ανεπιθύμητη ηλεκτρονική παρακολούθηση (cyber stalking), η διάδοση φημών κ.ά. Γενικότερα τα περιστατικά, τα οποία έχουν βιώσει αφορούν κυρίως τη λεκτική και ψυχολογική βία, ενώ παράλληλα διαπιστώνονται και έντονα περιστατικά ζήλειας. Στο δεύτερο στάδιο της επεξεργασίας εξετάστηκαν οι αφηγήσεις σειρά προς σειρά και σε κάθε απόσπασμα του κειμένου αποδόθηκε ένας εννοιολογικός προσδιορισμός, ο κωδικός. Σε κάθε απόσπασμα υπήρχαν περισσότεροι από ένας κωδικοί και μεταξύ των κειμένων βρέθηκαν αρκετοί κοινοί κωδικοί. Από την ανάγνωση των κειμένων και την αρχική κωδικοποίηση προέκυψαν 47 διαφορετικοί κωδικοί.

Έπειτα αναζητήθηκαν οι πιθανές κατηγορίες/θέματα. Έτσι, μετά τον εντοπισμό και την καταγραφή των κωδικών και από τον μεταξύ τους συνδυασμό, έγινε η ομαδοποίησή τους σε κατηγορίες/θέματα. Έτσι οι 47 κωδικοί ομαδοποιήθηκαν και συγκρότησαν την κάθε κατηγορία/θέμα. Έπειτα, η κάθε κατηγορία/θέμα ερμηνεύεται βάσει των θεωρητικών προσεγγίσεων και ερευνητικών ευρημάτων, με σκοπό τόσο την τεκμηρίωσή της αλλά και την κατανόησή της.

Έτσι ορισμένες από τις κατηγορίες/θέματα είναι: η εβηφεία και οι προβληματισμοί της, τα συναισθήματα, οι ερωτικές σχέσεις των εφήβων, ο τρόπος που δημιουργούν σχέσεις, η επιρροή των συνομηλίκων, η χρήση της τεχνολογίας, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, οι μορφές βίας που βιώνουν οι έφηβοι στις σχέσεις τους, οι πεποιθήσεις τους για τις σχέσεις και οι πεποιθήσεις τους για τη βία. Η σύνδεση όλων αυτών των κατηγοριών/θεμάτων σκοπεύει στην απόδοση νοήματος, στην περιγραφή και την ερμηνεία του ερευνητικού υλικού –με βάση συγκεκριμένες θέσεις και επιστημολογικές παραδοχές.

Κατόπιν της επεξεργασίας των αρχικών κατηγοριών/θεμάτων, κάποιες επικράτησαν καθώς συμπεριέλαβαν αρκετούς από τους κωδικούς, κάποιες κατηγορίες/θέματα συγχωνεύτηκαν, καθώς επικαλύπτονται από άλλες. Έτσι, η δημιουργία των τελικών κατηγοριών/θεμάτων, προέκυψε από τη συμπύκνωση ομάδων κωδικών, παρέχοντας μεγαλύτερη δυνατότητα ερμηνείας από τους απλούς περιγραφικούς κωδικούς.

1.1. Κωδικοποίηση

Κωδικός 1: Αυτοεικόνα

Ο κωδικός αυτός περιγράφει την υποκειμενική άποψη που έχει το άτομο για τον εαυτό του.

«Τώρα για μένα προσωπικά, δεν είμαι εγώ αυτή που θα δώσει σημασία στα like ή ποια έχει φίλη στο fb και όλα αυτά, προσπαθώ να είμαι λιγάκι πιο απόμακρη γιατί είμαι σίγουρη ότι αυτό θα δημιουργήσει κάποια προβλήματα..» (κορίτσι, 16 ετών).

«Στην κατασκήνωση είχαμε ένα περιστατικό, που τότε ήμασταν πολλά παιδιά μαζί, και εγώ γενικά είμαι πολύ κοινωνική, με αγκαλιές κλπ... στο fb επειδή είχα πολλούς φίλους αγόρια ήταν λογικό να παρεξηγούμαι από το αγόρι μου γιατί ήμουν πολύ ανοικτή, μιλάω γενικά πολύ...» (κορίτσι, 16 ετών).

«Δε θα ήθελα απλά από εδώ και πέρα να είμαι τόσο δοτική» (κορίτσι, 14 ετών).

«Η αλήθεια είναι ότι κάνω πολύ υπομονή και δε φτάνω ποτέ στα όρια, αλλά σίγουρα θα έχω φτάσει στα όριά μου κάποια στιγμή» (αγόρι, 17 ετών).

«Είμαι όμως αυτός ο άνθρωπος που μιλάει πάρα πολύ απότομα όταν θυμώνει και έτσι θύμωνε και αυτός» (κορίτσι, 15 ετών).

«Εγώ σκέφτομαι ότι πρέπει να προσέχω με ποιους μιλάω την επόμενη φορά και δε θέλω να αφήσω κάποιον να μου το κάνει αυτό» (κορίτσι, 14 ετών).

Η **αυτοεικόνα** είναι η σπουδαιότερη πτυχή ανάπτυξης της προσωπικότητας του εφήβου και συνδέεται με την αυτοεκτίμηση και την αξία που αποδίδει το άτομο στον εαυτό του σε συνδυασμό με την άποψη που έχουν οι «σημαντικοί άλλοι» για αυτούς. Έτσι οι έφηβοι αναφέρονται στον εαυτό τους και στα χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς τους.

Κωδικός 2: Εξωτερική Εμφάνιση

Ο κωδικός αυτός περιγράφει την εξωτερική εικόνα ενός ατόμου, που σχετίζεται συχνά και με την αυτοπεποίθηση.

«Κοίτα, δε μου αρέσει κάποια πολύ, αλλά υπάρχουν ωραίες κοπέλες» (αγόρι, 15 ετών).

«...έχω δει να κοροιδεύουν κοπέλα κάποιου επειδή είναι πιο άσχημη, αλλά δε συμμετέχω σε αυτό είναι πολύ υποκειμενικό» (αγόρι, 16 ετών).

Η **εξωτερική εμφάνιση** ως στοιχείο αξιολόγησης ενός ερωτικού μας συντρόφου διαδραματίζει πολύ σημαντικό ρόλο και είναι ένα φαινόμενο που συναντάται σε όλες τις χρονικές περιόδους της ζωής του ατόμου. Ωστόσο, η εξωτερική εμφάνιση στην εφηβεία αποκτά πρωταρχικό ρόλο στην αυτοπεποίθηση, οδηγώντας τους εφήβους σε μια συνεχή ενασχόληση με την εικόνα τους και αυτοκριτικής κυρίως για την εικόνα που έχουν απέναντι στους άλλους.

Κωδικός 3: Φιλία

Ο κωδικός αυτός περιγράφει τη στενή σχέση που δημιουργεί ένα άτομο με συνομηλίκους ή λίγο μεγαλύτερους από αυτό.

«Έχω δυο κολλητές και οι άλλες είναι φίλες μου. Η μια είναι η ξαδέλφη μου που μεγαλώσαμε μαζί και είμαστε η μια στο σπίτι της άλλης και η άλλη ήταν φίλη της ξαδέλφης μου και γίναμε όλες φίλες. Εγώ με την ξαδέλφη μου λέμε τα πάντα, αλλά η άλλη δεν τα λέει είναι πιο κλειστή. Με τις φίλες μου λέμε τα πάντα, ακόμη και για αγόρια και μου λένε τη γνώμη τους είτε αρνητική είτε θετική» (κορίτσι, 14 ετών).

«Η επιρροή είναι μεγάλη...κυρίως για τα κορίτσια γιατί εμπιστεύονται τις φίλες τους πιο πολύ σε αυτή την ηλικία. Και πολλές φορές χωρίς να σκεφτείς κάποια πράγματα για τον άλλον, αν σου πει κάτι η φίλη σου πιστεύεις ότι είναι σωστό» (κορίτσι, 16 ετών).

«...είμαστε μόνο κορίτσια, λέμε τα προβλήματά μας συνήθως και πλέον έχουμε γίνει φίλες δηλαδή βγαίνουμε έξω, είμαστε πάρα πολύ κοντά. Και ξέρουμε πάρα πολύ καλά η μια την άλλη. Δηλαδή μιλάμε κάθε μέρα με κάμερα, όταν βγαίνουμε είναι σαν να είναι από το σχολείο κορίτσια, κολλητές και λέμε τα προβλήματά μας γενικώς, όχι μόνο για τις σχέσεις μας και όλα αυτά, αλλά γενικώς τι μας απασχολεί» (κορίτσι, 14 ετών).

«Έχω μια κολλητή και άλλες 5 πολύ καλές φίλες» (κορίτσι, 15 ετών).

Η **φιλία** είναι μια στενή σχέση, η οποία χαρακτηρίζεται από υποστήριξη, εμπιστοσύνη, δέσμευση, μοίρασμα εμπειριών και συναισθημάτων, στοργή και αμοιβαιότητα. Η φιλία είναι πολύ σημαντική για τον έφηβο, καθώς τον βοηθά να ανεξαρτητοποιηθεί από την οικογένεια του και να εξερευνήσει τον κόσμο έξω από αυτήν.

Κωδικός 4: Επιρροή συνομηλίκων

Ο κωδικός αυτός περιγράφει τις σχέσεις με τους συνομηλικούς εξυπηρετούν σημαντικές λειτουργίες για τους έφηβους και η επιρροή τους σε αυτή τη φάση ζωής τους είναι μεγάλη.

«Έχουμε μια ομάδα στο fb που ξεκίνησε σαν μια ομάδα μέσω συγκροτήματος και καταλήξαμε συγκεκριμένα κορίτσια, είμαστε μόνο κορίτσια, λέμε τα προβλήματά μας συνήθως και πλέον έχουμε γίνει φίλες δηλαδή βγαίνουμε έξω, είμαστε πάρα πολύ κοντά. Και ξέρουμε πάρα πολύ καλά η μια την άλλη. Δηλαδή μιλάμε κάθε μέρα με κάμερα, όταν βγαίνουμε είναι σαν να είναι από το σχολείο κορίτσια, κολλητές και λέμε τα προβλήματά μας γενικώς, όχι μόνο για τις σχέσεις μας και όλα αυτά, αλλά γενικώς τι μας απασχολεί. Είναι οι περισσότερες από Αθήνα, υπάρχουν και τουλάχιστον 10 κορίτσια από

Θεσσαλονίκη και άλλες 2 από τον Βόλο.....πάντα θα με νοιάζει η γνώμη τους. Όταν ρωτάω τη γνώμη τους σκέφτομαι πάρα πολύ αυτό που θα μου πουν, γιατί επηρεάζομαι» (κορίτσι, 14 ετών).

«Οι φίλοι μου μου λένε τη γνώμη τους και με επηρεάζουν πολύ. Μου λένε για τις κοπέλες μου πως τις βλέπουν κλπ» (αγόρι, 16 ετών).

«Έχω δυο κολλητές και οι άλλες είναι φίλες μου. Η μια είναι η ξαδέλφη μου που μεγαλώσαμε μαζί και είμαστε η μια στο σπίτι της άλλης και η άλλη ήταν φίλη της ξαδέλφης μου και γίναμε όλες φίλες. Εγώ με την ξαδέλφη μου λέμε τα πάντα, αλλά η άλλη δεν τα λέει είναι πιο κλειστή. Με τις φίλες μου λέμε τα πάντα, ακόμη και για αγόρια και μου λένε τη γνώμη τους είτε αρνητική είτε θετική. Εγώ τις ακούω πάντα και αναλόγως αν έχουν δίκιο κάνω αυτό που λένε ή όχι. Εγώ όταν μια φίλη μου έχει δίλημμα της λέω να κάνει αυτό που πιστεύει σωστό και προσπαθώ να μην την επηρεάσω» (κορίτσι, 14 ετών).

«Στην ηλικία μας θεωρώ ότι επηρεάζεται το κάθε παιδί από τους φίλους του, την παρέα του γιατί θεωρούμε ότι το εύρος των φίλων που έχουμε τώρα θα είναι για πάντα, αλλά αυτό δεν ισχύει, θα είναι πολύ λίγοι οι φίλοι που θα έχεις στην πορεία της ζωής σου. Εγώ γενικά δεν επηρεάζομαι, αλλά υπήρχαν 2-3 άτομα που με επηρέαζαν τότε ίσως γιατί γνώριζαν αυτό το παιδί, παρόλο που δεν ήμουν τόσο δεμένοι μαζί τους, αλλά είναι πολύ λάθος αυτό» (κορίτσι, 16 ετών).

«Σχετικά με τους φίλους....τα συζητάω όσα μου συμβαίνουν με τους κολλητούς μου και η επιρροή τους πιστεύω ότι είναι μεγάλη, κυρίως για τα κορίτσια γιατί εμπιστεύονται τις φίλες τους πιο πολύ σε αυτή την ηλικία. Και πολλές φορές χωρίς να σκεφτείς κάποια πράγματα για τον άλλον, αν σου πει κάτι η φίλη σου πιστεύεις ότι είναι σωστό» (κορίτσι, 16 ετών).

«Τα προβλήματα στη σχέση μου τα συζητούσα με φίλους μου και νομίζω ότι σε αυτή την περίπτωση το παρατράβηξα, γιατί τα συζητούσα και με άτομα που δεν ήμασταν φίλοι χρόνια. Το συζητούσα καθημερινά με πάνω από 5 άτομα, μέσω fb, τους έλεγα τι συμβαίνει και μου απαντούσαν. Και με τις φίλες μου συζητούσα από κοντά. Αυτή που με επηρέασε περισσότερο ήταν η αδελφή του και πολύ καλή μου φίλη, την οποία ρωτούσα αν ήξερε κάτι και μου έλεγε όχι, αλλά μου έλεγε να το τελειώσω γιατί πίστευε ότι το έκανε σκόπιμα» (κορίτσι, 14 ετών).

«Οι φίλοι μου είναι κοντά μου. Όπως θα μου πουν εκείνοι τα δικά τους, θα τους πω κι εγώ τα δικά μου. Είναι κάποιες περιπτώσεις που μπορεί να μ' επηρεάσουν και άλλες όχι. Εκτός

ότι μου λένε τη γνώμη τους, μετά μου λένε «κάνε ό, τι θες». Και πιστεύω ότι αυτό είναι το σωστό» (αγόρι, 14 ετών).

«Με τους κολλητούς μου συζητάω θέματα για την κοπέλα μου, αλλά επειδή πολλές φορές ξέρω την άποψή τους και πιστεύω ότι θα προκαλέσω ένταση, δεν τα λέω όλα. Αλλά αν πιστεύω ότι κάτι είναι σημαντικό και θέλω να το συζητήσω, θα το κάνω. Αλλά επειδή αρκετές φορές φοβάμαι ότι θα με επηρεάσουν, αποφεύγω να το συζητήσω. Πιστεύω όμως ότι ελάχιστοι είναι αυτοί που τα εκμυστηρεύονται όλα, κρατάνε πράγματα για τον εαυτό τους, έχουν κάποιο μυστικό, γιατί φοβούνται μήπως τους κοροιδέψουν κλπ» (αγόρι, 17 ετών).

«Μοιράζομαι όλα όσα μου συμβαίνουν με τις φίλες μου. Έχω μια κολλητή και άλλες 5 πολύ καλές φίλες. Την κολλητή μου την ακούω, αλλά δεν τηρώ και όλα όσα μου λέει. Δηλαδή παίρνω μια άποψη και κάνω αυτό που πιστεύω εγώ. Δεν επηρεάζομαι εύκολα, αλλά ας πούμε αυτόν τον γνώριζαν περισσότερο, γιατί εγώ ήμουν καινούρια στο σχολείο, οπότε άκουγα τη γνώμη τους, αλλά στο τέλος υπερισχύει αυτό που πιστεύω εγώ» (κορίτσι, 15 ετών).

Η **επιρροή των συνομηλίκων** είναι άλλοτε θετική και άλλοτε αρνητική για τους εφήβους. Συχνά οι έφηβοι διαμορφώνουν τη συμπεριφορά τους ανάλογα με τη συμπεριφορά των φίλων τους για να είναι αποδεκτοί από αυτούς. Για παράδειγμα, είναι πιθανό να μιμηθούν ή να υιοθετήσουν συμπεριφορές που ενισχύουν θετικά τη σχολική επίδοση, αλλά υπάρχει και η πιθανότητα να διαμορφώσουν συμπεριφορές που ενισχύουν την παραβατικότητα.

Κωδικός 5: Αυτοκαταστροφική συμπεριφορά

Ο κωδικός αυτός περιγράφει μια συμπεριφορά, κατά την οποία το άτομο προσπαθεί να κάνει κακό στον εαυτό του ή και να τερματίσει τη ζωή του.

«Είναι ένας φίλος μου που μια πάει με τη μια, μία με την άλλη και πληγώνει πολύ μια φίλη μου, την κολλητή μου, έχει χαρακωθεί για αυτόν, έχει χτυπήσει φλέβα και έχει πάει νοσοκομείο, πάει και σε ψυχολόγο επειδή δε μπορεί να πάρει ανάσα όταν τον σκέφτεται κλπ και αυτόν δεν τον νοιάζει» (κορίτσι, 14 ετών).

Η **αυτοκαταστροφική συμπεριφορά** σχετίζεται- σύμφωνα με έρευνες- με το οικογενειακό περιβάλλον. Οι έφηβοι που παρουσιάζουν τέτοια συμπεριφορά, διστάζουν να εκφράσουν τα συναισθήματα και τις ανάγκες τους και προκειμένου να εξωτερικεύσουν το άγχος τους, καταφεύγουν σε αυτοκαταστροφικές συμπεριφορές ή και απόπειρες αυτοκτονίας.

Κωδικός 6: Χρήση οινόπνευματος

Ο κωδικός αυτός περιγράφει την κατανάλωση ή /και την κατάχρηση αλκοόλ.

«...και κάποια στιγμή πήγε μια 3ήμερη με το σχολείο του και εκεί πέρα τη 2^η μέρα μέθυσε και δε θυμόταν τι έκανε και όταν γύρισε, προσπάθησε να μου εξηγήσει τι είχε γίνει, αλλά δε θυμόταν και μια βδομάδα μετά άρχισε να είναι λίγο πιο απόμακρος...» (κορίτσι, 14 ετών).

Στην εφηβεία η **χρήση οινόπνευματος** μπορεί να σχετίζεται με την αίσθηση μιας ευχάριστης διάθεσης, την επιθυμία να προσελκύσει ο έφηβος το αντίθετο φύλο καθώς και την τάση του να μιμείται την ενήλικη συμπεριφορά.

Κατηγορία/ Θέμα 1: Η συγκρότηση του κοινωνικού εαυτού στην εφηβεία

Η κατηγορία/θέμα "Η συγκρότηση του κοινωνικού εαυτού στην εφηβεία" συγκροτείται από τους εξής κωδικούς: αυτοεικόνα, εξωτερική εμφάνιση, επιρροή συνομηλίκων, αυτοκαταστροφική συμπεριφορά, χρήση οινόπνευματος.

Η εφηβεία είναι η περίοδος που το άτομο μεταβάλλεται σωματικά, ενώ υφίσταται μεταβολή και στον ψυχοκοινωνικό του κόσμο. Η οικογένεια και το κοινωνικό περιβάλλον διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο σε αυτή τη φάση της ζωής του εφήβου και στη διαμόρφωση της κοινωνικής του ταυτότητας.⁴⁸³ Η ταυτότητα νοείται ως η σταθερή άποψη που έχει κάθε άτομο για τον εαυτό του σχετικά με τα ερωτήματα όπως: ποιος/α είναι, τί στόχους έχει στη ζωή του, ποια θέση έχει στην κοινωνία, ποια θέλει να είναι η επαγγελματική του σταδιοδρομία, ποιες θρησκευτικές, ηθικές και πολιτικές πεποιθήσεις έχει ή ποιος/α είναι ως άνδρας/γυναίκα. Επομένως, η επιτυχής διαμόρφωση ταυτότητας

⁴⁸³ Coleman, J. (2011). *Ψυχολογία της Εφηβικής Ηλικίας*, Αθήνα, Gutenberg, σ. 68.

συνδέεται άμεσα με τη θέση και την τοποθέτηση του εαυτού στο χρόνο και το κοινωνικό περιβάλλον. Επίσης, προϋποθέτει την επίτευξη μιας αίσθησης του εαυτού και μια επαρκή διερεύνηση και περισυλλογή σχετικά με τις εναλλακτικές επιλογές.⁴⁸⁴ Η επιτυχής διαμόρφωση της ταυτότητας από τον έφηβο συνδέεται με την ανάπτυξη μιας ολοκληρωμένης αίσθησης του εαυτού. Ταυτόχρονα η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από άγχος, ποικίλλα προβλήματα, αγωνία, εξερεύνηση και ρήξη των συνδετικών κρίκων με το παρελθόν και δημιουργίας νέων με το μέλλον.⁴⁸⁵

Η εφηβεία θεωρείται κυρίως και πρωτίστως μια περίοδος αλλαγής που οδηγεί στη διαμόρφωση της προσωπικότητας των εφήβων. Οι μεγάλες σωματικές αλλαγές, διαφοροποιούν τη συνολική εικόνα του εαυτού, ενώ η νοητική ανάπτυξη επιφέρει μια πιο σύνθετη και επεξεργασμένη εικόνα εαυτού, καθώς είναι μια περίοδος μετάβασης προς τα κοινωνικά περιβάλλοντα που ζουν οι έφηβοι.⁴⁸⁶ Για την εικόνα εαυτού και την αυτοαντίληψη έχουν διατυπωθεί διάφορες απόψεις. Μία από αυτές είναι η άποψη του Offer (1992),⁴⁸⁷ ο οποίος αναφέρει ότι η αυτοεικόνα του εφήβου απαρτίζεται από τους εξής πέντε τομείς ψυχολογικής λειτουργίας: 1. τον ψυχολογικό εαυτό, 2. το γενετήσιο εαυτό, 3. τον κοινωνικό εαυτό, 4. τον οικογενειακό εαυτό, 5. τον εαυτό αντιμετώπισης καταστάσεων.⁴⁸⁸

Μια πολυδιάστατη άποψη της εικόνας του εαυτού περιγράφεται επίσης στο έργο της Harter (1988), η οποία ανέπτυξε ένα ψυχοδιάγραμμα αυτοαντίληψης βασισμένο σε ανάλυση παραγόντων και περιέγραψε οκτώ επιμέρους διαστάσεις της έννοιας του εαυτού: 1. την ακαδημαϊκή επάρκεια, 2. την εργασιακή επάρκεια, 3. την αθλητική επάρκεια, 4. τη σωματική εμφάνιση, 5. την κοινωνική αποδοχή, 6. τη στενή φίλια, 7. την ερωτική έλξη και 8. τη διαγωγή.⁴⁸⁹ Ένα ακόμη πιο σύνθετο μοντέλο εκπονήθηκε από τον Shavelson και τους συνεργάτες του (1976) καθώς και Marsh και τους συνεργάτες του (1988), προτείνοντας μια άλλη ιεραρχική δομή της έννοιας του εαυτού στην εφηβεία,

⁴⁸⁴ Wayne, W. (2008). *Psychology: Themes & variations*. Wadsworth: Thomson Learning, Inc.

⁴⁸⁵ Παπάζογλου, Α. (2014). 'Ο ρόλος της οικογένειας και των συνομήλικων στη διαμόρφωση της ταυτότητας των εφήβων'. *Έρκυνα, Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών-Επιστημονικών Θεμάτων*, 3, 177-193.

⁴⁸⁶ Alsaker, F., Kroger, J. (2006). 'Self-concept, self-esteem and identity'. In Jackson S. and Goodens L. (Eds). *Handbook of adolescent development*. Psychology Press. Hove, 90-113.

⁴⁸⁷ Ο Offer είναι γνωστός για την κατασκευή του Ερωτηματολογίου για την αυτο-εικόνα. (Offer Self-image questionnaire, 1969).

⁴⁸⁸ Offer, D., Ostrov, D., Howard, K., Dolin, S. (1992). *The Offer Self-image Questionnaire for Adolescence- revised*. Western Psychological Services. Los Angeles. CA.

⁴⁸⁹ Harter, S. (1988). 'The construction and conservation of the self: James and Cooley revisited'. In Lapsley D. and Power, F. (Eds). *Self, ego and identity*. Springer-Verlag. New York, 43-70.

τοποθετώντας στην κορυφή του μοντέλου μια πολύ σταθερή γενική εικόνα του εαυτού, που βασίζεται σε δυο κύριες διαστάσεις, την ακαδημαϊκή και τη μη ακαδημαϊκή.⁴⁹⁰ Κατά τον Elder (1968), η διάκριση των ρόλων του εφήβου γίνεται σε δυο επίπεδα. Το πρώτο επίπεδο είναι η ενδοαλλαγή ρόλου, δηλαδή η αλλαγή βάσει των απαιτήσεων του περιβάλλοντος στον ίδιο ρόλο.⁴⁹¹ Το δεύτερο επίπεδο είναι η ανάληψη νέων ρόλων σε μια κοινωνική ομάδα.⁴⁹² Στη διαφορετικότητα των κοινωνικών ομάδων αναφοράς που έρχεται αντιμέτωπος ο έφηβος και στην ποικιλία των προσδοκιών που αυτές αντιπροσωπεύουν, έδωσε έμφαση ο Brim (1965).⁴⁹³ Για παράδειγμα, ενώ ο ρόλος του μαθητή είναι ένας, αυτός ο ρόλος γεννά διαφορετικές προσδοκίες από τους συνομήλικους, τους γονείς, τους δασκάλους. Έτσι κύριο αναπτυξιακό έργο του εφήβου είναι αυτή ακριβώς η εξισορρόπηση των διαφορετικών απαιτήσεων και η συμφιλίωσή του με την ανομοιογένεια των διαφορετικών "εαυτών" των ομάδων αναφοράς. Η έννοια της εικόνας του εαυτού και η διαμόρφωση της κοινωνικής ταυτότητας καθορίζουν σε πολύ μεγάλο βαθμό και τις κοινωνικές σχέσεις των εφήβων.

Παράλληλα με τις διάφορες θεωρίες της εικόνας του εαυτού, έχουν διατυπωθεί αντίστοιχες θεωρίες για τη δημιουργία ταυτότητας και τη συγκρότηση του εαυτού στην εφηβεία. Τόσο η θεωρία της προσκόλλησης, αλλά και οι θεωρίες διαμόρφωσης της ταυτότητας τονίζουν τη σημασία της διεύρυνσης νέων πραγμάτων.⁴⁹⁴ Καθώς το άτομο αναπτύσσεται, αυτοπροσδιορίζεται σύμφωνα με την προσωπικότητά του και την ιδεολογία του⁴⁹⁵. Υποστηρίζεται ότι οι οικογένειες παρέχουν τη βάση για τις πεποιθήσεις και τις αξίες που έχει ένα άτομο.⁴⁹⁶ Οι έφηβοι χρησιμοποιούν τις αξίες αυτές ως αφετηρία για τη δημιουργία των δικών τους πεποιθήσεων και αξιών. Αφού προηγηθεί μια περίοδος

⁴⁹⁰ Shavelson, R., Hubner, J., Stanton, G. (1976). 'Self concept: validation of construct interpretations'. *Review of Educational Research*, 46, 407- 411, Marsh, H., Byrne, B., Shavelson, R. (1988). 'A multi-faceted academic self- concept: its hierarchical structure and its relation to academic achievement'. *Journal of Educational Psychology*, 80: 366- 380.

⁴⁹¹ Ένα παράδειγμα ενδοαλλαγής ρόλου είναι όταν το κορίτσι της οικογένειας που είναι μεγαλύτερο από τα αδέρφια του παραμένει πάντα η μεγάλη αδερφή, οι απαιτήσεις των γύρω όμως είναι διαφορετικές όταν αυτό είναι 9 ετών και διαφορετικές όταν είναι 15 ετών.

⁴⁹² Η ανάληψη νέου ρόλου σε μια κοινωνική ομάδα μπορεί να είναι όταν ένα κορίτσι γίνει η αρχηγός της χορευτικής ομάδας του σχολείου της.

⁴⁹³ Brim, O. G. (1965). 'American Attitudes Toward Intelligence Tests'. *The American Psychologist*, 20: 2, 125- 130.

⁴⁹⁴ Erikson, E. H. (1968). *Youth, Identity and Crisis*. Norton&Company, New York-London, p. 17.

⁴⁹⁵ Moshman, D. (2005). *Adolescent psychological development*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

⁴⁹⁶ Bosma, H. A., Kunnen, E. S. (2001). 'Determinants and mechanisms in ego identity development: A review and synthesis'. *Developmental review*, 21: 1, 39- 66.

διερεύνησης του εφήβου, παίρνει τις δικές του αποφάσεις και κάνει τις προσωπικές του επιλογές με τη στήριξη των γονιών του. Η αυτονομία και η ανεξαρτησία που παρέχουν οι γονείς στα παιδιά στην εφηβεία αποτελούν σημαντικούς παράγοντες διαμόρφωσης της ταυτότητάς τους.

Το είδος της ταυτότητας⁴⁹⁷ ενός νεαρού ατόμου συνδέεται με την έντονη οικογενειακή συνοχή, με καθοδηγητικές γονεϊκές πρακτικές, που συχνά όμως είναι εξουσιαστικές και με στενές συναισθηματικές σχέσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας⁴⁹⁸. Έφηβοι με διάχυση ταυτότητας νιώθουν ότι έχουν παραμεληθεί από τους γονείς τους και βρίσκονται σε απόσταση από αυτούς.⁴⁹⁹

Έφηβοι με δοτή ταυτότητα είναι συνήθως κοντά στους γονείς τους, οι οποίοι είναι υπερπροστατευτικοί και φοβούνται την απόρριψή τους. Παράλληλα εκφράζουν χαμηλού επιπέδου υποστήριξη και επιδεικνύουν ελάχιστη ενθάρρυνση στα παιδιά τους ώστε να αποκτήσουν διαφοροποιημένη ταυτότητα.⁵⁰⁰

Οι έφηβοι που βρίσκονται σε κατάσταση μορατόριουμ φαίνεται πως έχουν μια σταθερή βάση στοργής και αγάπης σε συνδυασμό με τις προσωπικές τους ελευθερίες και τα δικά τους δικαιώματα. Οι έφηβοι με κατακτημένη ταυτότητα προέρχονται από οικογένειες στις οποίες η επιβράβευση είναι συχνή, ο γονεϊκός ρόλος είναι ελάχιστος και έχει αναπτυχθεί ασφαλής δεσμός μεταξύ γονέων και παιδιού.⁵⁰¹

Η ανάπτυξη της ταυτότητας επηρεάζεται από δυο σημαντικούς παράγοντες, τη συναισθηματική προσκόλληση και την ανεξαρτησία που προσφέρεται στο άτομο από

⁴⁹⁷ Διάχυση ταυτότητας. Το άτομο δε δείχνει δέσμευση σε μια συγκεκριμένη μορφή ταυτότητας, ούτε παρουσιάζει καμία ένδειξη ότι αυτό θα συμβεί. Δοτή ταυτότητα. Το άτομο αφοσιώνεται σε στόχους και πεποιθήσεις που υπαγορεύει το περιβάλλον του χωρίς προηγουμένως με δική του πρωτοβουλία να έχει λάβει υπόψη του εναλλακτικές πιθανότητες, π.χ. υιοθέτηση τρόπου ζωής που υπαγορεύει συγκεκριμένο θρήσκευμα χωρίς την εξέταση εναλλακτικών τρόπων ζωής για την επίλυση κρίσης ταυτότητας σε προσωπικό επίπεδο. Παρατεταμένο μορατόριουμ. Το άτομο αναζητά την ταυτότητά του και εξετάζει μια σειρά από εναλλακτικές πιθανότητες. Έχει εκφραστεί η άποψη ότι το παρατεταμένο μορατόριουμ δεν αποτελεί τόσο μια παραλλαγή ταυτότητας όσο μια διεργασία. Κατακτημένη ταυτότητα. Πρόκειται ουσιαστικά για το τελικό αποτέλεσμα της επιτυχούς επίλυσης της κρίσης ταυτότητας. Σε αυτή την μορφή ταυτότητας το άτομο έχει δεσμευθεί και έχει αφοσιωθεί σε συγκεκριμένη ιδεολογία, σε συγκεκριμένους κοινωνικούς ρόλους και επαγγελματικούς στόχους βάσει κριτηρίων που το ίδιο το άτομο έχει θέσει. (Marcia, J. E. (1966). 'Development and validation of ego identity status'. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3: 5, 551- 558).

⁴⁹⁸ Berzonsky, M. D. (2004). 'Identity Style, Parental Authority and Identity Commitment'. *Journal of Young and Adolescence*, 33: 3, 213- 220.

⁴⁹⁹ Archer, J., Parker, S., (1994). 'Social representations of aggression in children'. *Aggressive Behavior*, 20: 2, 101- 114.

⁵⁰⁰ Gulotta, T.P., Adams, G. R., Markstorm, C.A. (1999). *The adolescent experience*. Academic Press.

⁵⁰¹ Kroger, J., Haslett, S. J. (1988). 'Separation-individuation and ego identity status in late adolescence: A two-year longitudinal study'. *Journal of Youth and Adolescence*, 17: 1, 59-79.

τους γονείς του.⁵⁰² Είναι γεγονός πως οι έφηβοι που μεγαλώνουν σε δημοκρατικό περιβάλλον διακρίνονται από ανεξαρτησία, υπευθυνότητα, αυτοέλεγχο, δημιουργικότητα και εξαιρετικές ικανότητες στις κοινωνικές σχέσεις τους.⁵⁰³

Στην πρώιμη εφηβεία το άτομο αρχίζει να συναναστρέφεται με το αντίθετο φύλο, αλλά στη φάση αυτή αναπτύσσονται οι ομάδες και δημιουργούνται και οι φιλίες. Οι σχέσεις με τους συνομηλικούς εξυπηρετούν σημαντικές λειτουργίες για τους εφήβους, μεταξύ άλλων είναι η διερεύνηση επιλογών και αξιών και η διευκόλυνση της ανεξαρτησίας από τις οικογένειές τους.⁵⁰⁴ Η κοινωνική ταυτότητα αποτελείται από εκείνες τις όψεις της αυτοεικόνας ενός ατόμου που προέρχονται από τις κοινωνικές κατηγορίες ή ομάδες στις οποίες θεωρεί το άτομο ότι ανήκει.⁵⁰⁵ Για το λόγο αυτό, τα άτομα επιδιώκουν να αποκτήσουν και να διατηρήσουν μια θετική κοινωνική ταυτότητα η οποία συμβάλλει θετικά στην αυτοεκτίμησή τους. Η κοινωνική ταυτότητα στηρίζεται σε συγκρίσεις που γίνονται ανάμεσα στην ομάδα που ανήκει κάποιος και σε άλλες ομάδες. Έτσι, η εύνοια των μελών της ομάδας κάποιου είναι μια διαδικασία μέσω της οποίας επιτυγχάνεται η εξύψωση της κοινωνικής ταυτότητάς του.⁵⁰⁶

Σύμφωνα με τη θεωρία της *Κοινωνικής Αλληλεπίδρασης* (1969) τα άτομα ενεργούν προς άλλα άτομα ή αντικείμενα ακόμα και προς τους εαυτούς τους, ανάλογα με τα νοήματα που αυτά τα γεγονότα ή πρόσωπα έχουν για τα άτομα. Ο διάλογος έχει πρωτεύοντα ρόλο.⁵⁰⁷ Το κέντρο μιας ατομικής ταυτότητας, η αίσθηση του εαυτού δομείται κοινωνικά και αποτελεί τη βάση πάνω στην οποία επικοινωνούν τα άτομα

⁵⁰² Levesque, R. J. (2011). *Encyclopedia of adolescence*. Springer Science & Business Media.

⁵⁰³ Steinberg, L., Morris, A. S. (2001). 'Adolescent development'. *Annual review of psychology*, 52: 1, 83-110.

⁵⁰⁴ Hartup, W.W. (1993). 'Adolescents and their friends'. In B. Laursen (Ed.) *Close friendships in adolescence*, San Francisco: Jossey-Bass, 3- 22.

⁵⁰⁵ Tajfel, H., Turner, J. C. (1979). 'An integrative theory of intergroup conflict'. In W.G. Austin & S. Worchel (eds.) *The social psychology of intergroup relations*. Monterey, CA: Brooks/Cole, 33- 47.

⁵⁰⁶ Ο τρόπος που το άτομο αποκαθιστά μια αρνητική κοινωνική ταυτότητα εξαρτάται από την αντίληψη του κοινωνικού κλίματος. Οι διαστάσεις του κοινωνικού κλίματος που είναι σημαντικές είναι οι εξής: η **διαπερατότητα των ορίων** ανάμεσα σε στις ομάδες, η **σταθερότητα της θέσης** της ομάδας που ανήκει κάποιος και η **νομιμότητα του συστήματος** που τοποθετεί την ομάδα κάποιου σε κατώτερη θέση από άλλες ομάδες. Αν τα όρια ανάμεσα στις ομάδες θεωρούνται διαπερατά τότε κάποιος, που συγχρόνως δεν θεωρεί πολύ ισχυρό το δεσμό του με την ομάδα του, μπορεί να περάσει σε άλλη ομάδα. Αν τα όρια θεωρούνται μη διαπερατά και συγχρόνως υπάρχει ισχυρός δεσμός ανάμεσα στα μέλη της ομάδας, τότε είναι πιο πιθανό να επιλεγούν συλλογικές στρατηγικές, είτε γνωστικές (προσπάθεια βελτίωσης της θέσης της ομάδας σε γνωστικό επίπεδο με την εφεύρεση ενός εναλλακτικού κριτηρίου κοινωνικής σύγκρισης) είτε συμπεριφορικές (κοινωνικός ανταγωνισμός και συγκρούσεις). Αυτό εξαρτάται κι από το πόσο σταθερή θεωρείται η θέση της ομάδας και πόσο νόμιμο το σύστημα ή η διαδικασία που η ομάδα βρέθηκε σε χαμηλή θέση. (Βλ. Tajfel, H., Turner, J.C. (1979), όπ. πρ.).

⁵⁰⁷ Blumer, H. (1969). *Symbolic Interactionism*, Englewood Cliffs, N.J., Prentice Hall.

αποτελεσματικά, εμπλέκονται στο παιχνίδι συνεργασίας και στην επίλυση προβλημάτων, βοηθούν τους άλλους και αντιλαμβάνονται πως πρέπει να ζητούν βοήθεια.⁵⁰⁸ Τα άτομα ωστόσο μπορούν να διαχειριστούν την κοινωνική ταυτότητα χρησιμοποιώντας τέσσερις στρατηγικές:⁵⁰⁹ 1. οι ατομικές/συμπεριφορικές (ατομική κινητικότητα ή αφομοίωση) τα άτομα προσπαθούν να μοιάσουν στα μέλη της άλλης ομάδας, 2. ατομικές/γνωστικές στρατηγικές (εξατομίκευση) είναι η προσπάθεια διαχωρισμού από τα μέλη της ομάδας που ανήκει κάποιος, 3. συλλογικές/συμπεριφορικές στρατηγικές (κοινωνικός ανταγωνισμός και ρεαλιστικός ανταγωνισμός), 4. συλλογικές/γνωστικές στρατηγικές: επανακατηγοριοποίηση σε κατώτερο επίπεδο (διάσπαση της ομάδας σε υποομάδες), σύγκριση με σταθερές (αξίες, νόρμες).

Παράλληλα ο έφηβος προσδιορίζεται και από την ομάδα των συνομηλίκων του. Οι έφηβοι περνούν όλο και περισσότερο χρόνο με την ομάδα των συνομηλίκων, ενώ μειώνεται ο χρόνος που περνούν με την οικογένειά τους. Έχουν ανάγκη από περισσότερο προσωπικό χρόνο και αυτό έχει ως συνέπεια να αλλάζουν οι σχέσεις με την οικογένεια. Παρόλο που αυτή η αλλαγή οδηγεί σε μεγαλύτερη ανεξαρτησία, ταυτόχρονα οδηγεί σε λιγότερο στενές και αποκλειστικές σχέσεις μεταξύ γονέων και παιδιών.⁵¹⁰ Όταν το δίκτυο των συνομηλίκων είναι υποστηρικτικό, ενισχύεται η απόκτηση ικανοποιητικής ταυτότητας από τον έφηβο και ταυτόχρονα αναστέλλεται η απόκτηση δοτής ταυτότητας.⁵¹¹ Η πίεση των συνομηλίκων ωθεί τους εφήβους να υιοθετούν στάσεις και συμπεριφορές που συχνά αποδοκιμάζουν οι γονείς τους.⁵¹² Παρόλο που πολλές φορές η οικογένεια προσφέρει ικανοποιητική υποστήριξη στο άτομο, οι οικογενειακές σχέσεις δεν παράγουν πάντα το επιθυμητό θετικό αποτέλεσμα. Όταν αυτές οι συναλλαγές αποτελούν αδύναμες πηγές υποστήριξης πιθανόν να μειώσουν την ικανότητα του ατόμου

⁵⁰⁸ Mead, G. (1962). *Mind, self and Society*. Chicago: University of Chicago Press.

⁵⁰⁹ Blanz, M., Mummendey, A., Mielke, R., Klink, A. (1998). 'Responding to negative social identity: a taxonomy of identity management strategies'. *European Journal of Social Psychology*, 28, 697- 729.

⁵¹⁰ Wolfe, D. Mash, E. (2006). *Behavioral and emotional disorders in adolescents*. New York: Guilford Press.

⁵¹¹ Hall, S. P., Brassard, M. R. (2008). 'Relational support as a predictor of identity status in ethnically diverse early adolescent sample'. *Journal of early adolescence*, 28, 92- 114.

⁵¹² Rathus, S. A. (2011). *Childhood and Adolescence: Voyages in Development*. Wadsworth: Cengage Learning.

να αντιμετωπίζει προκλήσεις.⁵¹³ Σε αυτές τις περιπτώσεις, οι σχέσεις με τους συνομηλίκους μπορεί να γίνουν σημαντικές πηγές υποστήριξης.⁵¹⁴

Οι έφηβοι αναζητούν ομάδες συνομηλίκων με τα μέλη των οποίων να ταιριάζουν. Η είσοδος ή η έξοδος από αυτές τις ομάδες επηρεάζει την ταυτότητα τους. Η μεγαλύτερη συμμετοχή στο σχολείο και σε άλλες κοινωνικές δραστηριότητες προωθεί τη διερεύνηση της ταυτότητας σε ένα άτομο⁵¹⁵. Η ομάδα των συνομηλίκων λειτουργεί ως μια πηγή σταθερότητας και η αποδοχή από τους συνομηλίκους αυξάνει την αυτοεκτίμησή τους⁵¹⁶ ενώ η απόρριψη σχετίζεται με προβλήματα στην ανάπτυξη και τη συμπεριφορά,⁵¹⁷ καθώς και με απώλεια της αυτοεκτίμησης και εμφάνισης κατάθλιψης.⁵¹⁸

Κωδικός 7: Γνωριμία

Ο κωδικός αυτός περιγράφει τον τρόπο συνάντησης και γνωριμίας των εφήβων.

«Γνωριστήκαμε μέσα από το messenger από το facebook, από εκεί.... Τη γνώρισα μέσω κάποιων κοινών γνωστών στο fb.» (αγόρι, 16 ετών).

«Γνωριστήκαμε στο φροντιστήριο, στα διαγωνίσματα εκεί που γράφαμε, μιλήσαμε, μετά βέβαια μέσω του fb της έστειλα αίτημα» (αγόρι, 17 ετών).

«Τη γνώρισα εδώ στην πλατεία και μετά μιλήσαμε από fb μου έστειλε αυτή και μια φορά βγήκαμε και τα φτιάξαμε» (αγόρι, 15 ετών).

«Με τη σχέση αυτή γνωριστήκαμε στο σχολείο, ήμασταν συμμαθητές πιο παλιά όχι τώρα, είχαμε κοινές παρέες, κοινούς φίλους, ξεκίνησε πολύ χαλαρά, δεν το είχε δει κανένας πολύ σοβαρά, μετά σοβάρεψε πιο πολύ» (κορίτσι, 16 ετών).

⁵¹³ DuBois, D. L., Burk-Braxton, C., Swenson, L. P., Tevendale, H. D., Lockerd, E. M., Moran, B. L. (2002). 'Getting by with a little help from self and others: Self-esteem and social support as resources during early adolescence'. *Developmental Psychology*, 36, 822- 839.

⁵¹⁴ Bosma, H. A., Kunnen, E. S. (2001). 'Determinants and mechanisms in ego identity development: A review and synthesis'. *Developmental Review*, 21, 39- 66.

⁵¹⁵ Para, A. E. (2008). 'The Role of Social Support in Identity Formation: A Literature Review', *Graduate Journal of Counseling Psychology*, 1: 1, 97- 105.

⁵¹⁶ Harter, S. (1990). 'Self and identity development'. In S. S. Feldman & G. R. Elliott (Eds.), *At the threshold: The developing adolescent*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 352- 387.

⁵¹⁷ Achenbach, T. M., Edelbrock, C. S. (1981). 'Behavioral Problems and Competencies Reported by Parents of Normal and Disturbed Children Aged Four Through Sixteen'. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 46, 1, 1-82.

⁵¹⁸ Patterson, G. R., Capaldi, D. M. (1990). 'A mediational model for boys' depressed mood'. In J. E. Rolf, A. S. Masten, D. Cicchetti, K. H. Nuechterlein, S. Weintraub (Eds.), *Risk and protective factors in the development of psychopathology*, 141-163.

«Είχα μια σχέση σχεδόν 1 χρόνο, τον ήξερα από την κατασκήνωση, γνωριζόμασταν πάρα πολλά χρόνια, αλλά ήρθαμε κοντά τον τελευταίο καιρό γιατί ενώ ήταν μεγάλες οι παρέες ξαφνικά μικρύνανε και έτσι μείναμε λίγα άτομα και έτσι ήρθαμε πιο κοντά» (κορίτσι, 16 ετών).

«Ουσιαστικά γνωριστήκαμε μέσα από τα social media, αυτός με έβλεπε μέσα από το Instagram και εγώ δεν τον ήξερα καθόλου και μου έκανε like και αυτά και άρχισα να τον βλέπω περισσότερο, οπότε τον έκανα φίλο στο fb» (κορίτσι, 15 ετών).

«Γνωριστήκαμε μέσω του κολλητού μου. Ήταν φίλος του» (κορίτσι, 16 ετών).

Η **γνωριμία** με το αντίθετο φύλο για τους εφήβους, γίνεται σε διάφορους τόπους συνάντησης και περιβάλλοντα. Το σχολείο, το φροντιστήριο, οι κοινές παρέες είναι τόποι συνάντησης και γνωριμιών για τους εφήβους. Παράλληλα το διαδίκτυο είναι ένα μέσο προς αυτό το σκοπό, αλλά ακόμη και αν η σχέση δεν ξεκινά μέσα από αυτό, συντηρείται μέσω αυτού σε πολλές περιπτώσεις.

Κωδικός 8: Φλερτ

Ο κωδικός αυτός περιγράφει τον τρόπο με τον οποίο δείχνει κάποιος το ερωτικό του ενδιαφέρον σε κάποιον άλλον.

«Έχω φλερτάρει γενικά κοπέλα από το fb μου άρεσε και το έκανα. Βέβαια, αυτό είναι αναλόγως το άτομο» (αγόρι, 14 ετών).

«...δηλαδή η γνωριμία και το φλερτ ήταν από το fb βασικά» (κορίτσι, 14 ετών).

Το **φλερτ** είναι μια συμπεριφορά που εκδηλώνεται μέσα από το συναίσθημα και αποτελεί για τους εφήβους τον τρόπο με τον οποίο θα πλησιάσουν αυτόν που τους ενδιαφέρει. Το φλερτ όπως διαφαίνεται από τις αφηγήσεις γίνεται σε μεγάλο βαθμό και από το διαδίκτυο, μέσω της χρήσης των μέσων κοινωνικής δικτύωσης.

Κωδικός 9: Ραντεβού

Ο κωδικός αυτός περιγράφει τον τρόπο που συναντιούνται οι έφηβοι ως ζευγάρια.

«Έχω βγει ραντεβού με κοπέλα, αλλά με παρέα μαζί. Της το ζήτησα εγώ, αλλά βρεθήκαμε με παρέα» (αγόρι, 14 ετών).

«...μου έστειλε μήνυμα αυτή, μια φορά βγήκαμε και τα φτιάξαμε.» (αγόρι, 15 ετών).

«Κάποια στιγμή αρχίσαμε να βγαίνουμε και έτσι τα φτιάξαμε» (κορίτσι, 14 ετών).

«..μέσω του fb της έστειλα αίτημα, μιλήσαμε και μετά βγήκαμε και έτσι έγινε» (αγόρι, 17 ετών).

«...και μια μέρα βγήκαμε μια βόλτα και δεν ήταν τίποτα επίσημο και κανονίσαμε να βγούμε άλλη μια μέρα, ήρθαμε λίγο πιο κοντά και μου ζήτησε να τα φτιάξουμε να είμαστε μαζί» (κορίτσι, 15 ετών).

Το **ραντεβού** είναι το στάδιο της γνωριμίας και της επαφής των εφήβων. Με τις εξόδους, έρχονται πιο κοντά, αρχίζουν να γνωρίζονται καλύτερα και να επιδιώκουν να είναι συχνότερα με τον/ τη σύντροφό τους. Πολλές φορές το ραντεβού συμβαίνει μαζί με την παρέα των φίλων και όχι το ζευγάρι μόνο του.

Κωδικός 10: Είδος Σχέσης

Ο κωδικός αυτός περιγράφει τη σοβαρότητα της σχέσης, τη σχέση εξ αποστάσεως και την ποιότητα της σχέσης.

«Εγώ είχα μια κοπέλα πριν από ένα μήνα περίπου και είχαμε σχέση δυο μήνες περίπου, απλά είχαμε σχέση εξ αποστάσεως βασικά» (αγόρι 16 ετών).

«Ωραία ήταν, βγαίναμε, σε σπίτια, πηγαίναμε βόλτες, μιλούσαμε στο σχολείο και γενικά κάναμε πολλά πράγματα. Στο fb μιλούσαμε καθημερινά αφού γυρνούσαμε από το σχολείο και όταν γυρίζαμε από το φροντιστήριο, μιλούσαμε στο τηλέφωνο» (αγόρι, 16 ετών).

«Η προηγούμενή μου σχέση ήταν πριν λίγο καιρό, μία χωρίζαμε μία τα ξαναφτιάχναμε επειδή συχνά μαλώναμε» (κορίτσι, 14 ετών).

«Με τη σχέση μου ποτέ δε θέλω να βγαίνω εγώ και αυτός... έβγαινα με παρέα και ήταν και αυτός. Και όταν καθόμασταν λίγο μόνοι μας, μιλούσαμε» (κορίτσι, 14 ετών).

«Με τη σχέση αυτή είχαμε κοινές παρέες, κοινούς φίλους, ξεκίνησε πολύ χαλαρά, δεν το είχε δει κανένας πολύ σοβαρά, μετά σοβάρεψε πιο πολύ...ήταν κάτι σχετικά ήρεμο» (κορίτσι, 16 ετών).

«Θεωρητικά υπήρχε πίεση για να είμαι όπως θα ήθελε, λόγω της ζήλειας του, αλλά στην πράξη είχα τις ελευθερίες μου» (κορίτσι, 16 ετών).

«...και αποφασίσαμε και βγήκαμε και έγινε ό, τι έγινε, αλλά ήταν σχέση από απόσταση» (κορίτσι, 16 ετών).

«Είχα μια σχέση, ήταν φίλος της κολλητής μου βασικά, μια φορά γνωριστήκαμε και από τότε αρχίσαμε να μιλάμε στο fb βασικά... γιατί δεν τον έβλεπα τόσο συχνά, όχι ότι έμενε μακριά μου ή κάτι τέτοιο» (κορίτσι, 14 ετών).

«Ήταν μια κοπέλα που μου άρεσε και της άρεσα. Αλλά αυτή η σχέση δεν ήταν τόσο πολύ σοβαρή. Όσο πέραγε ο καιρός δεν ήταν τόσο...σα να έχανα το ενδιαφέρον μου» (αγόρι, 14 ετών).

«...τον έκανα φίλο στο fb. Και μου έστειλε μήνυμα και αρχίσαμε να μιλάμε και κάποια στιγμή όταν είχα πάει στο σπίτι μιας φίλης μου ήρθε και με βρήκε.... και μια μέρα βγήκαμε μια βόλτα και δεν ήταν τίποτα επίσημο...» (κορίτσι 15 ετών).

«Μετά μου έφερνε λουλούδια, κάθε μέρα και μηνύματα και βγαίναμε κάθε μέρα. Από το πρωί μέχρι τι βράδυ και γυρνούσα πολύ αργά σπίτι μου» (κορίτσι 15 ετών).

«Εκείνος έμενε στην Αθήνα και εγώ εδώ στη Λούτσα. Ουσιαστικά ήταν σχέση από απόσταση και βλέπομασταν μια φορά τη βδομάδα που ερχόταν εκείνος ή πήγαινα εγώ εκεί...δε μπορούσαμε να βρεθούμε πιο συχνά» (κορίτσι 16 ετών).

«Δεν κράτησε πολύ η σχέση, γιατί και εγώ ένοιωθα ότι δεν ήταν για μένα κάτι σημαντικό» (κορίτσι 16 ετών).

«Να με σέβεται, αλλά να μην τρέχει και από πίσω μου, να υπάρχει λίγη ένταση. Να υπάρχουν τα πάντα....» (κορίτσι, 15 ετών).

Το είδος της σχέσης περιγράφεται από όλους τους εφήβους, αναφερόμενοι στην ποιότητα της σχέσης μέσα από την καθημερινή επαφή, την εγγύτητα και το μοίρασμα του χρόνου τους. Μιλούν αρκετοί για σχέση από απόσταση, για τις λιγοστές επαφές που είχαν ως ζευγάρι, αλλά και για τις καθημερινές συνομιλίες τους στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

Κωδικός 11: Διάρκεια σχέσης

Ο κωδικός αυτός περιγράφει το χρονικό διάστημα που διαρκεί η κάθε σχέση.

«Εγώ είχα μια κοπέλα πριν από ένα μήνα περίπου και είχαμε σχέση δυο μήνες περίπου, αλλά είχαμε σχέση εξ αποστάσεως βασικά» (αγόρι, 16 ετών).

«Πέρσι περίπου είχα ένα κολλητό.....και αρχίσαμε να κάνουμε πάρα πολύ παρέα.....πριν από ένα πάρτυ μου είπε πως έχει συναισθήματα για μένα ...μετά αποφασίσαμε να είμαστε μαζί ουσιαστικά και αυτό κράτησε για δυο μήνες» (κορίτσι, 14 ετών).

«Είχα μια σχέση με μια κοπέλα για ένα μήνα. Τη γνώρισα εδώ στην πλατεία και μετά μιλήσαμε από fb μου έστειλε αυτή και μια φορά βγήκαμε και τα φτιάξαμε» (αγόρι, 15 ετών).

«Γνωριστήκαμε μέσω μιας παρέας και μιλούσαμε μέσω fb, μιλούσαμε αρκετό καιρό και μετά ήρθαμε πιο κοντά και αποφασίσαμε να κάνουμε σχέση και κράτησε τρεις μήνες, μετά χωρίσαμε» (αγόρι, 16 ετών).

«Η προηγούμενή μου σχέση ήταν πριν λίγο καιρό, μια χωρίζαμε μία τα ξαναφτιάχναμε επειδή συχνά μαλώναμε και κράτησε συνολικά όλο αυτό μαζί επτά μήνες» (κορίτσι, 14 ετών).

«Με τη σχέση αυτή γνωριστήκαμε στο σχολείο, ήμασταν συμμαθητές πιο παλιά όχι τώρα... κράτησε περίπου ένα πεντάμηνο, εξάμηνο-για μένα ήταν αρκετό νομίζω- ήταν κάτι σχετικά ήρεμο» (κορίτσι, 16 ετών).

«Είχα μια σχέση σχεδόν ένα χρόνο, τον ήξερα από την κατασκήνωση, γνωριζόμασταν πάρα πολλά χρόνια, αλλά ήρθαμε κοντά τον τελευταίο καιρό γιατί ενώ ήταν μεγάλες οι παρέες ξαφνικά μικρύνανε και έτσι μείναμε λίγα άτομα και έτσι ήρθαμε πιο κοντά» (κορίτσι, 16 ετών).

«Γνωριστήκαμε μέσω του κολλητού μου. Ήταν φίλος του....Ήμασταν 10 μήνες μαζί.» (κορίτσι, 16 ετών). «Είχα μια σχέση, ήταν φίλος της κολλητής μου βασικά... δεν τον έβλεπα τόσο συχνά, όχι ότι έμενε μακριά μου ή κάτι τέτοιο.....πήγαινε πολύ καλά όλη αυτή η σχέση, για δυο μήνες..» (κορίτσι, 14 ετών).

Η διάρκεια της σχέσης από τους περισσότερους εφήβους περιγράφηκε ως μικρή. Ωστόσο καθώς είναι τόσο έντονα τα συναισθήματα σε αυτή την ηλικιακή περίοδο, η κάθε σχέση, ακόμη και αν είναι μικρής διάρκειας είναι πολύ σημαντική για τους εφήβους.

Κωδικός 12: Επίλυση Συγκρούσεων

Ο κωδικός αυτός περιγράφει τον τρόπο με τον οποίο οι έφηβοι λύνουν τις διαφορές τους μέσα στη σχέση.

«Οι τσακωμοί γινόντουσαν κυρίως μέσω του τηλεφώνου και όταν βρισκόμασταν το ζέχναγε ο ένας από τους δυο, αλλά και μέσω μηνυμάτων δεν πληκτρολογούσαμε αν έχουμε νεύρα ή κάτι σχετικό, αλλά προτιμούσα ό, τι είχα να το πω μέσα από το τηλέφωνο που έχεις και μια διαφορετική επαφή με τον άλλον» (κορίτσι, 16 ετών).

«Όταν τσακωνόμασταν του έλεγα να έρθει να μιλήσουμε από κοντά γιατί από μηνύματα γίνονταν πολλές παρεξηγήσεις και καταλαβαίνει ο καθένας ό, τι θέλει, ενώ από κοντά λύνονται καλύτερα τα πράγματα» (κορίτσι, 14 ετών).

«Μια φορά είχαμε τσακωθεί, της την είχε πέσει ένα παιδί....δε θυμάμαι καλά...απλά τη ρώτησα τι γινότανε, μου εξήγησε και μετά μιλάγαμε κανονικά. Μια παρεξήγηση ήταν...» (αγόρι, 15 ετών).

«Συνήθως η διαφωνία ξεκινούσε από τα μηνύματα, όσο ήμασταν έξω, και μετά στο τηλέφωνο. Και κάποια στιγμή το αφήναμε στην άκρη, καθώς δεν ήταν κάτι τόσο σοβαρό για να γίνει τσακωμός» (κορίτσι, 16 ετών).

«Εγώ προσπαθώ να λύσω τις διαφωνίες μου με τη συζήτηση. Αν αρχίσω κι εγώ τις σφαλιάρες και τα χαστούκια δε θα βγάλει πουθενά. Δεν το θεωρώ σωστό. Δεν είναι ωραίος τρόπος» (αγόρι, 14 ετών).

«Τέλος πάντων τσακωμός μέσω fb είναι ό, τι χειρότερο...Μην το επιχειρήσετε! Γιατί μπερδεύονται τα πράγματα. Από κοντά μιλούσαμε πιο ήρεμα» (αγόρι, 16 ετών).

«Τις περισσότερες φορές απλά εξαφανίζομαι και μετά συζητάω το θέμα» (αγόρι, 17 ετών).

«Δαφωνούσαμε, αλλά μετά από 2-3 ώρες τα βρίσκαμε» (κορίτσι, 15 ετών).

Η επίλυση των συγκρούσεων όπως αναφέρεται γίνεται τις περισσότερες φορές μέσα από μηνύματα ή από την επικοινωνία στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Είναι και ο πιο άμεσος τρόπος για τους εφήβους, καθώς δεν είναι δυνατή πάντα η διαζώσης συνάντηση.

Κωδικός 13: Χωρισμός

Ο κωδικός αυτός περιγράφει τον τρόπο που τελειώνει η ερωτική σχέση.

«Δεν υπήρχαν πολλοί τσακωμοί, ήταν ωραία, απλά δεν μπορεί να κρατήσει για πάντα, ήταν η απόσταση κ.λπ.» (αγόρι, 16 ετών).

«Μετά τελείωσε γιατί...βαρέθηκα και εκείνη το δέχτηκε. Αυτή με θέλει πάλι, αλλά εγώ δεν ξέρω τι θέλω...» (αγόρι, 15 ετών).

«...π.χ. ένας λόγος που είχα χωρίσει με αυτό το παιδί ήταν ότι έκανα παρέα με ένα άλλο αγόρι και εγώ του έλεγα ότι δε συμβαίνει κάτι, αλλά αυτός ζήλευε, ενώ εγώ δεν ασχολιόμουν, οπότε το σταμάτησα αφού τον ενοχλούσε» (κορίτσι, 14 ετών).

«Είχαμε αρκετές διαφωνίες μέσω του fb μέχρι που είχαμε την τελική από κοντά και χωρίσαμε» (κορίτσι, 14 ετών).

«Να φανταστείτε ότι για μια βδομάδα που μου φερόταν έτσι, εγώ δεν ήξερα το λόγο και τη μέρα που το τελειώσαμε είχα μάθει από έναν φίλο του μέσω fb- με αυτόν πηγαίναμε μαζί φροντιστήριο- και μου είπε ‘‘ξέρεις κάτι; Δε μπορώ να σε βλέπω έτσι χάλια, αυτό έγινε, δηλαδή αυτός ήθελε πίσω την πρώην κοπέλα του και ότι προσπαθούσε να με κάνει να τον χωρίσω εγώ αντί να το κάνει ο ίδιος’’» (κορίτσι, 14 ετών).

«... ένοιωθα ότι δεν ήταν για μένα κάτι σημαντικό, νομίζω τον ξεπέρασα εύκολα γιατί μετά έγιναν και κάποια σκηνικά με τον κολλητό μου που ήταν και φίλος του, σταμάτησε να του μιλάει και έκοψα κι εγώ επαφή μαζί του» (κορίτσι, 16 ετών).

«Όλα τα παιδιά τσακώνονται και βρίζονται όταν χωρίζουν. Ένας φίλος μου χώρισε με ένα κορίτσι και μου έλεγε ότι εκείνη τον έβριζε και αυτός στεναχωριόταν, αλλά δε μπορούσε να κάνει κάτι» (κορίτσι, 14 ετών).

«Χωρίσαμε από κοντά όχι μέσω τηλεφώνου, αλλά έχουμε κρατήσει επαφές και μια χαρά» (κορίτσι, 16 ετών).

«Έχει συμβεί να γίνει χωρισμός μέσω του διαδικτύου και εξαιτίας του διαδικτύου» (κορίτσι, 16 ετών).

Ο **χωρισμός** περιγράφεται για άλλους ανώδυνος και για άλλους περισσότερο επώδυνος. Χαρακτηριστικό είναι ότι όλοι αναφέρθηκαν στο βίωμα του χωρισμού ακόμη και αυτοί που η σχέση τους είχε μικρή διάρκεια.

Κωδικός 14: Οικειότητα

Ο κωδικός αυτός περιγράφει την εγγύτητα που είναι σημαντικό στοιχείο για τη δημιουργία της ερωτικής σχέσης.

«Πέρισυ είχα ένα κολλητό, που τον γνώρισα μέσω μιας φίλης μου και αρχίσαμε να κάνουμε πάρα πολύ παρέα, γενικώς να βγαίνουμε με παρέα και τέτοια...» (κορίτσι, 14 ετών).

«Γνωριστήκαμε μέσω μιας παρέας και μιλούσαμε μέσω fb, μιλούσαμε αρκετό καιρό και μετά ήρθαμε πιο κοντά και αποφασίσαμε να κάνουμε σχέση...» (αγόρι, 16 ετών).

«Είχα μια σχέση σχεδόν 1 χρόνο, τον ήξερα από την κατασκήνωση, γνωριζόμασταν για πάρα πολλά χρόνια, αλλά ήρθαμε πιο κοντά τον τελευταίο καιρό...» (κορίτσι, 16 ετών).

«...και μια μέρα βγήκαμε μια βόλτα και δεν ήταν τίποτα επίσημο και κανονίσαμε να βγούμε άλλη μια μέρα, ήρθαμε λίγο πιο κοντά και μου ζήτησε να τα φτιάξουμε να είμαστε μαζί» (κορίτσι, 15 ετών).

Η **οικειότητα**, της οποίας χαρακτηριστικό είναι η σταθερότητα, είναι η απόκτηση της εμπιστοσύνης και άνεσης ανάμεσα στο ζευγάρι φυσικά χωρίς κρυμμένα συναισθήματα. Οι έφηβοι περιγράφουν αυτή την κατάσταση ως προϋπόθεση για τη δημιουργία σχέσης.

Κωδικός 15: Ρομαντισμός

Ο κωδικός αυτός περιγράφει τους τρόπους που χρησιμοποιεί ο έφηβος για να δείξει το ερωτικό του ενδιαφέρον.

«Μετά μου έφερνε λουλούδια, κάθε μέρα και μηνύματα και βγαίναμε κάθε μέρα» (κορίτσι, 15 ετών).

Ο **ρομαντισμός**, το ερωτικό ενδιαφέρον, η έκφραση συναισθημάτων και η γλώσσα του σώματος αναπτύσσονται κυρίως εφηβεία, Ο έφηβος εξιδανικεύει το σύντροφό του και ενθουσιάζεται εύκολα, απογοητεύεται γρήγορα, οι ρομαντικές σχέσεις του διαρκούν λίγο και είναι πολλές στη σειρά. Οι έφηβοι ανέφεραν στοιχεία ρομαντισμού κατά την περιγραφή της σχέσης τους.

Κωδικός 16: Εμπιστοσύνη

Ο κωδικός αυτός περιγράφει την εμπιστοσύνη, εμπεριέχοντας την έννοια της πίστης, που δημιουργείται στις σχέσεις των εφήβων.

«.....στο fb εκείνος πήγαινε και έβλεπε σε ποιους έκανα εγώ like στη φωτογραφία τους και με ρώταγε γιατί του έκανα like, αλλά εμένα δεν με πολυένοιαζαν αυτά γιατί τον εμπιστευόμουν και πιστεύω ότι δεν έχουν σημασία τα like και τα follow και όλα αυτά» (κορίτσι, 14 ετών).

«Αρχικά θα ήθελα να πω ότι το διαδίκτυο παίζει πολύ σημαντικό ρόλο στις σχέσεις, κυρίως στο θέμα της ζήλειας γιατί ο καθένας μπορεί να μην έχει εμπιστοσύνη στον άνθρωπό του όταν η επικοινωνία είναι μακρινή και όχι τόσο κοντινή και δημιουργεί διάφορα προβλήματα» (κορίτσι, 16 ετών).

«Στην αρχή μου είχε πει ότι παρακολουθεί τι κάνω στο fb αλλά όταν γνωριστήκαμε σταμάτησε να το κάνει. Πιστεύω ότι τώρα υπάρχει κατανόηση και εμπιστοσύνη» (αγόρι, 17 ετών).

«Πιστεύω όμως ότι ελάχιστοι είναι αυτοί που τα εκμυστηρεύονται όλα, κρατάνε πράγματα για τον εαυτό τους, έχουν κάποιο μυστικό, γιατί φοβούνται μήπως τους κοροιδέψουν κλπ» (αγόρι, 17 ετών).

Η **εμπιστοσύνη** αναφέρεται ως σημαντικό συστατικό της σχέσης και συμβαδίζει με την ειλικρίνεια. Το αίσθημα της εμπιστοσύνης δεν είναι δεδομένο εξ αρχής. Χτίζεται σταδιακά, χρειάζεται συνεχή επιβεβαίωση. Οι έφηβοι το αναφέρουν στις αφηγήσεις τους ως απαραίτητη προϋπόθεση για μια υγιή σχέση.

Κωδικός 17: Απιστία

Ο κωδικός αυτός περιγράφει την προδοσία του ενός συντρόφου προς τον άλλον.

«Με την κάθε ευκαιρία που έβρισκε την έπεφτε σε άλλες κοπέλες μπροστά μου.... Να φανταστείτε ότι για μια βδομάδα που μου φερόταν έτσι, εγώ δεν ήξερα το λόγο και τη μέρα που το τελειώσαμε είχα μάθει από έναν φίλο του μέσω fb- με αυτόν πηγαίναμε μαζί φροντιστήριο- και μου είπε 'ξέρεις κάτι; Δε μπορώ να σε βλέπω έτσι χάλια, αυτό έγινε, δηλαδή αυτός ήθελε πίσω την πρώην κοπέλα του και ότι προσπαθούσε να με κάνει να τον χωρίσω εγώ αντί να το κάνει ο ίδιος'» (κορίτσι, 14 ετών).

«Είναι ένας φίλος μου που μια πάει με τη μια, μία με την άλλη και πληγώνει πολύ μια φίλη μου, την κολλητή μου, έχει χαρακωθεί για αυτόν, έχει χτυπήσει φλέβα και έχει πάει

νοσοκομείο, πάει και σε ψυχολόγο επειδή δε μπορεί να πάρει ανάσα όταν τον σκέφτεται κ.λπ. και αυτόν δεν τον νοιάζει» (κορίτσι, 14 ετών).

Η **απιστία** στις εφηβικές ερωτικές σχέσεις, αλλά και στις ενήλικες, είναι μια τραυματική εμπειρία, που συνοδεύεται από αισθήματα θυμού, λύπης και απώλειας εμπιστοσύνης. Από τις αναφορές των εφήβων φάνηκε ότι είναι ένα γεγονός που τους επηρεάζει και τους δυσκολεύει αρκετά στη διαχείρισή του.

Κωδικός 18: Ηλικιακή Απόσταση

Ο κωδικός αυτός περιγράφει τη διαφορά ηλικίας μεταξύ των συντρόφων.

«Με τη σχέση μου ποτέ δε θέλω να βγαίνω εγώ και αυτός επειδή αυτός που είχα σχέση ήταν δυο χρόνια μεγαλύτερος και δεν ήξερα τι μπορεί να θέλει από μένα, οπότε το απέφευγα, έβγαίνα με παρέα και ήταν και αυτός» (κορίτσι, 14 ετών).

«...και επειδή ήταν και αυτός ένα χρόνο μεγαλύτερος ήταν πιο πειστικός, πότε θα βγαίνουμε, πότε θα ερχόταν και το ένα και το άλλο» (κορίτσι, 16 ετών).

Οι έφηβοι που ανέφεραν την **ηλικιακή απόσταση** στις ερωτικές τους σχέσεις, εξέφρασαν ταυτόχρονα και την ανασφάλειά τους σχετικά με την πορεία της σχέσης ή για τα κίνητρα του συντρόφου, ο οποίος ήταν σε μεγαλύτερη ηλικία.

Κωδικός 19: Έρωτας

Ο κωδικός αυτός περιγράφει το έντονο συναίσθημα που κατακλύζει τον έφηβο, την ερωτική έλξη και την επιθυμία να βρίσκεται συνεχώς ο έφηβος με τον/την σύντροφό του.

«...και μου ζήτησε να τα φτιάξουμε να είμαστε μαζί. Μετά μου έφερε λουλούδια, κάθε μέρα και μηνύματα και βγαίναμε κάθε μέρα. Από το πρωί μέχρι τι βράδυ και γυρνούσα πολύ αργά σπίτι μου» (κορίτσι, 15 ετών).

Ο **έρωτας** διαφαίνεται από τις αφηγήσεις των εφήβων, καθώς ο τρόπος που περιγράφουν τις σχέσεις τους χαρακτηρίζεται από δύναμη, ορμή, ένταση και έντονα συναισθήματα.

Κατηγορία/Θέμα 2: Οι διαπροσωπικές σχέσεις στην εφηβεία

Η κατηγορία/θέμα ‘‘Οι διαπροσωπικές σχέσεις στην εφηβεία’’ συγκροτείται από τους εξής κωδικούς: γνωριμία, φλερτ, ραντεβού, είδος σχέσης, διάρκεια σχέσεις, έρωτας, επίλυση συγκρούσεων, χωρισμός, οικειότητα, ρομαντισμός, εμπιστοσύνη, απιστία, φιλία, επιρροή συνομιλήκων.

Αναμφισβήτητα, οι αλληλεπιδράσεις με τους άλλους είναι βασικό στοιχείο στην καθημερινότητα των ατόμων, ενώ παράλληλα όλες οι σχέσεις αποτελούν μέρος ενός ευρύτερου δικτύου σχέσεων, με το οποίο αλληλοεπηρεάζονται.⁵¹⁹ Οι διαπροσωπικές σχέσεις είναι ιδιαίτερα σημαντικές για τη ζωή κάθε ατόμου, διότι μέσα από αυτές καλύπτονται βασικές ανάγκες. Σύμφωνα με αυτή την άποψη, υπάρχουν τέσσερα κίνητρα τα οποία οδηγούν στη σύναψη διαπροσωπικών σχέσεων: (α) η κοινωνική σύγκριση, (β) η συναισθηματική υποστήριξη, (γ) η θετική διέγερση και (δ) η προσοχή.⁵²⁰ Πιο αναλυτικά, μέσω της κοινωνικής σύγκρισης το άτομο ελέγχει και αξιολογεί τις απόψεις του, τα πιστεύω του και άλλα κοινωνικά χαρακτηριστικά. Δεύτερον, οι στενές σχέσεις προσφέρουν συναισθηματική στήριξη όταν το άτομο βρίσκεται σε μια δυσάρεστη ή σε μια στρεσογόνο κατάσταση. Τρίτον, οι σχέσεις προσφέρουν την ευχαρίστηση της επικοινωνίας με τους άλλους και το μοίρασμα συναισθημάτων, όπως η αγάπη, αλλά και το γενικότερο αίσθημα του ανήκειν.

Οι διαπροσωπικές σχέσεις δίνουν τη δυνατότητα στο άτομο να έχει την προσοχή των άλλων αλλά και την αποδοχή τους. Χαρακτηριστικό της σημασίας των διαπροσωπικών σχέσεων είναι ότι άτομα μοναχικά και απομονωμένα είναι επιρρεπή σε αρνητικά συναισθήματα, όπως η κατάθλιψη, ενώ έχουν περισσότερες πιθανότητες να εμφανίσουν προβλήματα σωματικά ή ψυχολογικά.

⁵¹⁹ Allan, G. (2007). ‘Οι διαφορές των φύλων στις στενές σχέσεις’. Στο D. Miell & R. Dallos (Eds.), *Διαπροσωπικές σχέσεις: Μια συνεχής κοινωνική αλληλεπίδραση*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ. 362-373.

⁵²⁰ Hill, C. A. (1987). ‘Affiliation motivation: People who need people...but in different ways’. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52: 2, 1008- 1018.

2.1. Φιλικές Σχέσεις

Οι διαπροσωπικές σχέσεις στη ζωή των εφήβων- πέρα από τις οικογενειακές- διακρίνονται στις φιλικές και τις ερωτικές. Η ευημερία για τα παιδιά, κατά βάση συνδέεται με την οικογένεια και, ειδικά, με τις καλές σχέσεις μεταξύ των μελών της. Το υγιές οικογενειακό περιβάλλον είναι ένας προσδιοριστικός παράγοντας της ευημερίας. Αυτό αποτυπώνεται στην προθυμία των γονέων να είναι δίπλα στα παιδιά, έτοιμοι να τα υποστηρίξουν, να τα ενθαρρύνουν ή να τα βοηθήσουν σε οποιοδήποτε πρόβλημα, καθώς και στη διάθεσή τους να συζητήσουν τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν στο σχολείο ή με τις παρέες τους.⁵²¹ Εκτός από την οικογένεια, η ευημερία συνδέεται με τους φίλους, το σχολείο και τις συνθήκες διαβίωσης. Το να έχει κάποιος φίλους συνομήλικα άτομα με τα οποία παίζει, διασκεδάζει, κάνει παρέα και έχει καλές σχέσεις, είναι ένας σημαντικός παράγοντας ευημερίας.

Από το πέρασμα της παιδικής ηλικίας στην εφηβική παρατηρείται και η διαφοροποίηση στις φιλίες. Η παιδική «φιλία» είναι μια απλή συντροφικότητα, που στηρίζεται στις κοινές συνήθειες, τις ασχολίες και κυρίως στο παιχνίδι⁵²². Από τα 10-11 χρόνια, οι παιδικές φιλίες συρρικνώνονται και γίνονται εκλεκτικότερες, στην εφηβεία όμως βαθαίνουν και φορτίζονται με πάθος. Οι φιλίες αυτές είναι θερμές, αποκλειστικές, ζηλιάρικες μοιάζουν με τον έρωτα, του οποίου προηγούνται και τον οποίο αναγγέλουν, στα κορίτσια κυρίως, αλλά συχνά και στα αγόρια. Δανείζονται τη γλώσσα του έρωτα και ακολουθώντας το παράδειγμά του, διαπερνώνται από θύελλες, τσακωμούς, χωρισμούς, συγγώμες και συμφιλιώσεις. Αναφορικά με έρευνες, έχουν εντοπιστεί τέσσερις βασικές διαφοροποιήσεις στη ζωή των εφήβων και αυτές συνοψίζονται στα εξής:⁵²³ (α) η συναναστροφή με τους συνομηλικούς καταλαμβάνει πολύ περισσότερο χρόνο από όσο στη μέση παιδική ηλικία, (β) οι ομάδες εφήβων συνομηλικών υπόκεινται σε λιγότερη γονική καθοδήγηση ή έλεγχο, (γ) καθώς οι έφηβοι απομακρύνονται όλο και περισσότερο από τους ενήλικες, αναζητούν άτομα του αντίθετου φύλου, ενώ αυτό το ενδιαφέρον για το άλλο φύλο γενικά θεωρείται ότι είναι ο κύριος λόγος της οργάνωσης ομάδων-

⁵²¹ Κορωναίου, Α., Αλεξιάς, Γ., Χιωτάκη-Πούλου, Ε., Βάγιας, Γ. Χ. (2016). 'Μια ποιοτική καταγραφή της ευημερίας παιδιών και νέων στην Ελλάδα σε περίοδο κρίσης'. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 147:147.

⁵²² Ρεϊμόν-Ριβιέ Μ. (1989). *Η κοινωνική ανάπτυξη του εφήβου*. Αθήνα: Καστανιώτης, σ. 46.

⁵²³ Cole, M., Cole, S.R. (2002), *Η ανάπτυξη των παιδιών: Εφηβεία*, τόμος Γ, Αθήνα, Τυπωθήτω- Γ. Δαρδανός, σ.56.

συνομηλίκων στην εφηβεία και (δ) τα μέλη αυτών των ομάδων πολλαπλασιάζονται ενώ οι φίλιες αποκτούν μεγαλύτερη ένταση.

Η ποιότητα της φιλίας επηρεάζει τον αντίκτυπο της σχέσης με τους συνομηλίκους στο άτομο,⁵²⁴ για το λόγο αυτό και υψηλής ποιότητας φίλιες μπορεί να ενισχύσουν την ανάπτυξη των παιδιών. Τέτοιου είδους φίλιες χαρακτηρίζονται από πίστη, εμπιστοσύνη, και οικειότητα. Τα θετικά χαρακτηριστικά στις φίλιες συνδέονται με μεγάλη σχολική συμμετοχή, με θετικές σκέψεις, κοινωνική αποδοχή και υψηλή αυτοεκτίμηση.⁵²⁵ Οι ανησυχίες των εφήβων για τις φίλιες τους με συνομηλίκους οξύνονται σε αυτήν την ηλικία, ενώ συχνά οι σχέσεις τους διέπονται από έντονη αναδιοργάνωση.⁵²⁶ Η φιλία είναι πάρα πολύ σημαντική για τους εφήβους, αποτελεί σημείο σταθερότητας και έχει τα εξής χαρακτηριστικά:⁵²⁷ 1. διασκέδαση: οι φίλοι απολαμβάνουν ο ένας την παρέα του άλλου τον περισσότερο χρόνο, παρά τις συγκρούσεις ή απογοητεύσεις, 2. αποδοχή: οι φίλοι αποδέχονται ο ένας τον άλλο όπως είναι, χωρίς να προσπαθούν να αλλάξουν ο ένας τον άλλον, 3. εμπιστοσύνη: οι φίλοι εμπιστεύονται ο ένας τον άλλο και ο καθένας θεωρεί ότι ο άλλος ενεργεί με βάση το συμφέρον του φίλου του, 4. σεβασμός: οι φίλοι σέβονται ο ένας τον άλλο, 5. αμοιβαία βοήθεια: οι φίλοι τείνουν να βοηθούν ο ένας τον άλλον και μπορούν να βασιστούν ο ένας στον άλλο όταν υπάρχει ανάγκη, 6. εχεμύθεια: οι φίλοι μοιράζονται τις εμπειρίες και τα συναισθήματά τους, 7. κατανόηση: οι φίλοι τείνουν να καταλαβαίνουν τι είναι σημαντικό για τον άλλον και αντιλαμβάνονται τις πράξεις του φίλου τους, 8. αυθορμητισμός: οι φίλοι νιώθουν ελεύθεροι να είναι ο εαυτός τους στη σχέση τους.

Αναφορικά με τη διαφορετικότητα των δυο φύλων, είναι γεγονός ότι υπάρχει διαφοροποίηση μεταξύ του τρόπου συμπεριφοράς και διαχείρισης των διαπροσωπικών σχέσεων αγοριών και κοριτσιών, εξαιτίας του διαφορετικού γενετικού υπόβαθρου, των διαφορετικών εμπειριών, των κοινωνικών στερεοτύπων για το φύλο και των διαπολιτισμικών διαφορών.⁵²⁸ Πιο συγκεκριμένα, έρευνες έχουν πραγματοποιηθεί για τις

⁵²⁴ Bagwell, C. L. Schmidt, M. E. (2011). *Friendships in childhood & adolescence*. New York: Guilford Press.

⁵²⁵ Berndt, T. J. (2004). 'Children's friendships: Shifts over a half-century in perspectives on their development and their effects'. *Merrill-Palmer Quarterly*, 50, 206- 223.

⁵²⁶ Coleman, J. C. (1999). 'The nature of adolescence'. In Smith P., Cowie H., Blades M., *Understanding Children's Development*. Blackwell Publishers, London, p. 255.

⁵²⁷ Cox, F. D. (2001). *Human intimacy: Marriage, the family and its meaning*. Wadsworth: USA.

⁵²⁸ Hinde, R. (2007). 'Οι διαφορές των φύλων στις στενές σχέσεις', Στο D. Miell & R. Dallos (Eds.), *Διαπροσωπικές σχέσεις: Μια συνεχής κοινωνική αλληλεπίδραση*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 362 - 373.

ετερόφυλες φίλιες, προσεγγίζοντας τις σχέσεις αυτές και αποδίδοντας τη διαφορετικότητα των σχέσεων αγοριών και κοριτσιών, βάσει των διαφορών των δυο φύλων.

Αναλυτικότερα, η *Κοινωνική Θεωρία των Ρόλων (social role theory, 2000)* εξηγεί σε μεγάλο βαθμό τις διαφορές των δυο φύλων, υποστηρίζοντας ότι τα αγόρια και τα κορίτσια τείνουν να συμπεριφέρονται με τρόπο συνεπή προς την κοινωνική επιταγή του ρόλου των φύλων.⁵²⁹ Έτσι τα κορίτσια βάσει του ρόλου τους είναι πιθανότερο να αναζητήσουν συναισθηματική εγγύτητα και να λάβουν περισσότερη βοήθεια και υποστήριξη από τις ετερόφυλες φίλιες τους, ενώ τα αγόρια είναι πιθανότερο να επιδείξουν την ‘ηρωική’ και ‘ιπποτική’ στάση τους για να προστατέψουν τα κορίτσια.⁵³⁰

Η ποιότητα της ετερόφυλης φιλίας μπορεί να υποστεί πλήγμα όταν συνάψει ερωτική σχέση ο έφηβος⁵³¹ και αυτό γιατί οι δυο σχέσεις, η φιλική και η ερωτική, έχουν αλληλοεπικαλυπτόμενες λειτουργίες, όπως την οικειότητα και την υποστήριξη.⁵³² Οι ερωτικοί σύντροφοι και οι φίλοι- συμπεριλαμβανομένων και των ετερόφυλων φίλων- ανταγωνίζονται για το χρόνο και τη σχέση⁵³³. Δεδομένου ότι οι έφηβοι τείνουν να είναι κτητικοί στις σχέσεις τους,⁵³⁴ το συναίσθημα της ζήλειας μπορεί να έχει αντίκτυπο στις σχέσεις μεταξύ τους.⁵³⁵ Ταυτόχρονα, άλλοι ερευνητές υποστήριξαν ότι η σύναψη ερωτικών σχέσεων θα μπορούσε στην πραγματικότητα να ενθαρρύνει τη δημιουργία ετερόφυλων σχέσεων.⁵³⁶ Τα δυο φύλα σχηματίζοντας στενές ερωτικές σχέσεις,

⁵²⁹ Eagly, A. H., Wood, W., Diekmann, A. B. (2000). ‘Social role theory of sex differences and similarities: A current appraisal’. In T. Eckes & H. M. Trautner (Eds.) *The developmental social psychology of gender*, Mahwah: Erlbaum, 123- 174.

⁵³⁰ Eagly, A. H., Crowley, M. (1986). ‘Gender and helping behavior: A meta-analytic review of the social psychological literature’. *Psychological Bulletin*, 100, 283- 308.

⁵³¹ Hand, L. S., Furman, W. F. (2009). ‘Rewards and costs in adolescent other-sex friendships: Comparisons to same-sex friendships and romantic relationships’. *Social Development*, 18, 270- 287.

⁵³² Connolly, J., Craig, W., Goldberg, A., Pepler, D. (1999). ‘Conceptions of cross-sex friendships and romantic relationships in early adolescence’. *Journal of Youth and Adolescence*, 28, 481- 494

⁵³³ Kuttler, A. F., La Greca, A. M. (2004). ‘Linkages among adolescent girls’ romantic relationships, best friendships, and peer networks’. *Journal of Adolescence*, 27, 395- 414, Shulman, S., Seiffge-Krenke, I. (2001). ‘Adolescent romance: Between experience and relationships’. *Journal of Adolescence*, 24, 417- 428.

⁵³⁴ Selman, R. L. (1980). *The growth of interpersonal understanding: Developmental and clinical analyses*. New York: Academic.

⁵³⁵ Roth, M. A., Parker, J. G. (2001). ‘Affective and behavioral responses to friends who neglect their friends for dating partners: Influences of gender, jealousy, and perspective’. *Journal of Adolescence*, 24, 281- 296.

⁵³⁶ Για παράδειγμα, ο Feiring ανέφερε ότι οι εφήβοι που έχουν συνάψει ερωτικές σχέσεις, αποκτούν κοινωνικές δεξιότητες στην αλληλεπίδραση με το αντίθετο φύλο. (Feiring, C. (1999). ‘Other-sex friendship networks and the development of romantic relationships in adolescence’. *Journal of Youth and Adolescence*, 28, 495- 512).

δημιουργούν και το πλαίσιο μέσα στο οποίο μπορούν να γεννηθούν και στενές φιλίες, καθώς δημιουργούνται δεξιότητες αλληλεπίδρασης.⁵³⁷ Έτσι οι έφηβοι που έχουν δημιουργήσει ερωτικές σχέσεις έχουν τη δυνατότητα να διαμορφώσουν υψηλής ποιότητας διαπροσωπικές φιλίες. Επιπλέον, η σύναψη ερωτικών σχέσεων δημιουργεί εγγύτητα και στις διαπροσωπικές φιλίες γεγονός που οδηγεί τους εφήβους στη δυνατότητα αυτο-αποκάλυψης.⁵³⁸

Άλλοι ερευνητές έχουν διαπιστώσει ότι η πολυπλοκότητα των σχέσεων σε συνδυασμό με τη σύναψη ερωτικών σχέσεων μπορεί να έχει διαφορετικές επιπτώσεις στις φιλίες των αγοριών από ότι των κοριτσιών. Πιο συγκεκριμένα, καθώς οι κοινωνικές σχέσεις των κοριτσιών τείνουν να είναι λιγότερο λειτουργικά διαφοροποιημένες και περισσότερο αποκλειστικές,⁵³⁹ τα έφηβα κορίτσια επηρεάζονται περισσότερο από τις φιλικές τους σχέσεις από ότι τα έφηβα αγόρια.⁵⁴⁰ Σχετικά με την ηλικία των συντρόφων, ευρήματα ερευνών αναφέρουν ότι τα έφηβα αγόρια τείνουν να βρίσκουν συντρόφους που έχουν παρόμοια ηλικία, ενώ τα έφηβα κορίτσια τείνουν να βρίσκουν συντρόφους μεγαλύτερους σε ηλικία από αυτά, με αποτέλεσμα τα κορίτσια να τυγχάνουν μεγαλύτερης προστασίας και φροντίδας από τις σχέσεις τους από ό, τι τα αγόρια από τις δικές τους σχέσεις.⁵⁴¹ Αναφορικά με άλλες έρευνες, οι φιλίες ανάμεσα στα δυο φύλα ευνοούν περισσότερο τα κορίτσια από ότι τα αγόρια.⁵⁴² Αναλυτικότερα, οι έφηβες απολαμβάνουν περισσότερα θετικά στοιχεία από τις ετερόφυλες φιλίες, όπως συντροφικότητα, συναισθηματική επαφή, αφοσίωση και υποστήριξη.⁵⁴³ Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι για τον έφηβο ή την έφηβη η προδοσία ενός φίλου ή μιας φίλης μπορεί να είναι μια συγκλονιστική εμπειρία.⁵⁴⁴ Δεν αποτελεί απλώς

⁵³⁷ Monsour, M. (2002). *Women and men as friends: Relationships across the life span in the 21st century*. Mahwah: Erlbaum.

⁵³⁸ Connolly, J., Furman, W., Konarski, R. (2000). 'The role of peers in the emergence of heterosexual romantic relationships in adolescence'. *Child Development*, 71, 1395- 1408.

⁵³⁹ Urberg, K. A., Degirmencioglu, S. M., Tolson, J. M., HallidayScher, K. (1995). 'The structure of adolescent peer networks'. *Developmental Psychology*, 31, 540- 547.

⁵⁴⁰ Kuttler, A. F., La Greca, A. M. (2004), όπ. πρ.

⁵⁴¹ Collins, W. A., Welsh, D. P., Furman, W. (2009). 'Adolescent romantic relationships'. *Annual Review of Psychology*, 60, 631- 652.

⁵⁴² Cheung, S. K., McBride-Chang, C. (2011). 'Relations of gender, gender-related personality characteristics, and dating status to adolescents' cross-sex friendship quality'. *Sex Roles*, 64:1-2, 59- 69.

⁵⁴³ Kuttler, A. F., La Greca, A. M., Prinstein, M. J. (1999). 'Friendship qualities and social-emotional functioning of adolescents with close, cross-sex friends'. *Journal of Research on Adolescence*, 9, 339- 366, Richards, M. H., Crowe, P. A., Larson, R., Swarr, A. (1998). 'Developmental patterns and gender differences in the experience of peer companionship during adolescence'. *Child Development*, 69, 154-163.

⁵⁴⁴ Ρεϊμόν-Ριβιέ Μ. (1989), όπ. πρ. σ. 46.

πλήγμα στις απαιτήσεις του για αποκλειστικότητα και στην έντονη ανάγκη του για τρυφερότητα και αγάπη, αλλά αμφισβητεί το ίδιο το αίσθημα της προσωπικής του αξίας, αίσθημα που δυναμώνει μέσα από τη φιλία.

2.2.Ερωτικές Σχέσεις

Ο δεύτερος τύπος διαπροσωπικών σχέσεων στην εφηβεία είναι οι ερωτικές σχέσεις. Καθώς τα παιδιά μεγαλώνουν ο χρόνος που περνούν με το αντίθετο φύλο αυξάνεται.⁵⁴⁵ Στην περίοδο της εφηβείας λοιπόν η τάση για συναναστροφή με το αντίθετο φύλο αρχίζει σταδιακά να παίρνει τη μορφή ερωτικού ενδιαφέροντος.⁵⁴⁶ Οι ερωτικές σχέσεις καθίστανται όλο και πιο σημαντικές σε αυτή τη φάση ζωής των εφήβων, ενώ συχνά βρίσκονται σε μικτές ομάδες ατόμων, μέσα στις οποίες μπορεί να δημιουργηθεί και ερωτικό ενδιαφέρον μεταξύ τους, που είναι δυνατό να οδηγήσει σε ερωτική σχέση.⁵⁴⁷ Ο έρωτας είναι μια έντονη συναισθηματική εμπειρία που χαρακτηρίζεται από έντονα συναισθήματα, οικειότητα και έντονη επιθυμία συνεύρεσης με τον άλλον. Σύμφωνα με την τριγωνική περί έρωτος θεωρία,⁵⁴⁸ η ερωτική εμπειρία συντίθεται από τρία συστατικά: την εγγύτητα (intimacy), η οποία αναφέρεται κυρίως στη θυμική πλευρά της ερωτικής συνομιλίας, το πάθος (passion), το οποίο εδράζεται στα θεμελιώδη κίνητρα του ερωτικώς σχετιζοσθαι και την απόφαση/δέσμευση (decision/commitment), την οποία χαρακτηρίζουν κατ' εξοχήν τα γνωστικά περιεχόμενα της ερωτικής εμπειρίας.⁵⁴⁹ Η εγγύτητα αναφέρεται στη συναισθηματική επικοινωνία με τον ερωτικό σύντροφο. Το πάθος αποτελεί «κατάσταση διακαούς επιθυμίας για ένωση με έναν άλλο άνθρωπο».⁵⁵⁰ Η απόφαση/δέσμευση είναι έλλογη συνειδητή επιλογή συνύπαρξης και υπόσχεσης για συνύπαρξη με ένα σύντροφο.⁵⁵¹

⁵⁴⁵ Furman, W., Shomaker, L. B. (2008). 'Patterns of interaction in adolescent romantic relationships: Distinct features and links to other close relationships'. *Journal of Adolescence*, 31: 6, 771- 788.

⁵⁴⁶ Hansen, D. J., Christopher, J. S., Nangle, D. W. (1992). 'Adolescent heterosocial interactions and dating'. *Handbook of social development*, Springer US, 371- 394.

⁵⁴⁷ Connolly, J., Craig, W., Goldberg, A., Pepler, D. (2004). 'Mixed-gender groups, dating, and romantic relationships in early adolescence'. *Journal of Research on Adolescence*, 14: 2, 185- 207.

⁵⁴⁸ Sternberg, R. J. (1986). 'A triangular theory of love'. *Psychological Review*, 93, 119-135.

⁵⁴⁹ Κορδούτης, Π., Μάνεση, Ζ. (2012). 'Συστατικά του έρωτα, διάρκεια και σεξουαλικές συνευρέσεις στις ανεπίσημες ερωτικές σχέσεις'. *Ψυχολογία*, 19:1, 103-124.

⁵⁵⁰ Hatfield, H., Rapson, R.L. (1993). *Love, sex and intimacy: Their psychology, biology and history*. New York: Harper Collins, p. 5.

⁵⁵¹ Fehr, B. (2006). 'A prototype approach to studying love'. In R.J. Sternberg & K. Weis (Eds.), *The new psychology of love*. New Haven: Yale University Press, 225-246.

Οι έφηβοι σπαταλούν πολύ χρόνο να σκέφτονται, να μιλούν και να υπάρχουν σε ερωτικές σχέσεις, ενώ οι ενήλικες συνήθως απορρίπτουν τις εφηβικές ερωτικές σχέσεις χαρακτηρίζοντάς τις ως επιφανειακές.⁵⁵² Παράλληλα, αυτό το έντονο επίπεδο διέγερσης μπορεί να οδηγήσει σε άγχος, αγωνία, ανασφάλεια και έμμονες σκέψεις.⁵⁵³ Οι ερωτικές σχέσεις των εφήβων περνούν από διάφορα στάδια πριν εδραιωθούν. Αρχικά, οι έφηβοι συγκεντρώνονται σε ομάδες συνομήλικων αγοριών και κοριτσιών και αυτή είναι η *φάση της σύνδεσης (affiliation phase)*.⁵⁵⁴ Όσο οι έφηβοι μεγαλώνουν, αυξάνεται και ο αριθμός των φίλων του αντίθετου φύλου.⁵⁵⁵ Αυτή η αλληλεπίδραση με το άλλο φύλο επιτρέπει στους έφηβους να έρθουν σε επαφή με τις στάσεις και τις συμπεριφορές του αντίθετου φύλου. Το επίκεντρο σε αυτή τη φάση είναι περισσότερο η συντροφικότητα, παρά η οικειότητα.⁵⁵⁶ Μέσω της συντροφιάς οι έφηβοι έχουν την ευκαιρία να δημιουργήσουν μια σχέση εμπιστοσύνης, χωρίς την αποκλειστικότητα μιας ερωτικής σχέσης. Για τα κορίτσια, εκτός από τα φυσικά χαρακτηριστικά που παρατηρούν αρχικά στον ερωτικό τους σύντροφο, είναι σημαντική η προσωπικότητά του και χαρακτηριστικά όπως η εμπιστοσύνη, η αίσθηση του χιούμορ και το να είναι υποστηρικτικός και ενεργητικός ακροατής.⁵⁵⁷ Είναι περισσότερο τα κοινωνικά χαρακτηριστικά που αναζητούν, παρά βαθιά ηθικά ή ιδεολογικά ζητήματα, όπως οι αξίες. Σε αντίθεση με τα κορίτσια, τα αγόρια επικεντρώνονται περισσότερο σε φυσικά χαρακτηριστικά μέχρι το τέλος της εφηβείας.

Οι έφηβοι συνήθως επιλέγουν ερωτικούς συντρόφους που τους θεωρούν ελκυστικούς⁵⁵⁸. Αυτό δεν είναι αφύσικο, καθώς στις περισσότερες περιπτώσεις, οι έφηβοι επιλέγουν ερωτικούς συντρόφους με τους οποίους μοιράζονται κοινά ενδιαφέροντα, ενώ σε αρκετές περιπτώσεις, οι επιλογές αυτές δεν οδηγούν σε

⁵⁵² Furman, W. (2002). 'The emerging field of adolescent romantic relationships'. *Current Directions in Psychological Science*, 11: 5, 177- 180.

⁵⁵³ Παπαδάκη-Μιχαηλίδη, Ε. (1998). *Η σιωπηλή γλώσσα των συναισθημάτων: Η μη λεκτική επικοινωνία στις διαπροσωπικές σχέσεις*. Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.

⁵⁵⁴ Gerali, S. (2006). *Teenage Guys: Exploring Issues Adolescent Guys Face and Strategies to Help Them*. Grand Rapids: Zondervan.

⁵⁵⁵ Connolly, J., Furman, W., Konarski, R. (2000). 'The Role of Peers in the Emergence of Heterosexual Romantic Relationships in Adolescence'. *Child Development*, 71: 5, 1395- 1408.

⁵⁵⁶ Rambaree, K. (2008). 'Internet-Mediated Dating/Romance of Mauritian Early Adolescents: A Grounded Theory Analysis'. *Australian Journal of Emerging Technologies and Society*, 6: 1, 34- 59.

⁵⁵⁷ Olson, G. (2006). *Teenage Girls: Exploring Issues Adolescent Girls Face and Strategies to Help Them*. Grand Rapids: Zondervan.

⁵⁵⁸ Simon, V. A., Aikins, J. W., Prinstein, M. J., (2008). 'Romantic Partner Selection and Socialization During Early Adolescence'. *Child Development*, 79: 6, 1676- 1692.

πραγματική αλληλεπίδραση.⁵⁵⁹ Όταν αρχίζει να υπάρχει αλληλεπίδραση τα αγόρια και τα κορίτσια επικοινωνούν με μηνύματα ή μέσω τηλεφώνου. Όμως σε αυτό το στάδιο, πολλά αγόρια δυσκολεύονται να επικοινωνήσουν με τα κορίτσια και συχνά αισθάνονται άβολα, ιδιαίτερα όταν πρόκειται να εκφράσουν το ερωτικό τους ενδιαφέρον.⁵⁶⁰ Τα κορίτσια προσπαθούν περισσότερο ώστε να μάθουν να επικοινωνούν, αλλά καθώς συχνά διακατέχονται από αμηχανία, προχωρούν σε μη λεκτικές συμπεριφορές, όπως το φλερτ. Το φλερτ είναι μια έμμεση προσπάθεια να προκαλέσει το κορίτσι ενδιαφέρον στο αγόρι δημιουργώντας την ψευδαίσθηση ότι το αγόρι είναι αυτό που δημιουργεί τη σχέση.⁵⁶¹ Όμως το φλερτ δεν είναι παθητικό, καθώς το κορίτσι στέλνει ενεργά και σκόπιμα μηνύματα στο αγόρι με την ελπίδα ότι αυτό θα δείξει ενδιαφέρον. Κατά τη διάρκεια της στενής φάσης (*intimate phase*) των εφηβικών ερωτικών σχέσεων, χαρακτηριστική είναι η σύναψη των σχέσεων αυτών μεταξύ αντίθετων φύλων μέσα από τις ομάδες συνομηλίκων, με κύριο χαρακτηριστικό την οικειότητα και σε ορισμένες περιπτώσεις τη σεξουαλική δραστηριότητα.⁵⁶² Αργότερα παρατηρείται μια φάση που ονομάζεται *φάση δέσμευσης* (*committed phase*), κατά την οποία δημιουργούνται οι ερωτικές σχέσεις των εφήβων και συνήθως είναι αποκλειστικές και μοιάζουν με το γάμο, ενώ είναι πιο χαρακτηριστικές στα τέλη της εφηβείας.⁵⁶³

Σε αυτή τη φάση που έχουν δημιουργήσει ερωτικές σχέσεις, η ομάδα των συνομηλίκων είναι επίσης πολύ σημαντική. Οι έφηβοι συζητούν συχνά με τους φίλους τους για τις σχέσεις τους και αυτό είναι χαρακτηριστικό στοιχείο στις ηλικίες από 14- 17 ετών.⁵⁶⁴ Ως εκ τούτου, η επιρροή των συνομηλίκων είναι μεγάλη. Για παράδειγμα, ένα κορίτσι που εμφανίζεται πιο 'έμπειρο' από τις συνομήλικές της, μπορεί να θεωρηθεί πρότυπο από τις ίδιες και να μιμηθούν τη συμπεριφορά της, για να έχουν και οι ίδιες αντίστοιχη 'επιτυχία'.⁵⁶⁵ Αναφορικά με την επιρροή των συνομηλίκων, αξίζει να

⁵⁵⁹ Tuval-Mashiach, R., Walsh, S., Harel, S., Shulman, S. (2008). 'Romantic fantasies, cross-gender friendships, and romantic experiences in adolescence'. *Journal of Adolescent Research*, 23: 4, 471- 487.

⁵⁶⁰ Giordano, P. C., Longmore, M. A., Manning, W. D. (2006). 'Gender and the meanings of adolescent romantic relationships: A focus on boys'. *American Sociological Review*, 71: 2, 260- 287.

⁵⁶¹ Moore, M. M. (1995). 'Courtship signaling and adolescents: "Girls just wanna have fun"?'. *Journal of Sex Research*, 32: 4, 319- 328.

⁵⁶² Connolly, J., Goldberg, A. (1999). 'Romantic Relationships in Adolescence: The Role of Friends and Peers in Their Emergence and Development'. *The Development of Romantic Relationships in Adolescence*, Wyndol Furman, B. Bradford Brown, Candice Feiring. New York: Cambridge University, 266- 290.

⁵⁶³ Connolly, J., Goldberg, A. (1999), *όπ. πρ.*

⁵⁶⁴ Nieder, T., Seffge-Krenke, I. (2001). 'Coping with Stress in Different Phases of Romantic Development'. *Journal of Adolescence*, 24: 3, 297- 311.

⁵⁶⁵ Moore, M. M. (1995). 'Courtship Signaling and Adolescents: 'Girls Just Wanna Have Fun?'. *Journal of Sex Research*, 32: 4, 319- 328.

σημειωθεί ότι πολλές ερωτικές σχέσεις σχηματίζονται μέσω της υποκίνησης των φίλων και της διαπραγμάτευσης μεταξύ των συνομηλίκων.⁵⁶⁶

Κωδικός 20: Εξωτερίκευση συναισθημάτων

Ο κωδικός αυτός περιγράφει το σύνολο των συναισθημάτων που εκφράζουν οι έφηβοι.

«...και μια μέρα πριν από ένα πάρτυ μου είπε πως έχει συναισθήματα για μένα και ότι θα ήθελε να μάθει αν εγώ νοιώθω κάτι για εκείνον και εγώ τότε δεν ήμουν σίγουρη...» (κορίτσι, 14 ετών).

«Εγώ του έλεγα να προσέχει με ποιες μιλάει, γιατί συνομιλούσε με μια φίλη μου που δεν συμπαθούσα τόσο....αυτό» (κορίτσι, 14 ετών).

«Έστειλαν κάποιιοι μηνύματα στην κοπέλα μου και εγώ τα έβλεπα, εκνευριζόμουν και θύμωνα...» (αγόρι, 16 ετών).

«Όταν βρισκόμασταν, γιατί ήταν καλοκαίρι που γινόταν αυτό, βρισκόμασταν σε μια πλατεία, νευρίαζε, δε μιλάγαμε και αυτά» (κορίτσι, 14 ετών).

«Ένας φίλος μου χώρισε με ένα κορίτσι και μου έλεγε ότι εκείνη τον έβριζε και αυτός στεναχωριόταν, αλλά δε μπορούσε να κάνει κάτι» (κορίτσι, 14 ετών).

«Θα την πω χαζή, ηλίθια, επειδή ώρες ώρες έρχομαι στα όριά μου, θα την πω έτσι δε γίνεται αλλιώς» (αγόρι, 14 ετών).

«Και μου έστειλε πάλι μήνυμα, μου έλεγε ότι του αρέσω και διάφορα τέτοια....» (κορίτσι, 15 ετών).

«Και μετά ερχόταν ξανά στο σπίτι μου για να μου μιλήσει, αλλά εγώ δεν έβγαίνα και νευρίαζε νομίζω...» (κορίτσι, 15 ετών).

«...για παράδειγμα βγαίναμε με τους φίλους του και μπορεί να μου μιλούσε κάποιος, κάτι τέτοιο απλό και μπορεί να νευρίαζε, να θύμωνε» (κορίτσι, 15 ετών).

«Έδειχνε να αδιαφορεί και γενικώς με αυτά που έλεγε... Με έδειχνε και γέλαγε...όλα αυτά με ενοχλούσαν και τα σχόλιά του ήταν συχνά υποτιμητικά. Εγώ του το έλεγα, αλλά εκείνος πιστεύω ότι απλά αδιαφορούσε» (κορίτσι, 16 ετών).

Ένα χαρακτηριστικό της εφηβείας είναι η αλλαγή στην εκδήλωση των συναισθημάτων. Συνήθως για τους εφήβους η **εξωτερίκευση των συναισθημάτων** τους

⁵⁶⁶ Olson, G. (2006) *Teenage Girls*, όπ. πρ. σ. 84.

συχνά είναι δύσκολη, κλείνονται στον εσωτερικό τους κόσμο και αποφεύγουν να εκφράσουν τα ουσιαστικά συναισθήματά τους. Αν όμως εξωτερικεύουν τα συναισθήματά τους, υπάρχει ένταση και πάθος στην έκφρασή τους.

Κωδικός 21: Αίσθημα θυμού

Ο κωδικός αυτός περιγράφει το συναίσθημα του θυμού στις καταστάσεις διαφωνίας ή τσακωμού των εφήβων.

«Είχαμε τσακωθεί σε κάποια φάση, όχι για κάτι σημαντικό, επειδή κάτι μου είχε πει για πρώην αγόρι της και είχα νευριάσει βασικά. Είμαι ψύχραιμος δεν το δείχνω πολύ, απλά της είπα ότι δε θέλω να μου λέει τέτοια πράγματα» (αγόρι, 16 ετών).

«...αλλά ας πούμε συνηθίζαμε να μιλάμε με καρδούλες και όλα αυτά τα σχετικά και όταν θύμωνε σταμάταγε τις καρδούλες και μίλαγε πιο σοβαρά, αυτό όχι κάτι άλλο...όταν θύμωνε μου έλεγε ότι πάντα κάνω ό,τι θέλω και δεν τον υπολογίζω καθόλου...» (κορίτσι, 14 ετών).

«Έστειλαν κάποιοι μηνύματα στην κοπέλα μου και εγώ τα έβλεπα, εκνευριζόμουν και θύμωνα και μετά τσακωνόμασταν» (αγόρι, 16 ετών).

«Μπορεί να είχαμε πει ότι θα γυρίσουμε άλλη ώρα και να υπήρχαν τσακωμοί, θυμόναμε για την ώρα, γιατί ο ένας είχε γυρίσει νωρίτερα και περίμενε τον άλλον να επιστρέψει για να μιλήσουμε το βράδυ, αλλά κατά βάση όχι πολύ τραγικά πράγματα» (κορίτσι, 16 ετών).

«...μου συμπεριφερόταν άσχημα και εγώ μετά όταν γυρνούσα σπίτι μου και μου έστειλε μηνύματα, του κρατούσα μούρη και του έλεγα ότι δε μου συμπεριφερόταν σωστά» (κορίτσι, 14 ετών).

«Μια φορά που μου έλεγε ότι ήταν αναισθητος και του λέω ότι αν το ξαναπείς θα καταλάβω ότι θέλεις να τελειώσουμε και το ξαναείπε και τότε θύμωσα, άρχισα να τον βρίζω και να κοπανάω τα χέρια μου στο τραπέζι, κάπως έτσι, αλλά μετά με ηρέμησε ο κολλητός μου και το ξέχασα» (κορίτσι, 14 ετών).

«Είμαι όμως αυτός ο άνθρωπος που μιλάει πάρα πολύ απότομα όταν θυμώνει και έτσι θύμωνε και αυτός. Οπότε σταματούσαμε για λίγη ώρα και κάποιος από τους δυο έκανε πίσω, ζητούσε συγγνώμη και έλεγε «ας ξαναγίνουμε όπως πριν...» (κορίτσι, 15 ετών).

Το **αίσθημα του θυμού** είναι απόρροια μιας κατάστασης κατά την οποία έχει προκληθεί κάποιο άλλο αρχικό συναίσθημα π.χ. ντροπή, απογοήτευση ή απόρριψη και

σε αντίδραση αυτού του συναισθήματος εκδηλώνεται θυμό. Οι έφηβοι στις αφηγήσεις τους ανέφεραν συχνά το συναίσθημα αυτό ως αποτέλεσμα τσακωμού με τον/την σύντροφό τους ή λόγω της ζήλειας.

Κωδικός 22: Αίσθημα λύπης

Ο κωδικός αυτός περιγράφει το ψυχικό συναίσθημα με έκδηλα τα χαρακτηριστικά του πόνου, της στεναχώριας και της οδύνης.

«Όταν μου είπε να χωρίσουμε, ήθελα να κλάψω, αλλά επειδή είχα κλάψει πολλές φορές για αυτόν....είπα δεν θα το κάνω» (κορίτσι, 14 ετών).

«Όταν χωρίσαμε ήμουν αρκετό καιρό που έκλαιγα, αλλά τώρα είμαι καλά. Κοιτάζω το σχολείο μου, τα μαθήματά μου, τις φίλες μου κλπ. Δε θα ήθελα απλά από εδώ και πέρα να είμαι τόσο δοτική» (κορίτσι, 14 ετών).

«Βασικά εγώ είχα δεθεί με αυτό το κορίτσι αρκετά, προσπαθώ να προχωρήσω, αλλά δε μου είναι και τόσο εύκολο.....» (αγόρι, 16 ετών).

Οι έφηβοι αναφέρθηκαν στο **αίσθημα της λύπης** όταν αναφέρθηκαν στο χωρισμό τους. Περιέγραψαν τη λύπη ως το κυρίαρχο συναίσθημα που βίωσαν τη στιγμή του χωρισμού συνοδευόμενο από κλάμα.

Κωδικός 23: Αίσθημα ανασφάλειας

Ο κωδικός αυτός περιγράφει την έλλειψη ασφάλειας και σιγουριάς που νοιώθει κανείς στη σχέση του.

«Με τη σχέση μου ποτέ δε θέλω να βγαίνω εγώ και αυτός επειδή αυτός που είχα σχέση ήταν δυο χρόνια μεγαλύτερος και δεν ήξερα τι μπορεί να θέλει από μένα, οπότε το απέφευγα, έβγαινα με παρέα και ήταν και αυτός. Και όταν καθόμασταν λίγο μόνοι μας, μιλούσαμε» (κορίτσι, 14 ετών).

«Πιστεύω ότι όταν υπάρχει απόσταση υπάρχει και ζήλεια, διότι δεν μπορείς να είσαι σίγουρος για το τι κάνει ο άλλος..» (κορίτσι, 16 ετών).

«Μετά από αυτόν μου είπε ένα άλλο αγόρι ότι του αρέσω, απλώς επειδή το λέει σε όλες δεν τον πίστευα» (κορίτσι, 14 ετών).

«...μου είπε πως έχει συναισθήματα για μένα και ότι θα ήθελε να μάθει αν εγώ νοιώθω κάτι για εκείνον και εγώ τότε δεν ήμουν σίγουρη, γιατί δεν ήθελα να τον χάσω σαν κολλητό» (κορίτσι, 14 ετών).

«Πιστεύω όμως ότι ελάχιστοι είναι αυτοί που τα εκμυστηρεύονται όλα, κρατάνε πράγματα για τον εαυτό τους, έχουν κάποιο μυστικό, γιατί φοβούνται μήπως τους κοροιδέσουν κ.λπ.» (αγόρι, 17 ετών).

Οι έφηβοι αναφερόμενοι στην **ανασφάλεια** εξέφρασαν ιδέες τους και φοβίες σε σχέση με τον/την σύντροφό τους, αλλά και με τη σχέση τους.

Κωδικός 24: Αίσθημα ζηλίας

Ο κωδικός αυτός περιγράφει το συναίσθημα κάποιου που έχει το φόβο ότι ο/η σύντροφός του θα τον εγκαταλείψει και αισθάνεται μια μόνιμη απειλή.

«Είχαμε τσακωθεί μόνο μια φορά, γιατί ζήλευε με ότι έκανα, που έβγαίνα με φίλες μου και γενικά και άρχισε να μου λέει να προσέχω με ποιους βγαίνω και με ποιους μιλάω και ότι αν θέλω να συνεχίσω με εκείνον, να σταματήσω να μιλάω με ένα παιδί που είναι και αυτός φίλος μου και που δεν τον συμπαθεί εκείνος και με αυτόν τον τρόπο τσακωθήκαμε» (κορίτσι, 14 ετών).

«Αν έκανα like σε κάποιο συγκεκριμένο αγόρι, γενικώς σε αγόρια, ζήλευε πάρα πολύ και μου έλεγε να σταματήσω να κάνω like και κυρίως κάναμε καβγάδες, μικρούς βέβαια, πάνω σε αυτό το σημείο. Τσακωνόμασταν πάντα μέσω μηνυμάτων και από κοντά ήμασταν μια χαρά» (κορίτσι, 14 ετών).

«...της έλεγα να μη μιλάει με άλλους...εκείνη μου έλεγε, τι να πω μπορεί να ήταν και κόλπο.. της είχα πει ή εμένα ή αυτούς. Εκείνη έλεγε ότι μιλάει από ευγένεια. Από κοντά μιλούσαμε πιο ήρεμα. Εκείνη θύμωνε για άλλες κοπέλες συνήθως» (αγόρι, 16 ετών).

«Εκείνος ζήλευε πάρα πολύ και δεν του άρεσε που μιλούσα με άλλα παιδιά και αυτό... τσακωνόμασταν. Όταν βρισκόμασταν, γιατί ήταν καλοκαίρι που γινόταν αυτό, βρισκόμασταν σε μια πλατεία, νευρίαζε, δε μιλάγαμε και αυτά....» (κορίτσι, 14 ετών).

«Γενικότερα ο κύριος λόγος που τσακώνονται τα παιδιά της ηλικίας μου είναι η ζήλεια, που για μένα είναι πραγματικά ασήμαντος λόγος, τι να ζηλέψουμε δηλαδή, είμαστε μόνο 14 χρονών, απλά αν μιλήσεις με κάποιον στο σχολείο, αν σε αγκαλιάσει κάποιος. Ο κύριος

λόγος τσακωμού είναι να υπάρχει ζήλεια στο ζευγάρι ή αν υπάρχει κάποιος ανάμεσά τους που να λέει άλλα στον έναν και άλλα στον άλλον» (κορίτσι, 14 ετών).

«...υπήρχαν τσακωμοί για πολύ ανούσια πράγματα και ο ένας και ο άλλος ζήλευε.... Στη δική μου σχέση πέρα από το να τσακώνομαι ή να ζηλεύουμε με τον άλλον δεν έχει υπάρξει κάτι άλλο σχετικό με βία. Εγώ τσακωνόμουν αρκετά για το θέμα της ζήλειας, αλλά ήταν κάτι παροδικό, δηλαδή άρχιζε, σταμάταγε, άρχιζε, σταμάταγε και αυτό....» (κορίτσι, 16 ετών).

«Στην αρχή είχαμε πολλά περιστατικά ζήλειας, που δεν γνωρίζαμε καλά ο ένας τον άλλον και ήταν και καλοκαίρι και βγαίναμε περισσότερο και πιο πολύ βράδυ και αυτά...είχανε γίνει κάποια, αλλά τραγικά πράγματα όχι... Στο fb επειδή είχα πολλούς φίλους αγόρια ήταν λογικό να παρεξηγούμαι από το αγόρι μου γιατί ήμουν πολύ ανοικτή, μιλάω γενικά πολύ και στην αρχή υπήρχε ένταση και ζήλεια, αλλά όταν με γνώρισε καλύτερα και καταλάβαινε ότι έτσι ήμουν λυνόταν πιο εύκολα το θέμα...» (κορίτσι, 16 ετών).

«Υπήρχαν και ζήλειες, αλλά δεν ήταν σε σοβαρό επίπεδο, για παράδειγμα βγαίναμε με τους φίλους του και μπορεί να μου μιλούσε κάποιος, κάτι τέτοιο απλό και μπορεί να νευρίαζε, να θύμωνε» (κορίτσι, 15 ετών).

«Μιλούσαμε πολύ με μηνύματα, με fb αλλά από την αρχή ήταν τα πράγματα πολύ περίεργα γιατί τσακωνόμασταν συνέχεια. Το πρόβλημα ήταν η ζήλεια και ότι δε μπορούσαμε να βρεθούμε πιο συχνά» (κορίτσι, 16 ετών).

Το **αίσθημα της ζήλειας** συνδέεται άρρηκτα με την ανησυχία και το θυμό. Οι έφηβοι περιέγραψαν τα περιστατικά ζήλειας από τους συντρόφους τους, κυρίως μέσω της χρήσης των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Εκφράστηκε μια ανασφάλεια σχετικά με τη δραστηριότητά τους στο διαδίκτυο, σχετικά με τις ‘φιλίες’ τους στον ηλεκτρονικό κόσμο, η οποία είχε αποτέλεσμα τους τσακωμούς και τις παρεξηγήσεις.

Κωδικός 25: Απώλεια

Ο κωδικός αυτός περιγράφει την κατάσταση που υπεισέρχεται κανείς όταν ‘χάνει’ ένα αγαπημένο πρόσωπο.

«...μια μέρα πριν από ένα πάρτυ μου είπε πως έχει συναισθήματα για μένα και ότι θα ήθελε να μάθει αν εγώ νοιώθω κάτι για εκείνον και εγώ τότε δεν ήμουν σίγουρη, γιατί δεν ήθελα να τον χάσω σαν κολλητό» (κορίτσι, 14 ετών).

«Όταν χωρίσαμε ήμουν αρκετό καιρό που έκλαιγα, αλλά τώρα είμαι καλά. Κοιτάζω το σχολείο μου, τα μαθήματά μου, τις φίλες μου κλπ. Δε θα ήθελα απλά από εδώ και πέρα να είμαι τόσο δοτική» (κορίτσι, 14 ετών).

«Βασικά εγώ είχα δεθεί με αυτό το κορίτσι αρκετά, προσπαθώ να προχωρήσω, αλλά δε μου είναι και τόσο εύκολο.....» (αγόρι, 16 ετών).

Η **απώλεια** ενός προσώπου αφορά μια επίπονη συναισθηματική διαδικασία για κάποιο άτομο. Ο **χωρισμός** ή η απομάκρυνση από έναν φίλο, στον οποίο ο έφηβος είχε επενδύσει συναισθηματικά, είναι μια κατάσταση ιδιαίτερα δύσκολη στη διαχείρησή της.

Κωδικός 26: Απογοήτευση

Ο κωδικός αυτός περιγράφει το συναίσθημα που πηγάζει από την απότομη μεταστροφή των δεδομένων της ζωής του ατόμου προς το χειρότερο.

«Θυμάμαι μια κοπέλα που γούσταρε έναν φίλο μου και την κορόιδευαν όλοι, γιατί είχε φάει τρελό κόλλημα, σα να είχε πάθει τη μεγαλύτερη απογοήτευση της ζωής της και τη δούλευαν όλοι» (αγόρι, 15 ετών).

Η **απογοήτευση** συνοδεύεται συχνά από συναισθήματα θυμού, αδικίας και αγανάκτησης που βιώνει το απογοητευμένο άτομο, τόσο προς τον εαυτό του όσο και προς τους άλλους. Οι έφηβοι αναφέρθηκαν εμμέσως στην απογοήτευση κυρίως με την απόρριψη που βίωσαν από κάποιον ή με το χωρισμό.

Κωδικός 27: Έκφραση συγνώμης

Ο κωδικός αυτός περιγράφει τη μετάνοια κάποιου μετά από κάποιο σφάλμα.

«Είμαι όμως αυτός ο άνθρωπος που μιλάει πάρα πολύ απότομα όταν θυμώνει και έτσι θύμωνε και αυτός. Οπότε σταματούσαμε για λίγη ώρα και κάποιος από τους δυο έκανε πίσω, ζητούσε συγνώμη και έλεγε «ας ξαναγίνουμε όπως πριν....» (κορίτσι, 15 ετών).

«Με διέγραψε από το fb ως φίλη και με έκανε block για μια μέρα. Εγώ δε νοιαζόμουν, δεν έκανα τίποτα, έσβησε όλες τις φωτογραφίες που είχαμε και μετά ήρθε από κοντά και μου ζήτησε συγγνώμη και μου είπε ότι φέρθηκε ανώριμα και με αυτόν τον τρόπο τα βρήκαμε» (κορίτσι, 14 ετών).

Η **έκφραση συγγνώμης** είναι μια κατάσταση στην οποία υπεισέρχεται το άτομο, η οποία είναι έντονα συναισθηματική. Οι έφηβοι ανέφεραν τη συγγνώμη ως επίλυση των διαφορών τους, ως κατάληξη μιας διαφωνίας ή παρεξήγησης και αναφέρθηκε ως ο τρόπος για να επανέλθει η πρότερη καλή κατάσταση και να ενδυναμωθεί η σχέση.

Κατηγορία/Θέμα 3: Η επίκληση συναισθήματος

Η κατηγορία 'Επίκληση συναισθήματος' συγκροτείται από τους εξής κωδικούς: εξωτερική συγγνώμη, αίσθημα θυμού, αίσθημα λύπης, αίσθημα φόβου/ ανασφάλειας, αίσθημα ζήλειας, αίσθημα ανασφάλειας, εμπιστοσύνη, απογοήτευση, απώλεια, εμπιστοσύνη, έκφραση συγγνώμης.

Για πολλά χρόνια οι ερευνητές διαφόρων επιστημών δεν ασχολούνταν με τη μελέτη των συναισθημάτων. Μεγαλύτερη προσοχή στο θέμα άρχισε να δίνεται, όταν αναγνωρίστηκε ότι το άτομο υποκινείται από συναισθηματικές προσκολλήσεις και συναισθηματικές δεσμεύσεις (π.χ. επιθυμίες, στάσεις, αξίες, ηθικές πεποιθήσεις), οι οποίες επηρεάζουν ένα σημαντικό μέρος της ανθρώπινης συμπεριφοράς.⁵⁶⁷

Οι απόψεις για τον ορισμό των συναισθημάτων ποικίλλουν. Η επίσημη θεώρηση για την προέλευση των συναισθημάτων σύμφωνα με την επιστήμη της βιολογίας εστιάζει στη φυσιολογία τους κι έχει μικρή σχέση με την κοινωνιολογία.⁵⁶⁸ Σύμφωνα με τους βιολόγους, τα συναισθήματα είναι σύμφυτα με την εξέλιξη του είδους και βοηθούν το άτομο να δράσει γρήγορα ή αργά με σκοπό την προστασία του από κάποιο κίνδυνο. Από την πλευρά της ψυχολογίας, οι συγκινήσεις εντάσσονται στη δομή της προσωπικότητας του ατόμου. Από κοινωνιολογική σκοπιά, τα συναισθήματα δε θεωρούνται απλώς

⁵⁶⁷ Etzioni, A. (1988). 'Normative-affective factors: Toward a new decision-making model'. *Journal of Economic Psychology*, 9, 125- 150, Hochschild, A. R. (1975). 'The sociology of feeling and emotion: Selected possibilities'. In *Another Voice: Feminist Perspectives on Social Life and Social Science*, ed. M. Millman, R. M. Kanter, 280- 307.

⁵⁶⁸ Βερέμη, Ε., (2008). 'Συναισθήματα και κοινωνικά κινήματα: η θέση της θυμικής παραμέτρου στις κοινωνικές επιστήμες'. *Emotions and social movements*. Intellectum, 4, 105- 117.

έμφυτα, βιοφυσιολογικά φαινόμενα. Τα βασικά συναισθήματα, όπως το ενδιαφέρον, ο φόβος, η έκπληξη, η αγδία, η θλίψη, η ευτυχία και η περιφρόνηση πιθανώς να εξελίχθηκαν ως φυσιολογικές αντιδράσεις και εκφραστικά σήματα λόγω της χρησιμότητάς τους για την ατομική και ομαδική επιβίωση.⁵⁶⁹ Η ιστορική και πολιτισμική μεταβλητότητα δείχνει ότι, σε σημαντικό βαθμό, οι υποκειμενικές εμπειρίες και οι συναισθηματικές πεποιθήσεις αποκτώνται κοινωνικά αλλά είναι και κοινωνικά κατασκευασμένες.⁵⁷⁰

Μια άλλη άποψη είναι ότι το συναίσθημα είναι μια σειρά συμπλεγμάτων (complex set) από αλληλεπιδράσεις ανάμεσα σε αντικειμενικούς και υποκειμενικούς παράγοντες, που διαμεσολαβούνται μέσω του νευρικού συστήματος, το οποίο μπορεί να αφυπνίσει συγκινησιακές εμπειρίες γεννώντας γνωστικές διαδικασίες που συχνά οδηγούν σε συμπεριφορά προσαρμοστική και κατευθυνόμενη προς το σκοπό για τον οποίο δημιουργήθηκε.⁵⁷¹ Μια άλλη άποψη για το συναίσθημα είναι ότι αποτελεί κοινωνική κατασκευή, που καθορίζεται από τον πολιτισμό μέσω της μάθησης των συναισθημάτων.⁵⁷² Ενώ σύμφωνα με μια άλλη αναφορά, το συναίσθημα είναι κατάσταση που προκαλείται από ανταμοιβές και τιμωρίες.⁵⁷³ Είναι γεγονός ότι τα συναισθήματα ρυθμίζουν τόσο τον εσωτερικό κόσμο, όσο και τις αλληλεπιδράσεις με τον εξωτερικό κόσμο, δηλαδή τις διαπροσωπικές σχέσεις.⁵⁷⁴ Ένας ορισμός των συναισθημάτων στον οποίο συμφωνούν πολλοί ερευνητές είναι ο εξής: «τα συναισθήματα αποτελούν αυτόματες, ακούσιες και ταχείες αντιδράσεις που επιτρέπουν στους ανθρώπους να ρυθμίζουν, να διατηρούν και να χρησιμοποιούν διαφορετικές κοινωνικές σχέσεις (όμως όχι πάντα) προς προσωπικό όφελός τους».⁵⁷⁵ Πιο πρόσφατα, οι Fisher και Manstead (2008) προχώρησαν περαιτέρω σε μια λειτουργική προσέγγιση των συναισθημάτων με τη διάκριση δυο βασικών κοινωνικών λειτουργιών: της κοινωνικής εισδοχής και την

⁵⁶⁹ Ekman, P., (1982). *Emotion in the Human Face*. Cambridge: Cambridge University Press, Ekman, P., Friesen, W. V. (1986). 'A new pancultural facial expression of emotion'. *Motivation & Emotion*, 10, 159-168.

⁵⁷⁰ Thoits, P. A. (1989). 'The sociology of emotions'. *Annual review of sociology*, 15: 1, 317- 342.

⁵⁷¹ Turner, J. H., Stets, J. E. (2005). *The Sociology of Emotions*. New York: Cambridge University Press, p. 2- 4.

⁵⁷² Kleinginna P. R. Jr., Kleinginna, A. M. (1981). 'A categorized list of motivation definitions, with a suggestion for a consensual definition', *Motivation and Emotion*, 5: 3, 263- 291.

⁵⁷³ Rolls, E. T. (2005). *Emotion Explained*. Oxford University Press.

⁵⁷⁴ Denham, S. A. (1998). *Emotional Development in Young Children. The Guilford Series on Social and Emotional Development*. ERIC, Institute of Education Sciences, p. 5.

⁵⁷⁵ Keltner, D., Haidt, J. (1999). 'Social functions of emotions at four levels of analysis'. *Cognition and Emotion*, 13, 505- 521.

κοινωνικής απομάκρυνσης.⁵⁷⁶ Η κοινωνική εισδοχή σχετίζεται με την προώθηση κοινωνικών και αρμονικών σχέσεων ανάμεσα στα άτομα και τις ομάδες. Η κοινωνική απομάκρυνση προωθεί, μέσα από τη βίωση και έκφραση των συναισθημάτων, τη διαφοροποίηση από τους άλλους και τον ανταγωνισμό σε επίπεδο ομάδων, δυάδων ή και ατόμων, και σχετίζεται με τη λειτουργία των συναισθημάτων σε κοινωνικές σχέσεις όπου υπάρχουν, για παράδειγμα, διαφορές κοινωνικού κύρους.

Στην Κοινωνιολογία υπάρχουν αρκετές θεωρίες για το θέμα αυτό. Οι θεωρίες της *Κοινωνικής Κατασκευής (Social Construction Theory)*⁵⁷⁷ και της *Συμβολικής Αλληλεπίδρασης (Symbolic Interaction Theory)*⁵⁷⁸ αναφέρουν ότι τα συναισθήματα είναι εξαρτώμενα κυρίως από την εκάστοτε κατάσταση στην οποία παρουσιάζονται, από τα λεξιλόγια των συναισθημάτων και τις συναισθηματικές πεποιθήσεις, οι οποίες ποικίλλουν από κοινωνία σε κοινωνία. Τα μοτίβα της αλληλεπίδρασης θεμελιώνουν το συναίσθημα σε εκτενέστερες αλληλεπιδράσεις, οι οποίες συσσωρεύονται και σταδιακά δημιουργούν τη μακροδομή της διαστρωμάτωσης.⁵⁷⁹ Οι επιτυχημένες αλληλεπιδράσεις δημιουργούν ενθουσιασμό, εμπιστοσύνη και ένα αίσθημα σύνδεσης (affiliation) με τις ομάδες, στις οποίες αποκτάται η συναισθηματική ενέργεια. Ανεπιτυχείς αλληλεπιδράσεις δημιουργούν απογοήτευση, αμηχανία και αποξένωση από την ομάδα και τα ενδιαφέροντα της. Συναισθήματα όπως ο θυμός, ο φόβος και η χαρά αντιμετωπίζονται ως μικροπρόθεσμα αποτελέσματα που προκύπτουν από απογοητευτικούς ή ευχάριστους παλμούς αλληλεπίδρασης που υπογραμμίζουν το μακροπρόθεσμο μοτίβο μιας μεγαλύτερης ή μικρότερης συναισθηματικής ενέργειας.

Σύμφωνα με τη *Θετικιστική Θεωρία (Positivist Theory)* τα συναισθήματα αντιμετωπίζονται ως αμετάβλητες, αυτόματες, διαμορφωμένες απαντήσεις σε

⁵⁷⁶ Fischer, A. H., Manstead, A. S. R. (2008). 'Social functions of emotion'. In M. Lewis, J. M. Haviland-Jones, L. Feldman-Barrett (Eds.), *Handbook of Emotions*, New York: Guilford., 456- 470.

⁵⁷⁷ Averill, J. R. (1980). 'A constructivist view of emotion'. *Theories of emotion*, 305-339, Harre, R. (1986). *The Social Construction of Emotions*. Oxford: Basil Blackwell, McCarthy, D. E., (1989). 'Emotions are social things: An essay in the sociology of emotions'. In Franks, D., McCarthy, C. *The Sociology of Emotions*, 51- 72.

⁵⁷⁸ Hochschild, A. R. (1979). 'Emotion work, feeling rules, and social structure'. *American Journal of Sociology*, 85: 3, 551- 575, Shott, S. (1979). 'Emotion and social life: A symbolic interactionist analysis'. *American Journal Sociology*, 84: 1317- 1334.

⁵⁷⁹ Collins, R. (1990). 'Stratification, emotional energy, and the transient emotions'. In T. D. Kemper (Ed.), *Research agendas in the sociology of emotions*, Albany, NY: State University of New York Press, 27- 57.

συγκεκριμένες κατηγορίες κοινωνικών ερεθισμάτων.⁵⁸⁰ Το συναίσθημα εξετάζεται σε φυσιολογικές και σε κοινωνικές, γνωστικές και εκφραστικές απόψεις για να συντεθεί μια ολοκληρωμένη θεωρία των συναισθημάτων.

Σύμφωνα με τη *Θεωρία των Διαφορικών Συναισθημάτων (Differential Emotions Theory)*, δίνεται ιδιαίτερη σημασία στα επιμέρους συναισθήματα για τη διευκόλυνση της ανάπτυξης των κοινωνικών ικανοτήτων και της πρόληψης της εμφάνισης ψυχοπαθολογικών προβλημάτων. Οι συνδέσεις ανάμεσα στα συναισθήματα, τη νόηση και τη συμπεριφορά, αλλά και η σημασία των επιμέρους συναισθημάτων για την οργάνωση και κινητοποίηση του ατόμου μπορούν να οδηγήσουν το άτομο σε καλή ή κακή προσαρμογή. Έτσι, συγκεκριμένα συναισθήματα και μοτίβα συναισθημάτων έχουν διαφορετική λειτουργικότητα σε διαφορετικές περιόδους της ανάπτυξης του ατόμου, ενώ επηρεάζουν με διαφορετικό τρόπο τη νόηση και τη συμπεριφορά που σχετίζεται με διαφορετικές μορφές ψυχοπαθολογίας.⁵⁸¹

Ο Kemper (1987) επιχείρησε την ενσωμάτωση των θετικών θεωριών και των θεωριών κοινωνικής κατασκευής, αναφέροντας ότι τα συναισθήματα εξελίσσονται μέσα από την προσκόλληση των κοινωνικών ορισμών, με ετικέτες και έννοιες σε συνθήκες αλληλεπίδρασης αλλά και σύμφωνα με την κοινωνική οργάνωση.⁵⁸² Δευτερογενή συναισθήματα, όπως ντροπή, ενοχή, αγάπη, άγχος, δυσαρέσκεια κ.λπ., αποκτώνται -σε συγκεκριμένες συνθήκες- μέσω των πρωτογενών συναισθηματικών εμπειριών, με τις δευτερεύουσες ετικέτες που επισυνάπτονται στο άτομο, μέσω της κοινωνικοποίησής του.

Ο Jasper (2001), υποστηρίζει ότι τα συναισθήματα διαφέρουν ως προς τις πηγές και τις μορφές τους, ενώ διακρίνονται σε αυτά που είναι πιο άμεσα και με ευρύτερη διάδοση (π.χ. θυμός, έκπληξη) και σε αυτά που είναι υψηλότερης τάξης (π.χ. η ντροπή ή η αγανάκτηση). Σημειώνει, ωστόσο, ότι το ίδιο συναίσθημα μπορεί να διαφοροποιηθεί ανάλογα με τις εκάστοτε συνθήκες με τις οποίες θα έρθει αντιμέτωπο το άτομο. Παρατηρεί ότι τα περισσότερα συναισθήματα είναι δυνατό να μελετηθούν κατά τον ίδιο τρόπο με πολιτισμικά νοήματα, καθώς παρουσιάζουν τις εξής ομοιότητες: εντάσεις

⁵⁸⁰ Kemper, T. D. (1978). *A Social Interactional Theory of Emotions*. New York: Wiley, Scheff, T. J. (1979). *Catharsis in Healing, Ritual, and Drama*. Berkeley, University of California Press, Mazur, A. (1985). 'A biosocial model of status in face-to-face primate groups'. *Social Forces*, 64, 377- 402.

⁵⁸¹ Izard, C. E., Fine, S., Mostow, A., Trentacosta, C., Campbell, J. (2002). 'Emotion processes normal and abnormal development and preventive intervention'. *Development and Psychopathology*, 14, 761- 787.

⁵⁸² Kemper, T. D. (1987). 'How many emotions are there? Wedding the social and autonomic components'. *American Journal of Sociology*, 93, 263- 89.

μεταξύ δημόσιων και ιδιωτικών εκδηλώσεων και συσχέτιση με τους κοινωνικούς κανόνες.⁵⁸³

Ο Turner (2007) ενσωμάτωσε χαρακτηριστικά από πολλαπλές κατηγορίες για μια περιεκτική θεωρία ανθρωπίνων συναισθημάτων.⁵⁸⁴ Σύμφωνα με αυτόν, τα τέσσερα πρωταρχικά συναισθήματα είναι: η ικανοποίηση-ευτυχία, η αποτροπή-φόβος, η επιβολή-θυμός και η απογοήτευση-λύπη. Με αυτή τη σειρά διαδοχής, αυτά τα συναισθήματα επηρεάζουν τη δυναμική αυτών που τα αντιμετωπίζουν και τις ευρύτερες κοινωνικές δομές στις οποίες συμβαίνουν⁵⁸⁵.

Ο Scheff (1990), εισήγαγε την 'Κοινωνιολογία των Συγκινήσεων' αποδίδοντας στα συναισθήματα τη σημασία που τους αξίζει, θεωρώντας τα ως μια κατευθυντήρια γραμμή που καθορίζει την επιθυμία του ανθρώπου, νοηματοδοτεί τη συμπεριφορά και τη δράση του, καθώς και τη σχέση του με τους άλλους.⁵⁸⁶ Ο Kemper (1990), αναφέρει ότι η συγκίνηση αποτελεί μια σχετικά σύντομης διάρκειας απόκριση, κατά κύριο λόγο θετική ή και αρνητική εκ φύσεως, ενώ τα συναισθήματα, που εκδηλώνονται ως αντίδραση, διαμορφώνονται σε συγκεκριμένη κατάσταση και συνθήκη.⁵⁸⁷ Στη βάση αυτή, διακρίνει τα συναισθήματα σε σχέση με τη διάρκειά τους. Συναισθήματα μεγάλης διάρκειας είναι αυτά που βοηθούν στον ορισμό των κοινωνικών σχέσεων (π.χ. αγάπη, μίσος, εμπιστοσύνη, σεβασμός) και συναισθήματα σύντομότερης διάρκειας είναι όσα συνιστούν αποκρίσεις σε γεγονότα και πληροφορίες σε σχέση με ειδικά αντικείμενα. Σε σύγκριση με τις διαθέσεις παρουσιάζουν ιδιαιτερότητες καθώς αυτές στερούνται ένα ξεκάθαρο κι ευθύ αντικείμενο, είναι μεμονωμένες και μπορεί να είναι σύντομης ή μακράς διάρκειας.⁵⁸⁸

Στο πλαίσιο της ερωτικής σχέσης, ακρογωνιαία γνωστικο-συναισθηματική διεργασία των στενών διαπροσωπικών σχέσεων αποτελεί η έκφραση και κατανόηση των

⁵⁸³ Goodwin, J., Jasper, J.M., Polletta, F. (2001). *Passionate Politics: Emotions and Social Movements*, The University of Chicago Press.

⁵⁸⁴ Turner J. H. (2007). *Human Emotions A sociological theory*. Routledge.

⁵⁸⁵ Αυτός ο ισχυρισμός βασίζεται στο ότι τα συναισθήματα είναι μία από τις πιο σημαντικές σε μικρο επίπεδο κοινωνικές δυνάμεις, όπως είναι η αλληλεπίδραση πρόσωπο με πρόσωπο, γιατί αυτά είναι που ενώνουν όλα τα επίπεδα της κοινωνικής πραγματικότητας μαζί, ή τελικά γκρεμίζουν τις συγκρούσεις ή σπάνε τις δομές σε μεσο επίπεδο, όπως είναι οι διαδικασίες της σχολικής τάξης και σε μακρο επίπεδο, όπως είναι η εκπαιδευτική πολιτική.

⁵⁸⁶ Scheff, T.J. (1990). *Microsociology. Discourse, Emotion and Social Structure*. The University of Chicago Press, Chicago & London, p. 232.

⁵⁸⁷ Kemper, T. D. (1990). 'Social relations and emotions: A structural approach'. *Research agendas in the sociology of emotions*, 207- 237.

⁵⁸⁸ Βερέμη, Ε., (2008), όπ. πρ. σ.110-111.

συναισθημάτων μεταξύ των συντρόφων.⁵⁸⁹ Η συναισθηματική επικοινωνία αποτελεί αυτή καθαυτή επιθυμητό αγαθό κοινωνικής ανταλλαγής και επομένως αξιολόγησης της ισοτιμίας μεταξύ των μελών της ερωτικής σχέσεως.⁵⁹⁰ Η επικοινωνία συναισθημάτων άλλωστε είναι κατά πολύ συνηθέστερη και βαρύνουσα για την ποιότητα της σχέσης από την επικοινωνία πληροφοριών σχετικών με γεγονότα. Τα συναισθήματα που διά της επικοινωνίας εκτυλίσσονται εντός της ερωτικής σχέσεως έχουν προφάνεια λόγω της έντασής τους αλλά και της ισχυρής επίπτωσής τους στην εκατέρωθεν νοηματοδότηση της σχέσεως από τα μέλη της.⁵⁹¹

Κωδικός 28: Ηλεκτρονική επικοινωνία

Ο κωδικός αυτός περιγράφει τον τρόπο επικοινωνίας των εφήβων μέσω του διαδικτύου, με τη χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης.

«Γνωριστήκαμε μέσα από το messenger από το facebook, από εκεί.. Έχουμε μια ομάδα με κάποιους φίλους μου στο fb και μιλάγαμε και αυτά...και κανονίσαμε να βγούμε και έτσι ξεκινήσαμε όλο αυτό. Και έμπαινα κάθε μέρα μιλούσαμε για πολλές ώρεςκαι αυτό» (αγόρι, 16 ετών).

«Έχουμε μια ομάδα στο fb που ξεκίνησε σαν μια ομάδα μέσω συγκροτήματος και καταλήξαμε συγκεκριμένα κορίτσια, είμαστε μόνο κορίτσια, λέμε τα προβλήματά μας συνήθως και πλέον έχουμε γίνει φίλες δηλαδή βγαίνουμε έξω, είμαστε πάρα πολύ κοντά.

⁵⁸⁹ Brehm, S. (1992). *Intimate Relationships*, New York: McGraw-Hill, p. 203-228, Guerrero, L. K., Andersen, P. A. (2000). 'Emotion in Close Relationships'. In C. Hendrick & S.S. Hendrick (eds.), *Close Relationships, A Sourcebook*, Thousand Oaks: Sage, 171-183, Fitness, J. (1996). 'Emotion Knowledge Structures in Close Relationships'. In J. O. Fletcher & J. Fitness (eds.), *Knowledge Structures in Close Relationships*, Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 195-217, Forgas, J. P. (2001). Affective Influences on Communication and Attribution in Relationships. In V. Manusov & J. H. Harvey (eds.), *Attribution, Communication, Behavior and Close Relationships*, Cambridge: Cambridge University Press, 3-20, Fletcher, G. (2002). *The New Science of Intimate Relationships*. Massachusetts: Blackwell Publishing, p. 125-148.

⁵⁹⁰ Foa, E. Z., Foa, U. G. (1980). 'Resource Theory: Interpersonal Behavior as Exchange. In K. Gergen, M. Greenberg & R. Willis (eds.), *Social Exchange: Advances in Theory and Research*. New York: Plenum, McClintock, C. G., Kramer, R. M., Keil, L. J. (1984). 'Equity and Social Exchange in Human Relationships'. *Advances in Experimental Social Psychology*, 17, 183-227.

⁵⁹¹ Κορδούτης, Π. (2007). 'Οι επιδράσεις της ισοτιμίας στη συναισθηματική επικοινωνία των συντρόφων της ερωτικής σχέσης'. *Ψυχολογία*, 14:1, 27-41.

Και ξέρουμε πάρα πολύ καλά η μια την άλλη. Δηλαδή μιλάμε κάθε μέρα με κάμερα, όταν βγαίνουμε είναι σαν να είναι από το σχολείο κορίτσια, κολλητές και λέμε τα προβλήματά μας γενικώς, όχι μόνο για τις σχέσεις μας και όλα αυτά, αλλά γενικώς τι μας απασχολεί» (κορίτσι, 14 ετών).

«Τη γνώρισα εδώ στην πλατεία και μετά μιλήσαμε από fb μου έστειλε αυτή και μια φορά βγήκαμε και τα φτιάξαμε. Μιλούσαμε καθημερινά με fb και μηνύματα, δε μου αρέσει πολύ να μιλάω με μηνύματα, καλύτερα από κοντά, αλλά όταν μπορούσαμε μιλούσαμε.... Στο fb μιλάω και ανταλλάσσω μηνύματα με αγνώστους, αλλά δε μιλάω πολύ. Μόνο με μια άγνωστη κοπέλα μιλάω....» (αγόρι, 15 ετών).

«Γνωριστήκαμε μέσω μιας παρέας και μιλούσαμε μέσω fb, μιλούσαμε αρκετό καιρό και μετά ήρθαμε πιο κοντά και αποφασίσαμε να κάνουμε σχέση.... Στο fb μιλούσαμε καθημερινά αφού γυρνούσαμε από το σχολείο και όταν γυρίζαμε από το φροντιστήριο, μιλούσαμε στο τηλέφωνο» (αγόρι, 16 ετών).

«Είχα μια σχέση, ήταν φίλος της κολλητής μου βασικά, μια φορά γνωριστήκαμε και από τότε αρχίσαμε να μιλάμε στο fb βασικά, δηλαδή η γνωριμία και το φλερτ ήταν από το fb βασικά...είχαμε αρκετές διαφωνίες μέσω του fb μέχρι που είχαμε την τελική από κοντά και χωρίσαμε» (κορίτσι, 14 ετών).

«Επικοινωνούσαμε από fb και τα λέγαμε όλα, αναλόγως όπως πήγαινε η κουβέντα τα λέγαμε όλα. Μπορεί να λέγαμε για το σχολείο, για κάτι που έγινε σπίτι μας και αυτά...» (αγόρι, 14 ετών).

«Γνωριστήκαμε στο φροντιστήριο, στα διαγωνίσματα εκεί που γράφαμε, μιλήσαμε, μετά βέβαια μέσω του fb της έστειλα αίτημα, μιλήσαμε και μετά βγήκαμε και έτσι έγινε. Βοηθάει να μεν το fb, αλλά αχρείαστο να είναι. Νοιώθεις ότι είσαι εγκλωβισμένος μέσα στο fb και σε παρακολουθεί ή όχι. Αλλά όταν υπάρχει συνεννόηση, όπως στη δική μου τη σχέση, το έχω απομακρύνει. Δεν επικοινωνούμε τόσο πολύ από το fb με κατανοεί, με νοιώθει και εγώ τουλάχιστον ελάχιστες φορές θα μπω εκεί, τις περισσότερες φορές βγαίνουμε...». (αγόρι, 17 ετών).

«Ουσιαστικά γνωριστήκαμε μέσα από τα social media, αυτός με έβλεπε μέσα από το Instagram και εγώ δεν τον ήξερα καθόλου και μου έκανε like και αυτά και άρχισα να τον βλέπω περισσότερο, οπότε τον έκανα φίλο στο fb. Και μου έστειλε μήνυμα και αρχίσαμε να μιλάμε και κάποια στιγμή όταν είχα πάει στο σπίτι μιας φίλης μου ήρθε και με βρήκε. Και

μου έστειλε πάλι μήνυμα, μου έλεγε ότι του αρέσω και διάφορα τέτοια...» (κορίτσι, 15 ετών).

«Μιλούσαμε πολύ με μηνύματα, με fb αλλά από την αρχή ήταν τα πράγματα πολύ περίεργα γιατί τσακωνόμασταν συνέχεια» (κορίτσι, 16 ετών).

«...δυο ώρες συνεχόμενες μπορεί να συνομιλώ με την κοπέλα μου στο messenger. Αν περιμένω μπορεί να είναι και 4 ώρες, ξέρω άλλους που μιλάνε πολύ περισσότερο. Απλά αν το κάνω πολύ πιστεύω ότι θα με επηρεάσει στα μαθήματά μου» (αγόρι, 14 ετών).

«Θα μου άρεσε κάποιος να μου πει από κοντά ότι του αρέσω, αλλά όλοι τώρα μιλάνε με μηνύματα» (κορίτσι, 14 ετών).

«Αρχικά θα ήθελα να πω ότι το διαδίκτυο παίζει πολύ σημαντικό ρόλο στις σχέσεις, κυρίως στο θέμα της ζήλειας γιατί ο καθένας μπορεί να μην έχει εμπιστοσύνη στον άνθρωπό του όταν η επικοινωνία είναι μακρινή και όχι τόσο κοντινή και δημιουργεί διάφορα προβλήματα» (κορίτσι, 16 ετών).

Η ηλεκτρονική επικοινωνία είναι ο τρόπος που κυρίως επικοινωνούν οι έφηβοι. Από τις αφηγήσεις τους διαφαίνεται πως για άλλους η γνωριμία γίνεται με ηλεκτρονικά μέσα επικοινωνίας, για άλλους δημιουργείται η σχέση από αυτά και συντηρείται μέσω αυτών και γενικότερα η καθημερινή επικοινωνία τους γίνεται στον ηλεκτρονικό κόσμο⁷.

Κωδικός 29: Διαδίκτυο

Ο κωδικός αυτός περιγράφει τις δυνατότητες του διαδικτύου για επικοινωνία, ενημέρωση, πληροφόρηση και ανταλλαγή απόψεων μεταξύ των χρηστών του.

«Αρχικά θα ήθελα να πω ότι το διαδίκτυο παίζει πολύ σημαντικό ρόλο στις σχέσεις, κυρίως στο θέμα της ζήλειας γιατί ο καθένας μπορεί να μην έχει εμπιστοσύνη στον άνθρωπό του όταν η επικοινωνία είναι μακρινή και όχι τόσο κοντινή και δημιουργεί διάφορα προβλήματα» (κορίτσι, 16 ετών).

Οι έφηβοι αναφέρθηκαν στο **διαδίκτυο** και τις δυνατότητες τους ως ένα θετικό στοιχείο της εξέλιξης της τεχνολογίας, αλλά παράλληλα και έναν λόγο δημιουργίας προβλημάτων εντός της σχέσης.

Κωδικός 30: Χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης

Ο κώδικας αυτός περιγράφει τους ιστότοπους κοινωνικής δικτύωσης, οι οποίοι λειτουργούν ως κοινότητες των χρηστών του διαδικτύου.

«Ουσιαστικά γνωριστήκαμε μέσα από τα *social media*, αυτός με έβλεπε μέσα από το *Instagram* και εγώ δεν τον ήξερα καθόλου και μου έκανε *like* και αυτά και άρχισα να τον βλέπω περισσότερο, οπότε τον έκανα φίλο στο *fb*» (κορίτσι, 15 ετών).

«Έχουμε μια ομάδα με κάποιους φίλους μου στο *fb* και μιλάγαμε και αυτά...και κανονίσαμε να βγούμε και έτσι ξεκινήσαμε όλο αυτό. Και έμπαινα κάθε μέρα μιλούσαμε για πολλές ώρεςκαι αυτό» (αγόρι, 16 ετών).

«Έχουμε μια ομάδα στο *fb* που ξεκίνησε σαν μια ομάδα μέσω συγκροτήματος και καταλήξαμε συγκεκριμένα κορίτσια, είμαστε μόνο κορίτσια, λέμε τα προβλήματά μας συνήθως και πλέον έχουμε γίνει φίλες δηλαδή βγαίνουμε έξω, είμαστε πάρα πολύ κοντά» (κορίτσι, 14 ετών).

«Μιλούσαμε καθημερινά με *fb* και μηνύματα, δε μου αρέσει πολύ να μιλάω με μηνύματα, καλύτερα από κοντά, αλλά όταν μπορούσαμε μιλούσαμε...» (αγόρι, 15 ετών).

«Στο *fb* μιλούσαμε καθημερινά αφού γυρνούσαμε από το σχολείο και όταν γυρίζαμε από το φροντιστήριο, μιλούσαμε στο τηλέφωνο» (αγόρι, 16 ετών).

«Πιστεύω ότι όταν υπάρχει απόσταση υπάρχει και ζήλεια διότι δεν μπορείς να είσαι σίγουρος για το τι κάνει ο άλλος και όσον αφορά τα *social media* σίγουρα υπήρχε ζήλεια, όταν έβλεπε τις φωτογραφίες, που είσαι κλπ» (κορίτσι, 16 ετών).

«Επικοινωνούσαμε από *fb* και τα λέγαμε όλα, αναλόγως όπως πήγαινε η κουβέντα τα λέγαμε όλα. Μπορεί να λέγαμε για το σχολείο, για κάτι που έγινε σπίτι μας και αυτά. Έχω φλερτάρει γενικά κοπέλα από το *fb* μου άρεσε και το έκανα» (κορίτσι, 14 ετών).

«...δυο ώρες συνεχόμενες μπορεί να συνομιλώ με την κοπέλα μου στο *messenger*. Αν περιμένω μπορεί να είναι και 4 ώρες, ξέρω άλλους που μιλάνε πολύ περισσότερο. Απλά αν το κάνω πολύ πιστεύω ότι θα με επηρεάσει στα μαθήματά μου» (αγόρι, 14 ετών).

«Δυστυχώς όλοι επικοινωνούν με το *fb*. Και τα φτιάχνουν από εκεί. Το 95% τα φτιάχνει και μιλάει από εκεί. Και όλη η σχέση στηρίζεται σε αυτό. Κάθονται όλη μέρα και μιλάνε από εκεί» (αγόρι, 17 ετών).

Η χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης επιτρέπει στα άτομα να παρουσιάσουν τους εαυτούς τους, να αναπτύξουν την κοινωνική τους δικτύωση, καθώς και να δημιουργήσουν ή να διατηρήσουν συνδέσεις με άλλους χρήστες. Όλοι οι έφηβοι στις αφηγήσεις τους ανέφεραν ότι είναι χρήστες των μέσων κοινωνικής δικτύωσης και ότι συνομιλούν με τους συντρόφους τους μέσω αυτών.

Κατηγορία/ Θέμα 4: Μορφές επικοινωνίας στην εφηβεία

Η κατηγορία 'Μορφές επικοινωνίας στην εφηβεία συγκροτείται από τους εξής κωδικούς: ηλεκτρονική επικοινωνία, ηλεκτρονικός αποκλεισμός, ραντεβού, τεχνολογία, διαδίκτυο, χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης (social media).

Είναι γεγονός πως στις μέρες μας υπάρχει μεγάλη διαφοροποίηση στον τρόπο επικοινωνίας, συνάντησης και έκφρασης των εφήβων συγκριτικά με το παρελθόν. Το διαδίκτυο αποτελεί ένα ουσιαστικό μέρος της καθημερινής ζωής τους μέσω του οποίου διατηρούν επαφή με τους φίλους τους, σχηματίζουν νέους φίλους με τους οποίους μοιράζονται τα ίδια ενδιαφέροντα και ασχολίες και διευρύνουν τις γνώσεις τους και ως εκ τούτου, αυτό το μέσο έχει μετατραπεί ως το κύριο μέσο επικοινωνίας μεταξύ των εφήβων.⁵⁹² Οι έφηβοι- σύμφωνα με έρευνες- ορίζονται ως οι κύριοι χρήστες του διαδικτύου, καθώς αφιερώνουν πολύ χρόνο και το χρησιμοποιούν περισσότερο συχνά για κοινωνική αλληλεπίδραση συγκριτικά με τους ενήλικες.⁵⁹³ Το διαδίκτυο είναι συχνά χρήσιμο για τις σχολικές εργασίες, τη συγκέντρωση πληροφοριών, αλλά έχει καταστεί απαραίτητο για τους έφηβους και για επικοινωνιακούς λόγους, καθώς αποτελεί για αυτούς ένα κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο περνούν τον περισσότερο χρόνο, εξερευνώντας μεταξύ άλλων τυπικά θέματα της εφηβείας όπως είναι η σεξουαλικότητα, η ταυτότητα ακόμη και η επιλογή συντρόφου.⁵⁹⁴

⁵⁹² Jimenez-Pernett, J., Olry de Labry-Lima, A., Bermudez-Tamayo, C., Garcia-Gutierrez, J. F., Salcedo-Sanchez, M. C. (2010). 'Use of the internet as a source of health information by Spanish adolescents'. *BMC Medical Informatics and Decision Making*, 10: 6, (Διαθέσιμο στο <https://doi.org/10.1186/1472-6947-10-6>, 13/10/17).

⁵⁹³ Valkenburg, P. M., Peter, J. (2009). 'Social Consequences of the Internet for Adolescents. A Decade of Research'. *A Journal of the Association for Psychological Science*, 18: 1, 1- 5.

⁵⁹⁴ Subrahmanyam, K. Lin, G. (2007). 'Adolescents on the net: Internet use and wellbeing'. *Adolescence*, 42: 168, 659- 677.

Στην πραγματικότητα, η καθιέρωση σημαντικών κοινωνικών σχέσεων κατά την πρώιμη εφηβεία γίνεται μέσω του διαδικτύου.⁵⁹⁵ Η σύναψη ερωτικών σχέσεων είναι μια κεντρική πτυχή στην κοινωνική και συναισθηματική ζωή αλλά και στη γενικότερη εμπειρία των εφήβων.⁵⁹⁶ Η αναζήτηση συντρόφου μέσα από το διαδίκτυο είναι συνήθης και παρόλο που στον παραδοσιακό τρόπο σύναψης σχέσεων τα φυσικά χαρακτηριστικά παίζουν τον κύριο ρόλο, στην ηλεκτρονική σύναψη σχέσης- αφού δεν πραγματοποιείται φυσική συνάντηση, τα χαρακτηριστικά που περιγράφουν, τα ενδιαφέροντα και οι προσωπικές πληροφορίες παίζουν μεγαλύτερο ρόλο.⁵⁹⁷ Ο Hardey (2004) αναφέρει ότι το διαδίκτυο παρέχει ένα νέο τρόπο συναντήσεως ανθρώπων και διαμόρφωσης σχέσεων και, ως εκ τούτου, είναι πιθανό να γίνει όλο και πιο κοινό μέσο δημιουργίας σχέσεων.⁵⁹⁸ Ορισμένοι κοινωνικοί επιστήμονες υποστηρίζουν ότι κατά τη διάρκεια της πρώιμης εφηβείας, η σύναψη ερωτικών σχέσεων ή το ειδύλλιο συχνά χρησιμεύει ως μέσο για τη σεξουαλική δραστηριότητα του εφήβου.⁵⁹⁹

Έρευνες δείχνουν ότι το διαδίκτυο και τα κοινωνικά μέσα δικτύωσης αποτελούν εναλλακτικές λύσεις στη διαπροσωπική επικοινωνία, παρέχοντας άλλου τύπου επιλογές ή λειτουργώντας ως μια συμπληρωματική πτυχή επικοινωνίας. Αν και η έρευνα για την εξακρίβωση των θετικών ή αρνητικών επιπτώσεων σε κοινωνικό επίπεδο της χρήσης και συμμετοχής σε διαδικτυακά κοινωνικά δίκτυα είναι ακόμα σε αρχικό στάδιο, πολλοί ερευνητές θεωρούν ότι η ολοένα και αυξανόμενη δημοτικότητα και χρήση των ιστοσελίδων κοινωνικής δικτύωσης πιθανώς επηρεάζει τη μορφή και ποιότητα των κοινωνικών σχέσεων των ανθρώπων.⁶⁰⁰ Νεαροί χρήστες αλλά και ενήλικες χρησιμοποιούν τις σελίδες κοινωνικής δικτύωσης για να χτίσουν σημαντικές νέες

⁵⁹⁵ Gross, E. F., Juvonen, J. Gable, S. L. (2002). 'Internet Use and Well-Being in Adolescence'. *Journal of Social Issues*, 58: 11, 75-90, Prezza, M., Guisepina, M. Dinelli, S. (2004). 'Loneliness and New Technologies in a Group of Roman Adolescents'. *Computers in Human Behavior*, 20, 691- 709.

⁵⁹⁶ Shulman, S. Kipnis, O. (2001). 'Adolescent Romantic Relationships: A Look from the Future'. *Journal of Adolescence*, 24, 337- 351.

⁵⁹⁷ Rambaree, K. (2008). 'Internet-mediated dating/romance of Mauritian early adolescents: A grounded theory analysis'. *International Journal of Emerging Technologies & Society*, 6: 1, 35- 59

⁵⁹⁸ Hardey, M. (2004). 'Mediated Relationships: Authenticity and the Possibility of Romance'. *Information, Communication, and Society*, 7: 2, 207- 222.

⁵⁹⁹ Brown, B. B., Feiring, C. Furman, W. (1999). 'Missing the Love Boat: Why Researchers have Shied Away from Adolescent Romance'. In W. Furman, B. B. Brown, and C. Feiring (eds.) *The Development of Romantic Relationships in Adolescence*. Cambridge University Press, New York, 1- 18, Miller, B. C. Moore, K. A. (1990). 'Adolescent Sexual Behavior, Pregnancy and Parenting: Research through the 1980s'. *Journal of Marriage and the Family*, 52, 1025- 1044.

⁶⁰⁰ Ellison, N. B., Vitak, J., Steinfield, C., Gray, R., Lampe, C. (2011). 'Negotiating privacy concerns and social capital needs in a social media environment'. *Privacy Online*, Springer: Berlin, Heidelberg, Germany, 19- 32.

σχέσεις, καθώς και να διευρύνουν τα υπάρχοντα κοινωνικά τους δίκτυα. Μέσω των κοινωνικών δικτύων, οι διαδικτυακές σχέσεις αναπτύσσονται γρήγορα, διευρύνονται για να συμπεριλάβουν οικογένεια και φίλους και στη συνέχεια επεκτείνονται στο κοινωνικό περιβάλλον.⁶⁰¹ Επομένως, η διαπροσωπική επικοινωνία μέσω των ιστοσελίδων κοινωνικής δικτύωσης θεωρείται σημαντική γιατί εξυπηρετεί λειτουργίες όπως είναι η κάλυψη προσωπικών και κοινωνικών αναγκών, η διατήρηση και ενίσχυση της αίσθησης του εαυτού τους, η δημιουργία σχέσεων, η εκπλήρωση κοινωνικών υποχρεώσεων, η ανταλλαγή πληροφοριών και η άσκηση επιρροής στους άλλους.⁶⁰²

Πολλές από τις συμπεριφορές και τις ανησυχίες των σημερινών εφήβων είναι παρόμοιες με εκείνες των προηγούμενων γενεών, αλλά ο τρόπος με τον οποίο εκφράζονται και επικοινωνούν οι σημερινοί έφηβοι έχει αλλάξει σημαντικά. Οι νέοι πάντα είχαν την ανάγκη να συναθροίζονται, να δημιουργούν παρέες και κλίκες. Αυτό που γινόταν στο παρελθόν στη γειτονιά ή αργότερα στο εμπορικό κέντρο, τώρα γίνεται διαδικτυακά στις πλατφόρμες κοινωνικής δικτύωσης.⁶⁰³ Τα κοινωνικά δίκτυα συχνά συγκρίνονται με τα στέκια των προηγούμενων γενεών. Οι συγκρούσεις μεταξύ συνομήλικων και οι προβληματικές συμπεριφορές, αντίστοιχα, έχουν μετατοπισθεί στο διαδίκτυο. Κάποια από αυτά τα προβλήματα είναι οι περιπτώσεις εκφοβισμού (bullying) που απλά μεταφέρθηκαν στο διαδικτυακό περιβάλλον (cyber-bullying). Το διαδίκτυο έχει επανακαθορίσει τους τρόπους και τα μέσα με τα οποία οι έφηβοι εκφράζουν τις αναπτυξιακές ανησυχίες τους. Η αποδοχή από τους συνομηλικούς, η αυτό-αξιολόγηση και η διαπραγμάτευση της ατομικής ταυτότητας εκφράζονται σ' ένα νέο κοινωνικό περιβάλλον- τα κοινωνικά δίκτυα. Τα κοινωνικά δίκτυα έγιναν η νέα πραγματικότητα κοινωνικής αλληλεπίδρασης και το νέο πλαίσιο για την εφηβική ανάπτυξη.

Σε διεθνή έρευνα- στην οποία συμμετείχε και η Ελλάδα- βρέθηκε ότι η καθημερινή επικοινωνία μέσω τηλεφώνου και υπηρεσιών του διαδικτύου παρατηρείται σε υψηλότερο ποσοστό για τα κορίτσια συγκριτικά με τα αγόρια (π.χ. 65% των 15χρονων κοριτσιών έναντι 50% των αγοριών).⁶⁰⁴ Τα ποσοστά της Ελλάδας συγκριτικά με τις άλλες

⁶⁰¹ Parks, M., Floyd K. (1996). 'Making friends in cyberspace'. *Journal of Communication*, 46: 1, 80-97.

⁶⁰² Verderber, R., Verderber, K. (2006). *Δεξιότητες διαπροσωπικής επικοινωνίας*. Αθήνα, Έλλην.

⁶⁰³ Τζαβέλα, Ε., Τσίτσικα, Α. (2014). Κοινωνικά Δίκτυα στην Εφηβεία, Εθνικό και Καποδιστριακό Παν/μιο Αθηνών, (Διαθέσιμο στο <http://youth-health.gr/thematikes-enotites/genika-gia-tin-efibeia/koinonika-diktua-stin-efibeia#>. 06/12/2017)

⁶⁰⁴ Κοκκέβη, Α., Ξανθάκη, Μ., Φωτίου, Α., Καναβού, Ε. (2012). 'Οι έφηβοι στην Ελλάδα σε σύγκριση με τους συνομηλικούς τους στις χώρες της έρευνας HBSC'. *Έφηβοι, Συμπεριφορές & Υγεία*. Αθήνα,

χώρες στην καθημερινή επικοινωνία με ηλεκτρονικά μέσα κυμαίνονται περίπου στο μέσο όρο για παιδιά 11 ετών (29%) και για τους εφήβους 15 ετών (56%).

Τα βιντεοπαιχνίδια, το κινητό τηλέφωνο, το διαδίκτυο, internet καφέ και τα blogs αποτελούν τα νέα επικοινωνιακά περιβάλλοντα των εφήβων, τα οποία χαρακτηρίζονται και ως η κουλτούρα των νέων. Η εφηβική κουλτούρα χαρακτηρίζεται από τον ιδιαίτερο τρόπο ένδυσης, τον ιδιαίτερο τρόπο ομιλίας, τον ιδιαίτερο τρόπο συμπεριφοράς και επικοινωνίας.⁶⁰⁵ Οι έφηβοι έχουν κοινές πολιτιστικές αναφορές, όπως οι κοινές μουσικές προτιμήσεις τους, οι αγαπημένες τηλεοπτικές εκπομπές τους, τα νεανικά περιοδικά, τα βιντεοπαιχνίδια, το διαδίκτυο με τα fora, το chatting και τα blogs.⁶⁰⁶

Σύμφωνα με έρευνες, τα κορίτσια εκμυστηρεύονται περισσότερο στους στενούς τους φίλους, ενώ μόνο το 40% των αγοριών ανταλλάσσουν προσωπικές εκμυστηρεύσεις με τους καλύτερους φίλους τους.⁶⁰⁷ Ο κόσμος της επικοινωνίας εξ αποστάσεως είναι πιο ελεύθερος, επιτρέπει την αυτονομία, ενώ ξεπερνιούνται πιο εύκολα οι δισταγμοί, οι φοβίες και οι συστολές που είναι σύμφυτες με την εφηβική ηλικία. Ευνοείται ταυτόχρονα η διεύρυνση της φιλικής ομάδας στο χώρο και στο χρόνο. Το γραπτό κείμενο παραμένει ένας βασικός τρόπος επικοινωνίας μέσα από τα sms, τα emails, το chatting και τα msn, καθώς είναι πιο σύντομο, περιεκτικό, κωδικοποιημένο και άμεσο. Το κινητό τηλέφωνο είναι ένα εργαλείο έκφρασης της ταυτότητάς τους, που επιτρέπει «αποδράσεις» από όπου κι αν βρίσκονται.⁶⁰⁸

Κωδικός 31: Εξουσία μεγαλύτερου

Ο κωδικός αυτός περιγράφει πως το άτομο μεγαλύτερης ηλικίας δημιουργεί μια σχέση εξουσίας με το ηλικιακά μικρότερο άτομο στο επίπεδο της ερωτικής σχέσης.

Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής (ΕΠΙΨΥ). (Διαθέσιμο στο http://www.epipsi.gr/pdf/2011/11_HBSC_2010_EIPSI_2012.pdf 06/12/2017)

⁶⁰⁵ Erikson, E. H. (1968). *Identity*. Norton.

⁶⁰⁶ Ασλανίδου, Σ., Οικονόμου, Α. Η επικοινωνία των νέων μέσω γραπτών μηνυμάτων στο κινητό και στο διαδίκτυο.

(Διαθέσιμο στο <https://oiko.files.wordpress.com/2008/10/ceb7-ceb5cf80ceb9cebasebfceb9cebdcf89cebdceafceb1-cf84cf89cebd-cebdceadcf89cebd-cebceadcf83cf89-ceb3cf81ceb1cf80cf84cf8ecebdccebceb7.pdf> 06/12/2017)

⁶⁰⁷ Younies, J., Smolar, J. (1985). *Adolescent relations with mothers, fathers and friends*. Chicago: University of Chicago Press.

⁶⁰⁸ Papastergiou, M., Solomonidou, C. (2005). 'Gender issues in internet access and favourite internet activities among Greek high school pupils inside and outside school'. *Computers and Education*, 44, 377-393, Mumtaz, S. (2001). 'Children's enjoyment and perception of computer use in the home and the school'. *Computers & Education*, 36: 4, 347- 362.

«Με τη σχέση μου ποτέ δε θέλω να βγαίνω εγώ και αυτός επειδή αυτός που είχα σχέση ήταν δυο χρόνια μεγαλύτερος και δεν ήξερα τι μπορεί να θέλει από μένα, οπότε το απέφευγα, έβγαινα με παρέα και ήταν και αυτός» (κορίτσι, 14 ετών).

«...και επειδή ήταν και αυτός ένα χρόνο μεγαλύτερος ήταν πιο πειστικός, πότε θα βγαίνουμε, πότε θα ερχόταν και το ένα και το άλλο» (κορίτσι, 16 ετών).

Η εξουσία του μεγαλύτερου αναφέρθηκε από τις έφηβες, οι οποίες είχαν συνάψει σχέση με μεγαλύτερο από αυτές αγόρι. Η εξουσία προσδιορίζεται μέσω της πίεσης να βρίσκονται πιο συχνά μόνοι τους και του ελέγχου στις επαφές τους κ.λπ.

Κωδικός 32: Λογομαχία/ διαμάχη

Ο κωδικός αυτός τους τσακωμούς μεταξύ των εφήβων στην καθημερινότητά τους. Οι τσακωμοί αυτοί συχνά λαμβάνουν χώρα και στη διαζώσης επικοινωνία τους ή μέσω των μέσων κοινωνικής δικτύωσης.

«Είχαμε τσακωθεί σε κάποια φάση, όχι για κάτι σημαντικό, επειδή κάτι μου είχε πει για πρώην αγόρι της και είχα νευριάσει βασικά» (αγόρι, 16 ετών).

«Είχαμε τσακωθεί μόνο μια φορά, γιατί ζήλευε με ότι έκανα, που έβγαινα με φίλες μου και γενικά...αν έκανα like σε κάποιο συγκεκριμένο αγόρι ζήλευε πάρα πολύ και μου έλεγε να σταματήσω να κάνω like και κυρίως κάναμε καβγάδες, μικρούς βέβαια, πάνω σε αυτό το σημείο...» (κορίτσι, 14 ετών).

«Μια φορά είχαμε τσακωθεί, την είχε πέσει ένα παιδί....δε θυμάμαι καλά...απλά τη ρώτησα τι γινότανε, μου εξήγησε και μετά μιλάγαμε κανονικά. Μια παρεξήγηση ήταν...» (αγόρι, 15 ετών).

«Από τσακωμούς....είχαμε....Τελοσπάντων τσακωμός μέσω fb είναι ό, τι χειρότερο...» (αγόρι, 15 ετών).

«Η προηγούμενή μου σχέση ήταν πριν λίγο καιρό, μια χωρίζαμε μία τα ξαναφτιάχναμε επειδή συχνά μαλώναμε...» (κορίτσι, 14 ετών).

«Υπήρχαν τσακωμοί για πολύ ανούσια πράγματα και ο ένας και ο άλλος ζήλευε.... Εγώ τσακωνόμουν αρκετά για το θέμα της ζήλειας, αλλά ήταν κάτι παροδικό, δηλαδή άρχιζε, σταμάταγε, άρχιζε, σταμάταγε και αυτό...» (κορίτσι, 16 ετών).

«Συνήθως η διαφωνία ξεκινούσε από τα μηνύματα, όσο ήμασταν έξω, και μετά στο τηλέφωνο. Και κάποια στιγμή το αφήναμε στην άκρη, καθώς δεν ήταν κάτι τόσο σοβαρό για να γίνει τσακωμός» (κορίτσι, 16 ετών).

«Είχαμε αρκετές διαφωνίες μέσω του fb μέχρι που είχαμε την τελική από κοντά και χωρίσαμε» (κορίτσι, 14 ετών).

«Έχω τσακωθεί με την κοπέλα μου στην κατασκήνωση» (αγόρι, 14 ετών).

«Μόνο όταν τσακωνόμασταν ανέβαζε στο fb διάφορα και πέταγε σπόντες και απαντούσα εγώ κάτω στα σχόλια, αλλά σε ιδιωτικό μήνυμα και λέγαμε κάτι εκεί, διαφωνούσαμε, αλλά μετά από 2-3 ώρες τα βρίσκαμε» (κορίτσι 15 ετών).

«Μιλούσαμε πολύ με μηνύματα, με fb αλλά από την αρχή ήταν τα πράγματα πολύ περίεργα γιατί τσακωνόμασταν συνέχεια» (κορίτσι 16 ετών).

«...είχαμε κάποιες κόντρες γιατί κάποια στιγμή ένοιωθα πως δεν είμαι γι' αυτό. Γινότουσαν διάφορα πράγματα είχαμε κόντρες με τους φίλους μου και τους φίλους του και υπήρχαν παρεξηγήσεις» (κορίτσι 15 ετών).

Η **λογομαχία/διαμάχη** περιγράφεται από όλους τους έφηβους ως αποτέλεσμα της διαφωνίας τους για κάποιο ζήτημα. Ωστόσο, είναι πολύ χαρακτηριστικό ότι οι περισσότερες διαφωνίες λάμβαναν χώρα είτε λόγω της χρήσης των μέσων κοινωνικής δικτύωσης και της ζήλειας που προκαλείτο από αυτό, είτε λόγω της απόστασης, γεγονός που δημιουργούσε δυσκολία στην επίλυση της σύγκρουσης.

Κωδικός 33: Λεκτική βία

Ο κωδικός αυτός περιγράφει τα υβριστικά σχόλια και τις προσβολές κατά τη διάρκεια κάποιου τσακωμού ή διαφωνίας.

«Μια φορά μόνο με είχε βρίσει και σταμάτησα να του μιλάω για κάποιο χρονικό διάστημα και ήρθε και μου ζήτησε συγγνώμη. Με είχε πει ηλίθια και ότι πάντα κάνω ό, τι θέλω και δεν τον υπολογίζω καθόλου και μου είχε πει να το βουλώσω, που προσωπικά με εκνευρίζει πάρα πολύ αυτό...αυτά έγιναν μέσω μηνυμάτων και του είπα αν θέλει να έρθει να μου τα πει από κοντά» (κορίτσι, 14 ετών).

«...έχω βρίσει κοπέλα...αναλόγως δηλαδή. Το να βρίσεις δεν είναι κάτι κακό, είναι σα να βρίζω ένα φίλο μου. Δε θα πω κάτι χυδαίο. Θα την πω χαζή, ηλίθια, επειδή ώρες ώρες

έρχομαι στα όριά μου, θα την πω έτσι, δε γίνεται αλλιώς. Δεν τη βρίζω τόσο πολύ, αλλά αυτά εντάξει. Με έχει βρίσει και εκείνη» (αγόρι, 14 ετών).

«Όλα τα παιδιά τσακώνονται και βρίζονται όταν χωρίζουν. Ένας φίλος μου χάρισε με ένα κορίτσι και μου έλεγε ότι εκείνη τον έβριζε και αυτός στεναχωριόταν, αλλά δε μπορούσε να κάνει κάτι» (κορίτσι, 14 ετών).

Η **λεκτική βία** περιλαμβάνει υβριστικά σχόλια, προσβολές, απειλές, επικριτικά και υποτιμητικά σχόλια. Οι λέξεις που χρησιμοποιούνται στην περίπτωση της λεκτικής βίας είναι μια απόπειρα του ενός ατόμου να ελέγξει το άλλο, να το πληγώσει αλλά και να τραυματίσει την αυτοεκτίμησή του. Οι έφηβοι στις αφηγήσεις τους αναφέρθηκαν κυρίως σε περιστατικά λεκτικής βίας στις ερωτικές σχέσεις, τα οποία ήταν αποτέλεσμα σοβαρών κατ' αυτούς ή ασήμαντων αφορμών.

Κωδικός 34: Ψυχολογική βία

Ο κωδικός αυτός περιγράφει μεταξύ άλλων τις μορφές καταπίεσης, κακομεταχείρισης, χειραγώγησης και ελέγχου στις ερωτικές σχέσεις.

«...άρχισε να μου λέει να προσέχω με ποιους βγαίνω και με ποιους μιλάω και ότι αν θέλω να συνεχίσω με εκείνον, να σταματήσω να μιλάω με ένα παιδί που είναι και αυτός φίλος μου και που δεν τον συμπαθεί εκείνος και με αυτόν τον τρόπο τσακωθήκαμε» (κορίτσι, 14 ετών).

«...ήταν και αυτός ένα χρόνο μεγαλύτερος ήταν πιο πιεστικός, πότε θα βγαίνουμε, πότε θα ερχόταν και το ένα και το άλλο..» (κορίτσι, 16 ετών).

«Σίγουρα σταδιακά και ανά διαστήματα υπήρχαν τέτοιοι τσακωμοί, αλλά ήταν επιφανειακοί και δεν υπήρχε βάθος, ούτε κρατούσαμε νεύρα ή εκείνος ή εγώ για πολύ καιρό. Θεωρητικά υπήρχε πίεση για να είμαι όπως θα ήθελε, λόγω της ζήλειας του, αλλά στην πράξη είχα τις ελευθερίες μου» (κορίτσι, 16 ετών).

«Βρισκόμασταν και συμπεριφερόταν λες και δε συμβαίνει κάτι, παρότι ήταν απόμακρος απέναντί μου και μου συμπεριφερόταν άσχημα και εγώ μετά όταν γυρνούσα σπίτι μου και μου έστελνε μηνύματα, του κρατούσα μούρη και του έλεγα ότι δε μου συμπεριφερόταν σωστά...όταν λέω ότι μου φερόταν άσχημα, ήταν γενικότερα η στάση του απέναντί μου, δεν

ήταν τόσο καλός, όπως στην αρχή, μου μιλούσε με περισσότερες βρισιές. Με την κάθε ευκαιρία που έβρισκε την έπεφτε σε άλλες κοπέλες μπροστά μου. Θεωρώ ότι με αυτά που έκανε με υποτιμούσε. Ήταν πολύ δειλό εκ μέρους του. Ήταν μεγάλη υποτίμηση στο πρόσωπό μου, γιατί εκείνο που του έλεγα ότι ήθελα ήταν μια ειλικρίνεια και εκείνος μου είπε ψέματα» (κορίτσι, 14 ετών).

«Γενικά δε μου άρεσε η στάση του πολλές φορές, όταν μαλώναμε. Έδειχνε να αδιαφορεί και γενικώς με αυτά που έλεγε φαινόταν ότι με υποτιμούσε και με υποβίβαζε. Ψυχολογικά δεν ένοιωθα καλά. Δεν ήταν ότι με έβριζε ή κάτι τέτοιο, αλλά σχολίαζε το πως ήμουν, την εμφάνισή μου κλπ. Πολλές φορές βγαίναμε έξω και μου έλεγε «Που πας έτσι; Πώς είσαι έτσι;». Με έδειχνε και γέλαγε...όλα αυτά με ενοχλούσαν και τα σχόλιά του ήταν συχνά υποτιμητικά. Εγώ του το έλεγα, αλλά εκείνος πιστεύω ότι απλά αδιαφορούσε» (κορίτσι, 16 ετών)

«Της έλεγα να μη μιλάει με άλλους...εκείνη μου έλεγε, τι να πω μπορεί να ήταν και κόλπο...» (αγόρι, 16 ετών).

Η **ψυχολογική βία** διαφαίνεται σχεδόν από όλες τις αφηγήσεις των εφήβων. Πολλοί έφηβοι ανέφεραν τα υποτιμητικά σχόλια, τη χειραγώγηση και την ελεγκτική συμπεριφορά. Πολλά σχόλια λάμβαναν χώρα και στην ηλεκτρονική επικοινωνία, στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και πλέον ήταν κοινά σε όλους τους συνδεδεμένους χρήστες.

Κωδικός 35: Ελεγκτική συμπεριφορά

Ο κωδικός αυτός περιγράφει τις συμπεριφορές εκείνες στην προσπάθεια του ενός συντρόφου να ελέγξει τον άλλον.

«...ζήλευε με ότι έκανα, που έβγαίνα με φίλες μου και γενικά και άρχισε να μου λέει να προσέχω με ποιους βγαίνω και με ποιους μιλάω» (κορίτσι, 14 ετών).

«Της έλεγα να μη μιλάει με άλλους...εκείνη μου έλεγε, τι να πω μπορεί να ήταν και κόλπο...» (αγόρι, 16 ετών).

«...π.χ. ένας λόγος που είχα χωρίσει με αυτό το παιδί ήταν ότι έκανα παρέα με ένα άλλο αγόρι και εγώ του έλεγα ότι δε συμβαίνει κάτι, αλλά αυτός ζήλευε, ενώ εγώ δεν ασχολιόμουν, οπότε το σταμάτησα αφού τον ενοχλούσε» (κορίτσι, 14 ετών).

«Θεωρητικά υπήρχε πίεση για να είμαι όπως θα ήθελε, λόγω της ζήλειας του» (κορίτσι, 16 ετών).

«Μπορεί να είχαμε πει ότι θα γυρίσουμε άλλη ώρα και να υπήρχαν τσακωμοί για την ώρα, γιατί ο ένας είχε γυρίσει νωρίτερα και περίμενε τον άλλον να επιστρέψει για να μιλήσουμε το βράδυ» (κορίτσι, 16 ετών).

«Εγώ του έλεγα να προσέχει με ποιες μιλάει, γιατί συνομιλούσε με μια φίλη μου που δεν συμπαθούσα τόσο....αυτό» (κορίτσι, 14 ετών).

«...δεν του άρεσε που μιλούσα με άλλα παιδιά και αυτό... τσακωνόμασταν» (κορίτσι, 14 ετών).

Η **ελεγκτική συμπεριφορά** ως μια μορφή ψυχολογικής βίας, περιγράφεται από τους εφήβους ως η προσπάθεια του ενός συντρόφου να ελέγξει τις παρέες και τις ηλεκτρονικές επαφές του άλλου συντρόφου. Ως κίνητρο περιγράφεται η ζήλεια και η ανασφάλεια στη σχέση.

Κωδικός 36: Επαναλαμβανόμενη ανεπιθύμητη ηλεκτρονική παρακολούθηση (cyber stalking)

Ο κωδικός αυτός περιγράφει την παρενόχληση ή επαναλαμβανόμενη παρακολούθηση κάποιου ατόμου στο διαδίκτυο, στη δραστηριότητά του και στις συνομιλίες του.

«Εγώ έμπαινα και έβλεπα τι έκανε..... με ποιον συνομιλούσε κλπ... Τώρα που χωρίσαμε, ακόμη μιλάμε, δεν είμαστε full τσακωμένοι, ακόμη ενδιαφέρομαι, εννοείται. Έχω μπει πολλές φορές σε πειρασμό και μπαίνω να παρακολουθήσω τι κάνει στο fb. Μια φορά είχε βγάλει φωτογραφία με έναν φίλο της, αλλά δεν κάνω like προσπαθώ να μην το δείχνω πολύ, για να μη δίνω δικαιώματα, να μην καρφώνομαι....» (αγόρι, 16 ετών).

«...στο fb εκείνος πήγαινε και έβλεπε σε ποιους έκανα εγώ like στη φωτογραφία τους και με ρώταγε γιατί του έκανα like, αλλά εμένα δεν με πολυένοιαζαν αυτά γιατί τον εμπιστευόμουν και πιστεύω ότι δεν έχουν σημασία τα like και τα follow και όλα αυτά..... Αν έκανα like σε κάποιο συγκεκριμένο αγόρι, γενικώς σε αγόρια, ζήλευε πάρα πολύ και μου έλεγε να σταματήσω να κάνω like και κυρίως κάναμε καβγάδες, μικρούς βέβαια, πάνω σε αυτό το σημείο» (κορίτσι, 14 ετών).

«Έστειλαν κάποιοι μηνύματα στην κοπέλα μου και εγώ τα έβλεπα, εκνευρίζομαι και θύμωνα και μετά τσακωνόμασταν. Της έλεγα να μη μιλάει με άλλους... εκείνη μου έλεγε, τι να πω μπορεί να ήταν και κόλπο.. της είχα πει ή εμένα ή αυτούς. Εκείνη έλεγε ότι μιλάει από ευγένεια. Από κοντά μιλούσαμε πιο ήρεμα» (αγόρι, 16 ετών).

«...είχα τους φίλους μου που την παρακολουθούσαν στο fb και μου έλεγαν τι κάνει» (αγόρι, 16 ετών).

«Επίσης σε κάποια περίπτωση είχα παρακολουθήσει το fb της, σκεφτόμουν «έχει κάνει like σ' αυτόν; Αν έχει κάνει δε γίνεται...ας πούμε». Καμιά φορά και οι άλλοι φίλοι μου μου λένε έκανε το ένα το άλλο, έκανε like εκεί» (αγόρι, 14 ετών).

«Νοιώθεις ότι είσαι εγκλωβισμένος μέσα στο fb και σε παρακολουθεί ή όχι...στην αρχή μου είχε πει ότι παρακολουθεί τι κάνω στο fb αλλά όταν γνωριστήκαμε σταμάτησε να το κάνει. Πιστεύω ότι τώρα υπάρχει κατανόηση και εμπιστοσύνη» (αγόρι, 17 ετών).

Η επαναλαμβανόμενη ανεπιθύμητη παρακολούθηση μπορεί να περιλαμβάνει παρακολούθηση ή/ και παρενόχληση στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και στη δραστηριότητα του ατόμου στο διαδίκτυο. Οι έφηβοι ανέφεραν αυτή τη συμπεριφορά κυρίως στη χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης και στη δραστηριότητα του ατόμου, με ποιον/α συνομιλεί, τί λέει, τί φωτογραφίες αναρτά κ.λπ.

Κωδικός 37: Ηλεκτρονικός αποκλεισμός (block)

Ο κωδικός αυτός περιγράφει τον αποκλεισμό ενός ατόμου από την πρόσβαση στην ηλεκτρονική επικοινωνία που είχε προηγουμένως με κάποιο άλλο άτομο.

«Με διέγραψε από το fb ως φίλη και με έκανε block για μια μέρα. Εγώ δε νοιαζόμουν, δεν έκανα τίποτα, έσβησε όλες τις φωτογραφίες που είχαμε και μετά ήρθε από κοντά και μου ζήτησε συγγνώμη και μου είπε ότι φέρθηκε ανώριμα και με αυτόν τον τρόπο τα βρήκαμε» (κορίτσι, 14 ετών).

«Στο fb πολλές φορές τον είχα κάνει block σε τσακωμούς μας. Όταν του έλεγα κάποιο θέμα μου και αυτός έλεγε τα δικά του, π.χ. 'τι μαγιώ να αγοράσω' τον έκανα κατευθείαν block. Και μετά αυτός, έμπαινε σε λογαριασμούς φίλων μας και με έπαιρνε στο messenger και με ρωτούσε τι έχω. Και εγώ τον ειρωνευόμουν και του έλεγα 'ναι δε ξέρεις τι έχω» (κορίτσι, 14 ετών).

Ο **ηλεκτρονικός αποκλεισμός** ενός ατόμου είναι το αποτέλεσμα θυμού ή τσακωμού. Οι έφηβοι ανέφεραν ότι προέβησαν σε αυτήν την ενέργεια, ως απόρροια τσακωμού ή χωρισμού από τον/ τη σύντροφό τους. Ουσιαστικά χρησιμοποίησαν αυτόν τον τρόπο ως ένδειξη θυμού, αλλά και για να απαγορεύσουν στον πρώην ή τωρινό σύντροφό τους να έχει πρόσβαση σε οποιαδήποτε προσωπική τους πληροφορία.

Κωδικός 38: Κοροϊδία

Ο κωδικός αυτός περιγράφει τον εμπαιγμό ενός άλλου ατόμου.

«...έχω δει παιδιά να κοροϊδεύουν άλλα παιδιά... Θυμάμαι μια κοπέλα που γούσταρε έναν φίλο μου και την κοροϊδεύαν όλοι, γιατί είχε φάει τρελό κόλλημα, σα να είχε πάθει τη μεγαλύτερη απογοήτευση της ζωής της και τη δούλευαν όλοι. Είχε ειρωνικά σχόλια από κάτω...του τύπου «για ποιον να λέει άραγε;» κ.λπ.» (αγόρι, 15 ετών).

«Γενικά τα αγόρια κοροϊδεύουν πάρα πολύ. Για παράδειγμα τα αγόρια την κοροϊδεύαν ότι πάει με άλλους κλπ. Αλλά αυτή ξεκόβει από αυτόν. Ξέρω ας πούμε ότι κοροϊδεύουν ένα κορίτσι στο σχολείο πολύ. Υπάρχει ένα κορίτσι που λένε ότι έχει πάει με όλο το σχολείο και λένε διάφορα πίσω από την πλάτη της, λένε ότι πάει με όλους και τη χαρακτηρίζουν» (κορίτσι, 14 ετών).

Η **κοροϊδία** αναφέρθηκε ως μια κατάσταση, κατά την οποία κάποιος έφηβος ή ομάδα εφήβων στοχοποίησαν κάποιον άλλον έφηβο/η και έκαναν υποτιμητικά ή προσβλητικά σχόλια για αυτόν/ην σε ομάδα συζήτησης στο διαδίκτυο ή δια ζώσης.

Κωδικός 39: Φήμες

Ο κωδικός αυτός περιγράφει την εντύπωση που επικρατεί από κάποιο άτομο για το χαρακτήρα και την ποιότητα κάποιου άλλου ατόμου και διαδίδονται πληροφορίες με σκοπό να βλάψουν το άτομο αυτό.

«Υπάρχει ένα κορίτσι που λένε ότι έχει πάει με όλο το σχολείο και λένε διάφορα πίσω από την πλάτη της, λένε ότι πάει με όλους και τη χαρακτηρίζουν» (κορίτσι, 14 ετών).

«Έχω και 3 κολλητές από το σχολείο, οι άλλες είναι φίλες μου, αλλά δεν μοιράζομαι πράγματα μαζί τους, γιατί στο σχολείο αυτό βγάζουν πολλές φήμες....πχ όταν είναι ένα κορίτσι που μια κοπέλα δε συμπαθεί προσπαθεί να πει κάτι κακό που δεν ισχύει απαραίτητα για εκείνη και θα το μάθει όλο το σχολείο, με αποτέλεσμα να την «κράζουν» ουσιαστικά, χωρίς να ξέρουν αν είναι αλήθεια αυτό. Οι φήμες σχετίζονται συνήθως με αγόρια και γενικώς με οικογενειακά τους θέματα» (κορίτσι, 14 ετών).

Οι φήμες αναφέρθηκαν σε κάποιες αφηγήσεις των εφήβων και σχετίζονταν με την ερωτική ζωή των έφηβων κοριτσιών. Όπως ανέφεραν οι έφηβοι, η φήμη για τους σεξουαλικούς συντρόφους μιας έφηβης μαθήτριας εξαπλώθηκε με πολύ μεγάλη ταχύτητα στο σχολικό περιβάλλον.

Κατηγορία /Θέμα 5: Η έκφραση της βίας στις ερωτικές σχέσεις

Η κατηγορία/θέμα 'Η έκφραση της βίας στις ερωτικές σχέσεις' συγκροτείται από τους εξής κωδικούς: ηλικιακή απόσταση/ εξουσία μεγαλύτερου, λογομαχία/ διαμάχη, λεκτική βία, ψυχολογική βία, υβριστικά σχόλια, ελεγκτική συμπεριφορά, επαναλαμβανόμενη ανεπιθύμητη ηλεκτρονική παρακολούθηση (cyber stalking), ηλεκτρονικός αποκλεισμός, κοροϊδία, φήμες.

Ο όρος βία στις ερωτικές σχέσεις των εφήβων (*teen dating violence*), όπως έχουμε ήδη αναφέρει, περιλαμβάνει ποικίλα επίπεδα και τύπους κακοποίησης που μπορεί να κυμανθούν από σωματική και σεξουαλική βία, αλλά και μορφές ψυχολογικής, συναισθηματικής και λεκτικής βίας.⁶⁰⁹ Από τις αφηγήσεις των εφήβων αναφέρθηκαν συγκεκριμένοι τύποι βίας και αυτοί είναι: οι μορφές βίας που εκφράζονται στον κυβερνοχώρο, η ψυχολογική βία και η λεκτική βία.

Όπως προαναφέρθηκε, παρατηρείται διαφοροποίηση στον τρόπο επικοινωνίας και συναναστροφής των εφήβων και των νέων γενικότερα, αλλά και διαφορετικοί τρόποι ψυχαγωγίας. Οι καθημερινές δραστηριότητες των νέων και οι κοινωνικοί κόσμοι περιστρέφονται γύρω από τις νέες πρακτικές των μέσων όπως η χρήση των κινητών τηλεφώνων, η συμμετοχή σε ανταλλαγή μηνυμάτων, η παρακολούθηση και δημιουργία

⁶⁰⁹ Mulford, C., Giordano, P. M. (2008). 'Teen dating violence: A closer look at adolescent romantic relationships'. *National Institute of Justice Journal*, 261: 1, 31- 40.

βίντεο στο διαδίκτυο και σύνδεση σε ιστοσελίδες κοινωνικής δικτύωσης.⁶¹⁰ Οι νέοι ξοδεύουν περισσότερο χρόνο στη χρήση της τεχνολογίας από οποιαδήποτε άλλη δραστηριότητα εκτός από τον ύπνο.⁶¹¹

Σχετικά με τη βία στις ερωτικές σχέσεις των εφήβων μέσω της τεχνολογίας, λίγα στοιχεία υπάρχουν, ωστόσο ορισμένες μελέτες έχουν εξετάσει αυτό το ζήτημα. Σε σχετική λοιπόν έρευνα για τη συσχέτιση της ηλεκτρονικής επικοινωνίας με την εμφάνιση βίας στις ερωτικές σχέσεις,⁶¹² βρέθηκε ότι οι έφηβοι χρησιμοποιούν κάποιους τρόπους που σχετίζονται με την κακοποίηση ή τον έλεγχο της συμπεριφοράς του/ της συντρόφου. Οι τρόποι αυτοί είναι η παρακολούθηση του τόπου διαμονής του συντρόφου ή ο έλεγχος των δραστηριοτήτων του, η συναισθηματική επιθετικότητα, η αναζήτηση βοήθειας κατά τη διάρκεια ενός βίαιου επεισοδίου, η αποστασιοποίηση και αποκλεισμός ενός συντρόφου από την ηλεκτρονική επικοινωνία, καθώς ο ένας σύντροφος μπορεί να μην ανταποκρίνεται σε κλήσεις, μηνύματα και άλλες επαφές μέσω της τεχνολογίας και επαναφορά της επαφής μετά από το βίαιο επεισόδιο.

Ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός (*cyber bullying*) είναι ένας σχετικά νέος όρος που προκύπτει από την ψηφιακή εποχή και αναφέρεται στη συμπεριφορά που πραγματοποιείται μέσω ηλεκτρονικών ή ψηφιακών μέσων και τεχνολογίας.⁶¹³ Όπως ο εκφοβισμός που λαμβάνει χώρα πρόσωπο με πρόσωπο, έτσι και ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός έχει σκοπό να βλάψει το άτομο με την αποστολή μηνυμάτων βίαιων ή απειλητικών.⁶¹⁴ Σε αντίθεση με τον εκφοβισμό, οι δράστες ηλεκτρονικού εκφοβισμού συχνά απολαμβάνουν κάποιο βαθμό ανωνυμίας, η οποία είναι μια μορφή ισχύος από μόνη της, με αποτέλεσμα να υπερισχύει η ανισορροπία ισχύος μεταξύ του δράστη και του θύματος.⁶¹⁵ Σε μια από τις πρώτες μελέτες για τον ηλεκτρονικό εκφοβισμό, βρέθηκε

⁶¹⁰ Rideout, V., Roberts, D., Foehr, U. (2005). *Generation M: Media in the lives of 8- to 18-year-olds*. Menlo Park, CA: Kaiser Family Foundation.

⁶¹¹ Roberts, D. F., Foehr, U. G. (2008). 'Trends in media use'. *Future of Children*, 18:1, 11- 37.

⁶¹² Draucker, C. B. Martsolf, D. S. (2010). 'The role of electronic communication technology in adolescent dating violence'. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing*, 23: 3, 133- 142.

⁶¹³ Kowalski, R. M., Limber, S. P., Agatston, P. W. (2008). *Cyber bullying: bullying in the digital age*. Malden, MA: Blackwell Publishing

⁶¹⁴ Tokunaga, R. S. (2010). 'Following you home from school: A critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization'. *Computers in Human Behavior*, 26, 277- 287, Cook, C. R., Williams, K. R., Guerra, N. G., Tuthill L. (2007). 'Cyberbullying: What it is and what we can do about it?' *NASP Communique*, 36: 1, 1- 5, (Διαθέσιμο στο <http://sites.udel.edu/paclab/files/2013/05/Cook-Williams-Guerra-Tuthill-2007-Cyberbullying-What-it-is-and-what-we-can-do-about-it.pdf> 20/11/17).

⁶¹⁵ Dooley, J. J., Pyżalski, J., Cross, D. (2009). 'Cyberbullying versus face-to-face bullying: A theoretical and conceptual review'. *Journal of Psychology*, 217: 4, 182- 188, Fauman, M. A. (2008). 'Cyber bullying: Bullying in the digital age (book review)'. *American Journal of Psychiatry*, 165, 780-781.

ότι το 19% των χρηστών (10- 17 ετών) είχε παρενοχληθεί διαδικτυακά και εκφοβηθεί, είτε είχε παρενοχλήσει στον κυβερνοχώρο.⁶¹⁶ Η θυματοποίηση μέσω ηλεκτρονικού εκφοβισμού συνδέθηκε με παράγοντες που θεωρήθηκε ότι επηρεάζουν το θύμα. Οι παράγοντες αυτοί είναι ατομικοί, το σχολείο, οι ερωτικές σχέσεις και οι φιλικές σχέσεις, ενώ τα επιτεύγματα, οι κοινωνικές δεξιότητες και η ψυχολογική ευημερία όχι μόνο του θύματος αλλά και του δράστη παίζουν σημαντικό ρόλο.⁶¹⁷ Πιο συγκεκριμένα αναφέρονται και ψυχοκοινωνικοί παράγοντες κινδύνου που συνδέονται με τους νέους και επηρεάζουν τη θυματοποίηση, όπως ότι υπάρχει αυξημένη κοινωνική ανησυχία για αποδοχή, κυρίως των κοριτσιών, λόγω αρνητικής αξιολόγησης τους από τους συνομηλίκους.⁶¹⁸ Είναι σημαντικό να αναφερθεί, ότι η κακομεταχείριση στον κυβερνοχώρο συχνά συνδυάζεται και με άλλες μορφές βίας ή άλλες μορφές εκφοβισμού. Συχνά παρατηρείται αλληλεπικάλυψη με ψυχολογική βία και σεξουαλικό εξαναγκασμό.⁶¹⁹ Τα κορίτσια είναι ιδιαίτερα ευάλωτα στην κακομεταχείριση του κυβερνοχώρου και κυρίως στο σεξουαλικό εξαναγκασμό, ενώ τα αγόρια διαπράττουν συχνότερα σεξουαλική κακοποίηση. Επιπλέον, οι ομοφυλόφιλοι έφηβοι είναι ιδιαίτερα ευάλωτοι σε όλους τους τύπους βίας και εκφοβισμού, συμπεριλαμβανομένης της κατάχρησης του κυβερνοχώρου και της παρενόχλησης σε αυτόν.

Η ψυχολογική βία στις ερωτικές σχέσεις των εφήβων είναι από τις πιο συχνές μορφές και περιλαμβάνει συμπεριφορές που έχουν σκοπό τον έλεγχο, τον εκφοβισμό ή την κυριαρχία του/ της συντρόφου, όπως είναι ο περιορισμός της χρήσης του τηλεφώνου, ο περιορισμός στις δραστηριότητες με άλλα άτομα, η απειλητική συμπεριφορά και η πρόκληση εσκεμμένων επεισοδίων ζήλειας και απειλών για χωρισμό.⁶²⁰ Ο ορισμός για την ψυχολογική βία ποικίλλει ανάλογα με τις αναφορές των εφήβων στις διάφορες

⁶¹⁶ Ybarra, M. L., Mitchell, K. J., Korchmaros, J. D. (2011). 'National trends in exposure to and experiences of violence on the Internet among children'. *Pediatrics*, 128: 6, 1376- 1386.

⁶¹⁷ Hawker, D. S. J., Boulton, M. J. (2000). 'Twenty years' research on peer victimization and psychosocial maladjustment: A meta-analytic review of cross-sectional studies'. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 41, 441- 455. Roland, E. (2002). 'Bullying, depressive symptoms and suicidal thoughts'. *Educational Research*, 44, 55- 67.

⁶¹⁸ Marini, Z. A., Dane, A. V., Bosacki, S. L. (2006). 'Direct and indirect bullyvictims: Differential psychosocial risk factors associated with adolescents involved in bullying and victimization'. *Aggressive Behavior*, 32, 551- 569.

⁶¹⁹ Zweig, J. M., Dank, M., Lachman, P., Yahner, J. (2013). *Technology, teen dating violence and abuse, and bullying*. Washington, DC: Urban Institute, p. 98.

⁶²⁰ Jouriles, E. N., Garrido, E., Rosenfield, D., Mc Donald, R. (2009). 'Experiences of psychological and physical aggression in adolescent romantic relationships: Links to psychological distress'. *Child Abuse Neglect*, 33, 451- 460.

έρευνες. Κυρίως όμως αναφέρονται στις προσβολές, τις απειλές ή τον τακτικό έλεγχο του ενός συντρόφου στον άλλον. Αυτοί οι διαφορετικοί τύποι βίας υποδιαιρούνται ορισμένες φορές σε επιμέρους μορφές: για παράδειγμα, η έμμεση επιθετικότητα (*indirect aggression*), αναφέρεται ως επίθεση στη σχέση ή κοινωνική επίθεση, η οποία περιλαμβάνει την εξάπλωση φημών ή την αφήγηση προσωπικών ιστοριών σχετικά με έναν σύντροφο και έχει αρχίσει πρόσφατα να εννοείται ως μορφή βίας που μπορεί να είναι διαφορετική από τις πιο εμφανείς μορφές ψυχολογικής ή συναισθηματικής κακοποίησης.⁶²¹

Η λεκτική βία είναι και αυτή μια από τις πιο συχνές μορφές που αναδύεται από τις αφηγήσεις των εφήβων. Η λεκτική βία εμπεριέχει ένα ευρύ φάσμα συμπεριφορών που κινούνται από φωνές και εξυβρίσεις έως και λεκτικό εξευτελισμό και τρομοκράτηση του θύματος ενώ συνδέεται άμεσα με την άσκηση ψυχολογικής βίας.⁶²² Η λεκτική βία έχει σκοπό να πλήξει την αυτοεκτίμηση του θύματος μέσα από τον υποβιβασμό και τον εξευτελισμό. Η λεκτική επιθετικότητα (*verbal aggression*) περιλαμβάνει πράξεις, όπως χυδαιότητες, υποτιμητικά και ειρωνικά σχόλια και συχνά μπορεί να συνοδεύεται από σωματική βία. Ωστόσο, δεν είναι απαραίτητο να περιλαμβάνει απειλές και λόγια, αλλά μπορεί να υπάρχει μέσω ενός κλίματος τρομοκρατίας που δημιουργεί ο δράστης απέναντι στο θύμα.

Αναφορικά με τις διαφορές ανάμεσα στα δυο φύλα, παρόλο που τα αγόρια εμφανίζουν περισσότερη φυσική επιθετικότητα,⁶²³ η διαφορά συχνά αντιστρέφεται στην έμμεση επιθετικότητα υπέρ των κοριτσιών.⁶²⁴ Σύμφωνα με έρευνες, τα κορίτσια είναι περισσότερο επιθετικά στις σχέσεις,⁶²⁵ ενώ πιθανές εξηγήσεις είναι η πιο γρήγορη

⁶²¹ Wolfe, D. A., Scott, K., Reitzel-Jaffe, D., Wekerle, C., Grasley, C., Straatman, A. L. (2001). 'Development and validation of the conflict in adolescent dating relationships inventory'. *Psychological assessment*, 13: 2, 277- 293.

⁶²² Archer, J. (2000). 'Sex differences in aggression between heterosexual partners: A Meta- analytic review'. *Psychological Bulletin*, 126 : 5, 651- 680.

⁶²³ Hilarski, C., Dulmus, C. N., Theriot, M. T., Sowers, K. M. (2004). 'Bullyvictimization related to gender and grade level: implications for prevention efforts'. *Journal of Evidence-Based Social Work: Advances in Practice, Programming, Research, and Policy*, 1: 2- 3, 5- 24, Closson, L. M. (2009). 'Aggressive and prosocial behaviors within early adolescent friendship cliques'. *Merrill-Pabner Quartely*, 55: 4, 406- 435.

⁶²⁴ Sullivan, B. R., Stoner, G. (2012). 'Developmental and gender differences in elementary school children's recognition of bullying'. *Pastoral Care in Education: An International Journal of Personal Social and Emotional Development*, 30: 2, 113- 125.

⁶²⁵ Hoff, K.E., Reese-Weber, M., Schneider, W. J., Stagg, J. W. (2009). 'The Association between high status positions and aggressive behavior in early adolescence'. *Journal of School Psychology*, 47, 395-426.

λεκτική και κοινωνική ωρίμανση των κοριτσιών,⁶²⁶ η οποία είναι απαραίτητη για τη χρήση έμμεσων στρατηγικών επιθετικότητας ή ακόμη και σε βιολογικούς παράγοντες, όπως η μικρή σωματική δύναμη των κοριτσιών, που τις οδηγεί στο να χρησιμοποιούν την έμμεση επιθετικότητα.⁶²⁷

Κωδικός 40: Αυτοέλεγχος/ αυτοσυγκράτηση

Ο κωδικός αυτός περιγράφει την ικανότητα ενός ατόμου να συγκρατεί τα συναισθήματα και τις παρορμήσεις του ώστε να λειτουργεί με τρόπο κατάλληλο ως προς την επίτευξη συγκεκριμένων στόχων.

«Έχω και 3 κολλητές από το σχολείο, οι άλλες είναι φίλες μου, αλλά δεν μοιράζομαι πράγματα μαζί τους...» (κορίτσι, 14 ετών).

«Τώρα για μένα προσωπικά, δεν είμαι εγώ αυτή που θα δώσει σημασία στα like ή ποια έχει φίλη στο fb και όλα αυτά, προσπαθώ να είμαι λιγάκι πιο απόμακρη...» (κορίτσι, 16 ετών).

«Και κάποια στιγμή το αφήναμε στην άκρη, καθώς δεν ήταν κάτι τόσο σοβαρό για να γίνει τσακωμός» (κορίτσι, 16 ετών).

«Δε με νοιάζει πια, κοιτάζω το σχολείο μου, τα μαθήματά μου, τις φίλες μου κλπ» (κορίτσι, 14 ετών).

«Με τους κολλητούς μου συζητάω θέματα για την κοπέλα μου, αλλά επειδή πολλές φορές ξέρω την άποψή τους και πιστεύω ότι θα προκαλέσω ένταση, δεν τα λέω όλα» (αγόρι, 17 ετών).

«Είμαι ψύχραιμος δεν το δείχνω πολύ, απλά της είπα ότι δε θέλω να μου λέει τέτοια πράγματα» (αγόρι, 16 ετών).

Ο **αυτοέλεγχος/ αυτοσυγκράτηση** αφορά τον έλεγχο των συναισθημάτων και βοηθά στη διατήρηση των διαφόρων σχέσεων, καθώς το άτομο γνωρίζει τις συνέπειες που θα προκύψουν, αν δεν καταφέρει να ελέγξει τα συναισθήματά του. Οι έφηβοι

⁶²⁶ Bjørnebekk, G., Howard, R. (2012). 'Validation of a Motivation-based Typology of Angry Aggression among Antisocial Youths in Norway'. *Behavioral Sciences & the Law*, 30: 2, 167- 180.

⁶²⁷ Card, A. N., Stucky, D. B., Sawalani, M. G., Little, D. T. (2008). 'Direct and Indirect Aggression During Childhood and Adolescence: A Meta-Analytic Review of Gender Differences, Intercorrelations, and Relations to Maladjustment'. *Child Development*, 79: 5, 1185- 1229.

αναφέρθηκαν στον αυτοέλεγχο/ αυτοσυγκράτηση κυρίως όταν περιέγραψαν τις φιλικές τους σχέσεις. Ανέφεραν ότι είναι εγκρατείς και περιορίζονται στις πληροφορίες που θα μοιράζονταν με τους συνομήλικους τους. Από την άλλη πλευρά, στο επίπεδο των ερωτικών σχέσεων ανέφεραν τον αυτοέλεγχο/ αυτοσυγκράτηση για την αποφυγή τσακωμού.

Κωδικός 41: Σεβασμός

Ο κωδικός αυτός περιγράφει την εκτίμηση που δείχνει ένα άτομο σε κάποιο άλλο για τα κάθε λογής χαρίσματά του και τα προσόντα του.

«Δε με έχει βρίσει ποτέ, ούτε κι εγώ τον είχα βρίσει, γιατί προφανώς με σεβότανε...»
(κορίτσι, 14 ετών).

«Δεν βριζόμασταν ή κάτι τέτοιο. Τον σεβόμουν και με σεβόταν» (κορίτσι, 15 ετών).

Ο **σεβασμός** αναφέρθηκε από τους εφήβους ως μία πολύ σημαντική αξία στην ερωτική σχέση. Άλλωστε είναι ένα συναίσθημα βαθιάς εκτίμησης και θαυμασμού. Οι έφηβοι που χρησιμοποίησαν την έννοια του σεβασμού, ανέφεραν ότι ήταν αμοιβαίος στην ερωτική τους σχέση.

Κωδικός 42: Οικογένεια

Ο κωδικός αυτός περιγράφει τη συμπεριφορά των γονιών απέναντι στα παιδιά τους και αν παρουσιάζονται αυστηροί ή όχι.

«Γιατί εγώ δε μπορώ να βγαίνω, έχω κάθε μέρα προπόνηση και οι γονείς μου είναι αυστηροί, ενώ αυτός και η παρέα του οι γονείς τους δε νοιάζονται, αλλά του το είπα εγώ γιατί καταλάβαινα ότι ήθελε να βγαίνουμε» (κορίτσι, 14 ετών).

Οι έφηβοι ανέφεραν, σε σχέση με την **οικογένεια**, τη στάση των γονιών απέναντί τους. Κάποιοι γονείς παρουσιάζονται ως περισσότερο αυστηροί απέναντι στους εφήβους και τους περιορίζουν, ενώ άλλοι γονείς εμφανίζονται περισσότερο ελαστικοί. Αυτό διαφαίνεται από την περιγραφή της καθημερινότητάς τους και των συνηθειών τους.

Κωδικός 43: Κοινωνική νόρμα

Ο κωδικός αυτός περιγράφει τους κανόνες σύμφωνα με τους οποίους κάποιο άτομο ρυθμίζει τη συμπεριφορά του.

«Εγώ για μένα...δε ξέρω. Προσπαθώ να έχω αυτοπεποίθηση, να είμαι σωστός...» (αγόρι, 14 ετών).

«...προσπαθώ να μην το δείχνω πολύ, για να μη δίνω δικαιώματα, να μην καρφώνομαι...» (αγόρι, 16 ετών).

«...δυο ώρες συνεχόμενες μπορεί να συνομιλώ με την κοπέλα μου στο messenger. Αν περιμένω μπορεί να είναι και 4 ώρες, ξέρω άλλους που μιλάνε πολύ περισσότερο. Απλά αν το κάνω πολύ πιστεύω ότι θα με επηρεάσει στα μαθήματά μου» (αγόρι, 14 ετών).

«Δε με νοιάζει πια, κοιτάζω το σχολείο μου, τα μαθήματά μου, τις φίλες μου κλπ» (κορίτσι, 14 ετών).

«Η αλήθεια είναι ότι κάνω πολύ υπομονή και δε φτάνω ποτέ στα όρια, αλλά σίγουρα θα έχω φτάσει στα όριά μου κάποια στιγμή» (αγόρι, 17 ετών).

Η **κοινωνική νόρμα** αναφέρθηκε από τους εφήβους ως μια κοινωνική επιταγή που πρέπει να ακολουθήσουν. Αυτές αποτελούν μέρος της καθημερινότητάς τους, εσωτερικεύονται και ενσωματώνονται σταδιακά. Σε πολλές περιπτώσεις οι έφηβοι ανέφεραν ότι δεν ήθελαν να αποκλίνουν από αυτές, ενώ αντιθέτως επιθυμούσαν να είναι σωστοί προς τους άλλους, αλλά και προς τον εαυτό τους και τις υποχρεώσεις τους, στα μαθήματα, το σχολείο κ.λπ.

Κατηγορία/ Θέμα 6: Η κοινωνική νόρμα

Η κατηγορία/θέμα "Η κοινωνική νόρμα" συγκροτείται από τους εξής κωδικούς: αυτοέλεγχος/ αυτοσυγκράτηση, αυτοεικόνα, σεβασμός, οικογένεια.

Οι κοινωνικές νόρμες είναι οι κοινωνικοί κανόνες που βρίσκονται σε κάθε κοινωνία και είναι έκδηλοι ή μη. Το άτομο γεννιέται και μεγαλώνει σε μια δομημένη

κοινωνία, όπου οι κανόνες είναι συνυφασμένοι με αυτήν. Οι απόψεις, οι αξίες και οι στάσεις που αποκτά ένα παιδί είναι οι επιρροές που δέχεται από την οικογένειά του, το σχολείο και από την ίδια την κοινωνία. Όλες αυτές οι αντιλήψεις και οι αξίες εσωτερικεύονται σιωπηλά και ενσωματώνονται στην προσωπικότητά του. Οι κυριότερες κοινωνιολογικές θεωρίες για τις κοινωνικές νόρμες και την εσωτερίκευσή τους από τα άτομα στις κοινωνίες περιγράφονται παρακάτω.

Ο θεμελιωτής της κοινωνιολογίας *Durkheim* (1893) ισχυρίστηκε ότι η κοινωνία δεν είναι απλά ένα σύνολο ιδιοτελών ατόμων, αλλά συνίσταται από συλλογικές αξίες, κανόνες και νόρμες πέρα από τα ίδια τα άτομα.⁶²⁸ Οι κοινωνικοί κανόνες (νόρμες) θεωρούνται κοινωνικά γεγονότα, που παράγονται από την κοινωνία, θεμελιώνονται σε κοινές αξίες της ομάδας και επιβάλλονται στα άτομα μέσω της δύναμης του κοινωνικού ελέγχου, που μπορεί να είναι τυπικός ή άτυπος. Περαιτέρω στους κοινωνικούς κανόνες εντάσσονται οι κανόνες συμπεριφοράς και οι νομικοί κανόνες. Δίνοντας έμφαση στη συγκρότηση και διαίωνιση κοινά αποδεκτών κανόνων και αξιών, που συμβάλλουν, κατά τον ίδιο, στην εξάλειψη ανομικών καταστάσεων, συνδέει την ηθική με την πειθαρχία. Όπως χαρακτηριστικά υποστηρίζει «*Η ηθική είναι [...] κατ' ουσίαν μια πειθαρχία. Και κάθε πειθαρχία έχει ένα διπλό στόχο: να πραγματοποιεί ένα είδος κανονικότητας στη συμπεριφορά των ατόμων, να τους αναθέτει προσδιορισμένους σκοπούς, οι οποίοι, ταυτόχρονα, περιορίζουν τον ορίζοντά τους. Η πειθαρχία προσδίδει συνήθειες στην επιθυμία και της επιβάλλει τροχοπέδη. Ρυθμίζει και περικλείει. Ανταποκρίνεται σε καθετί το κανονικό, το σταθερό στις σχέσεις των ανθρώπων αναμεταξύ τους*».⁶²⁹

Ο Durkheim συσχετίζει την «ανομία» με πολλές από τις παθολογικές εκφάνσεις της μοντέρνας κοινωνίας. Αυτός ο συσχετισμός αντανακλά την ισχυρή πεποίθησή του ότι τόσο η προσωπική ευτυχία –ευημερία– του ανθρώπου όσο και η κοινωνική ευταξία εξαρτώνται από ένα υψηλό επίπεδο κοινωνικού διακανονισμού και κοινωνικής ρύθμισης και από την αξία της κοινωνικής «συναίνεσης», χωρίς τα οποία η ανθρώπινη φύση –και ευρύτερα η κοινωνία– υπόκειται σε ένα φαύλο κύκλο, μια «ασθένεια ατελείωτων προσδοκιών».⁶³⁰ Αξιοποιώντας τις παραπάνω θέσεις για την ηθική και την πειθαρχία, ο Durkheim εκφράζει συγκεκριμένες απόψεις για την πειθαρχία και τους κανόνες στο

⁶²⁸ Durkheim, E. (1893). *The Division of Labor in Society*. New York: The Free Press.

⁶²⁹ Σολομών, Ι. (1994). 'Πειθαρχία και γνώση : εισαγωγικές σημειώσεις'. Σολομών Ι., Κουζέλης, Γ. (επιμ.), σ. 8.

⁶³⁰ Τσίγκανου, Ι. (2011). 'Ανομία και κοινωνία: επιστημονικά εργαλεία σε κρίση'. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 134, 257- 270.

σχολείο και προτείνει την άποψη ότι το σχολείο πρέπει να διαμορφώνει ένα πλέγμα κανόνων - άρρηκτα δεμένων με τους κανόνες της ευρύτερης κοινωνίας - και να διδάσκει την πειθαρχία.⁶³¹ Η πειθαρχία έγκειται στην αποδοχή, συμμόρφωση και εσωτερίκευση κοινωνικών κανόνων και αξιών και αξιολογείται θετικά, καθώς συγκροτεί τη βάση για τη διατήρηση και διαιώνιση της κοινωνικής συνοχής και σταθερότητας. Τα παιδιά εσωτερικεύουν τους βασικούς κοινωνικούς κανόνες και αξίες και αναπτύσσουν την απαραίτητη για την κοινωνική συνοχή αυτοπειθαρχία.

Η πειθαρχία, όπως και διάφορα συναισθήματα διαμορφώνονται μέσω των κοινωνικών θεσμών. Για παράδειγμα, ο Scheff (1997) μιλώντας για το συναίσθημα της ντροπής, αναφέρει και ότι είναι ένα συναίσθημα που διαμορφώνεται μέσω των κοινωνικών κανόνων. Πιο συγκεκριμένα, προτείνει την αναγνωρισμένη ντροπή ως κίνητρο για τη 'συγγνώμη', τη μετάνοια μεταξύ ατόμων και ομάδων αντίστοιχα, με αποτέλεσμα την επανόρθωση των κοινωνικών δεσμών, αναφέροντας ότι η ντροπή είναι προϊόν πολιτισμού και άσκησης κοινωνικού ελέγχου.⁶³² Το συναίσθημα αυτό εμφυτεύεται από πολύ νωρίς στα παιδιά με την ετικέτα των 'καλών τρόπων' και του σεβασμού που πρέπει να έχει ένας άνθρωπος απέναντι στον άλλο, εφόσον ζουν σε μια κοινότητα. Μέσω της εμφύσησης της ντροπής, υπήρχε ένα ταμπού σε σχέση με την εκδήλωση του συναισθήματος αυτού -όπως και άλλων- κι έτσι το άτομο γνώριζε ήδη την πρακτική της καταπίεσης των συναισθημάτων του.

Βάσει των προαναφερθέντων, διαμορφώνεται μια κοινωνική πραγματικότητα, η οποία έχει κάποια χαρακτηριστικά, που αν συνδυαστούν, συνιστούν τη συλλογική συνείδηση ως μια δύναμη που διαμορφώνει την κοινωνική ζωή των ατόμων: α) η συλλογική συνείδηση υπήρχε πριν και θα υπάρχει και μετά το πέρασμα ενός ανθρώπου από τη ζωή, β) οι άνθρωποι τη βιώνουν ως μια γενικευμένη εξωτερική δύναμη και γ) μπορεί να διαμορφώνει και να ρυθμίζει τις ενέργειες των ανθρώπων. Η πραγματικότητα συγκροτείται από έναν αριθμό διαφορετικών επιπέδων που αλληλεπιδρούν. Η κοινωνική αλληλεπίδραση των ανθρώπων οδηγεί σε μια «συλλογική συνείδηση», την οποία βιώνουν τα περισσότερα μέλη μιας κοινωνίας.

Εισάγοντας την έννοια της ανομίας περιγράφει μια κατάσταση απορρύθμισης στην κοινωνία, όπου οι κανόνες για το πως οι άνθρωποι θα έπρεπε να συμπεριφέρονται

⁶³¹ Durkheim, E. (1961). *Moral Education*, Free Press, New York.

⁶³² Scheff, T. J. (1997). *Emotions, the social bond, and human reality part/whole analysis*. Cambridge University Press, Cambridge, p. 264.

μεταξύ τους διασπώνται και έτσι δεν ξέρουν τι να περιμένουν από τους άλλους. Έτσι, ανομία είναι μια κατάσταση όπου οι κανόνες ή οι προσδοκίες για συμπεριφορές είναι ασαφείς ή δεν υπάρχουν και η απουσία κοινωνικών κανόνων οδηγεί σε αποκλίνουσα συμπεριφορά.⁶³³ Θεωρούσε ότι οι ξαφνικές αλλαγές σε μια κοινωνία προκαλούν μια κατάσταση ανομίας, η οποία μπορεί να επιφέρει την κατάρρευση του συστήματος, είτε κατά τη διάρκεια μιας μεγάλης ακμής ή μιας μεγάλης ύφεσης.⁶³⁴ Η ανομία συνεπώς, αναφέρεται σε αποδόμηση των κοινωνικών κανόνων, όπου τα άτομα δε μπορούν να βρουν τη θέση τους στην κοινωνία, γιατί εκλείπουν οι σαφείς κανόνες. Οι απότομα μεταβαλλόμενες συνθήκες και η προσπάθεια προσαρμογής σε ένα ασαφές περιβάλλον, οδηγούν σε δυσαρέσκεια, συγκρούσεις, και παραβατική συμπεριφορά.⁶³⁵ Αντίστοιχα παρατήρησε ότι τα πάθη και οι εγωιστικές τάσεις των ανθρώπων προέρχονται από την ατομική τους δραστηριότητα, ενώ οι κοινωνικές αιτίες είναι υπεύθυνες για τις θεωρητικές ή πρακτικές ορθολογικές δραστηριότητες. Οι κανόνες της ηθικής αποτελούν κοινωνικά επεξεργασμένες αρχές και ο υποχρεωτικός τους χαρακτήρας δεν είναι παρά η εξουσία της κοινωνίας.⁶³⁶

Η κλασική κοινωνιολογική έννοια της ανομίας έχει χρησιμοποιηθεί ως εργαλείο για την κατανόηση της σχέσης μεταξύ κοινωνικών δομών, πολιτισμικών χαρακτηριστικών και παραβατικής συμπεριφοράς.⁶³⁷ Πρόσφατο πεδίο έρευνας αποτελεί η επίδραση των διαδραστικών μέσων όπως διαδικτυακά παιχνίδια, αποστολή και λήψη μηνυμάτων σε παιδιά και εφήβους. Τα μέχρι τώρα αποτελέσματα καταδεικνύουν ότι αν και υπάρχουν διαφοροποιήσεις ως προς την ηλικία, το φύλο, και τα κίνητρα η επιρροή του διαδικτύου είναι σημαντική ιδιαίτερα στις νεαρές ηλικίες.⁶³⁸

Η κοινωνιολογική θεωρία του *Parsons (1937)* υπερασπίζεται την κοινωνική καταγωγή των αξιών μέσα από τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης: τον τρόπο με τον οποίο μαθαίνουν να αποδέχονται τις βασικές αξίες της κοινωνίας σε σχέση με τους στόχους που θέτουν και τους τρόπους με τους οποίους μπορούν να πετύχουν τους

⁶³³ Macionis, J. J. (2008). *Sociology*. London: Pearson Education.

⁶³⁴ Durkheim, E. (1960). *The Division of Labor in Society*. The Free Press, New York.

⁶³⁵ Garfield, E. (1987). 'The Anomie-Deviant behavior Connection: The Theories of Durkheim, Merton, and Strole'. *Current Contents*, 39, 3- 12.

⁶³⁶ Αντωνοπούλου, Μ. (2008), όπ. πρ. σ.171.

⁶³⁷ Bernburg, J. G. (2002). 'Anomie, Social Change and Crime'. *British Journal of Criminology*. 42, 729-742.

⁶³⁸ Lenhart, A, Rainie, L, Lewis, O. (2001). *Teenage Life Online: The Rise of the Instant Message Generation and the Internet's Impact of Friendships and Family Relationships*. Washington DC: Pew Foundation. (Available at: www.pewinternet.org).

στόχους αυτούς.⁶³⁹ Στη διαδικασία αυτή εμπλέκονται η οικογένεια και το εκπαιδευτικό σύστημα μέχρι οι αξίες και οι κανόνες να εσωτερικευθούν από κάθε άτομο. Υποστηρίζει ότι οι κοινωνικές απαιτήσεις μεταφράζονται σε πράξεις μέσω της εκμάθησης συγκεκριμένων κοινωνικών ρόλων που θα αποκτήσει κανείς κατά τη διάρκεια της ζωής του. Κάθε ρόλος ενσωματώνει τις κοινωνικές προσδοκίες για τον τρόπο που πρέπει να συμπεριφέρεται κάποιος στους άλλους. Οι κοινωνικοί θεσμοί είναι βασικά σύνολα κοινωνικών ρόλων που υπακούν σε βασικές αρχές.⁶⁴⁰ Σε κοινωνίες όπου οι ρόλοι είναι ισχυρά θεσμοθετημένοι, υπάρχει υψηλού βαθμού συνοχή, πνεύμα συναίνεσης και διαμορφώνεται ένα σταθερό κοινωνικό σύστημα, ενώ σε αυτές που οι ρόλοι δεν τυγχάνουν γενικής αποδοχής επικρατεί ανομία.⁶⁴¹

Ο Foucault (1989) επίσης εξετάζει την έννοια του κανόνα (νόρμας) σε άμεση σύνδεση με την έννοια της πειθαρχίας, ενός τρόπου εφαρμογής της εξουσίας. Η πειθαρχία, σύμφωνα με τον Foucault, συνιστά συστατικό στοιχείο της εξουσίας και δε μπορεί να ταυτίζεται ούτε με ένα θεσμό ούτε με ένα μηχανισμό. Είναι ένας τύπος εξουσίας, ένας τρόπος άσκησής της, και περιλαμβάνει ένα σύνολο οργάνων, τεχνικών, μεθόδων, διαδικασιών, επιπέδων εφαρμογής και στόχων. Είναι μια «φυσική» ή μια «ανατομία» της εξουσίας, μια τεχνολογία.⁶⁴²

Σύμφωνα με τον Foucault η πειθαρχία και οι τεχνικές άσκησης και επιβολής της εγκαθιδρύονται και στην οργάνωση της εκπαίδευσης. Αυτή η μορφή πειθαρχίας διεισδύει και κυριαρχεί σε όλο το φάσμα της κοινωνίας. Όπως χαρακτηριστικά υποστηρίζει ο Foucault: «*Τα πειθαρχικά συστήματα λειτουργούν όλο και περισσότερο σαν τεχνικές που κατασκευάζουν χρήσιμα άτομα...Από εδώ και η τάση τους να εισχωρούν στους πιο σημαντικούς, στους πιο κεντρικούς, στους πιο παραγωγικούς τομείς της κοινωνίας` καθώς και η σύνδεσή τους με μερικές από τις μεγάλες και βασικές δραστηριότητες: την*

⁶³⁹ Parsons, T. (1937). *The Structure of Social Action: A study in Social Theory with Special Reference to a Group of Recent European Writers*, 4th ed. 1966, Mc Graw-Hill, New York, Free Press.

⁶⁴⁰ Parsons T. (1962). *The Structure of Social Action*. Free Press, New York.

⁶⁴¹ Οι αξίες στις οποίες στηρίζονται οι ρόλοι και οι θεσμοί μπορούν να ομαδοποιηθούν σε κατηγορίες. Υποστήριξε ότι οι αξίες, που λειτουργούν ως κίνητρα για κοινωνική δράση στο πλαίσιο ενός ρόλου, μπορούν να διακριθούν σε 1. διεκπεραιωτικές (ή στοχοκεντρικές): αφορούν τις δράσεις εντός κάποιου ρόλου για την επίτευξη ενός στόχου. Αυτές είναι η συναισθηματική ουδετερότητα, ο ατομισμός, η αντικειμενικότητα, η απόκτηση κύρους μέσω επίτευξης, η ειδικότητα. και 2. στις εκφραστικές: κινητοποιούν δράσεις που δεν αποσκοπούν κάπου. Αυτές είναι ο συναισθηματισμός, η συλλογικότητα, η υποκειμενικότητα, η απόκτηση κύρους μέσω μεταβίβασης και η σφαιρικότητα.

⁶⁴² Φουκώ, Μ. (1989). *Επιτήρηση και Τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής*, μετφρ. Κ. Χατζηδήμου - Ι.Ράλλη, Ράππα, Αθήνα, σ. 283.

εργοστασιακή παραγωγή, τη μεταβίβαση γνώσεων, τη διάδοση δεξιοτήτων και της τεχνογνωσίας, την πολεμική μηχανή».⁶⁴³

Αναφορικά με τις νόρμες για τα δυο φύλα έχουν εκπονηθεί αρκετές θεωρίες, οι οποίες παρουσιάζουν διαφορετική εικόνα για τα δυο φύλα. Αρχικά, η δαρβινική θεωρία τονίζει τις διαφορές από τις αρχές της ανθρώπινης εξέλιξης, με τον άνδρα να είναι εκείνος που παλεύει για την επιβίωσή του μέσα σε ένα κλίμα ανταγωνισμού για την αναπαραγωγή του είδους.⁶⁴⁴ Άλλη θεωρία αναφέρει σε αυτό το θεωρητικό υπόβαθρο ότι οι σεξουαλικές ανάγκες και οι ρομαντικές επιλογές των δυο φύλων είναι στρατηγικές, συγκεκριμένες και διαχωρισμένες.⁶⁴⁵ Τα άτομα λειτουργούν συνειδητά ή ακόμα και υποσυνείδητα, με ψυχολογικούς μηχανισμούς, οι οποίοι προκαθορίζουν το πώς θα κινηθούν όταν θέλουν να ζευγαρώσουν και να σχετιστούν.⁶⁴⁶

Οι κοινωνικές νόρμες υπάρχουν σε κάθε κοινωνία και ο έφηβος στη φάση αυτή της ζωής του αρχίζει να αναζητά τα θέλω του, τις ανάγκες του, τον εαυτό του και έρχεται αντιμέτωπος με τα «πρέπει» και τις κοινωνικές επιταγές. Η «εσωτερική επανάσταση» που πραγματοποιείται στη ζωή του εφήβου και έπειτα του νεαρού ενήλικα- με την αποδοχή ή απόρριψη των κοινωνικών νορμών- σηματοδοτούν το σημείο εκκίνησης της ωριμότητας του και το πέρασμα στην επόμενη φάση της ενηλικίωσης.

Κωδικός 44: Στερεότυπα

Ο κωδικός αυτός περιγράφει το σύνολο των χαρακτηριστικών που πιστεύεται ότι καθορίζουν μια ομάδα ατόμων ή μεμονωμένα κάποιο άτομο.

«Με τον καιρό θα σε γνωρίσει, αλλά αν ξέρει από την αρχή κάποια πράγματα για σένα είναι πιο εύκολο και επίσης να λες τι σε πειράζει εκείνη τη στιγμή. Αλλιώς αν περάσει ο καιρός και δεν το πεις, δεν έχει νόημα...» (κορίτσι, 16 ετών).

⁶⁴³ Φουκώ, Μ. (1989) όπ.πρ., σ. 278.

⁶⁴⁴Buss, D. M. (2009). 'How can evolutionary psychology successfully explain personality and individual differences?'. *Perspectives on Psychological Science*, 4: 4, 359- 366.

⁶⁴⁵ Buss, D. M., Schmitt, D. P. (1993). 'Sexual strategies theory: an evolutionary perspective on human mating'. *Psychological review*, 100: 2, 204- 232.

⁶⁴⁶ Schmitt, D. P. (2003). 'Universal sex differences in the desire for sexual variety: Tests from 52 nations, 6 continents, and 13 islands'. *Journal of personality and social psychology*, 85: 1, 85- 104.

«Πιστεύω ότι οι μητέρες με τα αγόρια σα να τα κατεβάζουν....πώς να το πω, σα να μην τους δίνουν αυτοπεποίθηση, σα να μην έχουν όλα αυτά που πρέπει να έχουν, σα να είναι λίγο πιο εσωστρεφή» (αγόρι, 14 ετών).

«Αλλά αυτό που δεν περίμενα είναι τα κορίτσια. Και ειδικά αν ξεκινούν τα κορίτσια, θα βρίσουν πάρα πολύ» (αγόρι, 14 ετών).

«...σχετικά με τη βία το πιο σύνηθες πιστεύω είναι να τσακώνεται ένα ζευγάρι και να χτυπά ο ένας τον άλλον» (αγόρι, 14 ετών).

«Γιατί και η γυναίκα έχει κάποια αξία, δε σημαίνει ότι επειδή ο άντρας είναι πιο δυνατός πρέπει να το κάνει» (αγόρι, 14 ετών).

«Πιστεύω ότι τσακώνονται ζευγάρια παιδιών αν ας πούμε δεν είναι πολύ καλοί μαθητές ή είναι χαμηλό το επίπεδο. Αν δεν υπάρχει δηλαδή παιδεία, φτάνουν στα όρια και στα άκρα» (αγόρι, 17 ετών).

Τα **στερεότυπα** χρησιμοποιήθηκαν στις αφηγήσεις των εφήβων για να περιγράψουν ουσιαστικά τις διαφορές των αγοριών και των κοριτσιών ιδίως στο πώς πρέπει να συμπεριφέρονται. Η συμπεριφορά των κοριτσιών, όταν για παράδειγμα το γεγονός ότι βρίζουν, κρίνεται περισσότερο αρνητική λόγω του φύλου τους.

Κωδικός 45: Διαφορά φύλου

Ο κωδικός αυτός περιγράφει τις διαφορές των φύλων, στη συμπεριφορά, τις αντιλήψεις, τις συνήθειες, στο επίπεδο της σχέσης και τη γενικότερη στάση τους.

«Τα αγόρια κάνουν πιο πολύ όλα αυτά τα πράγματα, με τις ζήλιες, τσακωμούς κλπ, γιατί δεν κάθονται να φιλτράρουν όλα αυτά τα πράγματα και είναι πιο αυθόρμητοι, όταν τους πειράζει κάτι φαίνεται, ενώ τα κορίτσια θα το δουν, θα το επεξεργαστούν, θα το συζητήσουν με τις φίλες τους και μετά θα μιλήσουν» (κορίτσι, 16 ετών).

«Υπάρχουν αγόρια που θέλουν να μιλάνε από κοντά και όχι από το messenger και έχω και φίλους που μιλάνε μόνο από το messenger και όχι από κοντά, λες και έχουν δικό τους τρόπο να επικοινωνούν έτσι και το ξέρουν πολύ καλά γιατί ξέρουν και τι θα πουν μετά τα κορίτσια...» (αγόρι, 14 ετών).

«...αλλά και τα κορίτσια αυτή την εποχή μιλάνε πιο πολύ μέσω του messenger παρά από κοντά. Νομίζω ότι έχουμε εξελιχθεί στον τομέα της τεχνολογίας πάρα πολύ και τα κορίτσια έχουν γίνει πολύ fan να το πω» (αγόρι, 14 ετών).

«Μ' έχει βρίσει και εκείνη. Και θεωρώ ότι το κάνουν και τα αγόρια και τα κορίτσια πάρα πολύ. Αλλά αυτό που δεν περίμενα είναι τα κορίτσια. Και ειδικά αν ξεκινούν τα κορίτσια, θα βρίσουν πάρα πολύ» (αγόρι, 14 ετών).

«Γενικά τα αγόρια κοροϊδεύουν πάρα πολύ. Για παράδειγμα τα αγόρια την κοροϊδεύαν ότι πάει με άλλους κλπ. Αλλά αυτή ξεκόβει από αυτόν. Ξέρω ας πούμε ότι κοροϊδεύουν ένα κορίτσι στο σχολείο πολύ» (κορίτσι, 14 ετών).

«Πιστεύω ότι τα πράγματα έχουν αλλάξει. Το 80% πλησιάζουν τα αγόρια και το 20% πλησιάζουν τα κορίτσια τα αγόρια» (αγόρι, 17 ετών).

«Τα αγόρια στην ηλικία μου είναι πολύ διαφορετικά από ότι τα κορίτσια, σίγουρα ζηλεύουν πιο πολύ και ό, τι κάνουν το κάνουν στα κρυφά. Για παράδειγμα στο διαδίκτυο να μην θα πάει να κάνει like σε κάποια άλλη κοπέλα ή να της μιλήσει, αλλά δε θεωρώ ότι είναι σίγουρο ότι θα το μάθει η κοπέλα του, ενώ τα κορίτσια ό, τι κάνουν θα το κάνουν φανερά γιατί έτσι είναι σαν φύλο. Δηλαδή το γυναικείο φύλο δεν θα καρφωθεί από μόνο του, αλλά θα θελήσει αυτό που κάνει να το δείξει προς τα έξω» (κορίτσι, 16 ετών).

Η **διαφορά των φύλων** διαφαίνεται από όλες τις αφηγήσεις και σε όλα τα επίπεδα. Η συμπεριφορά, η στάση, οι αντιλήψεις και γενικά το φέρεσθαι στις διαπροσωπικές σχέσεις είναι διαφορετικό για τα αγόρια από ότι για τα κορίτσια.

Κωδικός 46: Πεποιθήσεις σχετικά με τη βία

Ο κωδικός αυτός περιγράφει τις απόψεις των εφήβων σχετικά με τη βία στις ερωτικές σχέσεις.

«...έχω βρίσει κοπέλα...αναλόγως δηλαδή. Το να βρίσεις δεν είναι κάτι κακό, είναι σα να βρίζω ένα φίλο μου. Δε θα πω κάτι χυδαίο. Θα την πω χαζή, ηλίθια, επειδή ώρες ώρες έρχομαι στα όριά μου, θα την πω έτσι δε γίνεται αλλιώς. Δεν τη βρίζω τόσο πολύ, αλλά αυτά εντάξει. Με έχει βρίσει και εκείνη. Και θεωρώ ότι το κάνουν και τα αγόρια και τα κορίτσια πάρα πολύ. Αλλά αυτό που δεν περίμενα είναι τα κορίτσια. Και ειδικά αν ξεκινούν τα κορίτσια, θα βρίσουν πάρα πολύ» (αγόρι, 14 ετών).

«Και γενικά πιστεύω ότι όποιος βρίζει υποβαθμίζει τον εαυτό του και χάνει το κύρος του εκείνη την ώρα. Για πλάκα και για αστείο, θα την βρίσω, αλλά όταν είναι σοβαρά τα πράγματα όχι. Η αλήθεια είναι ότι κάνω πολύ υπομονή και δε φτάνω ποτέ στα όρια, αλλά σίγουρα θα έχω φτάσει στα όριά μου κάποια στιγμή. Τις περισσότερες φορές απλά εξαφανίζομαι και μετά συζητάω το θέμα» (αγόρι, 17 ετών).

«Πιστεύω ότι τσακώνονται ζευγάρια παιδιών αν ας πούμε δεν είναι πολύ καλοί μαθητές ή είναι χαμηλό το επίπεδο. Αν δεν υπάρχει δηλαδή παιδεία, φτάνουν στα όρια και στα άκρα» (αγόρι, 17 ετών).

«...σχετικά με τη βία το πιο σύνηθες πιστεύω είναι να τσακώνεται ένα ζευγάρι και να χτυπά ο ένας τον άλλον. Το έχω δει να γίνεται. Χτυπιόντουσαν και βριζόντουσαν. Πιστεύω ότι πια το κάνουν και οι δυο. Και αυτό είναι το σωστό πιστεύω. Γιατί και η γυναίκα έχει κάποια αξία, δε σημαίνει ότι επειδή ο άντρας είναι πιο δυνατός πρέπει να το κάνει....Εγώ προσπαθώ να λύσω τις διαφωνίες μου με τη συζήτηση. Αν αρχίσω κι εγώ τις σφαλιάρες και τα χαστούκια δε θα βγάλει πουθενά. Δεν το θεωρώ σωστό. Δεν είναι ωραίος τρόπος» (αγόρι, 14 ετών).

«Δεν χτυπιόμασταν ούτε βριζόμασταν...γενικά ήμασταν ευγενικοί ο ένας απέναντι στον άλλον, αλλά ψέματα ας πούμε του είχα πει και δεν το είχε καταλάβει ποτέ. Είμαι όμως αυτός ο άνθρωπος που μιλάει πάρα πολύ απότομα όταν θυμώνει και έτσι θύμωνε και αυτός» (κορίτσι, 15 ετών).

Οι **πεποιθήσεις σχετικά με τη βία** στις ερωτικές σχέσεις, οι οποίες αναφέρονται από τους εφήβους αφορούν και τα αγόρια και τα κορίτσια. Κυρίως η μεγαλύτερη αναφορά γίνεται για τη λεκτική βία.

Κωδικός 47: Πεποιθήσεις σχετικά με τις σχέσεις

Ο κωδικός αυτός περιγράφει τις απόψεις των εφήβων σχετικά με τις διαπροσωπικές σχέσεις.

«.....βασικά οι περισσότερες σχέσεις, όπως έχω παρατηρήσει από παιδιά της ηλικίας μου, δεν είναι από το σχολείο, είναι εξωτερικά οπότε τα περισσότερα συμβαίνουν εκτός του χώρου του σχολείου. Πιστεύω ότι για να είναι καλή η σχέση πρέπει από την αρχή να συζητήσεις με τον άλλον, ποιος είσαι, τι σου αρέσει, τι δε σου αρέσει και να γνωριστούν οι

παρέες μεταξύ τους, να γνωρίσει τους φίλους σου και α του πεις πως λειτουργείς. Με τον καιρό θα σε γνωρίσει, αλλά αν ξέρει από την αρχή κάποια πράγματα για σένα είναι πιο εύκολο και επίσης να λες τι σε πειράζει εκείνη τη στιγμή. Αλλιώς αν περάσει ο καιρός και δεν το πεις, δεν έχει νόημα...» (κορίτσι, 16 ετών).

«...θα ήθελα η επόμενη μου σχέση να είναι όπως η προηγούμενη και καλύτερη. Να με σέβεται, αλλά να μην τρέχει και από πίσω μου, να υπάρχει λίγη ένταση. Να υπάρχουν τα πάντα» (κορίτσι, 16 ετών).

«Θεωρώ ότι οι παρεξηγήσεις και οι τσακωμοί γίνονται από τα μηνύματα και το fb γιατί κανείς δεν έχει τα κότσια να το κάνει από κοντά, ειδικά στις ηλικίες μας. Οι μικρότερες ηλικίες, τα παιδιά του γυμνασίου μιλάμε και τσακώνονται πολύ από τα μηνύματα, γιατί δεν έχουν το θάρρος να το κάνουν από κοντά, ενώ μεγαλώνοντας, στις ηλικίες μας, χρησιμοποιούμε πολύ το τηλέφωνο και το 'από κοντά'. Τα αγόρια κάνουν πιο πολύ όλα αυτά τα πράγματα, με τις ζήλειες, τσακωμούς κλπ, γιατί δεν κάθονται να φιλτράρουν όλα αυτά τα πράγματα και είναι πιο αυθόρμητοι, όταν τους πειράζει κάτι φαίνεται, ενώ τα κορίτσια θα το δουν, θα το επεξεργαστούν, θα το συζητήσουν με τις φίλες τους και μετά θα μιλήσουν» (κορίτσι, 16 ετών).

«Γενικότερα ο κύριος λόγος που τσακώνονται τα παιδιά της ηλικίας μου είναι η ζήλεια, που για μένα είναι πραγματικά ασήμαντος λόγος, τι να ζηλέψουμε δηλαδή, είμαστε μόνο 14 χρονών, απλά αν μιλήσεις με κάποιον στο σχολείο, αν σε αγκαλιάσει κάποιος...» (κορίτσι, 14 ετών).

«Τα αγόρια στην ηλικία μου είναι πολύ διαφορετικά από ότι τα κορίτσια, σίγουρα ζηλεύουν πιο πολύ και ό, τι κάνουν το κάνουν στα κρυφά.» (κορίτσι, 16 ετών).

«Πιστεύω ότι όταν υπάρχει απόσταση υπάρχει και ζήλεια, διότι δεν μπορείς να είσαι σίγουρος για το τι κάνει ο άλλος και όσον αφορά τα social media σίγουρα υπήρχε ζήλεια, όταν έβλεπε τις φωτογραφίες, που είσαι κλπ» (κορίτσι, 16 ετών).

«Δυστυχώς όλοι επικοινωνούν με το fb. Και τα φτιάχνουν από εκεί. Το 95% τα φτιάχνει και μιλάει από εκεί. Και όλη η σχέση στηρίζεται σε αυτό. Κάθονται όλη μέρα και μιλάνε από εκεί. Πιστεύω ότι τα πράγματα έχουν αλλάξει. Το 80% πλησιάζουν τα αγόρια και το 20% πλησιάζουν τα κορίτσια τα αγόρια» (αγόρι, 17 ετών).

«Ο κύριος λόγος τσακωμού είναι να υπάρχει ζήλεια στο ζευγάρι ή αν υπάρχει κάποιος ανάμεσά τους που να λέει άλλα στον έναν και άλλα στον άλλον» (κορίτσι, 14 ετών).

«Οι μικρότερες ηλικίες, τα παιδιά του γυμνασίου μιλάμε και τσακώνονται πολύ από τα μηνύματα, γιατί δεν έχουν το θάρρος να το κάνουν από κοντά, ενώ μεγαλώνοντας, στις ηλικίες μας, χρησιμοποιούμε πολύ το τηλέφωνο και το ‘από κοντά’» (κορίτσι, 16 ετών).

Οι πεποιθήσεις σχετικά με τις σχέσεις, αφορούν τον τρόπο που οι έφηβοι δημιουργούν τις σχέσεις τους, τον τρόπο που οι σχέσεις αυτές δομούνται, το είδος των σχέσεων που συνάπτουν καθώς και τη σημαντικότητα των σχέσεων σε αυτή την ηλικία. Ως κύριος λόγος διαφωνίας αναφέρθηκε η ζήλεια.

Κατηγορία/ Θέμα 7: Οι στερεοτυπικές αντιλήψεις για το φύλο

Η κατηγορία/θέμα ‘‘Οι στερεοτυπικές αντιλήψεις για το φύλο’’ συγκροτείται από τους εξής κωδικούς: στερεότυπα, διαφορά φύλου, πεποιθήσεις σχετικά με τη βία, πεποιθήσεις σχετικά με τις σχέσεις, εξουσία μεγαλύτερου.

Η μελέτη των στερεοτύπων, των πεποιθήσεων και προκαταλήψεων έχει ξεκινήσει αρκετά χρόνια πριν, απασχολώντας αρκετά τις κοινωνικές επιστήμες. Ο πρώτος που μίλησε για την έννοια των στερεοτύπων ήταν ο Lippmann (1922), σύμφωνα με τον οποίο τα στερεότυπα αποτελούν εικόνες που υπάρχουν στο μυαλό των ατόμων για άτομα και μέλη άλλης ομάδας.⁶⁴⁷ Τόσο ο σχηματισμός των στερεοτύπων όσο και η μελέτη του περιεχομένου τους έχουν απασχολήσει αρκετά την κοινωνικοψυχολογική έρευνα.

Σύμφωνα με μια άποψη, τα στερεότυπα είναι σταθερές ταξινομημένες αντιλήψεις που συνήθως οφείλονται σε ελλιπή πληροφόρηση σχετικά με τα χαρακτηριστικά τα οποία αποδίδονται σε μέλη μιας ομάδας, ως εκ τούτου αποτελούν εσφαλμένες παγιωμένες αντιλήψεις, αυθαίρετες, που εκφράζουν αρνητικές απόψεις και αναχρονιστικές ιδέες για κάποια σύνολα ανθρώπων με παρεμφερή χαρακτηριστικά.⁶⁴⁸ Σχετικά με το περιεχόμενο των στερεοτύπων μια άποψη αναφέρει ότι υπάρχει ένα θετικό κι ένα αρνητικό στοιχείο. Αυτή η ιδέα της διπλής διάστασης των στερεοτύπων αναφέρεται και από τον Asch (1946) ο οποίος σύγκρινε ένα πρόσωπο ικανό και ψυχρό κι ένα πρόσωπο ικανό και θερμό. Η έννοια του θερμού/ψυχρού αποτελεί τη μια διάσταση

⁶⁴⁷ Lippmann, W. (1922). *Stereotypes*. Public Opinion and the Press. Nueva York: Mcmillan Publishing Co.

⁶⁴⁸ Brewer, M. B., Dull, V., Lui, L. (1981). ‘Perceptions of the elderly: Stereotypes as prototypes’. *Journal of Personality and social Psychology*, 41: 4, 656.

του περιεχομένου του στερεοτύπου και ενώ η ικανότητα αποτελεί την άλλη.⁶⁴⁹ Οι Tajfel και Wilkes (1963), μελετώντας τα στερεότυπα, ανέφεραν ότι αυτά είναι αποτέλεσμα του τρόπου με τον οποίο ο ανθρώπινος νους επεξεργάζεται τις πληροφορίες και ανέλυσαν τη γνωστική διεργασία της κατηγοριοποίησης και πώς αυτή οδηγεί στο να υπερτονίζονται οι διαφορές ανάμεσα στα μέλη διαφορετικών ομάδων, καθώς και οι ομοιότητες ανάμεσα στα άτομα της ίδιας ομάδας.⁶⁵⁰ Σύμφωνα με μια άλλη θεώρηση, αυτό που διαμορφώνει το περιεχόμενο των στερεοτύπων είναι η δομή των σχέσεων ανάμεσα σε δυο ομάδες, έτσι τα στερεότυπα είναι οι κοινωνικοί ρόλοι που λαμβάνουν τα άτομα.⁶⁵¹

Οι θεωρητικές προσεγγίσεις που ερμηνεύουν τα στερεότυπα είναι οι εξής: η ψυχοδυναμική προσέγγιση, η κοινωνικοπολιτισμική προσέγγιση, η κοινωνιογνωστική προσέγγιση, η θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας και η θεωρία της αυτοκατηγοριοποίησης. Σύμφωνα με την *ψυχοδυναμική θεωρία*, τα στερεότυπα θεωρούνται σύμπτωμα ενδοατομικής σύγκρουσης ή αποτέλεσμα ενός συνδρόμου αυταρχικής προσωπικότητας.⁶⁵² Έτσι, τα στερεότυπα και η προκατάληψη οφείλονται στην ενεργοποίηση μηχανισμών άμυνας.

Σύμφωνα με την *κοινωνικοπολιτισμική προσέγγιση*, τα στερεότυπα είναι το αποτέλεσμα μιας άμεσης παρατήρησης των διαφορών μεταξύ διαφόρων ομάδων σε μια δεδομένη κοινωνία, είτε είναι αποτέλεσμα της έκθεσης στα μαζικά μέσα ενημέρωσης και άλλους φορείς πληροφοριών, δηλαδή τα στερεότυπα μαθαίνονται και μεταδίδονται μέσω διαδικασιών κοινωνικής μάθησης.⁶⁵³ Τα στερεότυπα δηλαδή αποκτώνται και διατηρούνται μέσω της κοινωνικής μάθησης και της κοινωνικής ενίσχυσης.

Η *θεωρία της ρεαλιστικής σύγκρουσης* αναφέρει ότι τα στερεότυπα είναι αποτέλεσμα πραγματικής ή προσλαμβανόμενης σύγκρουσης συμφερόντων μεταξύ ομάδων για περιορισμένους πόρους, όπως υλικούς, π.χ. χρήμα ή συμβολικούς π.χ. δόξα

⁶⁴⁹ Σε πείραμα που πραγματοποίησε κρατούσε την ικανότητα σταθερή (γενναιόδωρος, έξυπνος, ευτυχισμένος, ευδιάθετος, δημοφιλής, αξιόπιστος, φιλόanthρωπος, σοβαρός, συγκρατημένος) και άλλαξε την άλλη διάσταση (θερμός/ψυχρός) προκαλώντας τελείως διαφορετικές αντιδράσεις. Asch, S. E. (1946). 'Forming impressions of personality'. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 41: 3, 258-290.

⁶⁵⁰ Tajfel, H., Wilkes, A. (1963). 'Classification and quantitative judgement', *British Journal of Psychology*, 54.

⁶⁵¹ Campbell, D. T. (1967). 'Stereotypes and the perception of group differences'. *American Psychologist*, 22: 10, 817- 829.

⁶⁵² Hantzi, A. (1997). 'Continuity and change in theoretical approaches to stereotypes'. *Ψυχολογία*, 4, 257-265.

⁶⁵³ Leyens, J-P., Yzerbyt, V., Schadron, G. (1994). *Stereotypes and social cognition*. London: Sage, 40-44.

ή κοινωνική θέση.⁶⁵⁴ Τα στερεότυπα και η προκατάληψη είναι αποτέλεσμα της σύγκρουσης συμφερόντων μεταξύ μιας ομάδας.

Η θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας αναφέρει ότι μια από τις λειτουργίες των στερεοτύπων είναι η κοινωνική διαφοροποίηση. Η κοινωνική διαφοροποίηση έχει στόχο να εγκαθιδρύσει ή να διατηρήσει μια θετική διάκριση υπέρ της ενδοομάδας και μπορεί να γίνει κατανοητή μόνο στο πλαίσιο των σχέσεων μεταξύ των κοινωνικών ομάδων.⁶⁵⁵ Τα στερεότυπα είναι αποτέλεσμα της προσπάθειας για τη διατήρηση της κοινωνικής ταυτότητας του ατόμου, συμβάλλοντας στην απόκτηση θετικής διάκρισης της ενδοομάδας από την εξωομάδα.

Η θεωρία της αυτοκατηγοριοποίησης αναφέρει ότι η αυτοαντίληψη αντανακλά αυτοκατηγοριοποιήσεις που γίνονται σε τρία επίπεδα: το διαπροσωπικό, όπου ο εαυτός συγκρίνεται με άλλους- δηλαδή λειτουργεί στο επίπεδο της προσωπικής ταυτότητας-, το διομαδικό επίπεδο, όπου ο εαυτός ως μέλος μιας ομάδας συγκρίνεται με μέλη άλλων ομάδων- δηλαδή λειτουργεί στο επίπεδο της κοινωνικής ταυτότητας- και το επίπεδο των ειδών, όπου ο εαυτός ως μέλος του ανθρώπινου είδους συγκρίνεται με μέλη άλλων ειδών.⁶⁵⁶ Έτσι τα στερεότυπα ορίζονται ως η πρόσληψη των άλλων ανθρώπων υπό τους όρους της ιδιότητάς τους ως μελών μιας ομάδας, δηλαδή αποτελούν κατηγοριοποιήσεις στο επίπεδο της κοινωνικής ταυτότητας εντός του εκάστοτε πλαισίου των ενδοομαδικών και διομαδικών σχέσεων.

Τα στερεότυπα του κοινωνικού φύλου (*gender*) ή τα στερεότυπα των φύλων, όπως συνήθως λέγονται, αποτελούν μια υποκατηγορία των στερεοτύπων και στηρίζονται στις γενικότερες κοινωνικές αντιλήψεις ότι οι άνδρες είναι καταλληλότεροι από τις γυναίκες σε ανάληψη ρόλων ευθύνης, ηγεσίας, μυϊκής δύναμης και σωματικής αντοχής, ενώ οι γυναίκες θα πρέπει να περιορίζονται σε βοηθητικούς ρόλους, στους οποίους συγκαταλέγονται αυτοί των επαγγελματιών φροντίδας, της αγωγής - ανατροφής των ατόμων, της τροφού και της νοικοκυράς.⁶⁵⁷ Η επίδραση της ανατροφής του ατόμου στη

⁶⁵⁴ Hogg, M. A., Vaughan, G. M. (2010). *Κοινωνική Ψυχολογία*, Αθήνα: Gutenberg, Χαντζή, Α. (2006). 'Κοινωνικά στερεότυπα και διομαδικές σχέσεις', στο Σ. Παπαστάμου *Εισαγωγή στην Κοινωνική Ψυχολογία*, Τ. Β', Αθήνα, Πεδίο, 225- 257.

⁶⁵⁵ Tajfel, H. (1981). *Human groups and social categories: Studies in social psychology*. CUP Archive, p. 162.

⁶⁵⁶ Oakes, P. J., Haslam, S. A., Turner, J. C. (1994). *Stereotyping and social reality*. Blackwell Publishing, p. 94.

⁶⁵⁷ Johnson, B., Eagly, A. (1989). 'Effects of involvement and persuasion. A Meta-analysis'. *Psychological Bulletin*, 106, 290- 314.

δημιουργία του κοινωνικού φύλου είναι τόσο ισχυρή, ώστε το άτομο στην ουσία να διαφοροποιείται ψυχολογικά ως άνδρας ή γυναίκα καθώς αυτό μεγαλώνει και όχι από τη γέννησή του. Δηλαδή, κατά τη διάρκεια της παιδικής και εφηβικής ηλικίας δημιουργείται η «ταυτότητα» του ατόμου, η οποία, στα πλαίσια της κοινωνικοποίησης θα πρέπει να βρίσκεται σε σύμπνοια με τους ρόλους που η εκάστοτε κοινωνία θεωρεί σωστούς. Για παράδειγμα, τα κορίτσια ενθαρρύνονται να είναι παθητικά και φιλικά, ενώ τα αγόρια δραστήρια και επιθετικά.⁶⁵⁸

Σύμφωνα με μια θεώρηση για το φύλο, αναφέρεται ότι το φύλο συνιστά ένα κοινωνικό φαινόμενο κατηγοριοποίησης των υποκειμένων βάσει οργανωμένων πεποιθήσεων για τα χαρακτηριστικά των ατόμων που ανήκουν σε μια ομάδα.⁶⁵⁹ Έτσι, το ενδιαφέρον εστιάζεται περισσότερο στις κοινωνικές πτυχές και τις συνέπειες της κατασκευής των δυο φύλων, υποστηρίζοντας ότι το φύλο αποτελεί ένα θεσμοθετημένο σύστημα κοινωνικών δράσεων διαμορφώνοντας δυο σημαντικά διαφοροποιημένες κατηγορίες – αυτές των ανδρών και γυναικών – δημιουργώντας κοινωνικές σχέσεις ανισότητας στη βάση αυτής της διαφοράς. Το στερεότυπο φύλου ορίζεται ως το σύνολο των πεποιθήσεων αναφορικά με το τι σημαίνει άνδρας και γυναίκα.⁶⁶⁰ Τα στερεότυπα φύλου περιλαμβάνουν πληροφορίες για την εξωτερική εμφάνιση, τις αντιλήψεις και τα ενδιαφέροντα, τα ψυχολογικά γνωρίσματα και τις ιδιαιτερότητες, τις κοινωνικές σχέσεις και την επαγγελματική απασχόληση.

Η έννοια των κοινωνικών ρόλων μελετήθηκε αργότερα και αναφέρθηκε ότι τα στερεότυπα για τα δυο φύλα προκύπτουν από τους διαφορετικούς ρόλους που αναλαμβάνουν οι άνδρες και οι γυναίκες στην κοινωνία.⁶⁶¹ Σύμφωνα με τη θεώρηση αυτή, οι γυναίκες έχουν το ρόλο της φροντίδας του σπιτιού και των παιδιών, ενώ οι άνδρες έχουν το ρόλο αυτού που συντηρεί την οικογένεια οικονομικά. Μερικές από τις σημαντικές στερεοτυπικές διαφορές (αρσενικών - θηλυκών) στα πρότυπα αξίας είναι: οι άνδρες στοχεύουν στην πρόοδο και την ανάληψη κινδύνων, ενώ οι γυναίκες στοχεύουν σε μια ευχάριστη συνεργασία, καθώς επίσης και να ζουν σε ένα άνετο περιβάλλον εργασίας. Ακόμη, κάποιες άλλες στερεοτυπικές διακρίσεις με βάση το φύλο είναι: οι

⁶⁵⁸ Browns, M. (1990). *Theoretic approaches. The development of women studies*. The Netherlands: STEO-Gravehage.

⁶⁵⁹ Ridgeway, C. L., Correll, S. J. (2004). 'Unpacking the gender system: A theoretical perspective on gender beliefs and social relations'. *Gender & society*, 18: 4, 510- 531.

⁶⁶⁰ Golombok, S., Fivush, R. (1994). *Gender development*. Cambridge University Press.

⁶⁶¹ Eagly, A. H. (1987). 'Reporting sex differences'. *American Psychologist*, 42 : 7, 756- 757.

άνδρες ενδιαφέρονται για το χρόνο, την ασφάλεια και την αναψυχή τους, ενώ οι γυναίκες για την ολοκλήρωση και την ανάπτυξη των γνώσεων τους και των δεξιοτήτων τους.⁶⁶²

Οι περισσότεροι άνδρες θεωρούν ότι ο πιο σημαντικός ρόλος τους μέσα στην οικογένεια είναι ο οικονομικός, πιστεύοντας ότι -εάν έχουν εκπληρώσει τις οικονομικές τους υποχρεώσεις προς τα παιδιά τους και τη σύζυγό τους- είναι καλοί σύζυγοι και πατέρες.⁶⁶³ Η παρουσία του άνδρα στο περιβάλλον της οικογένειας ερμηνεύεται συνήθως από τους ίδιους ως χώρος ξεκούρασης ή ψυχοσωματικής ανανέωσης.

Το πρότυπο όλων των φύλων είναι μια αξία, ένα κίνητρο ή ένα σύνολο συμπεριφορών, τα οποία συνάδουν περισσότερο ή λιγότερο με το ένα ή το άλλο φύλο.⁶⁶⁴ Όλα μαζί τα πρότυπα των ρόλων των φύλων αποτελούν μια περιγραφή σχετικά με τον τρόπο που αναμένεται να συμπεριφέρονται οι άνδρες και οι γυναίκες και αντικατοπτρίζουν τα στερεότυπα σύμφωνα με τα οποία κατηγοριοποιούνται τα μέλη του κάθε φύλου. Για παράδειγμα, ο ρόλος της γυναίκας ως μητέρας ευθύνεται σε μεγάλο βαθμό για τα πρότυπα και τα στερεότυπα που έχουν κυριαρχήσει σε πολλές κοινωνίες. Έτσι, τα κορίτσια έχουν αναλάβει έναν περισσότερο εκφραστικό ρόλο, ώστε να δείχνουν υπομονή, στοργή και διάθεση για ευαισθησία στις ανάγκες των άλλων. Αντίστοιχα, τα αγόρια παροτρύνονται να υιοθετήσουν έναν πρωταρχικό ρόλο, ως παραδοσιακοί σύζυγοι και πατέρες οι οποίοι έχουν την υποχρέωση να παρέχουν την οικονομική άνεση και ασφάλεια στην οικογένεια. Το στερεότυπο αυτό προετοιμάζει τα αγόρια σε έναν κυριαρχικό, διεκδικητικό, ανεξάρτητο και ανταγωνιστικό ρόλο.⁶⁶⁵

Όσον αφορά τον επαγγελματικό διαχωρισμό, έχει διαπιστωθεί ότι ο επαγγελματικός διαχωρισμός λόγω φύλου έχει άμεση σχέση και με την εκπαιδευτική διαδικασία και τον επαγγελματικό προσανατολισμό των δυο φύλων. Αναφορικά με την έννοια του καταμερισμού εργασίας, παρατηρείται ότι και εκεί γίνεται μια προσπάθεια διαφοροποίησης με βάση το φύλο, ενώ αυτό είναι εμφανές τόσο στα πλαίσια του γενικότερου επαγγελματικού προσανατολισμού που ασκείται από τους άμεσα εμπλεκόμενους φορείς, όσο και στην προσπάθεια επεξήγησης του φαινομένου της

⁶⁶² Beutell, N. J., Brenner, O. C. (1986). 'Sex differences in work values'. *Journal of Vocational Behavior*, 28: 1, 29- 41.

⁶⁶³ Belsky, J. (1979). 'Mother-father-infant interaction: A naturalistic observational study'. *Developmental psychology*, 15: 6, 601- 607.

⁶⁶⁴ Shaffer, D. R. (2008). *Εξελικτική Ψυχολογία παιδική ηλικία και εφηβεία*. Αθήνα: Έλλην.

⁶⁶⁵ Williams, J. E., Best, D. L. (1990). *Measuring sex stereotypes: A multinational study*, Rev. Sage Publications, Inc.

κοινωνικά προσδιορισμένης εργασίας και άρα των αντίστοιχων σπουδών. Είναι γεγονός πάντως, πως ακόμη και σήμερα, τα όρια μεταξύ των δυο φύλων στο χώρο της εργασίας δεν έχουν καταργηθεί. Μετατέθηκαν, ανασυντάχθηκαν, με βάση νέες διαχωριστικές γραμμές, αλλά δεν καταργήθηκαν. Ένας «οριζόντιος διαχωρισμός» κατανέμει τα άτομα μεταξύ γυναικείων και ανδρικών επαγγελμάτων. Ακόμα, και εάν έχουν την ίδια κατάρτιση, οι γυναίκες αμείβονται πολύ λιγότερο από τους άνδρες συναδέλφους τους. Ένας «κάθετος διαχωρισμός» καθιστά την πρόσβαση των γυναικών σε διαπρεπείς εργασίες πιο δύσκολη σε σχέση με τους άνδρες.⁶⁶⁶

Συμπερασματικά, ο συνδυασμός επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής θα έπρεπε να είναι ένα σοβαρό ζήτημα και για τις γυναίκες και για τους άνδρες. Οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι μητέρες να βρουν και να διατηρήσουν μια αμειβόμενη εργασία, οι στερεοτυπικές αντιλήψεις για τους παραδοσιακούς ρόλους των δυο φύλων και οι ίδιες οι απαιτήσεις της καθημερινότητας, όπου πολλές εργαζόμενες γυναίκες επιφορτίζονται με τη φροντίδα των εξαρτημένων μελών της οικογένειας (παιδιά και ηλικιωμένοι) επηρεάζουν σημαντικά την ψυχική τους υγεία και την κοινωνική τους λειτουργικότητα.⁶⁶⁷

Τα στερεότυπα δεν αφορούν μόνο τους ενήλικες, αφορούν και τα παιδιά. Από τη δεκαετία του 1930 υπάρχει μεγάλο ερευνητικό ενδιαφέρον για την ανάπτυξη στερεοτύπων και ιδίως εθνικών προκαταλήψεων στα παιδιά. Τα στερεότυπα φαίνεται ότι μαθαίνονται σε πολύ μικρή ηλικία, πριν καλά καλά ακόμα ένα παιδί αποκτήσει ιδέα για την ομάδα στην οποία αναφέρονται⁶⁶⁸. Αναφορικά με τις στερεοτυπικές αντιλήψεις για τις σχέσεις των δυο φύλων και τη βία φαίνεται να διαιωνίζονται από γενιά σε γενιά, όπως καταδεικνύει έρευνα για τη διερεύνηση των στάσεων και της ανοχής των εφήβων απέναντι στην έμφυλη βία.⁶⁶⁹ Σχετικά με τη λεκτική βία αναφέρθηκε ότι όταν ένα κορίτσι βρίζει ακούγεται πιο άσχημο από ότι ένα αγόρι. Και αυτή είναι μια άποψη που εκφράστηκε εξίσου από αγόρια και κορίτσια. Σχετικά με την εικόνα εαυτού, απαντήθηκε

⁶⁶⁶ Buscatto, M., Laboratoire, G. F. (2007). *Women in artistic professions. An emblematic paradigm for gender studies*, Université Paris I Panthéon, Sorbonne.

⁶⁶⁷ Αρτινοπούλου, Β. (2010). *Η συμφιλίωση επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής. Προβλήματα της καθημερινότητας των οικογενειών και καλές πρακτικές*, Αθήνα, Εγκέφαλος.

⁶⁶⁸ Nesdale, D., (2001). 'The development of prejudice in children', Augoustinos M., Reynolds K.J. (επιμ.), *Understanding Prejudice, Racism and Social Conflict*, Sage, London, 57- 72.

⁶⁶⁹ Sotiriou, P., Ntinapogias, S., Petroulaki, K. (2011). Attitudes on Gender Stereotypes and Gender-based Violence among Youth. (Διαθέσιμο στο http://www.antiviolence-net.eu/Y4Y_Research-report_Greece.pdf 13/05/18)

ότι είναι πιο αποδεκτό από ένα κορίτσι να επιδεικνύει το σώμα του, ενώ ένα αγόρι επιτρέπεται να έχει πολλές ερωτικές συντρόφους, σε αντίθεση με ένα κορίτσι. Σημαντικό στοιχείο της παρούσης έρευνας είναι το γεγονός ότι οι έφηβοι έχουν περισσότερες στερεοτυπικές αντιλήψεις από ότι οι έφηβες. Αγόρια και κορίτσια δείχνουν, εξάλλου, ιδιαίτερα ανεκτικά στην ψυχολογική και τη λεκτική βία, όταν αυτή περιορίζεται στις φωνές, ενώ η κόκκινη γραμμή και για τα δυο φύλα φαίνεται να είναι η προσβολή μπροστά σε τρίτους. Και για τα δυο φύλα οι φωνές δικαιολογούνται όταν ο σύντροφος γκρινιάζει ή δε συμπεριφέρεται με σεβασμό. Επίσης συμφωνούν και τα δυο φύλα ότι είναι αποδεκτό ένα αγόρι να θέτει περιορισμούς στη σύντροφό του για το τι θα φορέσει και που θα πάει. Σχετικά με τη σεξουαλική βία, σχεδόν ένα στα δυο αγόρια πιστεύει ότι είναι αποδεκτό για ένα αγόρι να πιέσει ένα κορίτσι να έχουν ερωτική επαφή, εάν βγαίνουν μαζί ή εάν εκείνη φλερτάρει μαζί του όλο το βράδυ. Είναι αξιοσημείωτο, πάντως, ότι την ίδια άποψη έχει και ένα στα πέντε κορίτσια. Σχετικά με το θέμα της ζήλειας, υψηλά ποσοστά συγκεντρώνουν και οι απόψεις ότι εάν ένα αγόρι ζηλεύει πολύ την κοπέλα του, αυτό αποδεικνύει ότι ενδιαφέρεται πραγματικά γι' αυτήν.⁶⁷⁰

Για να επιτευχθεί αλλαγή των στερεοτύπων, έχει προταθεί μια σημαντική υπόθεση και είναι αυτή της επαφής, η οποία θεωρείται ως ένα καλό μέσο για τη μείωση των συγκρούσεων μεταξύ των ομάδων και τη βελτίωση των διομαδικών σχέσεων. Η υπόθεση αυτή, βασιζόμενη στην αρχή, ότι η έλλειψη πληροφοριών ή η ύπαρξη λανθασμένων πληροφοριών συμβάλλει στη δημιουργία των στερεοτύπων, υποστηρίζει ότι η γνώση που μπορεί να προέλθει από την επαφή έχει τη δυνατότητα να μειώσει τις στερεοτυπικές αντιλήψεις.⁶⁷¹

3. Επεξεργασία και σχολιασμός ευρημάτων ανάλυσης

Στη συγκεκριμένη μελέτη γίνεται μια προσπάθεια μέσα από τις αφηγήσεις των εφήβων να μελετηθεί το βίωμα της βίας στις ερωτικές σχέσεις των εφήβων. Παράλληλα, διερευνώνται οι μορφές βίας που συναντώνται στις ερωτικές σχέσεις τους, αλλά και καταγράφονται οι αντιλήψεις τους σχετικά με τη βία αυτή, η αναγνώριση των μορφών της, η επιρροή των συνομηλίκων και το κατά πόσον η τεχνολογία και η χρήση των μέσων

⁶⁷⁰ Sotiriou, P., Ntinapogias, S., Petroulaki, K. (2011), όπ. πρ.

⁶⁷¹ Tajfel H (1996). *Κοινωνικά στερεότυπα και κοινωνικές ομάδες*. Αθήνα, Οδυσσέας, 113- 140.

κοινωνικής δικτύωσης ευνοούν την εμφάνιση νέων μορφών ή αν ενισχύουν την εμφάνισή της. Από την ανάλυση των αφηγήσεων προέκυψαν ορισμένα πολύ σημαντικά στοιχεία για τη μελέτη του φαινομένου.

Οι κατηγορίες/θέματα που προέκυψαν αφορούσαν και τα βασικότερα ζητήματα που φάνηκε να απασχολούν τους εφήβους. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η εφηβεία είναι το στάδιο εκείνο στο οποίο τα άτομα αναζητούν την ταυτότητά τους, ενώ παράλληλα είναι πολύ σημαντική η εικόνα του εαυτού τους. Η οικογένεια και οι συνομήλικοι αποτελούν αναμφισβήτητα τα δυο σημαντικότερα πλαίσια στήριξης των εφήβων στην προσπάθειά τους να αποκτήσουν την προσωπική τους ταυτότητα. Οι ουσιαστικές συναισθηματικές σχέσεις, η επικοινωνία, ο σεβασμός και η αποδοχή, η ενθάρρυνση και η αγάπη, στο πλαίσιο της οικογένειας, εξασφαλίζουν συναισθηματική επάρκεια και ωριμότητα στον έφηβο.⁶⁷² Έτσι οι έφηβοι έχουν συνεκτική και σαφώς καθορισμένη αίσθηση προσωπικής ταυτότητας και ένα σταθερό σύνολο κανόνων και αξιών για να επιλύουν συγκρούσεις και να παίρνουν προσωπικές αποφάσεις.⁶⁷³ Η διαμόρφωση ταυτότητας και η ομάδα των συνομηλίκων είναι αλληλένδετα στοιχεία κατά την εφηβεία και επηρεάζουν αμοιβαία η μια την άλλη. Το αν είναι δεκτικός ή όχι ο έφηβος στην επίδραση των συνομηλίκων εξαρτάται από την προσωπικότητα του ατόμου, από την ηλικία του και από τον τύπο της οικογένειάς του. Όπως χαρακτηριστικά ανέφερε μια έφηβη 16 ετών: *«Στην ηλικία μας θεωρώ ότι επηρεάζεται το κάθε παιδί από τους φίλους του, την παρέα του γιατί θεωρούμε ότι το εύρος των φίλων που έχουμε τώρα θα είναι για πάντα, αλλά αυτό δεν ισχύει, θα είναι πολύ λίγοι οι φίλοι που θα έχεις στην πορεία της ζωής σου. Εγώ γενικά δεν επηρεάζομαι...»*. Από τα λεγόμενα των εφήβων απαντάται το ερώτημα σχετικά με την επιρροή των συνομηλίκων στο επίπεδο των ερωτικών σχέσεων. Όλοι οι έφηβοι μίλησαν για την επιρροή των φίλων και της παρέας τους, η οποία είναι πολύ χαρακτηριστική σε αυτή την ηλικιακή περίοδο. Για το οικογενειακό περιβάλλον ένας άλλος έφηβος 14 ετών ανέφερε χαρακτηριστικά: *«Πιστεύω ότι οι μητέρες με τα αγόρια σα να τα κατεβάζουν....πώς να το παω, σα να μην τους δίνουν αυτοπεποίθηση, σα να μην έχουν όλα αυτά που πρέπει να έχουν, σα να είναι λίγο πιο εσωστρεφή»*. Είναι κατανοητό πως το αυθεντικό και υποστηρικτικό περιβάλλον αποδοχής και κοινωνικοποίησης στην οικογένεια είναι αυτό που θα

⁶⁷² Παπάζογλου, Α. (2014), όπ. πρ. σ. 190.

⁶⁷³ Grayson, P., Meilman, P. (2006). *College mental health practice*. New York: Taylor & Francis Group.

προστατέψει τον έφηβο από τις αρνητικές επιρροές των συνομηλίκων στην πορεία απόκτησης της προσωπικής του ταυτότητας.

Αναφορικά με τις ερωτικές σχέσεις που είναι και από τα κύρια σημεία ενδιαφέροντος της παρούσας μελέτης, είναι πολύ σημαντικό να αναφερθεί ότι η ποιότητα των ερωτικών σχέσεων των εφήβων έχει σημαντικές επιπτώσεις στην αυτοεκτίμηση, την υγεία, τις προσωπικές αξίες αναφορικά με τις σχέσεις, την οικειότητα και τη σεξουαλικότητα του ατόμου.⁶⁷⁴ Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει μια έφηβη 14 ετών: «Είναι ένας φίλος μου που μια πάει με τη μια, μια με την άλλη και πληγώνει πολύ μια φίλη μου, την κολλητή μου, έχει χαρακωθεί για αυτόν, έχει χτυπήσει φλέβα και έχει πάει νοσοκομείο, πάει και σε ψυχολόγο επειδή δε μπορεί να πάρει ανάσα όταν τον σκέφτεται κλπ και αυτόν δεν τον νοιάζει». Έρευνες σχετικά με τις ερωτικές σχέσεις των εφήβων έχουν δείξει τη σημασία της αυτοεκτίμησης. Είναι γεγονός ότι η υψηλή αυτοεκτίμηση παρέχει εμπιστοσύνη στις σχέσεις.⁶⁷⁵ Χαρακτηριστικά μια έφηβη 16 ετών για την ποιότητα των σχέσεων αναφέρει: «Πιστεύω ότι για να είναι καλή η σχέση πρέπει από την αρχή να συζητήσεις με τον άλλον, ποιος είσαι, τί σου αρέσει, τί δε σου αρέσει και να γνωριστούν οι παρέες μεταξύ τους, να γνωρίσει τους φίλους σου και να του πεις πως λειτουργείς. Με τον καιρό θα σε γνωρίσει, αλλά αν ξέρει από την αρχή κάποια πράγματα για σένα είναι πιο εύκολο και επίσης να λες τί σε πειράζει εκείνη τη στιγμή. Αλλιώς αν περάσει ο καιρός και δεν το πεις, δεν έχει νόημα...».

Αντίστροφα η χαμηλή αυτοεκτίμηση έχει αρνητικό αντίκτυπο στο άτομο, με αρνητικές εμπειρίες σχέσεων και χαμηλότερη ικανοποίηση στις σχέσεις.⁶⁷⁶ Χαρακτηριστικά αναφέρει μια έφηβη 14 ετών: «Ένας φίλος μου χώρισε με ένα κορίτσι και μου έλεγε ότι εκείνη τον έβριζε και αυτός στεναχωριόταν, αλλά δε μπορούσε να κάνει κάτι». Επίσης η χαμηλή αυτοεκτίμηση μπορεί να είναι ένας προγνωστικός δείκτης για τους εφήβους ότι μπορεί να υπάρξουν θύματα βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων.⁶⁷⁷

⁶⁷⁴ Barber, B. Eccles, J. (2003). 'The joy of romance: Healthy adolescent relationships as an educational agenda'. In P. Florsheim (Ed.), *Adolescent romantic relations and sexual behavior: theory, research, and practical implications*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 355- 370.

⁶⁷⁵ Giordano, P. C., Longmore, M. A., Manning, W. D. (2006). 'Gender and the Meaning of Adolescent Romantic Relationships: A Focus on Boys'. *American Sociological Review*, 71: 2, 260- 287.

⁶⁷⁶ Sciangula, A., Morry, M. M. (2009). 'Self-Esteem and Perceived Regard: How I See Myself Affects My Relationship Satisfaction'. *Journal of Social Psychology*, 149: 2, 143- 158.

⁶⁷⁷ Pflieger J. C., Vazsonyi, A. T. (2006). 'Parenting Processes and Dating Violence: The Mediating Role of Self-Esteem in Low- and High-SES Adolescents'. *Journal of Adolescence*. 29: 4, 495- 512.

Τέλος, έρευνες σε εφήβους που έχουν υποστεί σωματική, συναισθηματική ή σεξουαλική κακοποίηση δείχνουν και υψηλή συσχέτιση με καταθλιπτικές συμπεριφορές.⁶⁷⁸

Όλες οι αφηγήσεις διαπνέονταν από συναισθήματα αρνητικά ή θετικά. Άλλωστε η περίοδος της εφηβείας είναι αυτή που οποιοδήποτε συναίσθημα διογκώνεται και κατακλύζει τη σκέψη του εφήβου. Η αντίληψη των συναισθημάτων από τους εφήβους είναι σε πολλές περιπτώσεις εμφανής. Όπως για παράδειγμα μια έφηβη 14 ετών που αναφέρθηκε στην ψυχολογική της κατάσταση και στο συναίσθημά της όταν χώρισε: «Όταν χωρίσαμε ήμουν αρκετό καιρό που έκλαιγα, αλλά τώρα είμαι καλά. Δε με νοιάζει πια, κοιτάζω το σχολείο μου, τα μαθήματά μου, τις φίλες μου κλπ. Δε θα ήθελα απλά από εδώ και πέρα να είμαι τόσο δοτική». Αναφορικά με τη συναισθηματική της κατάσταση άλλη έφηβη 16 ετών αναφέρει: «...γενικά δε μου άρεσε η στάση του πολλές φορές, όταν μαλώναμε. Έδειχνε να αδιαφορεί και γενικώς με αυτά που έλεγε φαινόταν ότι με υποτιμούσε και με υποβίβαζε. Ψυχολογικά δεν ένιωθα καλά».

Μια από τις απόψεις που έχουν διατυπωθεί για τα συναισθήματα, αναφέρει ότι η αντίληψη των συναισθήματος ή αλλιώς η προσοχή που δίνει κανείς και η ακρίβεια αποκωδικοποίησης συναισθηματικών ερεθισμάτων από το κοινωνικό περιβάλλον, έχει συνδεθεί με ψυχολογικά οφέλη τόσο στο ενδοπροσωπικό όσο και στο διαπροσωπικό επίπεδο ανάλυσης. Ενδοπροσωπικά έχει υποστηριχθεί ότι η αντίληψη του συναισθήματος σχετίζεται με τη συναισθηματική γνώση,⁶⁷⁹ τη συναισθηματική διαφοροποίηση⁶⁸⁰ και τις ενδοπροσωπικές διαδικασίες ρύθμισης του συναισθήματος.⁶⁸¹ Στο κοινωνικό επίπεδο η τάση των ατόμων να εστιάσουν την προσοχή τους και να αποκωδικοποιήσουν με ακρίβεια τα συναισθήματα των άλλων θεωρείται ότι προσδίδει στην κοινωνική διάδραση την απαραίτητη «συναισθηματική επίστρωση» που επιτρέπει την ομαλή/ανεμπόδιστη αλληλεπίδραση μεταξύ των ατόμων,⁶⁸² ότι δηλαδή τα

⁶⁷⁸ Fitzpatrick, C., Sharry, J. (2006). *Η αντιμετώπιση της κατάθλιψης στους εφήβους. Ένας οδηγός για γονείς*. Αθήνα, Κριτική, σ. 61.

⁶⁷⁹ Izard, C. E. (2001). 'Emotional intelligence or adaptive emotions?'. *Emotion*, 1, 249- 257.

⁶⁸⁰ Barrett, L. F., Gross, J., Christensen, T., Benvenuto, M. (2001). 'Knowing what you're feeling and knowing what to do about it: Mapping the relation between emotion differentiation and emotion regulation'. *Cognition and Emotion*, 15, 713- 724.

⁶⁸¹ Gross, J. J., John, O. P. (2003). 'Individual differences in two emotion regulation processes: Implications for affect, relationships, and wellbeing'. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85, 348- 362.

⁶⁸² Feldman, R. S., Philippot, P., Custrini, R. J. (1991). 'Social competence and nonverbal behavior'. In R. S. Feldman & B. Rimé (Eds.), *Fundamentals of nonverbal behavior* New York: Cambridge University Press, 329- 350.

συναισθήματα βοηθούν στο συντονισμό της κοινωνικής αλληλεπίδρασης.⁶⁸³ Υποστηρίζοντας αυτή την οπτική μελέτες δείχνουν ότι άτομα που είναι πιο ευαίσθητα στα μη-λεκτικά σήματα των άλλων αναφέρουν υψηλότερα επίπεδα ικανοποίησης στις σχέσεις τους.⁶⁸⁴

Η γενικότερη άποψη που επικρατεί είναι ότι οι ικανότητες αντίληψης του συναισθήματος σχετίζονται με την κοινωνική προσαρμογή και την ικανοποίηση στις σχέσεις⁶⁸⁵, αλλά οι μελέτες που εξετάζουν το ερώτημα αυτό στο επίπεδο της διαπροσωπικής και κοινωνικής διάδρασης είναι λιγότερες και δεν εστιάζουν απαραίτητα στη μελέτη του αν τελικά, η αντίληψη του συναισθήματος ως ικανότητα ή τάση για αντίληψη των συναισθημάτων των άλλων συνδέεται με οφέλη ή όχι για το άτομο κατά την κοινωνική διάδραση.

Σχετικά με τους τρόπους επικοινωνίας των εφήβων, είναι γεγονός ότι τα κοινωνικά δίκτυα είναι ένα αναπόσπαστο κομμάτι της ζωής των σημερινών εφήβων και έχει επαναπροσδιορίσει τις κοινωνικές πρακτικές, τον τρόπο επικοινωνίας και τη δημιουργία σχέσεων. Είναι ένα νέο πλαίσιο μέσα στο οποίο διαδραματίζεται η επικοινωνία τους και η αναπτυξιακή τους πορεία. Υπάρχουν σαφείς ενδείξεις ότι τα κοινωνικά δίκτυα παρέχουν πρόσφορο έδαφος για την ανάπτυξη της προσωπικής ταυτότητας των εφήβων αλλά και πεδίο εξάσκησης των κοινωνικών δεξιοτήτων – διευκολύνοντας έτσι αυτούς τους θεμελιώδεις στόχους της εφηβικής ανάπτυξης.⁶⁸⁶ Μια έφηβη 14 ετών αναφέρει για τον τρόπο γνωριμίας: «...δηλαδή η γνωριμία και το φλερτ ήταν από το fb βασικά, γιατί δεν τον έβλεπα τόσο συχνά, όχι ότι έμενε μακριά μου ή κάτι τέτοιο». Αντίστοιχα ένας έφηβος 14 ετών ανέφερε: «Έχω φλερτάρει γενικά κοπέλα από το fb μου άρεσε και το έκανα. Βέβαια, αυτό είναι αναλόγως το άτομο. Υπάρχουν παιδιά που θέλουν να μιλάνε από κοντά και όχι από το messenger και έχω και φίλους που μιλάνε μόνο από το messenger και όχι από κοντά...». Μία έφηβη 15 ετών αναφέρει: «Ουσιαστικά γνωριστήκαμε μέσα από τα social media, αυτός με έβλεπε μέσα από το instagram και εγώ δεν τον ήξερα καθόλου και μου έκανε like και αυτά και άρχισα να τον βλέπω περισσότερο,

⁶⁸³ Eibl-Eibesfeldt, I. (1989). *Human Ethology*. Aldine de Gruyter. New York.

⁶⁸⁴ Noller, P. (1980). 'Misunderstandings in marital communication: A study of couples' nonverbal communication'. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39, 1135- 1148.

⁶⁸⁵ Lopes, P. N., Brackett, M. A., Nezlek, J. B., Schütz, A., Sellin, I., Salovey, P. (2004). 'Emotional intelligence and social interaction'. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30, 1018-1034.

⁶⁸⁶ Τζαβέλα, Ε., Τσίτσικα, Α. (2014), όπ. πρ.

οπότε τον έκανα φίλο στο fb. Και μου έστειλε μήνυμα και αρχίσαμε να μιλάμε και κάποια στιγμή όταν είχα πάει στο σπίτι μιας φίλης μου ήρθε και με βρήκε».

Ωστόσο από τη χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης έχουν καταγραφεί διάφορες μορφές βίας και συμπεριφορές παρενόχλησης στο διαδίκτυο. Ο εκφοβισμός στον κυβερνοχώρο (*cyber bullying*) είναι ένας σχετικά νέος όρος που προκύπτει από την ψηφιακή εποχή και αναφέρεται στη συμπεριφορά που πραγματοποιείται μέσω ηλεκτρονικών ή ψηφιακών μέσων και τεχνολογίας.⁶⁸⁷ Όπως ο εκφοβισμός που λαμβάνει χώρα πρόσωπο με πρόσωπο, έτσι και ο εκφοβισμός στον κυβερνοχώρο έχει σκοπό να βλάψει το άτομο με την αποστολή μηνυμάτων βίαιων ή απειλητικών.⁶⁸⁸ Σε αντίθεση με τον εκφοβισμό, οι δράστες ηλεκτρονικού εκφοβισμού συχνά απολαμβάνουν κάποιο βαθμό ανωνυμίας, η οποία είναι μια μορφή ισχύος από μόνη της, με αποτέλεσμα να υπερισχύει η ανισορροπία ισχύος μεταξύ του δράστη και του θύματος.⁶⁸⁹ Ένας έφηβος 15 ετών αναφέρει χαρακτηριστικά: «...έχω δει παιδιά να κοροϊδεύουν άλλα παιδιά στο fb... Θυμάμαι μια κοπέλα που γούσταρε έναν φίλο μου και την κοροϊδεύαν όλοι, γιατί είχε φάει τρελό κόλλημα, σα να είχε πάθει τη μεγαλύτερη απογοήτευση της ζωής της και τη δούλευαν όλοι. Είχε ειρωνικά σχόλια από κάτω....του τύπου 'για ποιον να λέει άραγε;' κλπ». Σχετικά με τη διάδοση φημών μια έφηβη 14 ετών αναφέρει: «Γενικά τα αγόρια κοροϊδεύουν πάρα πολύ. Για παράδειγμα τα αγόρια.... ξέρω ας πούμε ότι κοροϊδεύουν ένα κορίτσι στο σχολείο πολύ. Υπάρχει ένα κορίτσι που λένε ότι έχει πάει με όλο το σχολείο και λένε διάφορα πίσω από την πλάτη της, λένε ότι πάει με όλους και τη χαρακτηρίζουν». Με βάση τις αφηγήσεις των εφήβων σε αυτό το σημείο δίνονται και απαντήσεις στα δυο ερευνητικά ερωτήματα που σχετίζονται με την τεχνολογία. Όντως λοιπόν η τεχνολογία δημιουργεί νέες μορφές βίας και συγκεκριμένα η ελεγκτική συμπεριφορά των συντρόφων έρχεται να απαντηθεί μέσω των αφηγήσεων καθώς οι έφηβοι αναφέρουν τον έλεγχο που ασκούν στους συντρόφους τους μέσω της χρήσης των μέσων κοινωνικής δικτύωσης.

⁶⁸⁷ Kowalski, R. M., Limber, S. P., Agatston, P. W. (2008). *Cyber bullying: bullying in the digital age*. Malden, MA: Blackwell Publishing

⁶⁸⁸ Tokunaga, R. S. (2010). 'Following you home from school: A critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization'. *Computers in Human Behavior*, 26, 277- 287, Cook, C. R., Williams, K. R., Guerra, N. G., Tuthill L. (2007). 'Cyberbullying: What it is and what we can do about it?' *NASP Communique*, 36: 1, 1-5, (Διαθέσιμο στο <http://sites.udel.edu/paclab/files/2013/05/Cook-Williams-Guerra-Tuthill-2007-Cyberbullying-What-it-is-and-what-we-can-do-about-it.pdf> 20/11/17).

⁶⁸⁹ Dooley, J., Pyzalski, J., Cross, D. (2009). 'Cyberbullying versus face-to-face bullying: A theoretical and conceptual review'. *Journal of Psychology*, 217: 4, 182- 188, Fauman, M. A. (2008). 'Cyber bullying: Bullying in the digital age (book review)'. *American Journal of Psychiatry*, 165, 780- 781.

Μια από τις πρώτες μελέτες για τον εκφοβισμό στον κυβερνοχώρο αναφέρει ότι το 19% των χρηστών (10- 17 ετών) είχε παρενοχληθεί διαδικτυακά και εκφοβηθεί, είτε είχε παρενοχλήσει στον κυβερνοχώρο.⁶⁹⁰ Η θυματοποίηση μέσω ηλεκτρονικού εκφοβισμού συνδέθηκε με παράγοντες που θεωρήθηκε ότι επηρεάζουν το θύμα. Παράλληλα αναφέρονται και άλλες μορφές βίας που χρησιμοποιούνται μέσω της τεχνολογίας, όπως η επαναλαμβανόμενη ανεπιθύμητη ηλεκτρονική παρακολούθηση (cyber stalking) και η αποστολή ή λήψη μηνυμάτων με ερωτικό περιεχόμενο (sexting). Αναφορικά με την επαναλαμβανόμενη ανεπιθύμητη ηλεκτρονική παρακολούθηση (cyber stalking), ένας έφηβος 16 ετών ανέφερε: «Έχω μπει πολλές φορές σε πειρασμό και μπαίνω να παρακολουθήσω τι κάνει στο fb». Αντίστοιχα μια έφηβη 14 ετών ανέφερε: «.....στο fb εκείνος πήγαινε και έβλεπε σε ποιους έκανα εγώ like στη φωτογραφία τους και με ρώταγε γιατί του έκανα like, αλλά εμένα δεν με πολυένοιαζαν αυτά γιατί τον εμπιστευόμουν και πιστεύω ότι δεν έχουν σημασία τα like και τα follow και όλα αυτά». Στο ίδιο πλαίσιο ένας έφηβος 16 ετών ανέφερε: «Δεν έχω fb μόνο messenger. Είχα τους φίλους μου που την παρακολουθούσαν στο fb και μου έλεγαν τι κάνει...». Επίσης, ένας έφηβος 14 ετών αναφέρει: «Επίσης σε κάποια περίπτωση είχα παρακολουθήσει το fb της, σκεφτόμουν «έχει κάνει like σ' αυτόν; Αν έχει κάνει δε γίνεται...ας πούμε». Καμιά φορά και οι άλλοι φίλοι μου μου λένε έκανε το ένα το άλλο, έκανε like εκεί».

Οι βιβλιογραφικές αναφορές σχετικά με τους αιτιολογικούς παράγοντες αυτής της συμπεριφοράς, εστιάζουν σε παράγοντες ατομικούς, στο σχολείο, στις ερωτικές σχέσεις και τις φιλικές σχέσεις, ενώ τα επιτεύγματα, οι κοινωνικές δεξιότητες και η ψυχολογική ευημερία όχι μόνο του θύματος αλλά και του δράστη παίζουν σημαντικό ρόλο.⁶⁹¹ Πιο συγκεκριμένα αναφέρονται και ψυχοκοινωνικοί παράγοντες κινδύνου που συνδέονται με τους νέους και επηρεάζουν τη θυματοποίηση, όπως η αυξημένη κοινωνική ανησυχία για αποδοχή, κυρίως των κοριτσιών, λόγω αρνητικής αξιολόγησης τους από τους συνομηλίκους.⁶⁹² Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι η κακομεταχείριση στον

⁶⁹⁰ Ybarra, M. L., Mitchell, K. J., Korchmaros, J. D. (2011). 'National trends in exposure to and experiences of violence on the Internet among children'. *Pediatrics*, 128: 6, 1376- 1386.

⁶⁹¹ Hawker, D. S. J., Boulton, M. J. (2000). 'Twenty years' research on peer victimization and psychosocial maladjustment: A meta-analytic review of cross-sectional studies'. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 41, 441- 455, Roland, E. (2002). 'Bullying, depressive symptoms and suicidal thoughts'. *Educational Research*, 44, 55- 67.

⁶⁹² Marini, Z. A., Dane, A. V., Bosacki, S. L. (2006). 'Direct and indirect bullyvictims: Differential psychosocial risk factors associated with adolescents involved in bullying and victimization'. *Aggressive Behavior*, 32, 551- 569.

κυβερνοχώρο συχνά συνδυάζεται και με άλλες μορφές βίας ή άλλες μορφές εκφοβισμού. Συχνά παρατηρείται αλληλεπικάλυψη με ψυχολογική βία και σεξουαλικό εξαναγκασμό.⁶⁹³ Τα κορίτσια είναι ιδιαίτερα ευάλωτα στην κακομεταχείριση του κυβερνοχώρου και κυρίως στο σεξουαλικό εξαναγκασμό, ενώ τα αγόρια διαπράττουν συχνότερα σεξουαλική κακοποίηση. Επιπλέον, οι ομοφυλόφιλοι έφηβοι είναι ιδιαίτερα ευάλωτοι σε όλους τους τύπους βίας και εκφοβισμού, συμπεριλαμβανομένης της παρενόχλησης στον κυβερνοχώρο.

Η ψυχολογική βία στις ερωτικές σχέσεις των εφήβων είναι από τις πιο συχνές μορφές και περιλαμβάνει συμπεριφορές που έχουν σκοπό τον έλεγχο, τον εκφοβισμό ή την κυριαρχία του/ της συντρόφου, όπως είναι ο περιορισμός της χρήσης του τηλεφώνου, ο περιορισμός στις δραστηριότητες με άλλα άτομα, η απειλητική συμπεριφορά και η πρόκληση εσκεμμένων επεισοδίων ζήλειας και απειλών για χωρισμό.⁶⁹⁴ Η ζήλεια αναφέρθηκε σε αρκετές αφηγήσεις των εφήβων ως κύριως παράγοντας τσακωμών και διαφωνίας, ακόμη και χωρισμού. Μια έφηβη 14 ετών ανέφερε: «Είχαμε τσακωθεί μόνο μια φορά, γιατί ζήλευε με ότι έκανα, που έβγαίνα με φίλες μου και γενικά και άρχισε να μου λέει να προσέχω με ποιους βγαίνω και με ποιους μιλάω και ότι αν θέλω να συνεχίσω με εκείνον, να σταματήσω να μιλάω με ένα παιδί....». Ομοίως ένας έφηβος 16 ετών ανέφερε: «...της έλεγα να μη μιλάει με άλλους...εκείνη μου έλεγε, τι να πω μπορεί να ήταν και κόλπο.. της είχα πει ή εμένα ή αυτούς. Εκείνη έλεγε ότι μιλάει από ευγένεια. Από κοντά μιλούσαμε πιο ήρεμα. Εκείνη θύμωνε για άλλες κοπέλες συνήθως». Παρόμοια αναφορά έγινε και από μια έφηβη 16 ετών: «...υπήρχαν τσακωμοί για πολύ ανούσια πράγματα και ο ένας και ο άλλος ζήλευε.... Εγώ τσακωνόμουν αρκετά για το θέμα της ζήλειας, αλλά ήταν κάτι παροδικό, δηλαδή άρχιζε, σταμάταγε, άρχιζε, σταμάταγε και αυτό....». αντίστοιχα και μια ακόμη έφηβη 16 ετών ανέφερε: «Μιλούσαμε πολύ με μηνύματα, με fb αλλά από την αρχή ήταν τα πράγματα πολύ περίεργα γιατί τσακωνόμασταν συνέχεια. Το πρόβλημα ήταν η ζήλεια και ότι δε μπορούσαμε να βρεθούμε πιο συχνά». Το περιεχόμενο των αφηγήσεων αναφορικά με τη ζήλεια απαντά και στο ερευνητικό ερώτημα σχετικά με τη συσχέτιση της ζήλειας και της εμφάνισης μορφών βίας.

⁶⁹³ Zweig, J. M., Dank, M., Lachman, P., Yahner, J. (2013). *Technology, teen dating violence and abuse, and bullying*. Washington, DC: Urban Institute, p. 98.

⁶⁹⁴ Jouriles, E. N., Garrido, E., Rosenfield, D., Mc Donald, R. (2009). 'Experiences of psychological and physical aggression in adolescent romantic relationships: Links to psychological distress'. *Child Abuse Neglect*, 33, 451- 460.

Ο ορισμός για την ψυχολογική βία ποικίλλει ανάλογα με τις αναφορές των εφήβων στις διάφορες έρευνες. Κυρίως όμως αναφέρονται στις προσβολές, τις απειλές ή τον τακτικό έλεγχο του ενός συντρόφου στον άλλον. Αυτοί οι διαφορετικοί τύποι βίας υποδιαιρούνται ορισμένες φορές σε επιμέρους μορφές: για παράδειγμα, η έμμεση επιθετικότητα (*indirect aggression*), αναφέρεται ως επίθεση στη σχέση ή κοινωνική επίθεση, η οποία περιλαμβάνει την εξάπλωση φημών ή την αποκάλυψη προσωπικών ιστοριών σχετικά με έναν σύντροφο και έχει αρχίσει πρόσφατα να εννοείται ως μορφή βίας που μπορεί να είναι διαφορετική από τις πιο εμφανείς μορφές ψυχολογικής ή συναισθηματικής κακοποίησης.⁶⁹⁵ Χαρακτηριστικά μια έφηβη 14 ετών ανέφερε: «...άρχισε να μου λέει να προσέχω με ποιους βγαίνω και με ποιους μιλάω και ότι αν θέλω να συνεχίσω με εκείνον, να σταματήσω να μιλάω με ένα παιδί που είναι και αυτός φίλος μου και που δεν τον συμπαθεί εκείνος και με αυτόν τον τρόπο τσακωθήκαμε». Επίσης μια άλλη έφηβη 16 ετών ανέφερε ότι : «...ήταν και αυτός ένα χρόνο μεγαλύτερος ήταν πιο πειστικός, τότε θα βγαίνουμε, τότε θα ερχόταν και το ένα και το άλλο...». Μια ακόμη έφηβη 14 ετών περιγράφοντας της εμπειρία της ανέφερε: «.....μου συμπεριφερόταν άσχημα....και του έλεγα ότι δε μου συμπεριφερόταν σωστά...όταν λέω ότι μου φερόταν άσχημα, ήταν γενικότερα η στάση του απέναντί μου, δεν ήταν τόσο καλός, όπως στην αρχή, μου μιλούσε με περισσότερες βρισιές. Με την κάθε ευκαιρία που έβρισκε την έπεφτε σε άλλες κοπέλες μπροστά μου. Θεωρώ ότι με αυτά που έκανε με υποτιμούσε». Αναφορικά με τη συμπεριφορά του συντρόφου της και τα υποτιμητικά σχόλια μια έφηβη 16 ετών ανέφερε: «....με υποτιμούσε και με υποβίβαζε. Ψυχολογικά δεν ένοιωθα καλά. Δεν ήταν ότι με έβριζε ή κάτι τέτοιο, αλλά σχολίαζε το πως ήμουν, την εμφάνισή μου κλπ. Πολλές φορές βγαίναμε έξω και μου έλεγε «Πού πας έτσι; Πώς είσαι έτσι;». Με έδειχνε και γέλαγε...όλα αυτά με ενοχλούσαν και τα σχόλιά του ήταν συχνά υποτιμητικά. Εγώ του το έλεγα, αλλά εκείνος πιστεύω ότι απλά αδιαφορούσε». Από όλες τις αφηγήσεις φάνηκε ότι η ψυχολογική βία αφορά εξίσου τα κορίτσια κυρίως και όχι τα αγόρια.

Η λεκτική βία είναι και αυτή μια από τις πιο συχνές μορφές που αναδύεται από τις αφηγήσεις των εφήβων και αφορά τα αγόρια και τα κορίτσια εξίσου. Η λεκτική βία εμπεριέχει ένα ευρύ φάσμα συμπεριφορών που κινούνται από φωνές και εξυβρίσεις έως και λεκτικό εξευτελισμό και τρομοκράτηση του θύματος ενώ συνδέεται άμεσα με την

⁶⁹⁵ Wolfe, D. A., Scott, K., Reitzel-Jaffe, D., Wekerle, C., Grasley, C., Straatman, A. L. (2001). 'Development and validation of the conflict in adolescent dating relationships inventory'. *Psychological assessment*, 13: 2, 277- 293.

άσκηση ψυχολογικής βίας.⁶⁹⁶ Η λεκτική βία έχει σκοπό να πλήξει την αυτοεκτίμηση του θύματος μέσα από τον υποβιβασμό και τον εξευτελισμό. Η *λεκτική επιθετικότητα* (*verbal aggression*) περιλαμβάνει πράξεις, όπως χυδαιότητες, υποτιμητικά και ειρωνικά σχόλια και συχνά μπορεί να συνοδεύεται από σωματική βία. Μία έφηβη 14 ετών ανέφερε χαρακτηριστικά: «Μία φορά μόνο με είχε βρρίσει και σταμάτησα να του μιλάω για κάποιο χρονικό διάστημα και ήρθε και μου ζήτησε συγγνώμη. Με είχε πει ηλίθια και ότι πάντα κάνω ό,τι θέλω και δεν τον υπολογίζω καθόλου και μου είχε πει να το βουλώσω». Αντίστοιχα ένας έφηβος 14 ετών ανέφερε περιστατικά λεκτικής βίας στη σχέση του: «...έχω βρρίσει κοπέλα... αναλόγως δηλαδή. Το να βρρίσεις δεν είναι κάτι κακό, είναι σα να βρρίζω ένα φίλο μου. Δε θα πω κάτι χυδαίο. Θα την πω χαζή, ηλίθια, επειδή ώρες ώρες έρχομαι στα όριά μου, θα την πω έτσι δε γίνεται αλλιώς. Δεν τη βρρίζω τόσο πολύ, αλλά αυτά εντάξει. Με έχει βρρίσει και εκείνη». Μία έφηβη 14 ετών επίσης ανέφερε: «Ένας φίλος μου χώρισε με ένα κορίτσι και μου έλεγε ότι εκείνη τον έβριζε και αυτός στεναχωριόταν, αλλά δε μπορούσε να κάνει κάτι». Ωστόσο, η ψυχολογική βία δεν είναι απαραίτητο να περιλαμβάνει απειλές και λόγια, αλλά μπορεί να υπάρχει μέσω ενός κλίματος τρομοκρατίας που δημιουργεί ο δράστης απέναντι στο θύμα.

Από τα ευρήματα γίνεται φανερό ότι υπάρχουν πολλές στερεοτυπικές αντιλήψεις οι οποίες αναπαράγονται. Τα στερεότυπα αποτελούν μέρος της κοινωνικής γνώσης που αποκτούν τα παιδιά στη διάρκεια της κοινωνικοποίησης τους και η άρση αυτών, στο πλαίσιο πλουραλιστικών κοινωνιών και ειδικότερα στον εκπαιδευτικό χώρο όπου η μάθηση είναι «ταγμένη» υπέρ των ίσων ευκαιριών των παιδιών, αποκτά ιδιαίτερη σημασία⁶⁹⁷. Χαρακτηριστικά ένας έφηβος 17 ετών σχετικά με το ποιοι είναι οι δράστες της βίας ανέφερε: «Πιστεύω ότι τσακώνονται ζευγάρια παιδιών που ας πούμε δεν είναι πολύ καλοί μαθητές ή είναι χαμηλό το επίπεδο. Αν δεν υπάρχει δηλαδή παιδεία, φτάνουν στα όρια και στα άκρα». Σε μία άλλη αφήγηση ένας έφηβος 14 ετών αναφορικά με τη λεκτική βία ανέφερε: «...και θεωρώ ότι το κάνουν και τα αγόρια και τα κορίτσια πάρα πολύ. Αλλά αυτό που δεν περίμενα είναι τα κορίτσια. Και ειδικά αν ξεκινούν τα κορίτσια, θα βρρίσουν πάρα πολύ». Σε σχεδόν όλες τις αφηγήσεις υπάρχουν απόψεις σχετικά με τις διαφορές των φύλων. Σχετικά με την αλλαγή των στερεοτύπων είναι σημαντικό να θυμόμαστε, ότι ακόμη κι αν αλλάξουν κάποια στερεότυπα, πρέπει να γίνει πολλή δουλειά

⁶⁹⁶ Archer, J. (2000). 'Sex differences in aggression between heterosexual partners: A Meta-analytic review'. *Psychological Bulletin*, 126 : 5, 651- 680.

⁶⁹⁷ Τσιάκαλος, Γ. (2000). *Οδηγός Αντιρατσιστικής Εκπαίδευσης*. Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, σ. 123-129.

σε χρονικό ορίζοντα δεκαετιών. Η επιμόρφωση των γονέων σε θέματα στερεοτύπων ανάμεσα στα δύο φύλα, ωθούν τους νέους σε συμπεριφορές ισότητας. Το γεγονός ότι η μητέρα εργάζεται επηρεάζει θετικά τα στερεότυπα των παιδιών ως προς την ισότητα. Η μόρφωση των νέων, κυρίως πριν την ενηλικίωση, καθώς και οι αλλαγές στην κοινωνία επηρεάζουν ομοίως τα στερεότυπα που ρέπουν προς την ισότητα.⁶⁹⁸ Τέλος, από τις αφηγήσεις όλων των εφήβων παρατηρούμε ότι και τα αγόρια και τα κορίτσια είναι δράστες διαφόρων μορφών βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία, γεγονός που απαντά και στο πρώτο ερευνητικό ερώτημα.

Κλείνοντας, σημαντικό είναι να γίνει αναφορά στους περιορισμούς της παρούσας ερευνητικής μελέτης. Ο πρώτος περιορισμός αφορά τον πληθυσμό της έρευνας. Οι συμμετέχοντες είναι 12 έφηβοι και έφηβες, που δέχτηκαν να μιλήσουν, ωστόσο είναι ένας μικρός αριθμός και ως εκ τούτου τα ευρήματα δε δύνανται να γενικευθούν. Άλλωστε η ποιοτική έρευνα δε στοχεύει στη γενίκευση αλλά σε μια εις βάθος μελέτη και επικεντρωμένη στα άτομα που συμμετέχουν.

Επίσης για την επιλογή του πληθυσμού της έρευνας δεν τέθηκαν συγκεκριμένα δημογραφικά κριτήρια, όπως η ηλικία, το κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο, η περιοχή διαμονής τους ή η φοίτησή τους σε ιδιωτικό ή δημόσιο σχολείο, που σημαίνει ότι τα ευρήματα δεν είναι δυνατό να συσχετιστούν και να ερμηνευτούν με βάση αυτά τα κριτήρια. Ωστόσο θα ήταν μια πολύ ενδιαφέρουσα οπτική για μελλοντική μελέτη ο συσχετισμός και αυτών των παραγόντων. Το μόνο κριτήριο συμμετοχής του πληθυσμού στην έρευνα ήταν οι έφηβοι να έχουν συνάψει ερωτική σχέση.

Παρά τους περιορισμούς που προαναφερθήκαν η παρούσα μελέτη μπορεί να συμβάλει στον εμπλουτισμό της γνώσης σχετικά με τη βία των ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία καθώς είναι ένα θέμα που δεν έχει μελετηθεί επαρκώς. Παράλληλα η χρήση της αφήγησης στη μελέτη αυτή υπήρξε ενισχυτική προς την περιγραφή, ανάλυση και κατανόηση του φαινομένου της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία αλλά και στις διαπροσωπικές σχέσεις των εφήβων. Και αυτό γιατί η αφήγηση διερευνώντας την εμπειρία, το βίωμα των ατόμων και τα υποκειμενικά νοήματα που τη συγκροτούν, επικεντρώνεται στη μελέτη του ευρύτερου κοινωνικού και πολιτισμικού πλαισίου στο οποίο εγγράφεται. Ως εκ τούτου οι αφηγήσεις είναι αυτές που ευνοούν στη συγκρότηση

⁶⁹⁸ Fan, L. P., Marini, M. M. (2000). 'Influences of gender–role attitudes during the transition to adulthood'. *Social Science Research*, 29, 258- 283.

του αντικειμένου της έρευνας και συνθέτουν την πραγματικότητα όπως την αντιλαμβάνονται οι συμμετέχοντες, ενώ ο ερευνητής από τη μεριά του συγκροτεί ένα ερμηνευτικό πλαίσιο για να καταλήξει στα συμπεράσματά του.⁶⁹⁹ Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι όλα τα προηγούμενα χρόνια μέχρι και σήμερα το επιστημονικό και ερευνητικό ενδιαφέρον είχε στραφεί στην ενδοοικογενειακή βία, στη συντροφική βία στις σχέσεις ενηλίκων και τη βία κατά των γυναικών και παιδιών. Το επιστημονικό ενδιαφέρον παράλληλα επικεντρώνεται και στη βία που αφορά τους εφήβους και τους νέους γενικότερα, γεγονός που διαφαίνεται από την πληθώρα των επιστημονικών εργασιών, άρθρων και μελετών αποτελώντας ένα θέμα που εμπλουτίζεται συνεχώς βιβλιογραφικά.

3. Συμπεράσματα ερευνητικού μέρους

Από τις αφηγήσεις όλων των εφήβων φάνηκε ότι τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια είναι δράστες και θύματα διαφόρων μορφών βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία. Όπως φάνηκε από τα λεγόμενα των εφήβων η ποιότητα των ερωτικών σχέσεων έχει σημαντικές επιπτώσεις στην αυτοεκτίμηση, τη σωματική υγεία και την ψυχική υγεία του ατόμου. Επίσης η επιρροή των συνομηλίκων στο επίπεδο των ερωτικών σχέσεων είναι εμφανής από τις αφηγήσεις. Όλοι οι έφηβοι μίλησαν για την επιρροή των φίλων και της παρέας τους, η οποία είναι πολύ χαρακτηριστική έτσι κι αλλιώς στην περίοδο της εφηβείας, αλλά είναι εμφανής και στην επιλογή ερωτικών συντρόφων.

Σχετικά με τους τρόπους επικοινωνίας των εφήβων αναδεικνύεται η χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης και η επικοινωνία μέσω διαδικτύου ως ο πιο δημοφιλής τρόπος επικοινωνίας των εφήβων. Τα κοινωνικά δίκτυα είναι αναπόσπαστο κομμάτι της ζωής των σημερινών εφήβων και έχουν επαναπροσδιορίσει τις κοινωνικές πρακτικές, τον τρόπο επικοινωνίας των ατόμων και τη σύναψη σχέσεων. Συνιστά το πλαίσιο μέσα στο οποίο δημιουργείται και συντηρείται η επικοινωνία των εφήβων, ενώ παράλληλα, αναπτύσσεται η δημιουργία διαπροσωπικών σχέσεων, φιλικών σχέσεων και γνωριμίας με το αντίθετο φύλο. Η αναπτυξιακή πορεία των σχέσεων αυτών και όλη η καθημερινότητα των εφήβων δομείται μέσα σε αυτό.

⁶⁹⁹ Riessman, C. K. (1993). *Narrative analysis, Qualitative research methods, series 30*.

Σχετικά με τις μορφές βίας στις ερωτικές σχέσεις από τις αφηγήσεις φάνηκε ότι η ψυχολογική βία είναι από τις πιο συχνές μορφές και περιλαμβάνει συμπεριφορές που έχουν σκοπό τον έλεγχο, τον εκφοβισμό ή την κυριαρχία του/ της συντρόφου, όπως είναι ο περιορισμός της χρήσης του τηλεφώνου, ο περιορισμός στις δραστηριότητες με άλλα άτομα, η απειλητική συμπεριφορά και η πρόκληση εσκεμμένων επεισοδίων ζήλειας και απειλών για χωρισμό. Η λεκτική βία είναι και αυτή μια από τις πιο συχνές μορφές που αναδύεται από τις αφηγήσεις των εφήβων, η οποία εμπεριέχει ένα ευρύ φάσμα συμπεριφορών που κινούνται από φωνές και εξυβρίσεις έως και λεκτικό εξευτελισμό και τρομοκράτηση του θύματος ενώ συνδέεται άμεσα με την άσκηση ψυχολογικής βίας. Η λεκτική βία πλήττει την αυτοεκτίμηση του θύματος μέσα από τον υποβιβασμό και τον εξευτελισμό. Επίσης μορφές που σχετίζονται με τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, όπως η επαναλαμβανόμενη ηλεκτρονική ανεπιθύμητη παρακολούθηση, η διάδοση φημών και ο διασυρμός αναδύθηκαν από τις αφηγήσεις.

Τέλος, γίνεται φανερό ότι υπάρχουν πολλές στερεοτυπικές αντιλήψεις αναφορικά με το φύλο και τη βία, οι οποίες αναπαράγονται, όπως το γεγονός ότι τα αγόρια μπορούν να ασκούν λεκτική βία και είναι ανεκτό από τα κορίτσια σε κάποιες περιπτώσεις, ενώ στα κορίτσια δεν επιτρέπεται λόγω του φύλου τους. Είναι σημαντικό να επισημανθεί η δυσκολία των εφήβων να αναγνωρίσουν τις μορφές βίας, ενώ συχνά τις υποτιμούν ή τις ερμηνεύουν ως ένδειξη ζήλειας ή ερωτικού ενδιαφέροντος.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ: ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ

A. Γενικά Συμπεράσματα

Από την επισκόπηση των θεωρητικών προσεγγίσεων και των εμπειρικών δεδομένων για τη βία μεταξύ ερωτικών στην εφηβεία καταλήγουμε στα εξής γενικά συμπεράσματα.

Η βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία είναι ένα κοινωνικό φαινόμενο που συσχετίζεται αρκετά με την ανάπτυξη της τεχνολογίας και της χρήσης των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Οι μορφές που εμφανίζονται μέσω του διαδικτύου είναι άξιες προσοχής και περαιτέρω μελέτης τόσο για την έκταση όσο και για τις συνέπειες στη ζωή των εφήβων. Ωστόσο από τις αφηγήσεις προέκυψαν και οι μορφές της ψυχολογικής και λεκτικής βίας. Σημαντικό στοιχείο είναι ότι και τα δύο φύλα φάνηκε ότι είναι δράστες και θύματα της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων, αλλά ωστόσο σε μεγαλύτερο βαθμό τα κορίτσια είναι στη θέση του θύματος της ψυχολογικής βίας.

Μία άλλη διάσταση είναι ο ρόλος των συνομηλίκων και η επιρροή τους ως πολύ σημαντικά στοιχεία στη ζωή του εφήβου. Οι έφηβοι εντάσσονται σε ομάδες από τις οποίες γίνονται αποδεκτοί, αισθάνονται ασφάλεια και εμπιστοσύνη να δρουν και να υπάρχουν εντός του πλαισίου της ομάδας και αυτός είναι ο λόγος που η επιρροή των συνομηλίκων έχει τεράστια σημασία στις εμπειρίες και τα ενδιαφέροντα της εφηβικής ηλικίας. Η κοινωνική επιρροή και η πίεση από ομάδες συνομηλίκων μπορεί να είναι θετική και να ευνοεί την ανάπτυξη των εφήβων ή να είναι αρνητική και να έχει συνέπειες τόσο στη σωματική όσο και στην ψυχολογική υγεία του εφήβου.

Μια σημαντική διαπίστωση αφορά την αναγνώριση των μορφών βίας από τους εφήβους και την αναζήτηση βοήθειας. Η δυσκολία της αναγνώρισης δημιουργεί και διαστρεβλωμένη εικόνα για το τί συνιστά βία, γεγονός που δημιουργεί και ανοχή σε αυτήν. Η αναγνώριση του προβλήματος μπορεί να οδηγήσει τον έφηβο σε αναζήτηση βοήθειας, αλλά αυτό προϋποθέτει και ένα υποστηρικτικό οικογενειακό και κοινωνικό πλαίσιο, με κυρίαρχο το ρόλο και της εκπαιδευτικής κοινότητας. Σε αυτή τη φάση της ζωής του ατόμου, η επαφή και η ερωτική σχέση με το άλλο φύλο είναι πολύ σημαντική, καθώς προσφέρει κοινωνικό-συναισθηματική σταθερότητα και προσαρμογή σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής του, ενώ αναγνωρίζοντας και κατανοώντας τα συναισθήματά του,

αντιλαμβάνεται περισσότερο τον εαυτό του, γεγονός που τον οδηγεί στη συναισθηματική ωριμότητα και ενηλικίωσή του.

Η αναγκαιότητα αντιμετώπισης του φαινομένου κρίνεται απαραίτητη και άμεση για τη χάραξη πολιτικών και παρεμβάσεων στην εκπαιδευτική κοινότητα αλλά και την κοινωνία γενικότερα, καθώς πρόκειται για ένα κοινωνικό φαινόμενο με βλαβερές συνέπειες στη ζωή των εφήβων. Παρακάτω παρατίθενται ορισμένες προτάσεις για την πρόληψη και αντιμετώπιση του φαινομένου.

B. Προτάσεις για το μέλλον

Παρά τους περιορισμούς της παρούσας μελέτης αναμφίβολα τα σημερινά δεδομένα επεκτείνουν τις γνώσεις μας σχετικά με τη βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία και τη βία που εντοπίζεται μέσω των ηλεκτρονικών υπολογιστών και της χρήσης των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Στο σημείο αυτό είναι σκόπιμο να κατατεθούν κάποιες προτάσεις για την πρόληψη, τις δράσεις της εκπαιδευτικής κοινότητας και της πολιτείας για τις πρακτικές αντιμετώπισης του φαινομένου.

- Σχετικά με τη χρήση των ηλεκτρονικών υπολογιστών και τη ραγδαία άύξηση της τεχνολογίας, η εκπαιδευτική κοινότητα πρέπει να κατευθυνθεί προς το σχεδιασμό και την υλοποίηση προληπτικών δράσεων. Το σχολικό περιβάλλον και οι εκπαιδευτικοί οφείλουν να είναι περισσότερο ευαισθητοποιημένοι σχετικά με τις βλαβερές συνέπειες των μορφών αυτών βίας και να εκπαιδεύσουν τους μαθητές-υποψήφια θύματα στην αναγνώριση αυτών των μορφών, την αναφορά του περιστατικού, αλλά και την αναζήτηση βοήθειας.
- Καθώς οι έφηβοι είναι περισσότερο πιθανό να απευθυνθούν στο φιλικό τους περιβάλλον για αναζήτηση βοήθειας, μπορεί να ενισχυθεί μεταξύ των μαθητών και των εκπαιδευτικών ένα κλίμα αμοιβαίας εμπιστοσύνης, αλληλεγγύης και οικειότητας, ώστε οι μαθητές χωρίς φόβο ή ενδοιασμό να απευθύνονται στους εκπαιδευτικούς για οποιοδήποτε θέμα τους προβληματίζει. Η διοργάνωση σεμιναρίων και ημερίδων, που θα απευθύνονται τόσο σε γονείς όσο και μαθητές θα είναι σαφώς πολύ ενισχυτική για την πρόληψη του φαινομένου και την αναγνώριση του μαθητή-θύματος.

- Η εκπαίδευση των μαθητών στη σωστή χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, την προστασία των προσωπικών τους δεδομένων, τα φίλτρα προστασίας σε ορισμένους ιστότοπους και άλλα προστατευτικά μέσα, μπορούν να μειώσουν τους κινδύνους που ελλοχεύουν από τη χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, αλλά και από την ηλεκτρονική παρενόχληση ή εκφοβισμό στο διαδίκτυο.
- Η συνεργασία με τοπικούς φορείς και την κοινότητα για την πρόληψη του φαινομένου και την ευαισθητοποίηση κρίνεται απαραίτητη. Αλλά και η συνεργασία με κέντρα ψυχικής υγείας και ειδικούς ψυχικής υγείας με στόχο την ψυχοκοινωνική υποστήριξη των μαθητών και τη διαχείριση περιστατικών βίας ή εκφοβισμού τόσο για τη συμβουλευτική, την ενημέρωση ή κατάρτιση των εκπαιδευτικών ή ακόμη και την παραπομπή κάποιων μαθητών για συμβουλευτική και ψυχολογική υποστήριξη.
- Η διεπιστημονική και διακρατική συνεργασία είναι σημαντική και μπορεί να είναι μεταξύ των φορέων σε εθνικό επίπεδο ή να αφορά διεθνείς συνεργασίες για την ενημέρωση και την πληροφόρηση σχετικά με τις καλές πρακτικές με κύριο στόχο την ανταλλαγή απόψεων, εμπειριών και πολιτικών για την ευαισθητοποίηση, την πρόληψη, την παρέμβαση αλλά και την εκπαίδευση και ανάπτυξη των δεξιοτήτων στο χειρισμό αντίστοιχων καταστάσεων.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία

- Αθανασιάδου, Χ., Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β.** (2010). 'Η διαμόρφωση των ταυτοτήτων φύλου. Μια φεμινιστική προσέγγιση' στο Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β., Αθανασιάδου, Χ., Στογιαννίδου, Α. (2010). *Συμβουλευτική με την οπτική του φύλου*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Αναγνωστόπουλος, Δ. Κ, Λαζαράτου, Ε.** (2001). 'Εφηβεία και κατάθλιψη'. *Αρχαία Ελληνικής Ιατρικής*. 18, 466–474.
- Αναγνωστόπουλος, Δ., Παλαιολόγου, Α., Λαζαράτου Ε.** (2014). 'Η παθολογική ενασχόληση με τυχερά παιχνίδια στην εφηβεία'. *Αρχαία Ελληνικής Ιατρικής*. 31:5, 570-582.
- Αρτινοπούλου, Β., Μιχαήλ, Η.** (2016). 'Η Ευρωπαϊκή Οδηγία 2012/29/ΕΕ και η επανορθωτική δικαιοσύνη: Ένα βήμα μπροστά για την προστασία των θυμάτων εγκληματικότητας,' στον Τιμητικό Τόμο για τον Ν. Κουράκη, *Έγκλημα και Ποινική Καταστολή σε Εποχή Κρίσης*, Αθήνα, Σάκκουλας.
- Αρτινοπούλου, Β.** (2010). *Η συμφιλίωση επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής. Προβλήματα της καθημερινότητας των οικογενειών και καλές πρακτικές*, Αθήνα, Εγκέφαλος.
- Αρτινοπούλου, Β.** (2010α). *Επανορθωτική Δικαιοσύνη: Η πρόκληση των σύγχρονων δικαιοκόν συστημάτων*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη.

- Αρτινοπούλου, Β.** (2006), *Ενδοοικογενειακή Κακοποίηση Γυναικών*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη.
- Αρτινοπούλου, Β.** (2003), *Ενδοοικογενειακή Βία κατά των Γυναικών. Πρώτη Επιδημιολογική Έρευνα*, Αθήνα, ΚΕΘΙ.
- Αρτινοπούλου, Β., Μαγγανάς, Α.** (1996), *Θυματολογία και Όψεις Θυματοποίησης*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη.
- Βερέμη, Ε.**, (2008). 'Συναισθήματα και κοινωνικά κινήματα: η θέση της θυμικής παραμέτρου στις κοινωνικές επιστήμες'. *Emotions and social movements*. Intellectum, 4, 105-117.
- Βλάχου, Β.** (2008). *Η εξέλιξη των εγκληματολογικών θεωριών για τη βία και την επιθετικότητα*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη.
- Δασκαλάκης, Η.** (1980). 'Η βία κατά της γυναίκας ως κοινωνικό φαινόμενο». *Αγώνας*, Νο 5.
- Δημητρίου, Σ.** (2003). *Μορφές Βίας*, Αθήνα, Σαββάλας.
- Θανοπούλου, Μ., Πετρονότη, Μ.** (1987). 'Βιογραφική προσέγγιση: Μια άλλη πρόταση για την κοινωνιολογική θεώρηση της ανθρώπινης εμπειρίας'. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 64, σελ. 22-24.
- Θεμελή, Ο.** (2014). *Τα παιδιά καταθέτει. Η δικανική εξέταση ανήλικων μαρτύρων, θυμάτων σεξουαλικής κακοποίησης*. Αθήνα, Τόπος.
- Ιγγλεζάκης, Ι.** (2008). *Δίκαιο της Πληροφορικής*. Αθήνα, Σάκκουλας.
- Ίσαρη, Φ., Πουρκός, Μ.** (2015). *Ποιοτική Μεθοδολογία Έρευνας Εφαρμογές στην Ψυχολογία και στην Εκπαίδευση*, Κάλλιπος,
- Ιωσηφίδης, Θ.** (2008). *Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες*. Αθήνα, Κριτική.
- Κοκκέβη, Α., Σταύρου, Μ., Φωτίου, Α., Καναβού, Ε.** (2010). 'Εφηβοι και βία'. *Εφηβοι, Συμπεριφορές και Υγεία*. Πανελλήνια Έρευνα στους μαθητές. ΕΠΠΥΥ, Health Behavior in School-aged Children.
- Κορδούτης, Π., Μάνεση, Ζ.** (2012). 'Συστατικά του έρωτα, διάρκεια και σεξουαλικές συνευρέσεις στις ανεπίσημες ερωτικές σχέσεις'. *Ψυχολογία*, 19:1, 103-124.
- Κορδούτης, Π.** (2007). 'Οι επιδράσεις της ισοτιμίας στη συναισθηματική επικοινωνία των συντρόφων της ερωτικής σχέσης'. *Ψυχολογία*, 14:1, 27-41.
- Κορωναίου, Α., Αλεξιάς, Γ., Χιωτάκη-Πούλου, Ε., Βάγιας, Γ. Χ.** (2016). 'Μια ποιοτική καταγραφή της ευημερίας παιδιών και νέων στην Ελλάδα σε περίοδο κρίσης'. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 147:147.
- Κουτσούκου, Η.** (2013). «Η νομική προστασία του παιδιού στην Ελλάδα».
- Κυριαζή, Ν.** (2006), *Η Κοινωνιολογική Έρευνα. Κριτική Επισκόπηση των Μεθόδων και των Τεχνικών*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
- Λαμπίρη-Δημάκη, Ι.** (1990). *Η Κοινωνιολογία και η Μεθοδολογία της*, Αθήνα-Κομοτηνή, Σάκκουλας.
- Λυδάκη, Α.** (2001). *Ποιοτικές Μέθοδοι της Κοινωνικής Έρευνας*, Αθήνα, Καστανιώτης.
- Μαγγανάς, Α.** (1996). 'Παιδιά πρωταγωνιστές μιας νέας μορφής βίας: Θύτες ή Θύματα'. Στο Μαγγανάς, Β. Αρτινοπούλου, στο *Θυματολογία και Όψεις Θυματοποίησης*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη.
- Μαγγανάς, Α.** (2003). «Παραβατική συμπεριφορά Ανηλίκων», *ΠοινΔικ.*, 11/2003.
- Μπέη, Α.** (2010). *Μέθοδοι, παράμετροι και αποτελέσματα εφαρμοσμένων προγραμμάτων για την πρόληψη της νεανικής βίας. Προτεινόμενη Παρέμβαση για την Ελλάδα*. Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη.
- Παναγιωτόπουλος, Ν.** (2008). *Η απομάγευση του κόσμου*, Αθήνα, ΕΚΚΕ-Πολύτροπον.

- Παπαδάκη-Μιχαηλίδη, Ε.** (1998). *Η σιωπηλή γλώσσα των συναισθημάτων: Η μη λεκτική επικοινωνία στις διαπροσωπικές σχέσεις*. Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
- Παπαδάτος, Π.** (1980). *Η Επιθετικότητα, η βία και η καταστροφικότητα στην κοινωνική διαβίωση*, Αθήνα, Σάκκουλας.
- Παπάζογλου, Α.** (2014). 'Ο ρόλος της οικογένειας και των συνομήλικων στη διαμόρφωση της ταυτότητας των εφήβων'. *Έρκυνα, Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών-Επιστημονικών Θεμάτων*, 3, 177-193.
- Πιτσελά, Α.** (2013). *Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Σάκκουλας.
- Πιτσελά, Α.** (2004). *Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη Σάκκουλας.
- Πιτσελά, Α.** (2003). *Διεθνή Κείμενα Σωφρονιστικής Πολιτικής*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Σάκκουλας.
- Πιτσελά, Α.** (2000). *Η Ποινική Αντιμετώπιση της εγκληματικότητας ανηλίκων*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Σάκκουλας.
- Πιτσελά, Α.** (1999). *Κείμενα Αντεγκληματικής Πολιτικής*, Θεσσαλονίκη, Σάκκουλας.
- Ρεϊμόν-Ριβιέ Μ.** (1989). *Η κοινωνική ανάπτυξη του εφήβου*. Αθήνα, Καστανιώτης.
- Ρήγα, Α., Τριανταφυλλίδου, Σ.** (2001). 'Η σημασία της βιογραφικής μεθόδου στην ανάλυση του αναπαραστατικού λόγου των χρηστών ναρκωτικών'. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, Αθήνα, ΕΚΚΕ, τευχ. 104 – 105.
- Σολομών, Ι.** (1994). 'Πειθαρχία και γνώση : εισαγωγικές σημειώσεις'. Σολομών Ι. & Κουζέλης, Γ
- Σώκου, Κ.** (1999). *Οδηγός Αγωγής και Προαγωγής της Υγείας*. Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
- Τζαβέλα, Ε., Τσίτσικα, Α.** (2014). Κοινωνικά Δίκτυα στην Εφηβεία, Εθνικό και Καποδιστριακό Παν/μιο Αθηνών, <http://youth-health.gr/thematikes-enotites/genika-gia-tin-efibeia/koinonika-diktua-stin-efibeia#>.
- Τζούμα, Α.** (2006). *Ερμηνευτική: Από τη βεβαιότητα στην υποψία*. Αθήνα, Μεταίχμιο.
- Τρωιάνου-Λουλά, Α.** (1999). *Η υπηρεσία επιμελητών των δικαστηρίων ανηλίκων*. Αθήνα, Σάκκουλας.
- Τσεβάς, Δ.** (1977). «Πρόληψη της εγκληματικότητας των ανηλίκων», *Δικαιοσύνη*, τ. 18.
- Τσιάκαλος, Γ.** (2000). *Οδηγός Αντιρατσιστικής Εκπαίδευσης*. Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα,
- Τσίγκανου, Ι.** (2011). 'Ανομία και κοινωνία: επιστημονικά εργαλεία σε κρίση'. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 134, 257- 270.
- Τσίγκανου, Ι.** (2009). 'Η γνώση μας για το έγκλημα μέσα από δευτερογενείς πηγές και ποσοτικοποιήσεις: Ουσιαστικά ζητήματα και μεθοδολογικοί προβληματισμοί'. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 129, 5-31.
- Τσίγκανου, Ι.** (2004). *Εικόνες και Αναπαραστάσεις βίας στο ελληνικό σχολείο*. Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη.
- Τσίγκανου, Ι.** (2000). 'Ο θεσμός της οικογένειας ως μηχανισμός άσκησης εγκληματοπροληπτικού ελέγχου στο ελληνικό ποινικό δίκαιο'. Στο Ν. Κουλούρη (Επιμ.), *Αντεγκληματική πολιτική II*, Αθήνα-Κομοτηνή, Σάκκουλα.
- Τσιριγώτη, Α., Πετρούλακη, Κ., Ντιναπόγιας, Α.,** (2011), Ελληνική Έκδοση Gear against IPV. Τεύχος III: Εγχειρίδιο Εκπαιδευτικού, Αθήνα: Ευρωπαϊκό Δίκτυο Κατά της Βίας (ISBN: 978-960-9569-00-2)
- Τσιώλης, Γ.** (2014). *Μέθοδοι και τεχνικές ανάλυσης στην ποιοτική κοινωνική έρευνα*. Αθήνα, Κριτική.
- Τσιώλης, Γ.** (2006). *Ιστορίες ζωής και βιογραφικές αφηγήσεις. Η βιογραφική προσέγγιση στην κοινωνιολογική ποιοτική έρευνα*, Αθήνα, Κριτική.

Φαρσεδάκης, Ιακ. (2005), *Παραβατικότητα και Κοινωνικός Έλεγχος των ανηλίκων*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη.

Φουκώ, Μ. (1989). *Επιτήρηση και Τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής*, μετφρ. Κ. Χατζηδήμου - Ι.Ράλλη, Ράππα, Αθήνα.

Χαλκιά, Α. (2011). *Εμφυλές Βιαιότητες: Εξουσία, Λόγος, Υποκειμενικότητες*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια.

Χαντζή, Α. (2006). 'Κοινωνικά στερεότυπα και διαμαδικές σχέσεις', στο Σ. Παπαστάμου *Εισαγωγή στην Κοινωνική Ψυχολογία*, Τ. Β', Αθήνα: Πεδίο, 225-257.

Χατζηφωτίου, Σ. (2005). *Ενδοοικογενειακή Βία κατά των γυναικών και των παιδιών. Διαπιστώσεις και προκλήσεις για την Κοινωνική Εργασία.*, Θεσσαλονίκη, Τζιόλας.

Χατζηχρήστου, Γ. Χ. (2004). *Εισαγωγή στη Σχολική Ψυχολογία*. Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.

Μεταφρασμένη στα ελληνικά

Allan, G. (2007). 'Οι διαφορές των φύλων στις στενές σχέσεις'. Στο D. Miell & R. Dallos (Eds.), *Διαπροσωπικές σχέσεις: Μια συνεχής κοινωνική αλληλεπίδραση*. Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.

Cole, M., Cole, S. R. (2002), *Η ανάπτυξη των παιδιών: Εφηβεία*, τόμος Γ, Αθήνα, Τυπωθήτω- Γ. Δαρδανός.

Coleman J. (2013). *Ψυχολογία της εφηβικής ηλικίας*, μετ. Κ. Κουλεντιανού, Αθήνα, Gutenberg.

Coleman, J. (2011). *Ψυχολογία της Εφηβικής Ηλικίας*, Αθήνα, Gutenberg.

Fitzpatrick, C., Sharry, J. (2006). *Η αντιμετώπιση της κατάθλιψης στους εφήβους. Ένας οδηγός για γονείς*. Αθήνα, Κριτική.

Hinde, R. (2007). 'Οι διαφορές των φύλων στις στενές σχέσεις', Στο D. Miell & R. Dallos (Eds.), *Διαπροσωπικές σχέσεις: Μια συνεχής κοινωνική αλληλεπίδραση*. Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 362 - 373.

Hogg, M.A., Vaughan, G.M. (2010). *Κοινωνική Ψυχολογία*, Αθήνα, Gutenberg.

Mason, J. (2009). *Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας*. Μετφρ. Ε. Δημητριάδου, επιμ. Ν. Κυριαζή Αθήνα, Πεδίο.

Shaffer, D.R. (2008). *Εξελικτική Ψυχολογία παιδική ηλικία και εφηβεία*. Αθήνα, Έλλην.

Tajfel, H. (1996). *Κοινωνικά στερεότυπα και κοινωνικές ομάδες*. Αθήνα, Οδυσσέας.

Verderber, R., Verderber, K. (2006). *Δεξιότητες διαπροσωπικής επικοινωνίας*. Αθήνα, Έλλην.

Walker, E.L. (1989). *Η Κακοποιημένη Γυναίκα*, μετφρ. Τ. Ανθουλιάς, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.

Ξενογλώσση Βιβλιογραφία

- Abbey, A.** (2011). 'Alcohol's role in sexual violence perpetration: Theoretical explanations, existing evidence and future directions'. *Drug and alcohol review*, 30: 5, 481-489.
- Abbey, A., Harnish, R.** (1995). 'Perception of sexual intent: The role of gender, alcohol consumption and rape supportive attitudes'. *Sex Roles: A Journal of Research*, 32: 5-6, 297-313.
- Achenbach, T. M., Edelbrock, C. S.** (1981). 'Behavioral Problems and Competencies Reported by Parents of Normal and Disturbed Children Aged Four Through Sixteen'. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 46, 1, 1-82.
- Ackard, D. M., Neumark-Sztainer, D.** (2002). 'Date violence and date rape among adolescents: Associations with disordered eating behaviors and psychological health'. *Child Abuse Neglect*, 26: 455-473.
- Adam, E. K., Chase-Lansdale, P. L.** (2002). 'Home sweet home (s): parental separations, residential moves, and adjustment problems in low-income adolescent girls.' *Developmental Psychology*, 38: 5, 792-805.
- Adelman, H. S., Taylor, L.** (1998). "Reframing mental health in schools and expanding school reform." *Educational Psychologist* 33.4: 135-152.
- Adelman, M., Kil, S. H.** (2007). 'Dating Conflicts: Rethinking Dating Violence and Youth Conflict.' *Violence Against Women*, 13, 1296-1318.
- Ahmed, S., Koenig, M. A., Stephenson, R.** (2006). 'Effects of domestic violence on perinatal and early-childhood mortality: evidence from north India'. *American Journal of Public Health*, 96: 8, 1423-1428.
- Aldarondo, E., Sugarman, D. B.** (1996) 'Risk marker analysis of the cessation and persistence of wife assault'. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 64, 1010-1019.
- Alheit, P., Daussien, B.** (1999). 'Biographicity as a basic resource of lifelong learning'. *Second European conference on lifelong learning*. Bremen, Germany.
- Ali, B., Swahn, M., Hamburger, M.** (2011). 'Attitudes affecting physical dating violence perpetration and victimization: Findings from adolescents in a high-risk urban community'. *Violence and Victims*. 26: 5, 669-683.
- Allen, J. P., McElhaney, K. B., Land, D. J., Kuperminc, G. P., Moore, C. W., O'BeimeKelly, H.** (2003). 'A secure base in adolescence: Markers of attachment security in the mother-adolescent relationship'. *Child Development*, 74, 292-307.
- Alsaker, F., Kroger, J.** (2006). 'Self-concept, self-esteem and identity'. In Jackson S. and Goodens L. (Eds). *Handbook of adolescent development*. Psychology Press. Hove, 90-113.
- Alvesson, M., Sköldbberg, K.** (2000). *Reflexive Methodology, New Vistas for Qualitative Research*, London: Sage Publications.
- Archer, J.** (2000). 'Sex differences in aggression between heterosexual partners: A Meta-analytic review'. *Psychological Bulletin*, 126: 5, 651-680.
- Archer, J.** (2000). 'Sex differences in physical aggression to partners: A reply to Frieze (2000), O'Leary (2000), and White, Smith, Koss, and Figueredo (2000)'. *Psychological Bulletin*, 126: 5, 697-702.

- Archer, J.** (1994). 'Power and male violence'. In Archer J (ed.). *Male violence*. New York: Routledge, 310-332.
- Archer, J., Parker, S.** (1994). 'Social representations of aggression in children'. *Aggressive Behavior*, 20:2, 101-114.
- Asch, S. E.** (1946). 'Forming impressions of personality'. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 41: 3, 258-290.
- Ashley, O. S., Foshee, V. A.** (2005). 'Adolescent help-seeking for dating violence: Prevalence, socio-demographic correlates, and sources of help'. *Journal of Adolescent Health*, 36, 25–31.
- Asling-Monemi, K., Tabassum, N. R., Persson, L. A.** (2008). 'Violence against women and the risk of under-five mortality: analysis of community-based data from rural Bangladesh'. *Acta Paediatrica*, 97: 226-232.
- Astor, R. A., Vargas, L. A., O'Neal Pitner, R., Meyer, H. A.** (1999). 'School violence: Research, theory, and practice'. *Youth violence: Current research and recent practice innovations*. Washington, DC: NASW Press, 139-171.
- Averill, J. R.** (1980). 'A constructivist view of emotion'. *Theories of emotion*, 305-339.
- Bagshaw, D., Chung, D., Couch, M., Lilburn, S., Wadham, B.** (2000). *Reshaping Responses to Domestic Violence – Final Report*, Partnerships Against Domestic Violence, Department of Human Services, South Australia, University of South Australia, Commonwealth of Australia.
- Bagwell, C. L. Schmidt, M. E.** (2011). *Friendships in childhood & adolescence*. New York: Guilford Press.
- Balsam K. F., Szymanski D. M.** (2005). 'Relationship quality and domestic violence in women's same-sex relationships: The role of minority stress'. *Psychology of Women Quarterly*, 29, 258-269.
- Banyard, V.L., Cross C.** (2008). 'Consequences of teen dating violence: Understanding intervening variables in ecological context'. *Violence Against Women*, 14: 9, 998–1013.
- Banyard, V. L., Cross, C., Modecki, K. L.** (2006). 'Interpersonal violence in adolescence ecological correlates of self-reported perpetration.' *Journal of Interpersonal Violence*, 21: 10, 1314-1332.
- Barber, B. Eccles, J.** (2003). 'The joy of romance: Healthy adolescent relationships as an educational agenda'. In P. Florsheim (Ed.), *Adolescent romantic relations and sexual behavior: theory, research, and practical implications*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 355-370.
- Barrett, L. F., Gross, J., Christensen, T., Benvenuto, M.** (2001). 'Knowing what you're feeling and knowing what to do about it: Mapping the relation between emotion differentiation and emotion regulation'. *Cognition and Emotion*, 15, 713–724.
- Baumrind, D.** (1971). 'Current patterns of parental authority'. *Developmental Psychology*, 4:1, Pt.2, 1-103.
- Bell, S.E.** (1999). 'Narratives and lives: Women's health politics and the diagnosis of cancer for DES daughters'. *Narrative Inquiry*, 9: 2, 1-43.
- Belsey, B.** (2005). 'Cyberbullying: An emerging threat to the "always on" generation.', Willard, Nancy. 2005. An educator's guide to cyberbullying and cyberthreats. Center for Safe and Responsible Internet Use. [http://www.doe.state.in.us/issas/pdf/cyber_bullying_educators .pdf](http://www.doe.state.in.us/issas/pdf/cyber_bullying_educators.pdf).

- Belsky, J.** (1980). 'Child maltreatment: An ecological integration'. *American Psychologist*, 35: 320-335.
- Belsky, J.** (1979). 'Mother–father–infant interaction: A naturalistic observational study'. *Developmental psychology*, 15: 6, 601-607.
- Benotsch, E. G., Snipes, D. J., Martin, A. M., Bull, S. S.** (2013). 'Sexting, substance use, and sexual risk behavior in young adults'. *Journal of Adolescent Health*, 52: 3, 307-313.
- Bernburg, J. G.** (2002). 'Anomie, Social Change and Crime'. *British Journal of Criminology*, 42:729-742.
- Berndt, T. J.** (2004). 'Children's friendships: Shifts over a half-century in perspectives on their development and their effects'. *Merrill-Palmer Quarterly*, 50, 206-223.
- Bertaux, D., Kohli, M.** (1984). 'The life story approach: A continental view'. *Annual review of sociology*, 10: 1, 215-237.
- Berzonsky M. D.** (2004). 'Identity Style, Parental Authority and Identity Commitment'. *Journal of Young and Adolescence*, 33:3, 213–220.
- Birkett, M., Espelage, D. L., Koenig, B.** (2009). 'LGBT and questioning students in schools: The moderating effects of homophobic bullying and school climate on negative outcomes'. *Journal of Youth Adolescence*, 38, 989-1000.
- Bjørnebekk, G., Howard, R.** (2012). 'Validation of a Motivation-based Typology of Angry Aggression among Antisocial Youths in Norway'. *Behavioral Sciences & the Law*, 30: 2, 167-180.
- Black M. C.** (2011). 'Intimate partner violence and adverse health consequences: implications for clinicians'. *American Journal of Lifestyle Medicine*, 5: 5, 428-439.
- Blanz, M., Mummendey, A., Mielke, R., Klink, A.** (1998). 'Responding to negative social identity: a taxonomy of identity management strategies'. *European Journal of Social Psychology*, 28, 697-729.
- Blumer, H.** (1969). *Symbolic Interactionism*, Englewood Cliffs, N.J., Prentice Hall.
- Bocij, P., Griffiths, M. D., McFarlane, L.** (2002). 'Cyberstalking: A new challenge for criminal law'. *The criminal lawyer*, 122, 3-5.
- Bogdan, R., Biklen, S. K.** (2007). *Qualitative research for education: an introduction to theory and methods*. Pearson/Allyn and Bacon.
- Bosma, H. A., Kunnen, E. S.** (2001). 'Determinants and mechanisms in ego identity development: A review and synthesis'. *Developmental Review*, 21, 39-66.
- Bowker, A., Gray, M.** (2004). 'An introduction to the supervision of the cybersex offender'. *Federal Probation*, 68: 3, 3-9.
- Boy, A., Salihu, H. M.** (2004). 'Intimate partner violence and birth outcomes: systematic review'. *International Journal of Fertility and Women's Medicine*, 49, 159-164.
- Braun, V., Clarke, V.** (2006). 'Using thematic analysis in psychology'. *Qualitative Research in Psychology*, 3, 77-101.
- Brehm, S.** (1992). *Intimate Relationships*, New York: McGraw-Hill.
- Breiding M. J., Black M. C., Ryan G. W.** (2008). 'Chronic disease and health risk behaviors associated with intimate partner violence'. *Annals of Epidemiology*, 18, 538–544.
- Brenner, O. C.** (1986). 'Sex differences in work values'. *Journal of Vocational Behavior*, 28: 1, 29-41.

- Brewer, M. B., Dull, V., Lui, L.** (1981). 'Perceptions of the elderly: Stereotypes as prototypes'. *Journal of Personality and Social Psychology*, 41: 4, 656.
- Brewster, M. P.** (2000). 'Stalking by former intimates: Verbal threats and other predictors of physical violence'. *Violence and Victims*, 15, 41–54.
- Brim, O. G.** (1965). 'American Attitudes Toward Intelligence Tests'. *The American Psychologist*. 20:2, 125-130.
- Bronfenbrenner, U.** (1994). 'Ecological model of human development'. *International Encyclopedia of Education*, 3, 2nd ed. Oxford. Elsevier.
- Bronfenbrenner, U.** (1979). *The ecology of human development: experiment by nature and design*. Harvard University Press. Cambridge. MA.
- Bronfenbrenner, U.** (1977). 'Towards an experimental ecology of human development'. *American Psychologist*, 35: 513-531.
- Brown, A., Cosgrove, E., Killackey, E., Purcell, R., Buckby, J., Yung, A. R.** (2009). 'The longitudinal association of adolescent dating violence with psychiatric disorders and functioning'. *Journal of Interpersonal Violence*, 24, 1964–1979.
- Brown, B. B., Feiring, C. Furman, W.** (1999). 'Missing the Love Boat: Why Researchers have Shied Away from Adolescent Romance'. In W. Furman, B.B. Brown, and C. Feiring (eds.) *The Development of Romantic Relationships in Adolescence*. Cambridge University Press, New York, 1-18.
- Browns, M.** (1990). *Theoretic approaches. The development of women studies*. The Netherlands: STEO-Gravehage.
- Bujra, J.** (2001). *Participant Observation*, Graduate School Handout.
- Burgess, E. W.** (1929). 'Basic social data', in T.V. Smith και L.D. White (eds), *An Experiment in Social Science Research*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Burke, L. K., Follingstad, D. R.** (1999). 'Violence in lesbian and gay relationships: Theory, prevalence, and correlational factors'. *Clinical Psychology Review*, 19, 487–512.
- Burton, P., Mutongwizo, T.** (2009). 'Inescapable violence: Cyber bullying and electronic violence against young people in South Africa'. *Centre for Justice and Crime Prevention*, 8, 1-12.
- Buscatto, M., Laboratoire, G. F.** (2007). *Women in artistic professions. An emblematic paradigm for gender studies*, Université Paris I Panthéon, Sorbonne. Beutell, N. J.
- Buss, D. M.** (2009). 'How can evolutionary psychology successfully explain personality and individual differences?'. *Perspectives on Psychological Science*, 4: 4, 359-366.
- Buss, D. M., Schmitt, D. P.** (1993). 'Sexual strategies theory: an evolutionary perspective on human mating'. *Psychological review*, 100: 2, 204-232.
- Cain, C.** (1991). 'Personal stories: Identity acquisition and self-understanding in Alcoholics Anonymous', *Ethos*, 19, 210-253.
- Callahan, M. R., Tolman, R. M., Saunders, D. G.** (2003). 'Adolescent dating violence victimization and psychological well-being'. *Journal of Adolescent Research*. 18: 6, 664-681.
- Campbell, D. T.** (1967). 'Stereotypes and the perception of group differences'. *American Psychologist*, 22: 10, 817-829.

- Campbell, J. C.** (2008). 'The intersection of intimate partner violence against women and HIV/AIDS: a review'. *International Journal of Injury Control and Safety Promotion*, 15, 221-223.
- Campbell, J. C.** (2002). 'Health consequences of intimate partner violence'. *The Lancet*, 359, 1331-1336.
- Cano A., Avery-Leaf S., Cascardi M., O'Leary K.** (1998). 'Dating violence in two high school samples: Discriminating variables'. *Journal of Primary Prevention*, 18, 431-446.
- Capaldi, D. M., Kim, H. K., Shortt, J. W.** (2004). 'Women's Involvement in Aggression in Young Adult Romantic Relationships: A Developmental Systems Model'. *Duke series in child development and public policy. Aggression, antisocial behavior, and violence among girls: A developmental perspective*, 223-241.
- Capaldi, D. M., Shortt, J.W., Crosby, L.** (2003). 'Physical and psychological aggression in at-risk young couples: Stability and change in young adulthood'. *Merrill-Palmer Quarterly*, 49 :1, 1-27.
- Capaldi, D.M., Owen, L.D.** (2001). 'Physical aggression in a community sample of at-risk young couples: Gender comparisons for high frequency, injury, and fear'. *Journal of Family Psychology*, 15, 425- 440.
- Card, A. N., Stucky, D. B., Sawalani, M. G., Little, D. T.** (2008). 'Direct and Indirect Aggression During Childhood and Adolescence: A Meta-Analytic Review of Gender Differences, Intercorrelations, and Relations to Maladjustment'. *Child Development*, 79: 5, 1185-1229.
- Carlson, B. E.** (1984). 'Causes and maintenance of domestic violence: An ecological analysis'. *Social Service Review*, 58, 569- 587,
- Cascardi, M., Langhinrichsen, J., Vivian, D.** (1992). 'Marital aggression: Impact, 78 injury, and health correlates for husbands and wives'. *Archives of Internal Medicine*, 152, 1178-1184.
- Catalano, Sh.** (2012). 'Stalking victims in the United States-revised'. *Age*, 18: 19, 8- 47.
- Catan, L.** (2004). 'Becoming Adult: changing youth transitions in the 21th century'. *Economic and Social Research Council and Trust For the Study of Adolescence*. Brighton.
- Catani, M.** (1981). 'Social Life History as Ritualized Oral Exchange'. Bertaux D. (εκδ.), *Biography and Society*, 211-222.
- Chan, E. K. L.** (2004). 'Group therapy for male batterers: A Chinese experience'. *Social Work with Groups*, 26: 4, 79-90.
- Cheung, S. K., McBride-Chang, C.** (2011). 'Relations of gender, gender-related personality characteristics, and dating status to adolescents' cross-sex friendship quality'. *Sex Roles*, 64:1-2, 59-69.
- Chevalier, Y.** (1979). 'Biographie et sociologie', *Revue Française de Science Politique*, 83-101.
- Chevalier, Y.** (1979). 'La biographie et son usage en sociologie'. *Revue Française de Sociologie*, 29: 1.
- Claes, J. A., Rosenthal, D. M.** (1990). 'Men who batter women: A study in power'. *Journal of Family Violence*, 5, 215-224.
- Clark, J.A., Mishler, E.G.** (1992). 'Attending to patients' stories: Reframing the clinical task'. *Sociology of Health and Illness*, 14, 344-370.
- Clark, J.A., Mishler, E.G.** (1992). 'Attending to patients' stories: Reframing the clinical task'. *Sociology of Health and Illness*, 14, 344-370.
- Clarke, V., Braun, V. Hayfield, N.** (2015). 'Thematic analysis'. In J. Smith (Ed.). *Qualitative psychology: A practical guide to research methods*, London: Sage, pp. 222-248.
- Closson, L. M.** (2009). 'Aggressive and prosocial behaviors within early adolescent friendship cliques'. *Merrill-Pabner Quartely*, 55: 4, 406-435

- Coker, A. L., Sanderson, M., Cantu, E., Huerta, D., Fadden, M. K.** (2008). 'Frequency and types of partner violence among Mexican American college women'. *Journal of American College Health*, 56, 665–673.
- Coker, A. L., Davis, K. E., Arias, I., Desai, S., Sanderson, M., Brandt, H. M., et al.** (2002). 'Physical and mental health effects of intimate partner violence for men and women'. *American Journal of Preventive Medicine*, 23: 4, 260–268.
- Coker, A. L., Smith, P. H., McKeown, R. E., King, M. L.** (2000). 'Frequency and correlates of intimate partner violence by type: Physical, sexual, and psychological battering'. *American Journal of Public Health*, 90: 4, 551-559.
- Coker, A. L., McKeown, R.E., Sanderson, M., Davis, K.E., Valois, R.F., Huebner, E.S.** (2000). 'Severe dating violence and quality of life among South Carolina high school students'. *American Journal of Preventive Medicine*, 19, 220–227.
- Coleman, J. C.** (1999). 'The nature of adolescence'. In Smith P., Cowie H., Blades M., *Understanding Children's Development*. Blackwell Publishers, London.
- Collins, R.** (1990). 'Stratification, emotional energy, and the transient emotions'. In T. D. Kemper (Ed.), *Research agendas in the sociology of emotions*, Albany, NY: State University of New York Press, 27-57.
- Collins, W. A., Welsh, D. P., Furman, W.** (2009). 'Adolescent romantic relationships'. *Annual Review of Psychology*, 60, 631–652.
- Connolly, J., Craig, W., Goldberg, A., Pepler, D.** (2004). 'Mixed-gender groups, dating, and romantic relationships in early adolescence'. *Journal of Research on Adolescence*, 14:2, 185–207.
- Connolly, J., Furman, W., Konarski, R.** (2000). 'The role of peers in the emergence of heterosexual romantic relationships in adolescence'. *Child Development*, 71, 1395–1408.
- Connolly, J., Craig, W., Goldberg, A., Pepler, D.** (1999). 'Conceptions of cross-sex friendships and romantic relationships in early adolescence'. *Journal of Youth and Adolescence*, 28, 481–494
- Connolly, J., Goldberg, A.** (1999). 'Romantic Relationships in Adolescence: The Role of Friends and Peers in Their Emergence and Development'. *The Development of Romantic Relationships in Adolescence*, Wyndol Furman, B. Bradford Brown, Candice Feiring. New York: Cambridge University, 266-290.
- Cook, C. R., Williams, K. R., Guerra, N. G., Tuthill L.** (2007). 'Cyberbullying: What it is and what we can do about it?' *NASP Communique*, 36: 1, 1-5.
- Cortazzi, M.** (2001). 'Narrative analysis in ethnography'. In P. Atkinson, A. Coffey, S. Delamont, J. Lofland and L. Lofland (eds), *Handbook of Ethnography*, Thousand Oaks, CA., Sage.
- Cox, F. D.** (2001). *Human intimacy: Marriage, the family and its meaning*. Wadsworth: USA.
- Crofford, L. J.** (2007). 'Violence, stress, and somatic syndromes'. *Trauma Violence Abuse*, 8, 299-313.
- Dank, M., Lachman, P., Zweig, J. M., Yahner, J.** (2014). 'Dating Violence Experiences of Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender Youth'. *In Press: Journal of Youth and Adolescence*, 43: 5, 846-857.
- Dasgupta, S. D.** (2002). 'A framework for understanding women's use of nonlethal violence in intimate heterosexual relationships'. *Violence against Women*, 9, 1364–1389.
- Dasgupta, S. D.** (1999). 'Just like men? A critical view of violence by women'. *Coordinating community response to domestic violence: Lessons from Duluth and beyond*, Sage, 195–222.

- David-Ferdon, C., Hertz, M. F.** (2007). 'Electronic media, violence, and adolescents: An emerging public health problem'. *Journal of Adolescent Health*, 41:6, S1–S5.
- Dekeseredy, W. S.** (2011). 'Feminist Contributions to understanding woman abuse: Myths, controversies and realities'. *Aggression and Violent Behavior*, 16, 297-302.
- Denham, S. A.** (1998). *Emotional Development in Young Children. The Guilford Series on Social and Emotional Development*. ERIC, Institute of Education Sciences.
- Denzin, N.** (1981). 'The Interactionist Study of Social Organisation. A Note on Method'. Bertaux D., *Biography and Society*.
- DeSantis, L, Noel Ugarriza, D.** (2000). 'The concept of theme as used in qualitative nursing research'. *Western Journal of Nursing Research*, 22: 351–372.
- Dobash, R. E., Dobash, R. P.** (Eds.). (1998). *Rethinking violence against women*. Thousand Oaks, Calif.: Sage.
- Dobash, R. P., Dobash, R. E., Wilson, M., Daly, M.** (1992). 'The myth of sexual symmetry in marital violence'. *Social Problems*, 39, 71-91.
- Dobash, R. E., Dobash, R. P.** (1979). *Violence against wives*. New York: Free Press,
- Dooley, J. J., Pyzalski, J., Cross, D.** (2009). 'Cyberbullying versus face-to-face bullying: A theoretical and conceptual review'. *Journal of Psychology*, 217: 4, 182-188.**Downe-Wamboldt, B.** (1992). 'Content analysis: methods, applications, and issues'. *Health Care Women International*, 13: 313–321.
- Draucker, C. B. Martsof, D. S.** (2010). 'The role of electronic communication technology in adolescent dating violence'. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing*, 23: 3, 133-142.
- Drucker, P.** (1996). 'In the Tropics There Is No Sin': Sexuality and Gay–Lesbian Movements in the Third World. *New Left Review*, I/218, 75-101.
- DuBois, D. L., Burk-Braxton, C., Swenson, L. P., Tevendale, H. D., Lockerd, E. M., Moran, B. L.**(2002). 'Getting by with a little help from self and others: Self-esteem and social support as resources during early adolescence'. *Developmental Psychology*, 36, 822-839.
- Dunkle, K. L. et al.** (2004). 'Gender-based violence, relationship power, and risk of HIV infection in women attending antenatal clinics in South Africa'. *The Lancet*, 363, 1415-1421.
- Durkheim, E.** (1961). *Moral Education*, Free Press, New York.
- Durkheim, E.** (1960). *The Division of Labor in Society*. The Free Press, New York.
- Eagly, A. H., Wood, W., Diekman, A. B.** (2000). 'Social role theory of sex differences and similarities: A current appraisal'. In T. Eckes & H. M. Trautner (Eds.) *The developmental social psychology of gender*, Mahwah: Erlbaum, 123–174.
- Eagly, A. H.** (1987). 'Reporting sex differences'. *American Psychologist*, 42 : 7, 756-757.
- Eagly, A. H., Crowley, M.** (1986). 'Gender and helping behavior: A meta-analytic review of the social psychological literature'. *Psychological Bulletin*, 100, 283–308.
- Eibl-Eibesfeldt, I.** (1989). *Human Ethology*. Aldine de Gruyter. New York.
- Ekman, P., Friesen, W. V.** (1986). 'A new pancultural facial expression of emotion'. *Motivation & Emotion*. 10,159-168.
- Ekman, P.,** (1982). *Emotion in the Human Face*. Cambridge: Cambridge University. Press.

- Elder, G.** (1998). 'The life course as developmental theory'. *Child Development*, 69, 1-12.
- Ellis, C.** (2004). *The Ethnographic I: The methodological novel about autoethnography*. New York: AltaMira Press.
- Ellison, N. B., Vitak, J., Steinfield, C., Gray, R., Lampe, C.** (2011). 'Negotiating privacy concerns and social capital needs in a social media environment'. *Privacy Online*, Springer: Berlin, Heidelberg, Germany, 19–32.
- Ellsberg, M., Pena, R., Herrera, A., Liljerstrad, J., Winkvist, A.** (2000). 'Candies in hell: women's experiences of violence in Nicaragua'. *Social Science & Medicine*, 51, 1595-1610.
- Erikson, E.** (1968). *Identity, Youth and Crisis*. Norton. New York.
- Erikson, E. H.** (1968). *Youth, Identity and Crisis*. Norton&Company, New York-London, 17.
- Erikson, E. H.** (1968). *Identity*. Norton.
- Etzioni, A.** (1988). 'Normative-affective factors: Toward a new decision-making model'. *Journal of Economic Psychology*, 9, 125-150.
- Fan, L. P., Marini, M. M.** (2000). 'Influences of gender-role attitudes during the transition to adulthood'. *Social Science Research*, 29, 258–283.
- Farmer, T. W., Farmer, E. M., Estell, D. B., Hutchins, C.** (2007). 'The Developmental Dynamics of Aggression and the Prevention of School Violence'. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 197-208.
- Fauman, M. A.** (2008). 'Cyber bullying: Bullying in the digital age (book review)'. *American Journal of Psychiatry*, 165, 780–781.
- Fehr, B.** (2006). A prototype approach to studying love. In R.J. Sternberg & K. Weis (Eds.), *The new psychology of love*. New Haven: Yale University Press, 225-246.
- Feiring, C.** (1999). 'Other-sex friendship networks and the development of romantic relationships in adolescence'. *Journal of Youth and Adolescence*, 28, 495–512.
- Feldman, R. S., Philippot, P., Custrini, R. J.** (1991). 'Social competence and nonverbal behavior'. In R. S. Feldman & B. Rimé (Eds.), *Fundamentals of nonverbal behavior* New York: Cambridge University Press, 329–350.
- Fereday, J., Muir-Cochrane, E.** (2006). 'Demonstrating rigor using thematic analysis: A hybrid approach of inductive and deductive coding and theme development'. *International Journal of Qualitative Methods, Qualitative Methods*, 5: 1, 80-92.
- Ferraro, K. J., Johnson, J. M.** (1983). 'How women experience battering: The process of victimization'.
- Fischer, A. H., Manstead, A. S. R.** (2008). 'Social functions of emotion'. In M. Lewis, J. M. Haviland-Jones, L. Feldman-Barrett (Eds.), *Handbook of Emotions*, New York: Guilford., 456–470.
- Fitness, J.** (1996). 'Emotion Knowledge Structures in Close Relationships'. In J. O. Fletcher & J. Fitness (eds.), *Knowledge Structures in Close Relationships*, Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 195-217.
- Flake, D. F.** (2005). 'Community Risks Markers for Domestic Violence in Peru'. *Violence against Women*, 11, 353-373.
- Fletcher, G.** (2002). *The New Science of Intimate Relationships*. Massachusetts: Blackwell Publishing.

- Foa, E. Z., Foa, U. G.** (1980). 'Resource Theory: Interpersonal Behavior as Exchange. In K. Gergen, M. Greenberg & R. Willis (eds.), *Social Exchange: Advances in Theory and Research*. New York: Plenum.
- Forgas, J. P.** (2001). 'Affective Influences on Communication and Attribution in Relationships'. In V. Manusov & J. H. Harvey (eds.), *Attribution, Communication, Behavior and Close Relationships*, Cambridge: Cambridge University Press, 3-20.
- Foshee, V. A., Bauman, K. E., Ennett, S. T., Linder, G. F., Benefield, T., Suchindran, C.** (2004). 'Assessing the Long-Term Effects of the Safe Dates Program and a Booster in Preventing and Reducing Adolescent Dating Violence Victimization and Perpetration'. *American Journal of Public Health*, 94: 4,619-625.
- Freedner, N., Freed, L. H., Yang, W., Austin, S. B.** (2002). 'Dating violence among gay, lesbian, and bisexual adolescents: Results from a community survey'. *Journal of Adolescent Health*, 31, 469-474.
- Freeman, S. A., Rosenbluth, B., Cotton L.** (2012). 'Teen Dating Abuse: Recognition and Interventions'. *National Association of School Nurses*, 28: 2, 79-82.
- Freud, A.** (1968). 'Acting out'. *The International Journal of Psychoanalysis*. 49: 2-3, 165-170.
- Freud, S.** (1937). *The ego and the mechanism of defense*. Hogarth Press. London.
- Friend, D. J, Renay P., Bradley, C., Thatcher, R., Gottman, J.** (2011). 'Typologies of Intimate Partner Violence: Evaluation of a Screening Instrument for Differentiation'. *Relationship Research Institute*, 26: 7, 551-563.
- Fritz, J. P.** (1995). 'A Proposal for Mental Health Provisions in State Anti-stalking laws'. *Journal of Psychiatry & Law*, 23, 295-318.
- Furman, W.** (2002). 'The emerging field of adolescent romantic relationships'. *Current Directions in Psychological Science*, 11:5, 177- 180.
- Furman, W., Shomaker, L. B.** (2008). 'Patterns of interaction in adolescent romantic relationships: Distinct features and links to other close relationships'. *Journal of Adolescence*, 31: 6, 771-788.
- Gallopin, C., Leigh L.** (2009). 'Teen perceptions of dating violence, help-seeking, and the role of schools'. *The Prevention Researcher*, 16, 17-20.
- Garbarino, J., Grouter, A.** (1978). 'Defining the community context for parent-child relations: the correlates for child maltreatment'. *Child Development*, 49, 604-616.
- Garfield, E.** (1987). 'The Anomie-Deviant behavior Connection: The Theories of Durkheim, Merton, and Strole'. *Current Contents*, 39, 3-12.
- Gelles, R. J.** (1999). 'Male offenders: Our understanding from the data'. In: Harway, M., O'Neil, J. M. (eds.), *What causes men's violence against women?* Thousand Oaks, CA: Sage, 36-48.
- Gerali, S.** (2006). *Teenage Guys: Exploring Issues Adolescent Guys Face and Strategies to Help Them*. Grand Rapids: Zondervan.
- Gergen, K. J., Gergen, M. M.** (1997). 'Narratives of the self'. *Memory, identity, community: The idea of narrative in the human sciences*. 161-184.
- Gillum, T., DiFluvio, G.** (2012). 'There's So Much At Stake: Sexual Minority Youth Discussing Dating Violence'. *Violence Against Women*, 18: 7, 725-745.

- Giordano, P. C., Longmore, M. A., Manning, W. D.** (2006). 'Gender and the meanings of adolescent romantic relationships: A focus on boys'. *American Sociological Review*, 71: 2, 260-287.
- Giorgi, A.** (1992). 'Description versus interpretation: competing alternative strategies for qualitative research'. *Journal of Phenomenological Psychology*, 23: 119-135.
- Golombok, S., Fivush, R.** (1994). *Gender development*. Cambridge University Press.
- Gondolf, E. W., Fisher, W. W., Fisher, E., McPherson, J. R.** (1988). 'Racial differences among shelter residents: A comparison of Anglo, Black and Hispanic battered'. *Journal of Family Violence*, 3, 39-51.
- Goodwin, J., Jasper, J.M., Polletta, F.** (2001). *Passionate Politics: Emotions and Social Movements*, The University of Chicago Press.
- Gover, R. A.** (2004). 'Risky lifestyles and dating violence: A theoretical test of violent victimization'. *Journal of Criminal Justice*, 32, 171-180.
- Graham-Kevan, N., Archer, J.** (2003). 'Intimate terrorism and common couple violence: A test of Johnson's predictions in four British samples'. *Journal of Interpersonal Violence*, 18: 11, 1247-1270.
- Graves, K., Sechrist, S., White, J. W., Paradise, M. J.** (2005). 'Intimate Partner Violence perpetrated by college women within the context of a history of victimization'. *Psychology of Women Quarterly*, 29, 278-289.
- Gray, H. M., Foshee V.** (1997). 'Adolescent dating violence: Differences between one sided and mutually violent profiles'. *Journal of Youth and Adolescents*, 12, 126-141.
- Grayson, P., Meilman, P.** (2006). *College mental health practice*. New York: Taylor & Francis Group.
- Greenwood, G., Relf, M., Huang, B., Pollack, L., Canchola, J., Catania J.** (2002). 'Battering Victimization Among a Probability-Based Sample of Men Who Have Sex With Men'. *American Journal of Public Health*, 92: 12, 1964-1969.
- Gross, E. F., Juvonen, J. Gable, S.L.** (2002). 'Internet Use and Well-Being in Adolescence'. *Journal of Social Issues*, 58: 11, 75-90.
- Gross, J. J., John, O. P.** (2003). 'Individual differences in two emotion regulation processes: Implications for affect, relationships, and wellbeing'. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85, 348-362.
- Guerrero, L. K. & Andersen, P. A.** (2000). Emotion in Close Relationships. In C. Hendrick & S.S. Hendrick (eds.), *Close Relationships, A Sourcebook* (pp. 171-183). Thousand Oaks: Sage.
- Guest, G., McQueen, K. M., Namey, E. E.** (2012). *Applied thematic analysis*. London: Sage.
- Hage, S.** (2000). 'The Role of Counselling Psychology in Preventing Male Violence Against Female Intimates'. *The Counselling Psychologist*, 28 : 6, 797-828.
- Hall, G. S.** (1904). *Adolescence: its relation to physiology, anthropology, sociology, sex, crime religion and education*. Appleton. New York.
- Hall, S. P., Brassard, M. R.** (2008). 'Relational support as a predictor of identity status in ethnically diverse early adolescent sample'. *Journal of early adolescence*, 28, 92-114.
- Halldorson, J. D.** (2009). *An exploration of tajfels social identity theory and its application to understanding metis as a social identity*. University of Manitoba (Canada).
- Hammock, G., O'Hearn, R.** (2002). 'Psychological Aggression in Dating Relationships: Predictive Models for Males and Females'. *Violence and Victims*, 17:5, 525-540.

- Hand, L. S., Furman, W. F.** (2009). 'Rewards and costs in adolescent other-sex friendships: Comparisons to same-sex friendships and romantic relationships'. *Social Development*, 18, 270–287.
- Hansen, D. J., Christopher, J. S., Nangle, D. W.** (1992). 'Adolescent heterosocial interactions and dating'. *Handbook of social development*, Springer US, 371-394.
- Hantzi, A.** (1997). 'Continuity and change in theoretical approaches to stereotypes'. *Ψυχολογία*, 4, 257-265.
- Hardey, M.** (2004). 'Mediated Relationships: Authenticity and the Possibility of Romance'. *Information, Communication, and Society*, 7: 2, 207-222.
- Harmon, R. B., Rosner, R., Owens, H.** (1995). 'Obsessional harassment and erotomania in a criminal court population'. *Journal of Forensic Science*, 40, 188-196.
- Harre, R.** (1986). *The Social Construction of Emotions*. Oxford: Basil Blackwell.
- Harter, S.** (1990). 'Self and identity development'. In S. S. Feldman & G. R. Elliott (Eds.), *At the threshold: The developing adolescent*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 352-387.
- Harter, S.** (1988). 'The construction and conservation of the self: James and Cooley revisited'. In Lapsley D. Power, F. (Eds). *Self, ego and identity*. Springer- Verlag. New York, 43-70.
- Hartup, W. W.** (1993). 'Adolescents and their friends'. In B. Laursen (Ed.) *Close friendships in adolescence*, San Francisco: Jossey-Bass, 3-22.
- Hatfield, H., Rapson, R.L.** (1993). *Love, sex and intimacy: Their psychology, biology and history*. New York: Harper Collins.
- Hawker, D. S. J., Boulton, M.J .** (2000). 'Twenty years' research on peer victimization and psychosocial maladjustment: A meta-analytic review of cross-sectional studies'. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 41, 441-455.
- health. Geneva: World Health Organization.
- Heise, L. L., Chaulk, R., King, P. A.** (1998). *Violence in families: assessing prevention and treatment programs*. Washington. DC. National Academy Press.
- Heise, L. L., Garsia- Moreno, C.** (2002). 'Violence by intimate partners'. In: Krug, E., Dahlberg, L. L., *WHO*, 87-121.
- Heise, L. L.** (1998). 'Violence against women: an integrated ecological framework'. *Violence against Women*, 4, 262-290.
- Henton J., Cate R.** (1983). 'Romance and violence in dating relationships'. *Journal of Family Issues*, 4, 467–481.
- Herrman, J. W.** (2009). 'There's a fine line . . . adolescent dating violence and prevention'. *Pediatric Nursing*. 35: 3, 164–170.
- Hickman, L. J., Jaycox, L. H., Aronoff, J.** (2004). 'Dating violence among adolescent's prevalence, gender distribution, and prevention program effectiveness'. *Trauma, Violence, & Abuse*, 5: 2, 123-142.
- Hilarski, C., Dulmus, C. N., Theriot, M. T., Sowers, K. M.** (2004). 'Bullyvictimization related to gender and grade level: implications for prevention efforts'. *Journal of Evidence-Based Social Work: Advances in Practice, Programming, Research, and Policy*, 1: 2–3, 5–24.

- Hill, C.A.** (1987). 'Affiliation motivation: People who need people...but in different ways'. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52:2, 1008-1018.
- Hill, J.** (1983). 'Early adolescence: A framework'. *Journal of Early Adolescence*. 3: 1, 1-21.
- Hinchman, L. P., Hinchman, S. K.** (1997). *Memory, Identity, Community: The Idea of Narrative in the Human Sciences*, Albany NY, State University of NY Press.
- Hines, D. A., Douglas, E. M.** (2010). 'Intimate terrorism by women towards men: Does it exist'. *Journal of Aggression, Conflict, and Peace Research*, 2: 3, 36-56.
- Hochschild, A. R.** (1979). 'Emotion work, feeling rules, and social structure'. *American Journal of Sociology*, 85: 3, 551-575.
- Hochschild, A. R.** (1975). 'The sociology of feeling and emotion: Selected possibilities'. In *Another Voice: Feminist Perspectives on Social Life and Social Science*, ed. M. Millman, R. M. Kanter, 280-307.
- Hoff, K.E., Reese-Weber, M., Schneider, W. J., Stagg, J. W.** (2009). 'The Association between high status positions and aggressive behavior in early adolescence'. *Journal of School Psychology*, 47, 395-426.
- Holloway, I, Todres L.** (2005). 'The status of method: flexibility, consistency and coherence'. In: Holloway I (ed.). *Qualitative Research in Health Care* (1st edn). Berkshire: Open University Press, 90-102.
- Holloway, I., Todres, L.** (2003). 'The status of method: flexibility, consistency and coherence'. *Qualitative Research*, 3: 3, 345-35.
- Hollway, W., Jefferson, T.** (2000). *Doing Qualitative Research Differently, free association, narrative and the interview method*, London: Sage Publications.
- Holtzman, W. H.** (1992). *School of the future*. Hogg Foundation for Mental Health.
- Holtzworth-Munroe, A., Meehan, J. C., Herron, K., Rehman, U., Stuart, G. L.** (2000). 'Testing the Holtzworth-Munroe and Stuart (1994) batterer typology'. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 68: 6, 1000-1019.
- Hopf, C.** (2004). 'Research ethics and qualitative research'. In U. Flick, E. von Kardorff, I. Steinke (eds). *A companion to qualitative research*, London: Sage Publications, 335-339.
- Huth-Bocks, A. C., Levendosky, A. A., Bogart, G. A.** (2002). 'The effects of violence during pregnancy on maternal and infant health'. *Violence and Victims*, 17, 169-185.
- Iosifidis, P.** (2001). 'Communications Reform White Paper-Comment on: Reform of Cross-Media Ownership Rules'. *Response to the British government Communications*, White Paper.
- Island, D., Letellier, P.** (1991). *Men who beat the men who love them: Battered gay men and domestic violence*. New York: Harrington Park Press.
- Izard, C. E., Fine, S., Mostow, A., Trentacosta, C., Campbell, J.** (2002). 'Emotion processes normal and abnormal development and preventive intervention'. *Development and Psychopathology*, 14, 761-787.
- James, K.** (1996). 'Truth or Fiction, Men as Victims of Domestic Violence?'. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, 17.3: 121-125.
- James, W. H., West, C., Deters, K. E., Armijo, E.** (2000). 'Youth and dating violence'. *Adolescence*, 35: 139, 455-465.

- Jewkes, R., Levin, J., Penn-Kekana, L.** (2002). 'Risk Factors for domestic violence: findings for a South African cross-sectional study'. *Social Science & Medicine*, 55, 1603-1617.
- Jimenez-Pernett, J., Olry de Labry-Lima, A., Bermudez-Tamayo, C., Garcia-Gutierrez, J.F., Salcedo-Sanchez, M.C.** (2010). 'Use of the internet as a source of health information by Spanish adolescents'. *BMC Medical Informatics and Decision Making*, 10: 6.
- John, A.** (1982). 'Scratching the Surface. Women, Work and anti Coal-mining History in England and Wales'. *Oral History*, 10: 2, 13-26.
- Johnson, B., Eagly, A.** (1989). 'Effects of involvement and persuasion. A Meta-analysis'. *Psychological Bulletin*, 106, 290-314.
- Johnson, J. K., Haider, F., Ellis, K., Hay, D., M., Lindow, S. W.** (2003). 'The prevalence of domestic violence in pregnant women'. *British Journal of Obstetrics and Gynecology*, 110, 272-275.
- Johnson, M.** (2011). 'Gender and types of intimate partner violence: A response to an anti-feminist literature review'. *Aggression and Violent Behavior*. 16, 289- 296.
- Johnson, M.** (2006). 'Conflict and Control. Gender Symmetry and Asymmetry in Domestic Violence'. *Violence Against Women*, 12: 11, 1003-1004.
- Johnson, M.** (2006). 'Gendered Communication and Intimate Partner Violence'. *In the Handbook of Gender and Communication*, 71-86.
- Johnson, M.** (1995). 'Patriarchal terrorism and common couple violence: Two forms of violence against women'. *Journal of Marriage and the Family*, 57, 283-294.
- Johnson, M. P., Ferraro, K. J.** (2000). 'Research on domestic violence in the 1990s: Making distinctions'. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 948-963.
- Jouriles, E. N., Mueller, V., Rosenfield, D., McDonald, R., Dodson, M. C.** (2012). 'Teens' Experiences of Harsh Parenting and Exposure to Severe Intimate Partner Violence: Adding Insult to Injury in Predicting Teen Dating Violence'. *American Psychological Association*, 2: 2, 125-138.
- Jouriles, E. N., Garrido, E., Rosenfield, D., Mc Donald, R.** (2009). 'Experiences of psychological and physical aggression in adolescent romantic relationships: Links to psychological distress'. *Child Abuse Neglect*, 33, 451-460.
- Julian, T.W., Mc Kenry, P. C., Gavazzi, S.M., Law, J. C.** (1999). 'Test of family of origin structural models of male verbal and physical aggression'. *Journal of Family Issues*, 20, 397-423.
- Kaplan, D. W., Feinstein, R. A., Fisher, M. M., Klein, J. D., Olmedo, L. F., Rome, E. S., Frankowski, B. L.** (2001). 'Care of the adolescent sexual assault victim'. *Pediatrics*, 107: 6, 1476-1479.
- Kaura, S. A., Lohman, B. J.** (2007). 'Dating Violence Victimization, Relationship Satisfaction, Mental Health Problems and Acceptability of Violence: A comparison of Men and Women'. *Journal of Family Violence*, 22, 367-388.
- Keijsers L., Laird R.** (2010). 'Introduction to special issue. Careful conservations: adolescents managing their parents access to information'. *Journal of Adolescence*, 33, 255-260.
- Kelly, J. B., Johnson, M. P.** (2008). "Differentiation among types of intimate partner violence: Research update and implications for interventions". *Family Court Review*, 46: 3, 476-499.

- Kelly, L., Radford, J.** (1998). 'Sexual violence against women and girls: An approach to an International overview', Dobash, R. E., Dobash, R. B., *Rethinking Violence against Women*, Sage Publications,
- Keltner, D., Haidt, J.** (1999). 'Social functions of emotions at four levels of analysis'. *Cognition and Emotion*, 13, 505–521.
- Kemper, T. D.** (1990). 'Social relations and emotions: A structural approach'. *Research agendas in the sociology of emotions*, 207-237.
- Kemper, T. D.** (1987). 'How many emotions are there? Wedding the social and autonomic components'. *American Journal of Sociology*, 93, 263-89.
- Kemper, T. D.** (1978). *A Social Interactional Theory of Emotions*. New York: Wiley.
- Kimmel, M. S.** (2002). 'Gender symmetry in domestic violence: A substantive and methodological research review'. *Violence against Women*, 8, 1332–1363.
- Kleinginna P. R. Jr., Kleinginna, A. M.** (1981). 'A categorized list of motivation definitions, with a suggestion for a consensual definition', *Motivation and Emotion*, 5: 3, 263–291.
- Knoff, H. M., Batsche, G. M.** (1990). 'The place of the school in community mental health services for children: A necessary interdependence'. *The Journal of Behavioral Health Services and Research*, 17.1: 122-130.
- Knox, L.** (2002). 'Connecting the Dots to Prevent Youth Violence'. *American Medical Association*. Southern California.
- Kosciw, J. G., Greytak, E. A., Bartkiewicz, M. J., Boesen, M. J., Palmer, N. A.** (2011). *The 2011 National School Climate Survey: The experiences of lesbian, gay, bisexual and transgender youth in our nation's schools*. New York: Gay, Lesbian, & Straight Education Network.
- Koss, M. P., Bachar, K.** (2001). 'From prevalence to prevention: Closing the gap between what we know about rape and what we do'. In: Renzetti C.M., Edleson J.L., Bergen R.K., eds. *Sourcebook on violence against women*. 117–142.
- Kowalski, R. M., Limber, S. P., Agatston, P. W.** (2008). *Cyber Bullying: Bullying in the Digital Age*. Malden, MA: Blackwell Publishing.
- Kramer, A., Lorenzon, D., Mueller, G.** (2004). 'Prevalence of intimate partner violence and health implications for women using emergency departments and primary care clinics'. *Women's Health Issues*, 14, 19-29.
- Kreider, R. M., Fields, J. M.** (2002). *Number, Timing, and Duration of Marriages and Divorces: 1996*. US Department of Commerce, Economics and Statistics Administration, US Census Bureau.
- Kreiter, S. R., Krowchuk, D. P., Woods, C. R., Sinal, S. H., Lawless, M. R., DuRant, R. H.** (1999). 'Gender differences in risk behaviors among adolescents who experience date fighting'. *Pediatrics*, 104: 6, 1286-1292.
- Krippendorff, K.** (2004). *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology* (2nd edn). London: Sage Publications.
- Kroger, J., Haslett, S. J.** (1988). 'Separation-individuation and ego identity status in late adolescence: A two-year longitudinal study'. *Journal of Youth and Adolescence*, 17:1, 59-79.

- Kurz, D.** (1989). 'Social science perspectives on wife abuse: Current debates and future directions'. *Gender & Society*, 3, 489-505.
- Kuttler, A. F., La Greca, A. M.** (2004). 'Linkages among adolescent girls' romantic relationships, best friendships, and peer networks'. *Journal of Adolescence*, 27, 395-414.
- Kuttler, A. F., La Greca, A. M., Prinstein, M. J.** (1999). 'Friendship qualities and social-emotional functioning of adolescents with close, cross-sex friends'. *Journal of Research on Adolescence*, 9, 339-366.
- Labov, W.** (1982). 'Speech actions and reactions in personal narrative'. In D. Tannen (ed) *Analyzing Discourse: Text and Talk*, Washington DC, Georgetown University Press.
- Lavoie, Fr.** (2002). 'History of family dysfunction and perpetration of dating violence by adolescent boys: A longitudinal study.' *Journal of Adolescent Health*, 30: 5, 375-383.
- Lazega, E., Modak, M.** (1982). 'Récits de vie quotidienne et problématique de l'énonciation'. *Recherches Sociologiques*, 13, 1-2, 15-16,
- Giovazolias, T., Themeli, O.** (2014). 'Social learning conceptualization for substance abuse: Implications for therapeutic interventions'. *The European Journal of Counselling Psychology*, 3:1.
- Grawitz, M.** (1976). *Méthodes des sciences sociales*, Paris, Dalloz.
- Lee, R. K.** (1998). 'Romantic and electronic stalking in a college context'. *Journal of Women and the Law*, 4, 373-466.
- Leen, E., Sorbring, E., Mawer, M., Holdsworth, E., Helsing, B., Bowen E.** (2013). 'Prevalence, dynamic risk factors and the efficacy of primary interventions for adolescent dating violence: An international review'. *Aggression and Violent Behavior*. 18:1.159-174.
- Lenhart A.** (2009). *Teens and Sexting: How and why minor teens are sending sexually suggestive nude or nearly nude images via text messaging*. Washington, DC: Pew Internet & American Life Project.
- Leone, J. M., Johnson, M. P., Cohan, C. L.** (2007). 'Victim help seeking: Differences between intimate terrorism and situational couple violence'. *Family Relations*, 56, 427-439.
- Lerner, R. M., Karabenick, S. A.** (1974). 'Physical attractiveness, Body Attitudes, and Self concept in Late Adolescents'. *Journal of Youth and Adolescence*, 3:4, 307-316.
- Leserman J., Drossman D. A.** (2007). 'Relationship of abuse history to functional gastrointestinal disorders and symptoms'. *Trauma Violence Abuse*, 8, 331-343.
- Leshnoff, J.** (2009). *Sexting Not Just for Kids. Adults from many different backgrounds are now sending and receiving explicit text messages*. AARP Global Network.
- Levesque, R. J.** (2011). *Encyclopedia of adolescence*. Springer Science & Business Media.
- Lewis, O. (1967). *La Vida. A Puerto Rican Family in the Culture of Poverty*, Seeker & Warburg, London.
- Leyens, J-P., Yzerbyt, V., Schadron, G.** (1994). *Stereotypes and social cognition*. London: Sage, 40-44.
- Li, T. B. Q.** (2005). 'Cyber-harassment: A study of a new method for an old behavior'. *Journal of educational computing research*, 32: 3, 265-277.
- Linder, J. R., Crick, N. R., Collins, W. A.** (2002). 'Relational aggression and victimization in young adults' romantic relationships: Associations with perceptions of parent, peer, and romantic relationship quality'. *Social Development*, 11, 69-86.
- Lippmann, W.** (1922). *Stereotypes*. Public Opinion and the Press. Nueva York: Mcmillan Publishing Co.

- Loffe, H, Yardley, L.** (2004). 'Content and thematic analysis'. In: Marks DF, Yardley L (eds). *Research Methods for Clinical and Health Psychology* (1st edn). London: Sage Publications, 56–69.
- Lopes, P. N., Brackett, M. A., Nezlek, J. B., Schütz, A., Sellin, I., Salovey, P.** (2004). 'Emotional intelligence and social interaction'. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30, 1018–1034.
- Loseke, D. R., Kurz, D.** (2004). 'Men's Violence toward Women Is the Serious Social Problem, Definition and Measurement Controversies'. *Women's Violence*, New York, 79-95.
- Makepeace, J.** (1981). 'Courting violence among college students'. *Family Relations*, 30, 97–102.
- Malik, S., Sorenson, S. B., Aneshensel, C. S.** (1997). 'Community and dating violence among adolescents: Perpetration and victimization'. *Journal of Adolescent Health*, 21: 5, 291-302.
- Marcia, J. E.** (1966). 'Development and validation of ego identity status'. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3: 5, 551-558.
- Marcia, J. E.** (1966). 'Development and validation of ego identity status'. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3:5, 551-558
- Marcus, R.F., Swett, B.** (2003). 'Violence in close relationships: The role of emotion'. *Aggression and violent behavior*, 8: 3, 313-327.
- Marini, Z. A., Dane, A. V., Bosacki, S. L.** (2006). 'Direct and indirect bullyvictims: Differential psychosocial risk factors associated with adolescents involved in bullying and victimization'. *Aggressive Behavior*, 32, 551-569.
- Marquart, B. S., Nannini, D. K., Edwards, R. W., Stanley, L. R., Wayman, J. C.** (2007). 'Prevalence of dating violence and victimization: Regional and gender differences'. *Adolescence*, 42, 645–657.
- Marsh, H., Byrne, B., Shavelson, R.** (1988). 'A multi- faceted academic self- concept: its hierarchical structure and its relation to academic achievement'. *Journal of Educational Psychology*, 80: 366-380.
- Marshall, S., Tilton-Weaver, L., Bosdet, L.** (2005). 'Information management: considering adolescent's regulation of parental knowledge'. *Journal of Adolescence*, 28, 633-648.
- Martin, D.** (1981). *Battered wives*. Volcano Press, Roy, M. (Ed.), *Battered women: A psychosocial study of domestic violence*. New York: Van Nostrand Reinhold.
- Mazur, A.** (1985). 'A biosocial model of status in face-to-face primate groups'. *Social Forces*, 64, 377-402.
- McCann, J. T.** (1998). 'Subtypes of stalking (obsessional following) in adolescents'. *Journal of Adolescence*, 21, 667–675.
- McCarthy, D. E.** (1989). 'Emotions are social things: An essay in the sociology of emotions'. In Franks, D., McCarthy, C. *The Sociology of Emotions*, 51-72.
- McClennen, J. C., Summers A. B., Daley J. G.** (2002). 'The lesbian partner abuse scale', *Research on Social Work Practice*, 12: 2, 277-292.
- McClintock, C. G., Kramer, R. M., Keil, L. J.** (1984). 'Equity and Social Exchange in Human Relationships'. *Advances in Experimental Social Psychology*, 17, 183-227.
- McConaghy, N., Zamir, R.** (1995). 'Heterosexual, homosexual coercion, sexual orientation, and sex roles'. *Archives of Sexual Behavior*, 24, 489–502.

- McHugh, M. C., Livingston, N., Frieze, I. H.** (2008). 'Intimate partner violence: Perspectives on research and intervention'. *Psychology of women: A handbook of issues and theories*. 555-589.
- McKenry, P. C., Serovich, J. M., Mason, T. L., Mosack, K.** (2006). 'Perpetration of Gay and Lesbian Partner Violence: A Disempowerment Perspective'. *Journal of Family Violence*, 21, 233-243.
- Mead, G.** (1962). *Mind, self and Society*. Chicago: University of Chicago Press.
- Mead, M.** (1949). *Male and female: a study of the sexes in a changing world*. Oxford. England.
- Meloy, J. R., Rivers, L.D., Siegel, L., Gothard, S., Naimark, D., Nicolini, J.R.** (2000). 'A replication study of obsessional followers and offenders with mental disorders'. *Journal of Forensic Science*, 45:147-152.
- Meloy, J. R.** (1996). 'Stalking (obsessional following): A review of some preliminary studies'. *Aggression and Violent Behavior*. 1: 2, 147-162.
- Melton, H. C., Belknap, J.** (2003). 'He hits, she hits: Assessing gender differences and similarities in officially reported intimate partner violence'. *Criminal Justice and Behavior*, 30: 3, 328-348.
- Mercy, J. A., Hammond, W. R.** (2001). 'Learning to do violence prevention well'. *American Journal of Preventive Medicine*, 20, 1-2.
- Merrill, G. S.** (1996). 'Theoretical perspectives - Ruling the exceptions: Same-sex battering and domestic violence theory'. *Violence in Gay and Lesbian Domestic Partnerships*, (eds) C. M. Renzetti & C. H. Miley, Harrington Park Press, Binghamton, NY, 9-21.
- Miles, M.B., Huberman, A.M.** (1994). *Qualitative data analysis: A sourcebook of new methods* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Miller, B. C., Moore, K. A.** (1990). 'Adolescent Sexual Behavior, Pregnancy and Parenting: Research through the 1980s'. *Journal of Marriage and the Family*, 52, 1025- 1044.
- Miller, S., Gorman-Smith, D., Sullivan, T., Orpinas P., Simon, T. R.** (2009). 'Parent and peer predictors of physical dating violence perpetration in early adolescence: Tests of moderation and gender differences'. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychiatry*, 38, 538-550.
- Mishler, E. G.** (1995). 'Models of narrative analysis: A typology'. *Journal of Narrative and Life History*, 5:2, 87-123.
- Mitchell, K. J., Wolak, J., Finkelhor, D.** (2007). 'Trends in youth reports of sexual solicitations, harassment and unwanted exposure to pornography on the internet'. *Journal of Adolescent Health*. 40, 116-126.
- Molidar, C., Tolman, R., Kober, J.** (2000). 'Gender and contextual factors in adolescent dating violence'. *Prevention Researcher*, 7, 11-14.
- Monsour, M.** (2002). *Women and men as friends: Relationships across the life span in the 21st century*. Mahwah: Erlbaum.
- Montgomery, M., Cote, J.** (2003). 'College as a transition to adulthood'. In Adams and Berzonsky, M. (eds). *Blackwell Handbook of Adolescence*. Blackwell Publishing. Oxford, 149-172.
- Moore, M. M.** (1995). 'Courtship signaling and adolescents: "Girls just wanna have fun"?'. *Journal of Sex Research*, 32: 4, 319-328.

- Moshman, D.** (2005). *Adolescent psychological development*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Mrazek, P. G., Haggerty, R. J.** (1994). *Reducing risks for mental disorders: Frontiers for preventive intervention research*. Washington DC: National Academy Press.
- Mulford, C., Giordano, P.M.** (2008). 'Teen dating violence: A closer look at adolescent romantic relationships'. *National Institute of Justice Journal*, 261: 1, 31-40.
- Mumtaz, S.** (2001). 'Children's enjoyment and perception of computer use in the home and the school'. *Computers & Education*, 36: 4, 347-362.
- Neisser, U.** (1988). 'Five kinds of self-knowledge'. *Philosophical psychology*. 1: 35-59.
- Nesdale D.**, (2001). 'The development of prejudice in children', Augoustinos M., Reynolds K.J., *Understanding Prejudice, Racism and Social Conflict*, Sage, London, 57-72.
- Nieder, T., Seffge-Krenke, I.** (2001). 'Coping with Stress in Different Phases of Romantic Development'. *Journal of Adolescence*, 24: 3, 297-311.
- Noller, P.** (1980). 'Misunderstandings in marital communication: A study of couples' nonverbal communication'. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39, 1135-1148.
- Oakes, P. J., Haslam, S. A., Turner, J. C.** (1994). *Stereotyping and social reality*. Blackwell Publishing.
- Tajfel, H.** (1981). *Human groups and social categories: Studies in social psychology*. CUP Archive.
- O'Keefe, M.** (1997). 'Predictors of dating violence among high school student'. *Journal of Interpersonal Violence*, 12, 546-568.
- O'Keefe, G. S., Clarke-Pearson, K.** (2011). 'Council on Communications and Media. The impact of social media on children, adolescents, and families'. *Pediatrics*, 127: 4, 800-804.
- Offer, D., Ostrov, D., Howard, K., Dolin, S.** (1992). *The Offer Self-image Questionnaire for Adolescence-revised*. Western Psychological Services. Los Angeles. CA.
- Olson, G.** (2006). *Teenage Girls: Exploring Issues Adolescent Girls Face and Strategies to Help Them*. Grand Rapids: Zondervan.
- Pagelow, M. D., Pagelow, L. W.** (1984). *Family violence*. ABC-CLIO.
- Paludi, M. A.** (2011). *The Psychology of Teen Violence and Victimization*. Praeger.
- Papastergiou, M., Solomonidou, C.** (2005). 'Gender issues in internet access and favourite internet activities among Greek high school pupils inside and outside school'. *Computers and Education*, 44, 377-393.
- Para, A. E.** (2008). 'The Role of Social Support in Identity Formation: A Literature Review', *Graduate Journal of Counseling Psychology*, 1: 1, 97-105.
- Parks, M., Floyd K.** (1996). 'Making friends in cyberspace'. *Journal of Communication*, 46: 1, 80-97.
- Parsons T.** (1962). *The Structure of Social Action*. Free Press, New York.
- Parsons, T.** (1937). *The Structure of Social Action: A study in Social Theory with Special Reference to a Group of Recent European Writers*, 4th ed. 1966, Mc Graw-Hill, New York, Free Press.
- Patchin, J. W., Hinduja, S.** (2006). 'Bullies move beyond the schoolyard: A preliminary look at cyberbullying'. *Youth violence and juvenile justice*, 4: 2, 148-169.

- Pathé, M., Mackenzie, R., Mullen, P. E.** (2004). 'Stalking by law: damaging victims and rewarding offenders'. *Journal of law and medicine*, 12, 103-111
- Pathé, M., Mullen, P.E.** (1997). 'The impact of stalkers on their victims'. *British Journal of Psychiatry*, 170, 12-17.
- Patterson, G. R., Capaldi, D. M.** (1990). 'A mediational model for boys' depressed mood'. In J. E. Rolf, A. S. Masten, D. Cicchetti, K. H. Nuechterlein, S. Weintraub (Eds.), *Risk and protective factors in the development of psychopathology*, 141-163.
- Patton, M.** (1990). *Qualitative evaluation and research methods*. London: Sage.
- Pence E., Paymar M.** (1993). *Education Groups For Men Who Batter. The Duluth Model*. Springer Publishing Company. New York.
- Pentaraki, M.** (2003). Magnitude, forms and consequences of violence that adolescent female High School students suffer in their intimate relationships. Unpublished Doctoral thesis, Athens: Department of Sociology, Panteion University.
- Perilla, J., Frndak, K., Lillard, D., East, C.** (2003). 'A working analysis of women's use of violence in the context of learning, opportunity, and choice'. *Violence Against Women*, 9: 1, 10-46.
- Petersen, A., Crockett, L.** (1985). 'Pubertal Timing and Grade Effects on Adjustment'. *Journal of Youth Adolescence*. 14: 3, 191-206.
- Pflieger J. C., Vazsonyi, A. T.** (2006). 'Parenting Processes and Dating Violence: The Mediating Role of Self-Esteem in Low- and High-SES Adolescents'. *Journal of Adolescence*. 29: 4, 495-512.
- Picard, P.** (2007). *Tech abuse in teen relationships*. Chicago, IL: Teen Research Unlimited
- Pineau, G.** (1984). 'Sauve qui peut...', *Education Permanente*
- Pittaro, M. L.** (2007). 'Cyber stalking: An analysis of online harassment and intimidation'. *International Journal of Cyber Criminology*, 1: 2.
- Plichta, S. B., Falik, M.** (2001). 'Prevalence of violence and its implications for women's health'. *Women's Health Issues*, 11, 244-258.
- Plichta, S. B.** (2004). 'Intimate partner violence and physical health consequences: policy and practice indications'. *Journal of Interpersonal Violence*, 19, 1296-1323.
- Powers, J., Kerman, E.** (2006). 'Teen dating violence'. *Ithaca: Cornell University*.
- Prezza, M., Guiseppina, M. Dinelli, S.** (2004). 'Loneliness and New Technologies in a Group of Roman Adolescents'. *Computers in Human Behavior*, 20, 691-709.
- Purcell, R., Moller, B., Flower, T., Mullen, P. E.** (2009). 'Stalking among juveniles'. *British Journal of Psychiatry*, 194, 451-455.
- Purcell, R., Pathé, M., Mullen, P. E.** (2002). 'The prevalence and nature of stalking in the Australian community'. *Australian and New Zealand journal of psychiatry*, 36: 1, 114-120.
- Radley, A., Taylor, D.** (2003). 'Remembering one's stay in hospital: A study in recovery, photography and forgetting'. *Health: An interdisciplinary Journal for the Social Study of Health, Illness and Medicine*, 7: 2, 129-159.

- Radley, A., Taylor, D.** (2003). 'Remembering one's stay in hospital: A study in recovery, photography and forgetting'. *Health: An interdisciplinary Journal for the Social Study of Health, Illness and Medicine*, 7: 2, 129-159.
- Rambaree, K.** (2008). 'Internet-mediated dating/romance of Mauritian early adolescents: A grounded theory analysis'. *International Journal of Emerging Technologies & Society*, 6: 1, 35-59
- Rathus, S. A.** (2011). *Childhood and Adolescence: Voyages in Development*. Wadsworth: Cengage Learning.
- Reeves, P. M., Orpinas, P.** (2012). 'Dating norms and dating violence among ninth graders in Northeast Georgia: Reports from student surveys and focus groups'. *Journal of Interpersonal Violence*, 27: 9, 1677-1698.
- Reitz, E., Dekovic, M., Meijer, A.** (2006). 'Relations between parenting and externalizing and internalizing problem behavior: child behavior as moderator and predictor'. *Journal of Adolescence*, 29, 419-436.
- Renner, L. M., Whitney, S. D.** (2010). 'Examining symmetry in intimate partner violence among young adults using socio-demographic characteristics'. *Journal of Family Violence*, 25, 91-106.
- Renzetti, C. M.** (1992). *Violent Betrayal: Partner Abuse in Lesbian Relationships*. Thousand Oaks, CA: Sage
- Richards, M. H., Crowe, P. A., Larson, R., Swarr, A.** (1998). 'Developmental patterns and gender differences in the experience of peer companionship during adolescence'. *Child Development*, 69, 154-163.
- Riches, D.** (1991). 'Aggression, war, violence: space/time and paradigm'. *MAN*, 26: 2, 281-297.
- Rickert, V. I., Constance M. W., Roger D. V, White, J.** (2004). 'Rates and Risk Factors for Sexual Violence among an Ethnically Diverse Sample of Adolescents'. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 158: 12, 1132-1140.
- Rickert, V. I., Sanghvi, R. Wiemann, C.** (2002). 'Is lack of sexual assertiveness among adolescent and young adult women a cause for concern?'. *Perspectives on Sexual and Reproductive Health*, 34: 4, 178-183.
- Rideout, V., Roberts, D., Foehr, U.** (2005). *Generation M: Media in the lives of 8- to 18-year-olds*. Menlo Park, CA: Kaiser Family Foundation.
- Ridgeway, C. L., Correll, S. J.** (2004). 'Unpacking the gender system: A theoretical perspective on gender beliefs and social relations'. *Gender & society*, 18: 4, 510-531.
- Riessman, C. K.** (2003). 'Performing identities in illness narrative: Masculinity and multiple sclerosis'. *Qualitative Research*, 3:1, 5-33.
- Riessman, C. K.** (2003). *Narrative analysis*. Vol. 3, M.S. Lewis-Beck, A. Bryman and T. Futing Liao, (eds), Sage.
- Riessman, C. K.** (1993). *Narrative analysis, Qualitative research methods, series 30*.
- Roberts, D. F., Foehr, U. G.** (2008). 'Trends in media use'. *Future of Children*, 18:1, 11-37.
- Roberts, T. A., Klein, J. D., Fisher, S.** (2003). 'Longitudinal effect of intimate partner abuse on high-risk behavior among adolescents'. *Archives for Pediatric & Adolescence Medicine*. 157: 9, 875-981.

- Robinson, J. P., Espelage, D. L., Rivers, I.** (2013). 'Developmental trends in peer victimization and mental health in LGB and heterosexual youth'. *Pediatrics*, 131:3, 423-430.
- Roland, E.** (2002). 'Bullying, depressive symptoms and suicidal thoughts'. *Educational Research*, 44, 55-67.
- Rolls, E. T.** (2005). *Emotion Explained*. Oxford University Press.
- Roth, M. A., Parker, J. G.** (2001). 'Affective and behavioral responses to friends who neglect their friends for dating partners: Influences of gender, jealousy, and perspective'. *Journal of Adolescence*, 24, 281-296.
- Roulston, K.** (2001). 'Data analysis and 'theorizing as ideology'. *Qualitative Research*, 1 :3, 279-302.
- Ruiz, J., Exposito, F., Bonache, H.** (2010). 'Adolescent witnesses in cases of teen dating violence: An analysis of peer responses'. *European Journal of Psychology Applied to Legal Context*, 2, 37-53.
- Rusbult, C. E., Martz, J. M.** (1995). 'Remaining in an Abusive Relationship: An Investment Model Analysis of Nonvoluntary Dependence'. *Personality & Social Psychology Bulletin*, 21, 558-571.
- Ryan, G., Bernard, H.** (2000). 'Data management and analysis methods'. In: Denzin NK, Lincoln YS (eds). *Handbook of Qualitative Research* (2nd edn). London: Sage Publications, 769-802. Chicago Press, Chicago & London.
- Samar, G. A.** (2007). *Understanding Female Aggression In Situationally Violent Relationships: A Qualitative Study*, Thesis submitted to the Faculty of the Virginia Polytechnic Institute and State University.
- Sandelowski, M, Barroso, J.** (2003a). 'Writing the proposal for a qualitative research methodology project'. *Qualitative Health Research*, 13:781-820.
- Sandelowski, M, Barroso, J.** (2003b). 'Classifying the findings in qualitative studies'. *Qualitative Health Research*, 13: 905-923.
- Sandelowski, M.** (2010). 'What's in a name? Qualitative description revisited'. *Research in Nursing & Health*, 33: 77-84.
- Sandelowski, M, Leeman, J.** (2012). 'Writing usable qualitative health research findings'. *Qualitative Health Research*, 22: 1404-1413.
- Saunders, D. G.** (2002). 'Are physical assaults by wives and girlfriends a major social problem: A review of the literature'. *Violence against Women*, 8, 1424-1448.
- Schaffer, R.** (2006). *Key concepts in developmental psychology*. Sage. London.
- Scheff, T. J.** (1997). *Emotions, the social bond, and human reality part/whole analysis*. Cambridge University Press, Cambridge
- Scheff, T. J.** (1990). *Microsociology. Discourse, Emotion and Social Structure*. The University of Chicago Press.
- Scheff, T. J.** (1979). *Catharsis in Healing, Ritual, and Drama*. Berkeley, University of California Press.
- Schmitt, D. P.** (2003). 'Universal sex differences in the desire for sexual variety: Tests from 52 nations, 6 continents, and 13 islands'. *Journal of personality and social psychology*, 85:1, 85-104.
- Schwartz, J. P., Magee, M. M., Griffin, L. D., Dupuis, C. W.** (2004). 'Effects of a group preventive intervention on risk and protective factors related to dating violence'. *Group Dynamics: Theory, Research and Practice*, 8, 221-231.

- Sciangua, A., Morry, M. M.** (2009). 'Self-Esteem and Perceived Regard: How I See Myself Affects My Relationship Satisfaction'. *Journal of Social Psychology*, 149: 2, 143-158.
- Sears, H. A., Byers, E. S., Whelan, J. J., Saint-Pierre, M.** (2006). 'If it hurts you, then it is not a joke': Adolescents' ideas about girls' and boys' use and experience of abusive behavior in dating relationships. *Journal of Interpersonal Violence*, 21, 1191-1207.
- Seimer, B. S.** (2004). 'Intimate violence in adolescent relationships: Recognizing and intervening'. *MCN: The American Journal of Maternal Child Nursing*, 29, 117-121.
- Selman, R. L.** (1980). *The growth of interpersonal understanding: Developmental and clinical analyses*. New York: Academic.
- Shariff, S.** (2008). *Cyber-bullying: Issues and solutions for the school, the classroom and the home*. Routledge.
- Shavelson, R., Hubner, J., Stanton G.** (1976). 'Self concept: validation of construct interpretations'. *Review of Educational Research*. 46, 407-411.
- Shott, S.** (1979). 'Emotion and social life: A symbolic interactionist analysis'. *American Journal Sociology*, 84: 1317-1334.
- Shulman, S. Kipnis, O.** (2001). 'Adolescent Romantic Relationships: A Look from the Future'. *Journal of Adolescence*, 24, 337-351.
- Shulman, S., Seiffge-Krenke, I.** (2001). 'Adolescent romance: Between experience and relationships'. *Journal of Adolescence*, 24, 417-428.
- Silverman, J. G., Raj, A., Clements, K.** (2004). 'Dating Violence and Associated Sexual Risk and Pregnancy Among Adolescent Girls in the United States'. *Pediatrics*, 114: 2, 220- 225.
- Silverman, J. G., Raj, A., Mucci, L. A., Hathaway, J. E.** (2001). 'Dating violence against adolescent girls and associated substance use, unhealthy weight control, sexual risk behavior, pregnancy, and suicidality'. *Journal of the American Medical Association*. 286: 5, 572-579.
- Simon, T. R., Miller, S., Gorman-Smith, D., Orpinas P., Sullivan, T.** (2010). 'Physical dating violence norms and behavior among sixth-grade students from four U.S. sites'. *Journal of Early Adolescence*, 30, 395-409.
- Simon, V. A., Aikins, J. W., Prinstein, M. J.** (2008). 'Romantic Partner Selection and Socialization During Early Adolescence'. *Child Development*, 79: 6, 1676-1692.
- Smith, D. M., Donnelly, J.** (2001). 'Adolescent Dating Violence: A Multi-Systemic Approach of Enhancing Awareness in Educators, Parents, and Society'. *Journal of Prevention and Intervention in the Community*, 27: 1, 53-64.
- Smith, P. H., White, J. W., Holland, L. J.** (2003). 'A longitudinal perspective on dating violence among adolescent and college-age women'. *American Journal of Public Health*, 93:7, 1104-1109.
- Social Problems*, 30: 3, 325-339,
- Sparker, A.** (2005). 'Narrative analysis: exploring the whats and hows of personal stories'. In: Holloway I (ed.). *Qualitative Research in Health Care* (1st edn). Berkshire: Open University Press, 191-208.

- Spencer, L., Ritchie, J., O'Connor, W.** (2003). 'Analysis: Practices, principles and processes'. In: Ritchie J, Lewis J (eds). *Qualitative Research Practice: A Guide for Social Sciences Students and Researchers* (1st edn). London: Sage Publication, 199–218.
- Spitzberg, B. H.** (1999). 'An analysis of empirical estimates of sexual aggression victimization and perpetration'. *Violence and Victims*, 14, 241–290.
- Spriggs A. L., Halpern, C. T., Martin, S. L.** (2009). 'Continuity of adolescent and early adult partner violence victimization: Association with witnessing violent crime in adolescence'. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 63, 741–748.
- Stanley, L., Webster, K.** (2006). 'Measuring the impact of intimate partner violence on the health of women in Victoria, Australia'. *Bulletin of the World Health Organization*, 84 :9, 739-744.
- Stark, E., Flitcraft A.** (1988). 'Violence among intimates'. *Handbook of family violence*. 293-317.
- Steinberg, L., Morris, A. S.** (2001). 'Adolescent development'. *Annual review of psychology*, 52: 1, 83-110.
- Steinberg, L., Cauffman, E.** (1996). 'Maturity of judgment in adolescence: Psychosocial factors in adolescent decision making'. *Law and Human Behavior*, 20: 3, 249-272.
- Sternberg, R. J.** (1986). 'A triangular theory of love'. *Psychological Review*, 93, 119-135.
- Stith, S. M., Smith, D. B., Penn, C. E., Ward, D. B., Tritt, D.** (2004). 'Intimate partner physical abuse perpetration and victimization risk factors: A meta-analytic review'. *Aggression and violent behavior*, 10: 1, 65-98.
- Strauss, M. A.** (1999). 'The controversy over domestic violence by women: A methodological, theoretical and sociology of science analysis'. *Violence in intimate relationships*, 17-44.
- Straus, M. A., Gelles, R. J.** (1986). 'Societal change and change in family violence from 1975 to 1985 as revealed by two national surveys'. *Journal of Marriage and Family*, 48, 465-479.
- Strauss, M. A., Gelles, R.S. Steinmetz, S. K.** (1980). *Behind Closed Doors Violence in the American Family*. New York: Anchor.
- Subrahmanyam, K., Greenfield, P.** (2008). 'Online communication and adolescent relationships'. *The Future of Children*, 18:1, 119– 146.
- Subrahmanyam, K., Lin, G.** (2007). 'Adolescents on the net: Internet use and wellbeing'. *Adolescence*, 42:168, 659-677.
- Sugarman, D. B., Frankel, S. L.** (1996). 'Patriarchal ideology and wife-assault: A meta-analytic review'. *Journal of Family Violence*, 11: 1, 13- 40.
- Sullivan, B. R., Stoner, G.** (2012). 'Developmental and gender differences in elementary school children's recognition of bullying'. *Pastoral Care in Education: An International Journal of Personal Social and Emotional Development*, 30: 2, 113-125.
- Swan, S. C., Snow, D. L.** (2002). 'A typology of women's use of violence in intimate relationships'. *Violence against women*, 8: 3, 286-319.
- Swart, L. A., Seedat, M., Stevens, G., Ricardo, I.** (2002). 'Violence in adolescents' romantic relationships: findings from a survey amongst school-going youth in a South African community'. *Journal of Adolescence*, 25: 4, 385–95.

- Tajfel, H., Turner, J. C.** (1979). 'An integrative theory of intergroup conflict'. In W.G. Austin & S. Worchel (eds.) *The social psychology of intergroup relations*. Monterey, CA: Brooks/Cole, 33-47.
- Tajfel, H., Wilkes, A.** (1963). 'Classification and quantitative judgement', *British Journal of Psychology*, 54: 2, 101-114.
- Taylor, R., Janiski, J. L.** (2012). 'Positions Constructed For a Female Therapist in Male Batterers Treatment Group'. *Homicide Studies*, 15: 4, 341-362,
- Tech, C. F., Lindquist C. V.** (1984). 'Violent versus nonviolent couples: A comparison of patterns'. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, 21, 242-248.
- Temple, J. R., Paul, J. A., Van den Berg, P., Le, V. D., McElhany, A., Temple, B. W.** (2012). 'Teen sexting and its association with sexual behaviors'. *Archives of pediatrics & adolescent medicine*, 166 :9, 828-833.
- Teten, A., Ball, B., Valle, L. A., Noonan, R., Rosenbluth, B.** (2009). 'Considerations for the Definition, Measurement, Consequences, and Prevention of Dating Violence Victimization among Adolescent Girls'. *Journal of Women's Health*, 18:7, 923-927.
- Themeli, O., Panagiotaki, M.** (2014). 'Forensic interviews with children victims of sexual abuse: the role of the counselling psychologist'. *The European Journal of Counselling Psychology*, 3: 1.
- Thomas, W., Znaniecki, Fl.** (1919-1921). *The Polish Peasant in Europe and America*, New York, Dover Publication
- Thoits, P. A.** (1989). 'The sociology of emotions'. *Annual review of sociology*, 15:1, 317-342.
- Tilly, L. A.** (1983). 'People's history and social science history'. *Social Science History*, 7: 4, 457-474.
- Timmons Fritz, P. A., Smith, S. A. M.** (2009). 'Stability of physical and psychological adolescent dating aggression across time and partners'. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychiatry*, 38, 303-314.
- Tjaden, P., Thoennes, N.** (1998). *Stalking in America: Findings From the National Violence Against Women Survey*. Washington, DC, National Institute of Justice and Centers for Disease Control and Prevention.
- Tjaden, P. G., Thoennes, N.** (1997). 'The prevalence and consequences of intimate partner violence: Findings from the National Violence Against Women Survey'. *49th Annual Meeting of the American Society of Criminology, San Diego, CA*.
- Tokunaga, R. S.** (2010). 'Following you home from school: A critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization'. *Computers in Human Behavior*, 26, 277-287.
- Traianou, A.** (2014). 'The centrality of ethics in qualitative research'. In P. Leavy (ed.), *The Oxford handbook of qualitative research*. New York: Oxford University Press, 62-77.
- Tucker, S., Walker, S.** (2004). 'Education and training provision for young people: a new era?'. In Roche, R., Tucker, S., Thomson, R., Flynn, R., (Eds). *Youth in Society*. Sage. London, 102-111, Mortimer, J. (2009). 'Changing experiences of work'. In Furlong A. (Ed). *Handbook of Youth and Young Adulthood*. Routledge. London, 133-140.
- Turner J. H.** (2007). *Human Emotions A sociological theory*. Routledge.
- Turner, J. H., Stets, J. E.** (2005). *The Sociology of Emotions*. New York: Cambridge University Press.

- Tuval-Mashiach, R., Walsh, S., Harel, S., Shulman, S.** (2008). 'Romantic fantasies, cross-gender friendships, and romantic experiences in adolescence'. *Journal of Adolescent Research*, 23: 4, 471-487.
- Ullman, S. E., Breklin, L. R.** (2002). 'Sexual assault history, PTSD, and mental health service seeking in a national sample of women'. *Journal of Community Psychology*, 30, 261-279.
- Ulloa, E., Castaneda, D., Hokoda, A.** (2010). 'Teen relationship violence'. *Victims of sexual assault and abuse: Resources and responses for individuals and families, incidence and psychological dimensions*. 1, 111-135.
- Umemoto, K., Baker, C. K., Helm, S., Miao, T.-A., Goebert, D. A.** (2009). 'Moving Toward Comprehensiveness and Sustainability in a Social Ecological Approach to Youth Violence Prevention: Lessons from the Asian/Pacific Islander Youth Violence Prevention Center'. *American Journal Community Psychology*, 1-12.
- Urberg, K. A., Degirmencioglu, S. M., Tolson, J. M., HallidayScher, K.** (1995). 'The structure of adolescent peer networks'. *Developmental Psychology*, 31, 540-547.
- Uzgiris, I. C., Weizman, F.** (eds), *The structuring of Experience*, N. York Plenum, 371-383.
- Valkenburg, P. M., Peter, J.** (2009). 'Social Consequences of the Internet for Adolescents. A Decade of Research'. *A Journal of the Association for Psychological Science*, 18: 1, 1-5.
- Vander Zanden, J. W., Crandell, T. L., Crandell, C. H.** (2007). *Human Development*. 8th (ed.), New York. McGraw Hill.
- Vickers, L.** (1996). 'The second closet: Domestic violence in lesbian and gay relationships: A Western Australian perspective'. *E Law: Murdoch University Electronic Journal of Law*, 3: 4, 1-24.
- Walker, L. E.** (1984). *The battered woman syndrome*. New York: Springer.
- Washburn S. L., Avis, V.** (1958). 'Evolution of Human Behavior'. *Behavior and Revolution*. New Haven, 421-436.
- Warshaw, C., Brashler, B., Gil, J.** (2009). 'Mental health consequences of intimate partner violence'. In: C. Mitchell & D. Anglin (eds.) *Intimate partner violence: A health based perspective*. New York: Oxford University Press. 147-171.
- Watson, J. M., Cascardi, M., Avery-Leaf, S., O'Leary, K. D.** (2001). 'High school students' responses to dating aggression'. *Violence and Victims*, 16, 339-348.
- Wayne, W.** (2008). *Psychology: Themes & variations*. Wadsworth: Thomson Learning, Inc.
- Wekerle C., Wolfe D. A.** (1999). 'Dating violence in mid-adolescence: Theory, significance, and emerging prevention initiatives'. *Clinical Psychology Review*, 19, 435-456.
- White, H. R., Chen, P. H.** (2002). 'Problem drinking and intimate partner violence'. *Journal of studies on alcohol*, 63: 2, 205-214.
- White, J. W., Smith, P. H.** (2009). 'Co-variation in the use of physical and sexual intimate partner aggression among adolescent and college-age men: A longitudinal analysis'. *Violence Against Women*. 15: 24-43.
- White, J., W., Smith, P. H., Koss, M. P., Figueredo, A. J.** (2000). 'Intimate partner aggression-what have we learned? Comment on Archer'. *Psychological Bulletin*, 126: 5, 690-696.

- Williams, S. L., Frieze, I. H.** (2005). 'Patterns of violent relationships, psychological distress, and marital satisfaction in a national sample of men and women'. *Sex Roles*, 52: 11-12, 771-784.
- Williams, S. K., Kelly, F. D.** (2005). 'Relationships among involvement, attachment, and behavioral problems in adolescence: Examining father's influence'. *Journal of Early Adolescence*, 25, 168-196.
- Williams, J. E., Best, D. L.** (1990). *Measuring sex stereotypes: A multination study*, Rev. Sage Publications, Inc.
- Willig, C.** (2008). *Introducing qualitative research in psychology* (2nd ed.). Berkshire: Open University Press.
- Wilson, M., Daly, M.** (1992). 'The myth of sexual symmetry in marital violence'. *Social Problems*, 39, 71-91.
- Wilson, S. J., Lipsey, M. W.** (2005). *The Effectiveness of School-Based Violence Prevention Programs for Reducing Disruptive and Aggressive Behavior*. TN: Vanderbilt University, Center for Evaluation Research and Methodology Institute for Public Policy Studies.
- Wolfe, D. Mash, E.** (2006). *Behavioral and emotional disorders in adolescents*. New York: Guilford Press.
- Wolfe, D. A., Scott, K., Reitzel-Jaffe, D., Wekerle, C., Grasley, C., Straatman, A. L.** (2001). 'Development and validation of the conflict in adolescent dating relationships inventory'. *Psychological assessment*, 13: 2, 277-293.
- Wolfe, D., Scott, K., Wekerle, C., Pittman, A.** (2001). 'Child maltreatment: Risk for adjustment problems and dating violence in adolescence'. *Journal of the American Academy for Child and Adolescent Psychiatry*, 40, 282-289.
- Yick, A.G.** (2001). 'Feminist Theory & Status Inconsistency Theory. Application to Domestic Violence in Chinese Immigrant Families'. *Violence Against Women*, 7: 5, 545-562.
- Yodanis, C.** (2004). 'Gender Inequality, Violence Against Women and Fear. A CrossNational Test of the Feminist Theory of Violence Against Women'. *Journal of Interpersonal Violence*, 19: 6, 656-675.
- Ybarra, M. L., Mitchell, K. J., Korchmaros, J. D.** (2011). 'National trends in exposure to and experiences of violence on the Internet among children'. *Pediatrics*, 128: 6, 1376-1386.
- Younies, J., Smolar, J.** (1985). *Adolescent relations with mothers, fathers and friends*. Chicago: University of Chicago Press.
- Zona, M. A., Sharma, K. K., Lane, J.** (1993). 'A comparative study of erotomanic and obsessional subjects in a forensic sample'. *Journal of Forensic Science*, 38, 894-903.
- Zweig, J. M., Dank, M., Lachman, P., Yahner, J.** (2013). *Technology, teen dating violence and abuse, and bullying*. Washington, DC: Urban Institute.

Ανεξάρτητη Αρχή «Συνήγορος του Πολίτη» – Κύκλος των Δικαιωμάτων του Παιδιού (2015). *Ολοκληρωμένη Προσέγγιση για τη Διερεύνηση, Διάγνωση και Διαχείριση Περιστατικών Κακοποίησης & Παραμέλησης Παιδιών Ευρετήριο Ισχύουσας Νομοθεσίας για την Κακοποίηση και Παραμέληση Παιδιών.*

Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα. <http://www.dpa.gr/>

Ασλανίδου, Σ., Οικονόμου, Α. Η επικοινωνία των νέων μέσω γραπτών μηνυμάτων στο κινητό και στο διαδίκτυο.

<https://oiko.files.wordpress.com/2008/10/ceb7-ceb5cf80ceb9cebacebfceb9cebdcf89cebdcceafceb1-cf84cf89cebd-cebdceadcf89cebd-cebcceadcf83cf89-ceb3cf81ceb1cf80cf84cf88cebd-cebcce7.pdf>

Γιαννάτου, Α. (2009). Μέθοδος για την πρόληψη της βίας από μαθητές του σχολείου. <https://www.eduportal.gr/bia-sxoleio/>

Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Ο Νόμος 3500/2006 για την Ενδοοικογενειακή βία <http://www.ministryofjustice.gr/site/LinkClick.aspx?fileticket=2dMZcUJnG00=&tabid=132>

Θανοπούλου, Μ., Πετρονότη, Μ. 'Βιογραφική προσέγγιση: μια άλλη πρόταση για την κοινωνιολογική θεώρηση της ανθρώπινης εμπειρίας'. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 64:64, 20-42.

Κοκκέβη Α., Ξανθάκη Μ., Φωτίου Α., Καναβού Ε. (2012). 'Οι έφηβοι στην Ελλάδα σε σύγκριση με τους συνομηλίκους τους στις χώρες της έρευνας HBSC'. *Εφηβοί, Συμπεριφορές & Υγεία*. Αθήνα, Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής (ΕΠΙΨΥ) http://www.epipsi.gr/pdf/2011/11_HBSC_2010_EPIPSI_2012.pdf

Κυριακίδου, Μ., Βασσάρα, Μ. (2009). Έρευνα SafeLand: Το όραμα του Δήμου Συκεών για έναν Ασφαλή Τόπο. <https://dspace.lib.uom.gr/bitstream/2159/14353/6/BeiAnnaMsc2010.pdf>

Παπαληγούρας, Α. (2006). Παρουσίαση του Νομοσχεδίου για την Αντιμετώπιση της Ενδοοικογενειακής Βίας στην Κυβερνητική Επιτροπή. Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων. (Γ.Γ.Ι.Φ.) <http://www.isotita.gr/wp-content/uploads/2017/04/N-3500-2006.pdf>.

Σουμάκη, Σ. (2007). Ένα διακρατικό πρόγραμμα για την αντιμετώπιση της ενδοσχολικής βίας και του εκφοβισμού. Εκπαιδευτικό Δίκτυο Ενημέρωσης: <http://www.alfavita.gr/typos/typos071230e.php>

Σύνδεσμος για την Πρόληψη και Αντιμετώπιση της Βίας στην Οικογένεια <http://www.domviolence.org.cy/i-simvasi-tis-konstantinoupolis-kai-i-li4i-metrwn-gia-katapolemisi-tis-vias-kata-twn-ginaikwn/>

Τράπεζα Πληροφοριών Νομοθεσίας <https://www.e-nomothesia.gr/kat-nomothesia-genikou-endiapherontos/nomos-4491-2017-fek-152a-13-10-2017.html>

American Psychological Association, US/DJ - U.S. Department of Justice, (1998). *Violence by Intimates: Analysis of Data on Crimes by Current or Former Spouses, Boyfriends, and Girlfriends.* Washington, DC: U.S. Department of Justice, US/BJS-U.S.

American Psychological Association, Committee on Divisions/APA relations, (2001). *Intimate Partner Abuse and Relationship Violence.* Working Group members from APA Divisions: 43, 35, 44, 45, 51. San Francisco:

Breiding, M. J., Basile, K. C., Smith, S. G., Black, M. C., Mahendra, R. R. (2015). *Intimate Partner Violence Surveillance: Uniform Definitions and Recommended Data Elements.* Atlanta (GA): National

Center for Injury Prevention and Control, Centers for Disease Control and Prevention. <https://www.cdc.gov/violenceprevention/pdf/ipv/intimatepartnerviolence.pdf>

Bureau of Justice Statistics, (2003). *Crime Data Brief: Intimate Partner Violence 1993-2001*. Washington, DC: U.S. Bureau of Justice Statistics.

Centers for Disease Control and Prevention. (2009). *Understanding teen dating violence*.

Council of Europe, Committee on Equal Opportunities for Women and Men, CoE/CEOWM (2004). *Recommendation 1681: Campaign to combat domestic violence against women in Europe*.

Council of Europe, Committee of Ministers. (2011). Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence: Explanatory Report. <http://goo.gl/C961D>

Council of Europe, Committee of Ministers. (2011). Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence <https://rm.coe.int/16800d383a>

Cox Communications (2009). Teen Online & Wireless Safety Survey.

Daphne II project: Secondary Education Schools and Education in Values. Coordinated by the University of Zaragoza. Website: <http://www.medinstgenderstudies.org>

Daphne II: Date rape cases amongst young women and development of good practices for support and prevention [2005-1-041-WY]. Coordinator: Mediterranean Institute of Gender Studies (Cyprus). www.alcoholresearchandhealth.com, 25(1), 43.

European Commission (2013) Mid- term review of the Strategy for equality between women and men 2010- 2015. Belgium: European Commission.

Hinduja, S., Patchin, J. W. (2010). Sexting: 'A brief guide for educators and parents'. *Cyberbullying Research Center*. <http://pershingpto.org/files/2014/04/Sexting-Fact-Sheet.pdf>

Instituto Nazionale di Statistica. (2006). Violence and abuse against women inside and outside the family <http://www.istat.it/en/archive/34562>

Keeter S, Taylor P. (2009). 'The Millennials'. *Pew Research Center*. <http://pewresearch.org/pubs/1437/millennials-profile>

King, J. (2013). Hate violence against LGBT community is on a dangerous rise. *Colorlines: News for Action*. www.colorlines.com/archives/2013/06/hate_violence_against_lgbt_is_one_a_dangerous_

Lenhart, A, Rainie, L, Lewis, O. (2001). *Teenage Life Online: The Rise of the Instant Message Generation and the Internet's Impact of Friendships and Family Relationships*. Washington DC: Pew Foundation. www.pewinternet.org

Medeiros, A. R., Straus, M. A. (2007). 'Risk factors for physical violence between dating partners: implications for gender-inclusive prevention and treatment* of family violence: Implications for gender, inclusive prevention and treatment of family violence'. University of New Hampshire, *Family Research Laboratory*. <http://pubpages.unh.edu/~mas2/ID28W.pdf>

Mediterranean Institute for Gender Studies, MIGS. (2008). Date Rape Cases among Young Women: Strategies for Support and Intervention. Nicosia: University of Nicosia Press. <http://goo.gl/v4cel>

Mercy, J. A. et al, (eds). *Word report on violence and health*. Geneva (Switzerland): World Health Organization, 87-121.

MTV-AP. Digital Abuse Study (2009): MTV Networks.

National Campaign. Sex and Tech (2008): Results from a Survey of Teens and Young Adults. Washington DC. The National Campaign to Prevent Teen and Unplanned Pregnancy.

O’Keefe, M. (2005). *Teen dating violence: A review of risk factors and prevention efforts.*

http://new.vawnet.org/Assoc_Files_VAWnet/AR_TeenDatingViolence.pdf.

Peacock, D., Rothman, E. (2001). ‘Working with Young Men Who Batter: Current Strategies and New Directions’. *National Online Resource Center on Violence against Women.*
www.getceusnow.com/portal/file/domesticviolenceceus.htm

Perttu, S., Kaselitz, V. (2006). *Προσεγγίζοντας την Συντροφική Βία Κατευθύνσεις για τους Επαγγελματίες Υγείας στις Μαιευτικές Κλινικές*, Πρόγραμμα Δάφνη II (Daphne II) University of Helsinki Palmenia Centre for Continuing Education, Vantaa, Finland.

Petroulaki, K., Dinapogias, A., Morucci, S. (2006b), *Final Report: Improving the Response to IntimatePartner Violence (IPV) in Military Settings.* Athens: Center for Research and Prevention of Injuries, Dept. of Hygiene and Epidemiology, Medical School, National and Kapodistrian University of Athens.

www.euroipn.org/daphne_new/daphne2/CEREPRI_2004-101_WY_Final%20Report_printing.doc .

Rennison, C. M., Welchans, S. (2000/2002 revised). *Bureau of Justice Statistics Special Report: Intimate partner violence* (NCJ 178247). Washington, DC: U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention. <http://www.ojp.usdoj.gov/bjs/pub/pdf/ipv.pdf>

RTI International. (2012). *Prevention in middle school matters: A summary of findings on teen dating violence behaviors and associated risk factors among 7th-grade students.* Research Triangle, NC: RTI International.

Sotiriou, P., Ntinapogias, S., Petroulaki, K. (2011). Attitudes on Gender Stereotypes and Gender-based Violence among Youth. http://www.antiviolence-net.eu/Y4Y_Research-report_Greece.pdf

Tjaden, P., Thoennes, N. (2000). *Extent, nature and consequences of intimate partner violence: findings from the National Violence Against Women Survey*, Washington (DC): National Institute of Justice (US).
<https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/181867.pdf>

The Higher Education medinstgenderstudies.org/ U.S. Department of Public Health, Community Health Education Section (US/DPH/CHES), (2003), Intimate Partner Violence Strategic Plan 2003 -2008, San Francisco.

UNICEF (2014). *Hidden in plain sight: A statistical analysis of violence against children.* New York.

United Nations Women’s Development Fund (UNIFEM). (2003). *Not a Minute More: Ending Violence against Women.* New York: UNIFEM.

Weingartner, N. (2008). ‘Rhode Island and Texas: The teen dating violence duo with public education mandates’. *Digital Journal.* www.digitaljournal.com/article/260905.

World Health Organization (WHO), (2002) (http://www.who.int/violence_injury_prevention).

World Health Organization (WHO), (2010). *Preventing intimate partner and sexual violence against women. Taking action and generating evidence.*
http://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/activities/intimate/en/

Η μελέτη του φαινομένου της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία με τη χρήση της βιογραφικής αφηγηματικής μεθόδου

World Health Organization (WHO), (2014). Human Rights. http://www.who.int/topics/human_rights/en/

World Health Organization (WHO), (2014). *Intimate Partner Violence*. <http://apps.who.int/violence-info/intimate-partner-violence>

World Health Organization (WHO), (2016). *Preventing youth violence: an overview of the evidence*. http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/181008/1/9789241509251_eng.pdf?ua=1

World Health Organization (WHO), (2016). 'The World Health Assembly endorses the global plan of action on violence against women and girls, and also against children.' <http://www.who.int/reproductivehealth/topics/violence/action-plan-endorsement/en/>

Youth 4 Youth. Εκπαιδευτικό Εγχειρίδιο για Ενδυνάμωση των Νέων για την Πρόληψη της Έμφυλης Βίας μέσω Αλληλοδιδασκτικής Προσέγγισης, Μεσογειακό Ινστιτούτο Μελετών Κοινωνικού Φύλου (Κύπρος) http://www.medinstgenderstudies.org/wp-content/uploads/ManualY4Y_GR.pdf

Παραρτήματα

Παράρτημα 1- Έντυπο Συγκατάθεσης Γονέα

Αθήνα.....

ΕΝΤΥΠΟ ΣΥΓΚΑΤΑΘΕΣΗΣ ΓΟΝΕΑ ΚΑΤΟΠΙΝ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ

Αγαπητοί γονείς,

Με την παρούσα επιστολή σας ενημερώνουμε για μια έρευνα που διεξάγεται στο πλαίσιο εκπόνησης διδακτορικής διατριβής στο Πάντειο Πανεπιστήμιο και αφορά:

«Τη βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων στις εφηβικές σχέσεις»

Παρακάτω παραθέτουμε αναλυτικά στοιχεία για την έρευνα και απαντούμε σε κάποιες πιθανές σας ερωτήσεις.

Τίτλος έρευνας

«Η μελέτη του φαινομένου της βίας μεταξύ ερωτικών συντρόφων στην εφηβεία με τη χρήση της βιογραφικής αφηγηματικής μεθόδου»

Ερευνήτρια: Παπακίτσου Ιωάννα

Περιγραφή της έρευνας.

Τι συμπεριλαμβάνει η συμμετοχή του παιδιού μου;

Διατρέχει το παιδί μου κάποιο κίνδυνο από τη συμμετοχή του στην παρούσα έρευνα;

Υπάρχει κάποιο όφελος αν το παιδί μου συμμετέχει στην παρούσα έρευνα;

Πώς θα προστατευθεί η ανωνυμία του παιδιού μου;

Σε ποιον μπορώ να απευθυνθώ για περαιτέρω διευκρινίσεις;

Μπορείτε να θέσετε ερωτήσεις σχετικά με την παρούσα έρευνα οποιαδήποτε στιγμή. Μπορείτε να απευθυνθείτε στον/στιν.....(όνομα ερευνητή),(ιδιότητα, Τμήμα) του Παντείου Πανεπιστημίου, στο τηλέφωνο..... ή στέλνοντας ηλεκτρονικό μήνυμα στη διεύθυνση.....

Η συμμετοχή του παιδιού σας είναι καθαρά εθελοντική. Αν αποφασίσετε ότι επιθυμείτε να μη λάβει μέρος ή να αποσυρθεί από την έρευνα οποιαδήποτε στιγμή, δε θα υπάρξει καμία επίπτωση στις υπηρεσίες που λαμβάνετε αυτή τη στιγμή.

Ζητούμε να δώσετε τη γραπτή σας συγκατάθεση για να συμμετέχει το παιδί σας στην παρούσα έρευνα, συμπληρώνοντας το Έντυπο Συγκατάθεσης Γονέα Κατόπιν Ενημέρωσης, καθώς και το έντυπο με τα δημογραφικά στοιχεία. Σε καμία περίπτωση το υλικό δε θα διατεθεί για άλλους σκοπούς, πλην αυτών που έχουν προαναφερθεί και τα πλήρη ονόματα των παιδιών θα παραμείνουν απόρρητα σε κάθε περίπτωση.

Σας ευχαριστούμε θερμά για τη συνεργασία σας στην προσπάθειά μας αυτή.

Ο/Η υπεύθυνος/η της έρευνας

ΕΝΤΥΠΟ ΣΥΓΚΑΤΑΘΕΣΗΣ ΓΟΝΕΑ ΚΑΤΟΠΙΝ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ

Ο κάτωθι γονέας/κηδεμόνας _____, δίνω εθελουσίως τη συγκατάθεσή μου για τη συμμετοχή του ανήλικου παιδιού μου _____ (ονοματεπώνυμο παιδιού) του _____ (όνομα πατρός) στην έρευνα με τίτλο «.....» Θεωρώ ότι όλες οι ερωτήσεις μου έχουν απαντηθεί ικανοποιητικά και κατανοώ ότι οποιοσδήποτε περαιτέρω ερωτήσεις μου θα απαντηθούν .

Ονοματεπώνυμο γονέα/κηδεμόνα

Υπογραφή γονέα/κηδεμόνα

Ημερομηνία_____

Παράρτημα 2- Τηλεφωνικές Γραμμές Βοήθειας-Ιστοσελίδες

Τηλεφωνικές Γραμμές

- Εθνική Τηλεφωνική Γραμμή SOS Χαμόγελο του παιδιού, 1056
- Εθνική Γραμμή Παιδικής Προστασίας, ΕΚΚΑ, 1107
- «Γραμμή-Σύνδεσμος» ΕΨΥΠΕ, 801 801 1177
- Γραμμή «Μαζί για το Παιδί», 11525
- Ευρωπαϊκή Γραμμή Στήριξης παιδιών και εφήβων, 116111
- Γραμμή του Συνήγορου του παιδιού (για παιδιά), 800 11 32 000
- Γραμμή βοήθειας, Τμήμα Ηλεκτρονικού Εγκλήματος Ελληνικής Αστυνομίας, 11188
- Γραμμή βοήθειας ΥποΣΤΗΡΙΖΩ (για τη χρήση του διαδικτύου), 800 11 800 15
- Γραμμή για τη σεξουαλική διαφορετικότητα και την ταυτότητα του φύλου, 1528
- Μονάδα Επείγουσας τηλεφωνικής βοήθειας Αιγηνιτείου Νοσοκομείου, 210 72 22 333

Ιστοσελίδες

- «Δάσκαλος» (για εκπαιδευτικούς & μαθητές της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης) <http://www.daskalos.edu.gr/>
- «School.gr» <http://www.school.gr/>
- Διαδίκτυο και Διδασκαλία <http://www.netschoolbook.gr/>
- Εκπαιδευτική διαδικτυακή πύλη «Εδρα Εκπαίδευσης» <http://www.edra.gr/>
- Ελληνικός Κόμβος Ασφαλούς Διαδικτύου «Safer Internet» <http://www.saferinternet.gr/>
- Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο <http://www.sch.gr/>
- Πύλη για την Παιδεία «Γέφυρες Παιδείας» <http://www.simotas.org/>
- ΑΡΣΙΣ - Κοινωνική Οργάνωση Υποστήριξης Νέων <http://www.arsis.gr/>
- Διεθνές Παρατηρητήριο για τη Βία στο Σχολικό Περιβάλλον www.ijvs.org
- Δίκτυο κατά της Βίας στο Σχολείο <http://www.antibullyingnetwork.gr/>
- Δίκτυο Πρόληψης και Αντιμετώπισης των Φαινομένων Σχολικής Βίας και Εκφοβισμού <http://stop-bullying.sch.gr/>
- Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου <http://www.nchr.gr/>
- Ελληνική Εθνική Επιτροπή της UNICEF <http://www.unicef.gr/index.htm>
- Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής <http://www.epipsi.gr/>
- Εταιρεία Ψυχοκοινωνικής Υγείας του Παιδιού και του Εφήβου <http://www.epsype.gr/>
- Ευρωπαϊκό Παρατηρητήριο για τη Σχολική Βία www.obsviolence.com Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού <http://www.ich.gr/en/>
- Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας <http://www.kethi.gr/>
- Πρωτοβουλία Cyberkid <http://www.cyberkid.gov.gr/>
- Συνήγορος του Πολίτη, Κύκλος για τα Δικαιώματα του Παιδιού, Συνήγορος του Παιδιού <http://www.0-18.gr/>
- Χαμόγελο του Παιδιού www.hamogelo.gr